प्रकाशकम्
केन्द्रीय-तिब्बती-उच्च-शिक्षा-संस्थानम्
सारनाथः
वाराणसी

प्रथम संस्करणम् : ५०० प्रतिरूपाणि
मूल्यम् .

सर्वाधिकारः सुरक्षितः

मुद्रकः
भोजपुरी मुद्रणालयः
जगतगंज
वाराणसी

प्राक्कथनम्

अभिसमयालङ्कारः

ग्रन्थोऽयमभिसमयालङ्कारः प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रमिति लोके ख्यात । वस्तुतः प्रज्ञापारमितासूत्राणामयं संक्षिप्तः साराश । मूलतः प्रज्ञापारमितानां पक्षद्वयम्–तत्त्वमधिगमश्चेति । तत्र तत्त्वपक्षं शून्यताख्यं आचार्यो नागार्जुनः स्वकीयैः षड्भिः शास्त्रैरुद्घाटितवान्[1] । आर्यमैत्रेयनाथः सुविपुलेषु संक्षिप्त-मध्यम-विस्तृतजिनजननीवाङ्मयेष्वन्तर्निहित सुनिगूढ तमधिगमपक्षमभिसमयक्रमाख्यं स्वकीयलोकोत्तरयाऽप्रतिमप्रतिभयाऽन्विष्य पञ्चभिः शास्त्रैः प्रकाशितवान्,[2] येनाभिसमयक्रमेण साधारणोऽपि जनः क्रमशः प्रथमतो बोधिचित्तोत्पादत आरभ्यान्तिमफलभूत बुद्धत्वपदमारोढु समर्थं स्यात् । विस्मयस्थानीयमेतद् यदार्यमैत्रेयेणात्यन्त विस्तृतोऽपि प्रज्ञापारमितासूत्रार्थ कतिपयेषु लघुकायेषु पद्येषु सगृहीतः । अत एवाभिसमयालङ्कार प्रज्ञापारमितासूत्रार्थमवगन्तुमेकमात्रमुपायभूत. । अत एव च प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रमिति तस्य सार्थक नाम । तत्र प्रज्ञायाः पूर्णता प्रज्ञापारमिता । सैव च परमार्थतो ग्राह्यग्राहकादिद्वयशून्य तत्त्वसाक्षात्कारि तत्त्वतो निःस्वभावमद्वय ज्ञानम् । सैव च फलभूतस्ताथागतो ज्ञानधर्मकायः । स च धर्मकायो येन मार्गेण प्राप्यते, येन च ग्रन्थेन तत्सर्वमवगम्यते फलोपचारेण स मार्गः स ग्रन्थोऽपि संव्यवहारदृशा प्रज्ञापारमितेति निरुच्यते । यथोक्तमाचार्यदिङ्नागपादेन—

> प्रज्ञापारमिता ज्ञानमद्वयं सा तथागतः ।
> साध्या तादर्थ्ययोगेन ताच्छब्द्यं ग्रन्थमार्गयोः ॥[3]

अभिसमयालङ्कारमहत्त्वम्

बौद्धवाङ्मयस्य बहुविध वर्गीकरणं समुपलभ्यते । तथा हि—(१) सूत्रम्, (२) शास्त्र च । तत्र बुद्धवचनानि सूत्रम् , बौद्धाचार्यैर्विरचिता ग्रन्था शास्त्रमिति । अपर च वर्गीकरणम्—(१) सूत्रम् , (२) तन्त्रमिति च । तत्र तन्त्रेतर सम्पूर्णवाङ्मयं सूत्रमित्युच्यते । लक्ष्यभेदेन साधनादृष्ट्या वा बौद्धधर्मस्त्रिधा विभक्तो

---

१. इमानि नागार्जुनकृतानि षट् शास्त्राणि—(१) मूलमाध्यमिककारिका (२) विग्रहव्यावर्तनी (३) शून्यतासप्तति (४) युक्तिषष्टिका (५) रत्नावलि (६) वैदल्यसूत्रमिति ।

२. आर्यमैत्रेयनाथविरचितानि पञ्चेमानि शास्त्राणि—(१) अभिसमयालङ्कार. (२) महायानसूत्रालङ्कार (३) मध्यान्तविभाग (४) धर्म-धर्मताविभग (५) उत्तरतन्त्रमिति ।

३. द्र०–प्रज्ञापारमितापिण्डार्थ (अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता–दरभगासंस्करणम्) पृ० २६३ ।

दृश्यते । तथाहि—(१) हीनयानम्, (२) महायानम्, (३) वज्रयानमिति । तत्र कालिकदृष्ट्या पूर्ववर्तिनोऽष्टादशनिकाया. हीनयाने परिगृहीता भवन्ति । वज्रयान विहाय सम्पूर्ण बौद्धसाहित्य महायाने परिगण्यते । पुनश्च श्रावकयान प्रत्येकबुद्धयान बोधिसत्त्वयानमिति निर्वाणप्रापकमार्गदृष्ट्या त्रिधा विभागोऽपि दृश्यते । तत्र श्रावकयानं प्रत्येकबुद्धयानमिति यानद्वयं हीनयाने, बोधिसत्त्वयान च महायाने संगृह्यते । सिद्धान्तदृष्ट्या बौद्धदर्शनस्य चतुर्धा विभाग क्रियते परम्परया विद्वद्भि । यथा-वैभाषिकः सौत्रान्तिक योगाचारो माध्यमिकश्च । त्रिविधेन धर्मचक्रेण सह एतेषा सम्बन्धो व्यवस्थाप्यते । प्रथमेन मृगदायवने सारनाथे प्रवृत्तेन धर्मचक्रेण अष्टादशनिकायप्रमुखवैभाषिकसौत्रान्तिकाना सम्बन्ध । राजगृहे गृध्रकूटपर्वते प्रवृत्तेन द्वितीयधर्मचक्रेण च माध्यमिकाना सम्बन्ध । तृतीयेन वैशाल्या प्रवृत्तेन धर्मचक्रेण सह योगाचाराणा सम्बन्ध । ग्रन्थोऽयमभिसमयालङ्कार क सिद्धान्तमनुसरतीत्यस्ति विवाद । आर्यासङ्गो वसुबन्धुस्तदनुयायिनश्च ग्रन्थमिम योगाचारसम्प्रदायानुसारं व्याख्यायन्ते । आर्यविमुक्तिसेनप्रभृतयश्च माध्यमिकमतानुसारम् । परवर्तिषु बुस्तोन् महाभाग ग्रन्थमिमं माध्यमिकमतानुसारिण प्रतिपादयति । भोटदेशीयो महापण्डित आचार्यसुमतिकीर्ति चोखापा ग्रन्थोऽयं स्वातन्त्रिकमाध्यमिकमत परिदीपयतीति सप्रमाणं निरूपयति । अर्वाक्कालिकेषु विद्वत्सु केचन स्वातन्त्रिकमाध्यमिकपक्षे केचिच्च योगाचारपक्षे स्वमत प्रकटयन्ति । वस्तुतो ग्रन्थोऽयं स्वातन्त्रिकमाध्यमिकपक्ष पुष्णातीति सुस्पष्ट प्रतीयते ।

तिब्बतमगोलियादिमहायानप्रधानेषु देशेषु सम्पूर्ण बौद्धसाहित्य लक्षणयानं मन्त्रयानमिति यानद्वये विभक्त भवति । तदनुसार प्रतिविद्यापीठ सकायद्वयं भवति । यथा—(१) लक्षणसकाय (२) मन्त्रसकायश्च । तत्र प्रथमे सकाये (१) अभिधर्म, (२) प्रमाणशास्त्रम् (३) माध्यमिकदर्शनम्, (४) पारमिताशास्त्रम्, (५)विनयश्चेति पचविधानि शास्त्राण्यध्याप्यन्ते । प्रतिशास्त्र एकैको ग्रन्थो मूलभूतो भवति, स एव विविधटीका-टिप्पण्यादिभि सह पारम्परिकविधिना सविस्तरं सरहस्य चोत्तानीक्रियते । तत्राभिधर्मवर्गे अभिधर्मकोश, प्रमाणवर्गे प्रमाणवार्तिकम्, माध्यमिकदर्शनवर्गे मध्यमकावतार, पारमितावर्गे प्रस्तुतग्रन्थोऽयमभिसमयालङ्कार, विनयवर्गे च गुणप्रभविरचित विनयसूत्रमिति । इत्थ पारमितानामभिप्रायप्रकाशनार्थमभिसमयालङ्कार आधारभूतो ग्रन्थो भवति । यथाऽभिधर्म प्रमाणशास्त्र माध्यमिकदर्शन चेति त्रीणि शास्त्राणि बौद्धदर्शनाना विकासक्रम परिदीपयन्ति, तथैव ग्रन्थोऽयमभिसमयालङ्कारो महायान बौद्धधर्मवैशिष्ट्यं विस्पष्टीकरोति ।

ग्रन्थप्रणेता आर्यमैत्रेयनाथः

ग्रन्थस्यास्य रचयिता आर्यमैत्रेयनाथ । आर्यासङ्गश्च लोके प्रकाशक. । श्रूयते हि तुषितलोके निवसन् आर्यमैत्रेय असङ्गोपासनया सन्तुष्टस्तस्मै पञ्च ग्रन्थान् निर्माय प्रददौ । तथा हि—अभिसमयालङ्कार, महायानसूत्रालङ्कार, मध्यान्तविभाग,

धर्मधर्मताविभङ्ग, उत्तरतन्त्रमिति च। आर्यासङ्ग एतान् ग्रन्थान् टीकाटिप्पण्यादिभिरलङ्कृत्य लोके प्रचारयामास। सिल्विन् लेवी-महोदयादय कथानकमेतन्न विश्वसन्ति[1]। तेषा मतानुसार ग्रन्थानामेतेषा प्रणेता आर्यासङ्ग एव। प्रो० एच उई महोदयादीना मतानुसार मैत्रेयनाथ, ऐतिहासिक पुरुष चतुर्थशतके ऐशवीये समुत्पन्न ग्रन्थानेतान् निर्माय आर्यासङ्गमध्यापयामास[1]। भारत-तिब्बत-चीनदेशीयपरम्परावादिनो विद्वासस्तु उपर्युक्त कथानक सत्यमिति प्रतियन्ति। आर्यौ मैत्रेयनाथासङ्गावेव लोके योगाचारदर्शनप्रस्थानस्य प्रवर्तकौ, वसुबन्ध्वादयश्च तद्दर्शनस्य परिवर्धका पोषकाः प्रतिष्ठापकाश्चासन्। आचार्यसुमितिकीर्तिचोखापामहोदयस्य मतानुसार पञ्चसु ग्रन्थेष्वभिसमयालङ्कार स्वातन्त्रिकमाध्यमिकमत प्रदर्शयति। उतरतन्त्राख्यश्च ग्रन्थ-प्रासगिकमाध्यमिकमत प्रतिपादयति। शेषाश्च त्रयो ग्रन्था योगाचारमतानुवर्तिन। परवर्तिनो भोटदेशीया अनेके विद्वास इदमेव मतं स्वीकुर्वन्ति।

व्याख्याकाराः

प्रज्ञापारमितानामन्तर्निहितं गूढाशय विज्ञातुं ग्रन्थोऽयमभिसमयालङ्कारोऽत्यन्तं महत्त्वपूर्ण। तथापि विस्मयस्थानीयमेतद् यद् भारत-तिब्बतादिदेशेषु बहुलतया लब्धप्रसरस्याप्यस्य ग्रन्थस्य चीनदेशे कोऽप्यनुवादो नोपलभ्यते। आचार्योऽपि वसुबन्धु ग्रन्थस्यास्य कामपि व्याख्या नैव कृतवान्। तथापि भारतीयाचार्याणा एकविंशति टीकाग्रन्था भोटभाषायामनूदिता समुपलभ्यन्ते। तेषु आर्यविमुक्तिसेन भदन्तविमुक्तिसेनः आचार्यहरिभद्र इत्यादय. प्रमुखा सन्ति। एतद्विषयक विस्तृतं विवरण प्रस्तुतस्य ग्रन्थस्य भूमिकातोऽवसेयम्।

स्फुटार्थावृत्तिः

अभिसमयालङ्कारस्य टीकाग्रन्थेषु वृत्तिरियं स्फुटार्था सर्वातिशायिनी परिगण्यते भोटदेशीयैर्विद्वद्भि। अस्या सर्वतोऽधिक प्रामाण्यमङ्गीकृत्यैव तत्र सर्वेषु विद्यापीठेष्वभिसमयालङ्काराध्ययने इयमुपयुज्यते। अभिसमयालङ्कारस्य व्याख्याने ग्रन्थकारेणाचार्यहरिभद्रेण सतिसृणामपि क्षिप्त-मध्यम-विस्तृतजिनजननीना पूर्णतयोपयोग. कृत, ताभिश्च सहाभिसमयालङ्कारस्य सम्बन्ध स्थापित। वृत्तिमिमां निर्माय ग्रन्थकर्ता आत्मनि सन्तोषमनुभवति। यथोक्त तेन—

एव विद्वद्वरैः प्रोक्ते किञ्चिन्नैयून्यमीक्ष्यते।
अस्मिन् सर्व सुसम्पन्न महदाश्चर्यकारकम्[2]॥

---

१ द्र०—अभिसमयालकारस्य भूमिका, श्चेरबात्स्कीकृता, लेनिनग्राडमस्करणम्।

२ द्र०—स्फुटार्था अभिसमयालकारवृत्ति स्फुटार्था, पृ० ३।

प्रतिपाद्यो विषयः

सर्वाकारज्ञताद्यष्टौ वस्तूनि, चित्तोत्पादादय सप्ततिश्च पदार्था. प्रज्ञापारमिता-सूत्राणामभिसमयालङ्कारस्य च प्रतिपाद्या भवन्ति । तत्र एकस्मिन्नेव क्षणे यावत्पदार्थाकाराणा यथावत् साक्षात्कारि ज्ञान सर्वाकारज्ञता । सर्वाकारज्ञताधिगमो मार्गज्ञता विना न सम्भवतीति माहायानिकाभिसमय मार्गज्ञता । समस्तवस्तुपरिज्ञानात्मिका सर्वज्ञता । परिज्ञातत्रिसर्वज्ञतावशित्वार्थं सर्वाकारमार्गवस्तुज्ञानसग्रहेण त्रिसर्वज्ञता भावयतीति सर्वाकाराभिसम्बोध. । त्रिसर्वज्ञताकाराणा भावनाया प्रकर्षपर्यन्तोऽधिगमो मूर्धाभिसमय । अधिगतानर्थाननुपूर्वीकृत्य स्थिरीकरणाय विभावयतीति आनुपूर्विकाभिसमय । तेषामेव स्वभ्यस्तीकरणाय क्षणेनैकेनाधिगम एकक्षणाभिसम्बोध । समस्तमार्गै. प्राप्यमाण फलभूत' काय धर्मकाय इत्यष्टौ वस्तूनि ।

तत्र सर्वाकारज्ञतोपलक्षका चित्तोत्पादादयो दश धर्मा. । श्यामीकरणतादीनि मार्गज्ञतोपलक्षका एकादश धर्मा । प्रज्ञया न भवे स्थानमित्यादय सर्वज्ञतायां नव धर्मा । सर्वाकाराभिसम्बोधप्रयोगे एकादश, मूर्धाभिसमये अष्टौ, आनुपूर्विकाभिसमये त्रयोदश, एकक्षणाभिसम्बोधे चत्वार धर्मकाये च चत्वार इति सप्तति पदार्था ।

भोटभाषातः संस्कृते रूपान्तरीकरणयोजना

नास्त्यविदितं विद्वत्सु यत् प्राय ऐशवीयद्वादशशतकादारभ्य न केवल बौद्धधर्म एव भारतवर्षाद् विलोप गत, अपितु धर्म-दर्शन-सस्कृतिविषयका महत्त्वपूर्णा ग्रन्था अपि दुर्लभा अभूवन् । बौद्धसाहित्य द्विधा सविभक्त राजते । प्रथमं तावत् पालिभाषामयं हीनयानशाखासम्बद्धम्, द्वितीयविध च प्राय. सस्कृतमय महायानशाखासम्बद्धम् । प्रथमविधं साहित्यं भारताद् विलुप्तमपि सिहल-ब्रह्म-कम्बोजादिदेशेषु सुरक्षित वर्तते । तत्र केवलं लिपिपरिवर्तनमेव जातम्, न तु भाषापरिवर्तनमपि । अत लिप्यक्षराणा ज्ञानेनैव तत्साहित्य पुनरधिगन्तु शक्यते । एतादृश कार्यं नैकेषु विद्यासंस्थानेषु पूर्वमपि कृतम्, अधुनाऽपि क्रियमाणमस्ति । यद्यपि तादृश कार्यं नाद्यावधि परिपूर्णता गतम्, तथापि किंचित् कथंचित् सम्पन्नम् । द्वितीयविध च साहित्य यद्यपि तिब्बत-मगोलिया-चीन-जापानादिदेशेषु सुरक्षितं वर्तते, तथापि तत्र न केवल लिपिपरिवर्तनमेव जातम्, अपितु भाषापरिवर्तनमपि कृतं वर्तते । अतस्तत्साहित्यस्य पुनरधिगमनमत्यन्तं कष्टसाध्यम् । एतादृशमपि कार्यं भारतवर्षे कुत्रचिज्जातम्, तथापि तत्परिमाणमत्यन्तं नगण्यमेव । तिब्बतराष्ट्रे संस्कृतग्रन्थाना भोटभाषाया रूपान्तरीकरणं तद्देशीयशासकाना तत्त्वावधाने अत्यन्त वैज्ञानिकरीत्या विद्वद्भि. पूर्वं सम्पादितम् । एतदर्थं तै भिन्नैव भोटभाषा विनिर्मिता । अत चीन-जापानादिभाषाऽपेक्षया भोटभाषात मस्कृते पुना रूपान्तरीकरण विशेषत प्रामाणिकं भवति ।

ईशवीयैकोनविंशतिशतकादारभ्य सम्पूर्णस्य विश्वस्य विदुषां सत्प्रयासेन सस्कृतबौद्धसाहित्यमपि विपुलपरिमाणमुपलब्धम् । तेभ्यः कतिपयाना ग्रन्थाना प्रकाशनमपि जातम् । अप्रकाशितमपि बहु यत्र तत्र सुरक्षितं वर्तते । प्रात स्मरणीयानां महापण्डितराहुलसाकृत्यायनादिमहाभागाना तिब्बतयात्राप्रसगेनापि अनेके संस्कृतमया दार्शनिकग्रन्था समुपलब्धा , कतिपये प्रकाशिताश्च । फलत विभिन्नेपु विश्वविद्यालयेषु बौद्धदर्शनाना पठन-पाठनादिकमपि प्रचलति, तथाप्येवविध विपुलपरिमाण महत्त्वपूर्ण सस्कृतसाहित्यमिदानीमपि तत्तद्देशेषु तत्तद्भाषासु सुरक्षित वर्तते, यस्य भारतीयभाषासु परिवर्तनं भारतीयसास्कृतिकरिक्थपूर्तये परमावश्यकमस्ति । विद्वद्भि. शिक्षासंस्थाभिश्चास्मिन् विषये विशेषतोऽवधानं विधेयम् ।

प्रज्ञापारमितासूत्राणा सारभूतस्याभिसमयालङ्कारस्य महत्त्व न तिरोहितं विद्वत्सु । तस्यैकविंशतिटीकासु भारतीयाचार्यैर्विनिर्मितासु आचार्यहरिभद्रकृता स्फुटार्थेय वृत्ति. नैककारणैरत्यन्त महत्त्वपूर्णा । भारतीयशिक्षासस्थासु बौद्धदर्शनाध्यापनावसरे अभिधर्म-प्रमाण-योगाचार-माध्यमिकदर्शनादीना किमपि पठन-पाठनानुसन्धानादिकार्यं स्तोक प्रचलत्यपि, तथापि प्रज्ञापारमितासूत्राणा तदुपजीविना च ग्रन्थानां परिचयोऽल्पीयानेव । अत स्फुटार्थायाः अभिसमयालङ्कारटीकाया अस्या भोटभाषात पुन संस्कृतभाषाया रूपान्तरीकरणाय लद्दाखनिवासिन श्री एल. जमस्पल महोदयस्य अस्मच्छिष्यवर्यस्य सहयोगेन निश्चय कृत । तदनुसारमुभयोः सम्बन्धेन कार्यमिदमेकवार कथंचित् परिपूर्णतामगमत् । तथापि बहुत्र सन्देहस्थलान्यासन् । सशोधन परिवर्तनं च बहुत्रापेक्षितमासीत् । एतस्मिन्नेवान्तरे श्रीजमस्पलमहाभागा दिल्लीविश्वविद्यालय तदनन्तर च अमेरिकादेश प्रस्थिता । तदनु केन्द्रीयतिब्बती-उच्चशिक्षासस्थानस्य प्राध्यापकै अस्मच्छिष्यै श्रीसेम्पादोर्जेमहोदयैः सहोपविश्य सम्पूर्णमपि कार्यजातमेकवार पुनरीक्षत सशोधित च । इत्थ पंचवर्षाणा निरन्तरप्रयासेन निष्पन्नमिद कार्यं केन्द्रीयतिब्बतीशिक्षासस्थानकृपया विदुषा समक्षमुपाहरत् प्रसीदति मे चेत. । अस्माकमयं एवविध प्रथम प्रयास । त्रुटयोऽनेका सम्भाव्यन्ते । नीरक्षीरविवेकिनो विद्वास सार ग्रहीष्यन्तीत्याशास्महे ।

संस्करणम्

आचार्यहरिभद्रकृता स्फुटार्थाभिधामभिसमयालङ्कारवृत्ति भोटभाषात सस्कृतेऽनूद्यास्माभि सा पूर्वतः उपलब्धाभिरभिसमयालङ्कारकारिकाभि सह सम्पादिता । कारिकाणा सम्पादनेऽस्माभि त्रीणि सस्करणान्युपात्तानि । प्रथम डा० पी एल वैद्यमहोदयै सम्पादितम्, दरभगास्थ-मिथिलाविद्यापीठेन १९६० वर्षे प्रकाशितम् । संस्करणमिद ‘द इतिसकेतेनास्माभि प्रतिवोधितम् । द्वितीय डा० ज्यूसेप्पे टुच्चीमहोदयै सम्पादितम्, वड़ौदास्थ-प्राच्यविद्यासंस्थानेन १९३२ वर्षे प्रकाशितम् ।

सस्करणमिदमस्माभि 'व' इतिसंकेतेन वोधितम्। तृतीयं डा० श्चेरवात्स्कीमहोदयै. सम्पादितम्, बिब्लिओथिका वुद्धिकाग्रन्थमालाया १६२९ वर्षे लेनिनग्राडनगरात् प्रकाशितम्। सस्करणमिदमस्माभि 'ल' इति सकेतेन प्रतिवोधितम्। तत्र समीचीन. पाठोऽस्माभि समुपात्त पाठभेद पृष्ठपादेषु तत्र तत्र निर्दिष्ट'।

परिशिष्टानि

(१) अभिसमयालङ्कारान्तःपातिनां पदार्थानां संक्षेपतो विवरणम्

ज्ञातव्यमेव विद्वद्भिर्यदभिसमयालङ्कारस्य प्रज्ञापारमितानामपि प्रतिपाद्यौ विषय. सर्वाकारज्ञतादीन्यष्टौ वस्तूनि, चित्तोत्पादादयश्च सप्तति पदार्था। एतेषां वस्तुपदार्थाना सम्यगवबोधेनैव पारमितायानं, तद्वैशिष्ट्य च सम्यगवगत भवति। एतदालक्ष्यैव भोटदेशीयविद्वद्भिरेतेषा वस्तुपदार्थाना स्वरूपपरिचयात्मका अनेके स्वतन्त्रा ग्रन्था विनिर्मिता.। बहुविधविषयान्तरव्यवधानेन उक्तिप्रकारवैचित्र्येण चाभिसमयालङ्कारगता अप्येते न तथा सुगमतया स्पष्टा भवन्ति, यथाऽपेक्ष्यन्ते। एतेषा स्वतन्त्रग्रन्थानामध्ययनानन्तर तेषा वस्तुपदार्थाना लक्षण, भेद, अवधिरित्यादयोऽनेके विषया अवबोद्धु' सुकरा भवन्ति। ग्रन्थस्यास्याभिसमयालङ्कारस्येदमपि प्रकाशनोद्देश्यं यज्जिज्ञासूनामेतद्विषयक ज्ञान किमपि सम्पद्येतेति कृत्वा तेषु भोटदेशीयविद्वद्भिर्विनिर्मितेषु स्वतन्त्रेषु ग्रन्थेषु कतिपयान् प्रामाणिकान् ग्रन्थानाधारीकृत्य एतद्वस्तुपदार्थज्ञापकमेकं परिशिष्टं ग्रन्थान्ते संलग्न स्यादिति सचिन्त्यास्माभिस्तत्कार्यं कृतम्।

(२) भूमि-मार्गव्यवस्थापनम्

प्रज्ञापारमितासूत्राणा यो दार्शनिकपक्षस्तत्त्वप्रतिपादनपर स आचार्यनागार्जुनेनोत्तानीकृत। यश्च साधनापक्षो यमाश्रित्य कश्चन साधक स्वकीयसाधारणपृथग्जनावस्थात आरभ्य क्रमशो वुद्धत्वपदपर्यन्तमात्मानमुन्नमयति, स गूढोऽभिसमयक्रम' (मार्गक्रम) आर्यमैत्रेयनाथेन स्वालौकिक्या प्रतिभया विपुलपरिमाणेभ्य सक्षिप्त-मध्यम-विस्तृतजिनजननीवाङ्मयेभ्य सत्त्वानुकम्पया परमयाऽन्विष्ट प्रकाशितश्च। अतएव च तत्प्रवर्तित दार्शनिकप्रस्थानं योगाचार इत्युच्यते। वुद्धत्वमधिगन्तु प्रस्थितस्य वोधिसत्त्वस्यादौ वोधिचित्तोत्पादोऽन्ते च धर्मकायाभिनिर्वर्तन भवति। द्वयोरेतयोरवस्थयोरन्तराले विविधा अवस्था भवन्ति ज्ञेया. सूक्ष्माः। पुनश्च सर्वे विविधाशया. सत्त्वा वोधिसत्त्वस्य करुणाया आलम्बनीभूता भवन्ति। अत एव सर्वासा श्रावक-प्रत्येकवुद्ध-वोधिसत्त्वभूमीना, सर्वेषा च सम्भार-प्रयोग-दर्शन-भावनाशैक्षमार्गाणा ज्ञानमुपदेशाय आचरणाय वा वोधिसत्त्वेन ज्ञातव्य भवति। एतेषा समेषां विषयाणा प्रतिपादनमभिसमयालङ्कारे सम्यग्विहितमाचार्येण, तथा पि भोटदेशीय-

विद्वद्भिर्विषयानेतान् भूमिमार्गानधिकृत्य अनेके स्वतन्त्राः अपि ग्रन्था विनिर्मिता । तेष्वन्यतमं जमयङ् शेप्नेन् (सुमतिमंजुघोष) विरचितमाश्रित्य ग्रन्थमस्माभि. भूमिमार्गव्यवस्थापनमिति परिशिष्टं विरचय्य ग्रन्थान्ते संयोजितम्। आशास्महे अनेन-जिज्ञासूना कश्चनोपकार. स्यादिति ।

ग्रन्थप्रयुक्तशब्दानामकारादिक्रमेण संस्कृत-भोटपर्यायसूची

नाविदितं विपश्चितां यदभिसमयालङ्कारवृत्तिरियमाचार्यहरिभद्रकृता स्फुटार्थामिधा क्वचिन्नोपलभ्यते विश्वस्मिन् मूलरूपेण संस्कृतभाषायाम्। अतो भोटभाषाया केवल-मुपलभ्यमानाया अस्या भोटभाषात संस्कृतरूपं विधायास्माभिरभिसमयालङ्कार-कारिकाभि सह सम्पादिता। अत एव योजनानुसारं संस्कृतपाठेन सह वृत्तेरस्या भोटपाठोऽपि ग्रन्थे प्रकाश्य संलग्नः। यस्य भोटशब्दस्य यत्संस्कृतरूपं भवति, तन्नि-दर्शनार्थं ग्रन्थान्ते प्राय. सहस्रत्रयमितानां ग्रन्थप्रयुक्तशब्दानामकारादिक्रमेणैका संस्कृत-भोटपर्यायसूची विनिर्मायास्माभिर्निवेशिता। मन्ये, एतेन कोशसदृशेन लघुकायेन कार्येण संस्कृतजिज्ञासूना भोटदेशीयच्छात्राणां, भोटभाषाजिज्ञासूना संस्कृतच्छात्राणा च किमपि साहाय्यमनुष्ठित स्यादिति ।

ग्रन्थस्यास्यास्मिन् स्वरूपप्रदाने येषां कल्याणमित्राणामकृत्रिम हार्दिक सहयोग-महमासवान्, तेष्वन्यतमा लद्दाखनिवासिन श्री एल० जमस्पलमहाभागा. । त इदानी अमेरिकादेशे बौद्धविद्याक्षेत्रे विविधानि महत्त्वपूर्णानि कार्याणि कुर्वाणा विराजन्ते। तेषा प्रेरणाया. सहयोगस्यैवैतत् फलं ग्रन्थरूपेण विदुषा समक्षमुपस्थाप्यते। श्री जमस्प-लमहोदयाः मम प्रेष्ठा शिष्या, अतस्तेभ्यो भूयांसि मंगलान्याकाङ्क्षन् तान् कोटि-कोटिभिराशीर्वचोभि सभाजयामि ।

परमश्रद्धेयानां गेशेस् ङग्वङ् ञिमा महाभागाना (ब्रुयद, मंगोलिया, भूतपूर्व-प्राध्यापक.–गोमङ् ड्रात्सङ् ड्रसपुङ् महाविहार, तिब्बत) अद्यत्वे भारतवर्षे मैसूरराज्ये गेलुक्विद्यासंस्थानेऽध्यापयतामाभारं वयं शिरसा आवहाम, यैः दुर्बोधस्थलेष्वस्माकं सोत्साहं साहाय्यमनुष्ठितम् ।

केन्द्रीयतिब्बती-उच्चशिक्षासंस्थाने मूलशास्त्राणा प्राध्यापका श्री सेम्पा दोर्जे महाभागा मम प्रेयास· शिष्या.। तेभ्य सम्पूर्णा पाण्डुलिपि मया श्राविता। तेषा साहाय्येन कार्यमिद पुनरेकवार संशोधितम्। तेषां परामर्शेण यत्र तत्र परिवर्तन वर्धनमपि प्राय. सम्पादितम्। तेषामक्षयं कल्याणं कामयमान भूयोभिराशीर्वचोभिस्तान् सभाजयामि ।

श्रीजितासेन नेगी महोदयाः सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालये बौद्धदर्शनविभागे अनुसन्धानकर्मणि व्यापृता मम प्रियाः शिष्याः। तैः ग्रन्थप्रयुक्ताना शब्दानामकरादि-क्रमेण संस्कृतभोटपर्यायसूचीनिर्माणे प्रयाससाध्यं साहाय्यमाचरितम्। तेभ्यश्चिर-मंगलानि कामये ।

केन्द्रीयतिब्बती-उच्चशिक्षासंस्थानस्य प्रधानाचार्याणां श्रीमतां समदोङ् रिम्पोछे महाभागानामाधमर्ण्यं कदापि विस्मर्तुं न शक्यते, यैः ग्रन्थस्य पाण्डुलिपिं वीक्ष्य प्रकाशन-स्वीकृतिप्रदानेन वयं भृशं प्रोत्साहिताः। वैदुष्यपूर्णां गम्भीरार्थां च भूमिकां विलिख्य ग्रन्थस्यास्य माहात्म्यं परिवर्धितम्। तेषामपूर्वेणोत्साहेन कर्मण्यतया च ग्रन्थोऽयं शोभनेन कलेवरादिना सत्वरं प्राकाश्यमानीतः। विद्यासंस्थानस्यास्य भोटभारतीग्रन्थमालायां ग्रन्थोऽयं द्वितीयं प्रकाशनम्। भारतीयाचार्यैर्विरचितानि विविधविद्याविषयकाणि सुबहून्यमूल्यानि च ग्रन्थरत्नानि भोटभाषायामद्यापि सुलभ्यानि सुरक्षितानि च सन्ति। भोटदेशीयविद्वद्भिरपि विद्याक्षेत्रेऽस्मिन् बहु प्रयतितं प्रभूतं च साहित्यं प्रणीतम्। प्रधानाचार्यमहोदयानां प्रेरणया प्रोत्साहनेन चाग्रेऽप्येवंविधानि कार्याणि क्रमशः प्रकाशमेष्यन्तीति भृशमाशास्महे। येन भारतीयसांस्कृतिकरिक्थं समृद्धं स्यात्, बौद्धविद्यानां चाध्ययनाध्यापनानुसन्धानादिकार्यं परिपूर्णतया सम्पन्नं स्यादिति।

भोजपुरी-मुद्रणालयस्य व्यवस्थापकाः कर्मचारिणश्च नूनं भृशं धन्यवादार्हाः, येषां सद्व्यवहारेण कार्यकुशलतया च वयं नितरां प्रीताः स्मः। संस्कृत-भोटभाषयोः लिप्य-क्षराणां संयोजनं वस्तुतः सुमहत् कष्टसाध्यं कार्यम्। एवंविधं कार्यं प्रथमवारमेव गृहीत्वाऽपि येन सौजन्येन, शीघ्रतया, यया च चारुतया सम्पादितम्, तत् सुतरां सर्वथा प्रशंसनीयतामर्हति।

भवतु सर्वमंगलम्

वसन्तपंचमी २०३३ वैक्रमसंवत्
दिनाङ्क २४ जनवरी १९७७

रामशङ्करत्रिपाठी

ཤེར་ཕྱིན་ཀྱི་མདོ།

༄༅། འོ་སྐོལ་གྱི་སྟོན་པ་ཐུགས་རྗེ་ཅན་མཉམ་མེད་སྟོབས་བཅུ་མངའ་བ་ཟས་གཙང་སྲས་པ་དེ་ཉིད་ཀྱིས་དང་པོར་བྱང་ཆུབ་མཆོག་ཏུ་སེམས་·······བསྐྱེད། བར་དུ་བསྐལ་པ་གྲངས་མེད་གསུམ་གྱི་ཚོགས་བསགས། མཐར་མངོན་པར་རྫོགས་པར་སངས་རྒྱས་ནས། གདུལ་བྱའི་ཁམས་དང་། བསམ་པ་དང་། བག་ལ་ཉལ་སྣ་ཚོགས་དང་རྗེས་སུ་མཐུན་པའི་ཐེག་པ་གསུམ་གྱི་སྒོ་སྐོད་ཀྱིས་བསྡུས་པའི་ཆོས་ཀྱི་ཕུང་པོ་བརྒྱད་ཁྲི་བཞི་སྟོང་ངམ། བགྲངས་ལས་འདས་པ་ཞིག་བཀའ་བསྩལ་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ནང་ནས་རབ་དང་། ཕུལ་དང་། རྩེ་མོར་གྱུར་པ་ནི་ཤེར་ཕྱིན་ཀྱ་མདོ་སྡེ་རིན་པོ་ཆེ་ཉིད་ཡིན་ཏེ། འདིས་ནི་ཟབ་དོན་སྟོང་ཉིད་ཀྱི་རམ་པ་རིགས་པའི་རྣམ་གྲངས་མཐའ་ཡས་པའི་སྒོ··ནས་དངོས་སུ་གདན་ལ་ཕབ་པ་དང་། ལམ་མངོན་རྟོགས་ཀྱི་རིམ་པ··རྣམས་ཐོག་མར་བྱང་ཆུབ་ཏུ་སེམས་བསྐྱེད་པ་ནས་བཟུང་སྟེ་འབྲས་བུ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་སའི་བར་རིམ་གྱིས་བགྲོད་པའི་ཚུལ་ཟབ་པ་དང་། རྒྱ་ཆེ་བའི་ལམ་གྱི་རིམ་པ་མཐའ་དག་ངོ་བོ་མ་ནོར་བ། གོ་རིམ་མ་འཁྲུགས་པ། ཐོས་བསམ་གྱིས་འཇུག་པ་བདེ་བའི་དབང་དུ་མཛད་ནས་སྤྲས་པའི་ཚུལ་གྱིས་བསྟན་པའི··ཕྱིར་རོ། །དེ་ལ་ཡང་། སློབ་དཔོན་འདི་ཉིད་ཀྱིས། ལ་ལ་ལས་དོན་གཞན་ལས་ཚིག །གཞན་ལས་རྣམ་གྲངས་མིང་གིས་ཏེ། མཁས་པ་རྣམས་ཀྱི་ཡུམ་ཀུན་ལའང་། །དོན་བསྡུས་དེ་ཙམ་ཤེས་པར་བྱ། ཞེས་གསུངས་པ་ལྟར་གདུལ་བྱ་དབང་པོ་དམན་པའི་དབང་དུ་མཛད་དེ་བཟོད་དོན···དངོས་པོ་བརྒྱད་དང་དོན་བདུན་ཅུ་དངོས་ཤུགས་ཅི་རིགས་སུ་ཚང་ཞིང་། རྗོད་བྱེད་ཚིག་གི་སྒྲོས་པ་ཉུང་ངུར་བསྡུས་ཏེ་བསྟན་པའི་ཡུམ་བསྡུས་པ་བརྒྱད་སྟོང་པ་དང་། གདུལ་བྱ་དབང་པོ་འབྲིང་གི་དབང་དུ་མཛད་ནས་བཟོད་བྱ་དངོས་བརྒྱད་དོན་བདུན་ཅུའི་རིམ་པ་རྣམས་ཚིག་ཟིན་ལ་ཆ་ཚང་བར་སྟོན·····

པའི་ཡུམ་བར་མ་ཉི་ཁྲི་དང་། གདུལ་བྱ་དབང་པོ་རྣོན་པོ་འི་དབང་དུ་མཛད་དེ་བརྗོད་དོན་རེ་རེ་ལའང་མིང་ཚིག་རྣམ་གྲངས་མང་པོས་བསྟན་པ་ཡུམ་རྒྱས་པ་འབུམ་སྟེ། ཡུམ་གྱི་མདོ་གསུམ་པོ་འདི་དག་ནི་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པའི་སར་བགྲོད་པར་འདོད་པའི་སྐལ་ལྡན་གྱི་རྒྱས་བྱ་རྣམས་ཀྱི་ཐོས····བསམ་གྱི་འཇུག་པའི་གཞི་གཅིག་པུ་ཉིད་ཡིན་ནོ།།

ཤེར་མདོ་གསུངས་ཚུལ།

དེ་ལྟ་ནའང་སྟོན་པ་ཡོངས་སུ་མྱ་ངན་ལས་འདས་ནས་ལོ་བརྒྱ་ཕྲག་འགའ་ཤས་ཀྱི་རིང་མིའི་ཡུལ་འདིར་ཐེག་ཆེན་གྱི་བསྟན་པ་རྒྱ་ཆེར་དུ་མ་དར··ཞིང་། ཡུམ་གྱི་མདོ་འི་གླེགས་བམ་དག་ཀྱང་མ་བཞུགས་པའི་དབང་གིས་ཤེར་ཕྱིན་གྱི་འཆད་ཉན་མ་དར་བས། ཕྱིས་མགོན་པོ་ཀླུ་སྒྲུབ་དང་། འཕགས་པ་ཐོགས་མེད་ཀྱིས་རིམ་བཞིན་དབུ་མ་པ་དང་རྣམ་རིག་པའི་གྲུབ་མཐའི་ཤིང་··རྟ་ཆེན་པོ་འི་སྲོལ་གཉིས་ལེགས་པར་ཕྱེ་བ་ན། སྐབས་དེའི་ཉན་ཐོས་ཀྱི་སྡེ་སྣོད་འཛིན་པ་རྣམས་ཀྱིས་ཐེག་ཆེན་གྱི་མདོ་སྡེ་འདི་དག་ཀླུ་སྒྲུབ་ལ་སོགས····པས་བྱས་སོ་ཞེས་སྐུར་བཏང་བྱུང་ལ། དེ་དག་གི་ལོག་པར་རྟོག་པ་ཡོངས་སུ་བསལ་བའི་སླད་རྒྱལ་བའི་རྒྱལ་ཚབ་བྱམས་པ་མགོན་པོས་ཐེག་པ་ཆེན·····པོ་འི་མདོ་སྡེ་རྒྱན་ལས་ཐེག་ཆེན་བཀའ་སྒྲུབ་ཀྱི་རིགས་པ་བརྒྱད་གསུངས·····ཤིང་། དེ་བཞིན་དུ་སློབ་དཔོན་ཆེན་པོ་ལེགས་ལྡན་འབྱེད་ཀྱིས་དབུ་མ་སྙིང་པོ་འི་རྩ་འགྲེལ་ལས། ཉན་ཐོས་སྡེ་གཉིས་ཀྱི་ས་ཐེག་ཆེན་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བཀའ་མ་ཡིན་པར་སྒྲུབ་བྱེད་ཀྱི་གཏན་ཚིགས་གཙོ་བོ་ཉི་ཤུ་པོ་རེ་རེ་བཞིན····ལེགས་པར་སུན་ཕྱུང་བའི་རིགས་པའི་རྣམ་གྲངས་དུ་མས་ཐེག་ཆེན་སངས····རྒྱས་ཀྱི་བཀའ་སྒྲུབ་པར་མཛད་པ་དང་། དེ་བཞིན་དུ་རྒྱལ་སྲས་ཆེན་པོ་ཞི་བ་ལྷས་ཀྱང་། སྤྱོད་འཇུག་ཤེར་ལེ་ལས་མགོ་མཚུངས་ཀྱི་རིགས་པ་གསུམ་གྱིས་ཐེག་ཆེན་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བཀའ་སྒྲུབ་པར་མཛད་པ་སོགས······རྫོན་གྱི་སློབ་དཔོན་ཚད་ལྡན་དུ་མས་ལེགས་པར་བསྟན་ཟིན་ལ། ཕྱི་རབས་

ཀྱི་མཁས་ལྡན་མང་པོས་ཀྱང་ཤེར་ཕྱིན་ཀྱི་མདོ་ཀླུ་སྒྲུབ་ཀྱིས་རྩོམ་པའམ······
ཡང་ན་དེ་དང་དུས་མཚུངས་གཞན་ཞིག་གིས་རྩོམ་པར་འདོད་པ་སོགས་སྣ···
ཚོགས་སྣང་བ་ཐམས་ཅད་ནི་གཙོ་ཆེར་ཕྱུམ་གྱི་མདོ་འདི་ཚིག་རིས་རྣམས་སྟོན···
པའི་སྐྲུ་དུས་སུ་དར་བའི་ཚིག་རིས་དང་མི་མཚུངས་པ་ཙམ་རྒྱུ་མཚན་དུ་བཟུང་
བར་སྣང་ཡང་ཡིད་བརྟན་ཕེར་བའི་ཚད་ལྡན་གྱི་རྒྱུ་མཚན་གཞན་མ་མཐོང······
ཞིང་། གོང་གི་རྒྱུ་མཚན་འདི་ཡང་རིགས་པས་དཔྱད་བཟོད་དུ་མི་འདུག
པས་རེ་ཞིག་བདང་སྙོམས་སུ་བཞག་ཅིང་། ཤིང་རྟ་ཆེན་པོ་ཀླུ་སྒྲུབ་ནས་ཉེ
བར་བཟུང་ད་ལྟའི་བར་བར་མ་ཆད་པའི་བརྒྱུད་ལྡན་གྱི་མཁས་པའི་བཞེད་པ
གཙང་མའི་རྗེས་སུ་འབྲང་བ་ལ་ཁོ་ཅག་ལ་མི་བདེ་བ་ཙུང་ཟད་ཙམ་མ་མཆིས
པ་ནི་བསོད་ནམས་མཆོག་གི་སྐལ་བར་འཁྲེམ་མོ ||

ཤེར་མདོ་གསུངས་དུས།

ཤེར་ཕྱིན་ཀྱི་མདོ་སྡེ་རིན་པོ་ཆེ་འདི་དག་ནི་སྟོན་པ་མངོན་པར་རྫོགས
པར་སངས་རྒྱས་པའི་མཛད་པ་བསྟན་ནས་ལོ་བདུན་ནམ་བཅུ་དྲུག་སོང་འདས
པ་ན་རྒྱལ་པོ་འི་ཁབ་བྱ་རྒོད་ཕུང་པོ་འི་རིར་དགེ་སློང་གི་དགེ་འདུན་དང་།
བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་དགེ་འདུན་དང་། ལྷ་མིའི་འཁོར་གྱི་འདུས་པ
དཔག་ཏུ་མེད་པ་ལ་ཞལ་ནས་གསུང་པ་དང་། རྗེས་སུ་གནང་བ་དང་།
བྱིན་གྱིས་བརླབས་པ་ཅི་རིགས་པའི་སྒོ་ནས་བཀའ་བསྩལ་པ་ཡིན་ཞིང་།······
ཇི་ལྟར་བསྡུས་པའི་ཚུལ་ཡང་། སློབ་དཔོན་ཆེན་པོ་ལེགས་ལྡན་འབྱེད་ནི་རྩ
བའི་སྡུད་པ་པོ་ཀུན་ཏུ་བཟང་པོ་དང་། འཇམ་དཔལ་དང་། གསང་བའི
བདག་པོ་དང་། བྱམས་པ་ལ་སོགས་པ་རྣམས་ཀྱི་བསྡུས་ཤིང་། རྩ་བའི
སྡུད་པ་པོ་ཉན་ཐོས་མ་ཡིན་པའི་ཁྲངས་སུ་ཤེམ་ཤམ་པའི་ཚལ་གྱི་མདོ་དང་།
ཟླ་མའི་མདོ་ལ་སོགས་པའི་ཁྲངས་བཀྲངས་ནས་བསྒྲུབ་པར་མཛད། སློབ···
དཔོན་འདིས་ནི་རྒྱན་སྣང་ལས། གཞན་དག་ནི་འདི་ཉིད་ཀྱི་ཡོངས་སུ་གདད
པའི་ལེའུ་ལས། ཇི་ལྟར་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ནི་འཛམ་བུ་གླིང···

ན་སྒྲོད་པར་འགྱུར་བ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པས། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཡོངས་སུ་གཏད་པ་ཡིན་པའི་ཕྱིར། ཡང་དག་པར་སྤྲད་པར་བྱེད་པ་ནི་འཕགས་པ་ཀུན་དགའ་བོ་ཡིན་ནོ་སྙམ་དུ་སེམས་སོ ཞེས་ཐེག་པ་ཐུན་མོང་བའི་མདོ་སྡེ་རྣམས་དང་ལྷན་ཅིག་ཀུན་དགའ་བོས་བསྡུས་པར་འདོད་པའང་རུང་བར་བཞེད་ཅིང་། གཞུང་གཞན་དུའང་དགེ་འདུན་ཕལ་ཆེན་སྡེ་པའི་སྡེ་སྣོད་ཀྱི་གཞི་ཆེན་པོ་ཞེས་བྱ་བ་དང་། ཤར་ནུབ་ཀྱི་རི་བོའི་སྡེ་པའི་ཤིན་ཏུ་རྒྱས་པའི་སྡེ་སྣོད་དང་། འཇིགས་མེད་རི་བོའི་སྡེ་པའི་ཁྲི་ཉིས་སྟོང་པ་ཞེས་བྱ་བའི་སྡེ་སྣོད་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་ས་ལམ་གྱི་རྣམ་གཞག་སྟོན་པའི་སྡེ་སྣོད་དག་ཡོད་པར་བཤད་པས་ཤེར་ཕྱིན་ཀྱི་སྡེ་སྣོད་རིན་པོ་ཆེའི་རྩ་བའི་སྤྱོད་པ་པོ་ཉན་ཐོས་མ་ཡིན་དུ་ཟད་ཀྱང་ཐོས་པ་འཛིན་པའི་མཆོག་ཀུན་དགའ་བོས ཇི་ལྟར་ཡོངས་སུ་གཏད་པ་བཞིན་ཡུམ་གྱི་མདོ་སྡེ་རིན་པོ་ཆེའང་ཅི་རིགས་པར་སྡུད་པར་མཛད་ཀྱང་། རིང་པོ་མ་ལོན་པར་ཉམས་པར་གྱུར་དོ་སྙམ་དུ་ཁོ་བོ་སེམས་སོ། །བོད་ཀྱི་མཁས་པ་འགའ་ཞིག་ཐེག་ཆེན་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པའི་དབང་དུ་བྱས་ན་ཀུན་དགའ་བོ་ཕྱག་རྡོར་དང་། འོད་སྲུང་བྱམས་པ་ལ་སོགས་པ་ཡིན་པར་བཤད་མོད་རྒྱ་གར་མཁས་པའི་གཞུང་གི་ཁུངས་མ་མཐོང་ཞིང་། མདོ་སྡེར་འོད་སྲུང་དང་། བྱམས་པ་དུས་གཅིག་ཏུ་སོ་སོར་ཡང་ཡང་འབྱུང་བས་ཡིད་བརྟན་མ་མཐོང་ངོ་། །

ཤེར་མདོ་འཛམ་གླིང་དུ་བསྒྱུར་ཚུལ།

སྟོན་པ་ཡོངས་སུ་མྱ་ངན་ལས་འདས་ནས་ལོ་བརྒྱ་ཕྲག་གསུམ་སྐོར་ན་ཨོ་ཏི་བི་ཤ་རི་རྒྱལ་པོ་ཟླ་བ་སྐྱོང་བའི་སར་འཛམ་དཔལ་གྱི་སྤྲུལ་པའི་དགེ་སློང་ཞིག་བྱོན་ཏེ་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་ཆོས་ཅི་རིགས་པ་བསྟན་ནས་གླེགས་བམ་ཞིག་བཞག་པ་དེ་བརྒྱད་སྟོང་པ་ཡིན་ཞེས་ཤར་ཕྱོགས་པ་རྣམས་འདོད་པ་དང་། འདི་ནི་སྟོན་པ་འདས་ནས་ཕྱག་ཆེན་ནི་ཡུལ་དུ་བྱུང་བའི་ཐོག་མ་ཡིན་པར་སྒྲོལ་བའི་མགོན་པོས་བཤད་ཅིང་། བརྒྱད་སྟོང་ཀླུ་སྒྲུབ་ཀྱི་སྔོན་ནས་ནི་

ཡུལ་དུ་ཡོད་པ བསྟན་བཅོས་གཞན་འགའ་རེ་ནས་ཀྱང་འབྱུང་བས་བདེན་ནམ་
སྙམ་མོ། ཡུམ་སྟོང་ཕྲག་བརྒྱ་པ་ནི་དཔལ་མགོན འཕགས་པ་ཀླུ་སྒྲུབ་ཀྱིས་
ཀླུ་ཡུལ་ནས གདན་དྲངས་པར་སློབ་གྱི་མཁས་པ་རྣམས་ལ་གྲགས་ཤིང་། ཉི་
ཁྲི་ནི་དགེ་བསྙེན་ཞི་བའི་གོ་ཆས་བོ་དྷ་ལ་ནས་སྤྱན་དྲངས་པར་བཤད་དོ།།

ཤེར་མདོའི་བརྗོད་བྱ།

དེ་ལྟར་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་གཞི་ལམ་འབྲས་བུའི་རྣམ་གཞག་ཆ་ཚང་
བར་སྟོན་པའི་ཤེར་ཕྱིན་གྱི་མདོ་སྡེ་རིན་པོ་ཆེའི་གནད་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་...
བསྡུ་ན་དངོས་བསྟན་སྟོང་ཉིད་ཀྱི་རིམ་པ་དང་། སྦས་དོན་མངོན་རྟོགས་ཀྱི་
རིམ་པ གཉིས་སུ་འདུ་ལ། དེ་ཡང་ཕྱི་རབས་ཀྱི་གདུལ་བྱ་བློ་དང་བརྩོན་....
འགྲུས་ཞན་པ་རྣམས་ཀྱིས་དགོངས་འགྲེལ་གྱི་བསྟན་བཅོས་ལ་མ་བརྟེན་པར་..
མདོ་ཡི་དགོངས་པ་རང་སྟོབས་ཀྱིས་འབྱེད་མི་ནུས་པར་གྱུར་པ་ན་རྒྱལ་བའི་
དགོངས་པ་འགྲེལ་བར་རྒྱལ་བ་རང་ཉིད་ཀྱིས་ལུང་བསྟན་པའི་ཤིང་རྟ་ཆེན་པོ་
དཔལ མགོན་འཕགས་པ་ཀླུས་དབུ་མ་རིགས་པའི་ཚོགས་དྲུག་བརྩམས་ཏེ་..
དངོས་བསྟན་སྟོང་ཉིད་ཀྱི་རིམ་པ་གསལ་བར་ཕྱེས་ཤིང་། འཕགས་པ་
ཐོགས་མེད་ཀྱིས་མི་ལོ་བཅུ་གཉིས་ཀྱི་རིང་དཀའ་སྤྱད་ཆེན་པོས་བྱང་ཆུབ་...
སེམས དཔའ་བྱམས་པ་ཡོངས་སུ་བསྙེན་པ་ལས་ཞལ་མངོན་སུམ་དུ་གཟིགས
ཏེ་དགའ ལྡན་དུ་ཁྲིད་ནས་ཤེར་ཕྱིན་གྱི་མདོ་སྡེ་རིན་པོ་ཆེའི་དོན་མ་ལུས་པ..
འདོམས་པར་མཛད ཅིང་ལྷག་པར་ཕྱི་རབས་ཀྱི་གདུལ་བྱའི་དོན་དུ་དགོངས་
འགྲེལ་གྱི བསྟན་བཅོས་ཆེན་པོ་བྱམས་ཆོས་སྡེ་ལྔ་སྟེ། ཤེར་ཕྱིན་གྱི་དགོངས་
པ ཡོངས སུ་རྫོགས་པ་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་ལམ་འབྲས་བུ་དང་བཅས་པ་གང་..
ཟག་གཅིག་གིས་ཁྲིགས་ཆགས་སུ་ཉམས་སུ་ལེན་པའི་རིམ་པར་བསྒྲིལ་བའི་
མན་ངག ཟབ་མོ་མངོན་རྟོགས་རྒྱན་དང་། དེའི་ཉམས་ལེན་གྱི་གནད་ལ་མདོ་
སྡེ་མང་པོ་ནས་བཏུས་ཏེ་རྒྱས་པར་བསྟན་པ་མདོ་སྡེ་རྒྱན། ཞི་གནས་དང་
ལྷག་མཐོང་གི་ཉམས་ལེན་ཟུར་དུ་བཀར་ནས་བསྟན་པ་དབུས་མཐའ་རྣམ....

འབྱེད་དང་། ཆོས་དང་ཆོས་ཉིད་རྣམ་འབྱེད་བཅས་གསན་ནས་མི་ཡུལ་
དུ་བྱོན་ཏེ་ཐེག་པ་ཆེན་པོ་འི་མངོན་རྟོགས་ཉམས་ལེན་གྱི་རིམ་པ་རྣམས་ཆེས་
ཤིན་ཏུ་གསལ་བར་མཛད་དོ། །དེའི་ནང་ནས་ཀྱང་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་
རྟོགས་པའི་རྒྱན་ནི་ཡུམ་གྱི་བརྗོད་བྱ་མ་ཚང་བ་མེད་པར་དངོས་པོ་བརྒྱད་དུ་
བསྡུས་ཏེ་སྐབས་བརྒྱད་ཀྱིས་གསལ་བར་བསྟན་པར་མཛད་པས་ན། བདེ་
བླག་ཏུ་ནི་རྟོགས་པ་ཞེས། བྱ་བ་རྩོམ་པའི་དགོས་པ་ཡིན། ཞེས་
གསུངས་པ་ལྟར་མདོ་ཡི་དོན་མཐའ་དག་དཀའ་ཚེགས་མེད་པར་བདེ་བླག་
ཉིད་དུ་རྟོགས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་རྒྱན་གྱི་བསྟན་བཅོས་ཆེན་པོ་འདི་མཛད་……
ཅིང་། དེའང་གང་ཟག་གཅིག་འཚང་རྒྱ་བ་ལ་ཤེས་བྱའི་ཡུལ་དང་།
ཉམས་སུ་ལེན་པའི་ལམ། ལམ་དེས་སྒྲུབ་པའི་འབྲས་བུ་གསུམ་དུ་གྲངས་
ངེས་པ། དང་པོ་མཁྱེན་གསུམ་དང་། གཉིས་པ་སྦྱོར་བ་བཞི, གསུམ་
པ་ཆོས་སྐུར་བསྡུས་ནས་བསྟན་ཏོ། །ཤེས་བྱའི་ཡུལ་ལའང་མཁྱེན་པ་གསུམ་
དུ་གྲངས་ངེས་པ་ཡིན་ཏེ། འབྲས་བུ་ལ་མགོང་ཐོབ་ཀྱི་སྤྲོ་བ་སྐྱེ་བའི་ཕྱིར་
དོན་གཉིས་ཕུན་ཚོགས་དང་ལྡན་པའི་རྣམ་མཁྱེན་བསྟན་པ་དང་། ཐོབ་འདོད་
སྐྱེས་པ་ན་གདོད་དེ་ཐོབ་པའི་ཐབས་ལམ་ལ་འཇུག་པར་འགྱུར་བས་དེའི་……
འོག་ཏུ་ལམ་ཤེས་དང་། དེའི་གོལ་ས་བསལ་བའི་ཕྱིར་གཞི་ཤེས་བཅས་
རིམ་བཞིན་དུ་བསྟན་པའི་ཕྱིར་རོ། །དེ་བཞིན་དུ་ཉམས་ལེན་ཡང་སྦྱོར་བ་
བཞིར་འདུ་ཚུལ་ནི། མཁྱེན་གསུམ་ཤེས་བྱའི་ཡུལ་དུ་གདན་ལ་ཕབ་པ་ཙམ་
གྱིས་མི་ཆོག་པར་རང་རྒྱུད་ལ་བསྐྱེད་ཅིང་སྤེལ་བའི་སྒོ་ནས་ཉམས་སུ་བླང་…
དགོས་ཤིང་། དེ་ཡང་མ་ཐོབ་པ་འཐོབ་པར་བྱེད་པ་རྣམ་རྫོགས་སྦྱོར་བ་
དང་། འཐོབ་པའི་གནས་སྐབས་ཀྱི་རྩེ་སྦྱོར་དང་། ཐོབ་ཟིན་བརྟན་པར་དུ་
སྐྱེས་པར་བྱེད་པ་མཐར་གྱིས་པའི་སྦྱོར་བ་དང་། དེ་སྒྲུབ་པའི་གནས་སྐབས་
སྐད་ཅིག་མའི་སྦྱོར་བའོ། །དེ་ཡང་དབང་དུ་བྱས་པའི་རྒྱུ་འབྲས་རྣམ་རྩེ་…
གཉིས་མེད་ན་ཟབ་མེད་ལྷུན་འགྲུབ་ཀྱི་ཆོས་སྐུ་མི་འཐོབ་ལ། བརྟན་…
པ་རྒྱུ་འབྲས་མཐར་ཕྱིན་པ་དང་། སྐད་ཅིག་མའི་སྦྱོར་བ་གཉིས་མེད་ན་

ཆོས་གཅིག་མངོན་དུ་བྱེད་པ་ན་ཐམས་ཅད་མངོན་དུ་བྱེད་པའི་རྣམ་མཁྱེན་·····
མི་འགྲོབ་པས་རྒྱུ་འབྲས་ཀྱི་རིམ་པ་གཉིས་ཀ་དགོས་སོ། །གཞན་ཡང་།
སྤྱངས་པ་མཐར་ཕྱུག་གི་ལག་རྗེས་འཇོག་བྱེད་ཀྱི་དབང་དུ་བྱས་ནས་དང་པོ་
གཉིས་དང་། རྟོགས་པ་མཐར་ཕྱུག་གི་ལག་རྗེས་འཇོག་བྱེད་ཀྱི་དབང་དུ་
བྱས་ནས་ཕྱི་མ་གཉིས་སོ། །དེའང་མཁྱེན་པ་གསུམ་གདུལ་བྱ་བློ་བ་སྐྱེ་བའི་
རིམ་པའི་དབང་དུ་བྱས་ནས་བསྟན་ཅིང་། སྦྱོར་བ་བཞི་དང་ཆོས་སྐུ་ནི་མངོན་
རྟོགས་རྒྱུད་ལ་སྐྱེ་བའི་རིམ་པའི་དབང་དུ་མཛད་ནས་བསྟན་པར་མཛད་དོ།
དེ་ལྟར་དངོས་པོ་བརྒྱད་དང་དོན་བདུན་ཅུས་ལུས་ཀྱི་བརྗོད་བྱ་མ་ཚང་བ་མེད་
པར་བསྡུས་ཤིང། གོ་སླ་བ་གླེང་གཞི་དང་། དྲུག་དུ་དུ་དང་། ཆོས་···
འཕགས། ཡོངས་གདན་ཀྱི་ལེའུ་ཚམ་མ་གདོགས་ལུས་གསུམ་གའི་གནད་
རྣམས་མ་ཚང་བ་མེད་པར་བསྡུས་ཏེ་བསྟན་པས་ན་བློ་ཡི་རིམ་པ་རབ་འབྲིང་
ཐམས་ཅད་ཀྱིས་འཇུག་བདེ་ཞིང་ལུས་དོན་བདེ་བླག་ཏུ་རྟོགས་པར་བྱེད་པའི་
ངོ་མཚར་ཅན་གྱི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ཅེས་བྱ་བ་འདི་ནི··
ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་གཞུང་ལུགས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ཡང་སྙིང་ལྟ་བུ་ཞིག་ཡིན་ནོ།
།དེ་ཡང་མཁས་མཆོག་དབྱིག་གཉེན་གྱིས། མདོ་དོན་སྦྱ་བ་དག་གིས····
ནི། དགོས་པ་བསྡུས་པའི་དོན་བཅས་དང་། ཚིག་དོན་བཅས་དང·····
མཚམས་སྦྱོར་དང་། བརྒལ་ལན་བཅས་པ་བསྙད་པར་བྱ། ཞེས་གསུངས་
པ་ལྟར། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་ཉིད་ལམ། ཞེས་སོགས་ཀྱིས····
དགོས་དོན་དང་། ཤེས་རབ་ཕ་རོལ་ཕྱིན་པ་ནི། ཞེས་སོགས་ཀྱིས······
བསྡུས་དོན་དང་། སེམས་བསྐྱེད་པ་ནི་གཞན་དོན་ཕྱིར། ཞེས་སོགས····
ཀྱིས་ཚིག་དོན་དང་། དེ་ནས་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད། ཅེས་སོགས····
ཀྱིས་མཚམས་སྦྱོར་དང་། ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ལ་དབྱེར་མེད་ཕྱིར། ཞེས···
སོགས་ཀྱིས་བརྒལ་ལན་ཏེ་བཤད་ཐབས་ཡན་ལག་ལྔའི་སྒོ་ནས་མདོ་དོན····
གདན་ལ་འབེབས་པའི་ཚིག་ཉུང་ལ་དོན་གསལ་ཞིང་། ན་འཐེལ་བ་དང་
བློས་པའི་སྐྱོན་དང་བྲལ་ཞིང་གཞན་གྱིས་རྒོལ་བའི་སྐབས་ཀ་ནི་ཀྲེར་བ་དང་།

གདུལ་བྱའི་རྒྱུད་ལ་སྦྱོ་བ་བདེ་བླག་ཏུ་སྐྱེད་པར་ནུས་པ་སོགས་ཁྱད་ཆོས་དུ་མ་དང་ལྡན་པ་ཡིན་ནོ། །

དེ་ལྟ་བུའི་ཁྱད་པར་ཅན་གྱི་བསྟན་བཅོས་འདིའི་མཛད་པ་པོ་ནི་འོ་སྐོལ་གྱི་སྟོན་པ་ཐུགས་རྗེ་ཅན་འཛམ་བུའི་གླིང་འདིར་མཆོག་གི་སྤྲུལ་སྐུའི་མཛད་པ་བསྟན་པའི་སྐབས་སུ་བབས་ཏེ་དགའ་ལྡན་ནས་འཕོ་བའི་མཛད་པ་སྟོན་པར་ཉེ་བ་ན། རང་གི་ཅོད་པཎ་གང་གི་དབུར་བཅིངས་ཏེ་རྒྱལ་ཚབ་དམ་པར་དབང་བསྐུར་ཞིང་། མ་འོངས་པ་ན་རྣམ་འདྲེན་ལྔ་པ་སངས་རྒྱས་བྱམས་པའི་ངོ་བོར་མཆོག་གི་སྤྲུལ་སྐུའི་མཛད་པ་བསྟན་པར་འགྱུར་བ། ཤེར་ཕྱིན་གྱི་མདོ་སྡེ་རིན་པོ་ཆེ་སོགས་རྣམ་འདྲེན་བཞི་པའི་ཐེག་ཆེན་གྱི་སྡེ་སྣོད་ཕལ་མོ་ཆེ་གསུང་བའི་འཁོར་དུ་འདུ་ཞིང་། ཟབ་རྒྱས་ཀྱི་དོན་གོང་ནས་གོང་དུ་འདྲི་བ་དང་བགྲོ་བའི་སྤོབས་པ་ཅན། རྒྱ་ཆེ་བའི་ལམ་གྱི་རིམ་པའི་བརྒྱུད་པའི་སྐབས་བབས་དགའ་ལྡན་དུ་བཞུགས་པའི་སྐྱེ་བ་གཅིག་གིས་ཐོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་བྱམས་པ་ཉིད་ཡིན་པ་ནི་ཤིང་རྟ་ཆེན་པོ་འཕགས་པ་ཐོགས་མེད་ནས་ཉེ་བར་བཟུང་འཕགས་བོད་ཀྱི་མཁས་པ་ཀུན་ལ་རྩོད་མེད་དུ་གྲགས་པ་འདི་ཡིན་མོད། དེང་དུས་ཀྱི་ལོ་རྒྱུས་སྨྲ་བའི་མཁས་པ་རྣམས་དགའ་ལྡན་ན་བཞུགས་པའི་བྱམས་པས་གཞུང་བརྩམས་པ་དང་། དེ་ཐོགས་མེད་ཀྱིས་བརྒྱུད་དེ་མི་ཡུལ་དུ་དར་བ་སོགས་སར་གནས་ཀྱི་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་རྣམས་ཀྱི་རྣམ་པར་ཐར་པ་བློ་ཡུལ་དུ་མ་ཤོང་བར་འཕགས་ཡུལ་མཱ་ཐུ་རར་འཁྲུངས་པའི་རྒྱལ་རིགས་ལས་རབ་དུ་བྱུང་བ་སློབ་དཔོན་བྱམས་པས་མཛད་ཅེས་འདོད་པ་ནི། ཐོགས་མེད་ཀྱིས་མི་ལོ་བརྒྱ་གཉིས་རིང་དུ་བརྟོན་པ་དྲག་པོས་རྗེ་བཙུན་བསྙེན་པའི་རྗེས་སུའང་བྱམས་མགོན་ཁྲི་མོར་མཇལ་བའི་རྣམ་ཐར་ལ་བསམ་ན་རྒྱུན་རྩོམ་པ་པོ་མི་ཡི་རྟེན་ཅན་གྱི་སློབ་དཔོན་ཞིག་ཏུ་འདོད་པའང་དགའ་ཚད་དུ་འདུག་ཅིང་། གངས་ཅན་གྱི་མཁས་གྲུབ་ཆེན་པོ་སྤྱན་སྔ་བས། རང་རེའི་ལས་ངན་སྒྲིབ་པའི་ཆེ་ལུགས་ཀྱིས། བླ་མ་མི་རུ་མཐོང་བ་དགའ་ཚད་ཡིན། ཁྲི་དང་

ཁྲི་བརྒྱད་སྟོང་པ་དང་མཐུན་པར་སྦྱར་བའི་འགྲུལ་པ་ལ་དཔེ་རྙིང་དག་བྲ····
རྣམས་ཀྱི་ནང་པཎྜིཏ་ཁྱམས་པས་མཛད་བྱ་བ་སྣང་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་མི་ཉི་པ་
ལ་སྤྱི་དེར་ནོར་བ་ཡིན་ནམ་སེམས་སོ་ཞེས་མཁས་མཆོག་བྲུས་གསུང་པ་སྟེ་
དགེ་བསྟན་འགྱུར་གྱི་དཀར་ཆག་ཏུ་གསལ་བས་རྒྱན་གྱི་འགྲེལ་མཛད་ཀྱི་···
ནང་དྭང་པཎྜིཏ་ཁྱམས་པའི་མཚན་ཅན་གྱི་སློབ་དཔོན་ཞིག་ཡོད་ནམ་སྙམ་
ཏེ་དཔྱད་པར་མཛོད་ཅིག །

རྒྱན་འགྲེལ།

དེ་ལྟར་བསྟན་བཅོས་ཆེན་པོ་མངོན་རྟོགས་རྒྱན་ལ་འཕགས་ཡུལ་གྱི····
མཁས་གྲུབ་རྣམས་ཀྱིས་བརྩམས་པའི་འགྲེལ་པ་འགྲེལ་བཤད་བསྡུས་དོན··
སོགས་མཐའ་ལས་འདས་པ་ཞིག་ཡོད་པར་གདོན་མི་ཟ་སོད། བོད་དུ་
འགྱུར་བ་ཉེར་གཅིག་ཡོད་པ་དང་། དེ་དག་ལ་རྒྱ་འགྲེལ་ཉེར་གཅིག་ཅེས་
བོད་ཀྱི་འགྲེལ་མཛད་ཀུན་ལ་ཧླུང་ལྟར་གྲགས་ཆེད། རྒྱ་གར་མཁས་པའི་
གསུང་དུ་རྟོགས་པ་མ་མཆིས་པ་ནི་བཅོ་བརྒྱད་ཉིད་དུ་སྣང་ངོ་། །དེ་ཡང་
ཡོངས་སུ་གྲགས་པ་ལྟར་གྱི་འགྲེལ་པ་ཉེར་གཅིག་པོ་དེ་དག་ནི་མདོ་དང····
སྦྱར་བ་བཅུ་གཉིས། མ་སྦྱར་བ་དགུ་ཡོད་ལ། ཐོག་མར་མདོ་རྒྱན་སྦྱར··
བ་བཅུ་གཉིས་ལའང་།

(༡) འཕགས་པ་རྣམ་གྲོལ་སྡེས་མཛད་པའི་ཉི་ཁྲི་སྣང་བ་པཎྜི་ཏ་
གོ་མི་འཆི་མེད་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་བློ་ལྡན་ཤེས་རབ་ཀྱི་འགྱུར། (སྡེ་ཀ)

(༢) བཙུན་པ་རྣམ་གྲོལ་སྡེས་མཛད་པའི་ཉི་ཁྲི་རྣམ་འགྲེལ་ཤོ་ཡོ་
ཀ་ལྷ་སྟོང་བཞི་བརྒྱ་པ་བལ་པོ་ཞི་བ་བཟང་པོ་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་འབྲོ་མི་སེང་
དཀར་ཤཱཀྱ་འོད་ཀྱི་འགྱུར། (སྡེ་ཁ)

(༣) སློབ་དཔོན་ཆེན་པོ་སེངྒེ་བཟང་པོས་མཛད་པའི་ཉི་ཁྲི་ལེའུ···
བརྒྱད་མ་བསམ་པོ་དོན་ཞི་ཅན་བལ་པོ་ཞི་བ་བཟང་པོ་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་ཚུལ་
ཁྲིམས་རྒྱལ་བའི་འགྱུར། (སྡེ་ག་ང་ཅ)

(༨) རིན་ཆེན་འབྱུང་གནས་ཞི་བས་མཛད་པའི་ཉི་ཁྲི་དག་ལྡན་(འདིས་རྒྱན་སེམས་ཙམ་དུ་བཀྲལ་) པཎྜིཏ་སྨྲ་སྐྲ་དི་ཤན་ཏི་དང་ལོ་ཙཱ་བ་ཤཱཀྱ་བློ་གྲོས་དང་དགེ་བའི་བློ་གྲོས་གཉིས་ཀྱི་འགྱུར་ལ་ཕྱིས་སུ་བལ་པོ་ཞི་བ་བཟང་པོ་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་འགོས་ལྷས་བཙས་ཀྱིས་བཅོས་པ་ (སྐེ་ད) བཅས་ཉི་ཁྲི་དང་སྦྲར་བ་བཞི།

(༡) སློབ་དཔོན་སེང་བཟང་གིས་མཛད་པའི་རྒྱན་སྣང་ཤེ་ལོ་ཀ… བརྒྱད་སྟོང་པ་པཎྜིཏ་སྨྲ་སྐྲ་ཤི་ད་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་རིན་ཆེན་བཟང་པོའི་འགྱུར་ལ་སླར་ཡང་ཛོ་བོ་དང་རིན་ཆེན་བཟང་པོས་ཡུལ་དབུས་ཀྱི་དཔེ་དང་བསྡུན་ནས་ཞུས་བཅོས་ཤིང་། ཡང་བསྒྱུར་པཎྜིཏ་དཔེ་ཀར་པལ་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་བློ་ལྡན་ཤེས་རབ་ཀྱིས་དག་པར་བཅོས་པ། (སྐེ་ཆ་)

(༢) རིན་ཆེན་འབྱུང་གནས་ཞི་བས་མཛད་པའི་སྙིང་པོ་མཆོག་ཤོ་ལོ་ཀ་བརྒྱད་སྟོང་པ་ (འདིས་ཀྱང་རྒྱན་སེམས་ཙམ་དུ་བཀྲལ་) པཎྜིཏ་ཤྲཱི་སྨྲ་སྐྲ་དི་ཤན་ཏི་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་ཤཱཀྱ་བློ་གྲོས་ཀྱི་འགྱུར། (སྐེ་ཐ་)

(༢) འཇིགས་མེད་འབྱུང་གནས་སྦས་པས་མཛད་པའི་གནད་ཀྱི་ཟླ་འོད་པཎ་ཆེན་དེ་ཉིད་དང་ལོ་ཙཱ་བ་ཤེས་རབ་དཔལ་གྱིས་ན་ལན་དྲའི་གཙུག་ལག་ཁང་དུ་བསྒྱུར་བ། (སྐེ་ད་) བཅས་བརྒྱད་སྟོང་དང་སྦྲར་བ་གསུམ།

སློབ་དཔོན་སངས་རྒྱས་ཡེ་ཤེས་ཞབས་ཀྱིས་མཛད་པའི་སྡུད… པའི་དཀའ་འགྲེལ་བམ་པོ་དྲུག པཎྜི་ཏ་བི་དྱ་སེངྒྷ་ཀར་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་དཔལ་བརྩེགས་ཀྱི་འགྱུར། (སྐེ་ཉ་)

(༢) སློབ་དཔོན་སེང་གེ་བཟང་པོས་མཛད་པའི་སྡུད་འགྲེལ་རྟོགས་སླ་ཤོ་ལོ་ཀ་ཉིས་སྟོང་བརྒྱ་པ་བལ་པོ་ཞི་བ་བཟང་པོ་དང་། འབྲོ་ཤཱཀྱ་འོད་ཀྱི… འགྱུར། (སྐེ་ཇ་)

(༣) ཁ་ཆེ་རྣམ་གྲིས་མཛད་པར་གྲགས་པའི་ཤེར་ཕྱིན་མཛོད་ཀྱི་ལྡེ་མིག… བ་རེག ལོ་ཙཱ་བཻ་འགྱུར། (སྐེ་ད་) བཅས་སྡུད་པ་དང་སྦྲར་བ་གསུམ།

(༡) ཁ་ཆེ་ཛྙཱ་ཤྲཱི་མཛད་པར་གྲགས་པའི་སྟོང་ཕྲག་བརྒྱ་པའི་བཤད་པ་འགྱུར་བྱང་མི་གསལ་བ་ (སྡེ་ད་) སྡེ་འབུམ་ཀྱང་དང་སྦྱར་བ་གཅིག།

(༢) པཎྜི་ཏ་དྲན་པ་ཡེ་ཤེས་གྲགས་ཀྱིས་མཛད་པར་གྲགས་པའི་ཡུམ་གསུམ་དང་མཐུན་པར་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་འགྱུར་བྱང་མི་གསལ་བ། (སྡེ་ཁ་) སྡེ་འབུམ་ཉི་ཁྲི་ཁྲི་བརྒྱད་སྟོང་པ་གསུམ་དང་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་གཅིག་བཅས་མདོ་རྒྱན་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་བཅུ་གཉིས་དང་།

(༣) སློབ་དཔོན་སེང་བཟང་གིས་མཛད་པའི་འགྲེལ་ཆུང་བས་པོ་ལྷ་པ་ (དོན་གསལ་) པཎྜི་ཏ་བི་དྱཱ་ཀར་པྲ་བྷཱ་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་དཔལ་བརྩེགས་ཀྱི་འགྱུར་ལ་སླར་པཎྜི་ཏ་གོ་མི་འཆི་མེད་དང་ལོ་ཙཱ་བ་བློ་ལྡན་ཤེས་རབ་ཀྱིས་དག་པར་བཅོས་པ། (སྡེ་ཛ་)

(༤) འགྲེལ་ཆུང་དོན་གསལ་གྱི་འགྲེལ་བཤད་ཚིག་གསལ་སློབ་དཔོན་ཆོས་ཀྱི་བཤེས་གཉེན་གྱིས་མཛད་པ་པཎྜི་ཏ་ཨ་བྷི་ཡུཀྟ་ཀཱ་ར་ཤྲཱི་མི་ཏྲ་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་དགེ་སློང་ཆོས་ཀྱི་ཤེས་རབ་ཀྱི་འགྱུར། (སྡེ་ཉ་)

(༥) ཡང་འགྲེལ་ཆུང་དོན་གསལ་གྱི་འགྲེལ་བཤད་རྟོགས་པར་དཀའ་བའི་སྣང་བ་གསེར་གླིང་པ་ཆོས་ཀྱི་གྲགས་པས་མཛད་པ་པཎྜི་ཏ་མར་མེ་མཛད་ཡེ་ཤེས་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་རིན་ཆེན་བཟང་པོའི་འགྱུར། (སྡེ་ཛ་)

(༦) འགྲེལ་ཆུང་དོན་གསལ་གྱི་བསྡུས་དོན་ཤུབ་སྒོ་བ་ཤེས་རབ་འབྱུང་གནས་བློ་གྲོས་ཀྱིས་མཛད་པ་པཎྜི་ཏ་སུ་མ་ཏི་ཀིརྟི་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་བློ་ལྡན་ཤེས་རབ་ཀྱི་འགྱུར། (སྡེ་ཛ་)

(༧) རྒྱན་ཀྱི་བསྡུས་དོན་ཛོ་བོ་རྗེས་མཛད་པར་གྲགས་པ་ (དོན་བསྡུས་སྒྲོན་མ་) པཎྜི་ཏ་དེ་ཉིད་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་ཚུལ་ཁྲིམས་རྒྱལ་བའི་འགྱུར། (སྡེ་ཐ་)

(༨) ཁ་ཆེ་གཞོན་ནུ་དཔལ་གྱིས་མཛད་པའི་རྒྱན་གྱི་བསྡུས་དོན་པཎྜི་ཏ་དེ་ཉིད་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་བཀྲིས་རྒྱལ་མཚན་གྱི་འགྱུར། (སྡེ་ཉ་)

(༧) རིན་ཆེན་གྲགས་ཀྱིས་མཛད་པའི་གྲགས་པའི་ཆ་པཎྜི་ཏ་དེ་ཉིད་ ···
དང་། ལོ་ཙཱ་བ་མཆིམས་ཡོན་ཏན་དཔལ་འབར་གྱི་འགྱུར། (སྐེ་༡)
(༨) ཁ་ཆེ་ཧྲི་བྷཱུ་ཏི་ཙནྡྲས་མཛད་པའི་ཤེས་རབ་སྒྲོན་མའི་ཕྲེང་བ་པཎྜི་ ··
ཏ་དེ་ཉིད་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་གཞུབས་བྱམས་པའི་དཔལ་གྱི་འགྱུར། (སྐེ་༢)
(༩) སློབ་དཔོན་འཇིགས་མེད་འབྱུང་གནས་སྦས་པས་མཛད་པའི་ཐུབ་པ་
དགོངས་རྒྱན་ཤེ་ལོ་ཀ་དྲུག་སྟོང་ལྔ་བརྒྱ་པ། པཎྜི་ཏ་དེ་ཉིད་དང་། ལོ་
ཙཱ་བ་དཔང་ཞོ་གསམ་བ་གྲགས་ཀྱིས་ནཡེན་དྲར་བསྒྱུར་བ་བ་ལ་ཕྱིས་དཔང་
བློ་བརྟན་གྱིས་དག་པར་བཅོས་པ་ (སྐེ་༣) བཅས་མདོ་རྒྱན་མ་སྒྱུར་བའི···
འགྲེལ་པ་དགུ་སྟེ་རྒྱ་འགྲེལ་ཉི་ཤུ་རྩ་གཅིག་ཅེས་གྲགས་སོ། །དེ་དག་ལས
སྐྱད་པ་དང་སྒྱུར་བའི་འགྲེལ་པ་ཁ་ཆེ་ཧྲུ་ཤྲིས་མཛད་པར་གྲགས་པའི·····
ཤེར་ཕྱིན་མཛོད་ཀྱི་ལྡེ་མིག་དང་། ཡང་དེ་ཉིད་ཀྱིས་མཛད་པར་གྲགས་
པའི་འབུམ་ཀྱང་དང་སྒྱུར་བའི་འགྲེལ་པ་སྟོང་ཕྲག་བརྒྱ་པའི་བཤད་པ་གཉིས
སུ་བོད་ཚིག་མང་བས་ཁ་ཆེ་ཧྲུ་ཤྲིར་ཁ་གཡར་བ་ཙམ་ལས་རྒྱ་འགྲེལ་ཚད་
ལྡན་མ་ཡིན་པར་མངོན་པ་དང་། སྨྲི་ཏི་ཛྙཱ་ན་ཡེ་ཤེས་དབང་པོས་མཛད་པར་
གྲགས་པའི་ཡུམ་གསུམ་དོན་བརྒྱད་དང་སྒྱུར་བའི་འགྲེལ་པ་ཡང་མདོ་རྒྱན···
སྒྱུར་ཚུལ་ལ་སྐྱོན་ཆགས་པ་མང་བས་ཀུན་མཁྱེན་བུས་སྨྲི་ཏི་པ་ལ་ (སྐྲི་རིར་)
ནོར་བ་ཡིན་ནམ་ཞེས་གསུངས་པ་ལྟར་མཁས་དབང་ཛྙཱ་ན་ཡེ་ཤེས་གྲགས
ཀྱི་མཛད་མིན་ལ་དོགས་པ་ཆེ་ཡང་རྒྱ་འགྲེལ་ཞིག་ནི་ཡིན་པར་མངོན་ནོ། །
མདོ་རྒྱན་མ་སྒྱུར་བའི་འགྲེལ་པའི་གྲས་ཇོ་བོས་མཛད་པར་གྲགས་པའི······
བསྡུས་དོན་ (དོན་བསྡུས་སྒྲོན་མ) ཡང་ཉུས་པ་ཙམ་ཞིང་བོད་ཚིག་མང་བས་
ཇོ་བོས་མ་མཛད་པར་གསལ་ལ། དེ་ལྟར་ན་ཟོགས་མེད་ཀྱི་རྒྱ་འགྲེལ་
བོད་དུ་འགྱུར་བ་ནི་བཅོ་བརྒྱད་དོ། །

འཇིགས་མེད་འབྱུང་གནས་སྦས་པས་མཛད་པའི་ཐུབ་པ་དགོངས་
རྒྱན་ནི་གསུང་རབ་སྤྱིའི་དགོངས་འགྲེལ་ཡིན་མོད་ལེའུ་ཕྱི་མ་གསུམ་དུ······
གཙོ་ཆེར་མངོན་རྒྱན་གྱི་དོན་སྟོན་པས་རྒྱན་འགྲེལ་དུ་བགྲང་ཡང་མི་རུང་བ··

མེད་པས་འདིར་ངེས་བཟུང་ལ་གང་ཟག་སོགས་འགའ་ཟུང་མདོ་དང་སྦྱར་ཡང་ཕལ་མོ་ཆེ་བས་མདོ་རྒྱུད་མ་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པར་བཀྲངས་སོ།

དེ་ལྟར་མདོ་རྒྱུད་སྦྱར་བ་དང་མ་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་བ་ཇི་སྙེད་ཅིག་ཡོད་པའི་ནང་ནས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་ཚིག་ཉུང་ལ་དོན་གསལ་ཞིང་བློ་མཆོག་དམན་ཀུན་གྱི་འཇུག་པར་བདེ་བ། མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ཡུམ་རྒྱས་འབྲིང་བསྡུས་པ་གསུམ་གའི་རྒྱན་དུ་འགྲེལ་བའི་སློབ་དཔོན་སེང་གེ་བཟང་པོས་མཛད་པའི་འགྲེལ་ཆུང་དོན་གསལ་འདི་ནི་འཕགས་ཡུལ་གྱི་མཁས་པ་མཐའ་དག་གི་གཅེས་ནོར་དུ་པར་བཟུང་བ་མ་ཟད། ཡུལ་གངས་ཅན་གྱི་ལྗོངས་སུ་ནི་རྒྱན་གྱི་འགྲེལ་མཛད་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་འགྲེལ་པ་འདི་ཁོ་ནའི་རྗེས་སུ་འབྲངས་ཤིང་ཚད་མར་བཟུང་བར་མཛད་དོ། དེ་ཡང་མདོ་རྒྱུད་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ཐོག་མའམ་སྲོལ་འབྱེད་ལྟ་བུ་ནི་འཕགས་པ་གྲོལ་སྡེས་མཛད་པའི་ཉི་ཁྲི་སྣང་བ་ཡིན་ལ། མདོ་རྒྱུད་མ་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ཐོག་མ་ནི་སློབ་དཔོན་གྱི་འགྲེལ་ཆུང་འདི་ཉིད་ཡིན་པར་མངོན་ནོ། དེ་ཡང་སློབ་དཔོན་འདིས་དོན་གྱིས་དབང་གཉིས་ཤིག་གཟིགས་ནས་འགྲེལ་ཆུང་འདི་རྩོམ་པར་མཛད་དེ་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ཡུམ་གསུམ་གའི་རྒྱན་དུ་སྟོན་པར་བཞེད་པ་དང་། མདོར་བསྡུས་ལ་དགའ་བའི་གདུལ་བྱ་རྣམས་ཀྱིས་དུས་ཡུན་ཐུང་ངུ་ཙམ་གྱིས་རྒྱན་དང་ཡུམ་གྱི་དོན་བདེ་བླག་ཏུ་རྟོགས་པར་བྱ་བའི་ཆེད་དུའོ། དེ་ལྟར་ཡང་། སྔོན་གྱི་སློབ་དཔོན་དག་གིས་བརྩམས་པའི་ཡུམ་གྱི་འགྲེལ་པ་འགའ་ཞིག་ནི་རྒྱན་དང་མ་སྦྱར་ལ། མདོ་རྒྱུད་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་རྣམས་ཀྱང་ཡུམ་རེ་རེ་མ་གཏོགས་གསུམ་ག་དང་མ་སྦྱར་བས། ཡུམ་རྒྱས་འབྲིང་བསྡུས་གསུམ་གྱི་བརྗོད་བྱའི་དོན་ལ་ཁྱད་པར་མེད་པ་དང་། རྒྱན་འདི་ཡུམ་གསུམ་གའི་རྒྱན་དུ་གོ་བར་བྱ་བའི་ཕྱིར་དེ། ཀུན་གྱི་རྒྱན་དུ་འགྱུར་བ་ནི། རྣམ་པར་དབྱེ་ཕྱིར། ཞེས་དང་མཁས་པ་རྣམས་ཀྱིས་ཡུམ་ཀུན་ལའང་། །དོན་བསྡུས་དེ་ཙམ་ཤེས་པར་བྱ། འདི་ལྟར་མེན་ན་ཐམས་ཅད་ཀྱི། རིམ་པ་

ལེགས་པར་བརྟུས་མ་ཡིན། །ཞེས་གསུངས་པ་དང་། དེ་བཞིན་དུ་ཕྱི་རབས་ཀྱི་གདུལ་བྱ་བློ་དང་བརྩོན་འགྲུས་དམན་ཞིང་ཁྱད་པར་དུ་ཡུན་རིང་པོའི་བར་གཞུང་ལུགས་ཆེན་པོ་ལ་ཉན་བསམ་བསྒོམ་པར་བྱ་བའི་གོ་སྐབས་ཀྱིས་དབུལ་བ་དག་རྗེས་སུ་བཟུང་བའི་ཕྱིར་དུས་ཡུན་ཐུང་ངུའི་ནང་མདོ་རྒྱུད་ཀྱི་དགོངས་དོན་མཐའ་དག་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་མཛད་པའི་སླད་དུ་སྟེ། གོ་བར་སླ་ཕྱིར་ཚིག་དང་ནི། །ངག་སོགས་སྦྱར་བ་མ་བྱས་པར། །ཞེས་གསུངས་པ་ཡིན་ནོ། གཞན་ཡང་མཁས་པ་སྔོན་མ་རྣམས་ཀྱིས་མ་རྟོགས་པའམ་ཡོངས་སུ་གསལ་བར་མ་མཛད་པའི་མདོ་རྒྱུད་ཀྱི་དགོངས་དོན་ཁྱད་པར་ཅན་མང་པོ་ཞིག་སློབ་དཔོན་འདིས་རྟོགས་ཤིང་དེ་དག་ཕྱི་རབས་ཀྱི་གདུལ་བྱ་ལ་སྟོན་པར་བཞེད་པའི་སྒོ་ནས་ཀྱང་འགྲེལ་ཆུང་འདི་མཛད་དེ། འགའ་ཞིག་ཁོ་ནས་མ་རྟོགས་པའི། །བསྟན་བཅོས་མཐའ་དག་འདི་དེ་ལྟར། །རྟོགས་པ་གང་དེ་ལ་མཚན་ནོ། །ཞེས་གསུངས་སོ། དེ་ཡང་ཡིན་ཏེ་ཐོགས་མེད་སྐུ་མཆེད་ཀྱིས་རྒྱུད་སེམས་ཙམ་དུ་བཀྲལ་བ་དང་། འཕགས་པས་དོན་བཟང་ཡང་ཚིག་མ་འབྲེལ་བ་དང་། བཙུན་པས་བསྟན་བཅོས་མཐའ་དག་མ་རྟོགས་པས་སོ། ཞེས་ཆོས་བཤེས་ཀྱི་བཤད་པ་ལྟར་རོ། དེ་ལྟར་སློབ་དཔོན་གྱིས་འགྲེལ་པ་འདི་ནི་རྒྱ་མཚན་དུ་མའི་སྒོ་ནས་རྒྱ་འགྲེལ་གཞན་ལས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པས་ན་འཕགས་ཡུལ་གྱི་སློབ་དཔོན་ཕལ་ཆེ་བས་འདིའི་རྗེས་སུ་འབྲངས་པར་མ་ཟད་བོད་ཀྱི་འགྲེལ་བྱེད་ཐམས་ཅད་ཀྱི་འགྲེལ་ཆུང་འདི་ཁོ་ནའི་རྗེས་སུ་འབྲངས་ནས་འགྲེལ་བཤད་མཛད་ཅིང་། མདོ་རྒྱུད་སྦྱར་ཚུལ་ཡང་རྒྱུད་སྟོང་གི་དགོངས་པ་ཁོ་ན་གཙོ་བོར་བཟུང་ཞིང་ སློབ་དཔོན་གྱིས་འཕགས་པ་རྣམ་གྲོལ་སྡེ་ཚད་མར་བཟུང་བས་བོད་ཀྱི་མཁས་པ་རྣམས་ཀྱིས་ཀྱང་འཕགས་པའང་སློབ་དཔོན་དང་འདྲ་བར་ཁུངས་སུ་མཛད་ཅིང་། མདོ་རྒྱུད་ཀྱི་དགོངས་པ་ཕྱེ་བ་ན་འཕགས་སེང་གཉིས་ཞེས་ཀུན་གྱིས་ཚད་མར་བཟུང་བའི་ཡུལ་དུ་གྱུར་ཏོ། འདིའི་མཚན་ལ་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ཅེས་བྱ་བའི་འགྲེལ་པ་ཞེས་པའམ། ཡང་ན་ཚིག་ལེའུར་བྱས་

བའི་འགྲེལ་གསལ་བ་ཞེས་པ་ཙམ་ལས་མ་བྱུང་བས། འགྲེལ་པ་དོན་
གསལ་ཞེས་པའི་མཚན་ནི་འཕགས་ཡུལ་དུ་མ་གྲགས་པར་སྣང་མོད། བོད་
ཀྱི་འགྲེལ་མཛད་རྣམས་ཀྱིས་འགྲེལ་པ་འདིའི་ཚིག་དོན་གསལ་བའི་དབང་
གིས་སམ། ཡང་ན་འདིའི་འགྲེལ་བཤད་ཆོས་ཀྱི་བཤེས་གཉེན་གྱིས་མཛད་
པའི་ཚིག་གསལ་གྱི་རྣམ་གྲངས་ཏེ་དོན་གསལ་ཞེས་བརྗོད་པ་གང་ལྟར་
ཡང་འདི་ལ་འགྲེལ་པ་དོན་གསལ་དང་སློབ་དཔོན་གྱིས་མཛད་པའི་འགྲེལ་
ཆུང་ཞེས་བོད་ཀྱི་འགྲེལ་མཛད་པ་ཐམས་ཅད་ལ་གྲགས་སོ། འགྲེལ་པ་
འདི་ལ་སློབ་དཔོན་ཆོས་བཤེས་ཀྱིས་མཛད་པའི་འགྲེལ་བཤད་ཚིག་གསལ་
དང་། གསེར་གླིང་པ་ཆོས་ཀྱི་གྲགས་པས་མཛད་པའི་འགྲེལ་བཤད་
རྟོགས་དཀའི་སྣང་བ། ཤེར་འབྱུང་བློ་གྲོས་ཀྱིས་མཛད་པའི་བསྡུས་དོན་
བཅས་རྒྱ་འགྲེལ་བོད་དུ་འགྱུར་བ་གསུམ་སྣང་ཞིང་། གོང་དུ་སྨོས་པ་ལྟར་
བོད་འགྲེལ་ནི་བགྲངས་ཀྱིས་མི་ལང་བར་མཆིས་སོ། དེ་ལྟ་བུའི་ཁྱད་པར་
ཅན་གྱི་འགྲེལ་པ་འདིའི་མཛད་པ་པོ་སློབ་དཔོན་སེང་གེ་བཟང་པ་ནི་རྒྱལ་
རིགས་ལས་རབ་དུ་བྱུང་ཞིང་། རྒྱལ་བའི་གསུང་རབ་སྤྱི་དང་། ཁྱད་
པར་དུ་ཤེར་ཕྱིན་གྱི་མདོ་འགྲེལ་པ་དང་བཅས་པ་ལ་ཐོས་བསམ་མཐར་ཕྱིན་
པར་མཛད། མཁན་ཆེན་ཞི་བ་འཚོ་འམ། མཚན་གཞན་ཡང་དག་རྣམ་སྣང་
མཛད་དཔལ་བཟང་པོ་ཞེས་བྱ་བའི་བླ་མ་ཡུན་རིང་དུ་བསྟེན་ཅིང་ཤེར་ཕྱིན་ཀྱི་
གཞུང་ལ་སྦྱངས་པ་མཛད་པས་དཀའ་བའི་གནད་འགག་ཞིག་རྟོགས་དཀའ་
ཞིང་། ཁྱད་པར་དུ་ཐོགས་མེད་སྐུ་མཆེད་དང་། འཕགས་བཙུན་སོགས་
ཀྱི་འགྲེལ་པ་སྔ་མ་རྣམས་སྣང་བཞིན་ཚུལ་མི་མཐུན་པ་དུ་མ་ཞིག་བྱུང་བ་
ལས་གང་འཐད་ཕྱོགས་སུ་བཟུང་དགོས་མ་རྟོགས་པས། འཕགས་པ་
བྱམས་པ་ཉིད་ལས་དངོས་སུ་གདམས་ངག་གསན་པར་བཞེད་དེ་མཁན་ཆེན་
ཞི་བ་འཚོ་ལས་བྱམས་པའི་སྒྲུབ་ཐབས་ཞུས་ཏེ་བསྒྲུབས་པས་རྨི་ལམ་དུ་ཤར་
ཕྱོགས་ཁ་སར་པ་ཎིར་སོང་ཞིག་ཅེས་པའི་ལུང་བསྟན་བྱུང་བ་དང་། དེར་
བྱོན་ནས་ཞག་གསུམ་སྒྲུབ་གནས་བྱས་ཏེ་རྗེ་བཙུན་ལ་གསོལ་བ་ཤུགས་དྲག་

པོ་དང་བཅས་ཏེ་ ཆི་ལམ་བརྡུགས་པས་བྲོ་རིངས་ཀྱི་མི་ལམ་དུ་ཡ་ཡོ་ཏུ་ཚང་ཚུ་ ཏིའི་གཙུག་ལག་ཁང་ཆེན་པོའི་སྟེང་གི་ནམ་མཁར་ཏྲམས་མགོན་བཞུགས་པ་མཐོང་ཏེ་ཕྱག་མཆོད་བྱས་ནས་ཉིད་ཀྱི་བསྟན་བཅོས་ལ་འགྲེལ་པ་རང་དུ་མཛིས་ན་གང་གི་རྗེས་སུ་འབྲང་ཞེས་ཞུས་པས། ཧམས་ཅན་ཀྱི་གཞུང་ཡིགས་པར་རྟོགས་ལ་འཐད་པ་བསྡུས་ཏེ་ཁྱོད་ཉིད་ཀྱིས་འགྲེལ་པ་རྩོམས་ཤིག་ཅེས་གནང་བ་ཐོབ་བོ། དེ་ལྟར་ཏྲམས་མགོན་མཉལ་ལམ་དུ་མཐོང་བ་ཆོས་བཤེས་ཀྱིས་བཤད་རེང་། དངོས་སུ་མཐོང་བར་ཤར་འབྱུང་བློ་གྲོས་ཀྱིས་བཤད་དོ། །དེ་ནས་བསྟན་བཅོས་བརྩམ་པའི་རྒྱུ་བདག་བཙལ་བའི་ཕྱིར་ནུབ་ཏུ་བྱོན་པ་དང་། སྐབས་དེའི་རྒྱལ་པོ་པཱལ་རྒྱལ་རྡྲ་ད་ཀྱི་ནང་ཚན་ཧྲ་སྐྱ་པཱ་ལས་ཡུམ་ཉམས་ར་ཚད་བ་ཡ་སེང་བཟང་མཁས་པར་ཐོས་ནས་གདར་འདྲེན་དུ་བཏང་བའི་ཕོ་ཉ་དང་འཕྲད་དེ་གདན་དྲངས་པར་ཙ་བ་ཙ་སྐུམ་གྱི་གཙུག་ལག་ཁང་དུ་ཕེབས། དགེ་འདུན་སྟོང་ཕྲག་མང་པོ་ལ་ཤེར་ཕྱིན་འདོམས་པར་མཛད།

སློབ་དཔོན་འདིས་བརྩམས་པའི་བསྟན་བཅོས་ནི། འགྲེལ་ཆུང་འདི་ཉིད་དང་། གཞན་ཡང་མངོན་རྟོགས་རྒྱན་བརྒྱད་སྟོང་དང་སྦྱར་བའི་མན་ངག་རྒྱན་སྣང་ངམ། བརྒྱད་སྟོང་འགྲེལ་ཆེན་དུ་གྲགས་པ་དང་། འཕགས་པ་གྲོལ་སྡེས་མཛད་པའི་ཊཱི་ཀཱ་སྣང་བ་དང་མཐུན་པར་རྒྱན་ཊཱི་ཀཱ་དང་སྦྱར་བའི་མན་ངག་ཊཱི་ཀཱ་བསྡུས་དོན་ལེའུ་བརྒྱད་མ། རྒྱན་རྐྱང་པ་དང་སྦྱར་བའི་འགྲེལ་པ་རྟོགས་པར་དཀའ་བ། ཤེར་ཕྱིན་སྙོམ་པ། སྒྲ་ཙནྡྲ་པའི་རྣམ་དབྱེའི་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་བཅས་འདོད་དུ་འགྱུར་བ་བསྟན་འགྱུར་ན་བཞུགས་ཤིང་། བསྟན་བཅོས་གཞན་ཇི་མཛད་མ་ཤེས།

སློབ་དཔོན་འདིའི་མཁན་པོ་ཡང་དག་རྣམ་སྣང་མཛད་ཉིད་སློབ་དཔོན་ལ་ཤེར་ཕྱིན་སྟོན་པའི་བླ་མ་མཆོག་གཅིག་ཡིན་པ་ནི་འགྲེལ་ཆུང་འདི་ཉིད་ལས། མཁན་པོ་ཡང་དག་རྣམ་སྣང་མཛད། །བླ་མ་བཟང་ལ་ཕྱག་འཚལ་ནས། །ཞེས་སོགས་ལས་རྟོགས་ནུས་ཤིང་། འདི་ཉིད་མཁས་ཙ་ཆོག་ཞི་

བ་འཚོའི་མཚན་གྱི་རྣམ་གྲངས་ཡིན་པ་བོད་ཀྱི་མཁས་པ་ཕལ་མོ་ཆེས་ཕྱོགས་མཐུན་དུ་བཞེད་པར་འདུག་ཀྱང་། སློབ་པའི་མགོན་པོས་ནི། "ཞི་བ་འཚོ་ལས་དབུ་མའི་གཞུང་རྣམས་དང་། གདམས་ངག་རྣམས་གསན། མཁན་པོ་རྣམ་སྣང་མཛད་བཟང་པོ་ལས་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མདོ་……མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་མན་ངག་དང་བཅས་པ་གསན།" ཞེས་ཞི་འཚོ་དང་རྣམ་སྣང་མཛད་ཐ་དད་པར་བཤད་འདུག་པས་སླར་ཡང་དཕྱད་པར……འོས་སོ།།

སློབ་དཔོན་འདི་བྱོན་པའི་དུས་ནི་རྒྱལ་པོ་དྷརྨ་པཱ་ལའི་སྐབས་ཡིན་པ་ནི་སློབ་དཔོན་རང་ཉིད་ཀྱི་རྒྱན་སྣང་ལས། རྒྱལ་པོ་མཆོག་རྒྱུད་རྒྱལ་རིགས་ནས་འཁྲུངས་རྒྱལ་པོ་དཔལ་ལྡན་ཆོས་སྐྱོང་རིང་ལ་ནི། དཀའ་འགྲེལ་བཟང་པོ་དེ་ཉིད་སྣང་བ་ཞེས་བྱ་འདི་ནི་བདག་གིས་བརྩམས། ཞེས་གསུངས་པས་གསལ་ཞིང་དེ་ལྟ་ན། དེང་དུས་ཀྱི་ལོ་རྒྱུས་སྨྲ་བ་ཕལ་ཆེ་བས་དྷརྨ་པཱ་ལའི་རྒྱལ་སྲིད་དབང་བསྒྱུར་གྱི་དུས་རབས། ༧༧༦-༨༠༩ དང་ཡང་ན་ ༧༧༠-༨༡༠ བར་བྲིས་འདུག་ཅིང་། སློབ་པའི་མགོན་པོས་དྷརྨ་པཱ་ལ་རྒྱལ་སྲིད་དུ་འཁོད་ནས་ལོ་ཉི་ཤུ་ལྷག་གཅིག་ན་སློབ་དཔོན་འདི་སྐུ་འདས་པར་བཤད་པས། དེ་ལྟར་ན་ཕྱི་ལོ་བདུན་བརྒྱ་དགུ་བཅུ་གོ་གྲངས་ཤིག་གི་བར་བཞུགས་པར་མངོན་ཞིང་། འགྲེལ་པ་འདི་རྩོམ་པའི་དུས་རབས་ཀྱང་བདུན་བརྒྱ་བདུན་ཅུ་ནས་བརྒྱད་ཅུའི་བར་ཞིག་ཏུ་ངེས་པ……ཡིན་ནོ། །དེང་དུས་ཀྱི་མཁས་པ་ཁ་གཅིག་སློབ་དཔོན་འདི་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་བའི་སློབ་དཔོན་དུ་འདོད་པ་དང་། དེ་བཞིན་ཐོགས་མེད་དང་། འཕགས་པ་གྲོལ་སྡེ་དང་བཙུན་པ་གྲོལ་སྡེ་སོགས་ཀྱང་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པ་བའི་སློབ…དཔོན་དུ་འདོད་པ་ནི་པཎྜིཏ་མཉམ་པར་མ་བཞག་པའི་གཏམ་མོ། ཡང་ན་སློབ་དཔོན་འདི་དག་གི་གཞུང་གི་ཚིག་རིས་ཙམ་ལའང་སྤྱད་པ་མ་ཞུགས་པར་སྣང་སྟེ། དེ་ལྟ་མིན་ན་སློབ་དཔོན་དེ་དག་དབུ་མ་པ་ཡིན་པ་ནི་གཞུང་རྣམས་སུ་གཞན་དབང་བདེན་མེད་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་བདེན་མེད་དུ་ཚིག་ཟིན་ལ་

སྟོན་པ་ཡང་ཡང་འབྱུང་བས་ཀྱང་ཤེས་ནུས་པའི་ཕྱིར། དེས་ན་སློབ་དཔོན་སེང་གེ་བཟང་པོ་འདི་དབུ་མ་རང་རྒྱུད་པའི་གྲུབ་མཐའ་འཛིན་པའི་སློབ་དཔོན་ཡིན་ཞིང་། དེ་ཡང་མདོ་སྡེ་སྤྱོད་པའི་དབུ་མ་རང་རྒྱུད་པ་དང་། རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པའི་དབུ་མ་རང་རྒྱུད་པ་གཉིས་ཡོད་པའི་ནང་ནས་སློབ་དཔོན་··· འདི་ནི་རྣལ་འབྱོར་སྤྱོད་པའི་འབུ་མ་རང་རྒྱུད་པ་ཡིན་ཏེ། ཐ་སྙད་དུ་ཕྱི་དོན་མེད་པ་དང་། རང་རིག་བཞེད་པའི་ཕྱིར་རོ། དེ་ལྟར་སློབ་དཔོན་འདིའི་རང་གི་རྩ་བའི་གྲུབ་མཐའ་ལ་ཕྱི་དོན་དང་། ཀུན་གཞི། ཉོན་ཡིད་སོགས་མེད་པར་བཞེད་པ་དང་། རང་རིག་དང་། རང་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་གྲུབ་པ་དང་། གཞན་སྐྱེ། རང་རྒྱུད་ཀྱི་རྟགས་ཡང་དག་སོགས་ཡོད་པར་བཞེད་པའི་ཚུལ་ལས་བརྩམས་ཏེ་བརྗོད་པར་བྱ་བ་མང་ནའང་ཡི་གེས་འཇིགས···པས་མ་སྤྲོས་ཤིང་། འགྲེལ་ཆུང་འདི་དང་། རྒྱན་སྣང་ལ་བློ་གྲོས་ཞིབ་མོས་གཟིགས་ན་མཁྱེན་པར་འགྱུར་རོ། །

ཟམ་གདོང་སྤྲུལ་མིང་དགེ་སློང་བློ་བཟང་བསྟན་འཛིན།

भूमिका

(संस्कृतभावार्थः)

प्रज्ञापारमितासूत्राणि

अस्माकं शास्त्रा दशबलेन शौद्धोदनिना सर्वादौ बोधिचित्तोत्पाद कृत. । मध्ये त्रीण्यसंख्येयकल्पानि सम्भारसंचय कृत. । अन्ते च बुद्धत्वमवाप्य विनेयजनाना गोत्राशयाध्याशयानुरूप यानत्रयोपदेश. कृतः । यस्मिश्चोपदेशे एकया दृष्ट्या अपरिमिताः धर्मस्कन्धा., अपरया च दृष्ट्या ८४,००० धर्मस्कन्धा सन्ति । एतेषु धर्मस्कन्धेषु प्रज्ञापारमितासूत्राणि रत्नभूतानि मूर्धन्यानि प्रशस्यतमानि च । द्विविध. प्रज्ञापारमिता· सूत्राणां विषय', एकश्चोत्तानो य. साक्षान्निर्दिष्ट', शून्यता स । यस्याश्च पुरस्कर्त्तार. शतशो युक्तिभिराचार्यनागार्जुनादयः । अपरश्च गूढो रहस्यात्मक', यः प्रथमबोधिचित्तोत्पादादारभ्य बुद्धत्वफलप्राप्तिपर्यन्तमभिसमयक्रम , स अत्यन्त व्यापको गम्भीरश्च । तस्याविपरीतत्वेन स्वरूपादिक्रमप्रवर्तका आर्यमैत्रेयनाथासगप्रभृतय आचार्या । श्रुत-चिन्तादिद्वारा तत्र यथा प्रवेशसौकर्यं तथाऽभिसमयालङ्कारटीकायां प्रदर्शितम् । तथाहि—

अर्थतः पदतो वापि नामपर्यायत क्वचित् ।
तावानेव बुधैर्ज्ञेय. पिण्डार्थ सर्वमातृषु ।।

(स्फुटार्था, अभिसमयालकारटीका, पृ० ६४)

अष्टौ वस्तूनि, सप्ततिश्च पदार्था प्रज्ञापारमितासूत्राणामभिधेयार्थाः । एतेषा सविशदं सविस्तरं च विवेचनं शतसाहस्रिकाया वर्तते । तत्रत्यमर्थमात्रं सगृह्य वचनविस्तरं च विहाय एतेषा प्रतिपादनं उद्‌घटितज्ञसक्षिप्तरुचिसत्त्वाना कृते सक्षिप्ताया जिनजिनन्या (अष्टसाहस्रिकाया) वर्तते । मध्यरुचिविपञ्चितज्ञसत्त्वाना कृते तेषामेव अष्टवस्तूना सप्ततेश्च पदार्थाना पदशो निरूपण मध्यमजिनजनन्या पंचविशतिसाहस्रिकाया वर्तते । तेष्वेव पदार्थेषु प्रतिविषय अनेकै नामपदपर्यायैर्निरूपण पदपरमविस्तररुचीना सत्त्वाना कृते शतसाहस्रिकाया विस्तृतजिनजनन्या विद्यते । इमास्तिस्रो जिनजनन्य. बुद्धत्वमभिलाषुकाणाना सौभाग्यशालिना जनाना कृते एकायनो मार्गः ।

प्रवचनक्रमः

परिनिर्वृते भगवति सम्यक्सम्बुद्धे वर्षाणा कतिपयशतकानि मर्त्यलोकेऽस्मिन् महायानशासन विलुप्तमिव जातम् । जिनजननीना तिसृणामविद्यमानतया तासामध्ययनाध्यापनयोः क्रमोऽप्यवरुद्ध. । आचार्यनागार्जुनेन माध्यमिकदृष्ट्या आर्यासङ्गेन च

विज्ञानवादिनयेन सप्रयासं स रथमार्गं समुद्घाटित', येन प्रज्ञापारमिताना पठन-पाठनक्रम. पुन सुचारुतया प्रारब्ध । इमा स्थितिमवलोक्य त्रिपिटकधरा श्रावकयानिनो 'नेमानि सूत्राणि बुद्धवचनान्यपि तु नागार्जुनकृतानी'—त्याचिक्षिपु' । तदुत्थापितानामेवविधाना विप्रतिपत्तीना निराकरणाय आर्यमैत्रेयनाथेन स्वकीये महायानसूत्रालङ्कारे अनेकाभि पुष्टयुक्तिभि. महायानस्य बुद्धवचनत्व ससाधितम्[1] । एवमेवाचार्यभव्येनापि मध्यमकहृदयस्य स्ववृत्तौ तर्कज्वालाया द्वाभ्या श्रावकनिकायाभ्या (वैभाषिक-सौत्रान्तिकाभ्या) प्रयुक्ताना बुद्धवचनत्वनिषेधपराणा युक्तीना प्राधान्येन विंशतिसख्याकाना विशेषत सूक्ष्मदृशा निराकरण विहितम्, अनेकाभिश्च प्रबलयुक्तिभि महायानस्य बुद्धवचनत्व प्रतिपादितम् । आचार्यशान्तिदेवेनापि स्वकीये बोधिचर्यावतारे प्रज्ञाप्रकरणे समानपरिहारदूषणपराभिः तिसृभिर्युक्तिभिः महायानस्य बुद्धवचनत्व सुस्पष्टीकृतम्[2] । इत्थ पूर्वाचार्यै सम्यक् प्रसाधित बुद्धवचनत्व महायानस्य । परवर्तिष्वप्यनेकेषु विद्वत्सु 'प्रज्ञापारमितासूत्राणि नागार्जुनकृतानि, तत्समकालिकै अन्यैर्वा आचार्यैः कृतानी'ति यो विवाद श्रूयते, तस्य प्रज्ञापारमितासूत्राणा इतरबुद्धोक्तसूत्रेभ्य. उक्तिप्रकारवैचित्र्यमेव मूलमिति मन्ये । शैलीभेदातिरिक्त न किमप्यन्य विश्वासाधायकं प्रमाणमुपलभ्यते । श्रावकैः प्रयुक्तानि सर्वाणि साधनानि न युक्तिसहानीत्युपेक्ष्यन्ते । फलतो नागार्जुनादारभ्य अविच्छिन्नविद्वत्परम्परानुमोदितस्य विशुद्धमन्तव्यस्यानुसरणे नास्त्यस्मासु कश्चन सकोचो व्रीडा वा, अपि तु सौभाग्य समनुभूयते ।

प्रज्ञापारमितासूत्राणां कालः

सम्यक्सम्बोधे प्राप्तेरनन्तरमतीतेषु षोडशवर्षेषु भगवता बुद्धेन राजगृहे गृध्रकूटपर्वते भिक्षु-बोधिसत्त्व-देव-मनुष्याणा परिषत्सु स्थितेन प्रज्ञापारमितासूत्राणामुपदेशः कृत । तेषु कतिपयानि सूत्राणि साक्षाद् भगवतो बुद्धस्य मुखान्निर्गतानि, कानिचिद् अन्येन बोधिसत्त्वेनोक्तान्यपि भगवताऽनुमोदितानि, कानिचिच्च भगवतोऽधिष्ठानेन अन्येनाभिहितानि सन्ति । आचार्यभव्यानुसार समन्तभद्र मजुश्री गुह्याधिपति मैत्रेय इतीमे बोधिसत्त्वा एतेषा सूत्राणा सगीतिकाराः, न तु श्रावका. । शिशपावने उक्तानि सूत्राणि उत्तरसूत्राणि चात्र प्रमाणम् । अन्ये तु अत्रैव परीन्दनापरिवर्ते 'यथेय जम्बूद्वीपे प्रज्ञापारमिता प्रचरिष्यति[3]' इत्यादिना प्रत्यर्पितप्रज्ञापारमितत्वाद् आर्यानन्द सगीतिकार इति मन्यन्त इत्याचार्यहरिभद्रस्त्वालोके निर्दिशति[4] । इत्येव प्रज्ञापारमितासूत्राणामपि सगायनमन्यनिकायपिटकैः सहानन्देनैव कृतमित्यपि मतमवलोक्यते ।

---

१ द्र०—महायानसूत्रालंकारे महायानसिद्ध्यधिकार , पृ० १–८ ।

२ द्र०—बोधिचर्यावतार', ९ : ४२–४४ का०, पृ० २०४–२०६ ।

३ अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता, पृ० २६० ।

४. द्र०—अष्टसाहस्रिकाटीका, पृ० २७० ।

अन्यनिकायेषु महासाधिकाना महावस्तुनामके ग्रन्थे, पूर्वापरशैलीयनैकायिकानां महावर्गे अभयगिरिवासिना च द्वाविंशतिसाहस्रिकाया महायानभूमिमार्गव्यवस्थाया समुल्लेखो दृश्यते । इत्येव प्रज्ञापारमितासूत्राणा सगीतिकारकेषु यद्यपि न भवेयुः श्रावकास्तथापि आर्यानन्दसदृशा. बहुश्रुताः, येभ्यो भगवता प्रज्ञापारमिता समर्पिता, एतेषा सूत्राणा सगीतिमकुर्वन् । तथापि तानि सूत्राणि न चिर विलुप्तानीति प्रतीयते ।

कतिपये भोटदेशीया विद्वासस्तेषामसाधारणया महायानदृष्ट्या गुह्याधिपति-रेवार्यानन्द., मैत्रेय एव काश्यप इति प्रतिपादयन्ति, किन्तु प्रामाणिकाना भारतीया-चार्याणा नात्र किचन प्रामाण्यमुपलभ्यते, अपि च प्रज्ञापारमितासूत्रेषु आर्यमैत्रेयनाथ-महाकाश्यपयो परिसवादोऽपि समुपलभ्यते । फलत. मतमिदमुपर्युक्तं न तथ्यम्, सन्दे-हास्पदमिति प्रतिभाति ।

जम्बूद्वीपे प्रज्ञापारमितासूत्राणां समागमनम्

परिनिर्वृते भगवति बुद्धे वर्षाणा शतत्रयानन्तर ओडिशविसये (अडकवतीनगरे) महाराजचन्द्ररक्षितस्यावसथे मजुश्रीरेकदा भिक्षुवेषेण समागत्य महायानधर्ममुपदिदेश । अनन्तरमेक ग्रन्थरत्न तत्रैव सस्थाप्य प्रतिनिवृत्तः । स एव ग्रन्थोऽष्टसाहस्रिकाप्रज्ञा-पारमितेति पूर्वाचार्या । लामातारानाथमतेन इदमेव प्रज्ञापारमिताना प्रथम समा-गमनर्मिति । महाराजश्चन्द्ररक्षितो नानार्जुनपूर्ववर्तीति ग्रन्थान्तरैः सिध्यति । शत-साहस्रिका प्रज्ञापारमिता नागार्जुननेन सर्वप्रथमं नागलोकात् समानीतेति पूर्वाचार्या । पचविंशतिसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता उपासकेन शान्तिवर्मणा प्रथमतया पोताला-नगरात् समानीतेत्युच्यते ।

प्रज्ञापारमितासूत्राणां प्रतिपाद्यो विषयः

समग्रवस्तु-मार्ग-फलव्यवस्थाप्रतिपादनपराणा प्रज्ञापारमितासूत्राणां सक्षेपेण विषयद्वैविध्यम् । साक्षात् प्रतिपाद्यो विषयः शून्यता, अपरश्च तद्बलेन प्रतिपाद्यो रहस्यभूतोऽभिसमयक्रम , यो बुद्धत्वावाहको राजमार्ग । इदमपि विषयद्वैविध्य परवर्तिविनेयजनाना बुद्धि-वीर्यमान्द्यात् काचिद् व्याख्या विना स्वतो ज्ञातुमशक्यमिति सचिन्त्य बुद्धैर्व्याकृतेनाचार्यनागार्जुनेन शास्त्रषट्कम् विरचितम्,[1] येन च प्रज्ञापारमिता-सूत्राणा य· साक्षात् प्रतिपाद्यो विषय शून्यता, स सम्यक् प्रतिपादितो भवति । आर्या-सङ्ग· द्वादशवर्षाणि कठोरं तपश्चरित्वा आर्यमैत्रेय सन्तुष्य तुषितलोक तत्समीप गत्वा तस्मात् प्रज्ञापारमितासूत्राणा यो गूढो विषयोऽभिसमयक्रमस्तमधिगतवान् । ततश्च परिवर्तिविनेयजनाना हितदृष्ट्या प्रज्ञापारमितासूत्राणा व्याख्यानपराणि पञ्च

१ मूलमाध्यमिककारिका, रत्नावलि , शून्यतासप्तति , युक्तिषष्टिका, विग्रहव्यावर्तनी, वैदल्यसूत्रमिति षट् शास्त्राणि ।

शास्त्राणि समानीतवान्[1] । तेष्वभिसमयालङ्कार. प्रज्ञापारमितासूत्राणां सम्पूर्णमाशयम् अर्थात् कथमेको योगावचर पृथग्जनावस्थात आरभ्य समस्तान् महायानमार्गान् फल चाधिगच्छतीति क्रमेण प्रतिपादयति । प्रज्ञापारमितासूत्राणामनेकेषा व्याख्यानपरः महायानसाधनाप्रतिपादको ग्रन्थो महायानसूत्रालङ्कार । तान्येव सूत्राणि व्याख्यायमानौ शमथ-विपश्यनाप्रदर्शकौ ग्रन्थौ मध्यान्तविभाग. धर्म धर्मताविभङ्गश्च । यश्च विनेयजनाना विविध गोत्र प्रतिपादयति स ग्रन्थ. उत्तरतन्त्रमिति । इत्थमार्यासङ्गेन महायानसाधनाया अनुष्ठानपक्षो मर्त्यलोकेऽस्मिन् सम्यक् सम्प्रकाशित । पञ्चस्वेतेषु शास्त्रेष्वभिसमयालङ्कार सम्पूर्ण प्रज्ञापारमितासूत्राणामभिधेयमष्टसु वस्तुषु सगृह्य अष्टाभि परिच्छेदैस्तथा प्रतिपादयति, येन सुखेन विषयावबोध सम्पद्येत । इदमेव ग्रन्थस्यास्य प्रणयनोद्देश्यम् । तथा हि—

स्मृतौ चाधाय सूत्रार्थं धर्मचर्यां दशात्मिकाम् ।
सुखेन प्रतिपत्सीरन्नित्यारम्भप्रयोजनम्[2] ॥

जिनजननीत्रयस्य सम्पूर्णोऽपि विषय. ज्ञेय-मार्ग-फलानीति त्रिषु सगृहीतो भवति । तत्र सर्वज्ञतात्रय ज्ञेयम् । चत्वार प्रयोगा मार्ग । धर्मकायश्च फलमिति । तत्र ज्ञेयभूतासु तिसृषु सर्वज्ञतासु फल धर्मकाय प्रत्यभिरुचिमुत्पादयितुं द्वाभ्या सम्पद्भ्या युक्ता सर्वाकारज्ञता, फल लब्धुमभिलाषे सति तदर्थं मार्गव्यवस्था आवश्यकीति ततो मार्गज्ञता, तत्र मार्गेष्वपि विप्रतिपत्तयोऽनेका भवन्तीति तासा निराकरणाय सर्वज्ञता क्रमेण प्रतिपादिता । सर्वाण्यनुष्ठानानि चतुर्षु प्रयोगेषु सगृहीतानि भवन्ति । यद्यपि तिसृषु सर्वज्ञतासु सर्वोऽपि ज्ञेयविषय प्रतिपादितो भवति, तथापि साधकस्य कस्यचिदेकस्य सन्ततौ तेषा सर्वेषा धर्माणामुत्पादाय अनुष्ठानमावश्यक भवतीति सर्वप्रथममप्राप्ताना धर्माणा समुत्पादाय सर्वाकाराभिसम्बोध प्रथमोऽनुष्ठानप्रयोग । तदनु प्राप्तसर्वाकाराभिसम्बोधस्य विशेषमार्गेण प्रकर्षपर्यन्ताधिगमलाभाय मूर्धप्रयोग. । तत व्यस्तसमस्तभेदेनाधिगतानर्थाननुपूर्वीकृत्य स्थिरीकरणाय आनुपूर्विकप्रयोग. । तदनन्तरं विभावितार्थाना स्वभ्यस्तीकरणाय तेषामेव क्षणेनैकेनाधिगम इत्येकक्षणाभिसम्बोधप्रयोग । यदि न भवेत् परिज्ञातत्रिसर्वज्ञतावशित्व वा, हेतु-फलयुगनद्धताभ्यासो वा तदा न प्रवर्तेरन् अनाभोगानि बुद्धकृत्यानि धर्मकायस्य । यदि हेतुफलयो प्रकर्षपर्यन्तगमनम्, स्थिरीकरणम्, क्षणेनैकेन अधिगमप्रयोगश्च न भवेयुस्तदा धर्मस्यैकस्य साक्षात्कारेण समस्तधर्माणा साक्षात्कारिणी सर्वाकारज्ञता प्राप्ता न भवेत् । अत हेतुफलयोः क्रमोऽवश्य ज्ञातव्य. ।

---

१. अभिसमयालङ्कार, महायानसूत्रालङ्कार, मध्यान्तविभाग, धर्म-धर्मताविभग, उत्तरतन्त्रमिति पञ्च शास्त्राणि ।

२ द्र०—अभिसमयालङ्कार १ ३ पृ० ६ ।

चतुर्षु प्रयोगेषु प्रथमौ द्वौ पर्यन्तप्रहाणाधिगमदृष्ट्या अवशिष्टौ च द्वौ पर्यन्तज्ञानाधिगमदृष्ट्या व्यवस्थापितौ। अष्टस्वभिसमयेषु प्रथमास्त्रयो विषयिणा ज्ञानाना क्रम । ते च विनेयेषु फल प्रत्यभिरुच्युत्पादनार्थमुपदिष्टा. । चत्वारश्च प्रयोगा. फलधर्मकायश्च विनेयाना सन्ततिषु अभिसमयोत्पादनार्थमभिहिता । इत्थमष्टासु वस्तुषु सप्ततौ च पदार्थेषु समस्ताना जिनजननीना (प्रज्ञापारमिताना) प्रतिपाद्योऽर्थ सुसगृहीतो जायते । तेषा च विषयाणामवबोधोऽपि सुकर सम्पद्यते ।

सनिदान. सदाप्ररुदितपरिवर्त., धर्मोद्गतपरिवर्त, परीन्दनापरिवर्तश्चेति त्रीनिमान् परिवर्तान् परित्यज्य समग्राया जिनजनन्या प्रतिपाद्यविषय उत्तम-मध्य-मन्दरुचिबुद्धीना सत्त्वाना कृते सौकर्येण प्रवेष्टु सौगम्येन चावबोद्धु निरूपयन् अभिसमयालङ्कारो नाम ग्रन्थ. समस्तमहायानग्रन्थानामाधारभूत. सारभूतश्च समुपजायते । यथोक्तमाचार्यवसुबन्धुना—

प्रयोजन सपिण्डार्थं पदार्थ. सानुसन्धिक ।
सचोद्यपरिहारश्च वाच्य. सूत्रार्थवादिभि [1] ॥

सूत्राणा व्याख्यातार. प्रयोजनम्, पिण्डार्थ , पदार्थ., अनुसन्धि., चोद्यपरिहारश्चेति पचभिराकारैः सूत्रव्याख्यान कुर्वन्ति । तत्राभिसमयालङ्कारे—

सर्वाकारज्ञतामार्ग. शासित्रा योऽत्र देशित. ।
धीमन्तो वीक्षिषीरस्तमनालीढ परैरिति ॥
स्मृतौ चाधाय सूत्रार्थं धर्मचर्या दशात्मिकाम् ।
सुखेनं प्रतिपत्सीरन्नित्यारम्भप्रयोजनम् [2] ॥

इत्यादिना प्रयोजनमभिहितम् । अपि च—

प्रज्ञापारमिताष्टाभिः पदार्थैः समुदीरिता [3] ।

इत्यादिना पिण्डार्थोऽभिहित । पुनश्च—

चित्तोत्पादः परार्थाय सम्यक्सम्बोधिकामता [4] ।

इत्यादिना सम्पूर्णेन ग्रन्थेन पदार्था समुपदिष्टा । तथा च—

सर्वाकारज्ञता मार्गज्ञता सर्वज्ञता तत [5] ॥

---

१ द्र०—व्याख्यायुक्ति, अष्टसाहस्रिकाटीकायामालोकाख्यायामुद्धृता, पृ० २७७ ।

२ अभिसमयालकार, १ २, ३ पृ० ६ ।

३ अभिसमयालकार, १ ४ पृ० ६ ।

४ अभिससयालकार, १ १८, पृ० ८ ।

५. अभिसमयालकार, १ ४ पृ० ६ ।

इत्यादिना अनुसन्धि प्रदर्शित । अपि च—

धर्मधातोरसम्भेदाद् गोत्रभेदो न युज्यते ।
आधेयधर्मभेदात्तु तद्भेद. परिगीयते[1] ॥

इत्यादिना चोद्यपरिहार प्रदर्शित ।

इत्येव पञ्चभिराकारै. सूत्राणा व्याख्यानेन ग्रन्थोऽयमभिसमयालङ्कार नातिविस्तृतवाक्यत्वम्, स्फुटार्थत्वम्, असकीर्णत्वम्, वीप्सादिदोषरहितत्वम्, परचोदनाऽनवकाशत्वम् विनेयजनरुच्युत्पादकत्वमित्याद्यनेकैर्गुणैरलङ्कृतो विद्यते। एवंगुणगणभूयिष्ठस्य ग्रन्थस्यास्य पुरस्कर्ता स एवार्यमैत्रेयनाथ, यस्य तुषितलोकाज्जम्बूद्वीपमवतरता वुद्धेन 'अयमेवात्र मम प्रतिनिधिरि' ति शिरोऽभिषिक्तम्। यश्चानागते काले पंचमो नायको मैत्रेयो वुद्ध सन् अवतरिष्यति। येन च गौतमस्य भगवतो बुद्धस्य महायानप्रवचनपरिषत्सु समुपस्थाय परिप्रश्नादिभिरनेकै: स्फुटो विषयाववोध: समधिगत। इत्येवम् आर्यासङ्गादारभ्याद्य यावद् भारतीयेषु भोटदेशीयेषु च विद्वत्सु निर्विवादं मन्तव्यमास्ते। किन्तु अद्यतना इतिवृत्तविज्ञा मैत्रेयनाथस्य तुषितलोकनिवास, तत्रैव च तेन ग्रन्थनिर्माणम्, द्वादशवर्षाणि आर्यासङ्गेन मैत्रेयसमुपासनम्, शुनीरूपेण मैत्रेयद्वारा आत्मरूपप्रदर्शनम्, आर्यासङ्गस्य तुषितलोकगमनम्, ततश्च ग्रन्थाना समानयनमित्यादिषु घटनासु उच्चभूमिस्थितयोगिभिर्विज्ञेयासु न विश्वसन्ति। ते तु मथुराया अयोध्याया वा राजकुलोत्पन्नो भिक्षुमैत्रेयनाथ इत्यामनन्ति। तेनैव च मानवरूपधारिणा एतेषां पञ्चाना शास्त्राणा प्रणयनं कृतमिति तेषां विश्वास। हिमवद्भोटदेशीयो विद्वान् 'चन्-डा-पा' कथयति "यदिद सौभाग्यमेव, यदस्माक गुरुमैत्रेय अत्यावरणावृतै पुरुषै. मनुष्यरूपेणैव दृश्यते, अन्यथा ते तं श्वरूपेण गर्दभरूपेणापि द्रष्टुं शक्नुवन्ति। अत विनयेन श्रद्धया तेषा चरणौ सेवितव्यौ"। इयमेव स्थिति तेषामाधुनिकेतिवृत्तविज्ञानामप्यस्तीति विज्ञाय न तन्मतानि समालोच्यन्ते।

परम्परावादिष्वपि विषयेऽस्मिन् मतद्वयम्। (१) आचार्यो हरिभद्र., तत्परम्परानुयायिषु च वहवो विद्वास· विश्वसन्ति यदुपासनया प्रसन्नेनार्यमैत्रेयनाथेन ग्रन्था इमे विनिर्माय आर्यासङ्गाय प्रदत्ता। (२) आचार्योऽभयकर:, तदनुयायिनश्चानेके आमनन्ति यत् समन्तभद्रमैत्रेयादिभि प्रज्ञापारमितासूत्राणा सगायनानन्तर मैत्रेयेण ग्रन्था इमे विरचिता। यद्यपि मतानामेतेषा समर्थने काचिद् युक्तिस्तैर्न प्रदर्शिता, तथापि परवर्तिनो भोटदेशीया आचार्या विमलप्रभाया[2] द्वादशे परिच्छेदे अभिसमयालङ्कारस्य वाक्यानामुद्धरणमवलोक्य तत पूर्वमस्यावस्थिति निर्धारयन्ति। एतदनुसार प्रायो मैत्रेयादिभि द्वितीयसंगीतिकाले एतन्निर्माणं मन्यते। परवर्तिन केचन विद्वास. 'असङ्गद्वारा मर्त्यलोकेऽस्यानयनात्पूर्व सम्भलदेशेऽस्य वहुल प्रचार आसीदिति' स्वीकु-

---

१ द्र०—अभिसमयालंकार, १ ४०, पृ० १८।

२. कालचक्रतन्त्रटीका सम्भलदेशस्य राज्ञा यशसा विनिर्मिता।

र्वन्ति। विमलप्रभाया. स्थितिस्तु दशमशताब्दी यावदागन्तु शक्यते, तथापीदं निश्चयेन कथयितु शक्यते यद् दिङ्नागतः पूर्वं ग्रन्थस्यास्य स्थितिर्नैव सम्भाव्यते। एव स्थितावपि भारतीयविद्वत्सिहाना मतभेदेषु कोऽयं मादृशो भोटदेशीयो क्षुद्रो जनो हस्तक्षेपं कर्तु प्रभवेत्। भोटदेशीय आचार्य सुमतिकीर्तिचोखापा महोदयोऽपि 'विमलप्रभाया उद्धरणमस्य प्राचीनताया ज्ञापकं नास्तीति' प्रोवाच। परवर्तिनो विद्वास. पुरातनमेव कथानकं पुनः पुनरावर्तयन्ति। ज्ञानकृतिकृताया पञ्चविंशतिसाहस्रिकाटीकायाम् अष्टसाहस्रिकानुरूपाया ग्रन्थोऽयमभिसमयालङ्कार. आचार्यस्मृतिकृत इत्युल्लेखो दृश्यते, तथापि भोटभाषायां मैत्री–स्मृतिशब्दयो. साम्याद् भ्रमजनितेय त्रुटिरिति प्रतीयते। ईदृगेव भ्रमः 'दे-गे तंग्युर-सग्रहे'ऽपि दृश्यते। एतेन प्रतीयते प्रज्ञापारमिताव्याख्याकारेषु मैत्रेयोऽपि कश्चन पण्डित आसीदिति, किन्तु मतमेतद् विचारणीयम्।

अभिसमयालङ्कारस्य व्याख्याः

अभिसमयालङ्कारस्योपरि भारतीयाचार्याणा भाष्य-वृत्ति टिप्पणादीन्यनेकान्यासन्निति प्रसिद्धिः, किन्तु भोटभाषाया तेषु एकविंशतिकृतीनामनुवादा उपलभ्यन्ते। तास्वपि निःसन्दिग्धाना भारतीयाचार्यकृतीना सख्या अष्टादशैव। प्रसिद्धासु एकविंशतिवृत्तिष्वपि द्वादश प्रज्ञापारमितासूत्रैः सहाभिसमयालङ्कारस्यापि वृत्तयः। नव च केवलमभिसमयालङ्कारस्यैव स्वतन्त्रा वृत्तयः।

प्रज्ञापारमिताऽभिसमयालङ्कारयोः सम्मिलिता द्वादश वृत्तयः

(१) आर्यविमुक्तिसेनकृत. पञ्चविंशतिसाहस्रिकालोक.। अय च भारतीयेन विदुषा अमृतगोमिना भोटदेशीयेन 'लोचावा लो दन् शेरप' द्वारा चानूदितः[1]।

(२) भदन्तविमुक्तिसेनकृत पञ्चविंशतिसाहस्रिकावार्तिकं ५४०० श्लोकसंख्यापरिमितम्। उपाध्यायशान्तिभद्रेण लोचावा शाक्याओद्-द्वारा च भोटभाषायामनूदितम्[2]।

(३) आचार्यहरिभद्रकृता पञ्चविंशतिसाहस्रिकाऽष्टपरिवर्तटीका उपाध्यायशान्तिभद्रेण लोचावा छुलठिम् ग्यलवा–द्वारा च भोटभाषाया रूपान्तरीकृता[3]।

(४) आचार्यरत्नाकरशान्तिकृता पञ्चविंशतिसाहस्रिकाशुद्धिटीका। पण्डितसुभूतिशान्तिना लोचावा शाक्या लो डो तथा गे-वई-लोडो उभाभ्या च भोटभाषायामनूदिता। तदनन्तर लोचावा गो-ल्ह-चस्द्वारा च पुन. सशोधिता[4]।

---

१ द्र०—तग्युरसंग्रहे दे-गे संस्करणे 'क' पुटम्।

२. द्र०— तंग्युरसंग्रहे दे–गे सस्करणे 'ख' पुटम्।

३. द्र०— तंग्युरसंग्रहे दे–गे संस्करणे 'ग–ङ–च' पुटानि।

४. द्र०—तग्युरसंग्रहे दे–गे संस्करणे 'त' पुटम्।

इमाश्चतस्रष्टीका' पञ्चविंशतिसाहस्रिकाप्रज्ञापारमितया सहाभिसमयालङ्कारस्य टीका सन्ति।

(५) आचार्यहरिभद्रकृत अभिसमयालङ्कारालोक., ८००० श्लोकपरिमित। पण्डितसुभापितेन लोचावा रिन्-छेन्-जङ्-पो द्वारा च भोटभाषायामनूदित। पश्चाच्च दीपकरश्रीज्ञानेन (अतिशा) सह अनेनैव लोचावा रिन्-छेन्-जङ्-पो द्वारा पुन. सँशोधित:[1]।

(६) आचार्यरत्नाकरशान्तिकृता सारकौमुदी टीका, ८००० श्लोकपरिमिता। पण्डितसुभूतिशान्तिना लोचावा शाक्या-लोडो द्वारा चानूदिता[2]।

(७) आचार्याभयकरगुप्तकृता मर्मकौमुदी टीका। पण्डितसुभूतिशान्तिना लोचावा शेरप् पल् द्वारा चानूदिता[3]।

इमास्तिस्रष्टीका अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमितया सह अभिसमयालङ्कारस्य टीका. सन्ति।

(८) आचार्यबुद्धज्ञानपादकृतो रत्नगुणसञ्चयपिण्डार्थ.। अस्मिन् षट् परिवर्ता. स न्ति। पण्डितविद्यासिंहेन लोचावा पल्-चिख् द्वारा च भोटभाषायामनूदित.[4]।

(९) आचार्यहरिभद्रकृता रत्नगुणसञ्चयसुबोधिनी टीका २१०० श्लोकपरिमिता। अस्या परिवर्तद्वय वर्तते। इय च लोचावा शाक्या-ओद् द्वारा भोटभाषायामनूदिता[5]।

(१०) कश्मीरपण्डितेन आचार्यधर्मश्रीकृता प्रज्ञापारमिताकोशकुजिका टीका। लोचावा वा-जिख्-द्वारेय भोटभाषायामनूदिता[6]।

इमास्तिस्रष्टीका (८-९-१०) रत्नगुणसंचयगाथाख्यया प्रज्ञापारमितया सहाभिसमयालङ्कारस्य टीका।

(११) कश्मीरकेन विदुषा आचार्यधर्मश्रिया विरचिता शतसाहस्रिकाप्रज्ञापारमिता टीका[7]।

(१२) पडितज्ञानकृतिविरचिता तिसृभिर्जिनजननीभि सहाभिसमयालङ्कारस्यैका टीका[8]।

---

१ द्र०–तग्युरसग्रहे दे–गे सस्करणे 'छ' पुटम्।

२ द्र०–तग्युरसग्रहे दे–गे सस्करणे 'थ' पुटम्।

३. द्र०–तग्युरसग्रहे दे–गे सस्करणे 'द' पुटम्।

४. द्र०–तंग्युरसग्रहे 'दे–गे'–सस्करणे 'न' पुटम्।

५. द्र०–तग्युरसग्रहे 'दे–गे'–सस्करणे 'ज' पुटम्।

६. द्र०–तग्युरसग्रहे दे–गे–सस्करणे 'द' पुटम्।

७. द्र०–तंग्युरसग्रहे देगे–संस्करणे 'त' पुटम्।

८ द्र०–तग्युरसग्रहे देगे–सस्करणे 'ख' पुटम्।

इत्थं शतसाहस्रिका-पञ्चविंशतिसाहस्रिका-अष्टादशसाहस्रिकादिभि जिन-जननीभिः सहाभिसमयालङ्कारस्येमा द्वादश टीकाः सन्ति।

अभिसमयालङ्कारस्य स्वतन्त्रा नव वृत्तयः

(१) आचार्यहरिभद्रकृता उपटीका। अस्या पञ्च परिवर्ताः सन्ति। पण्डितश्रीविद्याकरप्रभेण लोचावा पल्-चिख् द्वारा च पूर्वमनूदिता। पश्चाच्च पण्डितामरगोमिना लोचावा लो-दन् द्वारा च पुन सशोधिता।[1]

(२) आचार्यधर्ममित्रकृत स्फुटार्थाख्याया उपटीकाया प्रसन्नपदाभिध भाष्यम्। पण्डितयुक्तकरमित्रेण लोचावा छोए-विय-शेरप् द्वारा चानूदितम्[2]।

(३) सुवर्णद्वीपीयाचार्येण धर्मकीर्तिना कृत स्फुटार्थाख्याया उपटीकाया दुर्बोधालोकाभिध भाष्यम्। दीपकरश्रीज्ञानेन लोचावा रिन् छेन्-जग पो द्वारा चानूदितम्।[3]

(४) आचार्यप्रज्ञाकरमतिविरचित स्फुटार्थापिण्डार्थः। पण्डितश्रीसुमतिकीर्तिना लोचावा लो-दन्-शेरप् द्वारा चानूदितः[4]।

(५) आचार्यदीपकरश्रीज्ञानकृतः अभिसमयालङ्कारपिण्डार्थः। स्वयमाचार्येण लोचावा छुलठिम ग्यलवा द्वारा चानूदितः[5]।

(६) कश्मीरकेनाचार्यकुमारश्रिया विरचित पिण्डार्थ। स्वयमाचार्येण लोचावा टशी-ग्यल-छन् द्वारा चानूदितः[6]।

(७) आचार्यरत्नकीर्तिना विरचितैका टीका। स्वयमाचार्येण लोचावा छिम्-योन्-तन्-पल् द्वारा चानूदिता[7]।

(८) कश्मीरकेन पण्डितधर्मश्रीज्ञानेन विरचिता प्रज्ञाप्रदीपमाला नाम टीका। स्वयमाचार्येण लोचावा जम्-पई पल द्वारा चानूदिता[8]।

(९) आचार्याभयकरगुप्तकृत मुनिमतालङ्कार ६५०० श्लोकपरिमितः। स्वयमाचार्येण लोचावा पङ-शे-मल-डग्स् द्वारा पूर्वमनूदित पश्चाच्च लोचावा लो-तन् द्वारा पुन सशोधित[9]।

---

१ द्र०—तंग्युरसग्रहे दे-गे सस्करणे 'ज' पुटम्।

२. द्र०—तंग्युरसंग्रहे दे-गे संस्करणे 'ञ' पुटम्।

३. द्र०—तग्युरसग्रहे दे-गे संस्करणे 'ज' पुटम्।

४. द्र०—तंग्युरसग्रहे दे-गे सस्करणे 'ज' पुटम्'।

५. द्र०—तंग्युरसंग्रहे दे-गे संस्करणे 'ध' पुटम्।

६. द्र०—तग्युरसग्रहे 'दे-गे'-संस्करणे 'ञ' पुटम्।

७. द्र०—तग्युरसग्रहे 'दे-गे'—संस्करणे 'ञ' पुटम्।

८. द्र०—तग्युरसंग्रहे 'दे-गे'—संस्करणे 'त' पुटम्।

९. द्र०—तग्युरसंग्रहे 'दे-गे'—संस्करणे 'थ' पुटम्।

इत्येव जिनजननीभिः प्रज्ञापारमिताभिरसङ्कीर्णाः केवलमभिसमयालङ्कारस्यैव स्वतन्त्रा नव वृत्तयः। इत्थमेकविंशतिः टीकाग्रन्थाः भोटभाषायामनूदिताः समुपलभ्यन्ते।

एतास्वेकविंशतिटीकासु संक्षिप्त-विस्तृतजिनजननीभ्यां (अष्टसाहस्रिका-शतसाहस्रिकाभ्यां) सहाभिसमयालङ्कारस्य कश्मीरकपण्डितधर्मश्रीकृता प्रज्ञापारमिताकोशकुंजिकाख्या टीका (१०), तस्यैवाचार्यस्य शतसाहस्रिकाप्रज्ञापारमिताटीका नाम अपरा टीका (११), तथा पण्डितज्ञानकृतिकृता तिसृभिर्जिनजननीभिः सहाभिसमयालङ्कारस्य टीका (१२), इमास्तिस्रः कृतयो यद्यपि तत्तदाचार्याणां नाम्ना समुपलभ्यन्ते, तथापि बुस्तोन्-प्रभृतिभिर्विद्वद्भिस्तासां प्रामाणिकत्वे सन्देहः प्रकटितः। यद्यपि केषाञ्चन आचार्यदीपङ्करश्रीज्ञानकृतायां अभिसमयालङ्कारपिण्डार्थाभिधायामभिसमयालङ्कारस्य स्वतन्त्रायां वृत्तौ (५) अपि सन्देहस्तथापि कृतिरियं तेषामेवेति निश्चयः। इत्थं भारतीयाचार्याणामष्टादश कृतयः मूलतः प्रामाणिकाः सिध्यन्ति।

प्रस्तुता अभिसमयालङ्कारवृत्तिः स्फुटार्था

यद्यप्याचार्याभयकरगुप्तकृता मुनिमतालङ्काराख्या व्याख्या सामान्यप्रज्ञापारमितासूत्राणामेव व्याख्या, तथापि तस्या अन्तिमे परिच्छेदत्रये अभिसमयालङ्कारमधिकृत्य विस्तृतं विशिष्टं च व्याख्यानमस्ति, अतः इयमप्यभिसमयालङ्कारवृत्तिरिति मन्यते। तथापि प्रज्ञापारमितासूत्रैः सकीर्णासु असंकीर्णासु चाभिसमयालङ्कारवृत्तिषु सर्वासु इयं स्फुटार्थाभिधा उपटीकैव सविशेषं स्थानं बिभर्ति। यतो हि तिसृणामपि जिनजननीनां सारं संगृह्य प्रवृत्तायामस्यां अभिसमयालङ्कारवृत्तौ सर्वेऽपि मन्द-मध्योत्तमेन्द्रियरुचिप्रज्ञाः सत्त्वाः सुखेन प्रवेष्टुमवबोद्धुं च तद्गतविषयं समर्था भवन्तीति। सर्वेऽपि भारत-भोटदेशीयविद्वांस इमां सर्वोत्तमां कृतिं गणयन्ति। परवर्तिनश्च भोटदेशीया व्याख्याकारा अस्याः प्रामाण्यं स्वीकृत्येमामेवानुसरन्तीति। प्रज्ञापारमितासूत्रैः सहाभिसमयालङ्कारस्य सर्वासु टीकासु आर्यविमुक्तिसेनस्य पञ्चविंशतिसाहस्रिकालोकः सर्वोत्तमः, प्रज्ञापारमितासूत्रैरसंकीर्णासु सर्वास्वभिसमयालङ्कारवृत्तिषु इयमेवाचार्यहरिभद्रकृता स्फुटार्था वृत्तिः सर्वोत्तमेति निश्चयः।

स्फुटार्थाया अस्या वृत्तेः रचनायां ग्रन्थकारस्य दृष्टिद्वयम्। (१) तिसृणामपि जिनजननीनां व्याख्यारूपेणाभिसमयालङ्कारस्य प्रस्तुतीकरणम् (२) संक्षिप्तरुचीनां सत्त्वानामनुग्रहणं नाम। प्रज्ञापारमितासूत्रैः सहाभिसमयालङ्कारस्य याः टीकाः पूर्वाचार्यैः कृताः, ता न सर्वाभिर्जिनजननीभिः सह कृताः, अपि त्वेकया

द्वाभ्यां वा जिनजननीभ्यां सह कृताः। अत एव सर्वासां तिसृणां जिनजननीनां प्रतिपाद्यविषयभेदोऽपि तासु न स्फुटो जायते। वस्तुतोऽभिसमयालङ्कारोऽयं सर्वासामलङ्कारभूत इत्यपि ताभिर्न स्फुटं प्रकाशितः। अत एव आचार्यहरिभद्रेणोक्तम् —

प्रज्ञापारमितायै यस्यास्तदलङ्कारकारिकाणाम्।
सर्वालङ्करणार्थं क्रियते व्याख्या नमस्तस्यै[१]॥

अपि च—

अन्यथा न भवेत् सम्यक् सर्वासां क्रमसंग्रहः[२]।

परवर्तिविनेयजना बुद्धिवीर्यकालानामल्पीयस्त्वात् विस्तरेण श्रवणचिन्तनादीनि कर्तुमसमर्था इति विज्ञाय तेषामनुग्रहाय अल्पेनापि कालेन प्रज्ञापारमितासूत्राणामर्थावगतिर्भवेदित्येतदर्थं ग्रन्थोऽयमाचार्येण विरचितः। अत एवोक्तम्—

अर्थमात्रं सुबोधाय त्यक्त्वा वचनविस्तरम्[३]।

स्फुटार्थायामस्यां वृत्तौ तथाविधा अपि विषया ग्रन्थकारेण विशदीकृताः, ये पूर्वाचार्यैः स्व-स्वटीकासु न स्पृष्टा नापि साधु प्रकाशिताः। अत एवाचार्येणोल्लिखितम्

एवं विद्वद्वरैः प्रोक्ते किञ्चिन्नैयून्यमीक्षते।
अस्मिन् सर्वं सुसम्पन्नं महदाश्चर्यकारकम्[४]॥

सर्वथा तथ्यभूतेयमाचार्यस्य प्रतिज्ञा। यतो हि आचार्यासङ्गवसुबन्धुभ्यामभिसमयालङ्कारोऽयं ग्रन्थो विज्ञानवादनयेन व्याख्यातः। आर्यविमुक्तिसेनव्याख्यायां यथा विषयप्रतिपादनमुत्तमं न तथा प्रज्ञापारमितासूत्राणामनुसन्धिः सम्यक्। भदन्तविमुक्तिसेनेन सर्वशः शास्त्राण्यप्राप्यापि स्वमनीषया जिनजननी व्याख्यातेति-आचार्यधर्ममित्रः। अत एव कारणैरनेकैः अनेकाभिश्च दृष्टिभिः कृतिरियमाचार्यहरिभद्रस्य स्फुटार्था सर्वोत्तमेति सर्वे भारतीयभोटदेशीयाचार्याः प्रमाणत्वेन तामनुसरन्तीति। प्रज्ञापारमितासूत्रैः सह अभिसमयालङ्कारस्य व्याख्यानपद्धतौ आचार्येण आर्यविमुक्तिसेनोऽनुसृतः। अत एव आर्यवृत्तिरपि हरिभद्रवृत्तिसदृशीति भोटदेशीयविद्वांसः। यदा प्रज्ञापारमितासूत्रैः सहाभिसमयालङ्कारस्य संयोजनावसरः

---

१. द्र०—स्फुटार्था अभिसमयालङ्कारवृत्तिः, पृ० ३।
२. द्र०—स्फुटार्था अभिसमयालङ्कारवृत्तिः पृ० ६८।
३. द्र०—स्फुटार्था अभिसमयालङ्कारवृत्तिः, पृ० ६४।
४. द्र०—अभिसमयालङ्कारवृत्ति स्फुटार्था, पृ० ३।

समुपस्थितो भवति, तदा विद्वांसः प्रमाणत्वेन आर्यहरिवृत्ती समुदीरयन्ति । अस्या वृत्ते 'स्फुटार्था' इति नाम सम्भवत भारते प्रसिद्धं नासीत् । ग्रन्थशीर्षकेऽपि 'अभिसमयालङ्कारवृत्तिः' 'कारिकावृत्ति' इत्येव शब्दसमुल्लेखो दृश्यते । विषय-प्रतिपादनशैलीगुणान् दृष्ट्वा भोटदेशीयाचार्यैरिद नाम कृतमिति प्रतीयते । आचार्यधर्ममित्रेण हरिभद्रविरचितेयमुपटीका स्फुटमर्थान् प्रतिपादयतीति निगदितम् । किमपि कारण भवेत् वृत्तिरिय स्फुटार्था नाम सिद्ध्यति ।

वृत्तिमिमामाधारीकृत्य आचार्यधर्ममित्रस्य प्रसन्नपदाख्यं भाष्यम्, सुवर्णद्वीपीयाचार्यधर्मकीर्तिकृत दुर्बोधालोकभाष्यम्, आचार्यप्रज्ञावरमतिकृतः पिण्डार्थ इति तिस्रो रचना भारतीयाचार्याणा भोटभाषायामनूदिता समुपलभ्यन्ते । भोट-देशीयविदुषां व्याख्यानानि तु गणनासमतिक्रान्तानि ।

ग्रन्थकार आचार्यो हरिभद्र.

आचार्यो हरिभद्रः क्षत्रियजातावुत्पन्न उपसम्पन्नो भिक्षुरासीत् । तेन समेषा बुद्धवचनाना विशेषत प्रज्ञापारमितासूत्राणा सभाष्याणामाचार्यशान्तरक्षिताद् वैरोचन इत्यपरनामधेयाद् दीर्घकालमध्ययन कृतम् । स एव तस्य गुरुरुपाध्यायश्च । तस्य प्रज्ञापारमितासूत्राणा कतिपयेषु दुर्बोधस्थलेषु सन्देह आसीत् । विशेषतो यत्र असङ्ग-वसुबन्धु-आर्यविमुक्तिसेन-भदन्तविमुक्तसेनादीना मतभेद आसीत । कस्य पक्षो ज्यायान् युक्तिसगतश्चेति स निश्चेतु नापारयत् । आचार्यशान्तरक्षितोपदेशेन तेन मैत्रयसाधनमारब्धम । गच्छ खसरपाणिप्रदेश सिद्धिर्भविष्यतीति तेनाकाशवाणी श्रुता । तत्र गत्वा साधनाभ्यासात् विहारस्योपरितले तेन मैत्रेयनाथो दृष्ट । हरिभद्रस्तमपृच्छत्- भवद्ग्रन्थानामनेकासु टीकासु नास्त्यैकमत्यम्, किं च मत निर्दुष्टम्, कस्यानुसरण विधेयमिति । स उदतरत्-सर्वत्र गुणाः सन्ति, तान् सगृह्य स्वतन्त्रा व्याख्या विधेयेति । आचार्यधर्ममित्रानुसार स्वप्ने तेन मैत्रेय. साक्षात्कृत । प्रत्यक्षत. साक्षात्कृत इति प्रज्ञाकरमतिः । मैत्रेयानुमति सम्प्राप्य ग्रन्थ-प्रणयनार्थ स दायकमन्वेष्टुमारब्धवान् । आचार्यहरिभद्र प्रज्ञापारमितासूत्रेषु महान् पण्डित इति पालवशीयो महाराजो धर्मपालः श्रुतवान् । अतस्तमाकारयितु तेन दूतः प्रेषित. । दूतेन सहाचार्यस्तत्र गत्वा त्रिकुटकविहारे निवासं कृतवान् । तत्र निवसता तेन पर.सहस्रेभ्यो भिक्षुभ्यः प्रज्ञापारमितासूत्राण्यध्यापितानि, ग्रन्थश्च विनिर्मित.[1] ।

---

१. द्र०–अभिसमयालङ्कारालोक, पृ० ५५८ (दरभगा-सस्करणम्)

आचार्यहरिभद्रस्य ग्रन्थाः

(१) अभिसमयालङ्कारवृत्तिः स्फुटार्था (प्रस्तुतो ग्रन्थः)

(२) अभिसमयालङ्कारालोक । अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमितया सह अभिसमयालङ्कारस्य सम्मिलिता महाटीका ।

(३) पञ्चविंशतिसाहस्रिकाऽष्टपरिवर्तटीका । इयं पञ्चविंशतिसाहस्रिकाप्रज्ञापारमितया सहाभिसमयालङ्कारस्य टीका ।

(४) रत्नगुणसञ्चयसुबोधिनी टीका । इयं रत्नगुणसञ्चयगाथाख्यया प्रज्ञापारमितया सहाभिसमयालङ्कारस्य टीका ।

(५) प्रज्ञापारमिता-भावनाविधि

(६) चान्द्रव्याकरणविभक्तिप्रकरणम्

इमे षड् ग्रन्था आचार्यहरिभद्रनाम्ना समुल्लिखिता भोटभाषायामनूदिताः तंग्युरसंग्रहे समुपलभ्यन्ते । एतदतिरिक्तं तेन किं किं लिखितमिति नास्ति विस्पष्टम् । आचार्यवैरोचनस्तस्य गुरुरुपाध्यायश्चेति स्फुटार्थायां तेनैव स्मृतः । तथा हि—

वैरोचनं गुरुं नत्वा सदुपाध्यायज्ञानिनम्[1] ।

वैरोचनः शान्तरक्षितापरपर्याय इति विद्वत्सु प्रसिद्धः । आचार्यहरिभद्रः शान्तरक्षितात् सम्पूर्णं सरहस्यं माध्यमिकशास्त्रमधीतवान् सम्पूर्णानि च प्रज्ञापारमितासूत्राणि सभाष्याणि उपाध्यायवैरोचनभद्राद् अधीतवानिति लामा तारानाथ । इत्येवमुभयो व्यक्तिभेदसंकेतोऽप्युपलभ्यते ।

आचार्यहरिभद्रकालः

पालवंशीयस्य महाराजधर्मपालस्य य ऐतिहासिकः कालः, स एवास्माकमाचार्यस्य हरिभद्रस्य काल इति तेनैव स्वाभिसमयालङ्कारालोकटीकायां निर्दिष्टः[2] । आधुनिकेतिवृत्तविज्ञेष्वनेके तस्य महाराजधर्मपालस्य राज्यसिंहासनारोहणकालम् ७७६ तः ८०८ ईशवीयवर्षपर्यन्तम् अथवा ७७० तः ८१० ईशवीयवर्षपर्यन्तं मन्यते । सिंहासनारूढस्य धर्मपालस्य विंशतितमे वर्षे आचार्यः परिनिर्वृत इति लामा तारानाथः । अतः ग्रन्थस्यास्य प्रस्तुतस्य रचनाकालः ७७० तः ७९० ईशवीयवर्षाणां मध्ये कदाचित् सम्भाव्यते ।

---

१ द्र०—अभिसमयालङ्कारवृत्तिः स्फुटार्था, पृ० ९४ ।

२. क्रुध्यत्कुञ्जरकुम्भपीठदलनव्यासक्तशक्त्यात्मनः
पुण्याभ्यासकृताभियोगजवशात् सम्पत्समादायिनः ।
राज्ये राज्यभटादिवंशपतितश्रीधर्मपालस्य वै
तत्त्वालोकविधायिनी विरचिता सत्पञ्जिकेयं मया ॥

द्र०—अभिसमयालङ्कारालोकः, पृ० ५५८ (दरभङ्गासंस्करणम्)

आधुनिका' कतिपये विद्वासः प्रतिपादयन्ति यदाचार्यो हरिभद्रो योगाचार-मतानुयायीति। आर्यासङ्ग, आर्यविमुक्तिसेन, भदन्तो विमुक्तिसेन इत्येतेऽपि-योगाचारमतानुयायिन इति तेषां मति। किन्त्वसम्यग्विचारजनितमिदमेतेषां मतम्। हरिभद्राद्याचार्यप्रणीतानां शास्त्राणामभिधार्थोऽपि तैर्न सम्यगवधारित इति प्रतीयते। अन्यथा परतन्त्रलक्षणा न समस्तधर्माणां च निःस्वभावत्व-प्रतिपादनपराणि शब्दत. शतशश्च तत्तच्छास्त्रवचनान्येव तेषामाचार्याणां माध्य-मिकत्वे पर्याप्त प्रमाणम्। अत आचार्योऽयं हरिभद्रः स्वातन्त्रिकमाध्यमिकमतमनु-सरतीति नात्र सन्देहः। स्वातन्त्रिकमाध्यमिका अपि सूत्राचार-स्वातन्त्रिकमाध्य-मिका, योगाचार-स्वातन्त्रिकमाध्यमिका इति द्वैविध्य भजन्ते। हरिभद्रः योगा-चारस्वातन्त्रिकमाध्यमिक इति। यतो हि स व्यवहारदशायामपि बाह्यार्थास्तित्व न स्वीकरोति, स्वसंवेदनसत्ता च मनुते, स्वकीयमूलसिद्धान्तेष्वप्ययमाचार्य एकतो बाह्यार्थास्तित्वम्, आलयविज्ञानम्, क्लिष्टमनोविज्ञान च नैवाङ्गीकरोति; अपर-तश्च स्वसंवेदनम्, धर्माणा स्वत (स्वलक्षणत) अस्तित्वम्, परतः उत्पादः, स्व-तन्त्रहेतुप्रयोगश्चेति वादान् युक्तित प्रतिपादयति। अन्यान्यपि सन्ति तस्य स्वातन्त्रिकमाध्यमिकत्वे बहूनि वक्तव्यानि, किन्त्वतिविस्तरभिया तानि त्यज्यन्ते। तत्कृताया अस्या अभिसमयालङ्कारवृत्तेः स्फुटार्थाया., अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमिता-महाटीकाया आलोकाख्यायाश्च सूक्ष्मदृशाऽवलोकनेनापि सर्वमेतत् सुस्पष्ट जायत इति शम्।

समदोङ् रिम्पोछे
प्रधानाचार्यः

दिनाङ्क. २४ जनवरी १९७७

केन्द्रीय-तिब्बती-उच्चशिक्षासंस्थानम्
सारनाथः, वाराणसी

सहायकग्रन्थानुक्रमणिका संकेतविवरणं च

अध्याशयसंचोदनसूत्रम् (शिक्षासमुच्चयोद्धृतम्) मिथिलाविद्यापीठप्रकाशितम्, दरभंगा १९६० ई०

अभि० को०—अभिधर्मकोशः, बौद्धभारतीसंस्करणम्, वाराणसी १९७० ई०

अभि० को० भा०—अभिधर्मकोशभाष्यम्, बौद्धभारतीसंस्करणम्, वाराणसी १९७० ई०

अभि० को० भा० टी०—अभिधर्मकोशभाष्यटीका (स्फुटार्था) बौद्धभारतीसंस्करणम्, वाराणसी १९७० ई०

अभि० समु०—अभिधर्मसमुच्चय, विश्वभारती शान्तिनिकेतनम् ९५० ई०

अभिसमय०—अभिसमयालङ्कार (अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता) मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९६० ई०

अष्ट० प्रज्ञा०—अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता, मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा, १९६० ई०

अष्ट० प्रज्ञा० टी०—अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमिताटीका (स्फुटार्था) केन्द्रीयतिब्बती-उच्चशिक्षासंस्थानसंस्करणम्, सारनाथ, वाराणसी १९७७ ई०

अष्ट० प्रज्ञा० म० टी० अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमितामहाटीका (आलोकाख्या) मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९६० ई०

आर्यरत्नकरण्डकसूत्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्

आर्यसन्धिनिर्मोचनसूत्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्

उत्तराभिधानतन्त्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्

का०—कारिका

ङग्-रिम्-छेन्-मो (आचार्यसुमतिकीर्तिचोखापाकृतम्) तिब्बती-संस्करणम्

चक्रसंवरमूलतन्त्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्

चर्यासंग्रह—तिब्बतीसंस्करणम्

ज्ञानतिलकतन्त्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्

तत्त्वसिद्धि—(शान्तरक्षितकृता) तिब्बतीसंस्करणम्

तु०—तुलनीयम्

द०—अभिसमयालङ्कारः मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९६० ई०

दशभूमकसूत्रम्—मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९६७ ई०

द्र०—द्रष्टव्यम्

परि०—परिशिष्टम्

परि०—परिच्छेदः

पारमितामार्गनिर्देशः (ग्यल्-छब्-जे-कृत) तिब्बतीसंस्करणम्

पृ०—पृष्ठम्
व०—अभिसमयालङ्कार', प्राच्यविद्यासंस्थानम्, बडौदा १९३२ ई०
मध्यमकालङ्कार:—तिब्बतीसंस्करणम्
मध्यमकावतार: तिब्बतीसंस्करणम्
मध्यमकावतारभाष्यम्—तिब्बतीसंस्करणम्
मध्यमकावतारव्याख्या—तिब्बतीसंस्करणम्
मध्यान्तविभागशास्त्रम्, मोतीलाल-बनारसीदास, दिल्ली १९७१ ई०
मध्यान्तविभागभाष्यम्—मोतीलाल-बनारसीदास, दिल्ली १९७१ ई०
मध्यान्तविभागभाष्यटीका—मोतीलाल-बनारसीदास, दिल्ली १९७१ ई०
पञ्चक्रम:—तिब्बतीसंस्करणम्
बोधिचर्यावतार:—मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९६० ई०
महा० सूत्र०—महायानसूत्रालङ्कार.—मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्. दरभंगा १९७० ई०
महायानसूत्रालङ्कारवृत्ति'—मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९७० ई०
महायानसूत्रसंग्रह —मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९६१ ई०
महायानोत्तरतन्त्रशास्त्रम् बिहार रिसर्च सोसाइटी, पटना १९५० ई०
युक्तिषष्टिका—तिब्बतीसंस्करणम्
रत्नगुणसंचयगाथा (महायानसूत्रसंग्रहोद्धृता) मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा, १९६१ ई०
रत्नमेघसूत्रम्—(मध्यमकावतारोद्धृतम्) तिब्बतीसंस्करणम्
रत्नावलि (मध्यमकशास्त्रम्) मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९६० ई०
ल०-अभिसमयालङ्कार' (श्चेरबात्स्कीसम्पादित.) लेनिनग्राडसंस्करणम् १९२९ ई०
लङ्कावतार:—जापानीसंस्करणम् १९५६ ई०
ललितविस्तर:—मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९५८ ई०
वज्रगर्भालङ्कारतन्त्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्
वज्रमालाभाष्यतन्त्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्
विंशतिका विज्ञप्ति०—विंशतिका विज्ञप्तिमात्रतासिद्धि: सम्पूर्णानन्दसंस्कृतविश्वविद्यालयसंस्करणम्, वाराणसी १९७२ ई०
शिक्षासमुच्चय'—मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम् दरभंगा १९६० ई०
सत्यद्वयव्याख्या—तिब्बतीसंस्करणम्
सर्वनिकायपाठचक्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्
सागरमतिपरिपृच्छा—तिब्बतीसंस्करणम्
सुवर्णप्रभाससूत्रम्—मिथिलाविद्यापीठसंस्करणम्, दरभंगा १९६७ ई०
हेवज्रतन्त्रम्—तिब्बतीसंस्करणम्

विषयानुक्रमणिका

དཀར་ཆག

གླེང་བརྗོད།	ཤོག་གྲངས།

སྐབས་གཉིས་པ༔—(ལམ་ཤེས

སྐབས་གསུམ་པ་:—(ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་)

སྐབས་བཞི་པ:—(རྣམ་རྫོགས་སྦྱོར་བ་)

སྐབས་ལྔ་པ:—(རྩེ་སྦྱོར་)

आर्यमैत्रेयनाथविरचितम्

अभिसमयालङ्कारो नाम

प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रम्

नमो मञ्जुश्रिये कुमारभूताय

आर्यमैत्रेयनाथविरचितम्

अभिसमयालङ्कारो नाम

प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रम्

सर्वाकारज्ञताधिकारः प्रथमः

मङ्गलाचरणम्

या सर्वज्ञतया नयत्युपशमं शान्तैषिणः श्रावकान्
या मार्गज्ञतया जगद्धितकृतां लोकार्थसम्पादिका ।
सर्वाकारमिदं वदन्ति मुनयो विश्वं यया संगता[1]-
स्तस्यै[2] श्रावकबोधिसत्त्वगणिनो बुद्धस्य मात्रे नमः ॥१॥

ग्रन्थारम्भप्रयोजनम्

सर्वाकारज्ञतामार्गः शासित्रा योऽत्र देशितः ।
धीमन्तो वीक्षिषीरंस्तमनालीढं परैरिति ॥२॥
स्मृतौ चाधाय सूत्रार्थं धर्मंचर्यां दशात्मिकाम् ।
सुखेन प्रतिपत्सीरन्नित्यारम्भप्रयोजनम् ॥३॥

---

१. संगतम्—ल० । २. तस्मै—ल० ।

प्रज्ञापारमितायाः कायिकव्यवस्थापनम्

प्रज्ञापारमिताष्टाभिः पदार्थैः समुदीरिता ।
सर्वाकारज्ञता मार्गज्ञता सर्वज्ञता ततः ॥४॥

सर्वाकाराभिसम्बोधो मूर्धप्राप्तोऽनुपूर्विकः ।
एकक्षणाभिसम्वोधो धर्मकायश्च तेऽष्टधा ॥५॥

चित्तोत्पादोऽववादश्च निर्वेधाङ्गं चतुर्विधम् ।
आधारः प्रतिपत्तेश्च धर्मधातुस्वभावकः ॥६॥

आलम्बनं समुद्देशः सन्नाहप्रस्थितिक्रिये ।
सम्भाराश्च सनिर्याणाः सर्वाकारज्ञता मुने ॥७॥

ध्यामीकरणतादीनि[1] शिष्यखड्गपथौ च यौ ।
महानुशंसो दृङ्मार्गे[2] ऐहिकामुत्रिकैर्गुणैः ॥८॥

कारित्रमधिमुक्तिश्च स्तुतस्तोभितवासिताः[3] ।
परिणामेऽनुमोदे च मनस्कारावनुत्तमौ ॥९॥

निर्हारः शुद्धिरत्यन्तमित्ययं भावनापथः ।
विज्ञानां बोधिसत्त्वानामिति मार्गज्ञतोदिता ॥१०॥

प्रज्ञया न भवे स्थानं कृपया न शमे स्थितिः ।
अनुपायेन दूरत्वम् उपायेनाविदूरता ॥११॥

---

१. ध्यामी०—ल० ।
२. दृग्मार्गे०—ल० ।
३. वासिता—[illegible] ।

विपक्षप्रतिपक्षौ च प्रयोगः समतास्य च ।
दृङ्मार्गः श्रावकादीनामिति सर्वज्ञतेष्यते ॥१२॥

आकाराः सप्रयोगाश्च[1] गुणा दोषा[1] सलक्षणाः ।
मोक्षनिर्वेधभागीये शैक्षोऽवैवर्तिको गणः ॥१३॥

समता भवशान्त्योश्च क्षेत्रशुद्धिरनुत्तरा[2] ।
सर्वाकाराभिसम्बोध एष सोपायकौशलः ॥१४॥

लिङ्गं तस्य विवृद्धिश्च निरूढिश्चित्तसंस्थितिः ।
चतुर्धा च विकल्पस्य प्रतिपक्षश्चतुर्विधः ॥१५॥

प्रत्येकं दर्शनाख्ये च भावनाख्ये च वर्त्मनि ।
आनन्तर्यसमाधिश्च सह विप्रतिपत्तिभिः ॥१६॥

मूर्धाभिसमयस्त्रेधा[3] दशधा चानुपूर्विकः ।
एकक्षणाभिसम्बोधो लक्षणेन चतुर्विधः ॥१७॥

स्वाभाविकः ससाम्भोगो नैर्माणिकोऽपरस्तथा ।
धर्मकायः सकारित्रश्चतुर्धा समुदीरितः ॥१८॥

सर्वाकारज्ञता

१—चित्तोत्पादः

चित्तोत्पादः परार्थाय सम्यक्सम्बोधिकामता ।
समासव्यासतः सा च यथासूत्रं स चोच्यते ॥१९॥

१–१. गुणदोषाः—ल० ।

२. क्षेत्रे शुद्धिरनु०—ल० ।

३. त्रिधा ब० ।

भूहेमचन्द्रज्वलनैर्निधिरत्नाकरार्णवैः ।
वज्राचलौषधीमित्रैश्चिन्तामण्यर्कगीतिभिः ॥२०॥

नृपगञ्जमहामार्गयानप्रस्रवणोदकैः ।
आनन्दोक्तिनदीमेघैर्द्वाविंशतिविधः स च ॥२१॥

२—अववादः

प्रतिपत्तौ च सत्येषु बुद्धरत्नादिषु त्रिषु ।
असक्तावपरिश्रान्तौ प्रतिपत्समपरिग्रहे ॥२२॥

चक्षुःषु पञ्चसु ज्ञेयः षट्स्वभिज्ञागुणेषु च ।
दृङ्मार्गे[1] भावनाख्ये चेत्यववादो दशात्मकः ॥२३॥

मृदुतीक्ष्णेन्द्रियौ श्रद्धादृष्टिप्राप्तौ कुलङ्कुलौ ।
एकवीच्यन्तरोत्पद्य कारा कारा कनिष्ठगाः ॥२४॥

प्लुतास्त्रयो भवस्याग्रपरमो रूपरागहा ।
दृष्टधर्मशमः कायसाक्षी खड्गश्च विंशतिः ॥२५॥

३—निर्वेधाङ्गम्

आलम्बनत आकाराद्धेतुत्वात् सम्परिग्रहात् ।
चतुर्विकल्पसंयोगं यथास्वं भजतां सताम् ॥२६॥

श्रावकेभ्यः सखड्गेभ्यो बोधिसत्त्वस्य तायिनः ।
मृदुमध्याधिमात्राणामूष्मादीनां विशिष्टता ॥२७॥

---

[1] दृग्मार्गे—ल० ।

आलम्बनमनित्यादि सत्याधारं तदाकृतिः ।
निषेधोऽभिनिवेशादेर्हेतुर्यानत्रयाप्तये ॥२८॥

रूपाद्यायव्ययौ विष्ठास्थिती प्रज्ञप्त्यवाच्यते ।
रूपादावस्थितिस्तेषां तदभावेनास्वभावता ॥२९॥

तयोर्मिथः स्वभावत्वं तदनित्याद्यसंस्थितिः ।
तासां तदभावशून्यत्वं मिथः स्वाभाव्यमेतयोः ॥३०॥

अनुद्ग्रहो यो धर्माणां तन्निमित्तासमीक्षणम् ।
परीक्षणं च प्रज्ञायाः[1] सर्वस्यानुपलम्भतः ॥३१॥

रूपादेरस्वभावत्वं तदभावस्वभावता ।
तदजातिरनिर्याणं शुद्धिस्तदनिमित्तता ॥३२॥

तन्निमित्तानधिष्ठानानधिमुक्तिरसंज्ञता ।
समाधिस्तस्य कारित्रं व्याकृतिर्मननाक्षयः ॥३३॥

मिथस्त्रिकस्य स्वाभाव्यं समाधेरविकल्पना ।
इति निर्वेधभागीयं मृदुमध्याधिमात्रतः ॥३४॥

द्वैविध्यं ग्राह्यकल्पस्य वस्तुतत्प्रतिपक्षत. ।
मोहराश्यादिभेदेन प्रत्येकं नवधा तु स. ॥३५॥

द्रव्यप्रज्ञप्त्यधिष्ठानो द्विविधो ग्राहको मतः ।
स्वतन्त्रात्मादिरूपेण स्कन्धाद्याश्रयतस्तथा ॥३६॥

---

१. प्रज्ञया—ल० ।

चित्तानवलीनत्वादिनै.स्वाभाव्यादिदेशकः[1] ।
तद्विपक्षपरित्यागः सर्वथा सम्परिग्रहः ॥३७॥

४—प्रतिपत्तेराधारः

षोढाधिगमधर्मस्य प्रतिपक्षप्रहाणयोः ।
तयो. पर्युपयोगस्य प्रज्ञायाः कृपया सह ॥३८॥

शिष्यासाधारणत्वस्य परार्थानुक्रमस्य च ।
ज्ञानस्यायत्नवृत्तेश्च प्रतिष्ठा गोत्रमुच्यते ॥३९॥

धर्मधातोरसम्भेदाद् गोत्रभेदो न युज्यते ।
आधेयधर्मभेदात्तु तद्भेद. परिगीयते ॥४०॥

५—आलम्बनम्

आलम्बन सर्वधर्मास्ते पुन. कुशलादय. ।
लौकिकाधिगमाख्याश्च ये च लोकोत्तरा मताः ॥४१॥

सास्रवानास्रवा धर्मा. संस्कृतासंस्कृताश्च ये ।
शिष्यसाधारणा धर्मा ये चासाधारणाः मुनेः ॥४२॥

६—समुद्देशः

सर्वसत्त्वाग्रताचित्तप्रहाणाधिगमत्रये[2] ।
त्रिभिर्महत्त्वैरुद्देशो विज्ञेयोऽयं स्वयम्भुवाम् ॥४३॥

---

१. ० त्वादि नैस्वा०—व०, द० ।

२. ० ग्रता चित्त०—व०, द० ।

७—सन्नाहप्रतिपत्तिः

दानादौ षड्विधे[1] तेषां प्रत्येकं संग्रहेण या ।
सन्नाहप्रतिपत्तिः सा षड्भिः षट्कैर्यथोदिता ॥४४॥

८—प्रस्थानप्रतिपत्तिः

ध्यानारूप्येषु दानादौ मार्गे[2] मैत्र्यादिकेषु[2] च ।
गतोपलम्भयोगे च त्रिमण्डलविशुद्धिषु ॥४५॥

उद्देशे षट्स्वभिज्ञासु सर्वाकारज्ञतानये ।
प्रस्थानप्रतिपज्ज्ञेया महायानाधिरोहिणी ॥४६॥

९—सम्भारप्रतिपत्तिः

दया दानादिकं षट्कं शमथः सविदर्शनः ।
युगनद्धश्च यो मार्ग उपाये यच्च कौशलम् ॥४७॥
ज्ञानं पुण्यं च मार्गश्च धारणी भूमयो दश ।
प्रतिपक्षश्च विज्ञेयः सम्भारप्रतिपत्क्रमः ॥४८॥

१. प्रमुदिता भूमिः

लभ्यते प्रथमा भूमिर्दशधा परिकर्मणा
आशयो हितवस्तुत्वं सत्त्वेषु समचित्तता ॥४९॥
त्यागः सेवा च मित्राणां सद्धर्मालम्बनैषणा ।
सदा नैष्क्रम्यचित्तत्वं बुद्धकायगता स्पृहा ॥५०॥

---

१. षड्विध— द० ।

२–२ मार्गमैत्र्यादि०—व० ।

धर्मस्य देशना सत्यं दशमं वाक्यमिष्यते ।
ज्ञेयं च परिकर्मैषां स्वभावानुपलम्भत. ॥५१॥

२. विमला भूमिः

शीलं कृतज्ञता क्षान्ति. प्रामोद्यं महती कृपा ।
गौरवं गुरुशुश्रूषा वीर्यं दानादिकेऽष्टमम् ॥५२॥

३. प्रभाकरी भूमिः

अतृप्तता श्रुते दानं धर्मस्य च निरामिषम् ।
बुद्धक्षेत्रस्य संशुद्धि. संसारापरिखेदिता ॥५३॥
ह्रीरपत्राप्यमित्येतत् पञ्चधा मननात्मकम् ।

४. अर्चिष्मती भूमिः

वनाशाऽल्पेच्छता[1] तुष्टिर्धूतसंलेखसेवनम्[2] ॥५४॥
शिक्षाया अपरित्यागः कामानां विजुगुप्सनम् ।
निर्वित्सर्वास्तिसन्त्यागोऽनवलीनानपेक्षते[3] ॥५५॥

५. सुदुर्जया भूमिः

संस्तव कुलमात्सर्यं स्थानं सङ्गणिकावहम् ।
आत्मोत्कर्षपरावज्ञे कर्ममार्गान् दशाशुभान् ॥५६॥
मान स्तम्भं विपर्यासं विमतिं क्लेशमर्षणम् ।
विवर्जयन्[4] समाप्नोति दशैतान् पञ्चमी भुवम् ॥५७॥

---

१ वनाशालीन्छता—ल० ।

२ तुष्टिर्व्रतिनल्ख०—ल० ।

३. निर्वृत्सर्वा०—ल०, ० लीनत्वानपे०—व० ।

४. विवर्जयन्—व० ।

६. अभिमुखी भूमिः

दानशीलक्षमावीर्यध्यानप्रज्ञाप्रपूरणात् ।
शिष्यखड्गस्पृहात्रासचेतसा परिवर्जक. ॥५८॥

याचितोऽनवलीनश्च सर्वत्यागेऽप्यदुर्मना. ।
कृशोऽपि नार्थिनां क्षेप्ता षष्ठी भूमि समश्नुते ॥५९॥

७. दूरङ्गमा भूमिः

आत्मसत्त्वग्रहो जीवपुद्गलोच्छेदशाश्वत.[1] ।
निमित्तहेत्वोः स्कन्धेषु धातुष्वायतनेषु च ॥६०॥

त्रैधातुके प्रतिष्ठानं सक्तिरालीनचित्तता ।
रत्नत्रितयशीलेषु तद्दृष्ट्यभिनिवेशिता ॥६१॥

शून्यताया विवादश्च तद्विरोधश्च विंशति. ।
कलङ्का यस्य विच्छिन्नाः सप्तमीमेत्यसौ भुवम् ॥६२॥

त्रिविमोक्षमुखज्ञान त्रिमण्डलविशुद्धता ।
करुणामनना[2] [2]धर्मसमतैकनयज्ञता ॥६३॥

अनुत्पादक्षमाज्ञानं धर्माणामेकधेरणा ।
कल्पनायाः समुद्घात. सञ्ज्ञादृक्क्लेशवर्जनम् ॥६४॥

शमथस्य च निध्यप्ति कौशलं च विदर्शने ।
चित्तस्य दान्तता[3] [3]ज्ञानं सर्वत्राप्रतिघाति च ॥६५॥

---

१. ० पुङ्गलोच्छेदशाश्वता'—ल० ।
२—२. ० मननाधर्मं०— ल० ।
३—३ दान्तताज्ञान—ल० ।

सक्तेरभूमिर्यत्रेच्छं क्षेत्रान्तरगतिः समम् ।
सर्वत्र स्वात्मभावस्य दर्शनं चेति विंशति. ॥६६॥

८. अचला भूमिः

सर्वसत्त्वमनोज्ञानमभिज्ञाक्रीडनं[1] शुभा ।
बुद्धक्षेत्रस्य निष्पत्तिर्बुद्धसेवापरीक्षणे ॥६७॥

अक्षज्ञान जिनक्षेत्रशुद्धिर्मायोपमा स्थितिः ।
सञ्चिन्त्य च भवादानमिदं कर्माष्टधोदितम् ॥६८॥

९. साधुमती भूमिः

प्रणिधानान्यनन्तानि देवादीनां रुतज्ञता ।
नदीव प्रतिभानाना गर्भविक्रान्तिरुत्तमा ॥६९॥

कुलजात्योश्च गोत्रस्य परिवारस्य जन्मनः ।
नैष्क्रम्यबोधिवृक्षाणा[2] गुणपूरे[3] स्वसम्पदः[3] ॥७०॥

१०. धर्ममेघा भूमिः

नवभूमीरतिक्रम्य बुद्धभूमौ प्रतिष्ठते ।
येन ज्ञानेन सा ज्ञेया दशमी बोधिसत्त्वभूः ॥७१॥

[प्रतिपक्षसम्भारः]

प्रतिपक्षोऽष्टधा ज्ञेयो दर्शनाभ्यासमार्गयो. ।
ग्राह्यग्राहकविकल्पानामष्टानामुपशान्तये[4] ॥७२॥

१. ० मभिज्ञाक्रीडने—त्र० ।
२. नैष्क्रम्य बोधि०—द० ।
३—३ गुणपूरेश्च सम्पद.—ल० द० ।
४. ग्राह्यगाहाविकल्पा०—ल० ।

१०—निर्याणप्रतिपत्तिः

उद्देशे समतायां च सत्त्वार्थे यत्नवर्जने।
अत्यन्ताय च निर्याणं निर्याणं प्राप्तिलक्षणम् ॥७३॥
सर्वाकारज्ञताया च निर्याणं मार्गगोचरम्।
निर्याणप्रतिपज्ज्ञेया सेयमष्टविधात्मिका ॥७४॥

इत्यभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे प्रथमाधिकारः।

मार्गज्ञताधिकारः द्वितीयः

१—ध्यामीकरणतादीनि

ध्यामीकरणता[1] भाभिर्देवाना योग्यता प्रति ।
विषयो नियतो व्याप्तिः स्वभावस्तस्य कर्म च ॥ १ ॥

२—श्रावकमार्गः

चतुर्णामार्यसत्यानामाकारानुपलम्भत. ।
श्रावकाणामय मार्गो ज्ञेयो मार्गज्ञतानये ॥ २ ॥

रूपादिस्कन्धशून्यत्वाच्छून्यतानामभेदत. ।
ऊष्माणो[2]ऽनुपलम्भेन तेषा मूर्धगत मतम् ' ३ ॥

क्षान्तयस्तेषु नित्यादियोगस्थाननिषेधत. ।
दश[3] [3]भूमो. समारभ्य विस्तरास्थानदेशनात् ॥ ४ ॥

अग्रधर्मगत प्रोक्तमार्यश्रावकवर्त्मनि ।
तत्कस्य हेतोर्बुद्धेन बुद्ध्वा धर्मासमीक्षणात् ॥ ५ ॥

३—प्रत्येकबुद्धमार्गः

परोपदेशवैयर्थ्यं स्वयम्बोधात् स्वयम्भुवाम् ।
गम्भीरता च ज्ञानस्य खड्गानामभिधीयते ॥ ६ ॥

शुश्रूषा यस्य यस्यार्थे यत्र यत्र यथा यथा ।
स सोऽर्थः ख्यात्यशब्दोऽपि तस्य तस्य तथा तथा ॥ ७ ॥

---

१. ध्यामीकरणता—ल० । ३-३. दशभूमी —ल० द० ।
२. ऊष्मणो—ल० ।

ग्राह्यार्थकल्पनाहानाद् ग्राहकस्याप्रहाणतः ।
आधारतश्च विज्ञेयः खड्गमार्गस्य संग्रहः ॥ ८ ॥

प्रज्ञप्तेरविरोधेन धर्मतासूचनाकृतिः ।
ऊष्मगं मूर्धगं[1] रूपाद्यहानादिप्रभावितम् ॥ ९ ॥

अध्यात्मशून्यताद्याभी रूपादेरपरिग्रहात् ।
क्षान्ती रूपाद्यनुत्पादाद्याकारैरग्रधर्मता ॥ १० ॥

४—बोधिसत्त्वमार्गः

क्षान्तिज्ञानक्षणैः सत्य[2] [2]सत्यं प्रति चतुर्विधैः ।
मार्गज्ञताया दृङ्मार्गः सानुशसोऽयमुच्यते ॥ ११ ॥

आधाराधेयताऽभावात्तथताबुद्धयोर्मिथः ।
पर्यायेणाननुज्ञान महत्ता साऽप्रमाणता ॥ १२ ॥

परिमाणान्तताऽभावो रूपादेरवधारणम् ।
तस्या स्थितस्य बुद्धत्वेऽनुदग्रहात्यागतादयः[3] ॥ १३ ॥

मैत्र्यादि शून्यता प्राप्तिर्बुद्धत्वस्य परिग्रहः ।
सर्वस्य व्यवदानस्य सर्वाधिव्याधिशातनम्[4] । १४ ॥

निर्वाणग्राहशान्तत्वं बुद्धेभ्यो रक्षणादिकम् ।
अप्राणिवधमारभ्य सर्वाकारज्ञतानये ॥ १५ ॥

स्वय[5] [5]स्थितस्य सत्त्वाना स्थापनं परिणामनम् ।
दानादीना च सम्बोधाविति मार्गज्ञताक्षणाः ॥ १६ ॥

---

१ मूर्धग—ल० ।
२-२. सत्यसत्यं—द० ।
३ ० नुग्रहा०—द० ।
४. ० शान्तनम्—ल० ।
५-५. स्वयंस्थितस्य—ल० ।

५—भावनामार्गकारित्रम्

सर्वतो दमनं नाम सर्वतः क्लेशनिर्जयः ।
उपक्रमाविषह्यत्वं[1] बोधिराधारपूज्यता ॥१७॥

सास्रवो भावनामार्गः

६—भावनामार्गाधिमुक्तिः

अधिमुक्तिस्त्रिधा ज्ञेया स्वार्था च स्वपरार्थिका ।
परार्थिकैवेत्येषा च प्रत्येकं त्रिविधेष्यते ॥१८॥

मृद्वी मध्याधिमात्रा च मृदुमृद्वादिभेदतः ।
सा पुनस्त्रिविधेत्येवं[2] सप्तविंशतिधा मता ॥१९॥

७—भावनामार्गाधिमुक्तस्य स्तुतिः स्तोभः प्रशंसा च

स्तुतिः स्तोभः प्रशंसा च प्रज्ञापारमितां प्रति ।
अधिमोक्षस्य मात्राणां नवकैस्त्रिभिरिष्यते ॥२०॥

८—परिणामना

विशेषः परिणामस्तु तस्य कारित्रमुत्तमम् ।
नोपलम्भाकृतिश्चासावविपर्यासलक्षणः ॥२१॥

विविक्तो बुद्धपुण्यौघस्वभावस्मृतिगोचरः ।
सोपायश्चानिमित्तश्च बुद्धैरभ्यनुमोदितः ॥२२॥

---

१. उपक्रमाविषक्तत्वं—ल०, उपमक्रावि०—द० ।

२. ० विधेत्येयं—ल० ।

त्रैधातुकाप्रपन्नश्च परिणामोऽपरस्त्रिधा ।
मृदुर्मध्योऽधिमात्रश्च[1] महापुण्योदयात्मकः ॥२३॥

९–अनुमोदना

उपायानुपलम्भाभ्यां शुभमूलानुमोदना ।
अनुमोदे मनस्कारभावनेह विधीयते ॥२४॥

अनास्रवो भावनामार्गः

१०–अभिनिर्हारः

स्वभावः श्रेष्ठता तस्य सर्वस्यानभिसंस्कृतिः ।
नोपलम्भेन धर्माणामर्पणा च महार्थता ॥२५॥

११–अत्यन्तविशुद्धिः

बुद्धसेवा च दानादिरुपाये यच्च कौशलम् ।
हेतवोऽत्राधिमोक्षस्य धर्मव्यसनहेतवः ॥२६॥
माराधिष्ठानगम्भीरधर्मतानधिमुक्तते ।
स्कन्धाद्यभिनिवेशश्च पापमित्रपरिग्रहः ॥२७॥
फलशुद्धिश्च रूपादिशुद्धिरेव तयोर्द्वयोः ।
अभिन्नाच्छिन्नता यस्मादिति शुद्धिरुदीरिता ॥२८॥
क्लेशज्ञेयत्रिमार्गस्य शिष्यखड्गजिनौरसाम् ।
हानाद् विशुद्धिरात्यन्तिकी तु बुद्धस्य सर्वथा ॥२९॥

---

१ मृदुमध्याधिमात्रश्च—ल०, व० ।

मृदुमृद्वादिको मार्गः शुद्धिर्नवसु भूमिषु ।
अधिमात्राधिमात्रादेर्मलस्य प्रतिपक्षतः ॥३०॥

त्रिधातुप्रतिपक्षत्व समता मानमेययो ।
मार्गस्य चेष्यते तस्य चोद्यस्य परिहारतः ॥३१॥

इत्यभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे द्वितीयाधिकारः ।

सर्वज्ञताधिकारः तृतीयः

१–प्रज्ञया न भवे स्थानम्

२–कृपया न शमे स्थितिः

नापरे न परे तीरे नान्तराले तयोः स्थिता ।
अध्वनां समताज्ञानात् प्रज्ञापारमिता मता ॥१॥

३–अनुपायेन दूरत्वम्

४–उपायेनाविदूरता

अनुपायेन दूरं सा सनिमित्तोपलम्भतः ।
उपायकौशलेनास्याः सम्यगासन्नतोदिता ॥२॥

५–विपक्षः

रूपादिस्कन्धशून्यत्वे धर्मेषु त्र्यध्वगेषु च ।
दानादौ बोधिपक्षेषु चर्यासंज्ञा विपक्षता ॥३॥

६–प्रतिपक्षः

दानादिष्वनहंकार परेषां तन्नियोजनम् ।
सङ्गकोटीनिषेधोऽयं[1] सूक्ष्मः सङ्गो जिनादिषु ॥४॥

तद्गाम्भीर्यं प्रकृत्यैव विवेकाद् धर्मपद्धतेः ।
एकप्रकृतिकं ज्ञानं धर्माणां सङ्गवर्जनम् ॥५॥

---

१ सङ्गकोटिनिषे०—ल०, सङ्गकोटी निषेधो०— ब० ।

दृष्टादिप्रतिषेधेन तस्या[1] दुर्बोधतोदिता ।
रूपादिभिरविज्ञानात् तदचिन्त्यत्वमिष्यते ॥६॥
एवं कृत्वा यथोक्तो वै ज्ञेयः सर्वज्ञतानये ।
अयं विभागो निःशेषो विपक्षप्रतिपक्षयोः ॥७॥

७–प्रयोगः

रूपादौ तदनित्यादौ तदपूरिप्रपूरयोः ।
तदसङ्गत्वे चर्याया प्रयोगः प्रतिषेधतः ॥८॥
अविकारो न कर्त्ता च प्रयोगो दुष्करस्त्रिधा ।
यथाभव्य फलप्राप्तेरवन्ध्योऽभिमतश्च सः ॥९॥
अपरप्रत्ययो यश्च सप्तधा ख्यातिवेदक[2] ।

८–समता

चतुर्धाऽमनना तस्य रूपादौ[3] समता मता ॥१०॥

९–दर्शनमार्ग.

धर्मज्ञानान्वयज्ञानक्षान्तिज्ञानक्षणात्मकः ।
दुःखादिसत्ये दृङ्मार्ग एष सर्वज्ञतानये ॥११॥
रूपं न नित्यं नानित्यमतीतान्तं विशुद्धकम् ।
अनुत्पन्नानिरुद्धादि व्योमाभ लेपवर्जितम् ॥१२॥

---

१ तस्य––ल० ।

२. सप्तधाख्याति०––ल०; ब० ।

३. रुपादौ—ल० ।

परिग्रहेण निर्मुक्तमव्याहारं स्वभावतः ।
अव्याहारेण नास्यार्थः परेषु प्राप्यते यतः ॥१३॥

नोपलम्भकृदत्यन्तविशुद्धिर्व्याध्यसम्भवः ।
अपायोच्छित्त्यकल्पत्वे[1] फलसाक्षात्क्रियां प्रति ॥१४॥

असंसर्गो निमित्तैश्च वस्तुनि व्यञ्जने द्वये[2] ।
ज्ञानस्य या चानुत्पत्तिरिति सर्वज्ञताक्षणाः[3] ॥१५॥

इति सेयं पुनः सेयं सेयं खलु पुनस्त्रिधा ।
अधिकारत्रयस्यैषा समाप्तिः परिदीपिता ॥१६॥

इत्यभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे तृतीयाधिकारः ॥

१. ० कल्पत्वं—ल० ।

२. द्वयोः—ल० ।

३. सर्वज्ञताक्षणः—ल० ।

सर्वाकाराभिसम्बोधाधिकारः चतुर्थः

१—आकाराः

वस्तुज्ञानप्रकाराणामाकारा इति लक्षणम् ।
सर्वज्ञतानां त्रैविध्यात् त्रिविधा एव ते मताः ॥१॥

असदाकारमारभ्य यावन्निश्चलताकृतिः ।
चत्वारः प्रतिसत्यं ते मार्गे पञ्चदश स्मृताः ॥२॥

हेतौ मार्गे च दुःखे च निरोधे च यथाक्रमम् ।
अष्टौ ते सप्त पञ्चेति षोडशेति च कीर्तिताः ॥३॥

स्मृत्युपस्थानमारभ्य बुद्धत्वाकारपश्चिमाः ।
शिष्याणां बोधिसत्त्वानां बुद्धानां च यथाक्रमम् ॥४॥

सप्तत्रिंशच्चतुस्त्रिंशत्त्रिंशन्नव च ते मताः ।
त्रिसर्वज्ञत्वभेदेन मार्गसत्यानुरोधतः ॥५॥

कृताधिकारा बुद्धेषु तेषूप्तशुभमूलकाः ।
मित्रैः सनाथा कल्याणैरस्याः श्रवणभाजनम् ॥६॥

बुद्धोपासनसम्प्रश्नदानशीलादिचर्यया ।
उद्ग्रहधारणादीनां भाजनत्वं सतां मतम् ॥७॥

२—प्रयोगा

रूपादिष्वनवस्थानात् तेषु योगनिषेधतः ।
तत्तथतागम्भीरत्वात् तेषां दुरवगाहतः ॥८॥

तदप्रामाण्यतः कृच्छ्राच्चिरेण प्रतिबोधतः ।
व्याकृतावविवर्त्यत्वे निर्याणे सनिरन्तरे ॥९॥

आसन्नबोधे क्षिप्रं च परार्थेऽवृद्धचहानितः ।
धर्माधर्माद्यदृष्टौ च रूपाचिन्त्याद्यदर्शने ॥१०॥
रूपादेस्तन्निमित्तस्य तद्भावस्याविकल्पकः ।
फलरत्नप्रदाता च शुद्धकः सावधिश्च सः ॥११॥

३—गुणाः

माराणां शक्तिहान्यादिश्चतुर्दशविधो गुणः ।

४—दोषाः

दोषाश्च षड् विबोद्धव्या[1]श्चतुर्भिर्दशकैः सह ॥१२॥

५—लक्षणानि

लक्ष्यते येन तज्ज्ञेयं लक्षण त्रिविधं च तत् ।
ज्ञानं विशेषः कारित्र स्वभावो यश्च लक्ष्यते ॥१३॥
तथागतस्य निर्वृत्तौ लोके चालुज्यनात्मके[2] ।
सत्त्वानां चित्तचर्यासु तत्संक्षेपे बहिर्गतौ ॥१४॥
अक्षयाकारतायां च सरागादौ प्रविस्तृते ।
महद्गतेऽप्रमाणे च विज्ञाने चानिदर्शने ॥१५॥
अदृश्यचित्तज्ञाने च तदुन्मिञ्जादिसंज्ञकम् ।
पुनस्तथताकारेण तेषां ज्ञानमतः परम् ॥१६॥
तथतायां मुनेर्बोध[3]तत्पराख्यानमित्ययम् ।
सर्वज्ञताधिकारेण ज्ञानलक्षणसंग्रहः ॥१७॥

---

१. विबोधव्या०—व० ।
२. चालुम्पनात्मके—ल० ।
३. मुनेर्बोधे—ल०, द० ।

शून्यत्वे सानिमित्ते च प्रणिधानविवर्जिते[1] ।
अनुत्पादानिरोधादौ[2] धर्मताया अकोपने ॥१८॥
असंस्कारेऽविकल्पे च प्रभेदालक्षणत्वयोः ।
मार्गज्ञताधिकारेण ज्ञानलक्षणमिष्यते ॥१९॥
स्वधर्ममुपनिश्रित्य विहारे तस्य सत्कृतौ ।
गुरुत्वे माननायां च तत्पूजाऽकृतकत्वयो ॥२०॥
सर्वत्र वृत्तिमज्ज्ञान[3]मदृष्टस्य च दर्शकम् ।
लोकस्य शून्यताकारसूचकज्ञापकाक्षगम् ॥२१॥
अचिन्त्यशान्ततादर्शि लोकसंज्ञानिरोधि च ।
ज्ञानलक्षणमित्युक्तं सर्वाकारज्ञतानये ॥२२॥
अचिन्त्यादिविशेषेण विशिष्टैः सत्यगोचरैः ।
विशेषलक्षणं षड्भिर्दशभिश्चोदित क्षणैः ॥२३॥
अचिन्त्यातुल्यते[4] मेयसंख्ययोः[5] समतिक्रमौ[5] ।
सर्वार्यसंग्रहो विज्ञवेद्यासाधारणज्ञते[6] ॥२४॥
क्षिप्रज्ञान्यूनपूर्णत्वे प्रतिपत्समुदागमौ ।
आलम्बनं च साधारं साकल्यं सम्परिग्रहः ॥२५॥
अनास्वादश्च विज्ञेयो विशेष: षोडशात्मकः ।
विशेषमार्गो मार्गेभ्यो येनान्येभ्यो विशिष्यते ॥२६॥

---

१. ०विवर्जने—ल० ।

२. अनुत्पादनिरोधादौ— द० ।

३. ०वृत्तिसंज्ञान०—ल० ।

४ अचिन्त्यातुल्यत्वे—ल० ।

५-५. मेयसंख्येयास०—द० ।

६. ०साधारणज्ञत्वे—ल० ।

हितं सुखं च त्राणं च शरणं लयनं नृणाम् ।
परायणं च द्वीपं च परिणायकसञ्ज्ञकम् ॥२७॥
अनाभोगं त्रिभिर्यानैः फलासाक्षात्क्रियात्मकम् ।
पश्चिमं[1] [1]गतिकारित्रमिदं कारित्रलक्षणम् ॥२८॥
क्लेशलिङ्गनिमित्तानां विपक्षप्रतिपक्षयोः ।
विवेको दुष्करैकान्तावुद्देशोऽनुपलम्भकः ॥२९॥
निषिद्धाभिनिवेशश्च यश्चालम्बनसंज्ञकः ।
विप्रत्ययोऽविघाती च सोऽपदागत्यजातिकः ॥३०॥
तथतानुपलम्भश्च स्वभावः षोडशात्मकः ।
लक्षीव[2] लक्ष्यते चेति चतुर्थं लक्षणं मतम् ॥३१॥

६—मोक्षभागीयम्

अनिमित्तप्रदानादिसमुदागमकौशलम् ।
सर्वाकारावबोधेऽस्मिन् मोक्षभागीयमिष्यते ॥३२॥
बुद्धाद्यालम्बना श्रद्धा वीर्यं दानादिगोचरम् ।
स्मृतिराशयसम्पत्तिः समाधिरविकल्पना ॥३३॥
धर्मेषु सर्वैराकारैर्ज्ञानं प्रज्ञेति पञ्चधा ।
तीक्ष्णैः सुबोधा सम्बोधिर्दुर्बोधा मृदुभिर्मता ॥३४॥

७—निर्वेधभागीयम्

आलम्बनं सर्वसत्त्वा[3] ऊष्मणामिह शस्यते[4] ।
समचित्तादिराकारस्तेष्वेव दशधोदितः ॥३५॥

१-१. पश्चिमगति० ल० । २ लक्ष्मेव—द०, ल० ।
३. सर्वे सत्त्वाः—ल० । ४. शक्यते—द० ।

स्वयं पापान्निवृत्तस्य दानाद्येषु स्थितस्य च ।
तयोर्नियोजनान्येषां वर्णवादानुकूलते ॥३६॥

मूर्धगं स्वपराधार सत्यज्ञानं तथा क्षमा ।
तथाग्रधर्मा विज्ञेयाः सत्त्वानां पाचनादिभिः ॥३७॥

८—अवैवर्तिको गण.

निर्वेधाङ्गान्युपादाय दर्शनाभ्यासमार्गयोः ।
ये बोधिसत्त्वा वर्तन्ते सोऽत्रावैवर्तिको गण. ॥३८॥

रूपादिभ्यो निवृत्त्याद्यैर्लिङ्गैर्विंशतिधेरितैः ।
निर्वेधाङ्गस्थितस्येदमवैवर्तिकलक्षणम् ॥३९॥

रूपादिभ्यो निवृत्तिश्च विचिकित्साऽक्षणक्षयो ।
आत्मन[1] कुशलस्थस्य परेषा तन्नियोजनम् ॥४०॥

पराधारं च दानादि गम्भीरेऽर्थेऽप्यकांक्षणम् ।
मैत्रं कायाद्यसंवास पंचधावरणेन च ॥४१॥

सर्वानुशयहानं च स्मृतिसम्प्रजता[2] शुचि ।
चीवरादि[3] [3]शरीरे च कृमीणामसमुद्भवः ॥४२॥

चित्ताकौटिल्यमादानं धूतस्यामत्सरादिता ।
धर्मतायुक्तगामित्वं लोकार्थं नरकैषणा ॥४३॥

---

१ आत्मना--ल० ।

२ स्मृतसम्प्रजता —ल० ।

३-३ चीवरादिशरीरे--द० ।

परैरनेयता मारस्यान्यमार्गोपदेशिनः ।
मार इत्येव[1] [1]बोधश्च चर्या बुद्धानुमोदिता ॥४४॥

ऊष्ममूर्धसु[2] [3]सक्षान्तिष्वग्रधर्मेष्ववस्थितः[4] ।
लिङ्गैरमीभिर्विंशत्या सम्बोधेर्न निवर्तते[5] ॥४५॥

क्षान्तिज्ञानक्षणाः षट् च पञ्च[6] [6]पञ्च च दृक्पथे ।
बोधिसत्त्वस्य विज्ञेयमवैवर्तिकलक्षणम् ॥४६॥

रूपादिसंज्ञाव्यावृत्तिर्दार्ढ्यं चित्तस्य हीनयोः ।
यानयोर्विनिवृत्तिश्च ध्यानाद्यङ्गपरिक्षयः ॥४७॥

कायचेतोलघुत्वं च कामसेवाभ्युपायिकी ।
सदैव ब्रह्मचारित्वमाजीवस्य विशुद्धता ॥४८॥

स्कन्धादावन्तरायेषु सम्भारे सेन्द्रियादिके ।
समरे मत्सरादौ च नेति योगानुयोगयोः ॥४९॥

विहारप्रतिषेधश्च धर्मस्याणोरलब्धता ।
निश्चितत्वं स्वभूमौ च भूमित्रितयसंस्थितिः ॥५०॥

१-१. इत्यवबोधश्च--ल०, द० ।

२. ऊष्मामूर्द्धसु--व० ।

३. स क्षान्ति०--द० ।

४. ०ष्वग्रधर्मेषु च स्थितः--ल० ।

५. विवर्तते--ल०; द० ।

६-६. पञ्चपञ्च--ल० ।

धर्मार्थं[1] जीवितत्याग इत्यमी षोडश क्षणाः ।
अत्रैवर्तिकलिङ्गानि दृङ्मार्गस्थस्य धीमतः ॥५१॥

गम्भीरो भावनामार्गो गाम्भीर्यं शून्यतादिकम् ।
समारोपापवादान्तमुक्तता सा गभीरता ॥५२॥

चिन्तातुलननिध्यानान्यभीक्ष्णं भावनापथः ।
निर्वेधाङ्गेषु दृङ्मार्गे भावनामार्ग एव च ॥५३॥

प्राबन्धिकत्वादिष्टोऽसौ नवधा च प्रकारतः ।
मृदुमध्याधिमात्राणां पुनर्मृद्वादिभेदतः ॥५४॥

असख्येयादिनिर्देशाः परमार्थेन न क्षमाः ।
कृपानिष्यन्दभूतास्ते सवृत्याभिमता[2] मुनेः ॥५५॥

हानिवृद्धी[3] न[3] युज्येते निरालापस्य वस्तुनः ।
भावनाख्येन किं हानं वर्त्मना किमुदागतम् ॥५६॥

यथा बोधिस्तथैवासाविष्टस्यार्थस्य साधकः ।
तथतालक्षणा बोधिः सोऽपि तल्लक्षणो मतः ॥५७॥

पूर्वेण बोधिर्नो युक्ता मनसा पश्चिमेन वा ।
दीपदृष्टान्तयोगेन गम्भीरा धर्मताष्टधा ॥५८॥

---

१ धर्मार्थे ल० ।

२. सवृत्या०—ल० ।

३-३ न हानिवृद्धी—ल० ।

उत्पादे च निरोधे च तथतायां गभीरता ।
ज्ञेये ज्ञाने[1] च चर्यायामद्वयोपायकौशले[2] ॥५९॥

९—भवशान्त्योः समता

स्वप्नोपमत्वाद् धर्माणां भवशान्त्योरकल्पना ।
कर्माभावादिचोद्यानां परिहारा[3] यथोदिताः[4] ॥६०॥

१०—अनुत्तरा क्षेत्रशुद्धिः

सत्त्वलोकस्य याऽशुद्धिस्तस्याः शुद्धयुपहारतः ।
तथा भाजनलोकस्य बुद्धक्षेत्रस्य शुद्धता ॥६१॥

११—उपायकौशलम्

विषयोऽस्य प्रयोगश्च शात्रवाणामतिक्रमः ।
अप्रतिष्ठो[5] यथावेधमसाधारणलक्षणः ॥६२॥

असक्तोऽनुपलम्भश्च निमित्तप्रणिधिक्षतः ।
तल्लिङ्गं[6] [6]चाप्रमाणं च दशधोपायकौशलम् ॥६३॥

इत्यभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे चतुर्थाधिकारः ।

---

१. दाने—द० ।

२. ०कौशले च—द० ।

३ परिहारो—ल० ।

४. यथोदितः—ल० ।

५. अप्रतिष्ठा—ल० ।

६-६. तल्लिङ्गश्चाप्रमाणश्च—द० ।

मूर्धाभिसमयाधिकारः पञ्चमः

१—लिङ्गम् (ऊष्मा मूर्धप्रयोगः)

स्वप्नान्तरेऽपि स्वप्नाभसर्वधर्मेक्षणादिकम्[1] ।
मूर्धप्राप्तस्य[2] योगस्य लिङ्गं द्वादशधा मतम् ॥१॥

२—विवृद्धि (मूर्धा मूर्धप्रयोगः)

[3]जम्बुद्वीपजनैयत्ताबुद्धपूजाशुभादिकाम्[4] ।
उपमां बहुधा कृत्वा विवृद्धिः षोडशात्मिका ॥२॥

३—निरूढिः (क्षान्ति मूर्धप्रयोग.)

त्रिसर्वज्ञत्वधर्माणां परिपूरिरनुत्तरा ।
अपरित्यक्तसत्त्वार्था निरूढिरभिधीयते ॥३॥

४—चित्तसंस्थितिः (अग्रधर्माख्यः मूर्धप्रयोगः)

चतुर्द्वीपकसाहस्रद्वित्रिसाहस्रकोपमः[5] ।
कृत्वा पुण्यबहुत्वेन समाधिः परिकीर्तितः ॥४॥

५—दर्शनमार्ग. (मूर्धप्रयोग.)

प्रवृत्तौ च निवृत्तौ च प्रत्येकं तौ नवात्मकौ ।
ग्राह्यौ विकल्पौ विज्ञेयावयथाविषयात्मकौ ॥५॥

---

१. स्वप्नाभा०—व० ।

२. मूर्द्धं प्राप्तस्य—ल० ।

३. जाम्बु०—ल० ।

४. शुभादिकम्—ल० ।

५ साहस्रकोपमा —ल०, व० ।

द्रव्यप्रज्ञप्तिसत्सत्त्वविकल्पौ[1] ग्राहकौ मतौ।
पृथग्जनार्यभेदेन प्रत्येकं तौ नवात्मकौ ॥६॥

ग्राह्यौ चेन्न तथा स्तोऽर्थौ कस्य तौ ग्राहकौ मतौ।
इति ग्राहकभावेन शून्यतालक्षण[2] तयोः ॥७॥

एष स्वभावे गोत्रे च प्रतिपत्समुदागमे।
ज्ञानस्यालम्बनाभ्रान्तौ प्रतिपक्षविपक्षयोः ॥८॥

स्वस्मिन्नधिगमे कर्तृतत्कारित्रक्रियाफले।
प्रवृत्तिपक्षाधिष्ठानो विकल्पो नवधा मतः ॥९॥

भवशान्तिप्रपातित्वान्न्यूनत्वेऽधिगमस्य च।
परिग्रहस्याभावे च वैकल्ये प्रतिपद्गते[3] ॥१०॥

परप्रत्ययगामित्वे समुद्देशनिवर्तने[4]।
प्रादेशिकत्वे नानात्वे स्थानप्रस्थानमोहयोः ॥११॥

पृष्ठतो गमने चेति विकल्पोऽयं नवात्मकः।
निवृत्तिपक्षाधिष्ठानः श्रावकादिमनोभवः ॥१२॥

ग्राहकः प्रथमो ज्ञेयो ग्रहणप्रतिमोक्षणे।
मनस्क्रियायां धातूनामुपश्लेषे त्रयस्य च ॥१३॥

---

१ द्रव्यप्रज्ञप्तिसत्सत्त्वे विकल्पौ—ल०।

२. शून्यता लक्षणं—ल०।

३ प्रतिपं गते—ल०।

४. समुद्देशे निवर्तने—ल०।

स्थाने चाभिनिवेशे च प्रज्ञप्तौ धर्मवस्तुनः ।
सक्तौ च प्रतिपक्षे च यथेच्छं च गतिक्षतौ ॥१४॥

यथोद्देशमनिर्याणे मार्गामार्गावधारणे ।
सनिरोधे समुत्पादे वस्तुयोगवियोगयोः ॥१५॥

स्थाने गोत्रस्य नाशे च प्रार्थनाहेत्वभावयोः[1] ।
प्रत्यर्थिकोपलम्भे च विकल्पो ग्राहकोऽपरः ॥ १६ ॥

बोधौ सन्दर्शनान्येषां तद्धेतोश्च परीन्दना ।
तत्प्राप्त्यनन्तरो हेतुः पुण्यबाहुल्यलक्षणः ॥ १७ ॥

क्षयानुत्पादयोर्ज्ञाने[2] मलानां बोधिरुच्यते ।
क्षयाभावादनुत्पादात्ते हि ज्ञेये यथाक्रमम् ॥ १८ ॥

प्रकृतावनिरुद्धायां दर्शनाख्येन वर्त्मना ।
विकल्पजात किं क्षीणं किं [3]वानुत्पत्तिमागतम् ॥ १९ ॥

सत्ता च नाम धर्माणां ज्ञेये [4]चावरणक्षयः ।
कथ्यते यत्परैः शास्तुरत्र विस्मीयते मया ॥ २० ॥

नापनेयमतः किंचित् प्रक्षेप्तव्यं[5] न किंचन ।
द्रष्टव्यं भूततो भूतं भूतदर्शी[6] विमुच्यते ॥ २१ ॥

---

१ ० हेत्वाभावयोः—ल० ।

२. ० नुत्पादयोर्ज्ञानं—ल० ।

३. चानुत्पत्ति०—ल०; व० ।

४. वावरणक्षयः—ल०; व० ।

५. प्रक्षेप्तव्यं—ल० ।

६. भूतदर्शो—व० ।

एकैकस्यैव[१] दानादौ तेषां यः संग्रहो मिथः ।
स एकक्षणिकः[२] [२]क्षान्तिसंगृहीतोऽत्र दृक्पथः[३] ॥२२॥

स[४] [४]समाधिं समापद्य ततः सिंहविजृम्भितम् ।
अनुलोमं[५] [५]विलोमं च प्रतीत्योत्पादमीक्षते ॥२३॥

६—भावनामार्गः (मूर्धप्रयोगः)

कामाप्तमवधीकृत्य विज्ञानमसमाहितम् ।
सनिरोधाः समपत्तीर्गत्वागम्य नव द्विधा ॥२४॥

एकद्वित्रिचतुःपञ्चषट्सप्ताष्टव्यक्तिक्रमात्[६] ।
[७]अवस्कन्दसमापत्तिरनिरोधमतुल्यता[८] ॥२५॥

संक्षेपे विस्तरे बुद्धे [९]सानाथ्येनापरिग्रहे ।
त्रैकालिके गुणाभावे श्रेयसस्त्रिविधे पथि ॥२६॥

---

१. एकैकस्येव--ब० ।
२-२. ० क्षणिकक्षान्ति ० ल० ।
३. दृक्पथे - द० ।
४-४. समाधिं स—ल० ।
५-५.-अनुलोमविलोमं--ल० ।
६. ० चतुष्पञ्च०—ल० ।
७. अवस्कन्ध०—ब० ।
८. ० पत्तिरानिरोध०—ल०, द०; ० मतुल्यगा— ल० ।
९. सनाथ्येना०—ल० ।

एको ग्राह्यविकल्पोऽयं[1] प्रयोगाकारगोचरः ।
द्वितीयश्चित्तचैत्तानां प्रवृत्तिविषयो मतः ॥ २७ ॥

अनुत्पादस्तु चित्तस्य बोधिमण्डामनस्क्रिया ।
हीनयानमनस्कारो सम्बोधेरमनस्कृतिः ॥ २८ ॥

भावनेऽभावने चैव तद्विपर्यय एव च ।
अयथार्थश्च विज्ञेयो विकल्पो भावनापथे ॥ २९ ॥

ग्राहकः प्रथमो ज्ञेयः सत्त्वप्रज्ञप्तिगोचरः ।
धर्मप्रज्ञप्त्यशून्यत्वसक्तिप्रविचयात्मक[2] ॥ ३० ॥

कृते[3] [3]च वस्तुनो यानत्रितये च स कीर्तितः ।
दक्षिणाया अशुद्धौ [4]वा चर्यायाश्च विकोपने ॥ ३१ ॥

सत्त्वप्रज्ञप्तितद्धेतुविषयो नवधाऽपरः ।
भावनामार्गसम्बद्धो[5] विपक्षस्तद्विघाततः ॥ ३२ ॥

सर्वज्ञतानां तिसृणां[6] यथास्वं त्रिविधावृती ।
[7]शान्तिमार्गतथतादिसम्प्रयोगवियोगयोः ॥ ३३ ॥

---

१. ग्राहयावकल्पो०—ल० ।

२. ० प्रज्ञप्त्यशून्यत्वे सक्ति०—ल०, द० ।

३–३ कृतेन—ल०, द० ।

४ च—ल०, द० ।

५. ० सम्बुद्धो—द० ।

६. तिसृणां—द० ।

७. शान्तिमार्गे तथता०—द० ।

असमत्वे च दुःखादौ क्लेशानां प्रकृतावपि ।
द्वयाभावे च सम्मोहे विकल्पः पश्चिमो मतः ॥ ३४ ॥

आसां क्षये सतीतीनां चिरायोच्छ्वसिता इव ।
सर्वाकारजगत्सौख्यसाधना[1] गुणसम्पदः ॥३५॥

सर्वाः सर्वाभिसारेण निकामफलशालिनम् ।
भजन्ते तं महासत्त्वं[2] महोदधिमिवापगाः ॥३६॥

७—आनन्तर्यसमाधिः (मूर्धप्रयोग)

त्रिसाहस्रजनं शिष्यखड्गाधिगमसम्पदि ।
बोधिसत्त्वस्य च न्यामे[3] प्रतिष्ठाप्य[4] [4]शुभोपमा ॥३७॥

कृत्वा पुण्यबहुत्वेन बुद्धत्वाप्तेरनन्तरः ।
आनन्तर्यसमाधिः स सर्वाकारज्ञता च तत् ॥३८॥

आलम्बनमभावोऽस्य स्मृतिश्चाधिपतिर्मतः ।
आकारः[5] शान्तता चात्र जल्पाजल्पिप्रवादिनाम् ॥३९॥

आलम्बनोपपत्तौ च तत्स्वभावावधारणे ।
सर्वाकारज्ञताज्ञाने परमार्थे ससंवृतौ[6] ।४०॥

---

१. ०साधाना—व० ।

२. माहसत्त्व—व० ।

३. न्याये—ल० ।

४-४. प्रतिष्ठाप्यशुभो०—ल०, व० ।

५. अकारः – व० ।

६. ससंवृत्तौ—ल०, व० ।

प्रयोगे त्रिषु रत्नेषु सोपाये समये मुनेः ।
विपर्यासे समार्गे च प्रतिपक्षविपक्षयो.[1] ॥४१॥

लक्षणे भावनायां च मता विप्रतिपत्तयः ।
सर्वाकारज्ञताधारा षोढा[2] दश च वादिनाम् ॥४२॥

इत्यभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे पञ्चमाधिकारः

---

१ प्रतिपक्षावपक्षयोः—ल० ।

२ षोडा—व० ।

आनुपूर्विकाधिकारः षष्ठः

दानेन प्रज्ञया यावद् बुद्धादौ स्मृतिभिश्च सा ।
धर्माभावस्वभावेनेत्यनुपूर्वक्रिया मता ॥१॥

इत्यभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे षष्ठाधिकारः ।

एकक्षणाभिसम्बोधाधिकारः सप्तमः

१—अविपाकललक्षणः

अनास्रवाणां सर्वेषामेकैकेनापि संग्रहात् ।
एकक्षणावबोधोऽयं ज्ञेयो दानादिना मुनेः ॥१॥
अरघट्ट यथैकापि पदिका पुरुषेरिता ।
सकृत् सर्वं चालयति ज्ञानमेकक्षणे तथा ॥२॥

२—विपाकलक्षणः

विपाकधर्मतावस्था सर्वशुक्लमयी यदा ।
प्रज्ञापारमिता जाता ज्ञानमेकक्षणे तदा ॥३॥

३—अलक्षणलक्षणः

स्वप्नोपमेषु धर्मेषु स्थित्वा दानादिचर्यया ।
अलक्षणत्वं धर्माणां क्षणेनैकेन विन्दति ॥४॥

४—अद्वयलक्षणः

स्वप्नं तद्दर्शिनं[1] चैव द्वययोगेन नेक्षते ।
धर्माणामद्वयं तत्त्वं क्षणेनैकेन पश्यति ॥५॥

इत्यभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे सप्तमाधिकारः ।

---

१ तद्दर्शनं—ल० ।

धर्मकायाधिकारः अष्टमः

१—स्वभावकायः

सर्वाकारां विशुद्धिं ये धर्माः प्राप्ता निरास्रवाः ।
स्वाभाविको मुनेः कायस्तेषां प्रकृतिलक्षणः ॥१॥

२—ज्ञानधर्मकायः

बोधिपक्षाप्रमाणानि विमोक्षा अनुपूर्वशः ।
नवात्मिका समापत्तिः कृत्स्नं दशविधात्मकम्[1] ॥२॥

अभिभ्वायतनान्यष्टप्रकाराणि प्रभेदतः ।
अरणा प्रणिधिज्ञानमभिज्ञाः प्रतिसंविदः ॥३॥

[2]सर्वाकाराश्चतस्रोऽथ शुद्धयो वशिता दश ।
बलानि दश चत्वारि वैशारद्यान्यरक्षणम् ॥४॥

त्रिविधं स्मृत्युपस्थानं त्रिधाऽसंमोषधर्मता ।
वासनायाः समुद्घातो महती करुणा जने ॥५॥

आवेणिका मुनेरेव धर्मा येऽष्टादशेरिताः ।
सर्वाकारज्ञता चेति धर्मकायोऽभिधीयते ॥६॥

श्रावकस्यारणादृष्टेर्नृक्लेशपरिहारिता ।
तत्क्लेशस्रोतउच्छित्त्यै[3] [3]ग्रामादिषु जिनारणा ॥७॥

---

१. ० विधात्मिकम्—ब० ।

२. सर्वाकारस्चतस्रोऽथ—ब० ।

३-३. ० उच्छित्त्यैग्रामादिषु—ब० ।

[1]अनाभोगमनासङ्गमव्याघातं सदा स्थितम् ।
सर्वप्रश्नापनुद् बौद्धं प्रणिधिज्ञानमिष्यते ॥८॥

परिपाकं गते हेतौ यस्य यस्य यदा यदा ।
हितं भवति कर्त्तव्य प्रथते तस्य तस्य सः ॥९॥

वर्षत्यपि हि पर्जन्ये नैव[2] [2]बीजं प्ररोहति ।
समुत्पादेऽपि बुद्धानां नाभव्यो भद्रमश्नुते ॥१०॥

इति कारित्रवैपुल्याद् बुद्धो व्यापी निरुच्यते ।
अक्षयत्वाच्च तस्यैव नित्य इत्यपि कथ्यते ॥११॥

३—सम्भोगकायः

द्वात्रिंशल्लक्षणाशीतिव्यञ्जनात्मा मुनेरयम् ।
साम्भोगिको मतः कायो महायानोपभोगतः ॥१२॥

चक्राङ्कहस्त.[3] [3]क्रमकूर्मपादो
[4]जालावनद्धाङ्गुलिपाणिपादः ।
करौ सपादौ तरुणौ मृदू च
समुत्सदैः सप्तभिराश्रयोऽस्य ॥१३॥

---

१. अनाभोगमनाभङ्गमव्या०—ल० ।

२-२ नैवाबीजं—ल० ।

३-३. ०हस्तक्रम०—ल० ।

४ जलावन०—ब० ।

दीर्घाङ्गुलिर्व्यायतपार्ष्णिगात्रं[1]
प्राज्यं[2] [2]त्वृजूच्छङ्खपदोर्ध्वरोमा ।
एणेयजङ्घश्च पटूरुबाहुः
[3]कोशावनद्धोत्तमबस्तिगुह्यः ॥१४॥

सुवर्णवर्णः प्रतनुच्छविश्च
प्रदक्षिणैकैकसुजातरोमा ।
ऊर्णाङ्कितास्यो हरिपूर्वकायः
स्कन्धौ वृतावस्य चितान्तरांसः ॥१५॥

हीनो रसः ख्याति[4] [4]रसोत्तमोऽस्य
न्यग्रोधवन्मण्डलतुल्यमूर्तिः ।
उष्णीषमूर्धा पृथुचारुजिह्वो
ब्रह्मस्वरः[5] सिंहहनुः[6] सुशुक्ला[7] ॥१६॥

[8]तुल्याः प्रमाणेऽविरलाश्च[8] दन्ता
[9]अन्यूनसंख्या दशिकाश्चतस्रः ।
नीलेक्षणो गोवृषपक्ष्मनेत्रो
द्वात्रिंशदेतानि हि लक्षणानि ॥१७॥

---

१ पार्ष्णिगात्रं—ल० ।
२-२ प्राज्यमृजू०—ल० ।
३ कोशावघानो० ल०, ब० ।
४-४. ख्यातिरसो—ब० ।
५. ब्रह्मस्वरः—ब० ।
६. सिंहहनुश्च—ल० ।
७. शुक्लाः—ल० ।
८-८. तुल्याप्रमाणाविरलाश्च—ल० ।
९. ऽन्यून०—ब० ।

यस्य यस्यात्र यो हेतुर्लक्षणस्य प्रसाधक.।
तस्य तस्य प्रपूर्यायं समुदागमलक्षणः ॥१८॥

गुरूणामनुयानादिदृढता[1] संवरं प्रति।
संग्रहासेवन[2] दानं प्रणीतस्य च वस्तुनः ॥१९॥

वध्यमोक्षसमादानं[3] विवृद्धिः कुशलस्य च।
इत्यादिको यथासूत्रं हेतुर्लक्षणसाधकः ॥२०॥

ताम्राः[4] स्निग्धाश्च[4] तुङ्गाश्च नखा[5] [5]अङ्गुलयो मुनेः।
[6]वृत्ताश्चितानुपूर्वाश्च गूढा निर्ग्रन्थय शिराः ॥२१॥

गूढौ गुल्फौ समौ पादौ सिंहेभद्विजगोपतेः।
विक्रान्तं दक्षिणं [7]चारुगमनमृजुवृत्तता[7] ॥२२॥

मृष्टानुपूर्वते मेध्यमृदुत्वे शुद्धगात्रता।
पूर्णव्यञ्जनता[8] चारुपृथुमण्डलगात्रता ॥२३॥

---

१ ०मनुयानादि दृढता – ल० ।

२. सग्रहो सेवनं—ल० ।

३. वध्यमोक्षः समादान—ल० ।

४-४. ताम्रस्निग्धाश्च— ल० ।

५-५. नखाङ्गुलयो०—ब० ।

६. वृत्तश्चिता०– ब० ।

७-७. चारु गमनमृजु वर्तते—ल०; ०वृत्तते०—ब० ।

८. पूर्वव्य०—ब० ।

समक्रमत्वं शुद्धत्वं नेत्रयोः सुकुमारता ।
अदीनोत्सदगात्रत्वे[1] सुसंहतनगात्रता ॥२४॥

सुविभक्ताङ्गता ध्वान्तप्रध्वस्तालोकशुद्धता ।
[2]वृत्तमृष्टाक्षताक्षामकुक्षिताश्च गभीरता ॥२५॥

दक्षिणावर्तता नाभे समन्ताद् दर्शनीयता ।
समाचारः शुचिः कालतिलकापगता तनु ॥२६॥

करौ तूलमृदू स्निग्धगम्भीरायतलेखता ।
नात्यायत वचो बिम्बप्रतिबिम्बोपमौष्ठता ॥२७॥

मृद्वी तन्वी च रक्ता च जिह्वा जीमूतघोषता ।
चारुमञ्जुस्वरो दंष्ट्रा वृत्तास्तीक्ष्णाः सिताः समाः॥२८॥

अनुपूर्वी गतास्तुङ्गा नासिका परमं शुचि ।
विशाले नयने पक्ष्मचितं[3] [3]पद्मदलाक्षिता ॥२९॥

आयतश्लक्ष्णसुस्निग्धसमरोम्णौ भ्रुवौ भुजौ ।
पीनायतौ समौ कर्णावुपघातविवर्जितौ ॥३०॥

ललाटमपरिम्लानं पृथुपूर्णोत्तमाङ्गता[4] ।
भ्रमराभाश्चिताः श्लक्ष्णा असलुलितमूर्तयः[5] ॥३१॥

---

१. मदीनोत्सद०—द० ।

२. ०क्षतक्षाम०—ल० ।

३-३. पक्ष्मचितपद्म०—ल० ।

४. पृथु पूर्णोत्तमा०—ल० ।

५. असंलुडित० व० ।

केशा अपरुषाः पुंसां सौरभ्यादपहारिणः[1]।
श्रीवत्सः स्वस्तिकं चेति बुद्धानुव्यञ्जनं मतम् ॥३२॥

४—नैर्माणिककायः

करोति येन चित्राणि हितानि जगतः समम्।
आभवात्[2] सोऽनुपच्छिन्नः कायो नैर्माणिको मुनेः ॥३३॥

बुद्धकारित्राणि

तथा कर्माप्यनुच्छिन्नमस्यासंसारमिष्यते।
गतीनां शमन[3] कर्म संग्रहे च चतुर्विधे ॥३४॥

निवेशनं ससंक्लेशे व्यवदानावबोधने।
सत्त्वानामर्थयाथात्म्ये षट्सु पारमितासु च ॥३५॥

बुद्धमार्गे प्रकृत्यैव शून्यतायां द्वयक्षये।
संकेतेऽनुपलम्भे च परिपाके च देहिनाम् ॥३६॥

बोधिसत्त्वस्य मार्गेऽभिनिवेशस्य निवारणे।
बोधिप्राप्तौ जिनक्षेत्रविशुद्धौ[4] नियतिं प्रति ॥३७॥

अप्रमेये च सत्त्वार्थे बुद्धसेवादिके गुणे।
बोधेरङ्गेष्वनाशे च कर्मणां सत्यदर्शने ॥३८॥

---

१. सौरम्यान्यप०—द०।

२. आ भवात्—द०।

३. शमने—ल०।

४. जिनक्षेत्रे विशुद्धौ—ल०।

विपर्यासप्रहाणे च तदवस्तुकतानये ।
व्यवदाने ससम्भारे सस्कृतासंस्कृते प्रति ॥३९॥
व्यतिभेदापरिज्ञाने निर्वाणे च निवेशनम्[1] ।
धर्मकायस्य कर्मेदं सप्तविंशतिधा मतम् ॥४०॥

इत्यभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे अष्टमाधिकारः

मध्यमरुचिसत्त्वार्थं व्याख्यानम्

लक्षणं तत्प्रयोगस्तत्प्रकर्षस्तदनुक्रम. ।
तन्निष्ठा तद्विपाकश्चेत्यन्यः षोढार्थसंग्रह. ॥१॥

संक्षिप्तरुचिसत्त्वार्थं व्याख्यानम्

विषयस्त्रितयो हेतुः प्रयोगश्चातुरात्मकः ।
धर्मकायः[2] [2]फलं कर्मेत्यन्यस्त्रेधार्थसंग्रहः[3] ॥२॥

अभिसमयालङ्कारो नाम प्रज्ञापारिमितोपदेशशास्त्र समाप्तम् ॥

---

१. निवेशने—ल० ।

२-२. धर्मकायफलं—ल० ।

३. कर्म अन्यस्त्रेधा०—ल० ।

प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्र

आचार्यहरिभद्रकृता

अभिसमयालङ्कारवृत्तिः स्फुटार्था

प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे

आचार्यहरिभद्रकृता

अभिसमयालङ्कारवृत्तिः स्फुटार्था

सर्वाकारज्ञताधिकारः प्रथमः

नम सर्वबुद्धबोधिसत्त्वेभ्य

मंगलाचरणम्

प्रज्ञापारमितायै यस्यास्तदलङ्कारकारिकाणाम् ।
सर्वालङ्करणार्थं क्रियते व्याख्या नमस्तस्यै ॥ १ ॥

जगदासङ्गसङ्गेन त्वार्यासङ्गेन तायिना ।
आकर्ण्याजितनाथात्तन्महाशास्त्रं व्यभज्यत ॥ २ ॥

जगद्धितपरो बन्धुः वसुबन्धुः स्वकाशयम् ।
चान्तर्ज्ञेय समाश्रित्य तद्व्याख्यामकरोत्तत ॥ ३ ॥

आर्यान्तर्गणित ख्यातो विमुक्तिरिति तत्कृताम् ।
अकृतामिव तां द्रष्ट्वा चक्रेऽन्या मध्यया धिया ॥ ४ ॥

ततो विमुक्तिसेनेन शास्त्राण्यप्राप्य सर्वश ।
श्रद्धाभूमिस्थितेनापि व्याख्याता स्वमनीषया ॥ ५ ॥

एवं विद्वद्वरै प्रोक्ते किञ्चिन्नैपुण्यमीक्ष्यते ।
अस्मिन् सर्वं सुसम्पन्नं महदाश्चर्यकारकम् ॥ ६ ॥

अय सुदुर्लभ पन्थाः गम्भीरश्च यथार्थक ।
सुविमृश्यश्च विद्वद्भि प्राप्तो बुद्धानुकम्पया ॥ ७ ॥

सर्वथा मम नास्त्येव गोचरोऽप्यहमुत्सहे ।
पुण्यविध्यनुकूलत्वात् स्वपरोपचिकीर्षया ॥ ८ ॥

आर्यमैत्रेय सदाचारानुवृत्तिमात्मन प्रख्यापयन् स्वप्रतिसविज्ज्ञानेन प्रज्ञापारमिताविपयक प्रसाद एव सर्वश्रेय प्राप्तिप्रधानहेतुरित्यवधृत्य पर निरतिशयानन्तगुणरत्नाकरभगवत्या प्रवर्तयितु प्रसादोत्पादनाय तावदादौ यथागुणाभिधानपुर सरं जननी नमस्कुर्वन्नाह –

या सर्वज्ञतया नयत्युपशम शान्तैषिण श्रावकान्
या मार्गज्ञतया जगद्धितकृता लोकार्थसम्पादिका ।
सर्वाकारमिद वदन्ति मुनयो विश्व यया सगता-
स्तस्यै श्रावकबोधिसत्त्वगणिनो बुद्धस्य मात्रे नम ॥ १ ॥

अनया कारिकया अस्या अतिशयमाहात्म्यवत्त्वम् अभिहितम् । तच्छ्रुत्वा तावच्छ्रद्धानुसारिण अस्या नि सशयमचिरेण श्रद्धामुत्पादयन्ति । धर्मानुसारिणोऽपि एकानेकस्वभावविद्युक्तत्वादित्यादिप्रमाणेन अनुत्पन्नवस्तुमार्गाकारपरिज्ञानकारिकार्थलक्षणजनन्या बाधाम् अदृष्ट्वा त्रिसर्वज्ञतास्वरूपत्रयात्मिका बुद्धादिनिर्मात्री प्रज्ञापारमितावश्यमेव सम्भविनीत्यवधृत्य तस्यां प्रसादमुत्पादयन्ति । तस्या प्रसादेन तद्गुणाभिलाषिण उभयविधा अपि पुद्गला तत्तदाश्रितप्रवचनवारणाद्यर्थं सर्वथा अत्यन्तमाद्रियन्ते । तत श्रुतमयादिज्ञानोत्पादक्रमेण सुश्रेयोऽधिगता भवन्ति । अत एव भगवत्या प्रसाद एव सर्वश्रेयोऽधिगमहेतु ।

तत्र तिसृभि सर्वज्ञताभिरष्टावर्था सङ्गृहीता भवन्ति । ताभिश्च वक्ष्यमाणविधिना सर्वार्था सम्पत्स्यन्त इति मनसि निधाय त्रिसर्वज्ञताभि: प्रज्ञापारमिता स्तौति । श्रावक, तत्पक्षनिक्षिप्त किञ्चिद्विमोक्षाधिक एकक्रमनिर्दिष्ट प्रत्येकबुद्धश्च निर्वाणाभिलाषिणौ, तयो अनुत्पन्नसर्ववस्तुज्ञतया सोपधिनिरुपधिलक्षणद्विविधनिर्वाणप्रापिका या, यावत्संसार जगद्धितकृता बोधिसत्त्वानामनुत्पन्नसर्वमार्गज्ञतया सर्वलोकार्थसम्पादिका या, अनुत्पन्नसर्वाकारज्ञतया यया सङ्गता सयतकाया प्रधानयोगीश्वरा बुद्धा सर्वथा चरितप्रतिपक्षसर्वधर्मचक्रान् प्रवर्तयन्ति । तस्यै श्रावकादिपरिवृतबुद्धानामुत्पादयित्र्यै मात्रे नम । एव नमस्कार-

स्तुतिपूर्वकेणाभिसमयालङ्कारशास्त्रेण वस्तु-प्रतिपक्षाकारेषु कस्मिंश्चिदेकस्मिन् (पक्षे) संगृहीते, प्रथमपक्षे तावत्तदर्थपरिश्रमवैयर्थ्यम्। तथा हि न हि तदस्ति इह प्रज्ञापारमितायां वस्तुजात यन्न लक्षणशास्त्रेषु उक्तपूर्वम्। द्वितीये व्यवदानवस्तु-(मात्र) सङ्ग्रहात् सांक्लेशिकवस्त्वसग्रहाच्च न ज्ञायते कस्याय प्रतिपक्ष इति। तृतीये निर्वस्तुकाकारमात्रसग्रहादर्थाधिगमशून्यादिह किञ्चिदपि नोक्तमिति व्यर्थ एव [शास्त्ररचनायास] इति नापरे शङ्किष्यन्ते किम्-इति चेत् ? तन्न, यतो हि यथाक्रमं श्रावक-प्रत्येकबुद्ध-बोधिसत्त्वानुत्तरबुद्धानां त्रिसर्वज्ञताया समस्ताभिसमयानां संग्रहणेन पक्षत्रयस्यापि संगृहीतत्वात्। यथा मध्यमजिन-जनन्यां—"सुभूते ! श्रावकप्रत्येकबुद्धयो सर्वज्ञता, बोधिसत्त्वाना मार्गज्ञता, तथाग-तार्हत्सम्यक्सम्बुद्धाना सर्वाकारज्ञता। भगवन् किमर्थ सर्वज्ञता श्रावक-प्रत्येक बुद्धयोः ? सुभूते ! सर्वे हि यावन्तो बाह्याभ्यन्तरधर्मा, तावत एव श्रावकप्रत्येक-बुद्धा. जानन्ति, न तु मार्गेण, नापि सर्वाकारेण, अत सर्वज्ञता श्रावक-प्रत्येक-बुद्धयोरिति। भगवन्, किमर्थ मार्गज्ञता बोधिसत्त्वानाम् ? सुभूते ! बोधिसत्त्वै, यः श्रावकस्य मार्ग, य प्रत्येकबुद्धस्य मार्ग, यो बुद्धस्य मार्ग सर्वे मार्गा उत्पाद्यन्ते ज्ञायन्ते च। तेऽपि परिपूर्यन्ते, तेषा मार्गाणा क्रियापि क्रियते। न यावत् प्रणि-धानपरिसमाप्ति, सत्त्वपरिपाक, बुद्धक्षेत्रपरिशुद्धिर्वा क्रियते, न तावत्तेषा सम्यग्भूतान्तसाक्षात्कार, अत मार्गज्ञता बोधिसत्त्वानाम्। भगवन्, किमर्थं सर्वाकारज्ञता तथागतस्यार्हत सम्यक्सम्बुद्धस्य ? सुभूते, येन आकारेण, येन लिङ्गेन, येन निमित्तेन प्रख्याता धर्मा, तमाकार तल्लिङ्ग तन्निमित्त तथागता अवगच्छन्ति, अत तथागतस्य अर्हत सम्यक्सम्बुद्धस्य सर्वाकारज्ञतेति।" एव सक्षिप्तायामपि (जिनजनन्या)-"श्रावकभूमावपि शिक्षितुकामिनापि" इत्यादिकमाह। विस्तृतायामपि विस्तरेणाभिहितम्।

तत्र सर्वज्ञता हि रूपादिधर्मानित्यताद्यधिष्ठाना आत्ममोहप्रहाणफला, मार्गज्ञता सर्वयाननिर्याणा तत्त्वासाक्षात्काराधिष्ठाना अनगृहीतसत्त्वसग्रहादिफला, सर्वाकारज्ञता सर्वधर्मानुत्पादाधिष्ठाना आकाशधातुपर्यन्ताविच्छिन्नसत्त्वार्थफला भूतान्ताधिगमवासनाप्रतिसन्धिप्रहाणात्मिका।

इत्थमभिसमयालङ्कारे सर्ववस्तुप्रतिपक्षाकारसग्रहणेनाशेषाभिसमय-निर्देश. कृत इतीदमुपपद्यते।

ग्रन्थारम्भप्रयोजनम्

मन्दधीजनाना तु विस्तृतमध्यसक्षिप्तासु भगवतीषु [सक्षिप्तमध्यविस्तृत] रुचिसम्पन्नसत्त्वहितेच्छया करुणामयेन तत्तज्जिनजनन्या सकलप्रज्ञापारमिता-र्थाष्टाभिसमयक्रमो देशित एव, भगवत आर्याजितजिनस्य तन्निदर्शने किं प्रयोजन-मितिशङ्कानिराकरणार्थमर्थसन्देहोत्पादनेन प्रवृत्त्यङ्ग स्वीयशास्त्राभिधेय-प्रयोजन-प्रयोजनप्रयोजनान्तर्भूतसम्बन्धाश्च प्रदर्शयन्नाह—

सर्वाकारज्ञतामार्ग. शासित्रा योऽत्र देशित. ।
धीमन्तो वीक्षिषीरंस्तमनालीढ परैरिति ॥२॥

स्मृतौ चाधाय सूत्रार्थं धर्मचर्या दशात्मिकाम् ।
सुखेन प्रतिपत्सीरन्नित्यारम्भप्रयोजनम् ॥३॥

इति । सर्वाकारज्ञतेव हि बुद्धत्वमार्ग इति सर्वेषामभिसमयानामुपल-क्षणत्वात्तस्यामेव तात्पर्यम् । त्रिप्रातिहार्यै. सकलजनानुशासकेन भगवता जिन-जननीत्रये योऽभिधेयो देशित , स अभिधानाभिधेयोपायोपेयप्रतिपत्तिरूपेण सम्बद्ध., वाह्येतरवीतरागादिभि. सर्वधर्मनैरात्म्यानभ्यस्तै श्रुतमयादिप्रज्ञाक्रमेणानालीढ इति सुव्यवस्थापिते वासनासम्भूतस्मृतिज्ञाने वोधिचित्तदानप्रतिपत्त्याचारमष्टाभि-समयात्मकमशेषप्रज्ञापारमितासूत्रार्थं सम्यगाधाय सर्वत्रगधर्मधात्वधिगमलक्षण-प्रमुदितभूम्याद्यधिगमक्रमेण सर्वाकार साक्षात्कुर्यादिति प्रयोजनप्रयोजनाय विनेया अभिलषितप्रज्ञापारमितार्थवोधिचित्तप्रतिपत्त्यादिलक्षणानि सुखेन प्रतिपत्सी-रन्निति शास्त्रारम्भप्रयोजनम् ।

प्रज्ञापारमितायाः कायिकव्यवस्थापनम्

एव सम्बन्धादीन् व्याहृत्य विनेयाना सुखेन प्रतिपत्तये सुप्रविभक्तस्यापि शास्त्रार्थस्य असलुलितत्वेन व्याख्यानसौकर्यमवलोक्य पञ्चदशभिः कारिकाभि. समासव्यासनिर्देशेन प्रज्ञापारमिताया कायिकव्यवस्थापनमाह—

प्रज्ञापारमिताष्टाभि. पदार्थै. समुदीरिता ।
सर्वाकारज्ञता मार्गज्ञता सर्वज्ञता तत. ॥४॥

सर्वाकाराभिसम्बोधो मूर्धप्राप्तोऽनुपूर्विक.।
एकक्षणाभिसम्बोधो धर्मकायश्च तेऽष्टधा ॥५॥

चित्तोत्पादोऽववादश्च निर्वेधाङ्ग चतुर्विधम्।
आधार. प्रतिपत्तेश्च धर्मधातुस्वभावक ॥६॥

आलम्बन समुद्देश. सन्नाहप्रस्थितिक्रिये।
सम्भाराश्च सनिर्याणा. सर्वाकारज्ञता मुने. ॥७॥

श्यामीकरणतादीनि शिष्यखड्गपथौ च यौ।
महानुशसो दृङ्मार्ग ऐहिकामुत्रिकैर्गुणै. ॥८॥

कारित्रमधिमुक्तिश्च स्तुतस्तोभितशसिता.।
परिणामेऽनुमोदे च मनस्कारावनुत्तमौ ॥९॥

निर्हार. शुद्धिरत्यन्तमित्यय भावनापथ.।
विज्ञाना बोधिसत्त्वानामिति मार्गज्ञतोदिता ॥१०॥

प्रज्ञया न भवे स्थान कृपया न शमे स्थिति.।
अनुपायेन दूरत्वमुपायेनाविदूरता ॥११॥

विपक्षप्रतिपक्षौ च प्रयोग समतास्य च।
दृङ्मार्ग श्रावकादीनामिति सर्वज्ञतेष्यते ॥१२॥

आकारा. सप्रयोगाश्च गुणा दोषा सलक्षणा.।
मोक्षनिर्वेधभागीये शैक्षोऽवैवर्तिको गण. ॥१३॥

समताभवशान्त्योश्च क्षेत्रशुद्धिरनुत्तरा।
सर्वाकाराभिसम्बोध एष सोपायकौशल. ॥१४॥

लिङ्ग तस्य विवृद्धिश्च निरूढिश्चित्तसस्थिति.।
चतुर्धा च विकल्पस्य प्रतिपक्षश्चतुर्विध. ॥१५॥

प्रत्येक दर्शनाख्ये च भावनाख्ये च वर्त्मनि ।
आनन्तर्यसमाधिश्च सह विप्रतिपत्तिभि. ॥१६॥
मूर्धाभिसमयस्त्रेधा दशधा चानुपूर्विक. ।
एकक्षणाभिसम्बोधो लक्षणेन चतुर्विध. ॥१७॥
स्वाभाविक ससाभोगो नैर्याणिकोऽपरस्तथा ।
धर्मकाय सकारित्रश्चतुर्धा समुदीरित. ॥१८॥

इति । तत्र प्रथमकारिकाद्वयेन (४-५) अष्टवस्तूना सग्रहात् समासनिर्देश., तत त्रयोदशकारिकाभि (६-१८) तस्यैवार्थं सगृह्य विस्तरेण व्याख्यान भवति । इत्थ सक्षेपविस्तराभ्या भाषितत्वेन सुभाषितम् । पिण्डार्थकारिकाणामेव शास्त्रप्रणेत्रा 'चित्तोत्पाद परार्थाय'-इत्यादिवक्ष्यमाणसकलशास्त्रेण व्याख्यास्यमानत्वात् तद्व्याख्यानेनैव व्याख्यान सञ्चिन्त्य वीप्साभयेन नात्रैता व्याख्याता. ।

सर्वाकारज्ञता

१-चित्तोत्पादः

इत्थं सकलपिण्डार्थ निर्दिश्य बोधि प्राप्तुकामैर्बोधिसत्त्वै. फलभूतत्वात् सर्वाकारज्ञताधिगन्तव्येत्यादौ सर्वाकारज्ञतासग्रहकारिका व्याख्यातुकाम. सालम्बन चित्तोत्पादस्वरूपमाह—

चित्तोत्पाद. परार्थाय सम्यक्सम्बोधिकामता ।

बुद्धो भूत्वा यथाभव्यतया परार्थ प्रति यत्न कुर्यामिति परार्थाय सम्यक्सम्बोध्यधिकामतालक्षण प्रणिधिप्रस्थानस्वभावो द्विविधश्चित्तोत्पाद । सम्यक्सम्बोधिकामता च तत्प्रार्थना कुशलो धर्मच्छन्दश्चैतसिक: । विशिष्टविषयप्रतिभागमुत्पद्यमान चित्त "चित्तोत्पाद" इति कथ न (चैतसिक.) चित्तोत्पादो भवेत् ? सत्यमेतत् । किन्तु कुशलधर्मच्छन्दलक्षणाया प्रार्थनाया सत्या बोधिचित्तमुत्पद्यत इति कारणेनात्र कार्य निर्दिष्टमेव प्रार्थयितु बोधिसत्त्वस्य सर्वे कुशला धर्मा वृद्धि यान्तीति ज्ञापनाय चोपचार समाश्रित इत्यदोष । अन्यप्रकारेण प्रणिधान प्रार्थना वा सम्यक्सम्बोधिकामता तत्सहचरितचित्तोत्पाद. प्रार्थनयातिदिश्यते । एवञ्च प्रणिधानसहगतं तच्चित्तमुत्पद्यत इति ज्ञापनाय वा ।

केयं सम्यक्-संबोधि ? कश्च परार्थो यत्कामतात्मको यदर्थश्चित्तोत्पाद इति चेत् ? उच्यते—

समासव्यासतः सा च यथासूत्रं स चोच्यते ॥१९॥

तिसृष्वपि जिनजननीषु प्रज्ञापारमितायां दानादौ च देयदायकप्रतिग्राहकाद्यनुपलब्धि प्रतिपत्तव्येति ज्ञापनार्थकेन, यथाभव्यसर्वसत्त्वान् निर्वाणे, मत्सरिणश्च दानादौ प्रतिष्ठापयितुकामेनास्या प्रज्ञापारमिताया प्रतिपत्तव्यमितिप्रदर्शनपरेण वचनेन (वाक्येन) सूत्रार्थाविरुद्धेन समासव्यासत. परार्था सम्यक्सम्बोधि. निर्दिष्टा । इत्थ 'चित्तोत्पाद परार्थाय सम्यक्सम्बोधिकामता' ज्ञातव्या । सर्वाकरग्रन्थतात्पर्यार्थनिर्देशावसरे सर्वं कथित तथापि बहुवक्तव्यमाशङ्क्य न (अत्र प्रधानत.) समुल्लिखितम् ।

एव सालम्बन चित्तोत्पादस्वरूपमभिधायेदानी तस्य द्वाविशतिप्रभेदान् द्वाभ्यामन्तरश्लोकाभ्यामाह—

भूहेमचन्द्रज्वलनैर्निधिरत्नाकरार्णवैः ।
वज्राचलौषधीमित्रैश्चिन्तामण्यर्कगीतिभिः ॥२०॥
नृपगञ्जमहामार्गयानप्रस्रवणोदकै. ।
आनन्दोक्तिनदीमेघैर्द्वाविशतिविध. स च ॥२१॥

छन्द- आशय- अध्याशय- प्रयोग- दान- शील-क्षान्ति-वीर्य-ध्यान-प्रज्ञा-उपायकौशल-प्रणिधान-बल-ज्ञान-अभिज्ञा-पुण्यज्ञान-बोधिपक्षानुकूलधर्म-करुणाविपश्यनाधारणीप्रतिभान-धर्मोत्सव-एकयान-धर्मकायै सहगत [चित्तोत्पादः] यथाक्रम पृथिवी-कल्याणसुवर्ण-शुक्लपक्षनवचन्द्र-ज्वलन-महानिधान-रत्नाकर-महार्णव-वज्रपर्वतराज- भैषज्य- कल्याणमित्र- चिन्तामणि-आदित्य- धर्ममधुरसंगीति- महाराजकोष्ठागार-महामार्ग-यान-प्रस्रवणोदक-आनन्दोक्ति-नदीधारा-मेघै सदृश , सर्वशुक्लधर्मप्रतिष्ठाभूतत्वात्, बोधिपर्यन्ताविकारित्वात्, सकलशुक्लधर्मविवृद्धिगमनात्, त्रिसर्वज्ञतावरणेन्धनदाहकत्वात्, सर्वसत्त्वसतर्पणात्, गुणरत्नानामाश्रयभावात्, सर्वानिष्टोपनिपातैरक्षोभ्यत्वात्, सप्रत्ययदार्ढ्येनाभेद्यत्वात्. आलम्बनविक्षेपेणानिष्कम्प्यत्वात्, क्लेशज्ञेयावरणव्याधिप्रशमनात्, सर्वावस्थासु सत्त्वार्थापरित्यागात्, यथाप्रणिधान फलसमृद्धे , विनेयजनस्य परिपाचनात्, विनेयावर्जन-

करधर्मदेशकत्वात्, अव्याहतप्रभावत्वेन परार्थानुष्ठानात्, वहुपुण्यज्ञानसभारकोश-स्थानत्वात्, सर्वार्यैयातानुयातत्वात्, ससारनिर्वाणान्यतरापातेन सुखसवाहनात्, श्रुताश्रुतधर्मधारणादक्षयत्वात्, मोक्षकामाना विनेयाना प्रियश्रावणात्, असभिन्न-परकार्यक्रियात्वात्, तुषितभवनवासादिसन्दर्शनयोग्यत्वात् यथासख्य भवति। इत्येव 'भूहेमचन्द्रज्वलनैरि' त्यादिभि' द्वाविंशतिश्चित्तोत्पादा व्याख्याता ।

तत्र प्रथमास्त्रयो मृदुमध्याधिमात्रतयादिकर्मिकभूमिसङ्गृहीता । तत एक प्रथमभूमिप्रवेशमार्गसङ्गृहीत । तदन्तर दश प्रमुदितादिदशभूमिसङ्गृहीता दर्शनभावनामार्गगोचरा । तत पञ्च विशेषमार्गसङ्गृहीता । तदन्तर त्रय चित्तोत्पादा प्रयोगमौलपृष्ठद्वारेण वुद्धभूमिसङ्गृहीता । इति चित्तोत्पादभेद. आदिकर्मिकभूमिमारभ्य यावद् वुद्धभूमि सङ्गृहीत ।

२-अववादः

प्रसङ्गागत (चित्तोत्पाद)-भेदमभिधाय उत्पादितप्रथमादिवोधिचित्ताय यथाकालं वोधिसत्त्वाय प्रार्थितार्थवोधिचित्तोत्पादाय तदाक्षिप्तधर्मसिद्धये प्राप्त-गुणपरिरक्षणेनाभिवृद्धये चोपदेशोऽववाद इत्यत आह—

प्रतिपत्तौ च सत्येषु बुद्धरत्नादिषु त्रिषु ।
असक्तावपरिश्रान्तौ प्रतिपत्सम्परिग्रहे ॥२२॥

चक्षु.षु पञ्चसु ज्ञेय. षड्स्वभिज्ञागुणेषु च ।
दृङ्मार्गे भावनाख्ये चेत्यववादो दशात्मक. ॥२३॥

यथोक्तप्रभेदवोधिचित्तप्रतिपत्तौ सवृतिपरमार्थसत्यानतिक्रमेण श्रावकाद्य-साधारणतयाऽनुपलम्भयोगेन वर्तनमिति शिक्षण प्रतिपत्त्यववाद. ।

दु खे फलभूतरूपादिशून्यताप्रज्ञापारमितयोस्तथतारूपत्वादैकात्म्यमिति । समुदये शून्यताहेतुभूतरूपाद्योरव्यतिरिक्तत्वेन रूपादिर्न समुदयनिरोधसक्लेश-व्यवदानधर्मी इति। निरोधे शून्यतायामुत्पादनिरोधसक्लेशव्यवदानहानिवृद्ध्यादि-रहितायान्न रूप यावन्नाविद्योत्पादो नाविद्यानिरोधो न बुद्धो वोधिरिति।

मार्गे दानादिपारमिताभिरात्मनोऽध्यात्मशून्यतादीना बहिर्धाशून्यतादिभिः पूर्वान्तापरान्तयोश्च परस्परं न युक्तायुक्तत्वेन प्रतिपत्तिरित्युपदेशः सत्यावावादः ।

बुद्धे बुद्धबोध्योरेकत्वलक्षणत्वेन बुद्धकरधर्मलक्षणसर्वाकारज्ञताया अनुपलम्भे रूपाद्ययोजनेनालम्ब्यालम्बकसमताज्ञानमिति । धर्मे त्रिसर्वज्ञतासंगृहीतसमस्तवस्तुप्रतिपक्षाकारसङ्ग्रहैः सर्वधर्माणा सङ्गृहीतानां निःस्वभावतेति । सघे बुद्धरत्नान्तर्गतत्वेनार्हद्वर्ज्येषु फलस्थप्रतिपन्नकभेदेन सप्तसु महापुरुषेषु प्रत्येकबुद्धेन सहाष्टासु मृद्विन्द्रियादिभेदेन विंशतिसख्यावच्छिन्नेष्वार्यावैवर्त्तिकबोधिसत्त्वशैक्षेष्वनुत्पादतया प्रवृत्तिरित्युपदेशो रत्नत्रयाववाद ।

आरब्धवीर्यतया यथोक्तार्थानुष्ठानं प्रति कायादिसुखल्लिकत्वेन कस्यचिदभिनिवेशः स्यादित्यसक्तौ कायादीनामस्वभावतया देशनाववादः ।

चिरतरकालाभ्यासेनापि समीहितार्थानिष्पत्तावुत्त्रसनजातीयस्य परिखेदः स्यादित्यपरिश्रान्तौ रूपादेर्यावत् सम्यक्सम्बोधेरमननतया देशनाववादः ।

दशदिगवस्थितबुद्धादिभ्यः प्रत्यर्थं मार्गोपदेशे गृह्यमाणे चित्तावलीनता स्यादिति प्रतिपत्सम्परिग्रहे धर्माणा प्रकृत्यजातत्वेन शिक्षणमववादः ।

मासवैपाकिकदिव्यप्रज्ञाधर्मबुद्धचक्षुषा यथासख्य प्रतिनियतवस्तुसर्वसत्त्वच्युत्युपपत्तिसर्वधर्माविकल्पाना सर्वार्यपुद्गलाधिगमसर्वाकारसर्वधर्माभिसम्बोधविषयाणा तथतयैकत्वेन प्रतिपत्तिरिति शिक्षण पञ्चचक्षुरववादः ।

ऋद्धिदिव्यश्रोत्रपरचित्तज्ञानपूर्वनिवासानुस्मृत्यभिसंस्कारिकदिव्यचक्षुरास्रवक्षयज्ञानाभिज्ञाना पृथिवीकम्पनादिसर्वलोकधातुस्थसूक्ष्मतरशब्दश्रवणसरागादिपरचित्तपरिज्ञानस्वपरपूर्वानेकजात्यनुस्मरणसर्वरूपदर्शनक्लेशज्ञेयावरणप्रहाणकारित्राणामादिशान्तत्वेनावबोध इति देशना षडभिज्ञाववाद ।

चतुःसत्यसङ्गृहीतषोडशक्षणस्वभाव दर्शनमार्ग धर्मान्वयज्ञानक्षान्तिज्ञानात्मक सर्वधर्मनिःस्वभावबोधेन मायाकार इव सर्वत्रानभिनिविष्टमूर्तिस्तत्प्रहातव्यवस्तुप्रतिपक्षत्वेन योगी विभावयतीति देशना दर्शनमार्गाववादः ।

सस्कृतासंस्कृतयोरेकरूपत्वेन परस्परमशक्यव्यतिरेकप्रज्ञप्तिवद् यथोक्तदर्शनमार्गसमुखीकृतवस्त्वव्यतिरेकालम्बनाद् दर्शनभावनयोरपृथग्भाव इति न

लाक्षणिकं भावनामार्गव्यवस्थानम्, अथ च स तत्प्रहातव्यवस्तुप्रतिपक्षत्वेन विभाव्यते प्रतीत्यसमुत्पादधर्मतयेति देशना भावनामार्गाववाद इत्येव बोधिचित्ततदाक्षिप्तधर्मस्वभावप्रज्ञापारमिताया या प्रतिपत्तिरनुपलम्भाकारा, तस्या यदालम्बनं चत्वार्यसत्यानि, य आश्रयस्त्रीणि शरणानि, यो विशेषगमनहेतुरसक्तिः, योऽव्यावृत्तिगमनहेतुरपरिश्रान्तिः, योऽनन्ययानगमनहेतुः प्रतिपत्सपरिग्रहः, योऽपरप्रत्ययगामित्वहेतुः पञ्च चक्षूंषि, यः सर्वाकारज्ञतापरिपूरिहेतुः षडभिज्ञाः, यौ निष्ठाहेतू दर्शनभावनामार्गौ, तत्सर्वमववादप्रकरणे निर्दिष्टमेतावतैव सर्वोऽर्थः सम्पन्न इति दशविधोऽववादः ।

संघरत्नाधिकारे तत्सुबोधाय द्वौ अन्तरश्लोकौ इत्याह—

मृदुतीक्ष्णेन्द्रियौ श्रद्धादृष्टिप्राप्तौ कुलङ्कुलौ ।
एकवीच्यन्तरोत्पद्य काराकाराकनिष्ठगाः ॥२४॥

प्लुतास्त्रयो भवस्याग्रपरमो रूपरागहा ।
दृष्टधर्मशमः कायसाक्षी खड्गश्च विंशतिः ॥२५॥

वक्ष्यमाणमार्गज्ञतासङ्गृहीतषोडशक्षणदर्शनमार्गम् आश्रित्य श्रद्धाधर्मानुसारिभेदेन प्रथमफलप्रतिपन्नको द्विविधः । ततः स्रोत आपन्नः । ततो देवमनुष्यकुलकुलत्वेन स एवान्यो द्विविधः । ततो द्वितीयफलप्रतिपन्नको मृदुतीक्ष्णेन्द्रिय एवैकः श्रद्धादृष्टिप्राप्तः । ततः सकृदागामी । ततः स एकवीचिकोऽपरः । ततः तृतीयफलप्रतिपन्नकः पूर्ववच्छ्रद्धादृष्टिप्राप्तः । ततः अनागामी अन्तराभवे उपपद्य, अभिसंस्कारे अनभिसंस्कारे च परिनिर्वायीति चतुर्धा । ततः एवाकनिष्ठगः प्लुतार्धप्लुतसर्वस्थानच्युतत्वेनोर्ध्वावक्रान्तापरस्त्रिविधः । ततः स एव भवाग्रगस्तु रूपवीतरागो दृष्टधर्मशमः कायसाक्षीति अपरो द्विविधः । ततोऽर्हत्त्वफलप्रतिपन्नकः । ततः प्रत्येकबुद्ध इति विंशतिः ।

३-निर्वेधाङ्गम्

सम्यगववादस्यैवमादिकर्मिकस्य निर्वेधाङ्गभवनमिति निर्वेधाङ्गमाह—

आलम्बनत आकाराद्धेतुत्वात्सम्परिग्रहात् ।
चतुर्विकल्पसंयोगं यथास्वं भजतां सताम् ॥२६॥

श्रावकेभ्यः सखड्गेभ्यो बोधिसत्त्वस्य तायिनः ।
मृदुमध्याधिमात्राणामूष्मादीनां विशिष्टता ॥२७॥

बोधिसत्त्वानां श्रुतादिप्रकर्षप्राप्तमोक्षभागीयश्रद्धादिलक्षणकुशलमूलादूर्ध्वं चतुःसत्यप्रतिवेधानुकूलानि च चतुर्निर्वेधभागीयानि लौकिकभावनामयानि ऊष्मप्राप्त इति कुशलमूलम्, ततो मूर्धप्राप्तः, ततः क्षान्तिप्राप्त, ततोऽग्रधर्म इति मृद्वादिक्रमेण उत्पादोऽथवा बोधिसत्त्वसम्बद्धमृद्विन्द्रियादिपुद्गलभेदेन वक्ष्यमाणमृदुमध्याधिमात्रालम्बनविशिष्टवस्त्वात्मकचतुःसत्यालम्बनधर्मदर्शनप्रतिपक्षत्वेनानभिनिवेशाद्याकारविशेषात् यानत्रयाधिगमहेतुत्वविशेषादुपायकौशलकल्याणमित्रलक्षणसम्परिग्रहाद् दर्शनभावनामार्गाभ्यां प्रहातव्या ग्राह्यग्राहकचतुर्विकल्पाः वक्ष्यमाणनयसम्बन्धेनोत्पन्नाः श्रावकादीनामूष्मादिभ्यो विशिष्टाः । तेषामूष्मादिकुशलमूलं न्याये रूपणादिलक्षणवस्त्वात्मकचतुःसत्यालम्बनमात्मदर्शनप्रतिपक्षत्वेनानित्याद्याकारप्रतिपन्नं स्वयानाधिगमहेतुभूतं सम्परिग्रहरहितं, चतुर्विधो विकल्पोऽससृष्टो भवतीति व्यवस्थापनात् । बोधिसत्त्वानां निर्वेधभागीयानि उपायकौशलबलेन क्वचित् हेतुना, क्वचित् फलेन, क्वचित् स्वरूपतया, क्वचिद् धर्मताकारेण यथाभव्यतया चतुःसत्यवस्त्वालम्बनमिति वेदितव्यम् । सक्षिप्तव्याख्यामात्रं वक्तुकामेन न प्रपञ्चितम् । यत इदमेव व्यवस्थापनं ह्यतोऽन्ययानमाश्रित्य कुत्रापि दूषणं नाभिधातव्यम् ।

आलम्बनाकारयोः का विशेषता इत्यत आलम्बनाकारौ सप्तभिः अन्तरश्लोकैराह—

आलम्बनमनित्यादि सत्याधारं तदाकृतिः ।
निषेधोऽभिनिवेशादेर्हेतुर्यानत्रयाप्तये ॥२८॥

रूपाद्यायव्ययौ विष्ठास्थिती प्रज्ञप्त्यवाच्यते ।

तत्र मृदुनः अनित्यादिषोडशाकारं दुःखादिचतुःसत्याधारमालम्बनम् । दुःखादिसत्याभिनिवेशालम्बनादीनां निषेधः तदाकृतिः । यानत्रयाधिगमप्राप्तये हेतुभावः सर्वेषामेवोष्मादीनां वेदितव्यः ।

अविमुक्तिना तत्त्वमनस्कारेण च यथासङ्ख्य रूपादीना प्रतिपत्ते निषेधस्य चानुपलम्भत न समनुदर्शनमिति मध्यस्यालम्बनम्।

सर्वनामधेयाभावेन प्रबन्धविसदृशप्रबन्धसदृशप्रवृत्तिलक्षणयोरभाव इत्याकृति ।

रूपमारभ्य यावद्बुद्ध इति सर्वधर्मसाङ्केतिको व्यावहारिकधर्म इत्यधिमात्रस्यालम्बनम्। कुशलादिधर्मता न केनचिद् वचनीया इत्याकृति । इत्यालम्बनाकारवन्निर्विकल्पज्ञानाग्ने पूर्वरूपत्वादूष्मगत त्रिविधम्।

रूपादावस्थितिस्तेषा तद्भावेनास्वभावता ॥२९॥

तयोर्मिथ.स्वभावत्वं तदनित्याद्यसंस्थिति. ।
तासां तद्भावशून्यत्वं मिथ. स्वाभाव्यमेतयो. ॥३०॥

अनुद्ग्रहो यो धर्माणां तन्निमित्तासमीक्षणम् ।
परीक्षणञ्च प्रज्ञाया. सर्वस्यानुपलम्भत. ॥३१॥

इति। अत्र स्वभावशून्यतया रूपादीना रूपादिस्वभावेनापगतस्वभावता, तत रूपाद्यस्थानमिति मृदुन आलम्बनम्।

परमार्थेन रूपादिसर्वधर्मशून्यतयो. परस्परमेक रूपमिति शून्यतायामनित्यत्वादीनामभावेन रूपादौ न नित्यानित्यादिभि. स्थानमित्याकार ।

धर्मधातुरूपतयानित्यादिशून्यताना स्वनि स्वभावत्वादनित्यादिशून्यताना परस्परमैकात्म्यमिति मध्यस्यालम्बनम्। य स्वभावप्रतिषेधेनास्वीकारो रूपादीना स आकार इति।

स्वभावाभावतयैव नीलादिनिमित्तादर्शनं रूपादीनामिति अधिमात्रस्यालम्बनम्। सम्यग्धर्मप्रविचयत्वेन प्रज्ञाया सर्ववस्तुनोऽनुपलम्भतया निरूपणमित्याकार.। इत्यालम्बनाकारवच्चलकुशलमूलमूर्धत्वान्मूर्धगत त्रिविधम्।

रूपादेरस्वभावत्वं तदभावस्वभावता ।
तदजातिरनिर्याण शुद्धिस्तदनिमित्तता ॥३२॥

तन्निमित्तानधिष्ठानानधिमुक्तिरसंज्ञता ।

इति । अत्र शून्यतया रूपलक्ष्यलक्षणयोरेकत्वेनास्वभावो रूपादीनामिति मृदुन आलम्बनम् । आलम्बकजन प्रति अभावस्वभावता रूपादीनामित्याकारः ।

प्रकृत्यस्वभावत्वेन रूपादीनामनुत्पादानिरोधाविति (मध्यस्य) आलम्बनम् । सर्वधर्मस्वरूपावबोधेन कायादीना सर्वाकारविशुद्धिरित्याकारः ।

स्वसामान्यलक्षणानुपपत्त्या सर्वधर्माणामनिमित्तत्वमिति अधिमात्रस्यालम्बनम् । प्रकृत्यैव रूपादिनिमित्तानामाश्रयरहितत्वेनाधिमोक्षमनस्कारानधिमोक्षतत्त्वमनस्कारापरिज्ञानमिति आकारः । इत्यालम्बनाकारवदपायाभावेनाधिमात्रधर्मक्षमणात् क्षान्तिगत त्रिविधम् ।

समाधिस्तस्य कारित्रं व्याकृतिर्मननाक्षयः ॥३३॥

मिथस्त्रिकस्य स्वाभाव्यं समाधेरविकल्पना ।
इति निर्वेधभागीय मृदुमध्याधिमात्रतः ॥३४॥

इति । अत्र सर्वधर्माणामनुत्पादस्य वीरगमादीनाञ्च समाधिभिर्भावनीय इति मृदुन आलम्बनम् । स्वप्रणिधानपुण्यज्ञानधर्मधातुबलेनानाभोगात्सर्वलोकधातुषु यथाभव्यतया समाधेर्व्यापारः प्रवर्तत इत्याकार ।

धर्मतैषा सम्यक्प्रतिपन्नसमाधेर्योगिनो बुद्धैर्व्याकरण क्रियत इति मध्यस्यालम्बनम् । सर्वविकल्पानुपपत्त्या विदितसमाधिस्वरूपस्य बोधिसत्त्वस्याह समाहित इत्यादिज्ञान न सम्भवतीत्याकारः ।

धर्मतया समाधिवोधिसत्त्वप्रज्ञापारमितार्थत्रयस्य परस्परमेक रूपमित्यधिमात्रस्यालम्बनम् । सर्वधर्माविद्यमानत्वेन समाधेरविकल्पनं परमोपाय इत्याकारः । इत्यालम्बनाकारवल्लौकिकसर्वधर्माग्रत्वादग्रधर्माख्य त्रिविधम् ।

आलम्बनमनित्यादि सत्याधारमतिरिच्य आलम्बनविशिष्टाकारयोः धर्मधर्म्यभिधाने सत्यपि आलम्बनविशिष्टाकारयोः धर्माभिधानेन सर्वत्र उच्यमाने ऋते विशिष्टान्तरपरिहारापरिहारौ नानयोः कश्चित् प्रतिविशेष इति न्यायात् । अथवा कारिकाच्छन्दानुरोधेन भिन्नाभिधानेऽपि अभिनिवेशादिनिषेधयुक्तयोः तत्त्वतः

विधानप्रतिषेधरहितत्वाद् दुःखादिसत्यान्तर्गतमेवालम्बनमाकारश्च क्रियेते। तथैवा-परत्रापि बोद्धव्यम्।

चतुर्विकल्पसंयोगस्य स्फुटार्थविबोधाय द्वौ अन्तरश्लोकौ आह—

द्वैविध्यं ग्राह्यकल्पस्य वस्तुतत्प्रतिपक्षतः।
मोहराश्यादिभेदेन प्रत्येकं नवधा तु सः ॥३५॥

इति। सांक्लेशिकवस्त्वधिष्ठानत्वेन प्रतिपक्षाधिष्ठानत्वेन च प्रकारद्वयेऽ-विद्याव्यवदानस्कन्धादिप्रभेदा नवधा।

द्रव्यप्रज्ञप्त्यधिष्ठानो द्विविधो ग्राहको मतः।
स्वतन्त्रात्मादिरूपेण स्कन्धाद्याश्रयतस्तथा ॥३६॥

इति। अत्र पुद्गलद्रव्यसत्पुरुषप्रज्ञप्तिसदुपलम्भत्वेन द्विविधो ग्राहकविकल्पो-ऽपि। स्वतन्त्रात्मस्कन्धाद्युपलम्भेन प्रत्येकं नवप्रकारो भवति।

तत्रायमेव संक्षेपार्थः — संक्लेशवस्त्वधिष्ठानाः (यथा)— अविद्या-रूपादि-स्कन्ध-नामरूपाभिनिवेश - अन्तद्वयसक्ति- संक्लेशव्यवदानाज्ञान-आर्यमार्गाप्रतिष्ठान-उपलम्भ-आत्मादि-विशुद्ध्यनुत्पादादिग्राह्यविकल्पाः।

प्रतिपक्षाधिष्ठानाः — राशि- आयद्वार-गोत्र - उत्पाद - शून्यता- पारमितार्थ-दर्शन-भावना-अशैक्षमार्गाश्चेति ग्राह्यविकल्पाः।

पुद्गलद्रव्यसदधिष्ठानाः — स्वतन्त्रात्म-एक-कारण - द्रष्ट्राद्यात्म-संक्लेश-वैराग्य-दर्शन-भावना-कृतार्थाधाराश्चेति ग्राहकविकल्पाः।

प्रज्ञप्तिसत्पुरुषाधिष्ठानाः — स्कन्ध-आयतन-धातु-प्रतीत्यसमुत्पाद-व्यवदान-दर्शन-भावना-विशेष-अशैक्षमार्गाश्चेति ग्राहकविकल्पाः।

इत्येवं चतुर्विकल्पाश्चतुर्निर्वेधभागीयैर्यथाक्रमं संयुक्ता भवन्ति।

सम्बद्धकारिकानुसारम् उक्तपूर्वेऽपि सम्परिग्रहे तद्बलेन यथोक्तविशेषो भवतीति दर्शनाय तदनन्तरमन्तरश्लोकः—

चित्तानवलीनत्वादि नैःस्वाभाव्यादिदेशकः ।
तद्विपक्षपरित्यागः सर्वथा सम्परिग्रहः ॥३७॥

चित्तानवलीनत्वानुत्त्रासादिनोपायकौशल्येन यथाशयं मात्सर्यादिविपक्षधर्मवियुक्त समस्तवस्तुनैरात्म्यादिदेशकः कल्याणमित्रमिति सम्परिग्रहः ।

४-प्रतिपत्तेराधारः

प्रतिपत्तिमतो यथोक्तनिर्वेधभागीयमन्यदपि दर्शनमार्गादिकमिति प्रतिपत्तेराधारमाह—

षोढाधिगमधर्मस्य प्रतिपक्षप्रहाणयोः ।
तयोः पर्युपयोगस्य प्रज्ञायाः कृपया सह ॥३८॥

शिष्यासाधारणत्वस्य परार्थानुक्रमस्य च ।
ज्ञानस्यायत्नवृत्तेश्च प्रतिष्ठा गोत्रमुच्यते ॥३९॥

तत्रादौ तावच्चतुर्विधलौकिकनिर्वेधभागीयानामुत्पादाधारः । ततो लोकोत्तरदर्शनभावनामार्गयोः । ततस्तदुत्पत्तिबलेन चौरनिष्कासनकपाटपिधानवत् समकालं समस्तप्रतिपक्षोत्पादविपक्षनिरोधयोः । ततस्तदनुपलब्ध्या तदुत्पादनिरोधयुक्तविकल्पापगमस्य । ततः पूर्वप्रणिधानदानाद्युपायकौशल्यबलेन संसारनिर्वाणाप्रतिष्ठानयोः प्रज्ञाकरुणयोः । ततस्तदुत्पत्त्या श्रावकाद्यसाधारणधर्मस्य । ततो यथाशयमवतारणाद्यभिसन्धिद्वारेण यानत्रयप्रतिष्ठापनलक्षणपरार्थानुक्रमस्य । ततो यावदासंसारं निर्निमित्तानाभोगपरार्थज्ञानस्य चाधारः । अयमेवानुक्रमः । अनेनैव सर्वे पुरुषार्थाः सम्पद्यन्ते ।

प्रतिपत्तिधर्मावस्थान्तरभेदेन त्रयोदशविधो बोधिसत्त्वो यथोक्तधर्माधारो धर्मधातुस्वभाव एव गोत्रमिति निर्दिष्टम् ।

यदि धर्मधातोरेवार्यधर्माधिगमाय हेतुत्वात्तदात्मको बोधिसत्त्वः प्रकृतिस्थमनुत्तरबुद्धधर्माणा गोत्रम्, तदा तत्सामान्यवर्तित्वाद् 'न बोधिसत्त्व एवेति' मन्दबुद्धिपुरुष प्रत्याशक्य अन्तरश्लोकमाह—

धर्मधातोरसम्भेदाद् गोत्रभेदो न युज्यते ।

यथा श्रावकयानाद्यधिगमक्रमेणालम्बेत तथार्यधर्माधिगमाय धर्मधातोर्हेतु-भावेन व्यवस्थापनाद् गोत्रत्वेन व्यपदेश इत्यपि समाधिः दृश्यते, तथापि सौकर्यात् लौकिकदृष्टान्तेनापि समाध्यन्तरमाह—

आधेयधर्मभेदात्तु तद्भेद परिगीयते ॥४०॥

यथैकमृद्द्रव्याभिनिर्वृत्तैकतेज परिपक्वाधारघटादेराधेयक्षौद्रशर्करादिभाज-नत्वेन भेदस्तद्वद् यानत्रयसङ्गृहीताधिगन्तव्याधेयधर्मनानात्वेनाधारनानात्वं निर्दिष्टमिति ।

५-आलम्बनम्

यथोक्तप्रतिपत्त्याधारस्य किमालम्बनमित्याह—

आलम्बन सर्वधर्मास्ते पुन. कुशलादयः ।
लौकिकाधिगमाख्याश्च ये च लोकोत्तरा मता. ॥४१॥

सास्रवानास्रवा धर्माः सस्कृतासंस्कृताश्च ये ।
शिष्यसाधारणा धर्मा ये चासाधारणा मुनेः ॥४२॥

तत्रादौ तावत् सामान्येन (सर्वधर्मा.) कुशलाकुशलाव्याकृताः यथाक्रमं श्रामण्यताप्राणातिपाताद्यव्याकृतकायकर्मादय. । ततस्तेषामेव लौकिकादिद्विविध-स्यावशिष्टाश्चत्वारो भेदा , यथासख्य वालपृथग्जनसम्बद्धाः पञ्च स्कन्धाः, सर्वार्य-जनसगृहीतानि चत्वारि ध्यानानि, आत्मदर्शनाप्रतिपक्षत्वेन पञ्चोपादानस्कन्धा. । तद्दर्शनप्रतिपक्षत्वेन चत्वारि स्मृत्युपस्थानानि । हेतुप्रत्ययाधीनाः कामादिधातव । कारणानपेक्षा तथता । सर्वार्यजनसन्तानप्रभवानि चतुर्ध्यानानि । सम्यक्सम्बुद्ध-सन्तानोदयधर्मीणि दशवलानि इत्येवमधिगमानुक्रमेण सर्वधर्मा यथावदालम्ब्यन्त इत्यालम्बनमेकादशविधम् ।

६-समुद्देशः

तादृशालम्बनप्रतिपत्ते. क समुद्देश इति समुद्देशमाह—

सर्वसत्त्वाग्रता चित्तप्रहाणाधिगमत्रये ।
त्रिभिर्महत्त्वैरुद्देशो विज्ञेयोऽयं स्वयम्भुवाम् ॥४३॥

सर्वथा सर्वाकारज्ञतापरिज्ञानेन भविष्यद्बुद्धबोधिसत्त्वाना सर्वसत्त्व (राशि)-अखिलसत्त्व (निकाय)-अग्रताचित्तमहत्त्वं प्रहाणमहत्त्वमधिगममहत्त्वञ्चाधिकृत्य प्रतिपत्तौ प्रवृत्तत्वान्महत्त्वान्महत्त्वत्रययुक्तत्वाच्च त्रिविधः समुद्देशो ज्ञातव्यः ।

७-सन्नाहप्रतिपत्तिः

इत्येव प्रतिपत्त्याधारादीन् अभिधाय किञ्च तत्स्वरूपमिति चेत् ? सा त्रिसर्वज्ञताविषये सामान्येन शुक्लधर्माधिष्ठाना, सर्वाकाराभिसम्बोधादौ चतुर्विधेऽभिसमये प्रत्यभिसमयं षट्पारमिताधिष्ठाना च क्रिया प्रतिपत्तिः । एवं यथावत् प्रयोगदर्शनभावनाविशेषमार्गस्वभावानां प्रतिपत्तिलक्षणानां सन्नाहप्रस्थानसम्भारनिर्याणानां मध्ये वीर्यरूपतया सन्नाहप्रतिपत्तिं प्रथमामाह—

दानादौ षड्विधे तेषा प्रत्येकं संग्रहेण या ।
सन्नाहप्रतिपत्ति. सा षड्भिः षट्कैर्यथोदिता ॥४४॥

इति । धर्मदानादिदाने श्रावकादिमनस्कारपरिवर्जनम्, सर्वजनाप्रियवादित्वक्षान्तिः, छन्दजननम्, यानान्तराव्यवकीर्णकाग्रतानुत्तरसम्यक्सम्बोधिपरिणामना यथाक्रमं देयाद्यनुपलम्भसन्नाहत्वेन क्रियन्ते । तथैव शीलस्य रक्षणम्, क्षान्तेः सम्पादनम्, वीर्यस्य प्रारम्भः, ध्यानस्य आराधनम्, प्रज्ञाया भावना इत्येवं दानादिषट्पारमितासु प्रत्येक दानादौ सगृहीतासु षड्भिः षट्कैः षट्त्रिंशद्विधा भवन्ति । दानादिसाधर्म्याच्च षट् सन्नाहप्रतिपत्तयो भवन्ति ।

८-प्रस्थानप्रतिपत्तिः

कृतसन्नाहस्यैव प्रस्थानमिति प्रस्थानप्रतिपत्तिं द्वितीयामाह—

ध्यानारूप्येषु दानादौ मार्गे मैत्र्यादिकेषु च ।
गतोपलम्भयोगे च त्रिमण्डलविशुद्धिषु ॥४५॥

उद्देशे षट्स्वभिज्ञासु सर्वाकारज्ञतानये ।
प्रस्थानप्रतिपज्ज्ञेया महायानाधिरोहिणी ॥४६॥

ध्यानारूप्यसमापत्ति-दानादिषट्पारमिता-दर्शनभावनाशैक्षविशेषमार्ग-चतुरप्रमाण - अनुपलम्भयोग-सर्ववस्तुत्रिमण्डलविशुद्धि-उद्देश-षडभिज्ञा–सर्वाकारज्ञतासु सम्यग्व्यवस्थितिलक्षणा हि समस्तमहायानधर्माक्रमणस्वभावा प्रस्थानप्रतिपत्तिः नवधा ।

८-सम्भारप्रतिपत्तिः

कृतप्रस्थानस्यैव सम्भार इति सम्भारप्रतिपत्तिं तृतीयामाह—

दया दानादिकं षट्कं शमथः सविदर्शनः ।
युगनद्धश्च यो मार्ग उपाये यच्च कौशलम् ॥४७॥

ज्ञानं पुण्यं च मार्गश्च धारणी भूमयो दश ।
प्रतिपक्षश्च विज्ञेयः सम्भारप्रतिपत्क्रमः ॥४८॥

महाकरुणा-दान-शील-क्षान्ति-वीर्य-ध्यान-प्रज्ञा-शमथ-विदर्शना-युगनद्धमार्ग-उपायकौशल- ज्ञान-पुण्य- दर्शनादिमार्ग- वचनादिधारणी- भूमि- प्रतिपक्षाणामनुपलम्भेन संवृतिसत्यानतिक्रमेण समस्तमहायानार्थप्रतिपत्तेरेभिः करुणादिभिः सम्यक्-प्रतिपत्स्वाभाव्यात् महाबोधिग्रहणात् महाकरुणादिसम्भारा इति सप्तदश सम्भारप्रतिपत्तयः । तत्र ज्ञानसम्भार आध्यात्मिक-बाह्य-तदुभय-शून्यता-महत्-परमार्थ-संस्कृत-असंस्कृत-अतीतान्त-अनवराग्र-अनवकार-प्रकृति-सर्वधर्म-लक्षण-अनुपलम्भ-अभावस्वभाव-भाव-अभाव-स्वभाव-परभावशून्यतानां भेदेन विंशतिधा ।

आध्यात्मिकत्वबाह्यत्वोभयशून्यत्वतस्तथा ।
दिङ्निर्वाणार्यतश्चैव संस्कृतासंस्कृतत्वतः ॥१॥

अत्यन्तानवराग्रत्वानवकाराकृतात्वतः ।
सर्वधर्मत्वलक्ष्मत्वाभ्यतीतादित्वतः पुनः ॥२॥

सांयोगिकत्वभावत्वाकाशशून्यस्वभावतः ।
स्वस्वभाववियुक्तत्वाद् विंशतिः शून्यता मताः ॥३॥

भूमिसम्भारेण दशभूमय इति परिष्क्रियमाणाना धर्माणा सदर्शनाय त्रयोविंशतिरन्तरश्लोकाः कथ्यन्ते—

१. प्रमुदिता भूमिः

लभ्यते प्रथमा भूमिर्दशधा परिकर्मणा ।
आशयो हितवस्तुत्व सत्त्वेषु समचित्तता ॥४९॥

त्यागः सेवा च मित्राणा सद्धर्मालम्बनैषणा ।
सदा नैष्क्रम्यचित्तत्वं बुद्धकायगता स्पृहा ॥५०॥

धर्मस्य देशना सत्यं दशमं वाक्यमिष्यते ।
ज्ञेयञ्च परिकर्मैषा स्वभावानुपलम्भत. ॥५१॥

इति । यथावत् सर्ववस्तुषु अकौटिल्याशयः, स्व-परप्रयोजनै हितत्वम्, सर्वसत्त्वेषु समचित्तता, सर्वस्वपरित्यागः, कल्याणमित्रारागणम्, यानत्रयसङ्गृहीतसद्धर्मालम्बनपर्येष्टिः, गृहवासानभिरतिः, अनुत्तरबुद्धकायगता स्पृहा, सद्धर्मप्रकाशनम्, सत्यवादितेत्येवमेभिर्दशभिर्लक्षणधर्मै. सर्वथोत्पद्यमानत्त्वात् परिकर्मभिः कारणविशेषैः स्वभावानुपलम्भतया कृतविशेषलक्षणपरिकर्मभिरेव पथमा प्रमुदिता भूमिः प्राप्यते ।

२. विमला भूमि.

शील कृतज्ञता क्षान्ति. प्रामोद्य महती कृपा ।
गौरव गुरुशुश्रूषा वीर्यं दानादिकेऽष्टमम् ॥५२॥

इति । कुशलधर्म-सत्त्वार्थक्रिया-संवरशीलानि, परकृतोपकारस्य अविस्मरणम् (अविप्रणाशनम्), परकृतापकारादौ क्षान्ति , कुशलधर्मस्याराधनेऽविप्रतिसारः, सर्वजनेषु मैत्री, उपाध्यायादिषु प्रणमनम्, कल्याणमित्रनिर्दिष्टधर्मसाधना, दानादिषट्पारमितासु पर्येष्टिरित्येवं कृतपरिकर्मविशेषेणाष्टप्रकारधर्मेण द्वितीया विमला भूमिरधिगम्यते ।

३. प्रभाकरी भूमिः

अतृप्तता श्रुते दान धर्मस्य च निरामिषम् ।
बुद्धक्षेत्रस्य सशुद्धि. ससारापरिखेदिता ॥५३॥

ह्रीरपत्राप्यमित्येतत् पञ्चधा मननात्मकम् ।

इति । सद्धर्मश्रवणे तृप्तेरज्ञानम्, लाभादिनिरपेक्षचित्तेन सद्धर्मप्रकाशनम्, स्वबुद्धक्षेत्राश्रयाश्रितसशोधनम्, उपकृतसत्त्ववैपरीत्यादिदर्शनेन न परिखेदापत्तिः, स्वपरापेक्षया अकुशलधर्माकरणमित्येव पञ्चधा परिकर्मणा पूर्ववत् कृतानवबुध्यमानस्वभावपरिकर्मणा तृतीया प्रभाकरी भूमिरवबुध्यते ।

४. अर्चिष्मती भूमि.

वनाशाऽल्पेच्छता तुष्टिर्धूतसलेखसेवनम् ॥५४॥

शिक्षाया अपरित्याग. कामाना विजुगुप्सनम् ।
निर्वित्सर्वास्तिसन्त्यागोऽनवलीनानपेक्षते ॥५५॥

इति । अरण्यावास', अप्राप्तलाभेषु अनभिलाषः, प्राप्तलाभेष्वनधिकाभ्यर्थना, भिक्षादिधौतगुणसवरणम्, गृहीतशिक्षाणा प्राणादिभ्योऽपि अपरित्यजनम्, कामगुणेषु दोषोपलम्भदर्शनेन निन्दनम्, विनेयानुसारेण निर्वाणे प्रवणत्वम्, सर्वस्वपरित्याग., कुशलसाधने चित्तासकोचः, सर्ववस्त्वनपेक्षणमित्येव पूर्ववद्दशप्रकारेण चतुर्थी अर्चिष्मती भूमिरभिरुह्यते ।

५. सुदुर्जया भूमि.

सस्तव कुलमात्सर्यं स्थानं सङ्गणिकावहम् ।
आत्मोत्कर्षपरावज्ञे कर्ममार्गान् दशाशुभान् ॥५६॥

मानं स्तम्भ विपर्यासं विमतिं क्लेशमर्षणम् ।
विवर्जयन् समाप्नोति दशैतान् पञ्चमी भुवम् ॥५७॥

इति। लाभाद्यर्थं गृहिप्रव्रजितादिभिः संवासः, श्राद्धकुलानुपदर्शनम्, जनाकीर्णनगरादि, स्वप्रशंसनपरनिन्दने, दशाकुशलकर्मपथाः, श्रुताद्यभिमानः, पराप्रणमनम्, कुशलाकुशलविपरीताभिनिवेशः, मिथ्यादृष्ट्यादिकुमतिः, सर्वरागादिसर्वक्लेशाभिमुखीकरणं चेत्येवंलक्षणान् दशधर्मान् विवर्जयन् अर्थादाक्षिप्तविपर्ययधर्मेण दशप्रकारपरिकर्मणा पूर्ववत् पञ्चमी सुदुर्जया भूमिराक्रम्यते।

६. अभिमुखी भूमि.

दानशीलक्षमावीर्यध्यानप्रज्ञाप्रपूरणात्।
शिष्यखड्गस्पृहात्रासचेतसा परिवर्जकः ॥५८॥

याचितोऽनवलीनश्च सर्वत्यागेऽप्यदुर्मना.।
कृशोऽपि नार्थिना क्षेप्ता षष्ठी भूमि समश्नुते ॥५९॥

दानादिषट्पारमितापरिपूरणेन श्रावकप्रत्येकबुद्धाभिलाषस्य स्वभावानुपलम्भोत्त्रासस्य च याचकजनप्रार्थनासंकोचस्य स्वरसप्रवृत्तसर्वार्थित्यागदौर्मनस्यस्य दारिद्र्यादर्थिजनप्रतिक्षेपचित्तस्य च वर्जनेनेत्येव द्वादशभिः परिकर्मभिः पूर्ववत् षष्ठी अभिमुखी भूमिराज्ञायते।

७. दूरङ्गमा भूमि.

आत्मसत्त्वग्रहो जीवपुद्गलोच्छेदशाश्वत.।
निमित्तहेत्वोः स्कन्धेषु धातुष्वायतनेषु च ॥६०॥

त्रैधातुके प्रतिष्ठान सक्तिरालीनचित्तता।
रत्नत्रितयशीलेषु तद्दृष्ट्यभिनिवेशिता ॥६१॥

शून्यताया विवादश्च तद्विरोधश्च विंशति.।
कलङ्का यस्य विच्छिन्ना. सप्तमीमेत्यसौ भुवम् ॥६२॥

इति। आत्मसत्त्वजीवपुद्गलोच्छेदशाश्वतनिमित्तहेतुस्कन्धधात्वायतनत्रैधातुकाधिष्ठानसक्त्यालीनचित्तबुद्धधर्मसंघशीलदृष्ट्यभिनिवेशशून्यताविवादविरोधो-

द्भावनाग्रहोत्सृष्टयश्चेत्येव विंशतिप्रकारकलङ्कापगमादाक्षिप्तविपर्ययधर्मेण विंशतिप्रकारेण परिकर्मधर्मेण पूर्ववत् सप्तमी दूरङ्गमा भूमिः समीयते ।

अर्थाक्षिप्तधर्मतानिर्देशायाह—

त्रिविमोक्षमुखज्ञान त्रिमण्डलविशुद्धता ।
करुणामनना धर्मसमतैकनयज्ञता ॥६३॥

अनुत्पादक्षमाज्ञान धर्मणामेकधेरणा ।
कल्पनाया. समुद्धात. सज्ञादृक्क्लेशवर्जनम् ॥६४॥

शमथस्य च निध्यप्ति . कौशलञ्च विदर्शने ।
चित्तस्य दान्तता ज्ञान सर्वत्राप्रतिघाति च । ६५॥

सक्तेरभूमिर्यत्रेच्छ क्षेत्रान्तरगति. समम् ।
सर्वत्र स्वात्मभावस्य दर्शनञ्चेति विंशतिः ॥६६॥

शून्यताऽनिमित्ताप्रणिहितविमोक्षमुखसम्यग्ज्ञानम्, दशकुशलकर्मपथेषु वधवध्यघातकानुपलम्भादि, सर्वसत्त्वालम्बनकरुणा, वस्त्वनुपलम्भः, सर्वधर्मसमतावबोध', महायानैकयानाववोध , अनुत्पादपरिज्ञानम्, गम्भीरधर्मनिध्यानक्षान्त्यवगम , सर्वज्ञेयाना महायानोपायमुखेन प्रकाशनम्, सर्वकल्पनोच्छेद , निमित्तोद्ग्रहणविकल्पाभावसत्कायादिपञ्चदृष्टिसन्त्याग , रागादिक्लेशवर्जनानि, शमथभावना, प्रज्ञाकौशल्यम्, चित्तोपशम , रूपाद्यप्रतिघातज्ञानम्, अभिनिवेशास्थानम्, यथेष्टसमकालबुद्धक्षेत्रगमनम्, विनेयानुरूप सर्वत्र स्वकायप्रकाशनमिति विंशतिप्रकारेणानेन परिकर्मधर्मेणापि पूर्ववत् सप्तमी भूमि समीयते ।

८. अचला भूमि.

सर्वसत्त्वमनोज्ञानमभिज्ञाक्रीडन शुभा ।
बुद्धक्षेत्रस्य निष्पत्तिर्बुद्धसेवापरीक्षणे ॥६७॥

अक्षज्ञान जिनक्षेत्रशुद्धिर्मायोपमा स्थिति. ।
सञ्चिन्त्य च भवादानमिद कर्माष्टधोदितम् ॥६८॥

इति। यथावत्सर्वसत्त्वचित्तचरितज्ञानम्, लोकधातौ ऋद्धयभिज्ञाभिः क्रीडनम्, आधारबुद्धक्षेत्रसुवर्णादिभावपरिणामः, सर्वाकारधर्मपरीक्षणेन बुद्धारागणम्, दिव्यचक्षुषो निष्पत्तिः, आधेयबुद्धक्षेत्रसत्त्वपरिशोधनम्, सर्वत्र मायोपमतावस्थानम्, सर्वसत्त्वार्थदर्शनाद् बुद्धिपूर्वकजन्मग्रहणञ्चेत्येवमष्टप्रकारधर्मेण परिकर्मणा पूर्ववदष्टमी अचला भूमिरनुभूयते।

९. साधुमती भूमिः

प्रणिधानान्यनन्तानि देवादीनां रुतज्ञता।
नदीव प्रतिभानानां गर्भावक्रान्तिरुत्तमा ॥६९॥

कुलजात्योश्च गोत्रस्य परिवारस्य जन्मनः।
नैष्क्रम्यबोधिवृक्षाणां गुणपूरेः स्वसम्पदः ॥७०॥

इति। अनन्तप्रणिधानम्, देवादिसर्वसत्त्वरुतज्ञानम्, नद्युपमिताक्षयप्रतिभानम्, सर्वजनप्रशस्तगर्भावक्रमणम्, राजादिस्थानम्, आदित्याद्यन्वयः, मात्रादिसुसम्बन्धज्ञातिः, स्वविधेयपरिवारः, शक्राद्यभिनन्दितोत्पादः, बुद्धादिसञ्चोदननिष्क्रमणम्, चिन्तामणिसदृशाश्वत्थवृक्षादिः, बुद्धबुद्धधर्मस्वभावगुणपरिपूरणञ्चेत्येवं सम्पत्तिलक्षणैर्द्वादशभिः परिकर्मभिः पूर्ववत्कृतपरिकर्मविशेषैर्नवमी साधुमती भूमिः साक्षात्क्रियते।

१०. धर्ममेघा भूमिः

हेतुभूमित्वेन तत्परिकर्माण्येव निर्दिश्य फलभूमित्वेन पृथक् तान्यनभिधाय सङ्ग्रहणेन दशमभूमिलक्षणमाह—

नवभूमीरतिक्रम्य बुद्धभूमौ प्रतिष्ठते।
येन ज्ञानेन सा ज्ञेया दशमी बोधिसत्त्वभूः ॥७१॥

इति। श्रावकादिगोत्र-प्रथमफलप्रतिपन्नक-स्रोत-आपन्न-सकृदागामि-अनागामि-अर्हतामिति षण्णां नयत्रयव्यवस्थापनाभिप्रायेण शेषसङ्गृहीतापन्नकत्रयस्य

प्रत्येकवुद्धस्य च यथाक्रमं गोत्र-अष्टमक-दर्शन-तनु-वीतराग-कृतविकल्प-श्रावक-प्रत्येकवुद्धभूमय, वोधिसत्त्वाना यथोक्ता नवविधेत्येवं नवभूमीरतिक्रम्य दशम्या पुन. भूमौ वोधिसत्त्वो वुद्ध एव वक्तव्यो न तु सम्यक्सम्वुद्ध इति वचनात् वुद्धभूमौ येन प्रणिधानज्ञानेनावतिष्ठते सा एव दशमी वोधिसत्त्वभूमिः ज्ञेया।

[प्रतिपक्षसम्भार.]

प्रतिपक्षसम्भारार्थं अन्तरश्लोकमाह—

प्रतिपक्षोऽष्टधा ज्ञेयो दर्शनाभ्यासमार्गयो. ।
ग्राह्यग्राहकविकल्पानामष्टानामुपशान्तये ॥७२॥

इति । साक्लेशिकवस्तुमात्रप्रतिपक्षाधिष्ठानग्राह्यविकल्पद्वयस्य द्रव्य-पुद्गलप्रज्ञप्तिपुरुषाविष्ठानग्राहकविकल्पद्वयस्य च दर्शनमार्गभावनामार्गयो. प्रहाणाद् ग्राह्यग्राहकाष्टविकल्पोपशान्तये सत्यद्वयमाश्रित्य साक्षात्करणीया विपक्षभेदेन मार्गद्वयावस्थायामेव अष्टविधा. प्रतिपक्षा'।

१०-निर्याणप्रतिपत्तिः

सम्भृतसम्भारस्यैव निर्याणमिति निर्याणप्रतिपत्तिं चतुर्थीमाह—

उद्देशे समतायाञ्च सत्त्वार्थे यत्नवर्जने ।
अत्यन्ताय च निर्याणं निर्याणं प्राप्तिलक्षणम् ॥७३॥

सर्वाकारज्ञतायाञ्च निर्याणं मार्गगोचरम् ।
निर्याणप्रतिपज्ज्ञेया सेयमष्टविधात्मिका ॥७४॥

इति । यथोक्त उद्देश, सर्वधर्मसमता, सत्त्वार्थकरणम्, अनिमित्तसर्वक्रिया-कारित्वेनानाभोग, शाश्वतोच्छेदरहितावस्थाविशेष, त्रियानसर्वार्थप्राप्ति, यथोक्त-सर्वाकारज्ञता, तद्विशिष्टमार्ग इत्येव निर्यातव्यवस्तुषु प्रतिविशिष्टान्यधर्माभावेन सर्वानुपलम्भतया एभिरष्टाभिर्निर्याणप्रतिपत्ति अष्टधा भवति।

इति अभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमिताशास्त्रे प्रथमाधिकारवृत्ति ।

मार्गज्ञताधिकारः द्वितीयः

१-ध्यामीकरणतादीनि

सर्वाकारज्ञताधिगमो न विना मार्गज्ञतापरिज्ञानेनेति मार्गज्ञतामाह—

ध्यामीकरणता भाभिर्देवाना योग्यतां प्रति ।
विषयो नियतो व्याप्तिः स्वभावस्तस्य कर्म च ॥१॥

मार्गज्ञतोत्पत्तिं प्रति योग्यतापादनाय देवादीनां स्वकर्मजप्रभायास्तथागत-प्रकृतिप्रभाभिर्मलिनीकरणता निहतमानसन्ताने‌ऽधिगम उत्पद्यत इति ज्ञापनाय कृता, अतो वक्रोक्त्याधार. कथित । स चोत्पादितबोधिचित्त एवेति विषयप्रति-नियमो भवति। त्रियानव्यवस्थानमाभिप्रायिकम्, न लाक्षणिकमिति न्यायादनुत्तर-सम्यक्सम्बोधिपर्यवसान एव सर्वो जन इत्यतो वीतरागेतरयोगिनापि बुद्धत्वप्राप्तये मार्गज्ञता भावनीयेति व्याप्तिर्भवति। सत्त्वार्थकरणप्रवृत्तत्वेनोत्पादितबोधिचित्त-स्य सर्वथा क्लेशाप्रहाणमिति स्वभावो भवति। तादृशस्वभावस्य भूतकोटेरसाक्षा-त्करणेन प्रज्ञोपायकौशलेन चापरिगृहीतसत्त्वस्य परिग्रहणादिनेति कारित्रम् ।

२-श्रावकमार्गः

आधारादिकमेवमभिधाय मार्गज्ञताधिकारे सर्वे मार्गा परिपूरयितव्या इति श्रावकमार्गमाह—

चतुर्णामार्यसत्यानामाकारानुपलम्भत. ।
श्रावकाणामय मार्गो ज्ञेयो मार्गजतानये ॥२॥

इति । तत्र दु खसत्यस्यानुक्रमेण अनित्य दु.ख शून्यमनात्मेत्येतानि चत्वारि शान्ताकारलक्षणानि ।

समुदयसत्यस्य हेतु-समुदय-प्रभव-प्रत्ययरूपत्वेन रोग- गण्ड-शल्य-अघा-कारा ।

निर्विदे विरागाय निरोधाय च प्रतिपन्नो भवतीत्यतस्तयो. दुःखसमुदययोः प्रत्येकं पर-प्रलोपधर्मस्वरूपौ निर्विदाकारौ, चल-प्रभङ्गुरस्वरूपौ विरागाकारौ, भय-उपसर्ग-उपद्रवस्वरूपा निरोधाकारा। निरोधसत्यस्य निरोधरूप-निरात्म-शान्त-प्रणीतरूपविविक्त-निर्याणरूपशून्यानिमित्ताप्रणिहितानभिसस्कारा निरोधसत्याकारा।

मार्गसत्यस्य मार्ग-न्याय-प्रतिपत्ति-नैर्याणिका इति मार्गसत्याकाराः। ततश्चैषां स्वभावानुपलम्भभावनया मार्गज्ञताधिकारे श्रावकाणा मार्गो बोधिसत्त्वेनैव परिज्ञेय।

निर्वेधभागीयाधिगमपूर्वक चतु सत्यपरिज्ञानमिति मार्गमभिधाय निर्वेधभागीयमाह—

रूपादिस्कन्धशून्यत्वाच्छून्यतानामभेदत. ।
ऊष्माणोऽनुपलम्भेन तेषा मूर्धगतं मतम् ॥३॥

क्षान्तयस्तेषु नित्यादियोगस्थाननिषेधत. ।
दश भूमी. समारभ्य विस्तरास्थानदेशनात् ॥४॥

अग्रधर्मगत प्रोक्तमार्यश्रावकवर्त्मनि ।
तत्कस्य हेतोर्बुद्धेन बुद्ध्वा धर्मासमीक्षणात् ॥५॥

रूपादिस्कन्धाना स्वस्वरूपशून्यत्वाच्छून्यतानामभेदेन, रूपादीना पूर्ववदनुपलम्भेन, एव रूपादीना 'न नित्य नानित्यम्' इत्युपलम्भयोगतः स्थाननिषेधेन, यस्मात् तथागतेन बोधिमभिसम्बुध्य धर्मा न समीक्षिता इति प्रमाणपुरुषादर्शनकारणोपपत्त्या प्रमुदितभूम्यादौ विस्तरास्थानदेशनया चेति एभिराकारैर्यथाक्रमं सत्यानामुपलब्धौ निर्वेधभागीया उत्पद्यन्ते।

३-प्रत्येकबुद्धमार्गः

श्रावकमार्गानन्तर प्रत्येकबुद्धाना मार्गाभिधाने न्यायप्राप्तेऽपि श्रावकेभ्य कथ प्रतिविशिष्टास्ते येन तेषा मार्गभेद इत्याशङ्क्य वैशिष्ट्यप्रतिपादनार्थं तावदाह—

परोपदेशवैयर्थ्यं स्वयम्बोधात् स्वयम्भुवाम्।
गम्भीरता च ज्ञानस्य खड्गानामभिधीयते ॥६॥

इति। श्रावका परोपदेशसापेक्षा. स्वबोधिं बुध्यन्ते, सालापधर्मदेशनया च परानपि कुशले प्रवर्तयन्तीत्यागम । प्रत्येकबुद्धा. पुन स्वय पूर्वश्रुताद्यभिसस्कारेण परोपदेश प्रत्यनपेक्षा. स्वबोधिमधिगच्छन्त्यतस्तेपा बुद्धाद्युपदेशनैरर्थक्यमित्येकं वैशिष्ट्यम्। शब्दोच्चारणधर्मदेशनया श्रोतृभिः क्रियते वक्तृज्ञानसामर्थ्यावबोधः। ते (प्रत्येकबुद्धा) पुन अशब्दोच्चारणधर्मदेशनया स्वाधिगतज्ञानादिसामर्थ्येन परान् दशकुशलादौ प्रवर्तयन्त्यतस्तेषा ज्ञानस्यानवबोधतया द्वितीय वैशिष्ट्यमिति।

कथमशब्दोच्चारणधर्मदेशनेत्याशक्याह—

शुश्रूषा यस्य यस्यार्थे यत्र यत्र यथा यथा।
स सोऽर्थ. ख्यात्यशब्दोऽपि तस्य तस्य तथा तथा ॥७॥

इति। नावितर्क्य नाविचार्य वाच भापत इत्यालापो विक्षेप॰। स च सन्तानक्षोभमादधातीति यथा यथा बोधिसत्त्वेन 'बुद्धो भूत्वा आलापमन्तरेण धर्मदेशना कुर्याम्' इति प्रणिधान प्रवर्तितम्, तथा बुद्धत्वसाम्यात् प्रत्येकबुद्धावस्थायाञ्च प्रणिधानादिसामर्थ्येन यस्मिन्नर्थे येन प्रकारेण यस्य श्रवणेच्छा, तस्य विज्ञाने तेनैव प्रकारेण अशब्दोऽपि सोऽर्थ प्रतिभातीत्यशब्दधर्मदेशनोच्यते। इत्येव वक्ष्यमाणधर्मस्य श्रोतृविज्ञाने सुनिर्माणमुत्पादश्चेत्ययं भवति धर्मदेशना शब्दार्थ ।

वैशिष्ट्यमेवमभिधाय विशिष्टानां विशिष्ट एव मार्ग इति प्रकृतप्रत्येकबुद्धमार्गमाह—

ग्राह्यार्थकल्पनाहानाद् ग्राहकस्याप्रहाणत. ।
आधारतश्च विज्ञेय. खड्गमार्गस्य सङ्ग्रह. ॥८॥

इत्युक्तम्। प्रत्येकबुद्धस्य मार्ग यथोक्तसत्यभावनया एव, यथावस्तु प्रतीत्यसमुत्पादभावनया च। ग्राह्यग्राहकार्थविकल्पयोर्यथाक्रम प्रहाणाप्रहाणे प्रत्येक-

बुद्धयानसङ्गृहीताधारधर्मवस्तुनो विशेषविशिष्टधर्माधिगमश्च बोधिसत्त्वेन परिज्ञेयो न सर्वाकारज्ञानेनेति प्रत्येकबुद्धमार्ग ।

निर्वेधभागीयाधिगमे सति यथोक्तमार्ग उत्पद्यत इति निर्वेधभागीयमाह—

प्रज्ञप्तेरविरोधेन धर्मतासूचनाकृति. ।
ऊष्मग मूर्धग रूपाद्यहानादिप्रभावितम् ॥९॥

अध्यात्मशून्यताद्याभी रूपादेरपरिग्रहात् ।
क्षान्ती रूपाद्यनुत्पादाद्याकारैरग्रधर्मता ॥१०॥

इति । रूपादिसाङ्केतिकधर्मप्रज्ञप्तेरविरोधेन धर्मताया प्रतिपादनेन, रूपादे. परमार्थतो न हानिवृद्ध्याद्यर्थ शिक्षणेन, स्वभावशून्यत्वात् रूपादेरध्यात्मबहिर्धादि-शून्यतया अपरिग्रहणेन, रूपादेरनुत्पादानिरोधाद्याकारैश्च यथाक्रम चतु सत्या-लम्बने निर्वेधभागीयो भवति ।

४-बोधिसत्त्वमार्गः

प्रत्येकबुद्धमार्गानन्तर बोधिसत्त्वमार्गमाह—

क्षान्तिज्ञानक्षणै. सत्य सत्य प्रति चतुर्विधै. ।
मार्गज्ञताया दृङ्मार्ग सानुशसोऽयमुच्यते ॥११॥

इति । मार्गज्ञताधिकारे बोधिसत्त्वेन धर्मज्ञानक्षान्तिर्धर्मज्ञानमन्वयज्ञान-क्षान्तिरन्वयज्ञान चेति चत्वार क्षान्तिज्ञानक्षणा प्रत्येक दु खादिसत्यसम्बन्धयुक्ता ऐहिकामुत्रिकैर्गुणैर्युक्ता विभावनीया इति दर्शनमार्गो महानुशस इत्युच्यते ।

कथमाकारो भावनीय इत्याह—

आधाराधेयताभावात्तथताबुद्धयोर्मिथ. ।
पर्यायेणाननुज्ञान महत्ता साऽप्रमाणता ॥१२॥

परिमाणान्तताभावो रूपादेरवधारणम् ।
तस्या स्थितस्य बुद्धत्वेऽनुद्ग्रहात्यागतादय. ॥१३॥

मैत्र्यादि शून्यताप्राप्तिर्बुद्धत्वस्य परिग्रह ।
सर्वस्य व्यवदानस्य सर्वाधिव्याधिशातनम् ॥१४॥

निर्वाणग्राहशान्तत्व बुद्धेभ्यो रक्षणादिकम् ।
अप्राणिवधमारभ्य सर्वाकारज्ञतानये ॥१५॥

स्वय स्थितस्य सत्त्वाना स्थापन परिणामनम् ।
दानादीनाञ्च सम्बोधाविति मार्गज्ञताक्षणा ॥१६॥

परमार्थत तथताबुद्धयोराधाराधेयभावो न विद्यत इत्यतस्तयो पर्यायेणावस्थितेरननुज्ञानम् । रूपादीना धर्मधातुस्वभावतया महत्ता तथैव तेपामप्रमाणता । पूर्ववदाकाशापरिमाणतया तेषामपरिमाणतेत्येवं दु.खसत्याकारा भवन्ति ।

रूपादीना नि.स्वभावत्वेन शाश्वतोच्छेदाद्यन्ताभाव । प्रज्ञापारमिताया स्थितस्य धर्मधातुस्वभावतया रूपादीना तथागतत्वावधारणम् । तथैव तस्या स्थितस्य सर्वधर्माणा नोद्ग्रहत्यागभावनादिकम् । नि स्वभावाधिमोक्षपूर्वकं चतुरप्रमाणं विभावनीयमित्येव समुदयसत्याकारा भवन्ति ।

रूपादेर्निजरूपा प्रकृत्यैव शून्यता । धर्मधातुपरिणामितकुशलमूलाना फल तथागतत्वस्य प्रापणम् । प्रज्ञापारमितया सर्वाकारप्रतिपक्षाणा सग्रह. । तयैव बाह्याभ्यन्तरोपद्रवप्रशमनमित्येवं निरोधसत्याकारा भवन्ति ।

नि स्वभावताभावनयैव रूपादिनिर्वाणाभिनिवेशस्य शान्ति. । प्रज्ञोपायकौशलप्रवृत्तस्य बुद्धेभ्यो रक्षावरणगुप्तयो भवन्ति । बुद्धत्वाभिलाषिणा स्वय प्राणातिपातविरत्यादिपूर्वक सर्वाकारज्ञताया स्थित्वा तत्रैव परेपा स्थापनम् । दानादीनामक्षय कर्तुमिच्छता सम्यक्सम्वोधौ परिणामनमित्येवं मार्गसत्यस्याकारा भवन्ति । इत्येवमेव मार्गज्ञताया: क्षणा भवन्ति ।

केचिदिह कारिकार्थोपलक्षणपरेण ग्रन्थेन आकारार्थमनुक्त्वा दर्शनमार्ग-षोडशक्षणोपलक्षणमेव केवलमनुक्तमिति वर्णयन्ति, एवमुक्तानुक्तनिर्वेधभागी-यांद्यर्थकारिकास्वपि द्रष्टव्यमिति। तैर्भावनानुक्रमाद्यनिर्देशात् काचिदभिसमयानु-पूर्वी न प्रतिपादिता। 'आलम्बनमनित्यादि सत्याकार तदाकृति' इत्यादि-कारिकार्थश्च कथ व्याख्येय इत्यपरे।

५-भावनामार्गकारित्रम्

दर्शनमार्गानन्तर भावनामार्गाभिधाने सति स्वल्पवक्तव्यत्वेन फलनिम्नत्वेन च विनेयप्रवृत्ते तत्कारित्र तावत्—

सर्वतो दमन नाम सर्वत. क्लेशनिर्जय. ।
उपक्रमाविपह्यत्व बोधिराधारपूज्यता ॥१७॥

इत्युक्तम्। सर्वप्रकारचित्तस्वविधेयीकरणम्, कल्याणमित्रादिसर्वजननमनम्, रागाद्यभिभव, परकृताघातानप्रतिपत्ते अविषह्यत्वम्, सम्यक्सम्बोधिप्रतिपत्ति, आधारविषयपूज्यताकारित्रञ्चेति षड्विधमेव कारित्रम्।

सास्रवो भावनामार्गः

६-भावनामार्गाधिमुक्तिः

कारित्रानन्तर भावनामार्ग। स च साश्रवानाश्रवभेदेन द्विविध। अत साश्रवभावनामार्गाधिमुक्तिपरिणामनानुमोदनामनस्कारेषु प्रथम भावनामार्गाधि-मुक्तिमनस्कारमाह—

अधिमुक्तिस्त्रिधा ज्ञेया स्वार्था च स्वपरार्थिका।
परार्थिकैवेत्येषा च प्रत्येक त्रिविधेष्यते ॥१८॥

मृद्वी मध्याधिमात्रा च मृदुमृद्वादिभेदत.।
सा पुनस्त्रिविधेत्येवं सप्तविंशतिधा मता ॥१९॥

इति। स्वोभयपरार्थोपलम्भतया यथाधिमोक्ष दृष्टकुशलधर्माधिष्ठाना भावनामार्गाधिकारादादौ असाक्षात्क्रियारूपाधिमुक्तिः त्रिविधा सती प्रत्येकं मृद्वादिभेदेन त्रिविधा। एवमेषापि प्रत्येकं मृदुमृद्वादिभेदेन त्रिविधा। एवं नवभिस्त्रिभिरधिमुक्ति सप्तविंशतिप्रकारा भवति।

७-भावनामार्गाधिमुक्तस्य स्तुतिः स्तोभः प्रशंसा च

तद्भावकबोधिसत्त्वस्योत्साहवर्धनाय तदधिमोक्षस्य स्तुत्यादयो बुद्धादिभिः क्रियन्त इति स्तुति, स्तोभ प्रशंसाञ्चाह—

स्तुतिः स्तोभः प्रशंसा च प्रज्ञापारमितां प्रति।
अधिमोक्षस्य मात्राणां नवकैस्त्रिभिरिष्यते ॥२०॥

इति। यथाधिमोक्षदृष्टधर्मलक्षणा प्रज्ञापारमितां प्रति प्रवृत्तस्याधिमोक्ष-मनस्कारस्य प्रथमद्वित्रिनवावस्थाना प्रत्येक नवभिः प्रकारैरुत्तरोत्तराभिनन्दनं स्तुतिः स्तोभ प्रशसा च इष्यते। अतस्ते स्तुत्यादयो यथाभूतार्थाधिगममात्रलक्षणा नार्थवादरूपाः।

८-परिणामना

एवमधिमोक्षस्य परिणामनासम्भवाद् द्वितीयं परिणामनामनस्कारमाह—

विशेषः परिणामस्तु तस्य कारित्रमुत्तमम्।
नोपलम्भाकृतिश्चासावविपर्यासलक्षण. ॥२१॥

विविक्तो बुद्धपुण्यौघस्वभावस्मृतिगोचरः।
सोपायश्चानिमित्तश्च बुद्धैरभ्यनुमोदितः ॥२२॥

त्रैधातुकाप्रपन्नश्च परिणामोऽपरस्त्रिधा।
मृदुर्मध्योऽधिमात्रश्च महापुण्योदयात्मक. ॥२३॥

इति। यथोक्तो विशेषाधिमोक्ष, अनुपलम्भ, अविपर्यास, विविक्त., तथागतकुशलमूलौघस्वभावस्मृति, सोपायकौशलः, अनिमित्तः, बुद्धानुज्ञातः,

त्रैधातुकाप्रपन्न., मृदुमध्याधिमात्रश्च महापुण्योदय इत्येवमध्यारोपितमनस्कारा यथाक्रममनुत्तरसम्यक्सम्बोधि- शीलादिस्कन्ध- परिणामनाचित्त- आत्मादियुक्तवस्तु- त्रिकालबुद्धकुशल- दानादि- निमित्त- सर्वमार्ग- कामादिधातु- दशकुशलकर्मपथ-स्रोत- आपन्नाद्यनुत्तरसम्बोधिप्रस्थितानामनुपलब्धानामुपलम्भा इति त्रियानविनेय- सत्त्वाना मार्गोपदेशहेतुभावव्यापारयुक्ते. सर्वसत्त्वार्थमक्षयाय चानुत्तरसम्यक्- सम्बोधौ द्वादश परिणामना क्रियन्ते ।

९-अनुमोदना

एव परिणामयितवस्तु अभिवर्धयितव्यमिति तृतीयमनुमोदनामनस्कारमाह्–

उपायानुपलम्भाभ्यां शुभमूलानुमोदना ।
अनुमोदे मनस्कारभावनेह् विधीयते ॥२४॥

इति । सवृत्युपायेन कुशलमूलान्युपलभ्य प्रमुदितचित्तेन परमार्थतोऽनुप- लम्भतयानुमोदनीयानीति ।

तत्राय समासार्थ -आकरान्निष्कृष्ट: स्वर्णपिण्ड इवाधिमोक्षमनस्कार:, स्वर्ण- कारेण ततोऽलङ्कारकरणमिव सम्यक्सम्बोधेरङ्गकरण परिणामनामनस्कार, स्वपरपुण्यसमताप्राप्ति अनुमोदनामनस्कार इति ।

अनास्रवो भावनामार्गः

१०-अभिनिर्हारः

सास्रवानन्तरमनास्रवो भावनामार्ग । स च द्विविध इति प्रथममभिनिर्हार- लक्षणं भावनामार्गमाह्–

स्वभाव. श्रेष्ठता तस्य सर्वस्यानभिसस्कृति ।
नोपलम्भेन धर्माणामर्पणा च महार्थता ॥२५॥

इति । रूपाद्यविपरीतदर्शनं स्वभाव । नान्यथा बुद्धत्वसम्प्राप्तिरिति श्रेष्ठता । सर्वधर्मविशेषानुत्पादनेन अधिगमप्रयोगोऽनभिसंस्कार: । तादृशस्वभावादियुक्तमार्ग-

धर्माणामनुपलम्भतया योगिसन्तानें समुत्पादनमर्पणा। बुद्धत्वमहार्थसाधना-न्महार्थता।

११-अत्यन्तविशुद्धिः

तदनन्तरं यः परिग्रहत्यागेन प्राप्स्यमान कस्तस्योत्पादानुत्पादहेतुरिति आकाक्षानिरासद्वारेण द्वितीयमत्यन्तविशुद्धिलक्षणमाह—

बुद्धसेवा च दानादिरुपाये यच्च कौशलम्।
हेतवोऽत्राधिमोक्षस्य धर्मव्यसनहेतवः॥२६॥

माराधिष्ठानगम्भीरधर्मतानधिमुक्तते।
स्कन्धाद्यभिनिवेशश्च पापमित्रपरिग्रह.॥२७॥

इति। बुद्धसमाराधनम्, दानादिपारमितापरिपूरणम्, शमथकौशलञ्चेति उत्पादहेतव·।

मारबाधितम्, गम्भीरधर्मानधिमोक्षः, भावग्रहः, पापमित्रसंगतिरिति अनुत्पादहेतव।

अधिगमानधिगमहेतूनेवमुक्त्वा प्रकृतस्य सामान्येन विशुद्धिमाह—

फलशुद्धिश्च रूपादिशुद्धिरेव तयोर्द्वयो.।
अभिन्नाच्छिन्नता यस्मादिति शुद्धिरुदीरिता॥२८॥

इति। आर्यपुद्गलस्य यत् श्रामण्यताफल तस्य सर्वविपक्षरहितत्वेन या विशुद्धि सैव रूपादिविशुद्धि·, फलरूपादिविशुद्धि रूपादेरात्माभिनिवेशादिविगमात्। प्रभेदत्वेन यस्मात् तद्विशुद्धि· अभिन्ना अच्छिन्ना तस्मात् स्वसामान्यलक्षण-नानात्वविरहाद् एव विशुद्धिरभिधीयते।

सामान्येन विशुद्धिमेवमभिधाय विशेषेणाह—

क्लेशज्ञेयत्रिमार्गस्य शिष्यखड्गजिनौरसाम्।
हानाद्विशुद्धिरात्यन्तिकी तु बुद्धस्य सर्वथा॥२९॥

इति। रागादिक्लेशप्रहाणात्, एतस्य ज्ञेयावरणैकदेशग्राह्यविकल्पस्य च प्रहाणात्, यानत्रयमार्गावरणप्रहाणाद् यथाक्रम श्रावक-प्रत्येकबुद्ध-बोधिसत्त्वानां शुद्धिर्भवति। सर्वथा सवासनक्लेशज्ञेयावरणप्रहाणात् धर्मधातूद्भवानुत्तरबुद्धाना विशुद्धिरिष्यते।

मार्गज्ञताधिकारे विशुद्धिकथनप्रसङ्गादात्यन्तिकी चेतरा च बुद्धाना श्रावकादीनां च यथाक्रम विशुद्धि। सा कथमित्याह—

मृदुमृद्वादिको मार्ग. शुद्धिर्नवसु भूमिषु।
अधिमात्राधिमात्रादेर्मलस्य प्रतिपक्षत. ॥३०॥

इति। कामधातुध्यानारूप्यसमापत्तय इति नवभूमिष्वधिमात्रादिनवप्रकार-विपक्षस्य प्रतिपक्षभावेन मृदुमृद्वादिमार्गो यथाक्रम नवप्रकार.। सर्वथान्यथा च विशुद्धिहेतुत्वादात्यन्तिकी चेतरा च विशुद्धिरिति।

कथमात्यन्तिकीत्याह—

त्रिधातुप्रतिपक्षत्व समता मानमेययो.।
मार्गस्य चेष्यते तस्य चोद्यस्य परिहारत. ॥३१॥

इति। तत्राधिमात्राधिमात्रादि· प्रतिपक्षो मृदुमृद्वादिर्विपक्ष इति भवितव्य-मितिचोद्यस्य वस्त्रलिप्तसूक्ष्ममलापकर्षणे रजकमहायत्नोदाहरणेन परिहारतः यथानिर्दिष्टभावनामार्गस्यात्यन्तिकी। त्रैधातुकाकारज्ञानज्ञेयानुपलम्भाद् या समता सैव समस्तप्रतिपक्षत्वादात्यन्तिकी विशुद्धिर्बुद्धस्य व्यवस्थाप्यत इति।

अभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे द्वितीयाधिकारवृत्ति

सर्वज्ञताधिकारः तृतीयः

१-प्रज्ञया न भवे स्थानम्

२-कृपया न शमे स्थितिः

सर्ववस्तुपरिज्ञानं विना न मार्गज्ञतापरिज्ञान सम्यग् इति सर्वज्ञतामाह--

नापरे न परे तीरे नान्तराले तयोः स्थिता ।
अध्वनां समताज्ञानात् प्रज्ञापारमिता मता ॥१॥

इति । त्रैयध्विकधर्माणामनुत्पादाकारेण तुल्यतावबोधात् बुद्धबोधिसत्त्वाना या आसन्नीभूता मता प्रज्ञापारमिता, सा खलु प्रज्ञया पुनर्नापरे तीरे ससारे, न परे तीरे निर्वाणे च यथाक्रम शाश्वतोच्छेदलक्षणे, न तयोर्मध्येऽपि व्यवस्थितेति न ससारनिर्वाणयोः व्यवस्थिता।

३-अनुपायेन दूरत्वम्

४-उपायेनाविदूरता

सर्वज्ञताधिकाराद् व्यतिरेकनिर्देशेन श्रावकादीना त्र्यध्वसमताज्ञानाभावात् सम्यक् प्रज्ञापारमिता दूरीभूतेति । स्वाधिगममात्रात्मिका तु प्रज्ञापारमिता कृपा-प्रज्ञावैकल्यान्निर्वाणे संसारे चावस्थिता वस्त्वस्तूपलम्भतयेति ज्ञेया । 'यः प्रतीत्य-समुत्पाद शून्यता सैव ते मता' इति न्यायादध्वत्रयसमताज्ञान पदार्थविबोध एव, ननु स च सर्वेपामेव समस्तीति कथं श्रावकबोधिसत्त्वादीना सम्यक् प्रज्ञा-पारमितादूरीभावः, न चेतरेषा भवतीति चेत् ? आह—

अनुपायेन दूरं सा सनिमित्तोपलम्भत. ।
उपायकौशलेनास्या. सम्यगासन्नतोदिता ॥२॥

इति। मायाकारनिर्मितवस्तुनः प्रतिभासे अविदिततत्स्वरूपस्य भावाभिनिवेशितया नैःस्वाभाव्याप्रतिभास इव कल्याणमित्राद्युपायकौशलवैकल्याद् वस्तुनिमित्तयोगेन प्रतिपत्तौ तत्समतापरिज्ञानमविज्ञातभावरूपाणा श्रावकादीनां नास्तीत्यतस्तेषां दूरीभावो जिनजनन्या इति। बोधिसत्त्वानां तु समाराधितकल्याणमित्रोपदेशतया अविपरीतसत्यद्वयाश्रितश्रुतादिज्ञानोत्पत्त्युपायकौशलेन च उत्सारितभावाभिनिवेशभ्रान्तिनिमित्ताना रूपादिसर्वधर्मपरिज्ञानमेव तत्समतापरिज्ञानमित्यतस्तेषा सम्यगासन्नीभावोऽस्या मातुरिति अनुपायेन एव दूरता, उपायेन तु अदूरता भवति।

५-विपक्षः

श्रावकादीनामेव मातुर्दूरीभावेनानुष्ठान विपक्षमाह

रूपादिस्कन्धशून्यत्वे धर्मेषु त्र्यध्वगेषु च।
दानादौ बोधिपक्षेषु चर्यासंज्ञा विपक्षता ॥३॥

इति। सर्वेषा रूपादीना त्रैयध्विकानाञ्च धर्माणां सास्रवानास्रवोभयस्थानीयानामनुपलम्भस्वरूपाणां सर्वत्र भावोपलम्भतया ते परपरिकल्पितात्मादिशून्यत्वेन दृष्टा.। अनुष्ठानसंज्ञा तु एतेषां प्रतिपक्षभूतापि विपर्यासप्रवृत्तत्वेन हेयत्वात् विपक्षो भवति।

६-प्रतिपक्षः

विपर्ययेण बोधिसत्त्वाना प्रतिपक्ष इत्याह—

दानादिष्वनहङ्कार. परेषां तन्नियोजनम्।
सङ्गकोटीनिषेधोऽयं सूक्ष्मः सङ्गो जिनादिषु ॥४॥

इति। त्रिमण्डलविशुद्ध्या दानादावनात्मावबोधेन स्वपरयोर्नियोजन सम्यक् प्रवृत्तत्वात् सर्वसक्तिनिचयस्थानप्रतिषेधेन चोपादेयत्वात् सर्वथा प्रतिपक्ष.। तथागतादिषु नमस्कारादि. पुण्यसम्भारहेतुत्वेन प्रतिपक्षोऽपि सन् सूक्ष्मसक्तिरूपतया न सर्वथा प्रतिपक्ष इति विपक्षो भवति।

कथं पुनः सूक्ष्मसक्तिर्विपक्ष इति चेदाह—

तद्गाम्भीर्यं प्रकृत्यैव विवेकाद्धर्मपद्धतेः ।

इति । यस्मात् स्वभावेनैव धर्मगोत्राणां शून्यत्वात् तेषा गाम्भीर्यम्, तस्मात् तथागतोपलम्भोऽपि विपक्ष. ।

कथं तर्हि तस्य वर्जनमित्याह—

एकप्रकृतिकं ज्ञानं धर्माणां सङ्गवर्जनम् ॥५॥

इति । रूपादिसर्वधर्माणामेकैव प्रकृति· यदुत निःस्वभाव इति ज्ञानज्ञेय-समतैकपरिज्ञाने सक्तिर्वर्जिता भवति ।

कथ पुन· प्रकृत्या धर्मगाम्भीर्यमित्याह—

दृष्टादिप्रतिषेधेन तस्या दुर्बोधतोदिता ।

इति । यस्मात् सर्वविज्ञानोपलब्धार्थनिराकरणेन तस्याः प्रकृतेर्दुर्बोधता कथिता, अतस्तस्या गाम्भीर्यम् ।

कथं पुनरेवं दुर्बोधतेत्याह—

रूपादिभिरविज्ञानात् तदचिन्त्यत्वमिष्यते ॥६॥

रूपाद्यावेणिकबुद्धधर्माद्याकारै· प्रकृतेस्तथतास्वाभाव्यादनभिसम्बोधेन यस्माच्चिन्तातिक्रान्तत्वमिष्यते, अतोऽस्या दुर्बोधतेति यावत् ।

विपक्षादि एवमभिधाय उपसहारमाह—

एवं कृत्वा यथोक्तो वै ज्ञेयः सर्वज्ञतानये ।
अयं विभागो नि.शेषो विपक्षप्रतिपक्षयोः ॥७॥

इति । सर्वज्ञताधिकारे यथोक्तनयेन यथाक्रमं श्रावकबोधिसत्त्वादीना विपक्षप्रतिपक्षयोरय प्रभेदोऽवसातव्य. ।

७-प्रयोगः

विपक्षादि एवमभिधाय तयोर्विभावनाया क. प्रयोग इति चेत् प्रयोगमाह-

रूपादौ तदनित्यादौ तदपूरिप्रपूरयो. ।
तदसङ्गत्वे चर्याया. प्रयोग. प्रतिषेधतः ॥८॥

अविकारो न कर्त्ता च प्रयोगो दुष्करस्त्रिधा ।
यथाभव्य फलप्राप्तेरवन्ध्योऽभिमतश्च सः ॥९॥

अपरप्रत्ययो यश्च सप्तधा ख्यातिवेदकः ।

रूपादिसर्ववर्मा', तेपामेवानित्यताशून्यतादय , प्रतिपूर्णापूर्णता, असङ्ग , अन्यथाऽविकार', अकर्तृत्वम्, त्रिसर्वज्ञतात्मकाना यथाक्रम उद्देशप्रयोगकारित्राणा दुष्करता, यथाभव्यफलप्राप्त्या अवन्ध्यता, परप्रत्ययानिर्गामित्वम्, परिणाम-समाहार-विरोध-प्रत्यय-असङ्क्रान्ति-निराधार-अकारकात्मक- सप्तख्यातिसिद्धपरिज्ञानस्य निराकरणम्, तदेवमन्वयमुखेन वोधिसत्त्वाना दशविध. प्रयोगः कथित , अर्थाद् यथोक्तविपर्ययेण श्रावकादीना प्रयोगो भवति ।

८-समता

समताद्वारेण प्रयोगो भावनीय इति प्रयोगानन्तर समतामाह—

चतुर्धाऽमनना तस्य रूपादौ समता मता ॥१०॥

इति । रूपाद्यभिनिवेशनीलादिनिमित्तप्रपञ्चाधिगममनननाना सर्वथानुपलब्धिरिति प्रयोगममनात्वात् समता भवति ।

९-दर्शनमार्गः

प्रयोगसमता प्रतिविध्य दर्शनमार्गो भावनीय इति दर्शनमार्गमाह—

धर्मज्ञानान्वयज्ञानक्षान्तिज्ञानक्षणात्मक. ।
दु.खादिसत्ये दृङ्मार्ग एप सर्वज्ञतानये ॥११॥

इति। प्रतिसत्य धर्मज्ञानक्षान्तिर्धर्मज्ञानमन्वयज्ञानक्षान्तिरन्वयज्ञानमित्येव षोडशक्षणात्मक सर्वज्ञताधिकारे दर्शनमार्गो भवति।

ननु कः सत्यस्याकार इत्याह—

रूप न नित्य नानित्यमतीतान्त विशुद्धकम्।
अनुत्पन्नानिरुद्धादि व्योमाभं लेपवर्जितम्॥१२॥

परिग्रहेण निर्मुक्तमव्याहारं स्वभावत.।
अव्याहारेण नास्यार्थ परेषु प्राप्यते यत.॥१३॥

नोपलम्भकृदत्यन्तविशुद्धिर्व्याध्यसम्भव.।
अपायोच्छित्त्यकल्पत्वे फलसाक्षात्क्रिया प्रति॥१४॥

असंसर्गो निमित्तैश्च वस्तुनि व्यञ्जने द्वये।
ज्ञानस्य या चानुत्पत्तिरिति सर्वज्ञताक्षणाः॥१५॥

नैःस्वाभाव्येन रूपादि नित्यानित्यवियोगान्न नित्यं नानित्यम्, दुःखादुःखविगमत्वेन अपगतशाश्वतोच्छेदान्तम्, शून्याशून्यरहितत्वाद् विशुद्धम्, आत्मानात्मस्वभावाभावान्नोत्पन्नं न निरुद्ध न संक्लिष्टं न व्यवदातमित्यादयो दुःखसत्याकारा भवन्ति।

हेत्वहेतुतुच्छत्वादाकाशसदृशम्, समुदयासमुदयविसंयोगात् सर्वक्लेशोपक्लेशनिरुपलिप्तम्, प्रभवाप्रभवासम्बद्धत्वात् परिग्रहेण निर्मुक्तम्, प्रत्ययाप्रत्ययविमुक्तत्वात् स्वरूपतोऽवचनीयमिति समुदयसत्याकारा भवन्ति।

यस्मान्निरोधानिरोधेनासम्बन्ध, तस्मान्निरोधसत्यार्थो वचनोदाहरणेन सन्तानान्तरेऽप्रापणीय, शान्ताशान्ताभावान्नोपलम्भकरणम्, प्रणीताप्रणीतविकलत्वादतिक्रान्तोभयान्ता विशुद्धि, नि सरणानिःसरणविविक्तत्वात् सर्वव्याध्यनुत्पाद इति निरोधसत्याकारा भवन्ति।

मार्गामार्गरहितत्वादपायोच्छित्ति., न्यायान्यायासश्लेपात् फलसाक्षात्करण प्रत्युपायोऽविकल्पत्वम्, प्रतिपत्त्यप्रतिपत्तिविनिर्मुक्तत्वेन सर्वधर्माणा निमित्तैर-

ससर्ग', नैर्याणिकानैर्याणिकविकल्पत्वेनोभये वाच्यवाचकभावलक्षणे ज्ञेये शब्दे ज्ञानस्यानुत्पत्तिरिति मार्गसत्याकारा भवन्ति।

एवमेते आकारा सर्वज्ञताक्षणा इति बोधिसत्त्वाना दर्शनमार्ग:, तद्विपर्ययेण श्रावकादीनामनित्यादिभिराकारै सर्वज्ञताया दर्शनमार्गो विभावनीय। श्रावकमार्गो बोधिसत्त्वेन परिज्ञातव्यो न साक्षात्करणीय इति भावनामार्गो न निर्दिष्ट:।

विस्तरेण एव निर्दिश्य सकलार्थसङ्ग्राहकत्वेन त्रिसर्वज्ञतामुपसहरन्नाह—

इति सेय पुन. सेय सेय खलु पुनस्त्रिधा।
अधिकारत्रयस्यैषा समाप्ति परिदीपिता ॥१६॥

इति। यथोक्तनीत्या इय सर्वाकारज्ञता, इय मार्गज्ञता, इय सर्वज्ञता चेत्येव परिवर्तत्रयेण प्रकारत्रय परिसमाप्तम्।

इति अभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमिताशास्त्रे तृतीयाधिकारवृत्ति ।

सर्वाकाराभिसम्बोधाधिकारः चतुर्थः

१-आकाराः

परिज्ञातत्रिसर्वज्ञतावशित्वार्थं पुनः सर्वाकारमार्गवस्तुज्ञानसङ्ग्रहेण त्रिसर्वज्ञतां भावयतीति सर्वाकाराभिसम्बोध इत्याह—

वस्तुज्ञानप्रकाराणामाकारा इति लक्षणम् ।
सर्वज्ञतानां त्रैविध्यात् त्रिविधा एव ते मताः ॥१॥

नित्यादिग्राहविपक्षस्य प्रतिपक्षधर्मतास्वभावानामनित्याद्यालम्बनज्ञानप्रकाराणामाकारत्वेन व्यवस्थानं लक्षणम् । ते चाकारास्त्रिसर्वज्ञताभेदात् त्रिप्रकारा एव मताः ।

सामान्येनाकारान् निर्दिश्य इदानीं विशेषेणाह—

असदाकारमारभ्य यावन्निश्चलताकृतिः ।
चत्वारः प्रतिसत्यं ते मार्गे पञ्चदश स्मृताः ॥२॥

इति । तत्र त्रिसर्वज्ञतामधिकृत्य असद्-अनुत्पाद-विवेक-अनवमर्दनीय-अपद-आकाश-अप्रव्याहार-अनाम-अगमन-असहार्य-अक्षय-अनुत्पत्तय इति द्वादश आकारा हि यथाक्रमं दुःखादिसत्यत्रयस्य अनित्यादिलक्षणा भवन्ति ।

क्लेशावरणप्रतिपक्षत्वेनैकः अनास्रवमार्गः, सर्वज्ञतया प्रत्येकबुद्धाः सङ्गृहीता इति तेषां ज्ञेयावरणप्रतिपक्षत्वेन द्वौ सास्रवानास्रवभावनामार्गौ चेति मार्गाः त्रिप्रकाराः ।

तत्र प्रथमे अकारकाजानकासक्रान्त्यविनयाकारा इति चत्वारो यथाक्रमं मार्गादिलक्षणाः (क्लेशावरणप्रतिपक्षे) भवन्ति ।

द्वितीये स्वप्न-प्रतिश्रुत्का-प्रतिभास-मरीचि-मायाकारा इति पञ्च यथाक्रमं निःस्वभाव-अनुत्पन्न-अनिरुद्ध-आदिशान्त-प्रकृतिपरिनिर्वृतिलक्षणाः सामान्यतो ज्ञेयावरणप्रतिपक्षभूताः सन्ति ।

तृतीये असक्लेश-अव्यवदान-अनुपलेप-अप्रपञ्च-अमनन-अचलाकारा. षट् यथाक्रमं संक्लेश-व्यवदान-क्लेशवासना-रूपादिप्रपञ्च-स्वाधिगम-परिहाणि-विकल्पाना प्रतिनियतज्ञेयावरणाना प्रतिपक्षभूता भवन्ति ।

इत्येव मार्गसत्यस्य पञ्चदश आकारा.। समुदायेन सप्तविंशतिरिति सर्वज्ञताकारा भवन्ति ।

तदनन्तर मार्गज्ञताया आकारा इत्याह—

हेतौ मार्गे च दु खे च निरोधे च यथाक्रमम् ।
अष्टौ ते सप्त पञ्चेति षोडशेति च कीर्तिता ॥३॥

तत्र संक्लेशेतरपक्षाश्रयेण समुदयमार्गसत्ये कारणम्, दु.खनिरोधसत्ये च फलमित्यर्थद्वारेण निर्दिष्टे समुदयमार्गदु खनिरोधसत्येषु यथासख्यमष्टाद्याकारा वोद्धव्या ।

तत्र विराग-असमुत्थान-शान्त-अराग-अद्वेष-अमोह-नि.क्लेश-नि सत्त्वाकारा एव यथाक्रम यो हेतु छन्दो रागो नन्दी च, य समुदय रागो द्वेषो मोहश्च, य प्रभव. परिकल्प., यश्च प्रत्यय सत्त्वाभिनिवेश इति एतेपा प्रतिपक्षभूतत्वेन त्रयस्त्रय एक एक इत्यष्टावाकाराः समुदयसत्ये भवन्ति ।

अप्रमाण-अन्तद्वयाननुगम-असम्भिन्न-अपरामृष्ट- अविकल्प-अप्रमेय- असङ्गाकारा यथाक्रम य सर्वसत्त्वावकाशदो मार्ग यथा च सर्वसत्त्वावकाशद , यो न्यायो यथा च न्याय , या प्रतिपत्तिर्यथा च प्रतिपत्ति , यच्च निर्याणमिति तत्स्वभावा द्वौ द्वौ द्वावेक इति सप्ताकारा मार्गसत्ये भवन्ति ।

अनित्य-दु ख-शून्य-अनात्माकारा पञ्चमालक्षणाकारस्वभावा इत्येव पञ्चाकारा दु खसत्ये भवन्ति ।

अध्यात्मबहिर्धोभयवस्तूना निरोधेनाध्यात्मबहिर्धोभयशून्यताकारास्त्रय निरोधाकारस्वभावा , शून्यताया भाजनलोके परमार्थे सस्कृतेऽसंस्कृते शाश्वतोच्छेदान्तेऽनवराग्रससारे अधिगतधर्मानवकारे अभिनिवेशस्य प्रज्ञप्त्यात्मकस्य निरोधेन यथाक्रम शून्यता-महत्-परमार्थ-संस्कृत-असंस्कृत-अत्यन्त-अनवराग्र- अनवकारशून्यताकारा अष्टौ शान्ताकारस्वभावा , प्रणीताकारः परपरिकल्पितकारकनिरोधेन

प्रकृतिशून्यताकार:, विपयभ्रान्त्यात्मिकाना प्रज्ञप्तिलक्षणकालभ्रान्तीना च निरोधेन सर्वधर्मस्वलक्षणानुपलम्भशून्यताकारास्त्रयो नि सरणाकारस्वभावा , स्वभावनिरोधेन अभावस्वभावशून्यताकार एक नि·सरणाकारात्मक इत्येव पोडशाकारा निरोधसत्ये भवन्ति । समुदायेन षट्त्रिंशदिति मार्गज्ञताकारा ।

तदनन्तर सर्वाकारज्ञताकारा इत्याह—

स्मृत्युपस्थानमारभ्य बुद्धत्वाकारपश्चिमा. ।
शिष्याणा बोधिसत्त्वाना बुद्धाना च यथाक्रमम् ॥४॥

सप्तत्रिंशच्चतुस्त्रिंशत्त्रिशन्नव च ते मता. ।
त्रिसर्वज्ञत्वभेदेन मार्गसत्यानुरोधत. ॥५॥

स्मृत्युपस्थानमारभ्य बुद्धाकारपर्यन्ताना हि त्रिसर्वज्ञतासङ्गृहीतमार्गद्वारेण सर्वाकारज्ञतया सर्वेषामार्यपुद्गलाना सङ्ग्रहणेन च यथासख्य श्रावकाणा सप्तत्रिंशत्, बोधिसत्त्वाना चतुस्त्रिंशत्, बुद्धाना त्रिशन्नव चेति मता. । तत्र सर्वज्ञतायामादौ चतु·सत्यावताराय स्वसामान्यलक्षणपरीक्षितकायवेदनाचित्तधर्मस्मृत्युपस्थानाकाराश्चत्वारो वस्तुपरीक्षामार्ग । ततोऽवतीर्णस्य वीर्यमिति उत्पन्नानुत्पन्नस्य अकुशलस्य कुशलस्य च यथाक्रम सम्यक्प्रहाणानुत्पादनार्थ वर्धन (भूयोभाव)-उत्पादनार्थ च हेतुभूतवीर्यात्मका· सम्यक्प्रहाणाकाराश्चत्वारो व्यावसायिकमार्ग । वीर्यवतश्चित्तकर्मण्यतापादनमिति छन्दवीर्यचित्तमीमासासमाधिप्रहाणसस्कारसमन्वागतर्द्धिपादाकाराश्चत्वार समाधिपरिकर्ममार्ग । कृतचित्तपरिकर्मणोऽनन्तरमूष्ममूर्धप्रयोग इति ऊष्ममूर्धस्वभावा श्रद्धावीर्यस्मृतिसमाधिप्रज्ञेन्द्रियाकारा पञ्च सम्यगभिसमयप्रायोगिकमार्ग । अधिगतोष्मादे· क्षान्त्यग्रधर्मप्रयोग इति क्षान्त्यग्रधर्मस्वभावा श्रद्धावीर्यस्मृतिसमाधिप्रज्ञाबलाकारा पञ्च अभिसमयसश्लेषमार्ग । विदितोष्मादिचतुष्कस्य सत्यदर्शनमार्गोत्पाद इति स्मृतिधर्मप्रविचयवीर्यप्रीतिप्रस्रब्धिसमाध्युपेक्षाकारा सप्त बोध्यङ्गान्यभिसमयमार्ग. । परिज्ञातसत्यदर्शनस्य भावनामार्गोत्पाद इति सम्यग्दृष्टिसकल्पवाक्कर्मान्ताजीवव्यायामस्मृतिसमाध्यार्याष्टाङ्गमार्गाकारा विशुद्धनैर्याणिकमार्ग इति शिष्याणा सर्वज्ञतामार्गाधिष्ठाना सप्तत्रिंशदाकारा भवन्ति ।

मार्गज्ञताया दृष्टिकृतप्रतिपक्षः, तन्निमित्तविकल्पप्रतिपक्ष, त्रैधातुकप्रणिधानप्रतिपक्ष इति तत्स्वभावा यथाक्रमं शून्यानात्माकारस्वभाव प्रथम विमोक्षमुखम्, निरोधमार्गसत्याकारस्वभावं द्वितीयम्, अनित्यदुःखसमुदयसत्याकारस्वभाव तृतीयमित्येव त्रिविमोक्षमुखाकारास्त्रय· प्रतिपक्षमार्ग ।

अविभावितविभावितरूपसंज्ञत्वाद् यथाक्रममध्यात्म रूप्यरूपीति वहिर्धा रूपाणि पश्यतीत्येतौ निर्माणावरणप्रतिपक्षेण द्वौ विमोक्षौ। शुभाशुभरूपनिर्माणे च यथाक्रममाभोग प्रातिकूल्यञ्च संक्लेश· तत्प्रतिपक्षेण शुभं विमोक्षमुख कायेन साक्षात्कृत्वोपसम्पद्य विहरतीत्येको विमोक्ष इति विमोक्षाकारा. त्रयो निर्याणमार्ग ।

मोक्षानुकूलविहारमार्गस्वभावाश्चतुरारूप्यसमापत्त्याकाराः शान्तविहारस्वभाव सज्ञावेदितनिरोधाकार एक इति पञ्चाकारा दृष्टधर्मसुखविहारमार्ग ।

चतुर्ध्यानारूप्यनिरोधसमापत्त्याकारा नव लोकोत्तरमार्ग। चतुःसत्यसङ्गृहीता. क्लेशविसंयोगलक्षणानन्तर्यमार्गाकाराश्चत्वारः प्रहाणमार्ग· । दानादिपारमिताकारा दश बुद्धत्वमार्ग । तदेवं बोधिसत्त्वाना मार्गज्ञतामार्गाधिष्ठानाश्चतुस्त्रिशदाकारा भवन्ति ।

सर्वाकारज्ञताकारस्तु निरतिशयत्वादेक एव केवलमसाधारणमार्ग । तत्र स्थानास्थान-कर्मविपाक-नानाधिमुक्ति-अनेकलोकधातु-इन्द्रियपरापर-सर्वत्रगामिनीप्रतिपत्-संक्लेशव्यवदान- पूर्वनिवासानुस्मृति-च्युत्युपपत्ति- आस्रवक्षयज्ञानबलाकारा दश। बुद्धोऽहमित्यात्मप्रतिज्ञाने रागादीनामन्तरायत्वाख्याने सर्वज्ञतादिमार्गस्य निर्याणत्वप्रकाशने क्षीणास्रवत्वेनात्मनोऽभ्युपगमे च पर्यनुयोक्तुरभावेन वैशारद्याकाराश्चत्वार· । पर्याये धर्मलक्षणे जनपदभाषाया धर्मप्रभेदे च यथाक्रम धर्मार्थनिरुक्तिप्रतिभानप्रतिसंविदाकाराश्चत्वार । नास्ति स्खलित रवितं मुषितस्मृतिरसमाहित चित्त नानात्वसज्ञा अप्रतिसंख्यायोपेक्षा चेत्येवमाकारा· षट्। नास्ति छन्दतो वीर्यत· स्मृतितः समाधे· प्रज्ञाया विमुक्तेश्च परिहाणिरित्येवमाकाराः षट्। कायवाङमनस्कर्मणां ज्ञानपूर्वङ्गमानुपरिवर्तनाकारास्त्रय· । अतीतानागतप्रत्युत्पन्नेषु असङ्गाप्रतिहतज्ञानाकारास्त्रय इति अष्टादशावेणिकबुद्धधर्माकारा. । सर्वबुद्धभाषिततथता - सर्वधर्मवशवर्तनस्वयम्भू - सर्वाकाराभिसम्बोधिबुद्धत्वाकाराः त्रयश्च । इत्येकोनचत्वारिशदाकारा· सर्वाकारज्ञतामार्गाधिष्ठाना भवन्ति ।

तत्रानास्रवा: सास्रवाश्च सर्वज्ञताकारा यथाक्रमं श्रावकबोधिसत्त्वभेदेन। मार्गज्ञताकारा सास्रवा एव, बोधिसत्त्वानामत्यन्तक्लेशाप्रहाणात्। अनास्रवा एव सर्वाकारज्ञताकारा: सर्वथा सवासनसर्वक्लेशज्ञेयावरणप्रहाणेन सम्यक्सम्बुद्धस्य सर्वधर्मवशवर्तित्वाद्, इत्येकत्र गण्यमानं त्रिसप्तत्युत्तरशतमित्याकारा:।

विशिष्टप्रयोगैराकारा भावयितव्या:, ते च प्रयोक्तार विना कथयितुमशक्या इति श्रवणादिभाजन प्रयोक्तारमाह—

कृताधिकारा बुद्धेषु तेषूप्तशुभमूलका.।
मित्रै. सनाथा. कल्याणैरस्या. श्रवणभाजनम् ॥६॥

बुद्धोपासनसम्प्रश्नदानशीलादिचर्यया।
उद्ग्रहधारणादीना भाजनत्व सता मतम् ॥७॥

अतीतप्रत्युत्पन्नबुद्धेषु सामान्येनोप्तशोधितशुभमूलका., कायाद्युपस्थानाराधनात् कृततथागतपर्युपासना:, कृतशंकास्थानपरिप्रश्ना, कृतदानादिदशपारमिताप्रतिपत्त्यनुष्ठाना:, कल्याणमित्रैरधिष्ठिताश्च यथाक्रममाकारलक्षणाया मातुरस्या ग्रन्थश्रवणधारणामुषितार्थयथानयमनस्कारणा भाजनं बुद्धादिभि: मतमिति।

२-प्रयोगा:

प्रयोक्तारं निर्दिश्य प्रयोग इत्याह—

रूपादिष्वनवस्थानात् तेषु योगनिषेधत.।
तत्तथतागम्भीरत्वात् तेषा दुरवगाहत. ॥८॥

तदप्रामाण्यत. कृच्छ्राच्चिरेण प्रतिबोधत।
व्याकृतावविवर्त्यत्वे निर्याणे सनिरन्तरे ॥९॥

आसन्नबोधे क्षिप्रञ्च परार्थेऽवृद्ध्यहानित.।
धर्माधर्माद्यदृष्टौ च रूपाचिन्त्याद्यदर्शने ॥१०॥

रूपादेस्तन्निमित्तस्य तद्भावस्याविकल्पक ।

फलरत्नप्रदाता च शुद्धक सावधिश्च स ॥११॥

रूपादिपु नि स्वभावतयाऽनवस्थानम्, अयोग एव तेपु प्रयोगो भवति, तावेव रूपादितथतास्वरूपत्वेन गम्भीर , दुरवगाह , अप्रमाणश्चेत्येवमभिसम्बोधाना यथासख्य रूपादिष्वनवस्थान-अयोग-गम्भीर-दुरवगाह-अप्रमाणानीति पञ्च प्रयोगा. । प्रज्ञापारमिताया उत्त्रास-अनुत्त्रास-सम्यगुद्ग्रहण-आन्तरायिकधर्मवर्जन-सततधर्मभावना- अभिनवानास्रवधर्माधारत्व - धर्मकायफलाभिनिर्वर्तन- धर्मचक्रप्रवर्तन-वृद्धिपरिहाण्यदर्शन - कामधात्वनुपलम्भ- रूपाद्यचिन्त्याकाराममनन- रूपतन्निमित्ततत्स्वभावाविकल्प- प्रथमफलदर्शन - रूपविशुद्धि- सवत्सराभियोगानुत्सर्गादिप्रतिपत्तिमता यथाक्रम महत्कृच्छ्रचिराभिसम्बोध- व्याकरणलाभ - अविनिवर्तनीय-निर्याण-निरन्तर-आसन्नाभिसम्बोध-क्षिप्राभिसम्बोध-परार्थ- अवृद्धयपरिहाणि-धर्माधर्माद्यनुपलम्भ-रूपाद्यचिन्त्याकारनिरोध- रूपादिभावाविकल्प- फलरत्नदान- विशुद्धि - अवधिप्रयोगा पञ्चदशधा इति विंशतिप्रयोगा भवन्ति ।

३-गुणाः

प्रयोगानन्तर गुणदर्शनपूर्वक सुतरामभ्यस्यन्ते प्रयोगा इति तद्गुणान् आह—

माराणा शक्तिहान्यादिश्चतुर्दशविधो गुण ।

मारशक्तिव्याघात-बुद्धसमन्वाहारज्ञातत्व-बुद्धप्रत्यक्षीकरण-सम्यक्सम्बोध्यासन्नीभाव- महार्थतादि- देशनिरूपण - सर्वानास्रवधर्मपरिपूरिगुण- कथापुरुषता-अभेद्यता-असाधारणकुशलमूलोत्पत्ति - प्रतिज्ञायाथार्थ्यसम्पादन - उदारफलपरिग्रहण - सत्त्वार्थप्रतिपत्ति-नियतिलाभा इति गुणा यथासख्य बुद्धाधिष्ठान-आनुभावज्ञानदर्शन-आसन्नीभाव-महानुगम-कृत्यकरण- प्रतिपक्षधर्मपरिपूरण- सर्वाकारज्ञता-कथाकथन-मानाध्यकरण-महोदारप्रीतिसम्पादन - तत्प्रतिज्ञावचनानुमोदन-गम्भीरधर्माभिलाप-सत्त्वार्थकरण- अविकल्पप्रज्ञापारमिताप्रापका इत्येतदविपरीतप्रयोगानुमोदनात् चतुर्दश गुणा उत्पद्यन्ते प्राप्यन्ते च ।

४-दोषाः

तदनन्तर के पुनः प्रयोगान्तरायकरा दोषाः, येषा परिवर्जनेन प्रयोगा भावयितव्या इत्यन्तरायकरान् दोषानाह—

दोषाश्च षड् विबोद्धव्याश्चतुर्भिर्दशकैः सह ॥१२॥

महाकृच्छ्रप्राप्ति, अत्याशुप्रतिभानता, कायदौष्ठुल्यम्, चित्तदौष्ठुल्यम्, अयोगविहितस्वाध्यायादिकम्, वैमुख्यनिमित्तग्राहिता, हेत्वभिनिवेशभ्रंश, प्रणीतास्वादभ्रंशः, सर्वथा उत्तमयानसंग्रहभ्रश., सर्वदोद्देशभ्रश इति प्रथम दशकम् ।

हेतुफलसम्बन्धभ्रश', निरुत्तरभ्रशः, बहुविधविषयविकल्पप्रतिभानोत्पादः, अक्षरलिखनाभिनिवेश., अभावाभिनिवेशः, अक्षराभिनिवेशः, अनक्षराभिनिवेशः, जनपदादिमनस्कारः, लाभसत्कारश्लोकास्वादनम्, अमार्गोपायकौशलमार्गणमिति द्वितीयं दशकम् ।

यथासंख्यं श्रोतावक्त्रो' पूर्वापरयो' कस्यचिदभिसम्बन्धेन छन्दकिलासवैधुर्यम्, छन्दविषयभेदवैधुर्यम्, अल्पेच्छतानल्पेच्छतावैधुर्यम्, धूतगुणयोगायोगौ, कल्याणाकल्याणधर्मत्वम्, त्यागमात्सर्यम्, दानाग्रहणम्, उद्घटितज्ञविपञ्चितज्ञत्वम्, सूत्रादिधर्माभिज्ञानभिज्ञत्वम्, षट्पारमितासमन्वागमासमन्वागमाविति तृतीय दशकम् ।

तथैव उपायानुपायकौशले, धारणीप्रतिलम्भाप्रतिलम्भौ, लिखितुकामताऽलिखितुकामते, विगताविगतकामच्छन्दत्वे चेति चत्वारि, अपायगतिवैमुख्यम्, सुगतिगमनसौमनस्यमिति द्वे, यथासख्य श्रोतावक्त्रो पूर्वापरयो कस्यचिदभिसम्बन्धेन एकाकिपर्षदभिरति', अनुबन्धकामानवकाशदानत्वम्, आमिषकिञ्चित्काभिलाषतददातुकामता, सदसज्जीवितान्तरायदिग्गमनमिति चत्वारि च चतुर्थं दशकम् ।

तथैव दुर्भिक्षदिग्गमनागमनम्, चौराद्याकुलितदिग्गमनागमनम्, कुलावलोकनदौर्मनस्यमिति त्रीणि, मारभेदप्रयोग, प्रतिवर्णिकोपसहारः, अयथाविषयस्पृहोत्पादनमिति अपराणि त्रीणि । इत्येव षट्चत्वारिंशद्दोषा भवन्ति ।

५-लक्षणानि

दोषानन्तर यथासख्यं गुणदोपादानत्यागेन प्रयोगा भावनीया लक्षणज्ञान-पूर्वकमिति तेषा लक्षणमाह—

लक्ष्यते येन तज्ज्ञेय लक्षण त्रिविध च तत्।
ज्ञान विशेष कारित्र स्वभावो यश्च लक्ष्यते ॥१३॥

प्रयोगाणा लक्षण करणसाधनपरिग्रहेण ज्ञान-विशेष-कारित्रस्वरूपम्, कर्म-सावनपरिग्रहेण च स्वभावात्मकमिति लक्षण चतुर्विध वोद्धव्यम्।

तत्र तावत् ज्ञानलक्षण त्रिसर्वज्ञताभेदेन भिद्यमानं सर्वज्ञताद्वारेणाह—

तथागतस्य निर्वृत्तौ लोके चालुज्यनात्मके।
सत्त्वाना चित्तचर्यासु तत्सक्षेपे वहिर्गतौ ॥१४॥

अक्षयाकारताया च सरागादौ प्रविस्तृते।
महद्गतेऽप्रमाणे च विज्ञाने चानिदर्शने ॥१५॥

अदृश्यचित्तज्ञाने च तदुन्मिञ्जादिसज्ञकम्।
पुनस्तथताकारेण तेषा ज्ञानमत परम् ॥१६॥

तथताया मुनेर्बोधतत्पराख्यानमित्ययम्।
सर्वज्ञताधिकारेण ज्ञानलक्षणसग्रह ॥१७॥

तथागतनिर्वृत्ति- लोकालुज्यता- सत्त्वचित्तचरित - चित्तसक्षेप- चित्तविक्षेप-चित्ताक्षयाकार- सरागादिचित्त- 'आदि' -शब्दसङ्गृहीतविगतरागचित्त- विपुलचित्त-महद्गतचित्त - अप्रमाणचित्त - अनिदर्शनचित्त - अदृश्यचित्त- चित्तोन्मिञ्जितादि-उन्मिञ्जितादितथताकार - तथागततथतावबोधतत्परसमाख्यानप्रज्ञपनञ्चेत्येभि. षोडशभि' ज्ञानाकारप्रकारै: यथानय सर्वज्ञताप्रयोगा. सम्यग् लक्ष्यन्त इति ज्ञान-लक्षण सर्वज्ञतया सङ्गृहीतम्।

तदनन्तरं मार्गज्ञताधिकारेणाह—

शून्यत्वे सानिमित्ते च प्रणिधानविवर्जिते ।
अनुत्पादानिरोधादौ धर्मताया अकोपने ॥१८॥

असस्कारेऽविकल्पे च प्रभेदालक्षणत्वयो. ।
मार्गज्ञताधिकारेण ज्ञानलक्षणमिष्यते ॥१९॥

शून्यतानिमित्ताप्रणिहितानुत्पादानिरोधातमकानि । आदिशब्देन असक्लेशा-व्यवदानाभावस्वभावानिश्रिताकाशलक्षणानि एतानि षट् सङ्गृहीतानि । धर्मताऽ-विकोपनासस्काराविकल्पप्रभेदालक्षणानि चेत्येभि षोडशभि ज्ञानाकारप्रकारै: यथावत् मार्गज्ञताप्रयोगा लक्ष्यन्त इति ज्ञानलक्षण मार्गज्ञतासङ्गृहीतम् ।

तदनन्तर सर्वाकारज्ञताद्वारेणाह—

स्वधर्ममुपनिश्रित्य विहारे तस्य सत्कृतौ ।
गुरुत्वे माननायाञ्च तत्पूजाऽकृतकत्वयो. ॥२०॥

सर्वत्र वृत्तिमज्ञानमदृष्टस्य च दर्शकम् ।
लोकस्य शून्यताकारसूचकज्ञापकाक्षगम् ॥२१॥

अचिन्त्यशान्ततादर्शि लोकसज्ञानिरोधि च ।
ज्ञानलक्षणमित्युक्त सर्वाकारज्ञतानये ॥२२॥

इति । तथागतस्वधर्मोपनिश्रयविहार-सत्कार-गुरुकार-मानना-पूजना-अकृत-कत्व-सर्वत्रग-अदृष्टार्थदर्शक-लोकशून्यताकार-लोकशून्यतासूचक - लोकशून्यताज्ञापक-लोकशून्यतादर्शक- अचिन्त्यतादेशना- शान्ततादेशना- लोकनिरोध- सज्ञानिरोधाख्यै: एभि. षोडशभिर्ज्ञानाकारप्रकारै: यथावत् सर्वाकारज्ञताप्रयोगा लक्ष्यन्त इति ज्ञान-लक्षण सर्वाकारज्ञतासंगृहीत भवति ।

नवभिरन्तरश्लोकैरेवं ज्ञानलक्षणमभिधाय ज्ञानाकारेण परिच्छिन्नानां विशेषो ज्ञेय इति ज्ञानलक्षणानन्तरम् अन्तरश्लोकेन विशेषलक्षणमाह—

अचिन्त्यादिविशेषेण विशिष्टै. सत्यगोचरै. ।
विशेषलक्षणं षड्भिर्दशभिश्चोदित क्षणै. ॥२३॥

इति। अचिन्त्यातुल्यादिविशेषविशिष्टैर्दुःखादिसत्यविषयैः षोडशभिर्धर्मान्वयज्ञानक्षान्तिज्ञानक्षणैर्मार्गज्ञतादिप्रयोगा लक्ष्यन्त इति विशेषलक्षणम्।

क पुनरचिन्त्यादिविशेष इत्यन्तरश्लोकत्रयमाह--

अचिन्त्यातुल्यते मेयसख्ययोः समतिक्रमौ।
सर्वार्यसग्रहो विज्ञवेद्यासाधारणज्ञते ॥२४॥

क्षिप्रज्ञान्यूनपूर्णत्वे प्रतिपत्समुदागमौ।
आलम्बनञ्च साधारं साकल्य सम्परिग्रह. ॥२५॥

अनास्वादश्च विज्ञेयो विशेषः षोडशात्मक.।
विशेषमार्गो मार्गेभ्यो येनान्येभ्यो विशिष्यते ॥२६॥

इति। सम्यक्सम्बुद्धादे सुसंगृहीतप्रज्ञाबलेन अचिन्त्यता, अतुल्यता, प्रमेयसमतिक्रम, सख्येयसमतिक्रमः, सर्वार्यपुद्गलसग्रहः, विज्ञपुरुषवेदनीयता, श्रावकाद्यगोचरवस्तुपरिज्ञानम्, स्वमतापेक्षक्षिप्राभिज्ञताज्ञानम्, सवृतिपरमार्थसत्याश्रितसर्वधर्मान्यूनापूर्णता, त्रिमण्डलविशुद्धदानादिषट्पारमिताप्रतिपत्ति, सम्यक्प्रयोगेनानेककल्पेषु आसादितपुण्यज्ञानसमुदागमौ, अविकल्पेन सर्वधर्मालम्बनम्, धर्मधातुस्वभावबोधिसत्त्वाधार, प्रणिधानादिषट्पारमितापरिसमाप्तिहेतुसम्भार., कल्याणमित्रोपायेन सपरिग्रह, अभिनिवेशानास्वाद इति षोडशात्मक यथाक्रमं दुःखादिसत्यक्षणाना विशेषः, येन श्रावकादिमार्गेभ्यो बोधिसत्त्वादीना मार्गज्ञतादिद्वये विशेषमार्गो विशिष्यते। अतस्तेषा यथोक्तविशेषविकलोऽभिनिवेशाद्युत्पादनलक्षणत्वेन सुगमत्वान्नोक्तः।

विशेषलक्षणेनावच्छिन्नानां किं कारित्रमिति अन्तरश्लोकद्वयेन कारित्रलक्षणमाह—

हित सुख च त्राणं च शरणं लयनं नृणाम्।
परायण च द्वीप च परिणायकसंज्ञकम् ॥२७॥

अनाभोग त्रिभिर्यानै. फलासाक्षात्क्रियात्मकम्।
पश्चिम गतिकारित्रमिद कारित्रलक्षणम् ॥२८॥

इति । अनागतहित-ऐहिकसुख-दु·खरहिताविपाकधर्मतोपस्थापनार्थेन हितादित्रय सर्वज्ञताकारित्रम् । आत्यन्तिकहित-दु·खहेतुनिवर्तन-संसारनिर्वाण-समताधिगम-स्वपरार्थाधिगमाधारभाव-परार्थप्रतिपत्ति-अनाभोगप्रवृत्तसत्त्वार्थ-यानत्रयनिर्याणफलासाक्षात्कारा इति यथाकालमुपसहारार्थेन शरणादीनि सप्त मार्गज्ञताकारित्राणि । सर्वाकारज्ञतया सर्वधर्मदैशिकत्वेन सर्वाकारज्ञताया एकमेव गतिकारित्रम् । कारित्राकारैरेव यथावद् सर्वज्ञतात्रयस्य प्रयोगा लक्ष्यन्त इति कारित्रलक्षणम् ।

कारित्रलक्षणेनावच्छिन्नानां क· स्वभाव इति अन्तरश्लोकत्रयेण स्वभावलक्षणमाह—

क्लेशलिङ्गनिमित्ताना विपक्षप्रतिपक्षयो· ।
विवेको दुष्करैकान्तावुद्देशोऽनुपलम्भक· ॥२९॥

निषिद्धाभिनिवेशश्च यश्चालम्बनसज्ञक· ।
विप्रत्ययोऽविघाती च सोऽपदागत्यजातिक· ॥३०॥

तथतानुपलम्भश्च स्वभाव· षोडशात्मक· ।
लक्षीव लक्ष्यते चेति चतुर्थं लक्षण मतम् ॥३१॥

इति । रागादिक्लेश-तल्लिङ्गकायदौष्ठुल्य-तन्निमित्तायोनिशोमनसिकारादि-रागारागादिविपक्षप्रतिपक्षाणा शून्यत्वेन सर्वज्ञताविवेकस्वभावचतुष्टयम् । परमार्थासत्सत्त्वपरिनिर्वापणदुष्करकारक - अन्ययानापातलक्षणैकान्तिक-चिरसाध्योत्तमोद्देश-भाव्यभावकधर्मानुपलम्भ-समस्तभावाभिनिवेशनिषेधा इत्येते पञ्च मार्गज्ञतास्वभावा· । सर्वज्ञतामार्गज्ञतासङ्गृहीतवस्तुविशेषालम्बनम्, लोकप्रतिपत्तिग्रहणादिविपरीतनिर्देशात् विप्रत्यय·, रूपाद्यविघातिज्ञानम्, ज्ञानज्ञेयानुपलम्भेन अप्रतिष्ठम्, तथतया अगतिः, रूपादिनि स्वभावत्वेन अजातिक, भावाभावादिस्वभावत्रयानुपलम्भ इति एते सर्वाकारज्ञतायाः सप्त स्वभावाः । इत्येव षोडशभि· स्वभावैर्यथावत् त्रिसर्वज्ञताप्रयोगा लक्षीव लक्ष्यन्ते इति चतुर्थं स्वभावलक्षण मतम् । इत्येव सामान्येन एकत्र कृतानि एकनवति· लक्षणानि भवन्ति ।

६-मोक्षभागीयम्

यथोक्तप्रयोगपरिज्ञानं मोक्षभागीयकुशलमूलवत एव भवतीति मोक्ष-भागीयमाह—

अनिमित्तप्रदानादिसमुदागमकौशलम् ।
सर्वाकाराववोधेऽस्मिन् मोक्षभागीयमिष्यते ॥३२॥

इति। अनिमित्तालम्बनज्ञानाकारेण दानादिपारमिता आरभ्य सर्वाकारज्ञता-पर्यन्त स्वसन्ताने समुदागमे कौशलमेवास्मिन् सर्वाकाराभिसम्बोधे मोक्षभागीय-मिष्टम् ।

किञ्च तत्कौशलमिति तद्दर्शनायान्तरश्लोकौ आह—

वुद्धाद्यालम्वना श्रद्धा वीर्यं दानादिगोचरम् ।
स्मृतिराशयसम्पत्ति. समाधिरविकल्पना ॥३३॥

धर्मेषु सर्वैराकारैर्ज्ञान प्रज्ञेति पञ्चधा ।
तीक्ष्णै सुवोधा सम्वोधिर्दुर्वोधा मृदुभिर्मता ॥३४॥

इति। अनिन्द्रियस्वभावा. श्रद्धावीर्यस्मृतिसमाधिविशिष्टप्रज्ञा यथासंख्यं वुद्ध-दान-आशयसम्पत्ति-अविकल्प-सर्वधर्मसर्वाकारपरिज्ञादिषु पञ्चविधविषयेषु कौशलम् । एवमपि न सर्वैरनुत्तरा सम्यक्सम्वोधि॰ प्राप्या। धर्मतेयं यतोऽधिमात्रै: श्रद्धादिभि: सम्यक्सम्वोधि सुवोधा, मृदुभिस्तैरेव दुर्वोधेत्यर्थादिदमाक्षिप्तम् । मध्यै. प्रत्येकवुद्धवोधिर्मृदुभि श्रावकवोधिश्चाधिगम्यत इति ।

७-निर्वेधभागीयम्

उत्पन्नमोक्षभागीयस्योत्साहिनो निर्वेधभागीयमुत्पद्यत इत्याह—

आलम्वनं सर्वसत्त्वा ऊष्मणामिह शस्यते ।
समचित्तादिराकारस्तेष्वेव दशधोदित. ॥३५॥

स्वयं पापान्निवृत्तस्य दानाद्येषु स्थितस्य च ।
तयोर्नियोजनान्येषा वर्णवादानुकूलते ॥३६॥

मूर्धग स्वपराधारं सत्यज्ञानं तथा क्षमा ।
तथाग्रधर्मा विज्ञेया. सत्त्वाना पाचनादिभि: ॥३७॥

इति। अस्यां सर्वाकाराभिसम्बोधौ सममैत्रहिताप्रतिघाविहेठनाचित्ताकारै:पञ्चभिर्मातापितृचित्तभ्रातृभगिनीचित्तपुत्रदुहितृचित्तमित्रामात्यचित्तज्ञाति - सालोहितचित्ताकारै अन्यै: पञ्चभि: सत्त्वालम्बने ऊष्मगतमिष्यते।

संक्षेपतोऽकुशलकुशलयोर्यथासख्य हानोपादानाभ्यां स्वयं निवृत्तस्य प्रवृत्तस्य च, तद्द्वारा अन्येषां पापान्निवर्तन कुशले च प्रवर्तनमिति द्वावाकारौ। तथैव अन्येषां स्वयम्प्रवृत्तौ वर्णवादोऽनुकूलता चेति धर्मप्रभेदद्वैविध्येन हि अनन्ताकारा इति सत्त्वालम्बने मूर्धगतो भवति।

यथा मूर्धगते स्वपराधिष्ठानभेदेन आलम्बनाकारा:, तथा नियोजनवर्णवादानुकूलताद्याकारै: स्वपराधिष्ठानदु:खादिसत्येष्वालम्बनमेव क्षान्तिर्भवति।

पूर्ववत् स्वपराधिष्ठानपाचनमोचनाद्याकारै: सत्त्वालम्बनमेव अग्रधर्मा भवन्तीत्येव निर्वेधभागीया भवन्ति।

सर्वाकारमार्गवस्तुविभावनाभेदेन यथाक्रम सर्वाकारज्ञतादित्रिविधेऽभिसमये लौकिकनिर्वेधभागीयाधिगमपूर्वको लोकोत्तरदर्शनभावनामार्गाधिगम.। सर्वाकाराभिसम्बोधादौ तु त्रिविधेऽभिसमये भावनोत्तरोत्तरावस्थाविशेषेण सर्वाकारविशेषमार्गसंगृहीत ज्ञानमनास्रवं मृदुमध्याधिमात्रक्रमेणोत्पद्यत इति सकृदुत्पत्तिनिरासाय निर्वेधभागीयादिव्यपदेशोऽभिहित इति वेदितव्यम्।

८-अवैवर्तिको गण:

अवैवर्तिकबोधिसत्त्वसघस्य यथोक्तनिर्वेधभागीयमुत्पद्यत इत्यवैवर्तिकबोधिसत्त्वसघलक्षणमाह—

निर्वेधाङ्गान्युपादाय दर्शनाभ्यासमार्गयो.।
ये बोधिसत्त्वा वर्तन्ते सोऽत्रावैवर्तिको गण.॥३८॥

इति । ये वीरा चतुर्षु निर्वेधभागीयेषु वक्ष्यमाणदर्शनमार्गभावनामार्गयोः तत्तदविगमनयेन स्थिता., ते एव अवैवर्तिकशैक्ष्यबोधिसत्त्वसघा भवन्ति ।

किञ्च तेपामावेणिकलक्षणमिति चेत् तावदेकेन अन्तरश्लोकेन निर्वेध-भागीयस्थिताना लक्षणमाह—

रूपादिभ्यो निवृत्त्याद्यैर्लिङ्गैर्विंशतिधेरितै. ।
निर्वेधाङ्गस्थितस्येदमवैवर्त्तिकलक्षणम् ॥३९॥

इति । रूपादिनिवृत्तिनिर्विचिकित्साद्याकारैर्विंशतिप्रकारैर्निर्वेधभागीय-स्थानामवैवर्तिकलक्षण ज्ञेयम् ।

कानि च निवृत्त्यादेर्लक्षणानि इति चेत् षड्भि. अन्तरश्लोकैः प्रतिपाद-यितुमाह—

रूपादिभ्यो निवृत्तिश्च विचिकित्साक्षणक्षयौ ।
आत्मन. कुशलस्थस्य परेपा तन्नियोजनम् ॥४०॥

पराधारश्च दानादि गम्भीरेऽर्थेप्यकाक्षणम् ।
मैत्र कायाद्यसवास. पञ्चधावरणेन च ॥४१॥

सर्वानुशयहानश्च स्मृतिसप्रज्ञता शुचि ।
चीवरादि शरीरे च कृमीणामसमुद्भव. ॥४२॥

चित्ताकौटिल्यमादान धूतस्यामत्सरादिता ।
धर्मतायुक्तगामित्व लोकार्थं नरकैपणा ॥४३॥

परैरनेयता मारस्यान्यमार्गोपदेशिन. ।
मार इत्येव बोधश्च चर्या बुद्धानुमोदिता ॥४४॥

ऊष्ममूर्द्धगु नक्षान्तिष्वग्रधर्मेष्ववस्थित. ।
लिङ्गैरमीभिर्विशत्या सम्बोधेर्न निवर्तते ॥४५॥

इति। अस्वभावत्वाद् रूपादिधर्मेभ्यो निवृत्ति', अवेत्य प्रसादलाभेन विचिकित्साक्षय, प्रणिधानसमृद्ध्या मिथ्यादृष्टि-नरक-प्रेत-तिर्यगुपपत्ति-बुद्धवचनाश्रवण - प्रत्यन्तजनपदोत्पाद - इन्द्रियवैकल्यजडमूकभाव- दीर्घायुष्कदेवोपपत्तीत्यष्टाक्षणक्षयः, कारुणिकतया स्वपरकुशलधर्मनियोजनम्, परात्मपरिवर्त्तकत्वेन परसत्त्वविषयपरिणामितदानादि, सम्यग्धर्मावबोधेन गम्भीरधर्मार्थिकाक्षणम्, परहितप्रतिपन्नत्वेन मैत्रकायवाङ्मनस्कर्म, प्रयोगसम्पत्त्या कामच्छन्दो व्यापाद: स्त्यानमिद्धमौद्धत्यकौकृत्य विचिकित्सा चेति पञ्चनीवरणैरसवास, विभावितप्रतिपक्षत्वेन अविद्यादिसर्वानुशयविध्वस, नित्यसमाहितत्वेन स्मृतिसम्प्रज्ञानयोग., चौक्षसमुदाचारत्वेन शुचिपरिभोग्यचीवरादीति एकादश आकारा:। सर्वलोकाभ्युपगतकुशलमूलत्वेन काये अशीतिकृमिकुलसहस्रासम्भवः, कुशलमूलविशुद्ध्या चित्ताकौटिल्यम्, लाभसत्कारादिनिरपेक्षत्वेन पाशुकूलिकत्वादिधूतगुणसमादानम्, दानादिविशेषप्रतिपत्त्या तद्विपक्षमात्सर्यभ्रष्टशीलादेरभाव', सर्वधर्मसग्रहाद् धर्मताऽविरुद्धप्रज्ञापारमितायोगगमनम्, स्वात्मीकृतसत्त्वधातुत्वेन परार्थनरकाभिलाप इति षडाकारा:। अधिगतसम्प्रत्ययधर्मत्वेन अपरप्रणयनम्, विदितबुद्धत्वोपायकौशलत्वेन प्रतिरूपमार्गोपदेकमारस्य मारत्वावबोधश्चेति द्वावाकारौ। त्रिमण्डलविशुद्ध्या सर्वासु चर्यासु बुद्धानुमोदितत्वमिति एक आकार.। यथाक्रम ऊष्ममूर्धक्षान्त्यग्रधर्मेष्ववस्थितो बोधिसत्त्वोऽनुत्तरबोधेर्न निवर्तत इति एभिर्विशतिलिङ्गैर्विज्ञेयम्।

निर्वेधभागीयावैवर्तिकलक्षणानन्तर दर्शनमार्गावैवर्तिकलक्षणमेकेन अन्तरश्लोकेनाह—

क्षान्तिज्ञानक्षणा षट् च पञ्च पञ्च च दृक्पथे।
बोधिसत्त्वस्य विज्ञेयमवैवर्तिकलक्षणम् ॥४६॥

इति। दु.खादिसत्यद्वारा धर्मान्वयज्ञानक्षान्त्यादय षोडश क्षणा. दर्शनमार्गस्थबोधिसत्त्वस्यावैवर्तिकलक्षण भवति।

कीदृशक्षणाकारलक्षणमिति चेत् पञ्चभिरन्तरश्लोकैराकारानाह—

रूपादिसज्ञाव्यावृत्तिर्दार्ढ्यं चित्तस्य हीनयो।
यानयोर्विनिवृत्तिश्च ध्यानाद्यङ्गपरिक्षय. ॥४७॥

कायचेतोलघुत्वञ्च कामसेवाभ्युपायिकी ।
सदैव ब्रह्मचारित्वमाजीवस्य विशुद्धता ॥४८॥

स्कन्धादावन्तरायेषु सम्भारे सेन्द्रियादिके ।
समरे मत्सरादौ च नेति योगानुयोगयो. ॥४९॥

विहारप्रतिषेधश्च धर्मस्याणोरलब्धता ।
निश्चितत्वं स्वभूमौ च भूमित्रितयसस्थिति. ॥५०॥

धर्मार्थं जीवितत्याग इत्यमी षोडश क्षणा. ।
अवैवर्तिकलिङ्गानि दृङ्मार्गस्थस्य धीमत. ॥५१॥

इति । स्वलक्षणशून्यतया रूपादिधर्मावबोधव्यावर्तनम्, बुद्धादेरधिष्ठानेन अनुत्तरबोधिचित्तदृढता, महायानविशेषधर्मप्रतिपत्त्या श्रावकप्रत्येकबुद्धयानचित्त-विनिवर्तनम्, धर्मप्रविचयसामर्थ्याद् ध्यानारूप्यसमापत्त्याद्युदयाङ्गपरिक्षय इति चत्वार एव दु.खस्याकारा भवन्ति ।

अपगताकुशलत्वेन कायचेतोलाघवम्, सत्त्वदमनोपायकौशलसामर्थ्येन अनभिनिवेशकामोपभोग , विषयादीनवदर्शनेन सदा ब्रह्मचारित्वम्, सत्पुरुषधर्मतया सम्यगुपकरणाजीवविशुद्धत्वमिति चत्वार एव समुदयाकारा भवन्ति ।

शून्यताव्यवस्थितत्वेन स्कन्धधात्वायतनयोगानुयोगयोरवरणमित्येव योगानु-योगविहारप्रतिषेध., निरस्तविपक्षत्वेन अधिगमान्तरायधर्माणां पूर्ववद्योगानुयोग-विहारप्रतिषेध, परिज्ञातविकल्पदोषत्वेन बोधिसम्भारदानादीना पूर्ववत् कथा-योगानुयोगविहारप्रतिषेध., ग्राह्यग्राहकयोर्हेयत्वेनेन्द्रियाश्रयनगरादियुद्धेषु पूर्व-वद्योगानुयोगविहारप्रतिषेध इति चत्वारो निरोधाकारा भवन्ति ।

दानादिविशेषावबोधेन मात्सर्यदौःशील्यादियोगानुयोगविहारप्रतिषेध , सर्व-धर्मप्रविमोक्षमुखस्वभावत्वेन अणुमात्रज्ञेयधर्मानुपलम्भ., अभिसम्प्रत्ययलाभेन निरवद्यनात्मकस्वभूमित्रयव्यवस्थितावस्थानम्, एकान्तनिष्ठत्वेन सर्वा-कारज्ञतादिधर्मार्थं जीवितत्याग इति चत्वारो मार्गाकारा भवन्ति ।

एवं क्षान्तिज्ञानक्षणाः षोडशभिराकारै सम्यगधिगता सन्तोऽनभिनिविष्टग्राह्यग्राहकाकारशुद्धलौकिकपृष्ठचित्तसगृहीत स्वानुरूपकार्य रूपादिसज्ञाव्यावर्तनादिक परप्रतिपत्तिविषयं जनयन्तीत्यतो दर्शनमार्गस्थावैवर्तिकबोधिसत्त्वलक्षणानि भवन्ति। अधिगमानुरूप एव सर्वत्र योगिना व्यवहार. अन्यत्र सत्त्वविनयप्रयोजनवशादिति ज्ञापनायोपचारेणोक्तम्, अन्यथा योगिसन्तानप्रत्यात्मवेद्यक्षणाः कथ परप्रतिपत्तये लक्षणानीति ?

तदनन्तर सत्यपि भावनामार्गस्थावैवर्तिकलक्षणे 'नागृहीतविशेषणा विशेष्ये बुद्धिरुत्पद्यते' इति न्यायात् तावद्भावनामार्गं विशेषयन्नाह—

गम्भीरो भावनामार्गो गाम्भीर्यं शून्यतादिकम्।
समारोपापवादान्तमुक्तता सा गभीरता ॥५२॥

इति। शून्यतादिके न रूपादिकम्, न ततोऽन्यच्छून्यतादिकमिति यथाक्रमं या समारोपापवादान्तमुक्तता, सा शून्यतादेर्गाम्भीर्यं शून्यतादिकमिति गाम्भीर्ययोगाद् गम्भीरोऽभ्यासपथ इति।

विशेषणं निर्दिश्यैव विशेष्य वस्तु आह—

चिन्तातुलननिध्यानान्यभीक्ष्णं भावनापथ.।
निर्वेधाङ्गेषु दृङ्मार्गे भावनामार्ग एव च ॥५३॥

इति। श्रुतचिन्ताभावनामयप्रज्ञया समाधौ वा प्रयोगमौलपृष्ठभाविन्या प्रज्ञया यथाक्रम त्रिषु निर्वेधाङ्गादिषु निर्दिष्टानामर्थाना पुन पुनश्चिन्तातुलननिध्यानानि भावनामार्गे प्राबन्धिकानि भवन्ति।

तस्य कति प्रकारा इति चेदाह—

प्राबन्धिकत्वादिष्टोऽसौ नवधा च प्रकारत ।
मृदुमध्याधिमात्राणा पुनर्मृद्वादिभेदत ॥५४॥

इति। विकल्पक्लेशा बोधिसत्त्वा इति कृत्वा यथौदारिकञ्च तम सूक्ष्मेणालोकेन हन्यते सूक्ष्मञ्चाधिमात्रेणेति मृदुमध्याधिमात्रविकल्पाना प्रत्येक मृदु-

मध्याधिमात्रभेदात् तेषां मृदुमध्याधिमात्रप्रतिपक्षाणां प्रत्येकं मृदुमध्याधिमात्र-भेदात् तथा परमार्थतः शून्यतालक्षणाकारद्वारा विकल्पप्रतिपक्षयोर्भेदाद् यथासंख्यं कामधात्वादिनवभूमिषु नवप्रकारः प्रबन्धेन वर्तमानः भावनामार्गो भवति ।

तत्तज्जिनजननीनामेकैकं प्रकारमधिकृत्य असंख्येयाप्रमेयाप्रमाणपुण्यप्रसव-वचनाद् बहुधा भेदात् कथं नवप्रकार इति चेदाह—

असंख्येयादिनिर्देशाः परमार्थेन न क्षमाः ।
कृपानिष्यन्दभूतास्ते संवृत्याभिमता मुनेः ॥५५॥

इति । असंख्येयाप्रमेयाप्रमाणनिर्देशा वागभिलापस्वभावा व्यावृत्त्यपेक्षोप-जनितनानात्वरूपेण एकस्मिन्नर्थे प्रयुक्तास्तस्मात् परमार्थेन यथोक्तलक्षणस्य भावना-मार्गस्य भेदं कर्तुं न क्षमाः । संवृत्या त्वनालम्बनमहाकरुणास्वभावधर्मधातु-निष्यन्दभूतास्ते देशनाधर्मस्वभावा यथोक्तनिर्देशा बालजनानां महाफलोदयप्रकाश-कत्वेनाभिमतास्तथागतस्येति बहुत्वं न प्रसज्यते ।

शून्यतालक्षणतया अतिशयाधानाभावाद् किञ्चिदपि मन्दबुद्धिपुरुषं प्रति न क्रियत एवेति आशङ्क्याह—

हानिवृद्धी न युज्येते निरालापस्य वस्तुनः ।
भावनाख्येन किं हीनं वर्त्मना किमुदागतम् ॥५६॥

धर्मतास्वरूपस्य अभिमतमार्गवस्तुनो निःस्वभावतया तत्त्वान्यत्वोभयानु-भयत्वैरवाच्यस्य भावनातिशयाधानाभावात् विपक्षप्रतिपक्षयोर्यथाक्रममपगमोदयौ न युज्येते ।

यद्येवं भावनासंज्ञकेन मार्गेण किं विपक्षस्वरूपं परित्यक्तम्, किञ्च व्यवदान-स्वरूपं प्राप्तम्, न किञ्चिदपि क्रियते, अतः अनुपन्यसनीय एवेति चेत् ? मैवम् । तथा चोक्तम्—

यथा बोधिस्तथैवासाविष्टस्यार्थस्य साधकः ।
तथतालक्षणा बोधिः सोऽपि तल्लक्षणो मतः ॥५७॥

इति । यथा निरतिशयाधाना तथतास्वरूपा बोधिः निष्प्रपञ्चज्ञानात्मकधर्मकायादिबुद्धस्वभावा आधिपत्यमात्रेण विनेयजनानां पुण्यज्ञानानुरूपतया विशिष्टार्थप्रतिभासिचित्तजननद्वारेणाभिमतार्थस्य साधिका, तद्वदयमप्यागन्तुकमलापगमाद् भावनया साक्षात्कृतो मार्गः तथतालक्षणोऽपि संवृत्याभिमतार्थक्रियाकारी । परमार्थतस्तु हानिवृद्ध्यभाव एवाङ्गीक्रियत इति अप्रयोग एव प्रयोगत्वात् न दोषः ।

एवं सति संवृत्या अर्थक्रियासामर्थ्यं न घटत इत्याशङ्क्यन्नाह—

पूर्वेण बोधिर्नो युक्ता मनसा पश्चिमेन वा ।

इति । एकैकस्मिंश्चित्ते पूर्वापरीभूते बुद्धबोधिनिष्पादकसर्वाकारज्ञतादिसमस्तार्थाप्रतिभासनान्नैवैकेन (पूर्वेण पश्चिमेन वा) बोधिर्युज्यते । 'एकविज्ञानसन्ततयः सत्त्वाः' इति वचनादसम्भवित्वेन युगपदुत्पन्नसमीहितार्थनिष्पादकधर्मप्रतिभासेन अनेकचित्तेनापि न (युज्यते)। अनुत्तरबुद्धबोधिनिष्पादकस्मृत्युपस्थानाद्यष्टादशावेणिकबुद्धधर्मपर्यन्ताधिगन्तृस्वरूपपूर्वापरीभूतानेकचित्तेन वा न (युज्यते), निरन्वयोदयविनाशेन परस्परमसम्बन्धात् ।

किं तर्हि विशिष्टार्थप्रतिभासिचित्तजननद्वारेण अर्थक्रियाकारीति ? न, तदसम्यक्त्वात् । इत्याह—

दीपदृष्टान्तयोगेन गम्भीरा धर्मताष्टधा ॥५८॥

प्रथमे ज्वालावर्त्योर्मीलनक्षणे द्वितीयक्षणमन्तरेण स्वकारणपरम्पराक्रमायातसमानकालसहतोत्पत्त्यविशिष्टत्वात् कार्यकारणलक्षणदाह्यदाहकाभावः । तथैव द्वितीयक्षणेऽपि विशिष्टज्वालावर्त्योरुत्पत्तिक्षणे प्रथमक्षणमन्तरेण नित्यसत्त्वादिप्रसङ्गतया सवृत्युत्पादाभावात् कार्यकारणलक्षणदाह्यदाहकाभावः । यद्येव तथापि यदा इदम्प्रत्ययतात्मकप्रतीत्यसमुत्पादधर्मतया अविचारैकरम्यत्वेन हेतुफलसम्बन्धबलाद् सहतविशिष्टोत्पन्नं प्रथमक्षणं समपेक्ष्य तदाहितसामर्थ्यातिशय एव विशिष्टो द्वितीयक्षणः स्यात्, तदा निर्हेतुकविनाशेऽपि कारणकार्ययोः यथाक्रमं तुल्यकालनिरन्वयविनाशोदयाद् दाह्यदाहकभावः । तस्मात् प्रथमक्षणेन द्वितीयार्चिरनपेक्ष्य वर्ती न दह्यते, द्वितीयक्षणेनापि प्रथमार्चिरनपेक्ष्य वर्ती न दह्यत इति दीपदृष्टान्तन्यायेन पूर्वापरीभूतक्षणयोरेकविषयोपयोगज्ञापनपरेण पूर्वक्षणवत्

बोधिनिष्पादककतिपयपदार्थप्रतिभासि प्रथमविज्ञान प्रतीत्य तत्प्रतिभासाभ्यधिकविशिष्टार्थप्रतिभासिपश्चिमविज्ञानोदयाद् बोधिप्राप्तिर्युज्यते ।

यथोक्तेनैव च दृष्टान्तेन अष्टप्रकारा गम्भीरधर्मता प्रतिसर्तव्या इति भावनामार्गस्थबोधिसत्त्वानामवैवर्तिकलक्षणकथनाय यस्मिन् विषये अष्टविधगाम्भीर्यं तत्कथयन्नाह—

उत्पादे च निरोधे च तथताया गभीरता ।
ज्ञेये ज्ञाने च चर्यायामद्वयोपायकौशले ॥५९॥

इति । न पूर्वापरक्षणाभ्या न च नि.स्वभावतया भावनागम्यविशिष्टार्थोत्पादनमिति प्रतीत्यसमुत्पादः । सर्वभावोदय एव नि.स्वभाव इति सवृत्या निरुध्यत इति निरोध. । सर्वावस्थासु तथताभ्यासेऽपि तस्या असाक्षात्करणमिति तथता । तथतास्वभावसर्वधर्मस्य दानाद्यनेकविधानुष्ठानमिति ज्ञेय. । तथतारूपेणादर्शनमेव दर्शनमिति ज्ञानम् । धर्मतया सर्वत्राचरणमेव चरणमिति चर्या । अद्वयस्वभावे सर्वसिद्धिरित्यद्वय. । सर्वसम्भारपरिनिष्पत्तौ तत्फलबुद्धत्वस्याप्राप्तिरित्युपायकौशलम् । अचिन्त्यविमोक्षमुखलाभात् परस्परविरुद्धार्थानुष्ठानेन गाम्भीर्यं भवति । एव अवैवर्तिकशैक्ष. सलक्षणोऽभिहित ।

९-भवशान्त्योः समता

शैक्षसम्भारधर्मप्राप्तो बुद्धत्वप्राप्तये यतते, अत' बुद्धत्वप्राप्तिनिमित्तसंसारनिर्वाणसमता कथयन्नाह—

स्वप्नोपमत्वाद्धर्माणा भवशान्त्योरकल्पना ।
कर्माभावादिचोद्याना परिहारा यथोदिता. ॥६०॥

इति । विपक्षप्रतिपक्षसामासारिकव्यवदानिकधर्माणा प्रतिभासमात्रस्वभावस्वप्नसदृशत्वेन अवगमात् ससारनिर्वाणयोर्नानात्वेन अविकल्प इति समता । ननु स्वप्नसदृशत्वे सति दशाकुशलदानादीनामभाव' स्वप्नावस्थायामिव जाग्रद्दशायामपि स्यादितिचोद्यानां परिहारा बाह्यार्थवादनये क्षणिकतया निर्हेतुकविनाशे

कर्मजं लोकवैचित्र्यम्

(अभि० को० ४.१)

इति सिद्धान्तात् परमार्थतो न कश्चिन्न केनचिद्धतो नापि कस्यचिद् द्रव्यं केनचिद् गृहीतमित्याद्युपगमे पक्षप्रवृत्तसन्तानविरुद्धपदार्थोत्पादनात् मारणाद्यध्यवसायद्वारेण अयोनिशोमनस्कारादिमतोऽकुशलादिवत् प्राणातिपातादयो व्यवस्थाप्यन्ते, तथैव स्वप्नसदृशे वस्तुनि तदनुरूपार्थे भावाद्यभिनिवेशेन अखण्डितसकलविपर्यासबन्धनानामित्येव तत्परिहाराः तत्पक्षाश्चान्यत्र अभिहिता इत्यवगन्तव्याः। किञ्च—

मिद्धेनोपहतं चित्तं स्वप्ने तेनासमं फलम्।

(विंशतिका विज्ञप्ति० १८)

इति दृष्टान्तासिद्धिः। इत्येवं स्वप्नेऽप्युपचितकुशलाकुशलस्य प्रबुद्धावस्थायामहो कृतः सुकृत इत्यनुमोदने पृष्ठावस्थाचित्ताभिनिवेशपरिपुष्ट्या परिपोषः। अतश्च दृष्टान्तासिद्धेः संसारनिर्वाणसमता एव।

१०-अनुत्तरा क्षेत्रशुद्धिः

उभयसमताविभावनया स्वबुद्धक्षेत्रे बुद्धो भविष्यतीति तदनन्तरं बुद्धक्षेत्रपरिशुद्धिरित्याह—

सत्त्वलोकस्य याऽशुद्धिस्तस्याः शुद्ध्युपहारतः।

तथा भाजनलोकस्य बुद्धक्षेत्रस्य शुद्धता ॥६१॥

सत्त्वभाजनलोकभेदेन द्विविधबुद्धक्षेत्रयोर्यथाक्रमं जिघत्सापिपासास्थाणुकण्टकादिका याऽशुद्धिः, तस्याः प्रतिपक्षेण दिव्योपभोगकनकभूम्यादिशुद्धिजननद्वारेण विशुद्धिर्बुद्धक्षेत्रविशुद्धिः।

११-उपायकौशलम्

निष्पादितस्वबुद्धक्षेत्रविशुद्धिनोपायकौशलेन यथाभव्यतया बुद्धकृत्यं करणीयमित्युपायकौशलमाह—

विषयोऽस्य प्रयोगश्च शात्रवाणामतिक्रम. ।
अप्रतिष्ठो यथावेधमसाधारणलक्षण. ॥६२॥

असक्तोऽनुपलम्भश्च निमित्तप्रणिधिक्षत. ।
तल्लिङ्गं चाप्रमाण च दशधोपायकौशलम् ॥ ६३॥

इति । आन्तरायिकधर्मसमतिक्रमणेन देवादिमारातिक्रम., विभावितसर्वधर्म-समत्वेन अप्रतिष्ठितविहार, प्रणिधानसमृद्ध्या यथावेध परार्थकरणम्, स्वभ्यस्त-सर्वदुष्करत्वेन असाधारण, शुक्लधर्मविशुद्ध्या सर्वधर्मस्याग्रहणम्, शून्यताविमोक्ष-मुखत्वेन अनुपलम्भ., अनिमित्तविमोक्षमुखत्वेन अनिमित्त, अप्रणिहितविमोक्ष-मुखत्वेन अप्रणिधानम्, प्रश्नपूर्वकावैवर्तिकधर्मकथनेन अवैवर्तिकलिङ्गम्, सर्व-विषयज्ञानत्वेन अप्रमाणमिति प्रज्ञापारमिताया दशविधविषयाणा साक्षात्क्रियाया कालाकालज्ञानप्रयोग एव उपायकौशल भवतीति ।

इति अभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे चतुर्थाधिकारवृत्ति ।

मूर्धाभिसमयाधिकारः पञ्चमः

१-लिङ्गम् (ऊष्मा मूर्धप्रयोगः)

प्राप्तसर्वाकाराभिसम्बोधस्य प्रकर्षपर्यन्तोऽधिगमो भवतीति तत्सुखावबोधाय लिङ्गाद्यभिधानपुरःसर मूर्धाभिसमयमाह—

स्वप्नान्तरेऽपि स्वप्नाभसर्वधर्मेक्षणादिकम् ।
मूर्धप्राप्तस्य योगस्य लिङ्गं द्वादशधा मतम् ॥१॥

इति । स्वप्नावस्थायामप्यत्यभ्यासात् स्वप्नसदृशसर्वधर्मेक्षणम्, श्रावकादिभूमिस्पृहाचित्तानुत्पादनम्, तथागतादिदर्शनम्, बुद्धर्द्धिविकुर्वितोपलब्धि, धर्मदेशनादिचित्तोत्पाद., नैरयिकसत्त्वादीक्षणपुर.सरस्वबुद्धक्षेत्रापायप्रहाणानुस्मरणम्, नगरादिदाहप्रशमनसत्याधिष्ठानसमृद्धिः, यक्षाद्यमनुष्यापगमसत्यवाक्यनिष्पत्ति, स्वयमभिज्ञापराक्रमकल्याणमित्रसेवनम्, सर्वप्रकारप्रज्ञापारमिताशिक्षणम्, सर्वधर्मानभिनिवेशः, बुद्धबोध्यासन्नीभवनमिति द्वादश प्रकाराणि प्राप्ताभिसमयावस्थाया विशेपलिङ्गानि ।

२-विवृद्धिः (मूर्धा मूर्धप्रयोगः)

लिङ्गेनैव लक्षितस्य कतिप्रकारा विवृद्धिरिति विवृद्धिमाह—

जम्बुद्वीपजनेयत्ताबुद्धपूजाशुभादिकाम् ।
उपमा बहुधा कृत्वा विवृद्धि. पोडशात्मिका ॥२॥

इति । जम्बूद्वीपकादित्रिसाहस्रलोकधातवीयसत्त्वेयत्तातथागतपूजाविकल्पम्, विशिष्टप्रज्ञापारमितामनस्कारः, अनुत्पत्तिधर्मक्षान्तिलाभ., बोध्यबोधकधर्मानुपलम्भ, दशकुशलाद्यारूप्यसमापत्तियोगाद् विशेपोत्कर्ष, सर्वदेवनिकायोपसक्रम, सर्वमाराभिभव, शास्तृसदृशजनसमानावस्था इति अष्टप्रकाराणि

पुण्यानि। पुनः सर्वथोपायकौशलपरिशुद्धशिक्षा, बुद्धगोत्रीभवनम्, बुद्धत्वफलप्राप्तिनिमित्तम्, पारमिताविपक्षचित्तानुत्पाद, रूपादियोगाधिगमचित्तानुत्पाद', सर्वपारमितासग्रहज्ञानम्, सर्वसम्पत्प्रतिलम्भः, सम्यक्सम्बोध्यासन्नीभाव इत्यन्यानि अष्टप्रकाराणि पुण्यानि। पुष्पादिभिः बुद्धपूजाया शुभादिका बहुधा उपमां कृत्वा उत्तरोत्तरविशेषोत्कर्षेण षोडशावस्थात्मिका विवृद्धिर्भवति।

३-निरूढिः (क्षान्तिः मूर्धप्रयोगः)

विवृद्ध्यैवं वर्धितस्य आत्मीभावगमनपर्यन्तलक्षणा निरूढि वक्तुमाह—

> त्रिसर्वज्ञत्वधर्माणा परिपूरिरनुत्तरा।
> अपरित्यक्तसत्त्वार्था निरूढिरभिधीयते ॥३॥

इति। सम्यगुपायकौशलबलेनैव निर्विकल्पाधिगमावस्थायां महाकरुणादिसम्मुखीकरणभावेन अपरित्यक्तसत्त्वार्थलक्षणा यथोक्तसर्वाकारज्ञतादित्रिसर्वज्ञताधर्माणा चित्तोत्पादादीनामुपर्युक्तानामनुत्तरा परिपूरिर्निरूढिरिति।

४-चित्तसंस्थितिः (अग्रधर्माख्यः मूर्धप्रयोगः)

निरूढ्यैव निरूढस्य स्थिरीभावलक्षणा चित्तसस्थितिरिति चित्तसस्थितिमाह—

> चतुर्द्वीपकसाहस्रद्वित्रिसाहस्रकोपम ।
> कृत्वा पुण्यबहुत्वेन समाधि परिकीर्तित ॥४॥

इति। सम्भवत्प्रमाणस्य पलप्रमाणेन परिमाण प्रमातु शक्यत इति न्यायात् चतुर्द्वीपादित्रिसाहस्रलोकधातूना सर्वेषा पारमितादीना समाधिपुण्यज्ञानस्वरूपाणा पृथक् पृथक् उपमा कृत्वा तेभ्यो विशिष्टा प्रमाणातिक्रान्तपुण्यबहुत्वेन समाधिलक्षणा चित्तसंस्थिति. कथितेति।

एतानि च लिङ्गादीनि यथाक्रममूष्मादिचतुर्निर्वेधभागीयस्वरूपाणि वेदितव्यानि।

५-दर्शनमार्गः (मूर्धप्रयोगः)

निर्वेधभागीयानन्तरं दर्शनमार्गः। तत्र चतुर्विधो विपक्षः सप्रतिपक्षः। विपक्षं तावद् ग्राह्यविकल्पद्वयमाह—

प्रवृत्तौ च निवृत्तौ च प्रत्येकं तौ नवात्मकौ।
ग्राह्यौ विकल्पौ विज्ञेयावयथाविषयात्मकौ ॥५॥

इति। अनुपलम्भोपलम्भस्वभावौ प्रवृत्तिनिवृत्तिपक्षौ यथाक्रमं श्रावकबोधिसत्त्वादीना धर्मस्यादानसन्त्यागाकारेण ग्राह्याविति क्लेशवद् विपक्षौ ग्राह्यविकल्पौ वस्तुन्यप्रतिबद्धवृत्तित्वेन वितथप्रतिभासित्वादयथास्वरूपौ विषयप्रभेदेन प्रत्येकं नवप्रकारौ ज्ञेयाविति।

ग्राह्यविकल्पपक्षद्वयमेवं निर्दिश्य ग्राहकविकल्पद्वयमाह—

द्रव्यप्रज्ञप्तिसत्सत्त्वविकल्पौ ग्राहकौ मतौ।
पृथग्जनार्यभेदेन प्रत्येकं तौ नवात्मकौ ॥६॥
ग्राह्यौ चेन्न तथा स्तोऽर्थौ कस्य तौ ग्राहकौ मतौ।
इति ग्राहकभावेन शून्यतालक्षणं तयोः ॥७॥

इति। पृथग्जनार्यपुद्गलयोर्यथाक्रम द्रव्यप्रज्ञप्तिसत्पुरुषाधिष्ठानौ ग्राहकविकल्पौ विबन्धकत्वाद् विपक्षौ विषयभेदेन प्रत्येक नवप्रकाराविति। यदा विषयभावापन्नग्राह्यावर्थौ न तथा ग्राह्यरूपेण भवतस्तदा न कस्यचित् तौ ग्राहकाविति, ग्राहकरूपेणानयोर्विविक्तं रूपमिति वितथप्रतिभासित्वादयथाविषयस्वरूपौ ज्ञेयाविति।

कथ प्रवृत्यधिष्ठान· प्रथमो ग्राह्यविकल्पो नवधा ? इत्याह—

एष स्वभावे गोत्रे च प्रतिपत्समुदागमे।
ज्ञानस्यालम्बनाभ्रान्तौ प्रतिपक्षविपक्षयो. ॥८॥
स्वस्मिन्नधिगमे कर्तृतत्कारित्रक्रियाफले।
प्रवृत्तिपक्षाधिष्ठानो विकल्पो नवधा मत ॥९॥

इति। विविक्तेन विविक्तानवबोधस्वभावे, अचलादिभूमिप्रवेशेन नियतबुद्धगोत्रे, मायोपमप्रतिपत्त्या दर्शनादिमार्गसमुदागमे, प्रतिभासमात्रेण अभ्रान्तज्ञानालम्बने, गुणदोषपूर्वकोपादेयहेयत्वेन प्रतिपक्षविपक्षे, सर्वमलरहितत्वेन स्वाधिगमे, हीनाप्रणीतत्वेन श्रावकादिभूमिदूरीकरणे, यथाशयानुरूपनिर्माणेन सत्त्वार्थव्यापारे, सम्यगुपायकौशल्यबलेन सर्वजननिर्वाणप्रतिज्ञापनक्रियाफले च निर्दोषतया उपादेयत्वेन प्रवृत्तिः कार्या, इत्येवं प्रवृत्तिपक्षाधिष्ठानः प्रथमो ग्राह्यविकल्पो नवप्रकारो दर्शनमार्गप्रयोगावस्थायाः प्रहेयो मत इति।

कथं निवृत्तिपक्षाधिष्ठानो द्वितीयो ग्राह्यविकल्पो नवधेति ? आह—

भवशान्तिप्रपातित्वान्न्यूनत्वेऽधिगमस्य च।
परिग्रहस्याभावे च वैकल्ये प्रतिपद्गते ॥१०॥

परप्रत्ययगामित्वे समुद्देशनिवर्तने।
प्रादेशिकत्वे नानात्वे स्थानप्रस्थानमोहयोः ॥११॥

पृष्ठतो गमने चेति विकल्पोऽयं नवात्मकः।
निवृत्तिपक्षाधिष्ठानः श्रावकादिमनोभवः ॥१२॥

इति। संसारनिर्वाणान्यतरप्रपातित्वेन न्यूनताधिगमे, कल्याणमित्रोपायकौशल्यविकलत्वेन सपरिग्रहाभावे, 'समस्तज्ञेयावरणाप्रतिपक्षत्वेन' प्रतिपद्वैकल्ये, तथागताद्युपदेशसापेक्षत्वेन परप्रत्ययगामित्वे, सर्वसत्त्वाग्रताचित्तमहत्त्वाद्यप्रवृत्तत्वेन उद्देशनिवृत्तौ, क्लेशावरणप्रतिपक्षत्वेन प्रादेशिकमार्गव्यापारे, सोपलम्भत्वेन प्रथमफलाद्यधिगमनानात्वे, सर्वाविद्यानुशयाप्रहीणत्वेन स्थानगमनाज्ञाने, महायानसमग्राहकत्वेन सर्वाकारज्ञतासर्वनिर्वाणपश्चादनुगमने च सदोषतया ग्राह्यत्वेन विनिवृत्तिः कार्या। इत्येवं द्वितीयो ग्राह्यविकल्पो निवृत्तिपक्षाधिष्ठानः श्रावकप्रत्येकबुद्धसन्तानोपादेयत्वसमुद्भवो नवधा बोधिसत्त्वानां दर्शनमार्गे चित्तचैत्तप्रवृत्त्यवस्थायाः प्रहेयो मत इति।

कथं द्रव्यसत्पृथग्जनपुरुषाधिष्ठानः प्रथमो ग्राहकविकल्पो नवधा ? इत्याह—

ग्राहकः प्रथमो ज्ञेयो ग्रहणप्रतिमोक्षणे।
मनस्क्रियायां धातूनामुपश्लेषे त्रयस्य च ॥१३॥

स्थाने चाभिनिवेशे च प्रज्ञप्तौ धर्मवस्तुन. ।
सक्तौ च प्रतिपक्षे च यथेच्छ च गतिक्षतौ ॥१४॥

इति । संवृत्या मायावद् ग्रहणमोक्षणे, तत्त्वतोऽमनस्कारेण मनस्करणे, धर्मतया त्रैधातुकोपश्लेपणे, शून्यताऽनवस्थानेन अवस्थाने, वस्त्वनभिनिवेशेन सर्वाभिनिवेशे, द्रव्यसद्भावेन सर्वधर्मप्रज्ञप्तौ, तत्त्वज्ञानासक्त्या अनभिनिवेशपूर्वक-सक्तौ, समताभावनाप्रतिपक्षतया प्रतिपक्षे, सम्यगविज्ञातप्रज्ञापारमितत्वेन यथेच्छ-गमनव्याघाते च पारमार्थिकभावाभिनिवेशेन प्रथमो ग्राहकविकल्पो नवप्रकारो दर्शनमार्गप्रयोगावस्थाया प्रहेयो मत इति ।

कथ प्रज्ञप्तिसत्पुरुषाधिष्ठानो द्वितीयो ग्राहकविकल्पो नवधा ? इत्याह—

यथोद्देशमनिर्याणे मार्गामार्गविधारणे ।
सनिरोधे समुत्पादे वस्तुयोगवियोगयो. ॥१५॥

स्थाने गोत्रस्य नाशे च प्रार्थनाहेत्वभावयो. ।
प्रत्यर्थिकोपलम्भे च विकल्पो ग्राहकोऽपर. ॥१६॥

इति । श्रावकादिनिर्याणत्वेन यथोक्तोद्देशानिर्याणे, स्वाभीष्टमार्गभावेन इतरमार्गामार्गविधारणे, सवृतिकार्यकारणभावेन उत्पादनिरोधे, निरन्तरेतर-प्रतिभासत्वेन समस्तवस्तुसयोगवियोगे, व्योमावस्थितशकुनिसदृशत्वेन रूपादिस्थाने, बोधिचित्तोत्पादादिद्वारेण श्रावकादिगोत्रविनाशे, तथताप्रतिविशिष्टधर्मताभावेन अभिलापाभावे, परमार्थसत्याश्रयेण हेत्वभावे, अभ्यस्तमात्सर्यधर्मतया प्रत्यर्थिक-मारादिवस्तूपलम्भे च प्रज्ञप्तिभावाभिनिवेशेन द्वितीयो ग्राहकविकल्पो नवप्रकारो दर्शनमार्गचित्तचैत्तप्रवृत्त्यवस्थाया प्रहेयो मत इति ।

दर्शनमार्गे विपक्ष सप्रतिपक्षमेव निर्दिश्य यन्महाबोधिनिष्पत्तये दर्शनमार्गो येन कारणेन सहित इष्यते, तत्कारणप्रदर्शनायान्तरश्लोकमाह—

बोधौ सन्दर्शनान्येषां तद्धेतोश्च परीन्दना ।
तत्प्राप्त्यनन्तरो हेतु पुण्यबाहुल्यलक्षण. ॥१७॥

इति। वक्ष्यमाणलक्षणबोधौ दर्शनादिमार्गसन्दर्शनेन अन्येषा प्रतिष्ठापन प्रथमम् (कारणम्)।

बोधिनिमित्तमेवान्येषा सम्यग् ग्रन्थार्थादिद्वारेण प्रज्ञापारमिताप्रत्यर्पण द्वितीयम् (कारणम्)।

बोधिप्राप्तये चाव्यवहितकारणं स्वत· प्रचुरतरप्रज्ञापारमिताभावनादिपुण्य-लक्षण तृतीयम् (कारणम्)।

का पुनरिय महाबोधिर्यदर्थ यथोक्तकारणसहायो दर्शनमार्गोऽभिप्रेत इत्यन्तरश्लोकेन महाबोधिमाह—

क्षयानुत्पादयोर्ज्ञाने मलानां बोधिरुच्यते।
क्षयाभावादनुत्पादात्ते हि ज्ञेये यथाक्रमम् ॥१८॥

इति। क्लेशज्ञेयावरणमलानामुत्पन्नानुत्पन्नत्वेन कल्पितानां—

धर्मधातुविनिर्मुक्तो यस्माद्धर्मो न विद्यते।
(महायानसूत्रालङ्कारे १२ : ११)
(मध्यान्तविभागशास्त्रे ५ १९)

इति धर्मधातुस्वभावानामाकाशस्येव निरोधोत्पादाभावाद् एकानेकस्वभाव-कार्यकारणप्रमाणाद्युपपन्नभाववैधुर्याद् गगनकमलवद्वा यथाक्रम मलाना क्षयोत्पादा-भावाद् अक्षयानुत्पादज्ञानात्मिका सर्वधर्माविपरीताधिगतिलक्षणा यथावद् धर्म-कायाद्यात्मिका महाबोधिरभिधीयत इति।

यस्मादेव अतो ये भावविनाशाभिसन्धिना क्षीणे क्षीणमिति ज्ञान क्षय-ज्ञानम्, भावानुत्पादाभिसन्धिना च अनुत्पन्नेऽनुत्पन्नमिति ज्ञानमनुत्पादज्ञान वर्णयन्ति। बोधिञ्च क्षयानुत्पादज्ञान वर्णयन्ति। तेषा क्षयानुत्पादवैकल्याद् एतज्ज्ञानं न घटत इत्यन्तरश्लोकेनाह—

प्रकृतावनिरुद्धाया दर्शनाख्येन वर्त्मना।
विकल्पजात किं क्षीण किं वानुत्पत्तिमागतम् ॥१९॥

इति। उत्पन्नानुत्पन्नयोर्थथाक्रमं क्षयोत्पत्तिविघातलक्षणनिरोधेन अनिरुद्धायां परमार्थतस्तथतारूपाया प्रकृतौ सत्या कतरद् विकल्पादिरूपमुत्पन्न क्षीणं, कतरच्चानुत्पन्नम् अनुत्पत्तिधर्मकं जातं दर्शनमार्गबलेन वितथभावाभिनिवेशिना भवताम् ? यावता नैव किञ्चित्। तस्मादस्माकं मतमेवाङ्गीकर्तव्यमित्यभिप्राय'।

अन्यथा तात्त्विकधर्मसत्त्वोपगमे भगवत सर्वथा विकल्पक्लेशज्ञेयावरणप्रहाणं महद्विस्मयस्थानीयं स्यादित्यन्तरश्लोकेनाह—

सत्ता च नाम धर्माणा ज्ञेये चावरणक्षयः।
कथ्यते यत्परै. शास्तुरत्र विस्मीयते मया ॥२०॥

इति। तत्र ह्युदयव्ययशून्यत्वान्नास्त्यात्मेति विभावयन्नात्माभिनिवेश परित्यज्य तद्विविक्तस्कन्धादिकं प्रतीत्यसमुत्पन्नम् उदयव्ययधर्मक समुपलभ्य नीलतद्धियोः सहोपलम्भनियमाच्चित्तमात्रमेवेदं न बाह्यार्थोऽस्तीति मनसिकुर्वन् अपरित्यक्तग्राहकाकारचित्ताभिनिवेशो बाह्यार्थाभिनिवेश तिरस्कृत्य ग्राह्याभावे ग्राहकाभाव इति निध्यायंस्तामपि ग्राहकाकारलक्षणा विज्ञप्तिमात्रतामवधूय अद्वयज्ञानमेव केवल भावतो भावरूपमिति निश्चित्य तदपि प्रतीत्यसमुत्पन्नत्वान्मायानिःस्वभाव तत्त्वतोऽपगतैकान्तभावाभावादिपरामर्शरूपमिति भावयन् भावनाबलनिष्पत्तौ केषाञ्चिन्मणिरूप्यादिज्ञानवद् उत्सारितसकलभ्रान्तिनिमित्ताया मायोपमात्मप्रतिभासधियो निर्विकल्पायाः कथञ्चित् प्रत्यात्मवेद्यायाः समुत्पादे ज्ञेयावरणं सम्यग् योगी प्रजह्यात्। अन्यथा परै सर्वदा आकाशस्य द्रव्याभावमात्ररूपधारणवद् अनाधेयानपनेयस्वरूपधारणाद् धर्माणा क्षणिकाना ज्ञानमात्ररूपाणा ज्ञेयलक्षणानाञ्च यदि परमार्थतो विद्यमानता स्यात् तदा प्रतिपक्षभावनया आकाशस्येव तेषा न किञ्चित् क्रियते। अतो भावाभिनिवेशविपर्यासाविनिवृत्या यद् भगवतः सर्वथा ज्ञेयावरणप्रहाणं धर्माणाञ्च यत्सत्तोपगम्यते परै· तत्परस्परविरुद्धार्थाभ्युपगमे विस्मयस्थानीय भवेत्।

इत्येव भावपक्ष निराकृत्य निःस्वभावपक्षदृढीकारेण मुमुक्षुभिरिदमेवाङ्गीकर्त्तव्यमित्यन्तरश्लोकेन स्थानपक्षमाह—

नापनेयमत. किञ्चित् प्रक्षेप्तव्यं न किञ्चन।
द्रष्टव्यं भूततो भूतं भूतदर्शी विमुच्यते ॥२१॥

इति। यस्मादेव भावाभिनिवेशेन मुक्तेरनुपपत्तिरतो अपवादसमारोपरूपमपनयनप्रक्षेप कस्यचिद्धर्मस्याकृत्वा इदमेव प्रतीत्यसमुत्पन्न संवृत्या तथ्यरूप रूपादिनि.स्वभावादिरूपतो निरूपणीयम्, एवञ्च मायागजेन अपरमायागजपराजयवद् विपर्यासनिवृत्या तत्त्वदर्शी विमुच्यत इति।

इत्येव प्रासङ्गिकमभिधाय प्रकृत दर्शनमार्गमाह—

एकैकस्यैव दानादौ तेषा य. सङ्ग्रहो मिथ.।
स एकक्षणिक क्षान्तिसङ्गृहीतोऽत्र दृक्पथ. ॥२२॥

इति। दानादिपट्पारमितानां प्रत्येकमेकैकभावे दानादौ य. परस्पर सर्वपारमितासङ्ग्रह, सोऽत्रैकक्षणिको मूर्धाभिसमये दु.खधर्मज्ञानक्षान्तिसगृहीत. त्रिमण्डलविशुद्धिप्रभावित पट्त्रिंशदाकारनिर्जातो दर्शनमार्ग॰।

अस्मिश्च (दर्शनमार्गे) समुत्पन्ने कामरूपारूप्यधातुभेदेन प्रत्येक चतुर्विकल्पनवप्रकारतया अष्टोत्तरशतग्राह्यग्राहकविकल्पप्रहाणेन तत्सगृहीतविकल्पजनकवासनाक्लेशाष्टोत्तरशतप्रहाण प्रतीत्यसमुत्पादधर्मतयोपलभ्यते।

तत्र वशित्वार्थ तामेव पुन पुनर्भावयतीति अन्तरश्लोकेनाह—

स समाधि समापद्य तत सिंहविजृम्भितम्।
अनुलोम विलोमञ्च प्रतीत्योत्पादमीक्षते ॥२३॥

इति। स दर्शनमार्गप्राप्तो योगी क्लेशज्ञेयावरणभयाभावात् सिंहविजृम्भित (नाम) समाधि समापद्य उत्तरकालमविद्याप्रत्यया सस्कारा इत्याद्यनुलोम जरामरणनिरोधो जातिनिरोधाद् इत्यादिप्रतिलोम प्रतीत्यसमुत्पाद निरूपयति।

६-भावनामार्गः (मूर्धप्रयोगः)

दर्शनमार्गमेवमभिधाय विपक्षप्रहाणादिकम् आधारप्रतिपत्तिपूर्वकं सुबोधमिति आधार भावनामार्गमाह—

नवाप्समवधीकृत्य विज्ञानमसमाहितम्।
सनिरोधा. समापत्तीर्गत्वागम्य तत्र द्विधा ॥२४॥

एकद्वित्रिचतु.पञ्चषट्सप्ताष्टव्यतिक्रमात् ।
अवस्कन्दसमापत्तिरनिरोधमतुल्यता ॥२५॥

इति । बोधिसत्त्वा· प्रथमध्यानमारभ्य यावन्निरोधं गत्वा ततो निरोध-मारभ्य यावत् प्रथमध्यानमागम्य एवमनुलोमप्रतिलोम (क्रम)–द्वयेन चतुर्ध्यान-चतुरारूप्यनिरोधलक्षणा नव समापत्तीर्गत्वा आगम्य पुन: प्रथमं ध्यानं समापद्य ततो व्युत्थाय निरोधम्, एव यावन्नैवसंज्ञानासंज्ञायतनान्निरोधं समापद्य, ततो व्युत्थाय अनन्तरसमापत्तिमालम्ब्य कामावचर विज्ञान मर्यादारूपेणावस्थाप्य उपायकौशल्यबलेन व्युत्थाय तदेव विज्ञानमसमाहितमामुखीकृत्य, ततो निरोध ततोऽसमाहित ततो निरोधमेक परित्यज्य नैवसंज्ञानासंज्ञायतनं ततोऽसमाहिम् ततो द्वयं परित्यज्य आकिञ्चन्यायतनं ततोऽसमाहितम्, एव यावदष्टौ परित्यज्य प्रथमं ध्यानं ततोऽसमाहितम्, इत्येकादिपरित्यागेनानिरोधसमापत्तिं यावद् विसदृशद्वारेण गच्छतीत्यतुल्यगाम् अवस्कन्दसमापत्तिं वशित्वलक्षणाम् आमुखीकृत्य भावनामार्गो भवति ।

भावनामार्गमेवमभिधाय तत्र प्रहेय. चतुर्विधो विपक्षो वक्तव्य: । प्रथम तावद् ग्राह्यविकल्पमाह—

संक्षेपे विस्तरे बुद्धैः सानाथ्येनापरिग्रहे ।
त्रैकालिके गुणाभावे श्रेयसस्त्रिविधे पथि ॥२६॥

एको ग्राह्यविकल्पोऽयं प्रयोगाकारगोचर. ।

इति । संक्षिप्तरुचिसत्त्वानुग्रहेण धर्मसक्षेपे, विस्तररुचिसत्त्वानुकम्पया धर्म-विस्तरे, यथाविहितार्थाननुष्ठानेन बुद्धसानाथ्यापरिग्रहे, समुत्पन्ननिरुद्धत्वेन प्रयोगमार्गगुणाभावे, सम्यगुत्पत्तिहेतुवैधुर्याद् दर्शनमार्गगुणाभावे, अनागतासत्त्वेन भावनामार्गगुणाभावे, विपर्यासशान्तत्वादिना निर्वाणप्रयोगमार्गे, शून्यताभि-निर्हारत्वेन दर्शनमार्गे, नै स्वाभाव्यभावकत्वेन भावनामार्गे च प्रथमो ग्राह्य-विकल्प. अस्यामवस्थाया प्रहेयत्वेन भावनामार्गप्रयोगावस्थाया नवविधो विपयी ।

प्रथममेव निर्दिश्य द्वितीय ग्राह्यविकल्पमाह—

द्वितीयश्चित्तचैत्तानां प्रवृत्तिविषयो मत. ॥२७॥

अनुत्पादस्तु चित्तस्य बोधिमण्डामनस्क्रिया ।
हीनयानमनस्कारौ सम्बोधेरमनस्कृति. ॥२८॥

भावनेऽभावने चैव तद्विपर्यय एव च ।
अयथार्थश्च विज्ञेयो विकल्पो भावनापथे ॥२९॥

इति। कल्याणमित्रादिवैकल्याद् बोधिचित्तानुत्पादे, विशिष्टबुद्धालम्बनपुण्याभावाद् बोधिमण्डामनस्कारे, श्रावकगोत्रत्वात् तद्यानमनस्करणे, प्रत्येकबुद्धगोत्रत्वात् तद्यानामुखीकरणे, प्रज्ञापारमिताप्रतिपत्तिवैधुर्यात् सम्यक्सम्बोध्यमनस्करणे, सोपलम्भत्वेन भावनाया, निरुपलम्भवत्त्वेन अभावनायाम्, अनुपलम्भाननुपलम्भत्वात् नभावनानाभावने, विपरीताभिनिवेशाद् अयथार्थत्वे च द्वितीयो ग्राह्यविकल्प तस्यामवस्थाया प्रहेयत्वेन भावनामार्गे चित्तचैत्तप्रवृत्यवस्थाया नवविधो विपयी ।

द्वितीयमेव निर्दिश्य प्रथम ग्राहकविकल्पमाह -

ग्राहक. प्रथमो ज्ञेय सत्त्वप्रज्ञप्तिगोचर. ।
धर्मप्रज्ञत्यशून्यत्वसक्तिप्रविचयात्मक. ॥३०॥

कृते च वस्तुनो यानत्रितये च स कीर्त्तित. ।
दक्षिणाया अशुद्धौ वा चर्यायाश्च विकोपने ॥३१॥

इति। द्रव्यसदनुपपत्त्या सत्त्वप्रज्ञप्तौ, प्रतिभासमात्रत्वात् (सर्व)-धर्मप्रज्ञप्तौ, सर्वत्रगत्वात् सर्वाकारज्ञतादिधर्माशून्यत्वे, सर्वथाभिनिवेशाप्रहाणाद् धर्मसक्तौ, नि स्वभावावबोधेन धर्मप्रविचये, समुद्देशाकरणेन वस्तूद्देशकरणे, रूपाद्युपलम्भत्वाद् यानत्रयनिर्याणे, सम्यगप्रतिपन्नत्वेन दक्षिणाशुद्धौ, दानाद्युपलम्भप्रतिपत्त्या चर्याविकोपने च पूर्ववद् ग्राहकविकल्पो भावनामार्गप्रयोगावस्थाया नवविधो विपयी ।

प्रथममेव निर्दिश्य द्वितीय ग्राहकविकल्पमाह—

सत्त्वप्रज्ञप्तितद्धेतुविपयो नवधाऽपर ।
भावनामार्गसम्बद्धो विपक्षस्तद्विघातन. ॥३२॥

इति । विपक्षो द्वितीयो ग्राहकविकल्प. सत्त्वप्रज्ञप्तितद्व्यवस्थापनप्रतिभासमात्रहेतुविषयो भावनामार्गेण सम्प्रहेयत्वात् तत्सम्बद्धो नवप्रकार: ।

कथ नवप्रकार इति चेद् ? द्वाभ्यामन्तरश्लोकाभ्यामाह—

सर्वज्ञतानां तिसृणा यथास्व त्रिविधावृतौ ।
शान्तिमार्गतथतादिसंप्रयोगवियोगयो. ॥३३॥

असमत्वे च दु:खादौ क्लेशाना प्रकृतावपि ।
द्वयाभावे च संमोहे विकल्प: पश्चिमो मत: ॥३४॥

इति । सर्वाकारापरिज्ञानेन सर्वाकारज्ञतावरणसमोहे, सर्वमार्गापरिज्ञानेन मार्गज्ञतावरणसंमोहे, सर्ववस्त्वपरिज्ञानेन सर्वज्ञतावरणसंमोहे, प्रज्ञापारमिताऽपरिज्ञानेन सर्वशान्तमार्गसंमोहे, तथताज्ञेयरूपाद्यपरिज्ञानेन तथतादिसंयोगवियोगसंमोहे, मारादिस्वरूपापरिज्ञानेन असमत्वसंमोहे, यथारुतार्थग्राहित्वेन दु:खादिसत्यसमोहे, रागादिस्वभावापरिज्ञानेन क्लेशप्रकृतिसंमोहे, ग्राह्यग्राहकलक्षणापरिज्ञानेन अद्वयसंमोहे च पूर्ववत् पश्चिमो ग्राहकविकल्पो भावनामार्गचित्तचैत्तप्रवृत्त्यवस्थाया नवप्रकारो विषयी मत: ।

तेषां भावनामार्गविपक्षाणां प्रहाणे चतुर्विधप्रतिपक्षोऽपि तद्भेदेन भिन्नोऽवगन्तव्य: ।

पूर्ववद् अष्टोत्तरशतविकल्पप्रहाणसमकालमेव तत्सगृहीताष्टोत्तरशतक्लेशानां प्रहाणेन सर्वगुणसम्पदो भावनामार्गस्थं बोधिसत्त्वमाश्रयन्त इति द्वाभ्याम् अन्तरश्लोकाभ्यामाह—

आसा क्षये सतीतीना चिरायोच्छ्वसिता इव ।
सर्वाकारजगत्सौख्यसाधना गुणसम्पद. ॥३५॥

सर्वा: सर्वाभिसारेण निकामफलशालिनम् ।
भजन्ते तं महासत्त्वं महोदधिमिवापगा: ॥३६॥

इति। भावनामार्गाभ्यासाद् आसां चतुर्विकल्पजातीनामुपद्रवत्वेन इतीना क्षये सति सरोघवैकल्येन संहर्षोच्छ्वासप्राप्ता इव सर्वास्त्रियानसगृहीता गुणसम्पदः कृपापारतन्त्र्यात् सर्वप्रकारजगत्सौख्योत्पादनदक्षा सर्वथाभिमुख्यागमनप्रकारेण प्रकर्षपर्यन्ताधिगमफलै. प्राप्तशोभ भावनामार्गस्थं बोधिसत्त्वमाश्रयन्ते महासमुद्रमिव नद्य इति।

७-आनन्तर्यसमाधिः (मूर्धप्रयोगः)

भावनामार्गानन्तरमानन्तर्यमार्गमाह—

त्रिसाहस्रजनं शिष्यखड्गाधिगमसंपदि।
बोधिसत्त्वस्य च न्यामे प्रतिष्ठाप्य शुभोपमा. ३७॥

कृत्वा पुण्यवहुत्वेन बुद्धत्वाप्तेरनन्तर.।
आनन्तर्यसमाधि. स सर्वाकारज्ञता च तत् ॥३८॥

इति। श्रावकप्रत्येकबुद्धबोधिसत्त्वानां न्यामे त्रिसाहस्रमहासाहस्रलोकधातवीयसत्त्वान् प्रतिष्ठाप्य कश्चिद् यत्पुण्यं प्रस्रवति, तदुपमीकृत्य तद्विशिष्टपुण्यबहुत्वेन या सर्वाकारज्ञता तद् बुद्धत्वमिति बुद्धत्वप्राप्तेरव्यवहितो यः समाधि. सोऽत्रानन्तर्यसमाधि.।

तदालम्बनादय. कीदृशा इति चेद् ? अन्तरश्लोकेन आलम्बनादीनाह—

आलम्बनमभावोऽस्य स्मृतिश्चाधिपतिर्मत.।
आकार. शान्तता चात्र जल्पाजल्पिप्रवादिनाम् ॥३९॥

इति। अस्य चानन्तर्यसमाधे सर्वधर्माभावोपलब्धिः आलम्बनप्रत्ययः, स्मरणं चाधिपतिप्रत्यय, प्रकृतिशान्तता चाकार। अत्र च स्थाने दुरवगाहत्वाद् अविदितोपायकौशलाना प्रवादिनां (नाना) - चोद्यमुखपरम्पराप्रसर्पिणी (विप्रतिपत्तिः) इति उपायकौशलेन सा निराकर्तव्येति। अनेनास्य गभीरता अभिहितेत्यभिप्रायः।

८-विप्रतिपत्तिः (मूर्धप्रयोगः)

विपर्यस्तमतीनां कीदृशी. 'विप्रतिपत्ती' निराकृत्य स समाधिरुत्पादयितव्य इति चेत् ? समाधेरनन्तरं विप्रतिपत्तीराह—

आलम्बनोपपत्तौ च तत्स्वभावावधारणे ।
सर्वाकारज्ञताज्ञाने परमार्थे ससंवृत्तौ ॥४०॥

प्रयोगे त्रिषु रत्नेषु सोपाये समये मुने. ।
विपर्यासे समार्गे च प्रतिपक्षविपक्षयोः ॥४१॥

लक्षणे भावनायाञ्च मता विप्रतिपत्तय. ।
सर्वाकारज्ञताधारा षोढा दश च वादिनाम् ॥४२॥

इति । संस्कृतासंस्कृतधात्वोरभावत्वेन आलम्बनोपपत्तौ, सर्वथा नीरूपत्वाद् आलम्बनस्वभावावधारणे, भावाभावानुपलम्भेन सर्वाकारज्ञताज्ञाने, तथतास्वभावत्वेन संवृतिपरमार्थसत्यद्वये, दानाद्यनुपलम्भेन प्रयोगे, बोद्धव्याभावाद् बुद्धरत्ने, नामधेयमात्रत्वाद् धर्मरत्ने, रूपाद्यालम्बनप्रतिषेधात् संघरत्ने, दानाद्यनुपलम्भेन उपायकौशले, भावाभावोभयरूपाधिगमप्रतिषेधात् तथागताभिसमये, प्रपञ्चव्यवस्थापितानित्यादित्वेन नित्यादिविपर्यासे, विभावितमार्गफलासाक्षात्करणेन मार्गे, हानोपादानाभावेन विपक्षे प्रतिपक्षे च, धर्म्यभावाद् धर्मलक्षणे, स्वसामान्यलक्षणानुपपत्त्या भावनायाञ्च परस्परविरुद्धा भावार्थानुष्ठानेन अयुज्यमानतया संशयरूपा षोडश विप्रतिपत्तीर्यथानिर्दिष्टविषयत्वेन सर्वाकारज्ञताधिष्ठानाः सर्वेषामेव अविदितबोधिसत्त्वोपायकौशलजनप्रवादिना यथासम्भवमुभयसत्याश्रितोपायकौशलेन निराकृत्य सम्यक् सर्वथा निश्चयमुत्पाद्य कल्याणकामैर्बोधिसत्त्वैरानन्तर्यसमाधिरधिगम्यत इति ।

इति अभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे पञ्चमाधिकारवृत्ति. ।

आनुपूर्विकाधिकारः षष्ठः

प्राप्तमूर्धाऽभिसमयो व्यस्तसमस्तत्वेन अधिगतानर्थान् अनुपूर्वीकृत्य स्थिरीकरणाय विभावयतीत्यनुपूर्वाभिसमयमाह—

दानेन प्रज्ञया यावद् बुद्धादौ स्मृतिभिश्च सा ।
धर्माभावस्वभावेनेत्यनुपूर्वक्रिया मता ॥१॥

इति । त्रिमण्डलविशुद्धिप्रभावितदानादिषट्पारमितासर्वाकारपरिपूरणेन प्रज्ञापारमितान्तर्गतपारमिताचतुष्टयत्वात् सम्यग् दशभूमिनिष्पादकेन स्मृत्युपस्थानादिना सप्तबोध्यङ्गाकारेण आर्याष्टाङ्गमार्गतया च परमार्थत. अस्मरणलक्षणेन त्रिविधबुद्धानुस्मरणेन यथाक्रम निर्वेधभागीयदर्शनभावनामार्गद्योतकेन तथैव कुशलाकुशलाव्याकृतधर्मानुस्मरणेन पूर्ववद् आर्यावैवर्तिकबोधिसत्त्वसंघस्मरणेन तथैव शीलत्यागदेवतानुस्मरणेन रूपादिसर्वधर्माभावे स्वभावावबुद्धेन च योऽधिगमः सानुपूर्वक्रियेष्यत इहेति ।

इति अभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे षष्ठाधिकारवृत्तिः ।

एकक्षणाभिसम्बोधाधिकारः सप्तमः

विभावितानुपूर्वाभिसमयस्य स्वभ्यस्तीकरणाय तेषामेव क्षणेनैकेनाधिगम इत्येकक्षणाभिसम्बोधः। सोऽपि लक्षणेन चतुर्विध इति।

१-अविपाकलक्षणः

अविपाकानास्रवसर्वधर्मैकक्षणलक्षणेन प्रथम एकक्षणाभिसम्बोधः। इत्याह—

अनास्रवाणा सर्वेषामेकैकेनापि सग्रहात्।
एकक्षणावबोधोऽय ज्ञेयो दानादिना मुने. ॥१॥

धर्मधातुस्वभावरूपे—

एको भावः सर्वभावस्वभावः सर्वे भावा एकभावस्वभावाः।
एको भावस्तत्त्वतो येन दृष्टः सर्वे भावास्तत्त्वतस्तेन दृष्टाः॥

इतिन्यायान्न केवल बहुभिरेकस्य सग्रहः, अपि त्वेकक्षणदानादिज्ञानेन आलम्ब्यमानेन अपगतप्रतिनियतवस्तुग्रहणविपर्ययरूपेण दानाद्यशीत्यनुव्यञ्जन-लक्षणाना धर्माणा सग्रहेण मुनेः बोधिसत्त्वस्यावबोधो हि एकक्षणाभिसम्बोध इति ज्ञातव्यः।

किमेव पुनरेकानास्रवज्ञानालम्बने सर्वानास्रवसग्रह इति चेत्? लौकिक-दृष्टान्तेनाह—

अरघट्टं यथैकापि पदिका पुरुषेरिता।
सकृत्सर्वं चलयति ज्ञानमेकक्षणे तथा॥२॥

इति। यथैकापि पदिका पुरुषेरिता सकृदेकवार सर्वमरघट्ट सच्छिल्पिपूर्व-परिकर्मसामर्थ्यात् चलयति तथा पूर्वप्रणिधानावेधधर्मधातुसामर्थ्याद् एकस्मिन्नेव क्षणे एकमनास्रवमालम्ब्यमान सर्वं सजातीयमभिमुखीकारयतीति।

२-विपाकलक्षण.

एवं प्रथमं निर्दिश्य विपाकधर्मतावस्थानास्रवसर्वधर्मैकक्षणलक्षणो भवत्येक-क्षणाभिसम्बोधो द्वितीयः। इत्याह—

विपाकधर्मतावस्था सर्वशुक्लमयी यदा ।
प्रज्ञापारमिता जाता ज्ञानमेकक्षणे तदा ॥३॥

यदा बोधिसत्त्वस्य प्रतिपक्षभावनया सर्वविपक्षापगमनेन सकलव्यवदानपक्षविपाकधर्मतावस्था सर्वकलङ्कापगमेन शरदिन्दुज्योत्स्नावत् शुक्लस्वभावा जाता तदा एकस्मिन्नेवक्षणे विपाकावस्थाप्राप्तानाम् अनास्रवधर्मणा बोधात् ज्ञान प्रज्ञापारमिता एकक्षणाभिसम्बोध इति ।

३-अलक्षणलक्षण.

द्वितीयमेव निर्दिश्य अलक्षणसर्वधर्मैकक्षणलक्षण: एकक्षणाभिसम्बोधस्तृतीय । इत्याह—

स्वप्नोपमेषु धर्मेषु स्थित्वा दानादिचर्यया ।
अलक्षणत्व धर्माणा क्षणेनैकेन विन्दति ॥४॥

पूर्वं स्वप्नोपमसर्वधर्माभ्यासेन सम्भारद्वयमनुभूय अधिगमावस्थाया स्वप्नस्वभावेषु सर्वधर्मेषु उपादानस्कन्धादिषु स्थित्वा दानादिषट्पारमिताप्रतिपत्त्या दानादिरूपनिरूपणाकारेण अलक्षणा. सर्वधर्मा इति सक्लेशव्यवदानरूपाणा धर्माणाम् एकेनैव क्षणेनालक्षणत्व जानातीत्येवमेकक्षणाभिसम्बोध ।

४-अद्वयलक्षण.

तृतीयमेव निर्दिश्य अद्वयलक्षणसर्वधर्मैकक्षणलक्षण एकक्षणाभिसम्बोधश्चतुर्थ । इत्याह—

स्वप्न तद्दर्शिनञ्चैव द्वययोगेन नेक्षते ।
धर्माणामद्वय तत्त्व क्षणेनैकेन पश्यति ॥५॥

निरन्तरदीर्घकालद्वयप्रतिभासप्रहाणाभ्याससात्मीभावाद् उन्मूलितद्वयप्रतिभासवासनो यदा बोधिसत्त्वो ग्राह्यग्राहकयोगेन स्वप्न ग्राह्य स्वप्नदर्शिनं ग्राहकं नेक्षते, तदा सर्वेऽप्येवधर्माणो धर्मा इति धर्माणामद्वय तत्त्वम् एकेनैव क्षणेनाधिगच्छतीत्येकक्षणाभिसम्बोध इति ।

इति अभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे सप्तमाधिकारवृत्तिः ।

धर्मकायाधिकारः अष्टमः

१-स्वभावकायः

ाविभावितैकक्षणाभिसम्बोधस्य द्वितीये क्षणे धर्मकायाभिसम्बोध । स च स्वाभाविककायादिभेदेन चतुर्विध. । (तत्र) प्रथम' स्वाभाविककाय इत्याह—

सर्वाकारा विशुद्धि ये धर्मा. प्राप्ता निरास्रवा. ।
स्वाभाविको मुने. कायस्तेषा प्रकृतिलक्षण. ॥१॥

स्मृत्युपस्थानादयो ज्ञानात्मका लोकोत्तरा धर्मधातुरूपत्वाद् अनास्रवामलानामागन्तुकत्वेन सर्वप्रकारा विशुद्धि प्रकृतिविविक्तलक्षणा प्राप्तास्तेषा या प्रकृति. स्वभावोऽनुत्पादरूप., अय मुनेर्बुद्धस्य भगवतो लोकोत्तरेण मार्गेण प्राप्यते, न क्रियत इत्यकृत्रिमार्थेन मायोपमविज्ञानसर्वधर्मप्रतिपत्त्याधिगतः स्वाभाविक. कायः ।

परिशिष्टकायत्रय तथ्यसवृत्या प्रतिभासमान परमार्थतो धर्मतारूप यथाधिमोक्षप्रभावित बुद्धबोधिसत्त्वश्रावकादिगोचरत्वेन व्यवस्थापितमिति कथनाय—

विविक्ताव्यतिरेकित्व विवेकस्य यतो मतम् ।

इतिन्यायात् तदव्यतिरेकेऽपि पृथग् व्यवस्थाप्यते ।

२-ज्ञानधर्मकाय.

इत्थ प्रथम काय निर्दिश्य द्वितीयो निष्प्रपञ्चज्ञानात्मको धर्मकाय अनास्रव स्मृत्युपस्थानाद्यात्मक इति तमाह—

वोधिपक्षाप्रमाणानि विमोक्षा अनुपूर्वश. ।
नवात्मिका समापत्ति. कृत्स्न दशविधात्मकम् ॥२॥

अभिभ्वायतनान्यष्टप्रकाराणि प्रभेदत. ।
अरणा प्रणिधिज्ञानमभिज्ञा प्रतिसविद ॥३॥

सर्वाकाराश्चतस्रोऽथ शुद्धयो वशिता दश ।
बलानि दश चत्वारि वैशारद्यान्यरक्षणम् ॥४॥

त्रिविधं स्मृत्युपस्थानं त्रिधाऽसमोषधर्मता ।
वासनायाः समुद्घातो महती करुणा जने ॥५॥

आवेणिका मुनेरेव धर्मा येऽष्टादशेरिताः ।
सर्वाकारज्ञता चेति धर्मकायोऽभिधीयते ॥६॥

इति । स्मृत्युपस्थानाद्यारभ्य आर्याष्टाङ्गमार्गपर्यन्ता बोधिपक्षाः । पूर्ववदप्रमाणानि मैत्र्यादिचतुर्ब्रह्मविहाराः । अध्यात्मं रूप्यरूपी बहिर्धा रूपाणि पश्यतीति द्वौ, शुभं विमोक्षं कायेन साक्षात्कृत्वोपसम्पद्य विहरतीत्येकः, आकाशविज्ञानाकिञ्चन्यनैवसंज्ञानासंज्ञायतनानीति चत्वारः, संज्ञावेदितनिरोध इत्येकः इत्यष्टौ विमोक्षाः । रूपधातुचतुर्ध्यानानि चतुरारूप्यसमापत्तयो निरोधसमापत्तिरिति नव समापत्तयः । पृथिव्यप्तेजोवायुनीलपीतलोहितावदातविज्ञानाकाशमिति कृत्स्नं दशविधम् । अध्यात्मरूपारूपसंज्ञिनौ प्रत्येकं परीत्ताधिमात्राकाराभ्यां बहिर्धा रूपाणि पश्यतस्तान्यभिभूय जानीत इति चतुष्टयम्, अध्यात्मारूपसंज्ञी एव नीलपीतलोहितावदातानभिभूय पश्यतीति चतुष्टयमित्यष्टविधमभिभ्वायतनम् । परसन्तानगतक्लेशरणप्रबन्धोन्मूलनात् समाधिरित्यरणा । सम्यगपगतसर्वनिमित्तसङ्गव्याघातः संशयापनयनकारिप्रणिधानसमृद्ध्या आसंसारमसमाहितावस्थायां प्रवर्तत इति प्रणिधिज्ञानम्, षडभिज्ञाश्चतस्रश्च प्रतिसंविदः पूर्वोक्ताः आश्रयालम्बनचित्तज्ञानपरिशुद्धय इति चतस्रः शुद्धयः । आयुश्चित्तपरिष्कारकर्मोपपत्त्यधिमुक्तिप्रणिधानर्द्धिज्ञानधर्मवशिता इति दश वशिताः । पूर्वोक्तानि दश बलानि, चत्वारि वैशारद्यानि च । परिशुद्धकायवाङ्मनःसमुदाचारस्तथागतः, नास्त्यस्य विपरीतसमुदाचारता, या परपरिज्ञानभयात् प्रच्छादयितव्या मन्येत इत्यरक्षणं त्रिविधम् । धर्मदेशनायां श्रोतुकामाश्रोतुकामोभयकामेषु यथाक्रममनुनयप्रतिघोभयविविक्त एवोपेक्षकः स्मृतिमान् विहरतीति स्मृत्युपस्थानं त्रिधा । सत्त्वार्थक्रियाकालानतिक्रमलक्षणेत्यसमोषधर्मता । क्लेशज्ञेयावरणानुशयरूपबीजप्रहाणाद् वासनायाः समुद्घातः सकलजनहिताशयता, महती करुणा जनेऽष्टादशावेणिका बुद्धधर्माः सर्वाकारज्ञता । 'च' इति शब्देन संगृहीताः मार्गज्ञतादयोऽपि प्रागुक्ताः ।

सर्वे चाश्रयपरावृत्त्या परावृत्ता बोधिपक्षादयो निष्प्रपञ्चज्ञानात्मका धर्म-कायोऽभिधीयत इति केचित्।

अन्ये तु—

सर्वाकारा विशुद्धि ये धर्मा प्राप्ता निरास्रवा.।
स्वाभाविको मुने कायस्तेषां प्रकृतिलक्षण ॥

इति यथारुतत्त्वेन लोकोत्तरानेवानास्रवान् धर्मानभ्युपगम्य तेपा या प्रकृति-रनुत्पादता तल्लक्षण स्वाभाविक काय, स एव च धर्मताकायो धर्मकाय इति भावप्रत्ययलोपाद् व्यपदिश्यत इति व्याख्याय, के पुनस्तेऽनास्रवा धर्मा येपा प्रकृति-लक्षणो धर्मकाय इत्याशङ्क्य 'बोधिपक्षाप्रमाणानी' त्यादिकारिकामवतारयन्ति। तेपा योगिसंवृत्या विशिष्टार्थप्रतिभासजननद्वारेणाश्रयपरावृत्त्या परावृत्ता धर्म-देशनाद्यर्थक्रियाकारिणोऽवश्यमद्वयाश्चित्तचैता. कथमभ्युपगन्तव्या.? सङ्गृहीता इत्यपरे।

केचित् (कायचतुष्टयव्याख्याने)—

स्वाभाविक समाम्भोगो नैर्माणिकोऽपरस्तथा।
धर्मकायः सकारित्रश्चतुर्धा समुदीरितः॥

इतिकारिकाया स्वाभाविकशब्दानन्तर धर्मकायशब्दस्यापाठात् कायत्रयमेवेति। अन्ये तूपदर्शितप्रयोजनसामर्थ्यात् कारिकाबन्धानुरोधेन ज्ञानस्यैव कारित्रेण सम्बन्धार्थं चैवमुक्तम्, अतोऽविरुद्ध सर्व प्रदेशान्तराभिहित कायचतुष्टय भवतीति।

श्रावकाद्यरणासमाधे बुद्धस्यारणासमाधे वैशिष्ट्यदर्शनाय अन्तरश्लोकेनाह—

श्रावकस्यारणादृष्टेर्नृक्लेशपरिहारिता।
तत्क्लेशस्रोतउच्छित्त्यै ग्रामादिषु जिनारणा ॥७॥

इति। माऽस्मद्दर्शनात् कस्यचित् क्लेशोत्पत्ति स्यादिति मनुष्यक्लेशोत्पत्ति-परिहारिता श्रावकाद्यरणासमाधि। तथागताना तु सकलजनक्लेशप्रबन्धो-न्मूलनं स्यादिति ग्रामादिषु अरणासमाधिविशेष।

श्रावकादिप्रणिधिज्ञानात् तथागतप्रणिधिज्ञानस्य वैशिष्ट्यप्रदर्शनाय अन्तरश्लोकेनाह—

अनाभोगमनासङ्गमव्याघात सदा स्थितम् ।
सर्वप्रश्नापनुद्बौद्ध प्रणिधिज्ञानमिष्यते ॥८॥

इति । निर्निमित्तत्वेन स्वरसप्रवृत्तम्, वस्त्वनभिनिवेशाद् रूपादिसङ्गविगतम्, सवासनक्लेशज्ञेयावरणप्रहाणात् सर्वज्ञेयाव्याघातम्, आससारमवस्थानात् सदा स्थितम्, सम्यक् प्रतिसविल्लाभात् प्रश्नविसर्जनकारि ताथागत प्रणिधिज्ञानमितीष्टम् । श्रावकादीना विपरीतत्वेन नैवम् ।

स्यादेव नित्य महाकरुणामयधर्मकायावस्थाने कथ (सकलप्राणभृता) सदा नार्थक्रियेति ? अन्तरश्लोकेन समाधानमाह—

परिपाक गते हेतौ यस्य यस्य यदा यदा ।
हित भवति कर्तव्य प्रथते तस्य तस्य स. ॥९॥

इति । कल्याणमित्रादिसमवधानाद् बुद्धाद्यालम्बने परिपोष गते हेतौ पूर्वावरोपितकुशलमूलबीजे सति, यस्य सत्त्वस्य यस्मिन् काले धर्मदेशनादिक क्रियमाणमायतिपथ्य भवति, तदा तस्यार्थकरणाय पूर्वप्रणिधानसमृद्ध्या तत्प्रतिभासानुरूपेणार्थक्रियाकारी भगवानिति (महाकरुणास्वभावधर्मकायावस्थानेन) सर्वदा चिन्तामणिरिवोपस्थितोऽपि स्वकर्मापराधजनितहेतुवैधुर्यान्न फलदायक प्रतिभासत इत्यभिप्राय ।

तत्कथमिति शकायामन्तरश्लोकेन दृष्टान्तमाह—

वर्षत्यपि हि पर्जन्ये नैव बोज प्ररोहति ।
समुत्पादेऽपि बुद्धाना नाभव्यो भद्रमश्नुते ॥१०॥

इति । यथा देवराजे वर्षत्यपि सति पूतीभावादिना अबीजीभूत बीज तिलादि न प्रादुर्भवति, तद्वद् बुद्धाना सकलमनोरथपरिपूरणदक्षाणा समुत्पादेऽपि अभव्यो न भद्र सद्धर्मश्रवणादिक प्राप्नोतीति ।

कथ ज्ञानात्मको धर्मकाय: प्रतिनियतयोगिसन्तानाधारवर्ती प्रतिक्षणमुत्पद्यमानो व्यापी नित्य इति कथ्यत इति चेद् ? अन्तरश्लोकेनाह—

इति कारित्रवैपुल्याद् बुद्धो व्यापी निरुच्यते ।
अक्षयत्वाच्च तस्यैव नित्य इत्यपि कथ्यते ॥११॥

इति । यथोक्तन्यायेनैव सर्वत्र प्रतिभासद्वारेणार्थक्रियाकरणवैपुल्यात् प्रबन्धतया आससारमवस्थानेन च भगवत क्षयाभावाद् यथाक्रम बुद्धो व्यापी नित्य इत्यभिधीयते ।

३-सम्भोगकाय:

कायद्वयमेव निर्दिश्य लक्षणानुव्यञ्जनविराजित साम्भोगिक रूपकायस्वभावस्तृतीय: । तमाह—

द्वात्रिंशल्लक्षणाशीतिव्यञ्जनात्मा मुनेरयम् ।
साभोगिको मत. कायो महायानोपभोगत. ॥१२॥

इति । द्वात्रिंशल्लक्षणाशीत्यनुव्यञ्जनात्मकोऽस्य दशभूमिप्रविष्टमहाबोधिसत्त्वै: परमानवद्यमहायानधर्मसभोगप्रीतिसुखोपभोगात् बुद्धस्य भगवत साम्भोगिककाय: ।

कानि तानि द्वात्रिंशल्लक्षणानीति चेत् ? पञ्चभिरन्तरश्लोकैराह—

चक्राङ्कहस्त. क्रमकूर्मपादो
जालावनद्धाङ्गुलिपाणिपाद. ।
करौ सपादौ तरुणौ मृदू च
समुत्सदै सप्तभिराश्रयोऽस्य ॥१३॥

दीर्घाङ्गुलिर्व्यायितपार्ष्णिगात्र
प्राज्य त्वृजूच्छङ्खपदोर्ध्वरोमा ।
एणेयजङ्घश्च पटूरुबाहु
कोशावनद्धोत्तमवस्तिगुह्य ॥१४॥

सुवर्णवर्ण प्रतनुच्छविश्च
प्रदक्षिणैकैकसुजातरोमा ।
ऊर्णाङ्कितास्यो हरिपूर्वकाय.
स्कन्धौ वृतावस्य चितान्तरास. ॥१५॥

हीनो रस. ख्याति रसोत्तमोऽस्य
न्यग्रोधवन्मण्डलतुल्यमूर्ति ।
उष्णीषमूर्धा पृथुचारुजिह्वो
ब्रह्मस्वर. सिंहहनु.सुशुक्ला. ॥१६॥

तुल्या. प्रमाणेऽविरलाश्च दन्ता
अन्यूनसंख्या दशिकाश्चतस्र ।
नीलेक्षणो गोवृषपक्ष्मनेत्रो
द्वात्रिंशदेतानि हि लक्षणानि ॥१७॥

इति । (१) गुरूणामनुगमनप्रत्युद्गमनादिना चक्राङ्कहस्तपादता । (२) दृढ-सवरसमादानत्वात् कूर्मवत् सुप्रतिष्ठितपादता । (३) चतु सग्रहवस्तुसेवनाद् राज-हंसवत् जालावनद्धाङ्गुलिपाणिपादता । (४) प्रणीतखाद्यभोज्यादिदानाद् मृदुतरुण-हस्तपादता । (५) प्रणीततरलेह्यादिदानेन समुच्छ्रितहस्तपादस्कन्धग्रीवाप्रदेशत्वात् सप्तोच्छ्रयता । (६) वध्यमोक्षणत्वाद् दीर्घाङ्गुलिता । (७) जीवितानुग्रहणाद् आयतपार्ष्णिता । (८) प्राणातिपातविरत्या बृहदृजुगात्रता । (९) कुशलधर्म-समादानाद् उच्छङ्खपादता । (१०) गृहीतकुशलसमादानवर्धनात् ऊर्ध्वगरोमता । (११) सत्कृत्य विद्याशिल्पादिदानाद् एणेयजङ्घता । (१२) सविद्यमानार्थयाचनक-जनाप्रत्याख्यानात् पद्रूरुबाहुता । (१३) सर्वजनब्रह्मचर्यसमादापनगुह्यमन्त्ररक्षणात् कोशगतबस्तिगुह्यता । (१४) प्रणीतोपास्तरणदानात् सुवर्णवर्णता । (१५) प्रासादादि-वरदानात् श्लक्ष्णच्छविता । (१६) सङ्गणिकादिपरिवर्जनात् प्रदक्षिणावर्तै-कैकरोमता । (१७) सर्वगुरुजनयथास्थाननिवेशनाद् ऊर्णाङ्कितमुखता । (१८) सर्वथा मुखरवचनानवसादनात् सिंहपूर्वार्धकायता । (१९) प्रियवादित्वसुभाषितानुलोमत्वात्

सुसंवृतस्कन्धता। (२०) भैषज्यादिदानात् चितान्तरासता। (२१) ग्लानजनोपस्थानाद् रसरसाग्रता। (२२) वनारामादिकरणसमादापनात् न्यग्रोधपरिमण्डलता। (२३) विहाराद्यभ्यधिकप्रदानादुष्णीषशिरस्कता। (२४) श्लक्ष्णादिवचनात् प्रभूतजिह्वता। (२५) सर्वलोकधातुसत्त्वसद्धर्मविज्ञपनाद् ब्रह्मस्वरता। (२६) सम्भिन्नप्रलापविरत्या सिंहहनुता। (२७) सर्वजनसम्मानादिना शुक्लदन्तता। (२८) विशुद्धाजीवत्वात् समदन्तता। (२९) सत्यवचनसमुदाचाराद् अविरलदन्तता। (३०) पिशुनवचनानभ्यासात् समचत्वारिंशद्दन्तता। (३१) सर्वसत्त्वैकपुत्रदर्शनाद् अभिनीलनेत्रता। (३२) प्रतिघातादिविवेकदर्शनाद् गोपक्ष्मनेत्रता।

सिद्धकारणात् लक्षणं सिद्ध भवतीत्यन्तरश्लोकेनाह—

यस्य यस्यात्र यो हेतुर्लक्षणस्य प्रसाधक ।
तस्य तस्य प्रपूर्यायं समुदागमलक्षण. ॥१८॥

इति। येषा लक्षणाना ये प्रसाधका , तान् प्रपूर्य तानि द्वात्रिंशल्लक्षणानि प्रादुर्भवन्ति।

कानि तेषा कारणानीति चेत् ? द्वाभ्यामन्तरश्लोकाभ्यामाह—

गुरूणामनुयानादिर्दृढता सवर प्रति ।
सङ्ग्रहासेवन दान प्रणीतस्य च वस्तुन. ॥१९॥

वध्यमोक्षसमादान विवृद्धि कुशलस्य च।
इत्यादिको यथासूत्र हेतुर्लक्षणसाधक ॥२०॥

इति। इमे द्वे कारिके उपर्येव लक्षणव्याख्यानावसरे स्फुटिते, अतो न पुन विस्तीर्येत इति।

लक्षणान्येवं व्याख्याय द्वादशभि. अन्तरश्लोकै अशीत्यनुव्यञ्जनान्याह—

ताम्रा. स्निग्धाश्च तुङ्गाश्च नखा अङ्गुलयो मुने ।
वृत्ताश्चितानुपूर्वाश्च गूढा निर्ग्रन्थय शिरा ॥२१॥

गूढौ गुल्फौ समौ पादौ सिंहेभद्विजगोपते. ।
विक्रान्त दक्षिण चारुगमनमृजुवृत्तता ॥२२॥

मृष्टानुपूर्वते मेध्यमृदुत्वे शुद्धगात्रता ।
पूर्वव्यञ्जनता चारुपृथुमण्डलगात्रता ॥२३॥

समक्रमत्व शुद्धत्व नेत्रयो सुकुमारता ।
अदीनोत्सदगात्रत्वे सुसहतनगात्रता ॥२४॥

सुविभक्ताङ्गता ध्वान्तप्रध्वस्तालोकशुद्धता ।
वृत्तमृष्टाक्षताक्षामकुक्षिताश्च गभीरता ॥२५॥

दक्षिणावर्तता नाभे. समन्ताद्दर्शनीयता ।
समाचारः शुचि कालतिलकापगता तनु. ॥२६॥

करौ तूलमृदू स्निग्धगम्भीरायतलेखता ।
नात्यायत वचो बिम्बप्रतिबिम्बोपमौष्ठता ॥२७॥

मृद्वी तन्वी च रक्ता च जिह्वा जीमूतघोषता ।
चारुमञ्जुस्वरो दष्ट्रा वृत्तास्तीक्ष्णा. सिता. समाः ॥२८॥

अनुपूर्वी गतास्तुङ्गा नासिका परम शुचिः ।
विशाले नयने पक्ष्मचित पद्मदलाक्षिता ॥२९॥

आयतश्लक्ष्णसुस्निग्धसमरोम्नौ भ्रुवौ भुजौ ।
पीनायतौ समौ कर्णावुपघातविवर्जितौ ॥३०॥

ललाटमपरिम्लान पृथुपूर्णोत्तमाङ्गता ।
भ्रमराभाश्चिता· श्लक्ष्णा असलुलितमूर्तय. ॥३१॥

केशा अपरुषाः पुंसां सौरभ्यादपहारिणः ।

श्रीवत्सः स्वस्तिकञ्चेति बुद्धानुव्यञ्जनं मतम् ॥३२॥

इति। (१) सर्वसंस्कारवीतरागत्वेन ताम्रनखता। (२) सर्वसत्त्वहिताध्याशयत्वेन स्निग्धनखता। (३) श्रेष्ठवंशप्रभवत्वेन तुङ्गनखता। (४) वृत्तानवद्यत्वेन वृत्ताङ्गुलिता। (५) समुपचितकुशलमूलत्वेन चिताङ्गुलिता। (६) सम्यगनुपूर्वप्रवृत्तत्वेन अनुपूर्वाङ्गुलिता। (७) सुनिगूढकायादिकर्मान्ताजीवत्वेन गूढशिरता। (८) क्लेशग्रन्थिभेदकत्वेन निर्ग्रन्थिशिरता। (९) सुनिगूढधर्ममतित्वेन गूढगुल्फता। (१०) सर्वदुर्गस्थानजनोत्तारकत्वेन अविषमपादता। (११) नराभिभवनकुशलतया सिंहविक्रान्तगामिता। (१२) नागाभिभवनकुशलतया नागविक्रान्तगामिता। (१३) वैहायसङ्गमकुशलतया हंसविक्रान्तगामिता। (१४) पुरुषवृषभकुशलतया वृषभविक्रान्तगामिता। (१५) प्रदक्षिणमार्गानुयाततया प्रदक्षिणगामिता। (१६) प्रासादिककुशलतया चारुगामिता। (१७) नित्यमवक्रचित्ततया अवक्रगामिता। (१८) विशुद्धगुणाख्यापकतया वृत्तगात्रता। (१९) प्रमृष्टपापधर्मतया मृष्टगात्रता। (२०) विनेयानुरूपधर्मदेशकतया अनुपूर्वगात्रता। (२१) कायादिशुचिसमुदाचारत्वात् शुचिगात्रता। (२२) करुणाचित्तत्वात् मृदुगात्रता। (२३) विशुद्धचित्तत्वात् विशुद्धगात्रता। (२४) परिपूर्णधर्मविनयत्वात् परिपूर्णव्यञ्जनता। (२५) पृथुचारुगुणाख्यानात् पृथुचारुमण्डलगात्रता। (२६) सर्वत्र समचित्तत्वात् समक्रमता। (२७) सुविशुद्धधर्मदेशनाद् विशुद्धनेत्रता। (२८) सुगमधर्मदेशनात् सुकुमारगात्रता। (२९) नित्यमदीनचित्तत्वाद् अदीनगात्रता। (३०) समुद्गतकुशलत्वाद् उत्सदगात्रता। (३१) क्षीणपुनर्भवत्वेन सुसंहतगात्रता। (३२) सुविभक्तप्रतीत्यसमुत्पाददेशकत्वेन सुविभक्ताङ्गप्रत्यङ्गता। (३३) सुविशुद्धपदार्थदर्शनाद् वितिमिरशुद्धालोकता। (३४) वृत्तसम्पन्नशिष्यसवर्तनीयत्वेन वृत्तकुक्षिता। (३५) प्रमृष्टससारदोषत्वेन मृष्टकुक्षिता। (३६) भग्नमानशृङ्गत्वेन अभग्नकुक्षिता। (३७) धर्मक्षयविनिवर्तकत्वेन अक्षामकुक्षिता। (३८) प्रतिविद्धधर्मगम्भीरत्वेन गम्भीरनाभिता। (३९) प्रदक्षिणग्राहिशिष्यसवर्तनीयत्वेन प्रदक्षिणावर्तनाभिता। (४०) समन्तप्रासादिकपरिवारसवर्तनीयत्वेन समन्तप्रासादिकता। (४१) शुचिचित्तत्वेन शुचिसमुदाचारता। (४२) व्यपगताकालधर्मविनयत्वेन व्यपगततिलकालकगात्रता। (४३) कायादिलाघवप्रापकधर्मदेशकत्वेन तूलसदृशसुकुमारपाणिता।

व्यतिभेदापरिज्ञाने निर्वाणे च निवेशनम् ।
धर्मकायस्य कर्मेद सप्तविंशतिधा मतम् ॥४०॥

इति । तत्र प्रथम प्रशस्ताप्रशस्तगत्यनभिनिवेशावस्थानलक्षण गतिप्रशमन कर्म कृत्वा, दानादिचतु सङ्ग्रहवस्तुनि प्रतिष्ठाप्य, श्रुतमयादिज्ञानेन विपक्षप्रतिपक्षहेयोपादेयद्वारेण वोधयित्वा, मायाकार इवानुनयादिविविक्ततया मैत्र्यादिलक्षणे परार्थे सत्त्वार्थयाथात्म्ये प्रतिष्ठाप्य, तदनु स्वार्थे त्रिमण्डलविशुद्धिप्रभावितषट्पारमिताभ्यासे, तदनन्तर स्वपरार्थलक्षणे दशकुशलकर्मपथे बुद्धमार्गे, तत सर्वधर्मप्रकृतिशून्यताभ्यासे, तदनु दानपारमिताविष्ठानेन प्रथमाया भूमौ सर्वत्रगधर्मधातुप्रतिवेवलक्षणे अद्वयधर्मे, ततो द्वितीयादिभूमौ सम्भारपरिपूरिहेतुभूते शीलादिपारमितासर्वधर्मसाङ्केतिकज्ञाने निवेशयति । एवमनुक्रमेण प्रज्ञापारमिताधिष्ठानेन पष्ठ्या भूमौ ज्ञानज्ञेयभावानभिनिवेशलक्षणे सर्वधर्मानुपलम्भे, तदनन्तर सप्तम्यामुपायपारमितावलेन सत्त्वपरिपाके, ततो वलपारमितावलेनाष्टम्या श्रावकाद्यसाधारणे वोधिसत्त्वमार्गे, पुनस्तत्रैव सर्वभावाभिनिवेशप्रहाणे, तदनु नवम्या प्रणिधानपारमितासामर्थ्याद् वोधिप्राप्तौ, तदनन्तर ज्ञानपारमितावलाद् दशम्या भूमौ विविधवुद्धक्षेत्रविशुद्धौ प्रतिष्ठाप्य, पुनस्तत्रैव एकजातिप्रतिवद्धस्वरूपे सम्यक् सम्वोधिप्रतिनियमे दशदिग्लोकधानवीयसत्त्वार्थे सर्वलोकधातुवुद्धोपसङ्क्रमणादिगुणे च निवेशयति । एवमनुक्रमेण पुनस्तत्रैव विशेषमार्गस्वरूपे समस्तवोध्यावाहकधर्मलक्षणे वोध्यङ्गे, कर्मफलसम्बन्धाविप्रणाशे, यथाभूतपदार्थाविगमे, सर्वविपर्यासप्रहाणे, निर्वस्तुकविपर्यासप्रहाणे ज्ञाने, प्रकृतिपरिशुद्धिलक्षणे वोधिसत्त्वव्यवदाने, सर्वकलङ्कापगतव्यवदानहेतौ सम्भारे, शून्यतास्वभावेन सस्कृतासस्कृताव्यतिभेदपरिज्ञाने च प्रतिष्ठाप्य ताथागत्या भूमौ निर्वाणे निवेशयति । एव धर्मकायवदस्य सप्तविंशतिप्रकार कर्म आससारमिष्यत इति कारित्रम् ।

प्रथमचित्तोत्पादस्य अन्तिमकर्मणाञ्च अनुक्रमनिर्देशेन अवशिष्टाना मध्यपदार्थानामपि क्रमो वेदितव्यः, वक्तव्यवाहुल्यभयान्मया नोल्लिखित ।

इति अभिसमयालङ्कारे नाम प्रज्ञापारमिताशास्त्रे अष्टमाधिकारवृत्तिः ।

मध्यमरुचिसत्त्वार्थं व्याख्यानम्

एव विस्तररुचिसत्त्वानुग्रहेण अष्टभि. पदार्थैः (प्रज्ञापारमिता) व्याख्याय पुनरन्यप्रकारेण व्याख्यानायाह—

लक्षणं तत्प्रयोगस्तत्प्रकर्षस्तदनुक्रमः ।
तन्निष्ठा तद्विपाकश्चेत्यन्य. षोढार्थसग्रहः ॥१॥

इति । प्रथम सर्वाकारज्ञतादित्रिसर्वज्ञताभिलक्ष्यस्थानीयत्वेन लक्षणम् । ततो वशित्वार्थत्रिसर्वज्ञताभावना प्रति प्रयुज्यतेऽनेनेति त्रिसर्वज्ञताप्रयोग. सर्वाकाराभिसम्बोधः । ततोऽत्यभ्यासात् प्रकर्षगमनमिति त्रिसर्वज्ञतायाः प्रकर्षावस्थो मूर्धाभिसमयः । ततोऽधिगतवस्तुनिश्चयाय व्यस्तसमस्तविभावितार्थप्रगुणीकरणमिति त्रिसर्वज्ञतानुक्रमावस्थोऽनुपूर्वाभिसमयः । ततो विशेषगमनाभावात् त्रिसर्वज्ञतानिष्ठावस्थः सम्यगेकक्षणाभिसम्बोधः । ततस्तस्य फलम्, इति त्रिसर्वज्ञताविपाको धर्मकायः सकारित्रः । एवं षट्प्रकारेणार्थसंग्रहेण पूर्ववदेव जिनजननी व्याख्येया ।

संक्षिप्तरुचिसत्त्वार्थं व्याख्यानम्

मध्यमरुचिसत्त्वानुकम्पया अमुना षट्प्रकारेणार्थसंग्रहेण व्याख्याय पुनः संक्षिप्तरुचिसत्त्वानुरोधेनान्यप्रकारेण व्याख्यानायाह—

विषयस्त्रितयो हेतु. प्रयोगश्चतुरात्मक. ।
धर्मकायः फलं कर्मेत्यन्यस्त्रेधार्थसग्रह. ॥२॥

इति । आदौ सर्वाकारज्ञतादित्रिसर्वज्ञतास्वभाव. प्रवृत्तिविषयहेतुः । स कथ प्रयुज्यत इति तदनन्तर सर्वाकाराभिसम्बोधादिश्चतुर्विधोऽभिसमयः प्रयोगः । तस्यैवं प्रयोगवतो विषयस्य किं फलमिति तदनु धर्मकाय सकर्मा फलमित्येव त्रिविधेनार्थसंग्रहेण तथैव जिनजननी व्याख्येया ।

परिणामना

अर्थत. पदतो वापि नामपर्यायत: क्वचित् ।
तावानेव बुधैर्ज्ञेय. पिण्डार्थ. सर्वमातृषु ॥१॥

अन्यथा न भवेत्सम्यक् सर्वासा क्रमसग्रह. ।
तत्र पिण्डादिभेदेन वैशिष्ट्य जायते ध्रुवम् ॥२॥

आर्यविमुक्तिसेनस्यानुभावेनात्र दर्शितम् ।
अर्थमात्र सुबोधाय त्यक्त्वा वचनविस्तरम् ॥३॥

वैरोचन गुरु नत्वा सदुपाध्यायज्ञानिनम् ।
कारिकाणा स्फुटा वृत्तिर्हरिभद्रेण रच्यते ॥४॥

एतद्ग्रन्थविधानेन यत्पुण्यमर्जित मया ।
निखिला. प्राणिनस्तेन प्राप्नुयु. सौगती धियम् ॥५॥

सर्वशास्त्रबहिर्भूत क्वाह स्वल्पमति. पुमान् ।
क्व चार्यगतिगम्योऽय शास्त्रार्थो महिमान्वित ॥६॥

तथाप्यगोचरीभूते यत्नमास्थितवानहम् ।
परात्महितबुद्ध्यैव क्षम्यतामेष साधुभि. ॥७॥

अहो भृश मया नानामतै: भ्रान्तेन वीक्षितम् ।
शमस्थान चिरेणेद प्रज्ञापारमितामतम् ॥८॥

ति प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे आचार्यहरिभद्रकृता अभिसमयालङ्कारवृत्ति समाप्ता ।

भारतीयपण्डितेन विद्याकरप्रभेण महालोकचक्षुपा वन्देश्रीकूटेन चानूद्य निर्णीता ।
श्रीपण्डितामरगोम्यादिभि भिक्षुधीमत्प्रज्ञेन च पश्चात् सुनिर्णीता ।

༄༅། །ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་

བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་གྱི་འགྲེལ་

པ་དོན་གསལ་བཞུགས་སོ།།

༄༅། །རྒྱ་གར་སྐད་དུ། །ཨ་བྷི་ས་མ་ཡ་[1]ཨ་ལཾ་ཀཱ་ར་ནཱ་མ་པྲཛྙཱ་པཱ་ར་མི་ཏཱ་[2]ཨུ་པ་[3]དེ་ཤ་ཤཱ་སྟྲ་བྲི་[4]ཏི། བོད་སྐད་དུ། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ཅེས་བྱ་བའི་འགྲེལ་པ། བམ་པོ་དང་པོ། སངས་རྒྱས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ཐམས་ཅད་ལ་ཕྱག་འཚལ་ལོ །

ཤེས་རབ་ཕ་རོལ་ཕྱིན་པ་ལ། །
དེའི་རྒྱན་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་དག །
ཀུན་གྱི་རྒྱན་དུ་འགྱུར་བར་ནི། །
རྣམ་པར་དབྱེ་ཕྱིར་གུས་ཕྱག་འཚལ། (༡) །
འགྲོ་ལ་ཆགས་པས་ཀུན་ཆགས་མཛད། །
འཕགས་པ་ཐོགས་མེད་སྐྱོབ་ཉིད་ཀྱིས། །
མི་ཕམ་མགོན་ལ་གསན་ནས་ནི། །
བསྟན་བཅོས་ཆེན་པོ་འདི་རྣམ་བཤད་མཛད། (༢) །
འགྲོ་དོན་རྩ་ལག་དབྱིག་གི་གཉེན། །
རང་གི་མོས་པ་གཙོར་བྱེད་པས། །
ཤེས་བྱ་ནང་གི་ཡིན་པ་ལ། །
ཡང་དག་བརྟེན་ནས་རྣམ་པར་བཀྲལ། (༣) །
འཕགས་པའི་ཁོངས་སུ་གཏོགས་པ་ཡི། །
རྣམ་པར་གྲོལ་བ་ཞེས་བྱས་ཀྱང་། །
དེས་བྱས་བྱས་པ་མིན་མཐོང་ནས། །
དབུ་མར་གནས་པའི་བློས་རྣམ་ཕྱེ། (༤) །

མཆན་ :—(སྣ་) ཡཱ་[1] ཏོ[2] བ[3] ཏྟི་[4]

དེ་ཡི་འོག་ཏུ་རྣམ་གྲོལ་སྡེ། |
དད་པའི་ས་ལ་གནས་པ་ཡིས། |
བསྟན་བཅོས་མཐའ་དག་མ་རྙེད་པར། |
རང་དང་རྗེས་མཐུན་རྣམ་བཤད་བྱས། (༤) |
དེ་ལྟར་མཁས་པས་སྣང་བྱས་ཤིང་། |
འགའ་ཞིག་ཁོ་ནས་མ་རྙེད་པའི། |
བསྟན་བཅོས་མཐའ་དག་འདི་དེ་ལྟར། |
རྙེད་པ་གང་དེ་ཡ་མཚན་ནོ། (༥) |
དེ་ལྟས་ཤིན་ཏུ་རྙེད་དཀའ་བ། |
ཟབ་མོ་འི་ལམ་འདི་ཅི་ཞིག་ལྟར། |
སངས་རྒྱས་དབང་གིས་རྙེད་པ་ནི། |
མཁས་པ་རྣམས་ཀྱིས་དབྱེ་བའི་རིགས། (༦) |
རྣམ་པ་ཀུན་ཏུ་བདག་གི་ནི། |
སྤྱོད་ཡུལ་མིན་ཡང་བསོད་ནམས་དག |
བསྐྱབ་[1]དང་མཐུན་ཕྱིར་རང་གཞན་ལ། |
ཕན་གདགས་འདོད་པས་སྤྲོ་བ་སྐྱེས། (༧) |

འཕགས་པ་བྱམས་པ་རང་[2]ཉིད་དམ་པའི་སྤྱོད་པ་དང་མཐུན་པར་རབ་ཏུ་སྟོན་པས། སོ་སོ་རང་གིས་རིག་པའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱིས་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་ཡུལ་ཅན་གྱི་རབ་ཏུ་དང་བ་ནི་ལེགས་པ་ཐམས་ཅད་འཐོབ་པའི་རྒྱུའི་གཙོ་བོ་ཡིན་ནོ། །ཞེས་བྱ་བར་ངེས་པར་བཟུང་ནས། གཞན་དག་བཅོམ་ལྡན་འདས་མ་ཡོན་ཏན་རིན་པོ་ཆེ་ཕྲལ་དུ་དབྱུང་དུ་མེད་ཅིང་། དཔག་ཏུ་མེད་པའི་འབྱུང་གནས་ལ་དོན་གྱིས་འཇུག་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་རབ་ཏུ་

མཆན་:—(སྣ) སྐྱབ་[1] (སྣ) བདག་[2]

དང་བ་[1]སྐྱེད་པའི་ཆེད་དུ། རེ་ཞིག་དང་པོར་ཡུམ་ལ་ཡོན་ཏན་ཇི་ལྟ་བ་
བཞིན་དུ་བརྗོད་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བ་ཅན་གྱི་ཕྱག་འཚལ་བ་ :—

ཉན་ཐོས་ཞི་བ་འཚོལ་རྣམས་ཀུན་ཤེས་
ཉིད་ཀྱིས་ཉེར་ཞིར་ཁྲིད་མཛད་གང་ཡིན་དང་། |
འགྲོ་ལ་ཕན་པར་བྱེད་རྣམས་ལམ་ཤེས་
ཉིད་ཀྱིས་འཇིག་རྟེན་དོན་སྒྲུབ་མཛད་པ་གང་། |
གང་དང་ཡང་དག་ལྡན་པས་ཐུབ་རྣམས་
རྣམ་པ་ཀུན་ལྡན་སྣ་ཚོགས་འདི་གསུང་[2]པ། |
ཉན་ཐོས་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་[3]ཚོགས་བཅས་
སངས་རྒྱས་ཀྱི་ནི་ཡུམ་དེ་ལ་ཕྱག་འཚལ་[4]ལོ། (༡) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་སོ། །ཚིགས་སུ་བཅད་པ་འདིས་ནི་འདིའི་
ཆེ་བའི་བདག་ཉིད་ཕུལ་དུ་བྱུང་བ་དང་ལྡན་པ་བརྗོད་དེ། དེ་ཐོས་ནས་རེ་
ཞིག་དད་པའི་རྗེས་སུ་འབྲང་བ་རྣམས་ནི་འདི་ལ་ཐེ་ཚོམ་མེད་པར་སྐུར་དུ······
རབ་ཏུ་དང་བ་སྐྱེའོ། །ཆོས་ཀྱི་རྗེས་སུ་འབྲང་བ་རྣམས་ཀྱང་གཅིག་དང་དུ་
མའི་ངོ་བོ་ཉིད་དང་བྲལ་བའི་ཕྱིར་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པའི་ཚད་མས་གཞི་··
དང་ལམ་དང་རྣམ་པ་སྐྱེ་བ་མེད་པར་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ཚིགས་སུ་བཅད་པའི་··
དོན་གྱི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ཡུམ་ལ་གནོད་པ་མ་མཐོང་ནས། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་
རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་བདག་ཉིད་ཚུལ་གསུམ་པ་··
ཅན། སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པ་[5]བསྟན་པར་མཛད་པ་ནི་གདོན་མི་ཟ་བར་
སྲིད་པ་ཉིད་དོ་ཞེས་ངེས་པར་གཟུང་ངོ་། དེ་ལ་རབ་ཏུ་དང་བ་བསྐྱེད་[6]པར་
བྱེད་པ་ཉིད་དོ། །དེ་ལ་རབ་ཏུ་དང་བས་ཀྱང་དེའི་ཡོན་ཏན་མངོན་པར་འདོད་
པའི་གང་ཟག་གཉིས་ཀ་ཡང་དེ་དང་དེ་ལ་བརྟེན་པའི་གསུང་རབ་ལ་རྣམ་པ····

མཆན་ :—(སྣ) བསྐྱེད་[1] (སྡེ) བསྐྱེད་[1] (སྡེ) གསུངས་པ་[2] (ཅོ) དཔའ[3]
(ཅོ) འཚལ།[4] (སྣ) སྟན་[5] (སྣ) སྐྱེད་[6] (སྡེ) སྐྱེད་[6]

ཐམས་ཅད་དུ་གཟུང་བ་ལ་སོགས་པའི་དོན་དུ་ཞེན་དུ་གྲུབ་པར་བྱེད་དོ། །དེ་
ནས་ཐོས་པ་ལས་བྱུང་བ་ལ་སོགས་པའི་ཤེས་པ་སྐྱེ་བའི་རིམ་གྱིས་ལེགས་······
པའི་མཆོག་འཐོབ་པར་འགྱུར་རོ། །དེའི་ཕྱིར་བཅོམ་ལྡན་འདས་མ་ལ་
རབ་ཏུ་དང་བ་ནི། ལེགས་པ་ཐམས་ཅད་འཐོབ་པའི་རྒྱུའི་གཙོ་བོ་ཡིན་ནོ། །
དེ་ལ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱིས་ནི་'དོན་བརྒྱད་བསྡུས་ལ་དེ་དག··
ཀྱང་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཡིན་ཞིང་། དེས་ཀྱང་འཆད་པར་འགྱུར་
བའི་ཚུལ་གྱིས་དོན་ཐམས་ཅད་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་ཡིན་ནོ། །ཞེས་དེ་ལྟར་
ཐུགས་ལ་བཞག་ནས་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་སྒོ་ནས་ཤེས་རབ་ཀྱི་
ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་བསྟོད་དོ། །ཉན་ཐོས་དང་དེའི་ཕྱོགས་སུ་བསླན[2]པ་
རྣམ་པར་ཐར་པ་ཅུང་ཟད་ཙམ་ཞིག་གིས་ལྷག་པ་རིམ་པ་གཅིག་གིས་བསྟན····
པ་རང་སངས་རྒྱས་ཀྱང་སྟེ། །མྱ་ངན་ལས་འདའ་བར་འདོད་པ་རྣམས་གཞི་
ཐམས་ཅད་སྐྱེ་བ་མེད་པར་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕུང་པོ་དང་བཅས······
པ་དང་ཕུང་པོ་མེད་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་རྣམ་པ་གཉིས····
ཐོབ་པར་མཛད་པ་གང་ཡིན་པ་དང་། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་འཁོར་བ་ཇི་
སྲིད་བར་འགྲོ་བའི་དོན་བྱེད་པ་རྣམས་ལམ་ཐམས་ཅད་སྐྱེ་བ་མེད་པར་རྟོགས་
པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་འགྲོ་བ་མཐའ་དག་གི་དོན་སྒྲུབ་པར་མཛད་པ་གང་ཡིན་
པ་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ཐུགས་སུ་ཆུད་པ་གང་དང་ལྡན་ན།
སངས་རྒྱས་ཡང་དག་པར་བསྔམས་པའི་སྐུ་ཅན། རྣལ་འབྱོར་ཅན་གྱི་དབང་
ཕྱུག་གི་གཙོ་བོ་རྣམས། སྤྱོད་པའི་གཉེན་པོར་ཆོས་ཀྱི་འཁོར་ལོ་མ་ལུས་པ་
རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་བསྐོར་བར་མཛད་པ། སངས་རྒྱས་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་
པས་ཡོངས་སུ་བསྐོར་བ་དེ་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པ་ཉིད་ཀྱི་ཡུམ་དེ་ལ་ཕྱག་འཚལ···
ལོ། །དེ་ལྟར་ཕྱག་འཚལ་བ་དང་བསྟོད་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བའི་བསྟན་བཅོས་
མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་གཞི་དང་གཉེན་པོ་དང་རྣམ་པ་རྣམས་ལས་གང······
ཡང་རུང་བ་ཞིག་བསྡུས་པ་མཛད་ན། ཕྱོགས་དང་པོ་ལྟར་ན་ནི་འབད་

མཆན :— (༡) ནི་བརྒྱད་བསྡུས་' (༢) བརླན[2] (༣) བརླན[2]

པ་དོན་མེད་པ་ཡིན་ནོ། ཞེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་འདི་ལས་ནི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་བསྟན་བཅོས་དག་ལས་མ་སྨོས་པའི་གཞི་གང་ཡིན་པ་དེ་འབྱུང་བ་ནི་མེད་དོ། །གཉིས་པ་ལྟར་ན་ཡང་རྣམ་པར་བྱང་བའི་དངོས་པོ་མ་བསྡུས་པའི་ཕྱིར་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པའི་དངོས་པོ་མ་བསྡུས་པས་འདི་གང་གི་གཉེན་པོ་ཡིན་པ་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་མི་འགྱུར་རོ། །གསུམ་པ་ལྟར་ན་ཡང་རྣམ་པ་གཞི་མེད་པ་ཙམ་ཞིག་བསྡུས་པའི་ཕྱིར། དོན་རྟོགས་པ་མེད་པས།། ཚུང་ཟད་ཀྱང་མ་བཤད་པའི་ཕྱིར་དོན་རྟོགས་པ་མེད་པ་ཡིན་ནོ་སྙམ་དུ་གཞན་དག་སེམས་པར་འགྱུར་བ་མ་ཡིན་ནམ་ཞེ་ན། དེ་ནི་མ་ཡིན་ཏེ། གང་གི་ཕྱིར་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དང་། བླ་ན་མེད་པའི་སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱིས་གོ་རིམ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱིས་མངོན་པར་རྟོགས་པ་ནམ་ཐར་དག་བསྡུས་པས་ན། ཕྱོགས་གསུམ་ཆར་གྱིས་ཀྱང་བསྡུས་པའི་ཕྱིར་རོ། །འདི་ལྟར་རྒྱལ་བའི་ཡུམ་བར་མ་ལས། "རབ་འབྱོར་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ནི་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱི་ཡིན་ནོ། །ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ནི་དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་དགྲ་བཅོམ་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཡིན་ནོ། །བཅོམ་ལྡན་འདས་ཅིའི་སླད་དུ་ཐམས་ཅད་འཚལ་བ་ཉིད་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱི་ལགས། རབ་འབྱོར་ཐམས་ཅད་ནི་ཕྱི་དང་ནང་གི་ཆོས་རྣམས་ཇི་སྙེད་པ་འདི་ཙམ་ཡིན་ལ་དེ་དག་ཀྱང་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱིས་ཤེས་ཀྱི་ལམ་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་ཀྱང་མ་ཡིན་ལ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཡང་མ་ཡིན་པས་དེའི་ཕྱིར་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱི་ནི་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཅེས་བྱའོ། །བཅོམ་ལྡན་འདས་ཅིའི་སླད་དུ་ལམ་གྱི་རྣམ་པ་འཚལ་བ་ཉིད་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་ལགས། རབ་འབྱོར་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱིས་ནི་ཉན་ཐོས་ཀྱི་ལམ་གང་ཡིན་...

མཆན་:— (སྣ) རྟོགས་[1] མེད་

པ་དང་། རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ལམ་གང་ཡིན་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་ལམ་གང་ཡིན་པའི་ལམ་ཐམས་ཅད་བསྐྱེད་པར་བྱ་ཞིང་ལམ་ཐམས་ཅད་ཤེས་པར་བྱའོ། །དེ་དག་ཀུང་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པར་བྱ་ཞིང་དེ་དག་གི་ལམ་གྱི་བྱ་བ་ཡང་བྱ་ལ། སྔོན་ལམ་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པར་མ་བྱས་པ་དང་སེམས་ཅན་རྣམས་ཡོངས་སུ་སྨིན་པར་མ་བྱས་པ་དང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་ཡོངས་སུ་མ་སྦྱངས་······ པར་དེ་དག་གིས་ཡང་དག་པའི་མཐར་མངོན་སུམ་དུ་མི་བྱའོ། །དེའི་ཕྱིར་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་ནི་ལམ་གྱི་རྣམ་པ་ཤེས་པ་ཉིད་ཅེས་བྱའོ།། བཅོམ་ལྡན་འདས་ཅིའི་སླད་དུ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་དེ་བཞིན་······ གཤེགས་པ་དགྲ་བཅོམ་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ལགས། རབ་འབྱོར་རྣམ་པ་གང་དག་དང་རྟགས་གང་དག་དང་མཚན་མ་གང་དག······· གིས་ཆོས་རྣམས་རབ་ཏུ་བརྗོད་པའི་རྣམ་པ་དེ་དག་དང་རྟགས་དེ་དག་དང······ མཚན་མ་དེ་དག་དེ་བཞིན་གཤེགས་པས་ཐུགས་སུ་ཆུད་དེ་དེའི་ཕྱིར་དེ······ ···· བཞིན་གཤེགས་པ་དགྲ་བཅོམ་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ནི·· རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཅེས་བྱའོ།"

དེ་བཞིན་དུ་མདོར་བསྡུས་པ་ལས་ཀུང་། །ཉན་ཐོས་ཀྱི་ས་ལ་སློབ་པར་འདོད་པས་ཀུང་'ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་གསུངས་ལ། རྒྱས་པ་ལས་ཀུང་རྒྱ་ཆེར་གསུངས་སོ། །དེ་ལ་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ནི་གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ལ་མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པ་ཅན་འབྲས་བུ་བདག་ཏུ་སྨོངས······· པ་སྤྱངས་པ་'ཅན་ཡིན་ནོ། །ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ནི་ཐེག་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་ངེས་པར་འབྱུང་བ་དང་། དེ་ཁོ་ན་ཉིད་མངོན་སུམ་དུ་མི་བྱེད་པའི་རྣམ་ཅན་འབྲས་བུ་སེམས་ཅན་མ་བསྡུས་པ་སྤྱད་པ་ལ་སོགས་པར་བྱེད་པ་ཅན་ཡིན་ནོ།། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ནི་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྐྱེ་བ་མེད་པའི་རྣམ་ཅན··· ·· འབྲས་བུ་ནམ་མཁའི་ཁམས་ཀྱི་མཐའ་གཏུགས་པར་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་རྒྱུན··· མི་ཆད་པ་དང་། ཡང་དག་པ་ཉིད་ཀྱི་མཐའ་རྟོགས་པ་དང་། བག་

མཆན་ :—(༡) སྤྱངས་ཅན་ནོ།'

ཆགས་ཀྱི་མཚམས་སྦྱོར་བ་ཉིད་སྐབས་པ་ཅན་ཡིན་ནོ། །དེ་ལྟ་བས་ན་མངོན་
པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ནི་གཞི་དང་གཉེན་པོ་དང་རྣམ་པ་མཐའ་དག་བསྡུས······
པས་མངོན་པར་རྟོགས་པ་རིལ་རྫོགས་པར་བསྟན་པ་ཡིན་ནོ། །ཞེས་བྱ་བ་
འདི་འཐད་པ་ཡིན་ནོ། །སྐྱེ་བོ་བློ་གྲོས་དམན་པ་དག །བཅོམ་ལྡན་འདས་
ཀྱིས་པ་དང་འབྲིང་དང་མདོར་བསྡུས་པ་ལ་དད་པའི་སེམས་ཅན་ལ་ཕན·········
འདོགས་པར་བཞེད་པ་ཐུགས་རྗེ་ཅན་ཉིད་ཀྱིས་རྒྱལ་བའི་ཡུམ་དེ་དང་དེ་ལས··
མངོན་པར་རྟོགས་པ་བརྒྱད་ཀྱི་རིམ་པ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་དོན····
མཐའ་དག་གསལ་བར་མཛད་པ་མ་ཡིན་ནམ། བཅོམ་ལྡན་འདས་འཕགས་པ་
མ་རྒྱལ་བ་ལས་རྒྱལ་བས་ཡང་དེ་བསྟན་པ་ལ་དོན་ཅི་ཞིག་ཡོད་སྙམ་དུ་དོགས་
པ་བསལ་བའི་ཕྱིར། དོན་ལ་ཐེ་ཚོམ་བསྐྱེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་འཇུག་པའི་ཡན་
ལག་རང་གི་བསྟན་བཅོས་ཀྱི་བརྗོད་པར་བྱ་བ་དང་། དགོས་པ་དང་དགོས་
པའི་ཡང་དགོས་པ་དང་འབྲེལ་བ་ཁོང་ན་ཡོད་པ་རྣམས་གསུངས་ཏེ།

རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་ཉིད་ལམ། |
སྟོན་པས་འདི་ལས་བཤད་པ་གང་། |
གཞན་གྱིས་མྱོང་བ་མ་ཡིན་ཏེ། |
ཆོས་སྤྱོད་བཅུ་ཡི་བདག་ཉིད་ཀྱི། (१) |
མདོ་ དོན་དྲན་པ་ལ་བཞག་ནས། |
བློ་དང་ལྡན་པས་མཐོང་འགྱུར་ཕྱིར། |
བདེ་བླག་ཏུ་ནི་རྟོགས་པ་ཞེས། |
བྱ་བ་རྩོམ་པའི་དགོས་པ་ཡིན། (२) |

ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ནི་སངས་
རྒྱས་ཉིད་ཀྱི་ལམ [1]སྟེ་མངོན་པར་རྫོགས་པ་ཐམས་ཅད་ཉེ་བར་མཚོན་པ་ལྟར·····
ཡིན་པ་ཡིན་ནོ། །བཅོམ་ལྡན་འདས་ཆོ་འཕྲུལ་རྣམ་པ་གསུམ་གྱིས་འགྲོ་

མཆན :—(ཉི) ལས[1]

བ་མཐའ་དག་ལ་རྗེས་སུ་སྟོན་པར་མཛད་པ་དེ་ཉིད་ཀྱིས་རྒྱལ་བའི་ཡུམ་རྣམ་··
པ་གསུམ་ཅར་ལས་བརྗོད་པར་བྱ་བ་ཉིད་དུ་བསྟན་པ་གང་ཡིན་པ།[1]   རྗོད་
པར་བྱེད་པ་དང་བརྗོད་པར་བྱ་བ་དག་ཐབས་དང་ཐབས་ཀྱིས་བསྒྲུབ་པར་བྱ···
བའི་ཚུལ་ཀྱིས་འབྲེལ་བར་མཛད་པ་ཕྱི་རོལ་པ་དང་།   ཅིག་ཤོས་ཀྱི་འདོད་
ཆགས་དང་བྲལ་བ་ལ་སོགས་པ་ཆོས་ཐམས་ཅད་བདག་མེད་པ་ལ་གོམས····
པར་མ་བྱས་པ་རྣམས་ཀྱིས་ཐོས་པ་ལས་བྱུང་བ་ལ་སོགས་པའི་ཤེས[2]པས····
རིམ་གྱིས་མ་སྦྱངས་པ་དེ།   བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རང་དང་གཞན་གྱི་དོན་
ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་སྒྲུབ་པ་ཅི་ལ་ཡང་མ་རག་པར་ཆས་པ་དག་ཁོ་ནས······
ཉམས་སུ་སྙོང་བ་ཤིན་ཏུ་གསལ་བས་བཞག་པའི་བག་ཆགས་ལས་བྱུང་བའི···
ལྡན་པའི་ཤེས་པ་ལ།   ཤེས་རབ་ཀྱི ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མདོ་འི་དོན་མ་
ལུས་པ་མངོན་པར་རྟོགས་པ བརྒྱད་ཀྱི་བདག་ཉིད་བྱང་ཆུབ་ཀྱི སེམས་དང····
སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་སྒྲུབ་པའི་སྒྲོད་པ་ལེགས་པར་བཞག་ནས།   ཆོས་ཀྱི་
དབྱིངས་ཀུན་ཏུ་འགྲོ་བ་རྟོགས་པའི་མཚན་ཉིད་ས་རབ་ཏུ་དགའ་བ་ལ་སོགས་
པ་རྟོགས་པའི་རིམ་པས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་སུམ་དུ་བྱེད་པར་འགྱུར་བ་
ཞེས་བྱ་བ་དགོས་པའི་ཡང་དགོས་པའི་ཆེད་དུ་མངོན་པར་འདོད་པའི་ཤེས··
རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་དོན་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་དང་སྒྲུབ་པ་ལ་སོགས····
པའི་མཚན་ཉིད་གདུལ་བྱ་རྣམས་ཀྱིས་བདེ་བླག་ཏུ་རྟོགས་པར་འགྱུར་བ་ནི····
བསྟན་བཅོས་རྩོམ་པའི་དགོས་པ་ཡིན་ནོ།'༢.༣

དེ་ལྟར་འབྲེལ་བ་ལ་སོགས་པ་བསྟན་ནས།   གདུལ་བྱ་རྣམས་
ཀྱིས་བདེ་བླག་ཏུ་རྟོགས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་དང་བསྟན་བཅོས་ཀྱི་དོན་རྣམ་པར་
དབྱེ་བ་ནུས་པ་ཡང་མ་འཛིངས་པ་ཉིད་ཀྱིས་བཤད་པར་ཟ་བླ་བར་གཟིགས··
ནས་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་བཅོ་ལྔས་མདོ་དང་རྒྱས་པར་བསྡུན་པས་ཤེས་རབ་
ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་ལུས་རྣམ་པར་གཞག་པ་གསུངས་ཏེ།

མཆན་ ཿ—(༡) ལ[1] (༢) ཤེས་པ་སྐྱེ་བའི་[2]

ཤེས་རབ་ཕ་རོལ་ཕྱིན་པ་ནི། |
དངོས་པོ་བརྒྱད་ཀྱིས་ཡང་དག་བཤད། |
རྣམ་ཀུན་མཁྱེན་ཉིད་ལམ་ཤེས་ཉིད། |
དེ་ནས་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད། (༤) |

རྣམ་ཀུན་མངོན་རྫོགས་རྟོགས་པ་དང་། |
རྩེ་མོར་ཕྱིན་དང་མཐར་གྱིས་པ། |
སྐད་ཅིག་གཅིག་མངོན་རྫོགས་བྱང་ཆུབ། |
ཆོས་ཀྱི་སྐུ་དང་དེ་རྣམ་བརྒྱད། (༥) |

སེམས་བསྐྱེད་པ་དང་གདམས་ངག་དང་། |
ངེས་འབྱེད་ཡན་ལག་རྣམ་བཞི་དང་། |
སྒྲུབ་པ་ཡི་ནི་རྟེན་གྱུར་པ། |
ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་རང་བཞིན་དང་། (༦) |

དམིགས་པ་དག་དང་ཆེད་དང་ནི། |
གོ་ཆ་འཇུག་པའི་བྱ་བ་དང་། |
ཚོགས་ནི་ངེས་པར་འབྱུང་བཅས་རྣམས། |
ཐུབ་པའི་རྣམ་ཀུན་མཁྱེན་པ་ཉིད། (༧) |

མོག་མོག་པོར་བྱེད་ལ་སོགས་དང་། |
སློབ་མ་བསེ་རུའི་ལམ་གང་དང་། |
འདི་དང་གཞན་པའི་ཡོན་ཏན་གྱི། |
ཕན་ཡོན་ཆེ་བ མཐོང་བའི་ལམ། (༨) |

བྱེད་པ་དང ནི་མོས་པ་དང་། |
བསྟོད་དང་བཀུར་དང་བསྔགས་པ་དང་། |
བསྔོ་དང་རྗེས་སུ་ཡི་རང་བ། |
ཡིད་ལ་བྱེད་པ་བླ་མེད་དག (༩) |

སྒྲུབ་དང་ཤིན་ཏུ་དག་པ་ཞེས།
བྱ་བ་འདི་ནི་སྒོམ་པའི་ལམ།
བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་མཁས་རྣམས་ཀྱི།
ལམ་ཤེས་ཉིད་ནི་དེ་འདྲར་བཤད། (༡༠)

ཤེས་པས་སྲིད་ལ་མི་གནས་ཤིང་།
སྙིང་རྗེས་ཞི་ལ་མི་གནས་དང་།
ཐབས་མ་ཡིན་པས་རིང་བ་དང་།
ཐབས་ཀྱིས་རིང་བ་མ་ཡིན་ཉིད། (༡༡)

མི་མཐུན་གཉེན་པོའི་ཕྱོགས་དག་དང་།
སྦྱོར་དང་དེ་ཡི་མཉམ་ཉིད་དང་།
ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་མཐོང་བའི་ལམ།
དེ་འདྲ་ཀུན་ཤེས་ཉིད་དུ་འདོད། (༡༢)

རྣམ་པ་སྦྱོར་བར་བཅས་རྣམས་དང་།
ཡོན་ཏན་སྐྱོན་ནི་མཚན་ཉིད་བཅས།
ཐར་དང་ངེས་འབྱེད་ཆ་མཐུན་དང་།
སློབ་པ་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་ཚོགས། (༡༣)

སྲིད་དང་ཞི་བ་མཉམ་ཉིད་དང་།
ཞིང་དག་བླ་ན་མེད་པ་ནི།
རྣམ་ཀུན་མངོན་རྫོགས་རྟོགས་པ་སྟེ།
འདི་ནི་ཐབས་མཁས་བཅས་པ་ཡིན། (༡༤)

དེ་ཡི་རྟགས་དང་རྣམ་འཕེལ་དང་།
བརྟན་དང་སེམས་ཀུན་གནས་པ་དང་།
མཐོང་ཞེས་བྱ་དང་སྒོམ་པ་ཞེས།
བྱ་བའི་ལམ་ནི་སོ་སོ་ལ། (༡༥)

རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམ་བཞི་ཡི། །
གཉེན་པོ་རྣམ་པ་བཞི་དང་ནི། །
བར་ཆད་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན། །
ལོག་པར་བསྒྲུབ་དང་བཅས་པ་ནི། (༡༧) །

རྩེ་མོའི་མངོན་རྟོགས་མཐར་གྱིས་པ། །
རྣམ་གསུམ་རྣམ་བཅུ་སྐད་ཅིག་མ། །
གཅིག་གིས་མངོན་རྫོགས་བྱང་ཆུབ་པ། །
མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ནི་རྣམ་པ་བཞི། (༡༨) །

ངོ་བོ་ཉིད་ལོངས་རྫོགས་བཅས་དང་། །
དེ་བཞིན་གཞན་པ་སྤྲུལ་པ་ནི། །
ཆོས་སྐུ་མཛད་པ་དང་བཅས་པ། །
རྣམ་པ་བཞིར་ནི་ཡང་དག་བརྗོད། (༡༩) །

ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །དེ་ལ་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་དང་པོ་གཉིས་ཀྱིས་ནི་དངོས་པོ་བརྒྱད་བསྡུས་པའི་ཕྱིར་མདོར་བསྟན་པ་ཡིན་ནོ། །ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་བཅུ་གསུམ་གྱིས་ནི་དེ་དག་ཉིད་ཀྱི་དོན་བསྡུས་ནས་རྒྱས་····པར་བཤད་དེ། དེ་ལྟར་ན་བསྡུས་པ་དང་རྒྱས་པར་བཤད་པའི་ཕྱིར་ལེགས་པར་བཤད་པ་ཡིན་ནོ། །བསྡུས་པའི་དོན་གྱི་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་རྣམས་ནི། བསྟན་བཅོས་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་སེམས་བསྐྱེད་པ་ནི་གཞན་དོན་ཕྱིར། ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་འཆད་པར་འགྱུར་བའི་བསྟན་བཅོས་མཐའ་དག་གིས་འཆད་པས། དེ་དག་རྣམ་པར་བཤད་པས་བཤད་པར་བསམས་ཏེ། བློས་པའི་ཉེས་པར་འགྱུར་དུ་དོགས་ནས་རྣམ་པར་མ་བཀྲོལ་ལོ། ||༨-༡༨

དེ་ལྟར་བསྡུས་པའི་དོན་ཀུན་བསྟན་ནས། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་བྱང་ཆུབ་རྗེས་སུ་འཐོབ་པར་འདོད་པས་འབྲས་བུ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རྣམ་པ·····

ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཐོབ་པར་བྱ་དགོས་པས། དང་པོར་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་དེ་སྐད་པའི་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་རྣམ་པར་བཤད་པའི་སྒོ་ནས་བཤད་པར་བཞེད་དེ། སེམས་བསྐྱེད་པ་རང་གི་ངོ་བོ་དམིགས་པ་དང་བཅས་པ།

སེམས་བསྐྱེད་པ་ནི་གཞན་དོན་ཕྱིར། །
ཡང་དག་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་འདོད། །

ཅེས[1]བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སངས་རྒྱས་སུ་གྲུབ་ནས་གཞན་གྱི་དོན་གྱི་ཕྱིར་སྐལ་བ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་འབད་པར་བྱའོ་ཞེས་སེམས་བསྐྱེད་པ་གཞན་གྱི་དོན་དུ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་འདོད་པའི་མཚན་ཉིད་སྨོན་པ་དང་འཇུག་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་རྣམ་པ་གཉིས་སོ། །ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་འདོད་པ་ཉིད་ནི་དེ་དོན་དུ་གཉེར་བ་དགེ་བའི་ཆོས་ལ་འདུན་པ་སེམས་ལས་བྱུང་བ་ཡིན་ལ། སེམས་བསྐྱེད་པ་ནི་སེམས་ཡུལ་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་སྣང་བ་ཅན་འབྱུང་བ་མ་ཡིན་ནམ། ཇི་ལྟར་ན་སེམས་བསྐྱེད་པ་ཡིན་པར་འགྱུར་ཞེ་ན་བདེན་མོད་ཀྱི། འོན་ཀྱང་འདིར་དགེ་བའི་ཆོས་ལ་འདུན་པའི་མཚན་ཉིད་དོན་དུ་གཉེར་བ་ཡོད་ན་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་བསྐྱེད་པས་རྒྱུས་འབྲས་བུ་བསྟན་པ་ཡིན་ཏེ། དེ་ལྟར་དོན་དུ་གཉེར་བའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་དགེ་བའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་འཕེལ་བར་འགྱུར་རོ་ཞེས་ཤེས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་ཏེ་བར་བཏགས་པ་ལ་བརྟེན་པ་ཡིན་པས་ཉེས་པ་མེད་དོ། །རྣམ་པ་གཅིག་ཏུ་ན་སྨོན་ལམ་ནི་དོན་དུ་གཉེར་བ་སྟེ། ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་འདོད་པ་ཉིད་ཡིན་ལ། དེ་དང་ལྡན་ཅིག་སྐྱོད་པའི་སེམས་བསྐྱེད་པ་དེའི་སྐད་བསྟན་པ་ནི་དེ་ལྟར་ན་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ལ་སྨོན་ལམ་དང་ལྡན་པའི་སེམས་དེ་སྐྱེའོ་ཞེས་བྱ་བར་ཤེས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་ཡིན་ནོ། །

མཆན་ ༑—(༡) ཅེས[1]གསུངས་

ཡང་གང་འདོད་པའི་བདག་ཉིད་དང་། གང་གི་དོན་དུ་སེམས་བསྐྱེད་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་དེ་ནི་གང་ཡིན། གཞན་གྱི་དོན་ནི་གང་ཡིན་ཞེ་ན།

དེ་དང་དེ་ནི་མདོ་བཞིན་དུ། །
བསྡུས་དང་རྒྱས་པའི་སྒོ་ནས་བརྗོད། (༡༩) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རྒྱལ་བའི་ཡུམ་རྣམ་པ་གསུམ་ཅར་ལས་ཀྱང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དང་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ཐམས་ཅད་ལ་སྦྱིན་པར་བྱ་བ་དང་། སྦྱིན་པ་པོ་དང་ལེན་པ་པོ་ལ་སོགས་པ་མི་དམིགས་པར་བསྒྲུབ་པར་བྱའོ་ཞེས་ཤེས་པར་བྱེད་པའི་དོན་ཅན་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་སྐལ་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་དང་། སེར་སྣ་ཅན་ལ་སོགས་པ་རྣམས་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ལ་དགོད་པར་འདོད་པས······ ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་འདི་ཉིད་ལ་བསྒྲུབ་པར་བྱའོ། །ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་རབ་ཏུ་སྟོན་པ་ལྷུར་བྱེད་པའི་ངག་གིས་མདོའི་དོན་དང་མ་འགལ་·· བར་བསྡུས་པ་དང་རྒྱས་པའི་སྒོ་ནས་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ······ དང་གཞན་གྱི་དོན་བསྟན་ཏེ། དེ་ལྟར་ན་སེམས་བསྐྱེད་པ་ནི་གཞན་གྱི་དོན་གྱི་ཕྱིར་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་འདོད་པའི་བདག་ཉིད་ཡིན་པར་ཤེས་པར་བྱའོ། །གཙུག་ལག་གི་གཞུང་སྐབས་ཀྱི་དོན་སྟོན་པ་ལྷུར་ལེན་པ་ནི་ཐམས་ཅད་ལས་ཀྱང་གསུངས་མོད་ཀྱི་ཚིག་མངས་སུ་དོགས་ནས་ཁྲངས···· ཉིད་དུ་མ་བྲིསསོ།། ༡༡

དེ་ལྟར་སེམས་བསྐྱེད་པ་དམིགས་པ་དང་རང་གི་ངོ་བོ་དང་བཅས་པ་བརྗོད་ནས། ད་ནི་དེའི་རབ་ཏུ་དབྱེ་བ་རྣམ་པ་ཉི་ཤུ་ཙ་གཉིས་པར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

དེ་ཡང་ས་གསེར་ཟླ་བ་མེ། །
གཏེར་དང་རིན་ཆེན་འབྱུང་གནས་མཚོ། །

རྡོ་རྗེ་རི་སྨན་བཤེས་གཉེན་དང་། །
ཡིད་བཞིན་ནོར་བུ་ཉི་མ་སྒྲ། (༢༠) །
རྒྱལ་པོ་མཛོད་དང་ལམ་པོ་ཆེ། །
བཞོན་པ་བཀོད་མའི་ཆུ་དང་ནི། །
སྒྲ་སྙན་ཆུ་བོ་སྤྲིན་རྣམས་ཀྱིས། །
རྣམ་པ་ཉི་ཤུ་རྩ་གཉིས་སོ། (༢༡) །

ཞེས་བྱ་བ་དག་གིས་བཤད་དེ། འདུན་པ་དང་། བསམ་པ་དང་། ལྷག་པའི་བསམ་པ་དང་། སྦྱོར་བ་དང་། སྦྱིན་པ་དང་། ཚུལ་ཁྲིམས་དང་། བཟོད་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས་དང་། བསམ་གཏན་དང་། ཤེས་རབ་དང་། ཐབས་མཁས་པ་དང་། སྨོན་ལམ་དང་། སྟོབས་དང་། ཡེ་ཤེས་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དང་། མངོན་པར་ཤེས་པ་དང་། བསོད་ནམས་དང་ཡེ་ཤེས་དང་། བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཕྱོགས་དང་མཐུན་པའི་ཆོས་དང་། སྙིང་རྗེ་དང་ལྷག་མཐོང་དང་། གཟུངས་དང་སྤོབས་པ་དང་། ཆོས་ཀྱི་དགའ་སྟོན་དང་། བགྲོད་པ་གཅིག་པའི་ལམ་དང་། ཆོས་ཀྱི་སྐུ་དང་ལྡན་པ་ནི། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ས་དང་། གསེར་བཟང་པོ་དང་། ཟླ་བ་ཚེས་པ་དང་། མེ་དང་། གཏེར་ཆེན་པོ་དང་། རིན་པོ་ཆེའི་འབྱུང་ཁུངས་ཀྱི་གནས་དང་། རྒྱ་མཚོ་ཆེན་པོ་དང། རྡོ་རྗེ་དང་། རིའི་རྒྱལ་པོ་དང་། སྨན་དང་། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་དང་། ཡིད་བཞིན་གྱི་ནོར་བུ་དང་། ཉི་མ་དང་། ཆོས་ཀྱི་སྒྲ་དབྱངས་སྙན་པ་དང་། རྒྱལ་པོ་ཆེན་པོ་དང་། བང་མཛོད་དང་ ལམ་པོ་ཆེ་དང་། བཞོན་པ་དང་། བཀོད་མའི་ཆུ་དང་། སྒྲ་སྙན་པ་དང་། ཆུ་བོའི་རྒྱུན་དང་། སྤྲིན་ལྟ་བུ་སྟེ། ཆོས་དཀར་པོ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་གཞིའི་དངོས་པོ་དང་། བྱང་ཆུབ་ཀྱི་བར་དུ་མི་འགྱུར་བ་དང་། དགེ་བའི་ཆོས་མཐའ་དག་རྣམ་པར་འཕེལ་བར་འགྱུར་བ་དང་། ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་སྒྲིབ་པའི་བུད་ཤིང་སྲེག་པ་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཚིམ་པར་བྱེད་པ་དང་། ཡོན་ཏན་རིན་པོ་ཆེའི་རྟེན་གྱི་

དངོས་པོ་དང་། མི་འདོད་པ་ཐམས་ཅད་ཐོག་ཏུ་བབས་པས་མི་འཁྲུགས་པ་དང་། ཡིད་ཆེས་པ་བརྟན་པས་མི་ཕྱེད་པ་དང་། དམིགས་པའི་རྣམ་པར་གཡེང་བས་མི་བསྐྱོད་པ་དང་། ཉོན་མོངས་པ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པའི་ནད་རབ་ཏུ་ཞི་བ་དང་། གནས་སྐབས་ཐམས་ཅད་དུ་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་ཡོངས་སུ་མི་གཏོང་བ་དང་། ཇི་ལྟར་སྨོན་པའི་འབྲས་བུ་འགྲུབ་པ་དང་། གདུལ་བྱ་ཡོངས་སུ་སྨིན་པར་བྱེད་པ་དང་། གདུལ་བྱ་འདུན་པར་བྱེད་པའི་ཆོས་སྟོན་པ་དང་། མཐུ་ཐོགས་པ་མེད་པས་གཞན་གྱི་དོན་སྒྲུབ་པ་དང་། བསོད་ནམས་དང་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་ཚོགས་མང་པོའི་མཛོད་ལྟ་བུ་དང་། འཕགས་པ་ཐམས་ཅད་གཤེགས་ཤིང་རྗེས་སུ་གཤེགས་པ་དང་། འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་གང་དུ་ཡང་མི་ལྟུང་བས་བདེ་བླག་ཏུ་འགྲོ་བ་དང་། ཐོས་པ་དང་མ་ཐོས་པའི་ཆོས་འཛིན་པས་མི་ཟད་པ་དང་། ཐར་པ་འདོད་པའི་གདུལ་བྱ་ལ་སྙན་པར་སྒྲོག་པ་དང་། གཞན་གྱི་དོན་བྱ་བ་ཐ་མི་དད་པ་དང་། དགའ་ལྡན་གྱི་གནས་ན་བཞུགས་པ་ལ་སོགས་པ་ཀུན་ཏུ་སྟོན་པར་ཚུང་བ་ཉིད་ཀྱིས་གྲངས་བཞིན་ནོ། དེ་ལྟར་ན། དེ་ཡང་ས་གསེར་ཟླ་བ་སེ། ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པས་སེམས་བསྐྱེད་པ་ཉི་ཤུ་རྩ་གཉིས་བཤད་པ་ཡིན་ནོ།།

དེ་ལ་དང་པོ་གསུམ་ནི་ཆུང་ངུ་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོ་ཉིད་ཀྱིས་ལས་དང་པོ་པའི་སས་བསྡུས་སོ། །དེའི་འོག་ཏུ་གཅིག་ནི་ས་དང་པོ་ལ་འཇུག་པའི་ལམ་གྱིས་བསྡུས་སོ། །དེའི་འོག་ཏུ་བཅུ་ནི་རབ་ཏུ་དགའ་བ་སོགས་པ་ས་བཅུས་བསྡུས་ཏེ། མཐོང་བ་དང་བསྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་སྤྱོད་ཡུལ་ཅན་ཡིན་ནོ། །དེའི་འོག་ཏུ་ལྔ་ནི་ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་གྱིས་བསྡུས་སོ། །དེའི་འོག་ཏུ་སེམས་བསྐྱེད་པ་གསུམ་ནི་སྦྱོར་བ་དང་དངོས་དང་མཇུག་གི་སྒོ་ནས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་སས་བསྡུས་ཏེ། དེ་ལྟར་ན་སེམས་བསྐྱེད་པའི་རབ་ཏུ་དབྱེ་བ་ནི་ལས་དང་པོ་པའི་ས་ནས་བཟུང་སྟེ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་སའི་བར་གྱིས་བསྡུས་པ་ཡིན་ནོ། ༢༠.༣༡

མཆན་ ༡—(ཉི) [1]བྱ་དང་

དབྱེ་བ་ཞར་ལ་བརྗོད་ནས་དེ་ལྟར་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་དང་པོ་ལ་སོགས་པ་བསྐྱེད་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དུས་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་དོན་དུ་གཉེར་བར་བྱེད་པའི་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་བསྐྱེད་པ་དང་། དེས་འཕངས་པའི་ཆོས་འགྲུབ་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་ཡོན་ཏན་ཐོབ་པ་ཡོངས་སུ་བསྲུང་བའི་དོན་གྱིས་མངོན་པར་འཕེལ་བར་བྱ་བའི་ཕྱིར་འདོམས་པ་ནི་གདམས་ངག་སྟེ།

སྒྲུབ་དང་བདེན་པ་རྣམས་དང་ནི། །
སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་དཀོན་མཆོག་གསུམ། །
མ་ཞེན་ཡོངས་སུ་མི་ངལ་དང་། །
ལམ་ནི་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་དང་། (༢༡) །

སྤྱན་ལྔ་དང་ནི་མངོན་ཤེས་ཀྱི། །
ཡོན་ཏན་དྲུག་དང་མཐོང་ལམ་དང་། །
སྒོམ[1]ཞེས་བྱ་ལ་གདམས་ངག་ནི། །
བཅུ་ཡི་བདག་ཉིད་ཤེས་པར་བྱ། (༢༢) །

ཞེས་གསུངས་པ་ཡིན་ནོ། །བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་ཀྱི་རབ་ཏུ་དབྱེ་བ་ཇི་སྐད་བཤད་པ་བསྒྲུབ་པ་ལ། ཀུན་རྫོབ་དང་དོན་དམ་པའི་བདེན་པ་ལས་མི་འདའ་བས་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པ་དང་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པ་མི་དམིགས་པའི་ཚུལ་གྱིས་འཇུག་པར་བྱའོ། །ཞེས་སློབ་པ་སྒྲུབ་པ་ལ་འདོམས་པ་དང་། སྡུག་བསྔལ་ལ་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་འབྲས་བུར་གྱུར་པའི་སྟོང་པ་ཉིད་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དག་དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོར་རང་བཞིན་གཅིག་གོ་ཞེས་བྱ་བ་དང་། ཀུན་འབྱུང་བ་ལ་སྟོང་པ་ཉིད་དང་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་རྒྱུར་གྱུར་པ་དག་ཐ་མི་དད་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ནི་ཀུན་འབྱུང་བ་དང་འགོག་པ་དང་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བའི་ཆོས་ཅན་མ་ཡིན་ནོ། །ཞེས་བྱ་བ་དང་། འགོག་པ་ལ་སྟོང་པ་ཉིད་སྐྱེ་བ་དང་།

མཆན་ ཿ—(སྡེ) བསྒོམ[1]

འགག་པ་དང་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བ་དང་ཉམས་པ་དང་
འཕེལ་པ་ལ་སོགས་པ་དང་བྲལ་བ་ལ་ནི། གཟུགས་མེད་པ་ནས་མ་རིག་པ་
སྐྱེ་བ་ཡང་མེད་མ་རིག་པ་འགག་པ་ཡང་མེད། སངས་རྒྱས་ཀྱང་མེད་
བྱང་ཆུབ་ཀྱི་བར་དུ་ཡང་མེད་དོ་ཞེས་བྱ་བ་དང་། ལམ་ལ་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་
པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དང་བདག་ཉིད་དམ་ནང་སྟོང་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ནི་
ཕྱི་སྟོང་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་དང་སྔོན་གྱི་མཐའ་[1]དང་ཕྱི་མའི་མཐའ་དག་ཕན་
ཚུན་ལྡན་པ་དང་མི་ལྡན་པ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་དུ་སྒྲུབ་པོ་ཞེས་སྟོན་པ་བདེན་པ····
ལ་འདོམས་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ལ་སངས་རྒྱས་དང་བྱང་ཆུབ་དག་མཚན་
ཉིད་གཅིག་པ་ཉིད་ཀྱིས་སངས་རྒྱས་སུ་བྱེད་པའི་ཆོས་ཀྱི་མཚན་ཉིད་རྣམ་པ་
ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་མི་དམིགས་པ་ལ་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་མི་སྤྱོར···
བས། དམིགས་པར་བྱ་བ་དང་དམིགས་པར་བྱེད་པ་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་ཤེས་
པ་ཞེས་བྱ་བ་དང་། ཆོས་ལ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱིས་བསྡུས་
པའི་གཞི་དང་གཉེན་པོ་དང་རྣམ་པ་མཐའ་དག་བསྡུས་པ་དག་གིས་བསྡུས་
པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་དོ་ཞེས་བྱ་བ་དང་། དགེ་འདུན་ལ་
སངས་རྒྱས་དཀོན་མཆོག་གི་ཁོངས་སུ་གཏོགས་པ་ཉིད་ཀྱི་དགྲ་བཅོམ་པ་མ་
གཏོགས་པ་འབྲས་བུ་ལ་གནས་པ་དང་ཞུགས་པའི་བྱེ་བྲག་གིས་སྐྱེས་བུ་ཆེན་
པོ་བདུན་པོ་རང་སངས་རྒྱས་དང་ལྷན་ཅིག་བརྒྱད་པོ་དབང་པོ་རྟུལ་པོ་ལ·····
སོགས་པའི་བྱེ་བྲག་གིས་གྲངས་ཉི་ཤུར་ཚང་བ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་འཕགས་
པ་སློབ་པ་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པ་རྣམས་ལ་སྐྱོ་བ་མེད་པ་ཉིད་དུ་འཇུག་པར་བྱའོ།།
ཞེས་ལུང་འབོགས་པ་དཀོན་མཆོག་གསུམ་ལ་འདོམས་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས་
བརྩམས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཇི་སྐད་བཤད་པའི་དོན་ལ་ནན་ཏན་བྱེད་པ་ལ། ལུས་
ལ་སོགས་པའི་བསོད་ཉམས་[2]ཉིད་ཀྱིས་ལ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པར་འགྱུར····
བས་མ་ཞེན་པ་ལ་ལུས་ལ་སོགས་པ་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་བསྟན་པའི་འདོམས་

མཆན་ ༔—(ཉི) དག་ཕན་ཚུན་[1]
(སྣ་) ནམས་[2] (སྡེ) ནམས་[2]

པ་དེང་། དུས་ཡུན་རིང་མོ་ཞིག་ཏུ་གོམས་པར་བྱས་ཀྱང་འདོད་པའི་དོན་
མ་གྲུབ་ན་དངང་བའི་རང་བཞིན་ཅན་ཡོངས་སུ་སྐྱོ་བར་འགྱུར་བས་ཡོངས་སུ་
ངལ་བ་མེད་པ་ལ། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ནས་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་
བྱང་ཆུབ་ཀྱི་བར་ལ་ཐོམ་པ་མེད་པ་ཉིད་དུ་བསྟན་པའི་གདམས་ངག་དང་།
ཕྱོགས་བཅུ་ན་བཞུགས་པའི་སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པ་ལས་དོན་རེ་རེའི་ཕྱིར་
ལམ་གྱི་ལུང་ནོད་པར་བྱ་ན་སེམས་ཞུམ་པར་འགྱུར་བས་ལམ་ཡོངས་སུ……
གཟུང་བ་ལ་ཆོས་རྣམས་རང་བཞིན་གྱིས་མ་སྐྱེས་པ་ཉིད་དུ་བསླབ་པའི……
གདམས་ངག་དང་། ཤའི་དང་། རྣམ་པར་སྨིན་པ་ལས་བྱུང་བའི་ལྷའི་དང་།
ཤེས་རབ་དང་། ཆོས་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་སྤྱན་གྲངས་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་
དངོས་པོ་སོ་སོར་ངེས་པ་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་འཆི་འཕོ་བ་དང་སྐྱེ་
བ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་དང་། འཕགས་པའི་གང་
ཟག་ཐམས་ཅད་རྟོགས་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་མངོན་
པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པའི་ཡུལ་ཅན་རྣམས་ དེ་བཞིན་ཉིད་དུ་གཅིག་པ…
ཉིད་དུ་བསྒྲུབ་བོ་ཞེས་སློབ་པ་སྤྱན་ལྔ་ལ་འདོམས་པ་དང་། རྫུ་འཕྲུལ་དང་།
ལྷའི་རྣ་བ་དང་། གཞན་གྱི་སེམས་ཤེས་པ་དང་། སྔོན་གྱི་གནས་རྗེས་
སུ་དྲན་པ་དང་། མངོན་པར་འདུ་བྱེད་པ་ལས་བྱུང་བ་ལྷའི་མིག་དང་།
ཟག་པ་ཟད་པ་ཤེས་པའི་མངོན་པར་ཤེས་པས་ས་གཡོ་བ་ལ་སོགས་པ་དང་།
འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཐམས་ཅད་ན་གནས་པའི་སྒྲ་ཆུང་ངུ་དང་ཅིག་ཤོས་ཐོས་
པ་དང་། གཞན་གྱི་སེམས་འདོད་ཆགས་དང་བཅས་པ་ལ་སོགས་པ་
ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་དང་། རང་དང་གཞན་གྱི་ཚེ་རབས་སྔ་མ་དུ་མ་རྗེས་
སུ་དྲན་པ་དང་། གཟུགས་ཐམས་ཅད་མཐོང་བ་དང་། ཉོན་མོངས་
པ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པ་སྤོང་བར་བྱེད་པ་རྣམས་གཟོད་མ་ནས་ཞི་བ་ཉིད་དུ་
རྟོགས་པར་བྱའོ། །ཞེས་སྟོན་པ་མངོན་པར་ཤེས་པ་དྲུག་ལ་འདོམས་
པ་དང་། མཐོང་བའི་ལམ་བདེན་པ་བཞིས་བསྡུས་པ་སྐད་ཅིག་མ་བཅུ་
དྲུག་གི་ངོ་བོ་ཉིད་ཆོས་དང་རྗེས་སུ་ཤེས་པའི་བཟོད་པ་དང་། ཤེས་པའི་

བདག་ཉིད་ལ། རྣལ་འབྱོར་པ་ཆོས་ཐམས་ཅད་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་
རྟོགས་པས་སྒྱུ་མ་མཁན་བཞིན་དུ་ཐམས་ཅད་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་མེད་······
པའི་ལུས་ཅན་དེས་སྣང་བར་བྱ་བའི་དངོས་པོའི་གཉེན་པོ་ཉིད་དུ་རྣམ་པར····
སྒོམ་པར་བྱེད་དོ་ཞེས་སྟོན་པ་མཐོང་བའི་ལམ་ལ་འདོམས་པ་དང་། འདུས་
བྱས་དང་འདུས་མ་བྱས་དག་ངོ་བོ་གཅིག་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕན་ཚུན་ཐ་དད་པར···
རྟོགས་པར་མི་ནུས་པ་བཞིན་དུ། ཇི་སྐད་བཤད་པའི་མཐོང་བའི་ལམ་གྱིས་
མངོན་སུམ་དུ་བྱས་པའི་དངོས་པོ་ལས་ཐ་མི་དད་པ་ལ་དམིགས་པའི་ཕྱིར····
མཐོང་བ་དང་སྒོམ་པ་དག་ཐ་དད་དུ་གྱུར་པ་མེད་པས་སྒོམ་པའི་ལམ་མཚན''
ཉིད་པ་རྣམ་པར་གཞག་པ་ནི་མེད་ཀྱི། འོན་ཀྱང་དེ་ནི་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་
འབྱུང་བའི་ཆོས་ཉིད་ཀྱིས་དེས་སྣང་བར་བྱ་བའི་དངོས་པོ་འི་གཉེན་པོ་ཉིད་དུ་
རྣམ་པར་སྒོམ་པར་བྱེད་དོ་ཞེས་སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་འདོམས་པ་སྟེ། དེ་ལྟར་
ན་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་དང་། ངེས་འཕངས་པའི་ཆོས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་
ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་སྒྲུབ་པའི་རྣམ་པ་གང་ཡིན་པ་མི་དམིགས་''
པ་དང་། དེའི་དམིགས་པ་གང་ཡིན་པ་འཕགས་པའི་བདེན་པ་བཞི་
དང་། རྟེན་གང་ཡིན་པ་སྐྱབས་གསུམ་དང་། ཁྱད་པར་དུ་འགྲོ་
བའི་རྒྱུ་གང་ཡིན་པ་མ་ཆགས་པ་དང་། མི་ལྡོག་པར་འགྲོ་བའི་རྒྱུ་གང་
ཡིན་པ་ཡོངས་སུ་མི་ངལ་བ་དང་། ཐེག་པ་གཞན་གྱིས་མི་འགྲོ་བའི་
རྒྱུ་གང་ཡིན་པ་ལམ་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་དང་། གཞན་གྱི་དྲིང་མི་འཇོག་
པར་འགྲོ་བ་ཉིད་ཀྱི་རྒྱུ་གང་ཡིན་པ་སྤྱན་ལྔ་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་
མཁྱེན་པ་ཉིད་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པའི་རྒྱུ་གང་ཡིན་པ་མངོན་པར་ཤེས་པ་དྲུག་
དང་། མཐར་ཐུག་པའི་རྒྱུ་གང་[1]དག་བདེན་པ་མཐོང་བ་དང་སྒོམ་པའི་
ལམ་དག་སྟེ། དེ་དག་ཐམས་ཅད་གདམས་ངག་གི་སྐབས་སུ་བསྟན་ཏོ།
འདི་ཙམ་ཁོ་ནས་དོན་ཐམས་ཅད་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པར་འགྱུར་བས་གདམས་···
ངག་ནི་རྣམ་པ་བཅུའོ།༢༢.༢༣

མཆན་ ཿ—(སྡེ) གང་ཡིན་པ་མཐོང་བ་དང་[1]

དགེ་འདུན་དཀོན་མཆོག་གི་སྐབས་སུ་བདེ་བླག་ཏུ་རྟོགས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་གཉིས་པོ།

དབང་པོ་རྟུལ་དང་རྣོན་པོ་དག །
དད་དང་མཐོང་ཐོབ་རིགས་ནས་རིགས། །
བར་ཆད་གཅིག་བར་སྐྱེས་ནས་དང་། །
བྱེད་དང་བྱེད་མིན་འོག་མིན་འགྲོ། (༢༨) །

འཕར་གསུམ་སྲིད་རྩེའི་མཐར་ཐུག་འགྲོ། །
གཟུགས་ཀྱི་ཆགས་བཅོམ་མཐོང་བ་ཡི། །
ཆོས་ལ་ཞི་ལུས་མངོན་སུམ་བྱེད། །
བསེ་རུ་དང་ནི་ཉི་ཤུ་འོ། (༢༩) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་སོ། །འཆད་པར་འགྱུར་བའི་ལམ་ཞེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་བསྡུས་པ་མཐོང་བའི་ལམ་སྐད་ཅིག་མ་[1]བཅུ་དྲུག་ལ་བརྟེན་ནས་དད་པ་དང་ཆོས་ཀྱི་རྗེས་སུ་འབྲང་བའི་བྱེ་བྲག་གིས་འབྲས་བུ་དང་པོ་ལ་ཞུགས་པ་རྣམ་པ་གཉིས་སོ། །དེའི་འོག་ཏུ་རྒྱུན་དུ་ཞུགས་པ་ཡིན་ནོ།། དེའི་འོག་ཏུ་དེ་ཉིད་ལྷ་དང་མིའི་རིགས་ནས་རིགས་སུ་སྐྱེ་བ་ཉིད་ཀྱིས་གཞན་རྣམ་པ་གཉིས་ཡིན་ནོ། དེའི་འོག་ཏུ་དབང་པོ་རྟུལ་པོ་དང་རྣོན་པོ་དད་པ་དང་མཐོང་བས་ཐོབ་པ་དག་འབྲས་བུ་གཉིས་པ་ལ་ཞུགས་པ་གཅིག་ཁོ་ན་ཡིན་ནོ། །དེའི་འོག་ཏུ་ལན་གཅིག་ཕྱིར་འོང་བ་ཡིན་ནོ། །དེའི་འོག་ཏུ་དེ་ཉིད་གཞན་བར་ཆད་གཅིག་པ་ཡིན་ནོ། །དེའི་འོག་ཏུ་སྔ་མ་བཞིན་དུ་དད་པ་དང་མཐོང་བས་ཐོབ་པ་འབྲས་བུ་གསུམ་པ་ལ་ཞུགས་པ་ཡིན་ནོ།། དེའི་འོག་ཏུ་ཕྱིར་མི་འོང་བ་སྟེ། བར་མ་དོ་དང་། སྐྱེས་ནས་དང་། མངོན་པར་འདུ་བྱེད་པ་དང་བཅས་པ་དང་། མངོན་པར་འདུ་བྱེད་པ་མེད་པར་ཡོངས་སུ་མྱ་ངན་ལས་འདའ་བ་ཞེས་བྱ་བ་རྣམ་པ་བཞིའོ། །དེའི་འོག་

མཆན་ ༔—(སྡེ) ཅིག་བཅུ་དྲུག[1]

དུ་དེ་ཉིད་འོག་མིན་གྱི་མཐར་ཐུག་པར་འགྲོ་བ་སྟེ། འཕར་བ་དང་། ཕྱེད་དུ་འཕར་བ་དང་། གནས་ཐམས་ཅད་དུ་འཆི་འཕོ་བ་ཉིད་ཀྱིས་གོང་དུ་འཕོ་བ་གཞན་རྣམ་པ་གསུམ་མོ། །དེའི་འོག་ཏུ་དེ་ཉིད་སྲིད་པའི་རྩེ་མོའི་མཐར་ཐུག་པར་འགྲོ་བ་ནི་གཟུགས་ཀྱི་འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་སྟེ། མཐོང་བའི་ཆོས་ལ་ཞི་བ་དང་ལུས་ཀྱིས་མངོན་སུམ་དུ་བྱེད་པ་གཞན་རྣམ་པ་གཉིས་སོ། །དེའི་འོག་ཏུ་དགྲ་བཅོམ་པ་ཉིད་ཀྱི་འབྲས་བུ་ལ་ཞུགས་པ་ཡིན་ནོ།། དེའི་འོག་ཏུ་རང་སངས་རྒྱས་ཏེ་ཉི་ཤུའོ།།༢༨.༢༩

ལས་དང་པོ་བ་དེ་ལྟར་གདམས་ངག་ཐོབ་པ་ལ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཡན་ལག་འབྱུང་བས་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཡན་ལག

དམིགས་པ་དང་ནི་རྣམ་པ་དང་། །
རྒྱུ་དང་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་ཡིས། །
བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སྐྱོབ་པ་ཡི། །
དྲོད་སོགས་བདག་ཉིད་ཇི་བཞིན་དུ། (༢༨) །
རྣམ་རྟོག་བཞི་པོ་ལྡན་བསྟེན་པ། །
ཆུང་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོ་རྣམས། །
ཉན་ཐོས་བསེ་རུ་ལྟ་བུ་དང་། །
བཅས་པ་དག་ལས་ཁྱད་པར་འཕགས། (༢༩) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་ཐོས་པ་ལ་སོགས་པ་རབ་ཀྱི་མཐར་ཕྱིན་པ ཐོབ་པ་ཐར་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་དད་པ་ལ་སོགས་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་དགེ་བའི་རྩ་བའི་འོག་ཏུ་བདེན་པ་བཞི་རྟོགས་པ་དང་རྗེས་སུ་མཐུན་པ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་བཞི་པོ། འཇིག་རྟེན་པའི་སྔོན་པ་ལས་ བྱུང་བ་དྲོ་བར་གྱུར་པ་ཞེས་བྱ་བའི་དགེ་བའི་རྩ་བ···· དང་། དེའི་འོག་ཏུ་རྩེ་མོར་གྱུར་པ་དང་། དེའི་འོག་ཏུ་བཟོད་པར་གྱུར་པ་དང་། དེའི་འོག་ཏུ་ཆོས་ཀྱི་མཆོག་ཅེས་བྱ་བ་ཆུང་ངུ་ལ་སོགས་པའི་རིམ་གྱིས་སྐྱེ····

བས་སམ། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དང་འབྲེལ་བའི་དབང་པོ་རྟུལ་པོ་ལ་
སོགས་པ་གང་ཟག་གི་བྱེ་བྲག་གིས་ཆུང་ངུ་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོ་ནི། འཆད་
པར་འགྱུར་བ་དམིགས་པའི་ཁྱད་པར་གྱི་ངོ་བོ་ཉིད་བདེན་པ་བཞིའི་དངོས་པོ་
ལ་དམིགས་པ་དང་། ཆོས་སུ་ལྟ་བའི་གཉེན་པོ་ཉིད་ཀྱིས་མངོན་པར་ཞེན་པ་
མེད་པ་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པར་ཞུགས་པ་དང་། ཐེག་པ་གསུམ་ཅར་རྟོགས་
པའི་རྒྱུའི་ངོ་བོ་དང་། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་ཐབས་ལ་མཁས་པའི་མཚན་
ཉིད་ཀྱིས་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་དང་ལྡན་པ་དང་། མཐོང་བ་དང་སྒོམ་
པས་སྤང་བར་བྱ་བའི་གཟུང་བ་དང་། འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམ་པ་
བཞི་པོ་འཆད་པར་འགྱུར་བའི་ཚུལ་དང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་བ་ནི། ཉན་
ཐོས་ལ་སོགས་པའི་དྲོ་བ་ལ་སོགས་པ་ལས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་ཡིན་ནོ།།
དེ་དག་གི་དྲོ་བར་གྱུར་པ་ལ་སོགས་པའི་དགེ་བའི་རྩ་བ་ནི། ལུགས་ལས་
གཟུགས་སུ་རུང་བ་ལ་སོགས་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་དངོས་པོའི་བདག་ཉིད་ཀྱི་
བདེན་པ་བཞི་ལ་དམིགས་པ་དང་། བདག་ཏུ་ལྟ་བའི་གཉེན་པོ་ཉིད་ཀྱིས་
མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པར་ཞུགས་པ་དང་། རང་གི་ཐེག་པ་རྟོགས་
པ་ཁོ་ནའི་ཆེད་དུ་དང་། ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་དང་བྲལ་བ་དང་། རྣམ་པར་
རྟོག་པ་རྣམ་པ་བཞི་དང་མི་ལྡན་པར་འབྱུང་ངོ་། །ཞེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར་རོ།།
བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་རྣམས་
ནི། ཐབས་མཁས་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་ཁ་ཅིག་ཏུ་ནི་རྒྱུའི་སྒོ་ནས། ཁ་ཅིག་ཏུ་ནི་
འབྲས་བུའི་སྒོ་ནས། ཁ་ཅིག་ཏུ་ནི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་སྒོ་ནས། ཁ་ཅིག་ཏུ་ནི་
ཆོས་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པའི་སྒོ་ནས་ཇི་ལྟར་སྲིད་པ་བཞིན་བདེན་པ་བཞིའི་དངོས་པོ་
ལ་དམིགས་པ་ཡིན་ལ། སྔ་མ་བཞིན་དུ་རྣམ་པ་གཞན་གྱིས་ཀྱང་བདེན་པ་
བཞི་ལ་ཀུན་ཏུ་དམིགས་སོ་ཞེས་བྱ་བར་ཤེས་པར་བྱའོ། །མདོར་བསྡུས་ཏེ་
རྣམ་པར་བཀྲོལ་བ་ཙམ་དུ་བརྗོད་པར་འདོད་པས་མ་སྤྲོས་སོ། །གང་གི་ཕྱིར་
འདི་ནི་རྣམ་པར་གཞག་པ་གཏན་ཁ་ན་ཡིན་ཏེ། དེའི་ཕྱིར་ཐེག་པ་གཞན་
ལ་བརྟེན་ནས་ནི་གང་དུ་ཡང་སྨྲ་འཕྲིན་པ་བརྗོད་པར་མི་བྱའོ།།༢༨,༢༡

དམིགས་པ་དང་རྣམ་པའི་ཁྱད་པར་ཇི་ལྟ་བུ་ཡིན་ཞེ་ན། དེའི་ཕྱིར་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པ་དག་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་བདུན་གྱིས་བཤད་དེ།

དམིགས་པ་མི་རྟག་ལ་སོགས་པ། །
བདེན་པའི་རྟེན་ཅན་དེ་ཡི་ནི། །
རྣམ་པ་མངོན་ཞེན་ལ་སོགས་འགོག །
ཐེག་པ་གསུམ་ཅར་འཐོབ་པའི་རྒྱུ། (༣༨) །
གཟུགས་སོགས་འདུ་འགོད་གནས་བྲལ་དང་།།
གནས་དང་བདགས་དང་བརྗོད་དུ་མེད། །

ཅེས་བྱའོ། དེ་ལ་ཆུང་ངུའི་དམིགས་པ་ནི་སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པ་བཞི་པོ་ལ་བརྟེན་པ་མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པ་བཅུ་དྲུག་ཡིན་ནོ། །དེའི་རྣམ་པ་ནི་སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། དམིགས་པ་ལ་སོགས་པ་འགོག་པ་ཡིན་ནོ། །དྲོ་བ་ལ་སོགས་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱང་ཐེག་པ་གསུམ་ཅར་གྱི་རྟོགས་པ་འཐོབ་པའི་རྒྱུའི་ངོ་བོ་ཡིན་པར་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱའོ། འབྲིང་གི་དམིགས་པ་ནི་མོས་པ་དང་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་དག་གིས་གྲངས་བཞིན་དུ་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་སྤྲུལ་པ་དང་། དགག་པ་དག་མི་དམིགས་ཤིང་མ་མཐོང་བ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ནི་མིང་ཐམས་ཅད་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཀུན་མི་འདྲ་བ་དང་ཀུན་འདྲ་བར་འཇུག་པའི་མཚན་ཉིད་དག་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །ཆེན་པོའི་དམིགས་པ་ནི་གཟུགས་ནས་སངས་རྒྱས་ཞེས་བྱ་བའི་བར་ཆོས་ཐམས་ཅད་བརྟར་བཏགས་པའི་ཆོས་ཐ་སྙད་པ་ཡིན་ནོ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ནི་དགེ་བ་ལ་སོགས་པ་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་གང་དུའང་བརྗོད་དུ་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། དེ་ལྟར་ན་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་མེའི་སྔ་ལྟས་ཡིན་པའི་ཕྱིར་དྲོ་བར་གྱུར་པ་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པ་དང་ལྡན་པ་རྣམ་པ་གསུམ་མོ།། ༣༨= ༡/༣

གཟུགས་སོགས་མི་གནས་དེ་དག་ནི། |
དེ་ཡི་ངོ་བོར་རང་བཞིན་མེད། (༢༩) |
དེ་དག་གཅིག་གི་རང་བཞིན་གཅིག |
དེ་མི་རྟག་སོགས་པར་མི་གནས། |
དེ་རྣམས་དེ་ཡི་ངོ་བོས་སྟོང་། |
དེ་དག་གཅིག་གི་རང་བཞིན་གཅིག (༣༠) |
ཆོས་རྣམས་མི་འཛིན་གང་ཡིན་དང་། |
དེ་དག་མཚན་མར་མི་མཐོང་ཕྱིར། |
ཤེས་རབ་ཀྱིས་ནི་ཡོངས་རྟོགས་པ། |
ཐམས་ཅད་དམིགས་སུ་མེད་པར་རོ། (༣༡) |

ཞེས་བྱ་བ་ལ། ཚུང་ངུའི་དམིགས་པ་ནི། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ནི་[1]རང་གི་ངོ་བོ་དང་བྲལ་བའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡིན་པ་[2]ལ། རང་གི་ངོ་བོ་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་མི་གནས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ།། རྣམ་པ་ནི་དོན་དམ་པར་གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་དག་ཕན་ཚུན་ངོ་བོ་གཅིག་ཡིན་པས། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་པ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་དེ་དག་ལ་རྟག་པ་དང་མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་པ་ཉིད་དུ་མི་གནས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། འབྲིང་གི་དམིགས་པ་ནི་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་པ་དང་སྟོང་པ་ཉིད་རྣམས་ནི། རང་གི་ངོ་བོ་[3]ཉིད་མེད་པ་ཡིན་པས། མི་རྟག་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་དག་ཕན་ཚུན་བདག་ཉིད་གཅིག་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ནི་ངོ་བོ་ཉིད་བཀག་པས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་རང་གིར་མི་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་པ་དེ་ཡིན་ནོ།།

མཆན་ ༖—(སྡེ) ནི་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་རང[1]
(སྡེ)·ཡིན་པས·[2] (ཞོ) ངོ་མེད·[3]

ཆེན་པོའི་དམིགས་པ་ནི་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་དེ་དག་ལ་སྔོན་པོ་ལ་སོགས་པའི་མཚན་མར་མི་མཐོང་བ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ།། རྣམ་པ་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱིས་ཡང་དག་པར་ཆོས་རབ་ཏུ་རྣམ་པར་འབྱེད་པས་དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་མི་དམིགས་པར་ངེས་པར་རྟོགས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ།། དེ་ལྟར་ན་དགེ་བའི་རྩ་བ་གཡོ་བའི་རྩེ་[1]མོར་གྱུར་པ་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པ་དང་ལྡན་པ་རྣམ་པ་གསུམ་མོ།༢༠-༢༡།

གཟུགས་སོགས་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་ཉིད། །
དེ་མེད་པ་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད། །
དེ་དག་སྐྱེ་མེད་ངེས་འབྱུང་མེད། །
དག་དང་དེ་དག་མཚན་མ་མེད། (༢༢) །
དེ་ཡི་མཚན་མར་མི་བརྟེན་པས། །
མོས་མིན་འདུ་ཤེས་མེད་པ་ཡིན། །

ཞེས་བྱ་བ་ལ། ཆུང་ངུའི་དམིགས་པ་ནི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་དང་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་དག་སྟོང་པ་ཉིད་དུ་གཅིག་པ་ཉིད་ཀྱིས། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་ཉིད་ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ནི་སྐྱེ་བོ་དམིགས་པ་ཅན་གྱི་ངོར་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་དངོས་པོ་མེད་པ་ཉིད་ངོ་བོ་ཉིད་དོ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །འབྲིང་གི་དམིགས་པ་ནི་རང་བཞིན་གྱིས་མ་སྐྱེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་སྐྱེ་བ་ཡང་མེད་ཀྱི་ངན་ལས་འདས་པ་ཡང་མེད་ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ནི་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་རང་གི་ངོ་བོ་རྟོགས་པ་ཁོ་ནས་ལུས་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་རྣམ་པར་དག་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །ཆེན་པོའི་དམིགས་པ་ནི་རང་དང་སྤྱིའི་མཚན་ཉིད་མི་འཐད་པས་ཆོས་ཐམས་ཅད་མཚན་མ་མེད་པ་ཉིད་དོ། །ཞེས་བྱ་

མཆན་ ༈ —(ཉི) རྩེ་མོ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རྩེ་མོར་གྱུར་[1]
(སྡེ) ” ” ”

བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ནི་རང་བཞིན་ཁོ་ནས་གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་མཚན་མ་རྣམས་ཀྱི་རྟེན་དང་བྲལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་སོས་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པས་མི་སོས་ཤིང་། དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཡིད་ལ་བྱེད་པས་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། དེ་ལྟར་ན་ངན་འགྲོ་མེད་པས་ཆོས་ཆེན་པོ་ལ་བཟོད་པའི་ཕྱིར། བཟོད་པར་གྱུར་པ་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པ་དང་ལྡན་པ་རྣམ་པ་གསུམ་སོ།།༢༢– 7/3

> ཉིང་འཛིན་དེ་ཡི་བྱེད་པ་ཉིད། །
> ལུང་སྟོན་པ་དང་རློམ་པ་ཟད། (༢༢) །
> གསུམ་པོ་པན་ཚུན་ངོ་བོ་གཅིག །
> ཉིང་འཛིན་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ། །
> དེ་ལྟར་ངེས་འབྱེད་ཆ་མཐུན་ནི། །
> ཆུང་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོ་ཡིན། (༣༨) །

ཞེས་བྱ་བ་ལ། ཆུང་ངུའི་དམིགས་པ་ནི་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྐྱེ་བ་མེད་པ་དང་དཔའ་བར་འགྲོ་བ་ལ་སོགས་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་བསྒོམ་པར་བྱའོ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ནི་རང་གི་སྔོན་ལམ་དང་བསོད་ནམས་དང་ཡེ་ཤེས་དང་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་སྟོབས་ཀྱིས་ལྷུན་གྱིས་གྲུབ་པར་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཐམས་ཅད་དུ་སྣང་བ་ཟླ་བ་བཞིན་དུ་ཏིང་ངེ་འཛིན་གྱི་བྱེད་པ་འཇུག་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །འབྲིང་གི་དམིགས་པ་ནི་ཡང་དག་པར་ཞུགས་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་དང་ལྡན་པའི་རྣལ་འབྱོར་པ་ལ་སངས་རྒྱས་རྣམས་ལུང་སྟོན་པར་···མཛད་པ་འདི་ནི ཆོས་ཉིད་དོ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ནི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཐམས་ཅད་མི་འཐད་པས་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ཏིང་ངེ་འཛིན་གྱི་རང་གི་ངོ་བོ་རྟོགས་པ་ལ་བདག་ནི་མཉམ་པར་བཞག་པའོ་སྙམ་པ་ལ་སོགས་པའི···ཤེས་པ་མི་འབྱུང་བ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །ཆེན་པོའི་དམིགས་པ་ནི་ཆོས་ཉིད་ཀྱིས་ཏིང་ངེ་འཛིན་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དང་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ···ཏུ་ཕྱིན་པ་དང་དོན་གསུམ་པན་ཚུན་ངོ་བོ་གཅིག་པའོ། །ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ།། རྣམ་པ་ནི་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཡོད་པ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཏིང་ངེ་འཛིན་རྣམ་པར་

མི་རྟོག་པ་ནི་ཐབས་དམ་པའོ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་དོ། དེ་ལྟར་ན་འཇིག་རྟེན་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་མཆོག་ཡིན་པའི་ཕྱིར་ཆོས་ཀྱི་མཆོག་ཅེས་བྱ་བ་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པ་དང་ལྡན་པ་རྣམ་པ་གསུམ་མོ། །དམིགས་པ་མི་རྟག་ལ་སོགས་པ། བདེན་པའི་རྟེན་ཅན། ཞེས་བྱ་བ་མ་གཏོགས་པར་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པ་ཁྱད་པར་ཅན་གྱི་ཆོས་ཅན་དང་ཆོས་རྗོད་པས་བརྗོད་པར་བྱ་བ་ཡིན་ཡང་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པ་ཁྱད་པར་ཅན་གྱི་ཆོས་རྗོད་པས་ཐམས་ཅད་དུ་བརྗོད་པ་ནི། ཁྱད་པར་གཞན་སྤོང་བ་དང་མི་སྤོང་བ་མ་གཏོགས་པར་འདི་དག་ལ་དོན་གྱི་ཁྱད་པར་འགའ་ཡང་མེད་དོ་ཞེས་ལུགས་ལས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར་རོ། །རྣམ་པ་གཅིག་དུ་ན་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་བསྡེབ་པའི་ངོར་ཐ་དད་པ་བརྗོད་ཀྱང་། མངོན་པར་ཞེན་པ་ལ་སོགས་པ་བཀག་པ་དང་ལྡན་པ་དག་དེ་ཁོ་ནར་སྒྲུབ་པ་དང་དགག་པ་དང་བྲལ་བར་འགྱུར་བའི་ཕྱིར་སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པར་[1]གཏོགས་པ་ཁོ་ན་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱ་བ་ཡིན་དེ་འོག་མ་དག་ལ་ཡང་དེ་བཞིན་དུ་ཤེས་པར་བྱའོ།། ༢༢.༢༨

རྣམ་པར་རྟོག་པ་བཞི་དང་ལྡན་པ་ཡང་དོན་གསལ་བར་བྱ་བའི་ཕྱིར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

གཞི་དང་དེ་ཡི་གཉེན་པོ་ཡིས། །
གཟུང་བར་རྟོག་པ་རྣམ་པ་གཉིས། །
ཉོན་མོངས་དང་ཕུང་སོགས་བྱེ་བྲག་གིས །
དེ་ནི་སོ་སོར་རྣམ་པ་དགུ། (༢༤) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུང་བར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པའི་གཞིའི་རྟེན་ཅན་དང་གཉེན་པོའི་རྟེན་ཅན་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པ

མཆན་ ༔—(སྣ) རྟོག[1]

གཉིས་ལ་མ་རིག་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བའི་ཕུང་པོ་ལ་སོགས་པའི་རབ་ཏུ་…
དབྱེ་བས་རྣམ་པ་དགུའོ།། ༢༧

རྫས་དང་བཏགས་པའི་རྟེན་ཅན་གྱིས། །
འཛིན་པའང་རྣམ་པ་གཉིས་སུ་འདོད། །
རང་དབང་བདག་སོགས་ངོ་བོ་དང་། །
ཕུང་སོགས་རྟེན་ལས་[1]དེབཞིན་ནོ། (༢༨) །

ཞེས་བྱ་བ་ནི། གང་ཟག་རྫས་སུ་ཡོད་པ་དང་སྐྱེས་བུ་བཏགས་པར་ཡོད་པ་ལ་དམིགས་པའི་[2]འཛིན་པར་[3]རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཡང་རྣམ་པ… གཉིས་ཡིན་ལ། བདག་རང་དབང་ཅན་དང་། ཕུང་པོ་ལ་སོགས་པ་ལ་དམིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སོ་སོར་དེ་ལྟར་རྣམ་པ་དགུའོ། །དེ་ལ་མདོར་བསྡུས་པའི་དོན་ནི་འདི་ཡིན་ཏེ། ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པའི་གཞིའི་རྟེན་ཅན། མ་རིག་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཕུང་པོ་དང་། མིང་དང་གཟུགས་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། མཐའ་གཉིས་ལ་ཆགས་པ་དང་། ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བ་མ་ཤེས་པ་དང་། འཕགས་པའི་ལམ་ལ་མི་གནས་པ་དང་། དམིགས་པ་དང་། བདག་ལ་སོགས་པ་དང་། རྣམ་པར་དག་པ་སྒྲིབ་པ་ལ་སོགས་པ་ལ། གཟུང་བར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམས་དང། གཉེན་པོའི་རྟེན་ཅན། ཕུང་པོ་དང་། སྐྱེ་བའི་སྒོ་དང་། རིགས་དང་། སྐྱེ་བ་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་དང་། ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་དོན་དང་། མཐོང་བ་དང་། སྒོམ་པ་དང་། མི་སློབ་པའི་ལམ་ལ་གཟུང་བར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམས་དང་། གང་ཟག་རྫས་སུ་ཡོད་པའི་རྟེན་ཅན་བདག་རང་དབང་ཅན་དང་། གཅིག་པུ་དང་། རྒྱུ་དང་། ལྟ་བ་པོ་ལ་སོགས་པའི་བདག་དང་། ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་། འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་དང་། མཐོང་བ་དང་། སྒོམ་པ་དང་། དོན་བྱས་

མཆན་ ཿ—(ཉི) ལ་[1] (སྣ) པས་[2] པའི་[3]

པའི་རྟེན་ལ་འཛིན་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམས་དང་། སྐྱེས་བུ་བདགས་པར་ཡོད་པའི་རྟེན་ཅན་ཕུང་པོ་དང་། སྐྱེ་མཆེད་དང་། ཁམས་དང་། རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་བར་འབྱུང་བ་དང་། རྣམ་པར་བྱང་བ་དང་། མཐོང་བ་དང་། སྒོམ་པ་དང་། ཁྱད་པར་དང་། མི་སློབ་པའི་ལམ་ལ་འཛིན་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམས་ཏེ། དེ་ལྟ་བུའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་བཞི་དང་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་བཞི་པོ་གྲངས་བཞིན་དུ་ལྡན་པ་ཡིན་ནོ།། ༢༦

ཚིགས་སུ་བཅད་པ་སྔར་བ་དང་མཐུན་པར་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་སྔར་གསུངས་ན་ཡང་དེའི་སྟོབས་ཀྱིས་ཇི་སྐད་བཤད་པ་ཁྱད་པར་དུ་འགྱུར་རོ····· ཞེས་བསྟན་པའི་ཕྱིར་ཡང་མཇུག་ཐོགས་སུ་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

སེམས་མི་འགོང་བ་ཉིད་ལ་སོགས། །
ངོ་བོ་ཉིད་མེད་སོགས་སྟོན་བྱེད། །
དེ་ཡི་མི་མཐུན་ཕྱོགས་བོར་བ། །
རྣམ་པ་ཀུན་དུ་ཡོངས་འཛིན་ཡིན། (༢༧) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སེམས་མི་འགོང་ཞིང་མི་སྐྲག་པ་ལ་སོགས་པའི་ཐབས་མཁས་པས་བསམ་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་དངོས་པོ་མཐའ་····· དག་བདག་མེད་པ་ལ་སོགས་པར་སྟོན་པར་བྱེད་པ། མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་ཆོས་སེར་སྣ་ལ་སོགས་པ་དང་མི་ལྡན་པ་ནི་དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་ཡིན་པས་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་ཡིན་ནོ།། ༢༧

སྐྱབ་པ་དང་ལྡན་པ་ལ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་ཇི་སྐད་བཤད་པ་དང་། མཐོང་བའི་ལམ་ལ་སོགས་པ་གཞན་ཡང་འབྱུང་བས་སྒྲུབ་པའི་རྟེན་དུ་གྱུར་བ།

རྟོགས་པ་ཡི་ནི་ཆོས་དྲུག་དང་། །
གཉེན་པོ་དང་ནི་སྤོང་བ་དང་། །
དེ་དག་ཡོངས་སུ་གདུགས་པ་དང་། །
ཤེས་རབ་སྙིང་བརྩེར་བཅས་པ་དང་། (༢༨) །

སློབ་མ་ཐུན་མོང་མིན་ཉིད་དང་། །
གཞན་གྱི་དོན་གྱི་གོ་རིམ་དང་། །
ཡེ་ཤེས་རྩོལ་བ་མི་མངའ་བར། །
འཇུག་པའི་རྟན་ལ་རིགས་ཤེས་བྱ། (༣༧) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་སོ། །རི་ཞིག་དང་པོར་འཇིག་རྟེན་པའི་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་རྣམས་སོ། །དེའི་འོག་ཏུ་འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པ་མཐོང་བའི་ལམ་དང་སྒོམ་པའི་ལམ་དག་གོ །དེའི་འོག་ཏུ་དེ་དག་སྐྱེས་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་ཀུན་པོ་ཕྱུང་བ་དང་སྒོ་འཕར་བཅད་པ་ལྟར་དུས་མཉམ་དུ་གཉེན་པོ་དང་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་སྐྱེ་བ་དང་འགག་པ་དག་གོ དེའི་འོག་ཏུ་དེ་དག་མི་དམིགས་པས་དེ་དག་སྐྱེ་བ་དང་འགག་པ་དང་ལྡན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་སྤངས་པའོ། །དེའི་འོག་ཏུ་སྟོན་གྱི་སྨོན་ལམ་དང་སྨིན་པ་ལ་སོགས་པ་ཐབས་ལ་མཁས་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་ལ་མི་གནས་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ཤེས་རབ་དང་ཐབས་སོ།། དེའི་འོག་ཏུ་དེ་དག་སྐྱེས་པས་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པ་དང་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པའི་ཆོས་སོ། །དེའི་འོག་ཏུ་བསམ་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་གཞུག་པ་ལ་[1]ཐེམ་པོར་དགོངས་པའི་སྒོ་ནས་ཐེག་པ་གསུམ་གྱི་ལམ་ལ་དགོད་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་གཞན་གྱི་དོན་གྱི་གོ་རིམ་མོ། །དེའི་འོག་ཏུ་འཁོར་བ་ཇི་སྲིད་པར་མཚན་མ་མེད་ཅིང་ལྷུན་གྱིས་གྲུབ་པར་གཞན་གྱི་དོན་གྱི་ཡེ་ཤེས་འཇུག་པའི་ཕྱིར་ཏེ། འདི་ནི་གོ་རིམ་ཡིན་ནོ། །འདིས་ཀྱང་སྐྱེས་བུའི་དོན་ཐམས་ཅད་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་ཡིན་ནོ། །སྒྲུབ་པའི་ཆོས་ཀྱི་གནས་སྐབས་ཐ་དད་པའི་བྱེ་བྲག་གིས་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམ་པ་བཅུ་གསུམ་པོ་ཇི་སྐད་དུ་བཤད་པའི་ཆོས་ཀྱི་གཞིར་གྱུར་པའི་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཁོ་ན་ལ་རིགས་ཞེས་བསྟན་ཏོ།། ༣༧

མཆན ༔—(སྐྱེ) སོགས་པ་ལ་[1]

གལ་ཏེ་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཁོ་ན་འཕགས་པའི་ཆོས་རྟོགས་པར་འགྱུར་བའི་རྒྱུ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་དེའི་བདག་ཉིད་ཅན་གྱི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་བླ་ན་མེད་……པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་རྣམས་ཀྱི་རང་བཞིན་དུ་གནས་པའི་རིགས་ཡིན་ན། འོ་ན་ནི་དེའི་ཚེ་དེ་ནི་སྤྱིར་གནས་པ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ……ཁོ་ན་མ་ཡིན་ནོ་སྙམ་པའི་སྐྱོ་བོ་བློ་དམན་པའི་ངོར་དོགས་པ་བསུ་ནས་བར……སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ལ་དབྱེར་མེད་ཕྱིར། །
རིགས་ནི་ཐ་དད་རུང་མ་ཡིན། །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་སོ། །ཇི་ལྟར་ཉན་ཐོས་ཀྱི་ཐེག་པ་ལ་སོགས་པའི་རྟོགས་པའི་རིམ་གྱིས་དམིགས་པ་དེ་བཞིན་དུ། འཕགས་པའི་ཆོས་རྟོགས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར། ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་རྒྱུའི་ངོ་བོར་རྣམ་པར་འཇོག་པའི་སྒོ་ནས་རིགས་ཉིད་དུ་ཐ་སྙད་འདོགས་སོ། །ཞེས་བྱ་བའི་ལན་ཞིག་ཀྱང་གཟིགས་མོད་ཀྱི། སླ་ཆོས་ཉིད་དུ་འཇིག་རྟེན་པའི་དངགས་ཀྱིས་ལན་གཞན་དུ།

རྟེན་པའི་ཆོས་ཀྱི་བྱེ་བྲག་གིས། །
དེ་ཡི་དབྱེ་བ་ཡོངས་སུ་བརྗོད། (༨༠) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དཔེར་ན་འཇིམ་པ་གཅིག་ལས་མངོན་པར་གྲུབ་ཅིང་མེ་ལྷེ་གཅིག་གིས་སོ་བཏང་བའི་རྟེན་བུམ་པ་ལ་སོགས་པ། རྟེན་པ་སྦྲང་རྩི་དང་ལི་ཁར་ལ་སོགས་པའི་སྣོད་ཉིད་ཀྱིས་ཐ་དད་པ་དེ་བཞིན་དུ། རྟེན་པའི་ཆོས་ཐེག་པ་གསུམ་གྱིས་བསྡུས་པ། རྟོགས་པར་བྱ་བ་ཐ་དད་པ་ཉིད་དོ་ཞེས་བསྟན་ཏོ།། ༨༠

ཇི་སྐད་བཤད་པའི་སྒྲུབ་པའི་རྟེན་གྱི་དམིགས་པ་གང་ཡིན་ཞེ་ན། །

དམིགས་པ་ཆོས་རྣམས་ཐམས་ཅད་དེ། །
དེ་ཡང་དགེ་ལ་སོགས་པ་ཡིན། །

འཇིག་རྟེན་པ་ཡི་རྟོགས་པ་དང་། །
གང་དག་འཇིག་རྟེན་འདས་འདོད་དང་། (༨༡) །
ཟག་བཅས་ཟག་པ་མེད་ཆོས་དང་། །
གང་དག་འདུས་བྱས་འདུས་མ་བྱས། །
སློབ་མ་ཐུན་མོང་ཆོས་རྣམས་དང་། །
གང་དག་ཐུབ་པའི་ཐུན་མོང་མིན། (༨༢) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རེ་ཞིག་དང་པོར་སྤྱིར་དགེ་བ་དང་མི་དགེ་བ་དང་ལུང་དུ་མ་བསྟན་པ སྟེ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་དགེ་སློང་གི་ཚུལ་ཉིད་… དང་སྲོག་གཅོད་པ་ལ་སོགས་པ་དང་ལུང་དུ་མ་བསྟན་པའི་ལུས་ཀྱི་ལས་ལ་… སོགས་པའོ། །དེའི་འོག་ཏུ་དེ་དག་ཉིད་[1]ལ་འཇིག་རྟེན་པ་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པ་གཉིས་པོ་འི་དབྱེ་བ་བཞི་ཉིད་ཀྱིས་ལྷག་མ་རྣམས་ཏེ་གྲངས་བཞིན་དུ་… བྱིས་པའི་སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་དང་འབྲེལ་བའི་ཕུང་པོ་ལྔ་དང་། འཕགས་པའི་སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་བསྡུས་པའི་བསམ་གཏན་བཞི་དང་། བདག་ཏུ་ལྟ་བའི་གཉེན་པོ་མ་ཡིན་པའི་ཉེ་བར་ལེན་པའི་ཕུང་པོ་ལྔ་དང་། དེར་ལྟ་བའི་གཉེན་པོ་དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་བཞི་དང་། རྒྱུ་དང་རྐྱེན་ལ་རག་ལས་པ་འདོད་པའི་ཁམས་ལ་སོགས་པ་དང་། རྒྱུ་ལ་མི་ལྟོས་པ་རང་བཞིན་ཉིད་དང་། འཕགས་པའི་སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་རྒྱུད་ལ་འབྱུང་བའི་བསམ་གཏན་བཞི་དང་། ཡང་དག་པར རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་རྒྱུད་ལ་འབྱུང་བའི་ཆོས་ཅན་སྟོབས་བཅུ་སྟེ། དེ་ལྟ་བུ་ལ་སོགས་པ་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་རྟོགས་པའི་རིམ་གྱིས་དམིགས་པས་ན། དམིགས་པ་རྣམ་པ་བཅུ་གཅིག་གོ ༨༡.༨༢

དམིགས་པ་དེ་ལྟ་བུ་ལ་སྒྲུབ་པའི་ཆེད་དུ་བྱ་བ་གང་ཡིན་ཞེ་ན། ཆེད་དུ་བྱ་བ།

མཆན་ ཿ—(ཉི) ཉིད་འཇིག་རྟེན[1]

སེམས་ཅན་ཀུན་མཆོག་ཉིད་སེམས་དང་། |
སྤོང་དང་རྟོགས་དང་གསུམ་པོ་ལ། |
ཆེན་པོ་གསུམ་གྱི་རང་འབྱུང་གི |
ཆེད་དུ་བྱ་བ་འདི་ཤེས་བྱ[1]། (༨༣) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་སོ། །རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཡོངས་སུ་ཤེས་པའི་སྒོ་ནས་འབྱུང་བར་འགྱུར་བའི་སངས་རྒྱས་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཉིད་ཀྱི། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་སེམས་ཅན་ཀུན་གྱི་མཆོག་ཉིད་ཀྱི་སེམས་[2]ཆེན་པོ་ཉིད་དང་། སྤོང་བ་ཆེན་པོ་ཉིད་དང་། རྟོགས་པ་ཆེན་པོ་ཉིད་ཀྱི་དབང་དུ་བྱས་ཏེ། དེ་ལྟར་སྒྲུབ་པ་ལ་འཇུག་པ་དེའི་ཕྱིར་ཆེན་པོ་ཉིད་གསུམ་དང་ལྡན་པས་ཆེད་དུ་བྱ་བ་གསུམ་དུ་ཤེས་པར་བྱའོ།། ༨༣

དེ་ལྟར་སྒྲུབ་པའི་རྟེན་དུ་གྱུར་པ་ལ་སོགས་པ་བརྗོད་ནས། དེའི་རང་གི་ངོ་བོ་གང་ཡིན་ཞེ་ན། ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་ཡུལ་ལ་སྤྱིར་དགེ་བའི་ཆོས་ཀྱི་རྟེན་ཅན་དང་རྣམ་པ་ཀུན་མངོན་པར་རྫོགས་པར་རྟོགས་པ་ལ་སོགས་པ་མངོན་པར་རྟོགས་པ་རྣམ་པ་བཞི་ལ་མངོན་པར་རྟོགས་པ་རེ་རེ་ཞིང་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་གི་རྟེན་ཅན་གྱི་བྱ་བ་ནི་སྒྲུབ་པ་སྟེ། དེ་ལྟར་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་སྦྱོར་བ་དང་མཐོང་བ་དང་སྒོམ་པ་དང་ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་གྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་སྒྲུབ་པའི་མཚན་ཉིད་གོ་ཆ་དང་འཇུག་པ་དང་ཚོགས་དང་ངེས་པར་འབྱུང་བ་རྣམས་ཀྱི་ནང་ནས་བརྩོན་འགྲུས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་དང་པོ་གོ་ཆའི་སྒྲུབ་པ་གསུངས་པ།

དེ་དག་སོ་སོར་སྦྱིན་ལ་སོགས། |
རྣམ་པ་དྲུག་ཏུ་བསྡུས་པ་ཡིས། |

མཆན་ ༔—(ཉི) གསུངས་སོ[1] (སྣ) ཀྱི་ཆེན་[2]

ག་ཆའི་སྒྲུབ་པ་གང་ཡིན་དེ། །
དྲུག་ཚན་དྲུག་གིས་ཇི་བཞིན་བཤད། (༨༨) །

ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ། ཆོས་ཀྱི་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་སྦྱིན་པར་བྱེད་པ་ན། ཉན་ཐོས་ཀྱི་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་ལ་སོགས་པ་སྤོང་བ་དང་། སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་མི་སྨན་པར་སྨྲ་བ་ཉིད་བཟོད་པ་དང་། འདུན་པ་སྐྱེད་པ་དང་། ཐེག་པ་གཞན་དང་མ་འདྲེས་པའི་རྩེ་གཅིག་པ་ཉིད་དང་། བླ་ན་མེད་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་བསྔོ་བ་རྣམས། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་སྦྱིན་པར་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་མི་དམིགས་པའི་གོ་ཆ་ཉིད་ཀྱིས་བྱེད་པ་དང་། དེ་བཞིན་དུ་ཚུལ་ཁྲིམས་སྲུང་བར་བྱེད། བཟོད་པ་རྫོགས་པར་བྱེད་། བརྩོན་འགྲུས་རྩོམ། བསམ་གཏན་སྒྲུབ། ཤེས་རབ་སྒོམ་པར་བྱེད་དོ། །དེ་ལྟར་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་སོ་སོར་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་བསྡུས་པས་ན་དྲུག་ཚན་དྲུག་གིས་རྣམ་པ་སུམ་ཅུ་རྩ་དྲུག་ཡིན་མོད་ཀྱི་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་དྲུག་ཆོས་མཐུན་པའི་ཕྱིར་གོ་ཆའི་སྒྲུབ་པ་རྣམ་པ་དྲུག་གོ། ༨༨

བམ་པོ་གཉིས་པ། དེ་ལྟར་གོ་བགོས་པ་ལ་འཇུག་པ་འབྱུང་བས། གཉིས་པ་འཇུག་པའི་སྒྲུབ་པ།

བསམ་གཏན་གཟུགས་མེད་སྦྱིན་སོགས་དང་། །
ལམ་དང་བྱམས་ལ་སོགས་པ་དང་། །
དམིགས་པ་མེད་དང་ལྡན་པ་དང་། །
འཁོར་གསུམ་རྣམ་པར་དག་པ་དང་། (༨༡) །

ཆེད་དུ་བྱ་དང་མངོན་ཤེས་དྲུག །
རྣམ་ཀུན་མཁྱེན་པའི་ཚུལ་ལ་ནི། །
འཇུག་པའི་སྒྲུབ་པ་ཐེག་ཆེན་ལ། །
འཛེག་པ་ཡིན་པར་ཤེས་པར་བྱ། (༨༩) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བསམ་གཏན་དང་གཟུགས་མེད་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་དང་། མཐོང་བ་དང་སྒོམ་པ་དང་། མི་སློབ་པ་དང་ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་དང་། ཚད་མེད་པ་བཞི་དང་། མི་དམིགས་པ་དང་ལྡན་པ་དང་། དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་ལ་འཁོར་གསུམ་དག་པ་དང་། ཆེད་དུ་བྱ་བ་དང་། མངོན་པར་ཤེས་པ་དྲུག་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་དག་ལ་ཡང་དག་པར་གནས་པའི་མཚན་ཉིད་ནི། ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་ཆོས་མཐའ་དག་གཉེན་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡིན་པས་འཇུག་པའི་སྒྲུབ་པ་རྣམ་པ་དགུའོ།། ༧༥.༧༦

དེ་ལྟར་འཇུག་པར་བྱས་པ་ལ་ཚོགས་སྐྱེ་བས་གསུམ་པ་ཚོགས་ཀྱི་སྒྲུབ་པ།

བརྩེ་དང་སྦྱིན་ལ་སོགས་པ་དྲུག །
ཞི་གནས་ལྷག་མཐོང་བཅས་པ་དང་། །
ཟུང་དུ་འབྲེལ་བའི་ལམ་གང་དང་། །
ཐབས་ལ་མཁས་པ་གང་ཡིན་དང་། (༧༧) །
ཡེ་ཤེས་དང་ནི་བསོད་ནམས་དང་། །
ལམ་དང་གཟུངས་དང་ས་བཅུ་དང་། །
གཉེན་པོ་[1] ཚོགས་ཀྱི་སྒྲུབ་པ་ཡི། །
རིམ་པ་ཡིན་པར་ཤེས་པར་བྱ། (༧༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སྙིང་རྗེ་ཆེན་པོ་དང་། སྦྱིན་པ་དང་། ཚུལ་ཁྲིམས་དང་། བཟོད་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས་དང་། བསམ་གཏན་དང་། ཤེས་རབ་དང་། ཞི་གནས་དང་ལྷག་མཐོང་དང་། ཟུང་དུ་འབྲེལ་བའི་ལམ་དང་། ཐབས་མཁས་པ་དང་། ཡེ་ཤེས་དང་། བསོད་ནམས་དང་། མཐོང་བ་ལ་སོགས་པའི་ལམ་དང་། ཚིག་ལ་སོགས་པའི་གཟུངས་དང་།

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) པོའི་[1]

ས་དང་གཉིས་པོ་རྣམས་མི་དམིགས་པས་ཀུན་རྫོབ་ཀྱི་བདེན་པ་ལས་མི་······
འདའ་བར་ཐེག་པ་ཆེན་པོ་འདི་དོན་མཐའ་དག་[1]སྒྲུབ་པས་སྙིང་རྗེ་ལ་སོགས་པ་
འདི་དག་གིས་ཡང་དག་པར་འགྲུབ་པའི་ངོ་བོས་བྱང་ཆུབ་ཆེན་པོ་འབྱིན་[2]
པར་བྱེད་པའི་ཕྱིར་ན་སྙིང་རྗེ་ཆེན་པོ་ལ་སོགས་པ་ནི་ཚོགས་ཡིན་པས······
ཚོགས་ཀྱི་སྒྲུབ་པ་རྣམ་པ་བཅུ་བདུན་ནོ།།

དེ་ལ་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་ཚོགས་ནི། ནང་དང་། ཕྱི་དང་། དེ་གཉིས་ཀ་དང་། སྟོང་པ་དང་། ཆེན་པོ་དང་། དོན་དམ་པ་དང་། འདུས་བྱས་དང་། འདུས་མ་བྱས་དང་། མཐའ་ལས་འདས་པ་དང་། ཐོག་མ་དང་ཐ་མ་མེད་པ་དང་། དོར་བ་མེད་པ་དང་། རང་བཞིན་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་དང་། [3]རང་གི་མཚན་ཉིད་དང་། མི་དམིགས་པ་དང་། དངོས་པོ་མེད་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་དང་། དངོས་པོ་དང་། དངོས་པོ་མེད་པ་དང་། རང་གི་ངོ་བོ་དང་། གཞན་གྱི་ངོ་བོ་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་བྱེ་བྲག་གིས་རྣམ་པ་པ་ཉི་ཤུའོ། །འདིར་སྨྲས་པ།

ནང་དང་ཕྱི་རོལ་རྣམས་དང་ནི། །
གཉིས་དང་སྟོང་པའི་དངོས་པོ་དང་། །
ཕྱོགས་དང་མྱ་ངན་འདས་ལམ་དང་། །
ཀྱེན་ལས་སྐྱེས་དང་ཅིག་ཤོས་དང་། །
མཐའ་འདས་ཐོག་མ་དོར་བ་མེད། །
རང་བཞིན་དང་ནི་ཆོས་ཀུན་དང་། །
ཆོས་སྐྱེ་ལ་སོགས་འདས་སོགས་དང་། །
ལྷན་དང་ཅིག་ཤོས་ངོ་བོ་དང་། །
མཁའ་དང་སྟོང་པ་ཞེས་བྱ་དང་། །
ཆོས་ཀྱི་གཞན་གྱི་ངོ་བོ་ཉིད། །

མཆན་ཿ—(སྣར་) བསྒྲུབ་[1] (སྡེ་) འཛིན་[2] (ཅོ་) མཚན་ཉིད་དང་

རང་རང་ངོ་བོས་སྟོང་པའི་ཕྱིར། །
སྟོང་པ་ཉིད་ནི་ཉི་ཤུར་འདོད། ༡༧.༡༨ །

ས་ཡི་ཚོགས་ལ་ས་གང་གི་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བར་འགྱུར་བའི་ཆོས་གང་དག་ཡིན་པ་དེ་དག་བསྟན་པའི་ཕྱིར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་ཉི་ཤུ་རྩ་གསུམ་གསུངས་པ།

ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་རྣམ་བཅུ་ཡིས། །
ས་ནི་དང་པོ་འཐོབ་འགྱུར་ཏེ། །
བསམ་དང་ཕན་པའི་དངོས་ཉིད་དང་། །
སེམས་ཅན་རྣམས་ལ་སེམས་མཉམ་ཉིད།(༡༩) །

གཏོང་དང་བཤེས་གཉེན་བསྟེན་པ་དང་། །
དམ་ཆོས་དམིགས་པ་ཚོལ་བ་དང་། །
རྟག་ཏུ་ངེས་འབྱུང་སེམས་ཉིད་དང་། །
སངས་རྒྱས་སྐུ་[1]འདོད་དགའ་བ་དང་། (༢༠) །

ཆོས་སྟོན་པ་དང་བདེན་པ་ཡི། །
ཚིག་ནི་བཅུ་པ་ཡིན་པར་འདོད། །
འདི་དག་རང་བཞིན་མི་དམིགས་པས། །
ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བར་ཤེས་པར་བྱ། (༢༡) །

ཞེས་བྱ་བ་ནི། རིམ་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་གཞི་ཐམས་ཅད་ལ་གྱུ་གྱུ་མེད་པའི་བསམ་པ་དང་། རང་དང་གཞན་གྱི་དགོས་པ་ལ་ཕན་པ་ཉིད་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ལ་སེམས་གཅིག་པ་ཉིད་དང་། བདོག་པ་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་གཏོང་བ་དང་། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་མགུ་བར་བྱེད་པ་དང་། ཐེག་པ་གསུམ་དུ་གཏོགས་པའི་དམ་པའི་ཆོས་ཀྱི་

མཆན་ ༡—(སྐུ) སྐུར་[1]

དམིགས་པ་འདྲད་པ་དང་། ཁྲིམ་ན་གནས་པ་ལ་མངོན་པར་མི་དགའ་བ་དང་། བླ་ན་མེད་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་སྐུ་འདོད་པ་དང་། དམ་པའི་ཆོས་རབ་ཏུ་སྟོན་པ་དང་། བདེན་པར་སྨྲ་བ་ཉིད་ཅེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་བཅུས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་བསྐྱེད་པར་བྱ་བ་ཡིན་པའི་ཕྱིར། ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བའི་རྒྱུའི་ཁྱད་པར་ངོ་བོ་ཉིད་མི་དམིགས་པས་ཁྱད་པར་དུ་བྱས་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་དག་ཁོ་ནས་ས་དང་པོ་རབ་ཏུ…… དགའ་བ་འཐོབ་པ་ཡིན་ནོ།། ༢༡-༤)

ཚུལ་ཁྲིམས་དྲུས་པ་གཟོ་དང་བཟོད། ।
རབ་ཏུ་དགའ་དང་སྙིང་བརྩེ་ཆེ། ।
བཀུར་སྟི་བླ་མ་ལ་གུས་ཉན། ।
བརྒྱད་པ་སྦྱིན་ལ་སོགས་ལ་བརྩོན། (༤༣) ।

ཞེས་བྱ་བ་ནི། དགེ་བའི་ཆོས་དང་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་བྱ་བ་དང་། སྡོམ་པའི་ཚུལ་ཁྲིམས་དང་། གཞན་ཀྱི་ཕན་པ་དྲུས་པ་དྲན་པ་དང་། གཞན་ཀྱིས་གནོད་པ་བྱས་པ་ལ་སོགས་པ་བཟོད་པ་དང་། དགེ་བའི་ཆོས་སྒྲུབ་པ་ལ་འགྱོད་པ་མེད་པ་དང་། སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ལ་དྲུམས་པ་དང་། མཁན་པོ་ལ་སོགས་པ་ལ་འདུད་པ་དང་། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་གྱིས་བསྟན་པའི་ཆོས་སྒྲུབ་པ་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་ལ་སྦྱོ་བ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུའི་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་སྔ་མ་བཞིན་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ… བྱས་པའི་ཁྱད་པར་རྣམ་པ་བརྒྱད་ཀྱིས་ས་གཉིས་པ་དྲི་མ་མེད་པ་འཐོབ་པ་ཡིན་ནོ།། ༤༣

ཐོས་པས་མི་ངོམས་ཉིད་དང་ནི། ।
ཟང་ཟིང་མེད་པར་ཆོས་སྦྱིན་དང་། ।
སངས་རྒྱས་ཞིང་ཀུན་སྦྱོང་བ་དང་། ।
འཁོར་བས་ཡོངས་སུ་མི་སྐྱོ་དང་། (༡༢) ।

ངོ་ཚ་ཁྲེལ་ཡོད་ཅེས་བྱ་བ། །
སྙོམ་མེད་བདག་ཉིད་དེ་རྣམ་ལྔ། །

ཞེས་བྱ་བ་ནི། དམ་པའི་ཆོས་མཉན་པས་ངོམས་མི་ཤེས་པ་དང་། རྙེད་པ་ལ་སོགས་པ་ལ་མི་ལྟ་བའི་སེམས་ཀྱིས་དམ་པའི་ཆོས་རབ་ཏུ་སྟོན་པ་དང་། རང་གི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་དེན་དང་བདེན་པ་ཀུན་ཏུ་སྦྱོང་བ་དང་། ཕན་བདགས་པའི་སེམས་ཅན་མི་མཐུན་པ་ལ་སོགས་པ་མཐོང་བས་ཡོངས་སུ་མི་སྐྱོ་བ་དང་། རང་དང་གཞན་ལ་ལྟོས་ནས་མི་དགེ་བའི་ཆོས་མི་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུའི་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་རྣམ་པ་ལྔ་པོ། སྔ་མ་བཞིན་དུ་ངོ་བོ་ཉིད་དུ་མི་དམིགས་པས་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་བྱས་པས་ས་གསུམ་པ་འོད་བྱེད་པ་རྫོགས་པ་ཡིན་ནོ།། ༤༣

ནགས་གནས་འདོད་ཆུང་ཆོག་ཤེས་དང་། །
སྦྱངས་པ་ཡང་དག་སྡོམ་[1]བསྟེན་དང་།(༤༨) །

བསླབ་པ་ཡོངས་སུ་མི་གཏོང་དང་། །
འདོད་པ་རྣམས་ལ་སྨོད་པ་དང་། །
མྱ་ངན་འདས་དང་བདོག་ཀུན་གཏོང་། །
མི་ཞུམ་པ་དང་ལྟ་བ་མེད། (༤༤) །

ཅེས་བྱ་བ་ནི། དགོན་པར་གནས་པ་དང་། རྙེད་པ་མ་ཐོབ་པ་ལ་མངོན་པར་འདོད་པ་མེད་པ་དང་། རྙེད་པ་ཐོབ་པ་ལ་ལྷག་པར་དོན་དུ་གཉེར་བ་མེད་པ་དང་། བསོད་སྙོམས་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་སྦྱངས་པའི་ཡོན་ཏན་ཡང་དག་པར་སྡོམ་པ་དང་། བསླབ་པ་བླངས་པ་སྲོག་ལ་སོགས་པའི་ཕྱིར་ཡང་ཡོངས་སུ་མི་གཏོང་བ་དང་། འདོད་པའི་ཡོན་ཏན་ལ་ཉེས་དམིགས་སུ་ལྟ་བས་སྨོད་པ་དང་། གདུལ་བྱ་དང་འཚམ་པར་མྱ་ངན་ལས་

མཆན་ ཿ—(སྣ) སྟེན་[1]

ཏེ་བདག་གི་ལུས་རབ་ཏུ་སྟོན་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་རྣམ་པ་ཉི་ཤུ་པོ་འདིས་ཀྱང་སྒྱུ་མ་བཞིན་དུ་ས་བདུན་པ་རྟོགས་པར་འགྱུར་བ་ཡིན་ནོ།།༦༣-༦༦

སེམས་ཅན་ཀུན་ཡིད་ཤེས་པ་དང་། |
མངོན་པར་ཤེས་པས་རྩེ་བ་དང་། |
སངས་རྒྱས་ཞིང་བཟང་[1]སྒྲུབ་པ་དང་། |
ཡོངས་སུ་བརྟག་ཕྱིར་སངས་རྒྱས་བསྟེན། (༦༧) |

དབང་པོ་ཤེས་དང་རྒྱལ་བ་ཡི། |
ཞིང་སྦྱོང་སྒྱུ་མ་ལྟར་གནས་དང་། |
བསམ་བཞིན་སྲིད་པ་ལེན་པ་དང་། |
ལས་[2]ནི་རྣམ་པ་འདི་བརྒྱད་བཤད། (༦༨) |

ཅེས་བྱ་བ་ནི། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་སེམས་ཀྱི་སྤྱོད་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་ཤེས་པ་དང་། འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་སུ་རྫུ་འཕྲུལ་གྱི་མངོན་པར་ཤེས་པས་[3]རྩེ་བ་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་རྟེན་གསེར་ལ་སོགས་པའི་ངོ་བོར་ཡོངས་སུ་[3]སྒྱུར་བ་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཆོས་ཡོངས་སུ་བརྟག་པས་སངས་རྒྱས་མཉེས་པར་བྱེད་པ་དང་། ལྷའི་མིག་[4]སྐྱེད་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་[5]རྟེན་པ་སེམས་ཅན་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་དང་། ཐམས་ཅད་དུ་སྒྱུ་མ་ལྟ་བུར་གནས་པ་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་དོན་མཐོང་ནས་བློ་སྔོན་དུ་བཏང་བའི་སྐྱེ་བ་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བའི་ཆོས་དེ་ལྟ་བུ་རྣམ་པ་བརྒྱད་ཀྱིས་སྒྱུ་མ་བཞིན་དུ་ས་བརྒྱད་པ་མི་གཡོ་བ་ཉམས་སུ་མྱོང་བར་འགྱུར་བ་ཡིན་ནོ།། ༦༧.༦༨

སྨོན་ལམ་དག་ནི་མཐའ་ཡས་དང་། |
ལྷ་ལ་སོགས་པའི་སྐད་ཤེས་དང་། |

མཆན་ཿ—(སྣ་) བསྒྲུབ་[1] བརྩེ་[2] བསྒྱུར་[3] བསྐྱེད་[4] བསྟེན་[5]

སྟོབས་པ་ཆེ་བོ་ལྔ་བུ་དང་། །
མངལ་དུ་འཇུག་པ་མཆོག་དང་ནི། (༦༩) །
རིགས་དང་རུས་དང་ཚོ་འབྲང་དང་། །
འཁོར་དང་སྐྱེ་བ་དག་དང་ནི། །
ངེས་འབྱུང་བྱང་ཆུབ་ཤིང་རྣམས་དང་། །
ཡོན་དན་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་ཡིན། (༧༠) །

ཞེས་བྱ་བ་ནི། སྨོན་ལམ་མཐའ་ཡས་པ་དང་། ལྷ་ལ་སོགས་པའི་སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་སྐད་ཤེས་པ་དང་། སྟོབས་པ་ཆེ་བོ་ལྟར་མི་ཟད་པ་དང་། སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་བསྟགས[1]པའི་མངལ་དུ་འཇུག་པ་དང་། རྒྱལ་པོ་ལ་སོགས་པར་གནས་པ་དང་། ཉི་མ་ལ་སོགས་པ་ལས་སྐྱེས་པ་དང་། མ་ལ་སོགས་པ་དང་ལེགས་པར་འབྲེལ་བའི་གཉེན་དང་། རང་དབང་བའི་འཁོར་དང་། བརྒྱ་བྱིན་ལ་སོགས་པས་མངོན་པར་བསྟོད་པར་སྐྱེ་བ་དང་། སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པས་བསྐུལ་དེ་ངེས་པར་འབྱུང་བ་དང་། ཡིད་བཞིན་གྱི[2]ནོར་བུ་དང་འདྲ་བའི་ཤིང་ཨ་ཤྭད[3]ཐ་ལ་སོགས་པ་དང་། [4]སངས་རྒྱས་དང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་ཀྱི་ངོ་བོར་གྱུར་པའི་ཡོན་དན་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པར་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུའི་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་རྣམ་པ་བཅུ་གཉིས་པོས། སྔ་མ་བཞིན་དུ་ཡོངས་སུ་སྦྱོང[5]བ་བྱས་པའི་ཁྱད་པར་དག་གིས་ས་དགུ་པ……ལེགས་པའི་བློ་གྲོས་མངོན་དུ་བྱེད་པ་ཡིན་ནོ།། ༦༩.༧༠

རྒྱུའི་ས་རྣམས་ཀྱི་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་དེ་ལྟར་ངེས་པར་བསྟན་ནས། འབྲས་བུའི་ས་ཉིད་དུ་དེ་དག་ན་བཤད་པར་ས་ཐམས་ཅད་བསྡུ་བའི་སྒོ་ནས་ས་བཅུ་པའི་མཚན་ཉིད་།

མཆན་ ཿ—(སྣ་) བསྟམས[1] གྱིས[2] (ཉི) དཐ[3]
(སྡེ) སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས[4] སྦྱང[5]

ས་དགུ་འདས་ནས་ཡེ་ཤེས་ནི། །
གང་གིས་སངས་རྒྱས་སར་གནས་པ། །
དེ་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་ས། །
བཅུ་པ་ཡིན་པར་ཤེས་པར་བྱ། (༥༡) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་རིགས་དང་། འབྲས་བུ་དང་པོ་ལ་ཞུགས་པ་དང་། རྒྱུན་དུ་ཞུགས་པ་དང་། ལན་ཅིག་ཕྱིར་འོང་བ་དང་། ཕྱིར་མི་འོང་བ་དང་། དགྲ་བཅོམ་པ་ཉིད་ཅེས་བྱ་བ་དྲུག་དང་། ཚུལ་གསུམ་རྣམ་པར་གཞག་པར་དགོངས་པས་བསྡུས་པ་ལྷག་མ་ཞུགས་པ་གསུམ་དང་། རང་སངས་རྒྱས་རྣམས་གོ་རིམ་བཞིན་དུ། རིགས་དང་། བརྒྱད་པ་དང་། མཐོང་བ་དང་། བསྲབས་པ་དང་། འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་དང་། བྱས་པ་རྟོགས་པ་དང་། ཉན་ཐོས་དང་། རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ས་རྣམས་དང་། ཇི་སྐད་བཤད་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་[1]ས་རྣམ་པ་དགུ་པོ་གཅིག་ཁོ་ན་སྟེ། དེ་ལྟར་ས་དགུ་འདས་ནས་ས་བཅུ་པ་ལ་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སངས་རྒྱས་ཁོ་ནར་བརྗོད་པར་བྱའི་ ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ནི་མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར། སངས་རྒྱས་ཀྱི་ས་དེ་ལ་སྔོན་ལམ་ཤེས་པ་གང་གིས་གནས་པ་དེ་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་ས་བཅུ་པ་ཡིན་པར་ཤེས་པར་བྱ་བ་ཡིན་ནོ།། ༥༡

གཉིས་པོ་འདི་ཚོགས་ལ་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

མཐོང་དང་གོམས་པའི་ལམ་དག་ལ། །
གཟུང་དང་འཛིན་པའི་རྣམ་རྟོག་རྣམས། །
ཉེ་བར་ཞི་བར་བྱ་བའི་ཕྱིར། །
གཉེན་པོ་རྣམ་པ་བརྒྱད་ཅེས་བྱ། (༥༢) །

མཆན་ ༡—(སྣ་) དཔའི་རྣམ[1]

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པའི་དངོས་པོ་ཙམ་དང་། གཉེན་པོའི་རྟེན་ཅན་གཉིས་དང་། འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གང་ཟག་རྫས་སུ་ཡོད་པ་དང་སྐྱེས་བུ་བཏགས་པའི་རྟེན་ཅན་གཉིས་སོ་སོར་མཐོང་བའི་ལམ་དང་སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་སྤོང་བས། གཟུང་བ་དང་འཛིན་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་བརྒྱད་ཅེ་བར་ཞི་བར་བྱ་བའི་ཕྱིར། བདེན་པ་གཉིས་ཀའི་རྣམ་པ་ལ་བརྟེན་ནས་མངོན་དུ་བྱ་བའི་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་རབ་ཏུ་དབྱེ་བས་ལམ་གཉིས་པོ་ཁོ་ནའི་གནས་སྐབས་ཀྱི་ཁྱད་པར་གཉེན་པོ་རྣམ་པ་བརྒྱད་དོ།། ༧༢

དེ་ལྟར་ཚོགས་བསགས་པ་[1]ལ་ངེས་པར་འབྱུང་བས་བཞི་པ་ངེས་པར་འབྱུང་བའི་སྒྲུབ་པ།

ཆེད་དུ་བྱ་དང་མཉམ་ཉིད་དང་། །
སེམས་ཅན་དོན་དང་འབད་མེད་དང་། །
མཐའ་ལས་འདས་པར་ངེས་འབྱུང་དང་། །
ཐོབ་པའི་མཚན་ཉིད་ངེས་འབྱུང་དང་། (༧༣) །
རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་ཉིད་དང་། །
ལམ་གྱི་ཡུལ་ཅན་ངེས་འབྱུང་སྟེ། །
རྣམ་པ་བརྒྱད་ཀྱི་བདག་ཉིད་འདི། །
ངེས་འབྱུང་སྒྲུབ་པ་ཡིན་ཞེས་བྱ། (༧༤) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཆེད་དུ་བྱ་བ་ཇི་སྐད་བཤད་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་མཉམ་པ་ཉིད་དང་། སེམས་ཅན་གྱི་དོན་ཕུད་[2]པར་བྱེད་པ་དང་། མཚན་མ་མེད་པར་[3]ཐམས་ཅད་བྱེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ལྷུན་གྱིས་གྲུབ་པ་དང་། རྟག་པ་དང་ཆད་པ་དང་བྲལ་བའི་ངོ་བོའི་གནས་སྐབས་ཀྱི་ཁྱད་པར་དང་། ཐེག་པ་གསུམ་གྱི་དོན་ཐམས་ཅད་འཐོབ་པ་དང་། ཇི་སྐད་

མཆན་ཿ—(༡) པ་རིས་[1] (སྣ) (༢) ཕྱེད་[2] (༣) བྱེད་པ་རྣམས་ཅད་བྱེད་པ་[3]

འདས་པ་ལ་གཞོལ་བར་བྱེད་པ་དང་། བདོག་པ་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་གཏོང་བ་དང་། དགེ་བ་སྒྲུབ་པ་ལ་སེམས་མི་ཉམ་པ་དང་། དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་ལ་མི་ལྟ་བ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུའི་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་སྟ་མ་ལྟ་བུ… རྣམ་པ་བཅུས་ས་བཞི་པ་འོད་འཕྲོ་བ་ཅན་གནོན་པ་ཡིན་ནོ།། ༡༨.༡༡

འདྲིས་དང་ཁྱིམ་ལ་འཁྲིན་པ་དང་། །
འདུ་འཛིར་གྱུར་པའི་གནས་དང་ནི། །
བདག་བསྟོད་གཞན་ལ་བརྙས་པ་དང་། །
མི་དགེ་ལས་ཀྱི་ལམ་བཅུ་དང་། (༡༦) །

ཁྲོམ་པས་ཁེངས་དང་ཕྱིན་ཅི་ལོག །
བློ་ངན་དང་ནི་ཉོན་མོངས་བཟོད། །
བཅུ་པོ་འདི་ནི་རྣམ་སྤངས་ན། །
ས་ལྔ་པ་ནི་ཡང་དག་འཐོབ། (༡༧) །

ཅེས་བྱ་བ་ནི། རྙེད་པ་ལ་སོགས་པའི་དོན་དུ་རབ་ཏུ་བྱུང་བ་ལ་སོགས་པ་དང་འགྲོགས་པ་དང་། དད་པ་ཅན་གྱི་ཁྱིམ་ཉེ་བར་མི་སྟོན་པ་དང་། སྐྱེ་བོ་མང་པོ་འི་གྲོང་ལ་སོགས་པ་དང་། བདག་ལ་བསྟགས་པ་དང་། གཞན་ལ་སྨོད་པ་དང་། མི་དགེ་བའི་ལས་ཀྱི་ལམ་བཅུ་དང་། ཐོས་པ་ལ་སོགས་པས་ཁྲོམ་ཞིང་གཞན་ལ་མི་འདུད་[1]པ་དང་། དགེ་བ་དང་མི་དགེ་བ་ལ་བཟློག་སྟེ་མངོན་པར་ཞེན་བ་དང་། ལོག་པར་ལྟ་བ་ལ་སོགས་པ་བློ་གྲོས་ངན་པ་དང་། འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པ་ཉོན་མོངས་པ་ཐམས་ཅད་ལ་ཕྲུགས་པར་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་བཅུ་རྣམ་པར་སྤོང་ཞིང་བཟློག་པའི་ཆོས་དོན་གྱིས་འཕངས་པ་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་པ་རྣམ… པ་བཅུས་སྔ་མ་བཞིན་དུ་ས་ལྔ་པ་སྦྱང་དཀའ་བ་འཐོབ་པ་ཡིན་ནོ།། ༡༦.༡༧

མཆན་ ཿ—(ཉི) འདུས་[1]

སྦྱིན་དང་ཚུལ་ཁྲིམས་བཟོད་བརྩོན་འགྲུས། |
བསམ་གཏན་ཤེས་རབ་རབ་རྫོགས་པས། |
སློབ་མ་དང་ནི་བསེ་རུ་ལ། |
དགའ་དང་སྐྲག་པའི་སེམས་སྤྱོང་[1]བས །(༤༨) |
བསླངས་ན་མི་ཉམས་བདོག་པ་ཀུན། |
བཏང་ཡང་མི་དགའ་མེད་པ་དང་། |
དབུལ་ཡང་སློང་བ་མི་སྤྱོང་བས། |
ས་ནི་དྲུག་པ་ཡང་དག་འཐོབ། (༤༩) |

ཅེས་བྱ་བ་ནི། ཕ་རོལ་དུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པས་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་ལ་འདོད་པ་དང་། ང་བོ་ཉིད་མི་དམིགས་པ་ལ་སྐྲག་པ་དང་། སློང་བ་པོ་འི་སྐྱེ་བོས་བསླངས་ན་ཉམ་པ་དང་། བདོག་པ་ཐམས་ཅད་རང་གི་ངང་གིས་གཏོང་བར་ཞུགས་པ་ལ་མི་དགའ་བ་དང་། བཀྲེན་ཡང་སློང་བའི་སྐྱེ་བོ་སྤྱོང་བའི་སེམས་སྤྱོང་བ་སྟེ། དེ་ལྟ་བུའི་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་བཅུ་གཉིས་ཀྱིས་སྔ་མ་བཞིན་དུ་ས་དྲུག་པ་མངོན་དུ་གྱུར་པ་ཀུན་··· ཤེས་པར་འགྱུར་བ་ཡིན་ནོ།། ༤༨.༤༩

བདག་དང་སེམས་ཅན་འཛིན་པ་དང་། |
སྲོག་དང་གང་ཟག་ཆད་རྟག་དང་། |
མཚན་མ་རྒྱུ་དང་ཕུང་པོ་དང་། |
ཁམས་དང་སྐྱེ་མཆེད་དག་དང་ནི། (༥༠) |
ཁམས་གསུམ་པོ་ལ་གནས་དང་ཆགས། |
སེམས་ནི་ཀུན་དུ་ཞུམ་པ་དང་། |
དཀོན་མཆོག་གསུམ་དང་ཚུལ་ཁྲིམས་ལ། |
དེ་ལྟ་བ་ཡི་མངོན་ཞེན་དང་། (༥༡) |

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) སྤངས་པ[1]

སྟོང་པ་ཉིད་ལ་རྟོད་པ་དང་། |
དེ་དང་འགལ་བའི་ཉེས་པ་ནི། |
ཉི་ཤུ་གང་ལ་རྣམ་ཆད་པ། |
དེ་ཡིས་ས་ནི་བརྟན་པ་འཐོབ། (༦༢) |

ཅེས་བྱ་བ་ནི། བདག་དང་། སེམས་ཅན་དང་། སྲོག་དང་། གང་ཟག་དང་། ཆད་པ་དང་། རྟག་པ་དང་། མཚན་མ་དང་། རྒྱུ་དང་། ཕུང་པོ་དང་། ཁམས་དང་། སྐྱེ་མཆེད་དང་། ཁམས་གསུམ་པོ་ལ་གནས་པ་དང་། ཆགས་པ་དང་། སེམས་ཀུན་ཏུ་ཞུམ་པ་དང་། སངས་རྒྱས་དང་། ཆོས་དང་། དགེ་འདུན་དང་། ཚུལ་ཁྲིམས་སུ་ལྟ་བའི་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་རྟོད་པ་དང་། འགལ་བ་བཟོད་པ་འཛིན་པ་ཡོངས་སུ་སྤངས་པ་སྟེ། ཉེས་པ་དེ་ལྟ་བུ་ཉི་ཤུ་དང་བྲལ་ནས་བཟློག་པའི་ཆོས་དོན་གྱིས་འཕངས་པ་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ་རྣམ་པ་ཉི་ཤུས་སྔ་མ་བཞིན་དུ་ས་བདུན་པ་རིང་དུ་སོང་བ་ཀུན་ཤེས་པར་འགྱུར་བ་ཡིན་ནོ།། ༦༠-༦༢

དོན་གྱིས་འཕངས་པའི་ཆོས་ཉིད་བསྟན་པའི་ཕྱིར།

རྣམ་ཐར་སྒོ་གསུམ་ཤེས་པ་དང་། |
འཁོར་གསུམ་རྣམ་པར་དག་ཉིད་དང་། |
སྙིང་རྗེ་དང་ནི་རློམ་མེད་དང་། |
ཆོས་མཉམ་ཉིད་དང་ཚུལ་གཅིག་ཤེས། (༦༣) |

མི་སྐྱེ་བ་དང་བཟོད་ཤེས་དང་། |
ཆོས་རྣམས་རྣམ་པ་གཅིག་ཏུ་སྟོན། |
རྟོག་པ་ཀུན་ཏུ་འཇོམས་པ་དང་། |
འདུ་ཤེས་ལྟ་དང་ཉོན་མོངས་སྤོང་། (༦༤) |

ཞི་གནས་ངེས་པར་སེམས་པ་དང་།
ལྷག་མཐོང་ལ་ནི་མཁས་པ་དང་།
སེམས་དུལ་བ་དང་ཐམས་ཅད་ལ།
ཐོགས་པ་མེད་པའི་ཡེ་ཤེས་དང་། (༤༧)

ཆགས་པའི་ས་མིན་གང་འདོད་པར།
ཞིང་གཞན་དུ་ནི་མཉམ་འགྲོ་དང་།
ཀུན་དུ་བདག་གི་ངོ་བོ་ནི།
སྟོན་པ་ཉིད་དང་ཉེ་བ་འོ། (༤༤)

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་སྟོང་པ་ཉིད་དང་། མཚན་མ་མེད་པ་དང་། སྨོན་པ་མེད་པ་ཡང་དག་པར་ཤེས་པ་དང་། དགེ་བ་བཅུའི་ལས་ཀྱི་ལམ་ལ་བསད་པར་བྱ་བ་དང་། གསོད་པ་པོ་དང་། བསད་པ་མི་དམིགས་པ་ལ་སོགས་པ་དང་། སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ལ་དམིགས་པའི་སྙིང་བརྗེ་བ་དང་། དངོས་པོར་དམིགས་པ་མེད་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་རྟོགས་པ་དང་། ཐེག་པ་ཆེན་པོ་གཅིག་ཏུ་རྟོགས་པ་དང་། མི་སྐྱེ་བ་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་དང་། ཆོས་ཟབ་མོ་ལ་ངེས་པར་རྟོགས་པའི་བཟོད་པ་ཁོང་དུ་ཆུད་པ་དང་། ཤེས་བྱ་ཐམས་ཅད་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་ཐབས་ཀྱི་སྒོ་ནས་རབ་ཏུ་སྟོན་པ་དང་། རྟོག་པ་ཐམས་ཅད་གཅོད་པ་དང་། མཚན་མར་འཛིན་པའི་རྟོག་པ་མེད་པ་དང་། འཇིག་ཚོགས་ལ་ལྟ་བ་ལ་སོགས་པ་ལྟ་འདོར་བ་དང་། འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པ་ཉོན་མོངས་པ་སྤོང་བ་དང་། ཞི་གནས་སྒོམ་པ་དང་། ཤེས་རབ་དང་ཐབས་ལ་མཁས་པར་བྱེད་པ་དང་། སེམས་ཉེ་བར་ཞི་བ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་ཐོགས་པ་མེད་པའི་ཡེ་ཤེས་དང་། མངོན་པར་ཞེན་པའི་གནས་མ་ཡིན་པ་དང་། ཇི་ལྟར་འདོད་པ་བཞིན་དུ་དུས་མཉམ་དུ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་ཐམས་ཅད་དུ་འགྲོ་བ་དང་། གདུལ་བྱ་དང་མཐུན་པར་ཐམས་ཅད་

ཐེ་ཤད་པའི་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་དང་། དེའི་ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་སྟེ། ངེས་པར་འབྱུང་བར་བྱ་བའི་གཞི་དེ་ལྟ་བུ་དག་ལས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས····པའི་ཆོས་གཞན་མེད་པའི་ཕྱིར་ཐམས་ཅད་མི་དམིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ངེས་པར་འབྱུང་བ་རྣམ་པ་བརྒྱད་ཡིན་པས་ངེས་པར་འབྱུང་བའི་སྒྲུབ་པ་ནི་རྣམ་པ······བརྒྱད་ཡིན་ནོ༎ ༨༣.༨༤

ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ཅེས་བྱ་བ་ལས། སྐབས་དང་པོའི་འགྲེལ་པའོ༎ ༎

༄ རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་རྟོགས་པ་ནི་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་མེད་ན་མེད་པས་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད།

ལྷ་རྣམས་རུང་བར་བྱ་བའི་ཕྱིར། །
འོད་ཀྱིས་མོག་མོག་པོར་མཛད་དང་། །
ཡུལ་ངེས་པ་དང་ཁྱབ་པ་དང་། །
རང་བཞིན་དང་ནི་དེ་ཡི་ལས། (༡) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་སྐྱེ་བར་རུང་བ་ཉིད་དུ་བསྒྲུབ་པའི་ཕྱིར། དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་རང་བཞིན་གྱི་འོད་དག་གིས་ལྷ་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པར་སྨིན་པའི་འོད་མོག་མོག་པོར་མཛད་པ་ནི་ང་རྒྱལ····བཅོམ་པའི་རྒྱུད་ཁོ་ན་ལ་རྟོགས་པ་སྐྱེའོ་ཞེས་བྱ་བར་ཤེས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར··མཛད་དེ། དེའི་ཕྱིར་ཚིག་རྐང་གྲིས་རྟེན་བཟོད་པ་ཡིན་ནོ། །དེ་ཡང་བྱང་ཆུབ་ཏུ་སེམས་བསྐྱེད་པ་ཁོ་ནར་ཡིན་པས་ཡུལ་སོ་སོར་ངེས་པ་ཡིན····ནོ། །ཐེག་པ་གསུམ་རྣམ་པར་གཞག་པ་ནི་དགོངས་པ་ཅན་ཡིན་གྱི། མཚན་ཉིད་པ་ནི་མ་ཡིན་ནོ། །ཞེས་ལུགས་ལས་འབྱུང་བས་སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་བླ་ན་མེད་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་མཐར་ཐུག་པ་ཅན་ཡིན་ཏེ།

དེའི་ཕྱིར་འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་དང་། ཅིག་ཤོས་ཀྱི་རྣལ་འབྱོར་པས་ཀྱང་སངས་རྒྱས་ཉིད་ཐོབ་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་བསྒོམ་པར་བྱ་བ་ཡིན་པས་ཁྱབ་པ་ཡིན་ནོ། །བྱང་ཆུབ་ཏུ་སེམས་བསྐྱེད་པ་ནི་འཁོར་བ་ཇི་སྲིད་པར་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་བྱེད་པར་ཞུགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཉོན་མོངས་པ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་སྤངས་པ་མ་ཡིན་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་རང་བཞིན་ཡིན་ནོ། །དེའི་འོག་ཏུ་དེ་ལྟ་བུའི་རང་བཞིན་ཅན་གྱི་ལམ་ནི་ཡང་དག་པའི་མཐའ་མངོན་དུ་མི་བྱེད་པ་དང་ཤེས་རབ་དང་ཐབས་ལ་མཁས་པས་སེམས་ཅན་ཡོངས་སུ་མ་བསྨིན་པ་ཡོངས་སུ་སྨིན་པ་ལ་སོགས་པ་ཡིན་པས་བྱེད་པ་ཡིན་ནོ༎ ༡

དེ་ལྟར་རྟེན་ལ་སོགས་པ་བརྗོད་ནས་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐབས་སུ་ལམ་ཐམས་ཅད་རྫོགས་པར་བྱ་དགོས་པས། ཉན་ཐོས་ཀྱི་ལམ།

ལམ་ཤེས་ཉིད་ཀྱི་ཚུལ་ལ་ནི། །
འཕགས་པའི་བདེན་པ་བཞི་དག་གི །
རྣམ་པ་མི་དམིགས་སྒོ་ནས་ནི། །
ཉན་ཐོས་ལམ་འདི་ཤེས་པར་བྱ། (༢) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དེ་ལ་སྡུག་བསྔལ་གྱི་བདེན་པའི་གོ་རིམ་བཞིན་དུ། མི་རྟག་པ་དང་། སྡུག་བསྔལ་བ་དང་། [1]སྟོང་པ་དང་། བདག་མེད་པ་སྟེ། དེ་དག་གི་མཚན་ཉིད་ཞི་བའི་རྣམ་པ་བཞི་དག་དང་། ཀུན་འབྱུང་བའི་བདེན་པའི་རྒྱུ་དང་། ཀུན་འབྱུང་བ་དང་། རབ་ཏུ་སྐྱེ་བ་དང་། རྐྱེན་གྱི་ངོ་བོ་ཉིད་དང་། ནད་དང་། འབྲས་དང་། ཟུག་རྔུ་དང་། སྡིག་པའི་རྣམ་པ་རྣམས་དང་། ཡིད་འབྱུང་བ་དང་། འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བར་བྱ་བ་དང་། འགོག་པའི་ཕྱིར་ཞུགས་པ་ཡིན་ནོ། །ཞེས་

མཆན་ ༡—(གསེར) སྟོང་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་བདག་མེད་པ་དང་དེའི་མཚན་ཉིད་ཞི་བའི་རྣམ་པ་[1]

འབྱུང་བའི་ཕྱིར་སྡུག་བསྔལ་དང་ཀུན་འབྱུང་གི་བདེན་པ་དེ་དག་ཉིད་སོ······
སོ་འི་ཡིད་འབྱུང་[1]བའི་མཚན་ཉིད་དག་གི་ཕ་རོལ་དང་འཇིག་པའི་ཆོས་ཅན་
གྱི་རྣམ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་དག་དང་། འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་དག་གི་ངོ་བོ་
གཡོ་བ་དང་རབ་ཏུ་འཇིག་པའི་རྣམ་པ་དག་དང་། འགོག་པའི་རང་གི་ངོ་
བོ་འཇིགས་པ་དང་ནད་འགོ་བ་དང་འཚོ་བའི་རྣམ་པ་རྣམས་དང་། འགོག་
པའི་བདེན་པའི་འགོག་པའི་རང་གི་ངོ་བོ་བདག་མེད་པ་དང་། ཞི་བ་དང་
གྱ་ནོམ་པའི་རྣམ་པའི་བདག་ཉིད་དབེན་པ་དང་། ངེས་པར་འབྱུང་བའི་
མཚན་ཉིད་སྟོང་པ་ཉིད་དང་མཚན་མ་མེད་པ་དང་། སྨོན་པ་མེད་པ་དང་
མངོན་པར་འདུ་བྱེད་པ་མེད་པའི་རྣམ་པ་དག་དང་། ལམ་གྱི་བདེན་པའི་
ལམ་དང་། རིགས་པ་དང་། སྒྲུབ་པ་དང་། ངེས་པར་འབྱིན་པའི་
རྣམ་པ་རྣམས། ངོ་བོ་ཉིད་མི་དམིགས་པའི་སྒོ་ནས་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་
སྐབས་སུ་ཉན་ཐོས་རྣམས་ཀྱི་ལམ་ཡིན་པར་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔས་དེ་ལྟར···
ཡོངས་སུ་ཤེས་པར་བྱའོ།། ༢

བདེན་པ་བཞི་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ནི། ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་
དང་མཐུན་པ་རྟོགས་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བ་ཅན་ཡིན་པས་ལམ་བརྗོད་ནས་ངེས···
པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ།

འཕགས་པ་ཉན་ཐོས་ལམ་ལ་ནི། |
གཟུགས་ལ་སོགས་པ་སྟོང་པའི་ཕྱིར། |
སྟོང་པ་ཉིད་རྣམས་དབྱེར་མེད་པས། |
དྲོ་བ་དེ་དག་མི་དམིགས་པས། (༣) |

རྩེ་མོར་གྱུར་པ་དག་ཏུ་འདོད། |
དེ་ལ་རྟག་ལ་སོགས་ཚུལ་གྱིས། |

མཆན་ ༡—(སྡེ) བ་དག་གི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་[1]

གནས་པ་བཀག་པས་བཟློད་པ་རྣམས། །
ས་བཅུ་དག་ལས་བརྩམས་ནས་ནི། (༨) །
མི་གནས་རྒྱས་པར་བསྟན་པ་ཡིས། །
ཆོས་ཀྱི་མཆོག་ཏུ་འགྱུར་བཤད་དེ། །
ཅི་ཕྱིར་ཞེ་ན་སངས་རྒྱས་ཀྱིས། །
མཁྱེན་ནས་ཆོས་རྣམས་མ་གཟིགས་ཕྱིར། (༩) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཕུང་པོ་རང་གི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་སྟོང་པའི་ཕྱིར་སྟོང་པ་ཉིད་རྣམས་ཕན་ཚུན་ཐ་དད་པ···· མེད་པ་[1]དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་སྒྱུ་མ་བཞིན་དུ་མི་དམིགས་པ་དང་། དེ་བཞིན་དུ་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་[2]རྟག་པའང་མ་ཡིན་མི་རྟག་པ་ཡང་མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་དམིགས་པའི་ཚུལ་གྱིས་གནས་པ་བཀག་པ་དང་། གང་གི་ཕྱིར་དེ་བཞིན་གཤེགས་པས་བྱང་ཆུབ་མངོན་པར་རྫོགས་པར་སངས་རྒྱས··· ནས་ཆོས་རྣམས་མ་གཟིགས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཚད་མའི་སྐྱེས་བུས་མི་དམིགས··· པའི་གཏན་ཚིགས་ཀྱི་འཐད་པས། ས་རབ་ཏུ་དགའ་བ་ལ་སོགས་པ་ལ་མི་གནས་པ་རྒྱས་པར་ཇི་སྐད་དུ་བསྟན་པ ཞེས་བྱ་བའི་རྣམ་པ་དེ་རྣམས་ཀྱིས། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་བདེན་པའི་དམིགས་པ་ལ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང···· མཐུན་པ་སྐྱེའོ། ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། ༣-༩

ཉན་ཐོས་ཀྱི་ལམ་གྱི་མཇུག་ཐོགས་སུ་རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ལམ་བརྗོད་པར་རིགས་སོད་ཀྱི། ཉན་ཐོས་རྣམས་ལས་དེ་དག་ཇི་ལྟར་ཁྱད་[3]པར་དུ་འཕགས་ན་གང་གིས་ན་དེ་དག་གི་ལམ་གཞན་ཡིན་སྙམ་པའི་དོགས་པ་བསལ་བར་རེ་ཞིག་ཁྱད་ཞུགས་པ་ཉིད་དུ་[4]སྒྲུབ་པ།

རང་བྱུང་བདག་ཉིད་རྟོགས་པའི་ཕྱིར། །
གཞན་གྱིས་བསྟན་པ་ཡང་མི་དགོས་ལ། །

མཆན་ ༔—(སྣ) པ། གཟུགས[1] (གསེར) རྟག་ཅེས་གནས་པར་བྱ་བ་མ་ཡིན་
ནི་རྟག་ཅེས་གནས་པར་བྱ་བ་མ་ཡིན་[2] (ཅོ) ཁྱད་དུ[3] (སྣ་) བསྒྲུབ་[4]

བསེ་རུ་ལྟ་བུའི་ཡེ་ཤེས་ནི། །
ཟབ་པ་ཉིད་དུ་མངོན་པར་བརྗོད། (༦) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ལུང་ལས་ཉན་ཐོས་རྣམས་ནི་གཞན་གྱིས་བསྟན་པ་ལ་[1]ལྟོས་ནས་རང་གི་བྱང་ཆུབ་རྟོགས་པར་འགྱུར་ལ། གཞན་དག་ཀྱང་བརྗོད་པ་དང་བཅས་པའི་ཆོས་བསྟན་པས་དགེ་བ་ལ་འཇུག་པར་བྱེད་དོ་ཞེས་འབྱུང་ངོ་། །རང་སངས་རྒྱས་རྣམས་ནི་སྔོན་ཐོས་པ་ལ་སོགས་པ་མངོན་པར་འདུས་བྱས་པས་གཞན་གྱིས་བསྟན་པ་ལ་མི་[2]ལྟོས་པར་བདག་ཉིད་ཀྱིས་རང་གི་བྱང་ཆུབ་མངོན་པར་རྟོགས་པར་འགྱུར་ཏེ། དེའི་ཕྱིར་དེ་དག་ལ་སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པས་བསྟན་མི་དགོས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཁྱད་ཞུགས་པ་ཉིད་གཅིག་ཡིན་ནོ། །སྒྲར་བརྗོད་པའི་ཆོས་བསྟན་པའི་སྒོ་ནས་ཉན་པ་པོ་རྣམས་ཀྱིས་འཆད་པ་པོའི་ཤེས་པའི་རྒྱལ་རྟོགས་པར་བྱེད་ན། དེ་དག་ནི་རང་གིས་ཐོབ་པའི་ཡེ་ཤེས་ལ་སོགས་པའི་མཐུས་སྒྲ་མེད་པའི་ཆོས་བསྟན་པས། གཞན་དག་དགེ་བ་བཅུ་ལ་སོགས་པ་ལ་འཇུག་པར་བྱེད་དེ། དེའི་ཕྱིར་དེ་དག་གི་ཡེ་ཤེས་མི་རྟོགས་པ་ཉིད་ནི་ཁྱད་ཞུགས་པ་གཉིས་པ་ཡིན་ནོ།། ༦

ཡང་ཇི་ལྟར་སྒྲ་མེད་པར་ཆོས་སྟོན་སྙམ་པའི་དོགས་པ་བསལ་བར།

གང་གང་དོན་ནི་གང་གང་ལ། །
ཇི་ལྟ་ཇི་ལྟར་ཉན་འདོད་པ། །
དེ་དེ་ལ་དོན་དེ་དང་དེ། །
སྒྲ་མེད་ཀྱང་དེ་དེ་ལྟར་སྣང་། (༧) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རྣམ་པར་མ་བརྟགས་རྣམ་པར་མ་དཔྱད་པར་ཅོག་ཏུ་མི་སྨྲ་བས་བརྗོད་པ་ནི་རྣམ་པར་གཡེང་བ་ཡིན་ལ། དེ་ཡང་རྒྱུད་འཁྲུག་པར་བྱེད་པ་ཡིན་པས་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་འདི་ལྟར······

མཆན་ ཻ—(སྣ) བལྟོས་[1] བལྟོས་[2]

སངས་རྒྱས་སུ་གྱུར་ནས་བརྗོད་པ་མེད་པར་ཆོས་སྟོན་པར་གྱུར་ཅིག་ཅེས…· སྨོན་ལམ་བཏབ་བོ། །དེ་བས་ན་སངས་རྒྱས་དང་འདྲ་བའི་ཕྱིར། རང་སངས་རྒྱས་ཉིད་ཀྱི་གནས་སྐབས་ན་ཡང་སྨོན་ལམ་ལ་སོགས་པའི་མཐུས། སྒྲ་མེད་ཀྱང་གང་ཞིག་དོན་གང་ལ་རྣམ་པ་ཇི་ལྟར་ཉན་པར་འདོད་པ་དེའི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་ལ་དོན་དེ་རྣམ་པ་དེ་ཁོ་ན་ལྟར་སྣང་བར་འགྱུར་བས་སྒྲ་མེད་པར་ཆོས་སྟོན་པ་ཞེས་བྱ་སྟེ། ཆོས་སྟོན་པའི་སྒྲའི་དོན་ནི་འདི་ལྟར་བརྗོད་པར་བྱ་བའི་ཆོས་ཉན་པ་པོའི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་ལ་ཤིན་དུ་བསྒྲུན་ཅིང་བསྐྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་འདི་ཡིན་ནོ༎ ༧

དེ་ལྟར་ཁྱད་ཞུགས་པར་བརྗོད་ནས་ཁྱད་ཞུགས་པ་རྣམས་ཀྱི་ལམ་ནི་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་ཁོ་ན་ཡིན་པས་རྣལ་མ་རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ལམ།

གཟུང་དོན་རྟོག་པ་སྤོང་ཕྱིར་དང་། །
འཛིན་པ་མི་སྤོང་ཕྱིར་དང་ནི། །
རྟེན་གྱི་བསེ་རུ་ལྟ་བུའི་ལམ། །
ཡང་དག་བསྡུས་པར་ཤེས་པར་བྱ། (༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ལམ་ལ་ཇི་སྐད་བཤད་པའི་བདེན་པ་[1]སྒོམ་པ་ཁོ་ན་དང་། དངོས་པོ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་བསྒོམས་པས་གཟུང་བ་དང་འཛིན་པའི་དོན་གྱི་རྣམ··པར་རྟོག་པ་དག་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་སྤངས་པ་དང་མ་སྤངས་པ་དང་། རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཐེག་པས་བསྡུས་པའི་རྟེན་པའི་ཆོས་ཀྱི་གཞིའི་ཁྱད་པར་གྱིས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་དང་ལྡན་པའི་ཆོས་རྟོགས་པར་བྱང་ཆུབ་སེམས…··དཔས་ཤེས་པར་བྱའི་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་ཤེས་པར་[2]ནི་མ་ཡིན་ནོ། །ཞེས་བྱ་བ་ནི་རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ལམ་མོ། ༨

མཆན་ ཿ—(སྣ) བསྒོམ་པ་[1] པ་ནི་[2]

ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་ཐོབ་ན་ཇི་སྐད་བཤད་པའི་ལམ་སྐྱེ་བས་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ།

བཏགས་པའི་ཆོས་ཉིད་མི་འགལ་བར། |
སྟོན་པའི་རྣམ་པ་དྲོར་གྱུར་པ། |
རྩེ་མོར་གྱུར་པ་གཟུགས་ལ་སོགས། |
འགྲིབ་པ་མེད་ལ་སོགས་པས་ཕྱེ། (༩) |

ནང་སྟོང་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ཡིས། |
གཟུགས་སོགས་མི་འཛིན་ཕྱིར་བཟོད་པ། |
གཟུགས་སོགས་སྐྱེ་བ་མེད་སོགས་ཀྱི། |
རྣམ་པ་ཅན་ནི་ཆོས་ཀྱི་མཆོག (༡༠) |

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ཀྱི་བརྫ་ལས་བྱུང་བའི་བཏགས་པའི་ཆོས་ཉིད་དང་མི་འགལ་བར་རབ་ཏུ་སྟོན་པ······ དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་དོན་དམ་པར་འགྲིབ་པ་དང་འཕེལ་བ་མེད་པ་ལ་སོགས་པའི་དོན་དུ་སློབ་པ་དང་། ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་ཕྱིར་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་ནང་དང་ཕྱི་ལ་སོགས་པ་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཡོངས་སུ་མི་འཛིན་པ་དང་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་སྐྱེ་བ་དང་འགག་པ···· ལ་སོགས་པ་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བའི་རྣམ་པ་རྣམས་ཀྱིས་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་བདེན·· པ་བཞིའི་དམིགས་པ་ལ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་སྐྱེ་བ་ཡིན···· ནོ།། ༩.༡༠

རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ལམ་གྱི་མཇུག་ཐོགས་སུ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་ལམ།

བདེན་དང་བདེན་ལ་བཟོད་པ་དང་། |
ཤེས་པའི་སྐད་ཅིག་རྣམ་བཞི་ཡིས། |

ལམ་ཤེས་ཉིད་ལ་མཐོང་བའི་ལམ། །
ཕན་ཡོན་བཅས་པ་འདི་བཤད་དོ། (༡༡) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐབས་སུ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔས་ཆོས་ཤེས་པའི་བཟོད་པ་དང་ཆོས་ཤེས་པ་དང་། རྗེས་སུ་ཤེས་པའི་བཟོད་པ་དང་། རྗེས་སུ་ཤེས་པ་ཞེས་བྱ་བ། བཟོད་པདང་། ཤེས་པའི་སྐད་ཅིག་མ་བཞི་པོ་སོ་སོར་སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པ་དང་འབྲེལ་བ་དག་དང་ལྡན་པ་འདི་དང་གཞན་པའི་ཡོན་ཏན་དག་དང་ལྡན་པ་བསྒོམ་པར་བྱ་བ་ནི་མཐོང་བའི་ལམ་ཕན་ཡོན་ཆེན་པོ་ཞེས་བརྗོད་དོ॥ ༡༡

རྣམ་པ་ཇི་ལྟ་བུར་བསྒོམ་པར་བྱ་ཞེ་ན།

དེ་བཞིན་ཉིད་དང་སངས་རྒྱས་དག །
ཕན་ཚུན་བརྟེན་པ་རྟེན་མེད་ཕྱིར། །
རྣམ་གྲངས་ཁས་མི་ལེན་པ་དང་། །
ཆེན་པོ་ཚད་མ་མེད་བཅས་དང་། (༡༢) །
ཚད་མེད་པ་དང་མཐའ་མེད་དང་། །
དེར་གནས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ། །
སངས་རྒྱས་ཉིད་དུ་ངེས་འཛིན་དང་། །
བླང་མེད་དོར་བ་མེད་སོགས་དང་། (༡༣) །
བྱམས་ལ་སོགས་དང་སྟོང་ཉིད་དང་། །
སངས་རྒྱས་ཉིད་ནི་འཐོབ་པ་དང་། །
རྣམ་པར་བྱང་ཀུན་ཡོངས་བསྡུས་དང་། །
ཉམ་ང་བ་དང་ནད་ཀུན་སེལ། (༡༤) །
མྱ་ངན་འདས་འཛིན་ཞི་ཉིད་དང་། །
སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱིས་བསྐྱང་[1]ལ་སོགས། །

མཆན་ཿ—(སྡེ) སྐྱང་[1]

སྒྲོག་མི་གཅོད་པ་ལ་སོགས་པ། |
རྣམ་པ་ཀུན་མཁྱེན་ཚུལ་ལ་ནི། (༡༤) |
བདག་ཉིད་གནས་དེ་སེམས་ཅན་དག |
འགོད་དངསྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ། |
རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་བསྔོ་བ། |
ལམ་ཤེས་ཉིད་ཀྱི་སྐད་ཅིག་མ། (༡༥) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་དེ། དོན་དམ་པའི་ཚུལ་ཉིད་ཀྱིས་དེ་བཞིན་ཉིད་དང་། སངས་རྒྱས་དག་ལ་ཧེན་དང་བརྟེན་པའི་དངོས་པོ་མེད་པས་དེའི་ཕྱིར་དེ་དག་ཡན་ཚུན་རྣམ་གྲངས་ཀྱིས་གནས་པར་ཁས་ནི་ལེན་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་ཆེན་པོ་ཉིད་དང་། དེ་བཞིན་དུ་དེ་དག་ཚད་མ་མེད་པ་ཉིད་དང་། སྤྱི་མ་བཞིན་དུ་ནམ་མཁའ་ཚད་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་དེ་དག་ཚད་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུ་ནི་ཟླུག་བསྔལ་གྱི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་དག་ཡིན་ནོ།།

གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་ངོ་བོ་ཉིད་ནེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་དྲག་པ་དང་ཚད་པའི་མཐའ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་མེད་པ་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་གནས་པ་ནི་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་···· པ་ལ་དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ཉིད་དུ་ངེས་པར་འཛིན་པ་དང་། དེ་བཞིན་དུ་དེ་ལ་གནས་པ་ནི། ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་བླང་བ་དང་དོར་བ་མེད་པར་[1]སྒོམ་པ་ལ་སོགས་པ་དང་། ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་མོས་པ་སྟོན་དུ་འགྲོ་བའི་ཚད་མེད་པ་བཞི་བསྒོམ་པར་བྱའོ། །ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུ་ནི་ཀུན་འབྱུང་བའི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་དག་ཡིན་ནོ།།

གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ངོ་བོ་གཉུག་མ་རང་བཞིན་ཁོ་ནས་སྟོང་པ་ཉིད་དང་། ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་དང་མཉམ་པའི་དགེ་བའི་ཙ་བ་རྣམས་

མཆན་ ཿ—(སྣ) བསྒོམ་[1]

ཀྱི་འབྲས་བུ་དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ཉིད་འཐོབ་པ་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པར་གཉེན་པོ་རྣམས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་བསྡུས་པ་དང་། དེ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱེ་དང་ནང་གི་འཚེ་བ་རབ་ཏུ་ཞི་བ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུ་ནི་འགོག་···པའི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་དག་ཡིན་ནོ ༎

ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་[1]སྒོམ་པ་ཁོ་ནས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་དང་། རྒྱུ་ངན་ལས་འདས་པ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་ཞི་བ་དང་། ཤེས་རབ་དང་ཐབས་ལ་མཁས་པ་ལ་ཞུགས་པ་ལ་སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱིས་བསྲུང་བ་དང་བསྐྱབ་པ་དང་སྨྲ་བ་དག་མཛད་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ཉིད་མངོན་པར་འདོད་པས་བདག་ཉིད་སྲོག་གཅོད་པ་སྤོང་བ་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་··ལ་གནས་ནས་དེ་[2]ཉིད་ལ་གཞན་དག་འགོད་པ་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་མི་ཟད་པར་བྱེད་འདོད་པས་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་བསྔོ་···བར་བྱའོ། །ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུ་ནི་ལམ་གྱི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་དག་ཡིན་ནོ། དེ་ལྟ་བུ་ནི་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐད་ཅིག་མ་དག་ཡིན་ནོ ༎

ཁ་ཅིག་ནི་འདིར་ཆོས་ལེའུར་བྱས་པའི་དོན་ཉེ་བར་མཚོན་པར་ལྷུར་ལེན་པའི་གཞུང་གིས་རྣམ་པའི་དོན་མ་བཤད་པར་མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་སྐད་····ཅིག་མ་བཅུ་དྲུག་ཉེ་བར་མཚོན་པ་ཉི་ཚེ་མཛད་པར་ཟད་དེ།[3] བཤད་པ་དང་མ་བཤད་པའི་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་ལ་སོགས་པའི་དོན་གྱི་··ཆོག་ལེའུར་བྱས་པ་རྣམས་སྤྱང་དེ་བཞིན་དུ་བལྟ་བར་བྱའོ་ཞེས་ཟེར་རོ ༎

གཞན་དག་ན་རེ། དེ་དག་གིས་ནི་སྒོམ་པའི་རིམ་པ་ལ་སོགས་པ་མ་བསྟན་པའི་ཕྱིར། མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རིམ་པ་ཅུང་ཟད་ཀྱང་མ་བསྟན་ཏོ། །གཞན་ཡང་དམིགས་པ་དང་ནི་རྣམ་པ་དང་། ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པའི་ཚིགས་སུ་བཅད་པའི་དོན་ཡང་ཇི་ལྟར་དྲང་ཞེས་ཟེར་རོ ༎ ༢༣-༢༦

མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་མཇུག་ཐོགས་སུ་སྒོམ་པའི་ལམ་བརྗོད་པར་བྱ་

མཆན་ ཿ—(སྣ) བསྒོམས་[1] ནས་ཉིད་[2] ཟད། བཤད་[3]

པ་ཡིན་པ་ལས་བརྗོད་པར་བྱ་བ་ཉུང་བ་ཉིད་དང་གདུལ་བྱ་འབྲས་བུ་ང……
གཞོལ་བ་ཉིད་དུ་ཞུགས་པའི་ཕྱིར་རེ་ཞིག་དེའི་ཆེད་པ།

ཀུན་ནས་ཞི་དང་ཐམས་ཅད་ལ། |
འདུད་དང་ཉོན་མོངས་ལས་རྒྱལ་དང་། |
གནོད་པས་བཟི་བ་མེད་ཉིད་དང་། |
བྱང་ཆུབ་དང་ནི་རྟེན་མཆོད་ཉིད། (༡༧) |

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་སེམས་ལ་རང་དབང་ཉིད་དུ་བྱེད་པ་དང་། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་ལ་སོགས་པ་སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ལ་འདུད་པ་དང་། འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པ་ཟིལ་གྱིས་གནོན་པ་དང་། ཕ་རོལ་གྱིས་བྱས་པའི་གནོད་པ་རྗེས་སུ་སྒྲུབ་པའི་ཡུལ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་དང་། ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་སྒྲུབ་པ་དང་། རྟེན་གྱི་ཡུལ་མཆོད་པར་བྱ་བ་ཉིད་དུ་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་བྱེད་པ་རྣམ་པ་དྲུག་ཡིན་ནོ།། ༡༧

བྱེད་པའི་འོག་ཏུ་སྒོམ་པའི་ལམ་སྟེ། དེ་ཡང་ཟག་པ་དང་བཅས་པ་དང་ཟག་པ་མེད་པའི་བྱེ་བྲག་གིས་རྣམ་པ་གཉིས་སོ། །དེའི་ཕྱིར་སྒོམ་པའི་ལམ་ཟག་པ་དང་བཅས་པ་མོས་པ་དང་། བསྔོ་བ་དང་རྗེས་སུ་ཡི་རང་བ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་རྣམས་ཀྱི་ནང་ནས། སྒོམ་པའི་ལམ་དང་པོ་མོས་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ།

མོས་པ་རང་གི་དོན་དང་ནི། |
རང་གཞན་དོན་དང་གཞན་དོན་དང་། |
རྣམ་གསུམ་ཤེས་བྱ་དེ་ཡང་ནི། |
ཆུང་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོ་སྟེ། (༡༨) |
སོ་སོར་རྣམ་པ་གསུམ་དུ་འདོད། |
ཆུང་ངུའི་ཆུང་སོགས་དབྱེ་བ་ཡིས། |

དེ་ཡང་རྣམ་གསུམ་དེ་ལྟར་ན། |
རྣམ་པ་ཉི་ཤུ་བདུན་དུ་འདོད། (༡༩) |

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རང་དང་གཉིས་ཀ་དང་གཞན་གྱི་དོན་ལ་དམིགས་པ་ཉིད་ཇི་ལྟར་ཐོས་པ་བཞིན་མཐོང་བའི་དགེ་བའི་ཆོས་ཀྱི་དེན···ཡིན་ན་ཡང་སྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་དབང་དུ་བྱས་པ་ལས་དང་པོར་མངོན་དུ་མི····བྱེད་པའི་ངོ་བོ་ཡང་རྣམ་པ་གསུམ་མོ། །དེ་དག་ཀྱང་རེ་རེ་ཞིང་ཆུང་ངུ་ལ་སོགས་པའི་བྱེ་བྲག་གིས་རྣམ་པ་གསུམ་ཡིན་ལ། དེ་ཡང་སོ་སོ་འི་ཆུང་ངུའི་ཆུང་ངུ་ལ་སོགས་པའི་དབྱེ་བས་རྣམ་པ་གསུམ་ཡིན་ཏེ། དེ་ལྟར་ན་དགུ་ཚན་གསུམ་གྱིས་ཐོས་པ་རྣམ་པ་ཉི་ཤུ་ཙ་བདུན་ནོ།། ༡༨.༡༩

དེ་སྒོམ་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སྤྲོ་བ་བསྐྱེད་པའི་ཕྱིར། དེ་ལྟར་ཐོས་པ་ལ་སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པས་བསྟོད་པ་ལ་སོགས་པ་མཛད····དོ། །ཞེས་བསྟོད་པ་དང་བཀུར་བ་དང་བསྔགས་པ།

ཤེས་རབ་ཕ་རོལ་ཕྱིན་པ་ལ། |
ཐོས་པའི་གནས་སྐབས་རྣམས་ལ་ནི། |
དགུ་ཚན་གསུམ་གྱིས་བསྟོད་པ་དང་། |
བཀུར་བ་དང་ནི་བསྔགས་པར་འདོད། (༢༠) |

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཇི་ལྟར་ཐོས་པ་བཞིན་མཐོང་བའི་ཆོས་ཀྱི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་ཞུགས་པའི་ཐོས་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་དང་པོ་དང་གཉིས་པ་དང་གསུམ་པ་སྟེ། གནས་སྐབས་དགུ་དག་ཏུ་སོ་སོར་རྣམ་པ་དགུས་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་གོང་ནས་གོང་དུ་མངོན་པར་དགའ་བར་བྱེད་ཅིང་བསྟོད་པ་དང་། བཀུར་བ་དང་། བསྔགས་པར་འདོད་དེ་དེས་ན་བསྟོད་པ་ལ་སོགས་པ་འདི་དག་ནི་དོན་ཡང་དག་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་རྟོགས་པའི་མཚན་ཉིད་ཅན་ཡིན་གྱི་གཅམ་བུའི་ངོ་བོ་ནི་མ་ཡིན་ནོ།། ༢༠

དེ་ལྟར་སོས་པ་ལ་བསྔོ་བ་འབྲང་བས་གཉིས་པ་བསྔོ་བ་ཡིད་

པ་ཞེས་བྱ་བ།

ཡོངས་སུ་བསྔོ་བ་ཁྱད་པར་ཅན། །
དེ་ཡི་བྱེད་པ་མཆོག་ཡིན་ནོ། །
དེ་ནི་དམིགས་མེད་རྣམ་པ་ཅན། །
ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་མཚན་ཉིད་དོ། ། (२१)
དབེན་དང་སངས་རྒྱས་བསོད་ནམས་ཚོགས། །
རང་བཞིན་དྲན་པའི་སྤྱོད་ཡུལ་ཅན། །
ཐབས་བཅས་མཚན་མ་མེད་པ་དང་། །
སངས་རྒྱས་རྗེས་སུ་ཡི་རང་དང་། ། (२२)
ཁམས་གསུམ་གཏོགས་པ་མ་ཡིན་དང་། །
ཆུང་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོ་ཡི། །
བསྔོ་བ་གཞན་ནི་རྣམ་གསུམ་པོ། །
བསོད་ནམས་ཆེ་འབྱུང་བདག་ཉིད་དོ། ། (२३)

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཇི་སྐད་བཤད་པའི་སོས་པ་ཁྱད་

ཅན་དང་། མི་དམིགས་པ་དང་། ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པ་དང་། དབེ

དང་། དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་དགེ་བའི་རྩ་བའི་ཚོགས་ཀྱི་རང་བཞིན

པ་དང་། ཐབས་ལ་མཁས་པ་དང་བཅས་པ་དང་། མཚན་མ་མེད་པ་

སངས་རྒྱས་ཀྱིས་གནང་བ་དང་། ཁམས་གསུམ་པར་མ་གཏོགས་པ་

ཆུང་ངུ་དང་། འབྲིང་དང་། ཆེན་པོ་སྟེ། བསོད་ནམས་ཆེན་པོ་འ

བ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟར་མིང་དུ་བཏགས་པའི་ཡོད་ལ་བྱེད་པ་གོ་རིམས་བཞིན་

བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་དང་། ཚུལ་ཁྲིམས་ལ་སོགས་པའི་སྦྱང་བོ་

[1]བསྔོ་བར་བྱེད་པའི་སེམས་དང་། བདག་ལ་སོགས་པ་དང་ལྡན་པའི་དེ

མཆན་ ༔—(སྡེ་) སྔོ་[1]

པོ་དང་། དུས་གསུམ་གྱི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་དགེ་བ་དང་། སྨྲིན་པ་ལ་སོགས་པ་དང་། མཚན་མ་དང་། ལམ་ཐམས་ཅད་དང་། འདོད་པ་ལ་སོགས་པའི་ཁམས་དང་། དགེ་བ་བཅུ་ལ་སོགས་པའི་ལས་ཀྱི་ལམ་དང་། རྒྱུན་དུ་ཞུགས་པ་ལ་སོགས་པ་དང་། བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་ལ་གནས་པ་རྣམས་མི་དམིགས་པ་ལ་དམིགས་པ། ཐེག་པ་གསུམ་གྱིས་གདུལ་བར་བྱ་བའི་སེམས་ཅན་ལ་ལམ་ཉེ་བར་སྟོན་པའི་རྒྱུའི་ངོ་བོ་བྱེད་པ་དང་ལྡན་པ་རྣམས·····ཀྱིས་སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་དོན་དུ་མི་ཟད་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར། བླ་ན་མེད་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་བསྔོ་བ་རྣམ་པ་བཅུ་གཉིས·····བྱེད་དོ། ༢༡-༢༢

དེ་ལྟར་ཞིགས་པར་བསྔོས་པའི་དངོས་པོ་མངོན་པར་སྤེལ་བར་བྱ་བ་ཡིན་པས་གསུམ་པ་རྗེས་སུ་ཡི་རང་བ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ།

ཐབས་དང་མི་དམིགས་པ་དག་གིས། །
དགེ་བའི་རྩ་ལ་ཡི་རང་བ། །
རྗེས་སུ་ཡི་རང་ཡིད་བྱེད་པ། །
བསྒོམ་པ་ཡིན་པར་འདིར་བརྗོད་དོ། (༢༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རབ་ཏུ་དགའ་བའི་སེམས་ཀྱིས་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཐབས་ཀྱིས་དགེ་བའི་རྩ་བ་རྣམས་དམིགས་ནས་དོན་དམ་པར་མི་དམིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་རྗེས་སུ་ཡི་རང་བར་བྱ་བ་དག་ཡིན་ནོ། དེ་ལ་བསྡུས་པའི་དོན་ནི་མོས་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པས་ནི། འབྱུང་ཁངས་དག་ནས་གསེར་གྱི་གར་བུ་བཞིན་དུ་བསོད་ནམས་མངོན་པར་འདུ་བྱེད་དོ། བསྔོ་བ་ཡིད་ལ་བྱེད་པས་ནི་དེ་གསེར་མགར་གྱིས་རྒྱན་བཞིན་དུ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི···བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཡན་ལག་ཏུ་བྱེད་དོ། །རྗེས་སུ་ཡི་རང་བ་ཡིད་ལ་བྱེད་པས་ནི་རང་དང་གཞན་གྱི་བསོད་ནམས་བྱས་པ་མཉམ་པ་ཉིད་འཐོབ་བོ་ཞེས་བྱ་བ་འདི་ཡིན་ནོ། ༢༨

ཟག་པ་དང་བཅས་པའི་འོག་ཏུ་ཟག་པ་མེད་པའི་སྒོམ་པའི་ལམ་སྟེ། དེ་ཡང་རྣམ་པ་གཉིས་སོ། །དེའི་ཕྱིར་དང་པོ་མངོན་པར་སྒྲུབ་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་སྒོམ་པའི་ལམ།

དེ་ཡི་ངོ་བོ་ཉིད་མཆོག་ཉིད། །
ཀུན་ལ་མངོན་པར་འདུ་མི་བྱེད། །
ཆོས་རྣམས་དམིགས་སུ་མེད་པར་ནི། །
གནོད་པར་བྱེད་པ་དོན་ཆེན་ཉིད། (༢༥) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པར་མཐོང་བ་ནི་ངོ་བོ་ཉིད་དོ། །གཞན་གྱིས་སངས་རྒྱས་ཉིད་མི་འཕྲོབ་པ་ནི་མཆོག་ཉིད་དོ། །ཆོས་ཐམས་ཅད་[1]ཀྱི་ཁྲད་པར་སྐྱེ་བ་མེད་པར་རྟོགས་པར་སྦྱོར་བ་ནི་ཀུན་ལ་མངོན་པར་འདུ་མི་བྱེད་པའོ། །དེ་ལྟ་བུའི་ངོ་བོ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་དང་ལྡན་པའི་ལམ་གྱི་ཆོས་རྣམས་མི་དམིགས་པ་ཉིད་དུ་རྣལ་འབྱོར་པའི་རྒྱུད་ལ་སྐྱེད་པ་ནི་གནོད་པར་བྱེད་པའོ། །དོན་ཆེན་པོ་སངས་རྒྱས་ཉིད་དུ་བྱེད་པའི་ཕྱིར་དོན་ཆེན་པོ་ཉིད་དོ॥ ༢༥

དེའི་འོག་ཏུ་གང་ཞིག་ཡོངས་སུ་བཟུང་བ་དང་། བོར་བས་འགྲིབ་པར་འགྱུར་བ་འདོད་འི་སྐྱེ་བ་དང་མི་སྐྱེ་བའི་རྒྱུ་གང་ཞིག་ཡིན་སྙམ་པའི་ཐེ་ཚོམ····བསལ་བའི་སྒོ་ནས་གཉིས་པ་ཞེན་དུ་རྣམ་པར་དག་པའི་མཚན་ཉིད།

སངས་རྒྱས་བསྟེན་དང་ཕྱིན་སོགས་དང་། །
ཐབས་ལ་མཁས་པ་གང་ཡིན་པ། །
འདི་ལ་མོས་པའི་རྒྱུ་དག་ཡིན། །
ཆོས་ཀྱིས་[2]འཐོངས་པའི་རྒྱུ་དག་ནི། (༢༦) །
བདུད་ཀྱི་ཐིབས་ཀྱིས་ནོན་པ་དང་། །
ཟབ་མོ་འི་ཆོས་ལ་མ་མོས་དང་། །

མཆན་ ༔—(༡) ཅན་ཁྲད་[1] (༢) ཐོངས[2]

ཕུང་པོ་ལ་སོགས་མངོན་ཞེན་དང་། |
སྡིག་པའི་གྲོགས་པོས་ཡོངས་ཟིན་པའི། (༢༧) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སངས་རྒྱས་མཉེས་པར་བྱེད་པ་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་རྫོགས་པར་བྱེད་པ་དང་། ཞི་གནས་ལ་མཁས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་སྐྱེ་བའི་རྒྱུ་དག་ཡིན་ནོ། །བདུད་ཀྱིས་གནོད་པ་བྱས་པ་དང་། ཆོས་ཟབ་མོ་ལ་མ་མོས་པ་དང་། དངོས་པོར་འཛིན་པ་དང་། མི་དགེ་བའི་གྲོགས་པོ་དང་འགྲོགས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་མི་སྐྱེ་བའི་རྒྱུ་དག་ཡིན་ནོ།། ༢༦.༢༧

དེ་ལྟར་འཐོབ་པ་དང་མི་འཐོབ་པའི་རྒྱུ་དག་བཤད་ནས་སྐབས་སུ་བབ་པའི་རྣམ་པར་དག་པ་སྦྱོར།

འབྲས་བུ་དག་པ་གཟུགས་ལ་སོགས། |
དག་པ་ཉིད་དེ་གང་གི་ཕྱིར། |
དེ་གཉིས་ཐ་དད་མ་ཡིན་ཞིང་། |
བཅད་དུ་མེད་པས་དག་པར་བརྗོད། (༢༨) |

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འཕགས་པའི་གང་ཟག་གི་དགེ་སློང་གི་ཚུལ་གྱི་འབྲས་བུ་གང་ཡིན་པ་དེ། མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཐམས་ཅད་དང་བྲལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པར་དག་པ་གང་ཡིན་པ་དེ་ཉིད། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པར་དག་པ་ཡིན་ཏེ། འབྲས་བུ་དང་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པར་དག་པ་ནི། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་བདག་ཏུ་མངོན་པར་ཞེན་པ་ལ་སོགས་པ་དང་བྲལ་བས་རབ་ཏུ་ཕྱེ་བ་ཉིད་ཀྱིས། གང་གི་ཕྱིར་དེ་དག་གི་རྣམ་པར་དག་པ་ཐ་མི་དད་ཅིང་བཅད་དུ་མེད་པ་ཉིད་དེ། རང་དང་སྤྱིའི་མཚན་ཉིད་ཐ་དད་པ་ཉིད་མ་ཡིན་པ་དེའི་ཕྱིར་དེ་ལྟར་རྣམ་པར་དག་པར···· བརྗོད་དོ། ༢༨

རྣམ་པར་དག་པ་སྦྱོར་བརྗོད་ནས་ད་ནི་ཁྱད་པར་དུ།

ཉོན་མོངས་ཤེས་བྱ་ལམ་གསུམ་གྱི། །
ཉམས་ཕྱིར་སློབ་མ་བསེ་རུ་དང་། །
རྒྱལ་སྲས་རྣམས་ཀྱི་དག་པ་སྟེ། །
སངས་རྒྱས་རྣམ་ཀུན་ཤིན་ཏུ་བ། (༡༩) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པའི་ཉོན་མོངས་པ་དང་། དེ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པའི་ཕྱོགས་གཅིག་པོ་གཟུང་བའི་དོན་གྱི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དང་ཐེག་པ་གསུམ་གྱི་ལམ་གྱི་སྒྲིབ་པ་གསུམ་སྤངས་པའི་ཕྱིར··· གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ·· རྣམས་ཀྱི་དག་པ་ཡིན་ནོ། །ཉོན་མོངས་པ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པ་བག་ཆགས་དང་བཅས་པ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་སྤངས་པའི་ཕྱིར་ཤིན་ཏུ་རྣམ་པར་དག་པ་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ལས་བྱུང་བ་ཉིད་ནི་ཟླ་ན་མེད་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི··· ཡིན་པར་འདོད་དོ॥ ༡༩

ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐབས་སུ་རྣམ་པར་དག་པ་སྨོས་པའི་ཞར་ལ་སངས་རྒྱས་དང་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པར་དག་པ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ། ཤིན་ཏུ་བ་དང་ཅིག་ཤོས་སུ་བཤད་པ་དེ་ཇི་ལྟ་བུ་ཡིན་ཞེ་ན།

ས་དགུ་ལ་ནི་ཆེན་པོ་ཡིས། །
ཆེན་པོ་ལ་སོགས་དྲི་མ་ཡི། །
གཉེན་པོ་ཆུང་ངུའི་ཆུང་ངུ་ལ། །
སོགས་པའི་ལམ་ནི་དག་པ་ཡིན། (༢༠) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འདོད་པའི་ཁམས་དང་། བསམ་གཏན་དང་། གཟུགས་མེད་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་དག་སྟེ། ས་དགུ་ལ་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཆེན་པོའི་ཆེན་པོ་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པ་དགུའི་གཉེན་པོའི་ངོ་བོར་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ལམ་ཆུང་ངུའི་ཆུང་ངུ་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པ་དགུ····

རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དང་། ཅིག་ཤོས་ནི་རྣམ་པར་དག་པའི་རྒྱུ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་རྣམ་པར་དག་པ་ཤིན་ཏུ་བ་དང་ཅིག་ཤོས་ཞེས་བྱའོ།། ༢༠

ཇི་ལྟར་ཤིན་ཏུ་བ་ཡིན་ཞེ་ན།

དེ་ལ་ཀླན་ཀ་སྤངས་པ་ཡིས། །
ལམ་ནི་འཇལ་དང་གཞལ་བྱ་དག །
མཉམ་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཁམས་གསུམ་གྱི། །
གཉེན་པོ་ཉིད་དུ་འདོད་པ་ཡིན། (༢༡) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དེ་ལ་གཉེན་པོ་ནི་ཆེན་པོའི་ཆེན་པོ་ལ་སོགས་པ་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ནི་ཆུང་ངུའི་ཆུང་ངུ་ལ་སོགས་པར་རིགས་སོ། །ཞེས་བྱ་བའི་ཀླན་ཀ། གོས་ལ་ཆགས་པའི་དྲི་མ་ཕྲ་མོ་བསལ་བ་ལ་བཙོ་བླག་མཁན་ཆེ་ཐང་དུ་འབད་པའི་དཔེས་སྤངས་པའི་སྒོ་ནས་སྒོམ་པའི་ལམ་ཤིན་ཏུ་བ་ཇི་སྐད་དུ་བསྟན་པ་དེ། ཁམས་གསུམ་པའི་རྣམ་པ་ཅན་གྱི་ཤེས་པ་དང་ཤེས་བྱ་དག་མི་དམིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་མཉམ་པ་ཉིད་གང་ཡིན་པ་དེ་ཉིད་མཐའ་དག་གི་གཉེན་པོའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡིན་པའི་ཕྱིར། སངས་རྒྱས་ཀྱི་རྣམ་པར་དག་པ་ཤིན་ཏུ་བ་ཡིན་པར་རྣམ་པར་བཞག་གོ།། ༢༡

ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ཅེས་བྱ་བ་ལས་སྐབས་གཉིས་པའི་འགྲེལ་པའོ།། །།

༄༅ གཞི་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་མེད་པར་ལམ་ལེགས་པར་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་མེད་པས་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད།

ཚུ་རོལ་ཕ་རོལ་མཐའ་ལ་མིན། །
དེ་དག་བར་ན་མི་གནས་པ། །
དུས་རྣམས་མཉམ་པ་ཉིད་ཤེས་ཕྱིར། །
ཤེས་རབ་པ་རོལ་ཕྱིན་པར་འདོད། (༡)།

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དུས་གསུམ་པའི་ཆོས་རྣམས་སྐྱེ་བ་མེད་པའི་རྣམ་[1]པར་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་རྟོགས་པས། སངས་རྒྱས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ལ་ཉེ་བར་གྱུར་པར་འདོད་པའི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི། ཤེས་རབ་ཀྱིས་ཚུ་རོལ་གྱི་མཐའ་འཁོར་བ་དང་། སྙིང་རྗེས་ཕ་རོལ་གྱི་མཐའ་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་སྟེ། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་རྟག་པ་དང་ཆད་པའི་མཚན་ཉིད་དང་དེ་དག་གི་བར་ན་ཡང་མི་གནས་པས་སྲིད་པ་དང་ཞི་བ་ལ་མི་གནས་པ་ཡིན་ནོ། །

ཀུན་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐབས་ལས་བཟློག་སྟེ་བསྟན་པས། ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པ་ལ་དུས་གསུམ་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་ཤེས་པ་མེད་པའི་ཕྱིར། ཡང་དག་པའི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དང་རིང་བར་གྱུར་པས་རང་གི་རྟོགས་པ་ཙམ་གྱི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་སྙིང་བརྩེ་བ་དང་ཤེས་རབ་དང་བྲལ་བའི་ཕྱིར་དངོས་པོ་དང་། དངོས་པ་མེད་པར་དམིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་ལ་གནས་པ་ཡིན་པར་ཤེས་པར་བྱའོ། ། ༡

མཆན་ ཿ—(སྤྱི) པ་[1]

ལུགས་ལས། རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་གང་། དེ་ཉིད་ཁྱོད་ནི་སྟོང་པར་བཞེད། ཅེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར། དུས་གསུམ་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་ཤེས་པ་ནི་གཞི་[1]རྟོགས་པ་ཁོ་ན་ཡིན་ལ། དེ་ཡང་ཐམས་ཅད་ལ་ཡོད་པ་ཉིད་མ་ཡིན་ནམ། ཇི་ལྟར་ན་ཉན་ཐོས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ལ་སོགས་པ་ལ་ཡང་དག་པའི་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་རིང་བ་དང་…ཅིག་ཤོས་སུ་འགྱུར་ཞེ་ན།

དེ་ནི་མཚན་མར་དམིགས་སྒོ་ནས། །
ཐབས་མ་ཡིན་པས་རིང་བ་སྟེ། །
དེ་ནི་ཐབས་ལ་མཁས་པ་ཡིས། །
ཡང་དག་ཉེ་བ་ཉིད་དུ་བཤད། (༢) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སྒྱུ་མ་མཁན་གྱིས་སྤྲུལ་པའི་དངོས་པོ་སྣང་བ་ལ་དེའི་རང་གི་ངོ་བོ་ནི་ཤེས་པས་དངོས་པོར་མངོན་པར་ཞེན་པ་ཉིད་ཀྱིས་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་མི་སྣང་བ་བཞིན་དུ། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་ལ་སོགས་པ་ཐབས་མཁས་པ་དང་བྲལ་བའི་ཕྱིར་དངོས་པོ་མཚན་མ་དང་ལྡན་…པར་རྟོགས་པས་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པ་དངོས་པོའི་ངོ་བོ་མི་ཤེས་པ་རྣམས་…ལ་མཉམ་པ་ཉིད་ཀྱི་ཡེ་ཤེས་མེད་དེ། དེའི་ཕྱིར་དེ་དག་ལ་རྒྱལ་བའི་ཡུམ་རིང་བར་གྱུར་ཏོ།།

བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དུས་རིང་མོ་ཞིག་ནས་དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་ཡང་དག་པར་མགུ་བར་བྱས་པའི་མན་ངག་ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པ་ཅན་བདེན་པ་…གཉིས་ལ་[2]བརྟེན་པའི་ཐོས་པ་ལ་སོགས་[3]པའི་ཤེས་པ་སྐྱེ་བའི་ཐབས་ལ་…མཁས་པས། དངོས་པོར་མངོན་པར་ཞེན་པའི་འཁྲུལ་པའི་མཚན་མ་བསལ་བ་རྣམས་ལ་ནི། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་དེ་ཉིད་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ཡིན་ཏེ། དེའི་ཕྱིར་དེ་དག་ལ་ཡུམ་.

མཆན་ ༡—(སྣ་) རྟོག་[1] (སྡེ) རྟེན་[2] པའི་སྐྱེ་[3]

འདི་ཡང་དག་པར་ཉེ་བར་གྱུར་པས། ཐབས་མ་ཡིན་པས་ནི་རིང་བ་ཉིད་ཡིན་ལ། ཐབས་ཀྱིས་ནི་མི་རིང་བ་ཉིད་ཡིན་ནོ།། ༢

དེ་ལྟར་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་ཡུམ་རིང་བར་གྱུར་པའི་སླབ་པ་ཉིད་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཡིན་པར།

གཟུགས་སོགས་ཕུང་པོ་སྟོང་ཉིད་དང་། །
དུས་གསུམ་གཏོགས་པའི་ཆོས་རྣམས་དང་། །
སྦྱིན་སོགས་བྱང་ཆུབ་ཕྱོགས་རྣམས་ལ། །
སྤྱོད་པའི་འདུ་ཤེས་མི་མཐུན་ཕྱོགས། (༧) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་དུས་གསུམ་པའི་ཆོས་ཟག་པ་དང་བཅས་པ་དང་ཟག་པ་མེད་པ་དང་། གཉིས་ཀའི་ངོ་བོ་དངོས་པོར་མ་གྱུར་པ་ཐམས་ཅད་ལ། དངོས་པོར་དམིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཞན་གྱིས་ཀུན་བརྟགས་པའི་བདག་ལ་སོགས་པ་སྟོང་པ་ཉིད་དུ་ལྟ་བ་དང་། སླབ་པའི་འདུ་ཤེས་ནི་དེ་དག་གི་གཉེན་པོ་ཡིན་ན་ཡང་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཏུ་ཞུགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྤང་བར་བྱ་བ་ཡིན་པའི་ཕྱིར། མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཡིན་ནོ།། ༢

བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་བཟློག་སྟེ་གཉེན་པོ་ཡིན་པར།

སྦྱིན་ལ་སོགས་ལ་ངར་འཛིན་མེད། །
གཞན་དག་དེ་ལ་སྦྱོར་བྱེད་པ། །
དེ་ནི་ཆགས་པའི་མཐའ་འགོག་པས། །
རྒྱལ་ལ་སོགས་ལ་ཆགས་པ་ཕྲ། (༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འཁོར་གསུམ་རྣམ་པར་དག་པས་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ལ་བདག་མེད་པར་རྟོགས་པས་རང་དང་གཞན་སྦྱོར་བ་ནི། ཡང་དག་པར་ཞུགས་པའི་ཕྱིར་དང་། ཆགས་པའི་ཚོགས་ཀྱི་གནས་ཐམས་ཅད་བཀག་པས་བླང་བར་བྱ་བ་ཡིན་པའི་ཕྱིར། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་གཉེན་པོ་ཡིན་ནོ། །དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ལ་སོགས་པ་ལ་ཕྱག་འཚལ་

བ་ལ་སོགས་པ་ནི་བསོད་ནམས་ཀྱི་ཚོགས་ཀྱི་རྒྱུ་ཡིན་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཙོ་བོ་ཡིན་མོད་ཀྱི། ཆགས་པ་ཕྲ་མོ་འི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་མ་ཡིན་པས་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཡིན་ནོ ༎ ༨

བས་པོ་གསུམ་པ།

ཡང་ཇི་ལྟར་ཆགས་པ་ཕྲ་མོ་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཡིན་ཞེ་ན།

ཆོས་ཀྱི་ལམ་ནི་རང་བཞིན་གྱིས། །
དབེན་པའི་ཕྱིར་ན་དེ་ཟབ་ཉིད། །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གང་གི་ཕྱིར་ཆོས་ཀྱི་རིགས་རྣམས་ངོ་བོ་ཉིད་ཁོ་ནས་སྟོང་པས། དེ་དག་ཟབ་པ་ཉིད་ཡིན་པ་དེའི་ཕྱིར། དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ལ་དམིགས་པ་ཡང་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཡིན་ནོ ༎

འོ་ན་ཇི་ལྟར་སྤོང་ཞེ་ན།

ཆོས་རྣམས་རང་བཞིན་གཅིག་པར་ནི། །
ཤེས་པས་ཆགས་པ་སྤོང་བ་ཡིན། (༩) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་གཅིག་པ་ཁོ་ན་སྟེ། འདི་ལྟ་སྟེ་རང་བཞིན་མེད་པ་ཞེས་ཤེས་པ་དང་ཤེས་བྱ་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་གཅིག་པར་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ནི་ཆགས་པ་སྤོང་བ་ཡིན་ནོ ༎ ༩

ཡང་ཇི་ལྟར་ཆོས་རྣམས་རང་བཞིན གྱིས་ཟབ་པ་ཡིན་ཞེ་ན།

མཐོང་བ་ལ་སོགས་བཀག་པ་ཡིས། །
དེ་ནི་རྟོགས་པར་དཀའ་བར་བཤད། །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གང་གི་ཕྱིར་རྣམ་པར་ཤེས་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་དམིགས་པའི་དོན་བསལ བས་རང་བཞིན་དེ་རྟོགས་པར་དཀའ་བ་ཉིད་དུ་བཤད་པ་དེའི་ཕྱིར་དེ་ཟབ་པ་ཉིད་ཡིན་ནོ ༎

ཡང་དེ་ལྟར་རྟོགས་པར་དཀའ་བ་ཉིད་ཅི་ཡིན་ཞེ་ན།

གཟུགས་ལ་སོགས་པར་མི་ཞེས་ཕྱིར། །
དེ་ནི་བསམ་མི་ཁྱབ་པར་འདོད། (༦) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གང་གི་ཕྱིར་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ནས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་ན་འདྲེས་པའི་རྣམ་པའི་བར་ཀྱི་རང་བཞིན་ཡོངས་སུ་མི་ཤེས་པས་བསམ་པ་ལས་འདས་པ་ཉིད་དུ་འདོད་པ་དེའི་ཕྱིར། དེ་ནི་རྟོགས་པར་དཀའ་བ་ཉིད་ཡིན་ནོ།། ༦

དེ་ལྟར་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ལ་སོགས་པ་བརྗོད་ནས་མཇུག་བསྡུ་བར།

དེ་ལྟར་ཀུན་ཤེས་ཉིད་ལུགས་ལ། །
མི་མཐུན་གཉེན་པོའི་ཕྱོགས་དག་གི །
རྣམ་པར་དབྱེ་བ་མ་ལུས་པ། །
ཇི་སྐད་བཤད་པ་འདིར་ཤེས་བྱ། (༧) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐབས་སུ་དེ་ལྟར་བཤད་པའི་ཚུལ་གྱིས་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཉན་ཐོས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ལ་སོགས་པའི་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་དང་གཉེན་པའི་རབ་ཏུ་དབྱེ་བ... ཞེས་པར་བྱའོ།། ༧

དེ་ལྟར་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ལ་སོགས་པ་བརྗོད་ནས། དེ་དག་རྣམ་པར་བསྒོམ་པའི་སྦྱོར་བ་གང་ཡིན་ཞེ་ན། སྦྱོར་[1]བ།

གཟུགས་སོགས་དེ་མི་རྟག་སོགས་དང་། །
དེ་མ་རྫོགས་དང་རབ་རྫོགས་དང་། །
དེ་ལ་ཆགས་པ་མེད་ཉིད་ལ། །
སྤྱོད་པ་བཀག་པའི་སྦྱོར་བ་དང་། (༨) །
མི་འགྱུར་བྱེད་པོ་མེད་ཉིད་དང་། །
བྱ་དཀའ་རྣམ་གསུམ་སྦྱོར་བ་དང་། །

མཆན་ ༑—(སྣ) སྦྱོར་བའི་ལམ་ནི་[1]

སྐལ་བ་ཇི་བཞིན་འབྲས་ཐོབ་པས། །
འབྲས་ཡོད་འདོད་པ་དེ་དང་ནི། (༩) །

གཞན་[1]ལ་རག་ལས་[2]མེད་གང་དང་། །
སྣང་བ་རྣམ་བདུན་ཤེས་བྱེད་དོ། །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་དང་། དེ་དག་ཉིད་ཀྱི་མི་རྟག་པ་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་དང་། སོ་སོར་མ་རྫོགས་པ་དང་། རྫོགས་པ་ཉིད་དང། ཆགས་པ་མེད་པ་དང་། གཞན་དུ་མི་འགྱུར་བ་དང་། བྱེད་པ་པོ་མེད་པ་ཉིད་དང་། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་བདག་ཉིད་ཀྱི་ཆེད་དུ་བྱ་བ་དང་སྦྱོར་བ་དང་བྱེད་པ་རྣམས་ཀྱི་བྱ་དཀའ་བ་ཉིད་དང་། སྐལ་བ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་འབྲས་བུ་འཐོབ་པས་མི་སྟོང་པ་ཉིད་དང་། གཞན་གྱི་རྐྱེན་གྱིས་མི་འགྲོ་བ་ཉིད་དང་། ཡོངས་སུ་འགྱུར་བ་དང་། མཚམས་དུ་ཆོད་པ་དང་། འགལ་བ་དང་། རྐྱེན་དང་། མ་འཕོས་པ་དང་། རྟེན་མེད་པ་དང་། བྱེད་པ་པོ་མ་ཡིན་པ་རྣམས་སུ་ཤེས་པ་ལ་སྣང་བ་བདུན་ལ་སྐྱབ་པའི་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་བསམ་པའི་སྒོ་ནས། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་དེ་དང་དེ་ལ་སྦྱོར་བ་རྣམ་པ་བཅུ་ཇེས་སུ་འགྲོ་བའི་སྒོ་ནས་བསྟན་པས། ཤུགས་ཀྱིས་ཉ ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་[3]པ་ཡི་ནི། ཇི་སྐད་བཤད་པ་ལས་བཟློག་སྟེ་སྦྱོར་བ་ཡིན་ནོ།། ༨.༩

མཉམ་པ་ཉིད་ཀྱི་སྒོ་ནས་སྦྱོར་བ་[4]སྒོམ་དགོས་པས། སྦྱོར་བའི་འོག་ཏུ་མཉམ་པ་ཉིད།

གཟུགས་ལ་སོགས་ལ་རློམ་མེད་པ། །
རྣམ་བཞི་དེ་ཡི་མཉམ་པ་ཉིད། (༡༠) །

མཆན་ ཿ—(སྡེ) ལས་[1] (ཉི) ནི་[2] (སྡེ) པའི་ཇི་[3] (སྣ) བསྒོམ་[4]

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། སྟོན་པོ་ལ་སོགས་པའི་མཚན་མ་དང་། སྤྲོས་པ་དང་རྟོགས་པའི་རྣམ་པ་རྣམས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་མི་དམིགས་པ་ནི། སྦྱོར་བའི་མཉམ་པ་ཉིད་[1]ཡིན་པས་མཉམ་པ་ཉིད་ཡིན་ནོ།། ༡༠

སྦྱོར་བའི་མཉམ་པ་ཉིད་སོ་སོར་རྟོགས་ནས་མཐོང་བའི་ལམ་[2]སྐབས་དགོས་པས། མཐོང་བའི་ལམ།

སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་བདེན་པ་ལ། །
ཆོས་ཤེས་རྗེས་སུ་ཤེས་པ་དང་། །
བཟོད་ཤེས་སྐད་ཅིག་བདག་ཉིད་འདི། །
ཀུན་ཤེས་ཚུལ་ལ་མཐོང་བའི་ལམ། (༡༡) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བདེན་པ་སོ་སོ་ལ་ཆོས་ཤེས་པའི་བཟོད་པ་དང་ཆོས་ཤེས་པ་དང་། རྗེས་སུ་ཤེས་པའི་བཟོད་པ་དང་རྗེས་སུ་ཤེས་པ་སྟེ། དེ་ལྟར་སྐད་ཅིག་མ་བཅུ་དྲུག་གི་བདག་ཉིད་ནི། ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐབས་སུ་མཐོང་བའི་ལམ་ཡིན་ནོ།། ༡༡

བདེན་པའི་རྣམ་པ་གང་ཡིན་ཞེ་ན།

གཟུགས་རྟག་མ་ཡིན་མི་རྟག་མིན། །
མཐའ་ལས་འདས་དང་རྣམ་དག་དང་། །
མ་སྐྱེས་མ་འགགས་ལ་སོགས་དང་། །
མཁའ་འདྲ་ཆགས་པ་སྤངས་པ་དང་། (༡༢) །
ཡོངས་སུ་འཛིན་ལས་གྲོལ་བ་དང་། །
ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་བརྗོད་མེད་དང་། །
གང་ཕྱིར་འདི་དོན་བརྗོད་པ་ཡིས། །
གཞན་ལ་སྦྱིན་དུ་མེད་པ་དང་། (༡༣) །

མཆན་ ༔—(སྡེ་) ཡིན་ནོ།།[1] (སྣ) བསྒྲོས་[2]

དམིགས་པ་མེད་པར་བྱེད་པ་དང་། །
ཤིན་དུ་རྣམ་དག་ནད་མི་འབྱུང་། །
ངན་སོང་ཆད་དང་འབྲས་བུ་ནི། །
མངོན་དུ་བྱ་ལ་མི་རྟོག་ཉིད། (༡༨) །

མཚན་མ་དག་དང་མ་འབྲེལ་དང་། །
དངོས་དང་མིང་དང་གཉིས་པོ་ལ། །
ཤེས་པ་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ནི། །
ཀུན་ཤེས་ཉིད་ཀྱི་སྐད་ཅིག་མ། (༡༩) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པའི་ཕྱིར་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་རྟག་པ་དང་མི་རྟག་པ་ཉིད་དང་བྲལ་བས་ན། རྟག་པ་ཡང་མ་ཡིན་མི་རྟག་པ་ཡང་མ་ཡིན་པ་དང་། སྡུག་བསྔལ་བ་དང་སྡུག་བསྔལ་བ་མ་ཡིན་པ་དང་བྲལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་རྟག་པ་དང་ཆད་པའི་མཐའ་དང་བྲལ་བ་དང་། སྟོང་པ་དང་མི་སྟོང་པ་དང་བྲལ་བའི་ཕྱིར་རྣམ་པར་དག་པ་དང་། བདག་དང་བདག་མེད་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་མ་ཡིན་པས་མ་སྐྱེས་པ་དང་། མ་འགགས་པ་དང་། ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་མ་ཡིན་པ་དང་། རྣམ་པར་བྱང་བ་མ་ཡིན་པ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་ནི། སྡུག་བསྔལ་གྱི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་དག་ཡིན་ནོ། །

རྒྱུ་དང་རྒྱུ་མ་ཡིན་པ་གསོག་ཉིད་ཀྱི་ཕྱིར། ནམ་མཁའ་དང་འདྲ་བ་དང་། ཀུན་འབྱུང་བ་དང་། ཀུན་འབྱུང་བ་མེད་པ་དང་མི་ལྡན་པའི་ཕྱིར། ཉོན་མོངས་པ་དང་ཉེ་བའི་ཉོན་མོངས་པ་ཐམས་ཅད་སྤངས་པ་དང་། རབ་ཏུ་སྐྱེ་བ་དང་རབ་ཏུ་མི་སྐྱེ་བ་དང་མ་འབྲེལ་བས་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་ལས་གྲོལ་བ་དང་། རྐྱེན་དང་རྐྱེན་མ་ཡིན་པ་ལས་རྣམ་པར་གྲོལ་བའི་ཕྱིར་རང་གི་ངོ་བོས་བརྗོད་དུ་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཀུན་འབྱུང་བའི་བདེན་པ་ཡིན་ནོ། །

གང་གི་ཕྱིར་[1]འགོག་པ་དང་འགག་པ་མེད་པ་དང་མ་འབྲེལ་བ་དེའི་ཕྱིར། འགོག་པའི་བདེན་པའི་དོན་ཚིག་ཏུ་བརྗོད་པས་རྒྱུད་གཞན་ལ་སྒྲིན་ཏུ་མེད་པ་དང་། ཞི་བ་དང་མ་ཞི་བ་མེད་པས་དམིགས་པ་མེད་པར་བྱེད་པ་དང་། གྱ་ནོམ་པ་དང་གྱ་ནོམ་པ་མ་ཡིན་པ་དང་བྲལ་བའི་ཕྱིར། མཐའ་གཉིས་ལས་འདས་ཤིང་རྣམ་པར་དག་པ་དང་། ངེས་པར་འབྱུང་བ་དང་ངེས་པར་འབྱུང་བ་མེད་པ་ཡང་མེད་པའི་ཕྱིར་ནད་ཐམས་ཅད་མི་སྐྱེ་བ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་འགོག་པའི་བདེན་པ་ཡིན་ནོ།།

ལམ་དང་ལམ་མ་ཡིན་པ་དང་བྲལ་བའི་ཕྱིར། ངན་སོང་ཆད་པ་དང་། རིགས་པ་དང་རིགས་པ་མ་ཡིན་པ་དང་མ་འདྲེས་པའི་ཕྱིར་འབྲས་བུ་མངོན་སུམ་དུ་བྱ་བའི་དོན་གྱིས་ཐབས་ལ་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་ཉིད་དང་། སྒྲུབ་པ་དང་སྒྲུབ་པ་མ་ཡིན་པ་ལས་རྣམ་པར་གྲོལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་མཚན་མ་དག་དང མ་འབྲེལ་བ་དང་། ངེས་པར་འབྱིན་པ་དང་ངེས་པར་འབྱིན་པ་མ་ཡིན་པ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་བརྗོད་པར་བྱ་བ་དང་རྗོད་པར་བྱེད་པའི་ངོ་བོ་འི་མཚན་ཉིད་ཤེས་བྱ་དང་སྣ་གཉིས་ལ་ཤེས་པ་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ལམ་གྱི་བདེན་པ་ཡིན་ནོ། དེ་ལྟ་བུའི་རྣམ་པ་ཅན་གྱི་ཀུན་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐད་ཅིག་མ་དེ་དག་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་མཐོང་བའི་ལམ་ཡིན་ནོ། །ཉན་ཐོས་རྣམས་ཀྱིས་དེ་ལས་བཟློག་པ་མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པ་དག་ཏུ་བསྒོམ་པར་བྱ་བ་ནི་ཀུན་ཤེས་པ་ཉིད་ལ་མཐོང་བའི་ལམ་ཡིན་ནོ། །ཉན་ཐོས་ཀྱི་ལམ་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔས་ཡོངས་སུ་ཤེས་པར་བྱ་བ་ཡིན་གྱི། མངོན་དུ་བྱ་བ་ནི་མ་ཡིན་པས་སྒོམ་པའི་ལམ་ནི་མ་བསྟན་ཏོ།། ༢༣-༢༤

དེ་ལྟར་རྒྱས་པར་བསྟན་ནས། དོན་མཐའ་དག་རྟོད་པར་བྱེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་བསྡུ་བསྡུ་བར།

མཆན་ ༡—(སྣ) འགོགས་[1]

དེ་ལྟར་འདི་དང་ཡང་འདི་དང་། །
ཡང་འདི་ཡིན་དེ་རྣམ་གསུམ་པོ། །
འདི་ནི་གནས་སྐབས་གསུམ་པོ་དག །
རྫོགས་པར་ཡོངས་སུ་བསྟན་པ་ཡིན། (༡༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བཤད་མ་ཐག་པའི་ཚུལ་དུ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་འདི་དང་། ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་འདི་དང་། ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་འདི་སྟེ། དེ་ལྟར་ལེའུ་གསུམ་གྱི་རྣམ་པ་གསུམ་པོ་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པར་མཛད་པ་ཡིན་ནོ།། ༡༨

ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ཅེས་བྱ་བ་ལས། སྐབས་གསུམ་པའི་འགྲེལ་པའོ།། །།

༄ ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ནི། དབང་དུ་བྱ་བའི་ཕྱིར་ཡང་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དང་ལམ་དང་གཞི་ཤེས་པ་བསྡུ་བའི་སྒོ་ནས། ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་སྒོམ་པར་བྱེད་པས། རྣམ་པ་ཀུན་མངོན་པར་རྫོགས་པར་རྟོགས་པ།

གཞི་ཤེས་པ་ཡི་བྱེ་བྲག་རྣམས། །
རྣམ་པ ཞེས་བྱ་མཚན་ཉིད་དེ། །
ཀུན་མཁྱེན་ཉིད་ནི་རྣམ་གསུམ་ཕྱིར། །
དེ་ནི་རྣམ་པ་གསུམ་དུ་འདོད། (༡) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རྟག་པ་ལ་སོགས་པར་འཛིན་པ་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་གཉེན་པོའི་ཆོས་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་པ་ལ་དམིགས་པའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་བྱེ་བྲག་རྣམས་རྣམ་པ་ཉིད་དུ་རྣམ་པར་གཞག་པ···

ཉེ་མཚན་ཉིད་དེ། དེ་དག་ཀྱང་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་བྱེ་བྲག་གིས་རྣམ་པ་གསུམ་ཁོ་ནར་བཞེད་དོ॥ ༡

རྣམ་པ་རྣམས་སྦྱོར་བསྟན་ནས། ད་ནི་ཁྱད་པར་དུ།

མེད་པའི་རྣམ་པ་ནས་བཟུང་སྟེ། །
མི་གཡོ་བ་ཡི་རྣམ་པའི་བར། །
བདེན་པ་སོ་སོ་ལ་བཞི་དང་། །
ལམ་ལ་དེ་ནི་བཅོ་ལྔར་བཤད། (༢) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དེ་ལ་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་དབང་དུ་བྱས་ནས། མེད་པ་དང་། མི་སྐྱེ་བ་དང་། དབེན་པ་དང་། མི་བཟི་བ་དང་། གནས་མེད་པ་དང་། ནམ་མཁའ་དང་། བརྗོད་དུ་མེད་པ་དང་། མིང་མེད་པ་དང་། འགྲོ་བ་མེད་པ་དང་། མི་འཕྲོགས་པ་དང་། མི་ཟད་པ་དང་། སྐྱེ་བ་མེད་པའི་རྣམ་པ་སྟེ་བཅུ་གཉིས་ནི་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པ་གསུམ་གྱི་མི་རྟག་པ་ལ་སོགས་····པའི་མཚན་ཉིད་དག་ཡིན་ནོ། །ཉོན་མོངས་པའི་སྒྲིབ་པའི་གཉེན་པོ་ཉིད་དུ་ཟག་པ་མེད་པའི་ལམ་གཅིག་དང་། ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་རང་སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱང་བསྡུས་པས་དེའི་ཕྱིར་དེ་དག་གི་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པའི་གཉེན་པོ་ཉིད་དུ་སྒོམ་པའི་ལམ་ཟག་པ་དང་བཅས་པ་དང་ཟག་པ་མེད་པ་···གཉིས་ཡིན་པས། ལམ་རྣམ་པ་གསུམ་མོ། །དེ་ལ་དང་པོ་ལ། བྱེད་པ་པོ་མེད་པ་དང་། ཤེས་པ་པོ་མེད་པ་དང་། འཕོ་བ་མེད་པ་དང་། འདུལ་བ་མེད་པའི་རྣམ་པ་སྟེ་བཞི་ནི། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ལམ་ལ་སོགས་པའི་མཚན་ཉིད་དག་ཡིན་ནོ། །གཉིས་པ་ལ། རྨི་ལམ་དང་། སྒྲ་བརྙན་དང་། མིག་ཡོར་དང་། སྨིག་རྒྱུ་དང་། སྒྱུ་མའི་རྣམ་པ་སྟེ་ལྔ་ནི། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་དང་། མ་སྐྱེས་པ་དང་། མ་འགགས་པ་དང་། གཟོད་མ་ནས་ཞི་བ་དང་། རང་བཞིན་གྱིས་མྱ་

ངན་ལས་འདས་པའི་མཚན་ཉིད་སྤྱིར་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པའི་གཉེན་པོར་གྱུར་པ་དག་ཡིན་ནོ། །གསུམ་པ་ལ། ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་མེད་པ་དང་། རྣམ་པར་བྱང་བ་མེད་པ་དང་། གོས་པ་མེད་པ་དང་། སྒྲིབ་པ་མེད་པ་དང་། རྙོག་པ་མེད་པ་དང་། མི་གཡོ་བའི་རྣམ་པ་སྟེ་དྲུག་ནི། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པ་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་། རྣམ་པར་བྱང་བ་དང་། ཉོན་མོངས་པའི་བག་ཆགས་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་སྒྲིབ་པ་དང་། རང་གི་རྟོག་པ་དང་། ཡོངས་སུ་ཉམས་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམས་ཀྱི་སོ་སོར་ངེས་པའི་གཉེན་པོར་གྱུར་པ་དག་ཡིན་ནོ། ॥
དེ་ལྟར་ན་ལམ་གྱི་བདེན་པ་ལ་རྣམ་པ་བཅོ་ལྔ་སྟེ། སྤྱིར་ན་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་ནི་ཤུ་རྩ་བདུན་ཡིན་ནོ། ॥ ༢

དེའི་འོག་ཏུ་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ།

རྒྱུ་དང་ལམ་དང་སྡུག་བསྔལ་དང་། །
འགོག་པ་ལ་ནི་གོ་རིམ་བཞིན། །
དེ་དག་བརྒྱད་དང་བདུན་དང་ནི། །
ལྔ་དང་བཅུ་དྲུག་ཅེས་བསྒྲགས་སོ། (༣) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་ཅིག་ཤོས་ཀྱི་ཕྱོགས་ལ་བརྟེན་ནས། ཀུན་འབྱུང་བ་དང་། ལམ་གྱི་བདེན་པ་དག་ནི་རྒྱུ་ཡིན་ལ། སྡུག་བསྔལ་དང་། འགོག་པའི་བདེན་པ་དག་ནི་འབྲས་བུ་ཡིན་པར་དོན་གྱི་སྒོ་ནས་བསྟན་ཏེ། ཀུན་འབྱུང་བ་དང་། ལམ་དང་། སྡུག་བསྔལ་དང་། འགོག་པའི་བདེན་པ་ལ། གྲངས་བཞིན་དུ་རྣམ་པ་བརྒྱད་དང་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱའོ། །དེ་ལ་འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་དང་། མི་གནས་པ་དང་། ཞི་བ་དང་། འདོད་ཆགས་མེད་པ་དང་། ཞེ་སྡང་མེད་པ་དང་། གཏི་མུག་མེད་པ་དང་། ཉོན་མོངས་པ་མེད་པ་དང་། སེམས་ཅན་མེད་པའི་རྣམ་པ་དག་ནི་གོ་

རིམ་བཞིན་དུ་རྒྱུ་གང་ཡིན་པ་སྟེ། འདུན་པ་དང་། འདོད་ཆགས་དང་། དགའ་བ་དང་། ཀུན་འབྱུང་བ་གང་ཡིན་པ་སྟེ། འདོད་ཆགས་དང་། ཞེ་སྡང་དང་། གཏི་མུག་དང་། རབ་ཏུ་སྐྱེ་བ་གང་ཡིན་པ་སྟེ། ཀུན་ཏུ་རྟོག་པ་དང་། རྐྱེན་གང་ཡིན་པ་སྟེ། སེམས་ཅན་དུ་མངོན་པར་ཞེན་པ། དེ་རྣམས་ཀྱི་གཉེན་པོར་གྱུར་པ་གསུམ་དང་། གསུམ་དང་། གཅིག་དང་། གཅིག་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་རྒྱུའི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་བརྒྱད་ཡིན་ནོ། །ཚད་མེད་པ་དང་། མཐའ་གཉིས་དང་མ་འབྲེལ་བ་དང་། ཐ་མི་དད་པ་དང་། མཆོག་ཏུ་འཛིན་པ་མེད་པ་དང་། རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་དང་། གཞལ་དུ་མེད་པ་དང་། ཆགས་པ་མེད་པའི་རྣམ་པ་དག་ནི། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ལ་གོ་སྐབས་འབྱེད་པའི་ལམ་དང་། ཇི་ལྟར་སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ལ་གོ་སྐབས་འབྱེད་པ་དང་། རིགས་པ་གང་ཡིན་པ་དང་། ཇི་ལྟར་རིགས་པ་ཡིན་པ་དང་། སྒྲུབ་པ་གང་ཡིན་པ་དང་། ཇི་ལྟར་སྒྲུབ་པ་ཡིན་པ་དང་། ངེས་པར་འབྱིན་པ་གང་ཡིན་པ་དེ་རྣམས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད། གཉིས་དང་གཉིས་དང་། གཉིས་དང་གཅིག་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་ལམ་གྱི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་བདུན་ཡིན་ནོ། །མི་རྟག་པ་དང་། སྡུག་བསྔལ་བ་དང་། སྟོང་པ་དང་བདག་མེད་པའི་རྣམ་པ་དང་། ལྔ་པ་མཚན་ཉིད་མེད་པའི་རྣམ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་རྣམས་ཏེ། དེ་ལྟར་ན་སྡུག་བསྔལ་གྱི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་ལྔ་ཡིན་ནོ། །འགོག་པའི་རྣམ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ནི་ནང་དང་ཕྱི་དང་གཉིས་ཀའི་དངོས་པོ་རྣམས་དགག་པས། ནང་དང་ཕྱི་དང་གཉིས་ཀའི་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་སྟེ། གསུམ་དང་། ཞི་བའི་རྣམ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་བཏགས་པའི་བདག་སྟོང་པ་དང་། སྣོད་ཀྱི་འཇིག་རྟེན་དང་། དོན་དམ་པ་དང་། འདུས་བྱས་དང་། འདུས་མ་བྱས་དང་། རྟག་པ་དང་ཆད་པའི་མཐའ་དང་འཁོར་བ་ཐོག་མ་དང་ཐ་མ་མེད་པ་དང་། དོགས་པའི་ཆོས་དོར་བ་མེད་པ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དགག་པས། སྟོང་པ་དང་། ཆེན་པོ་དང་། དོན་དམ་པ་དང་། འདུས་བྱས་དང་། འདུས་མ་བྱས་དང་།

མཐའ་ལས་འདས་པ་དང་། ཐོག་མ་དང་ཐ་མ་མེད་པ་དང་། དོར་བ་མེད་པ་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་སྟེ་བརྒྱད་དང་། གྱ་ནོམ་པའི་རྣམ་པ་གཞན་གྱིས་ཀུན་བརྟགས་པའི་བྱེད་པ་པོ་དགག་པས། རང་བཞིན་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་དང་། ངེས་པར་འབྱུང་བའི་རྣམ་པ་ཡུལ་དུ་འཕྲུལ་པའི་བདག་ཉིད་བརྟགས་པ་དང་། མཚན་ཉིད་དང་། དུས་སུ་འཕྲུལ་བ་རྣམས་དགག་པས། ཆོས་ཐམས་ཅད་དང་། རང་གི་མཚན་ཉིད་དང་། མི་དམིགས་པ་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་སྟེ་གསུམ་དང་། ངེས་པར་འབྱུང་བའི་རྣམ་པ་ཁོ་ན་ངོ་བོ་ཉིད་དགག་པས་དངོས་པོ་མེད་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་…… རྣམ་པ་གཅིག་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་འགོག་པའི་བདེན་པའི་རྣམ་པ་ནི་བཅུ་དྲུག་ཡིན་ལ། ཕྱིར་ན་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་སུམ་ཅུ་རྩ་དྲུག་ཡིན་ནོ། ། ༢

དེའི་འོག་ཏུ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ།

དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་ནས་བཟུང་སྟེ། །
སངས་རྒྱས་རྣམ་པའི་མཐར་ཐུག་རྣམས། །
ལམ་གྱི་བདེན་པའི་རྗེས་མཐུན་པར། །
ཀུན་མཁྱེན་གསུམ་དུ་ཕྱེ་བས་ན། (༨) །

སློབ་མ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དང་། །
སངས་རྒྱས་རྣམས་ལ་རིམ་བཞིན་ཏེ། །
སུམ་ཅུ་བདུན་དང་སུམ་ཅུ་བཞི། །
སུམ་ཅུ་རྩ་དགུ་དག་ཏུ་བཞེད། (༩) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་ནས་བཟུང་སྟེ། སངས་རྒྱས་ཀྱི་རྣམ་པའི་མཐར་ཐུག་པ་རྣམས་ནི་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་… གསུམ་གྱིས་བསྡུས་པའི་ལམ་ཡིན་པའི་སྒོ་ནས། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱིས་འཕགས་པའི་གང་ཟག་ཐམས་ཅད་བསྡུས་པའི་ཕྱིར། གྲངས་བཞིན་དུ་ཉན་ཐོས་རྣམས་ལ་རྣམ་པ་སུམ་ཅུ་རྩ་བདུན་དང་། བྱང་ཆུབ་

སེམས་དཔའ་རྣམས་ལ་སུམ་ཅུ་རྩ་བཞི་དང་སངས་རྒྱས་རྣམས་ལ་སུམ་ཅུ་རྩ་དགུར་བཞེད་དོ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། །དེ་ལ་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ལ་དང་པོར་དངོས་པོ་ལ་ཡོངས་སུ་རྟོག་པའི་ལམ[1]། བདེན་པ་བཞི་ལ་འཇུག་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར། ལུས་དང་ཚོར་བ་དང་སེམས་དང་། [2]ཆོས་རང་དང་སྤྱིའི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཡོངས་སུ་བརྟགས་པ་དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པའི་རྣམ་པ་བཞིའོ།།

དེའི་འོག་ཏུ་ཞུགས་པ་ལ་བརྩོན་འགྲུས་འབྱུང་བས་རྩོལ་བ་ལས་བྱུང་བའི་ལམ་ལ་མི་དགེ་བ་དང་དགེ་བ་སྐྱེས་པ་དང་མ་སྐྱེས་པ་དག་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཡང་དག་པར་སྤོང་བ་དང་། མི་བསྐྱེད་པ་དང་། སྤེལ་བ་དང་། བསྐྱེད་པའི་རྒྱུའི་བརྩོན་འགྲུས་ཡང་དག་པར་སྤོང་བའི་རྣམ་པ་བཞིའོ།།

བརྩོན་འགྲུས་དང་ལྡན་པ་ནི་སེམས་ལས་སུ་རུང་བ་ཉིད་དུ་བྱེད་པས། ཏིང་ངེ་འཛིན་ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བའི་ལམ་ལ། འདུན་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས་དང་། སེམས་དང་། དཔྱོད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་སྤོང་བའི་འདུ་བྱེད་དང་ལྡན་པའི་རྫུ་འཕྲུལ་གྱི་རྐང་པའི་རྣམ་པ་བཞིའོ།།

སེམས་ཡོངས་སུ་[3]སྦྱོང་བ་བྱས་པ་ལ་དྲོ་བ་དང་རྩེ་མོའི་སྦྱོར་བ་འབྱུང་བས་མངོན་པར་རྟོགས་པར་སྦྱོར་བའི་ལམ་ལ་དྲོ་བ་དང་རྩེ་མོའི་ངོ་བོ་ཉིད། དད་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས་དང་། དྲན་པ་དང་། ཏིང་ངེ་འཛིན་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་དབང་པོའི་རྣམ་པ་ལྔའོ།།

དྲོ་བ་ལ་སོགས་པ་ཐོབ་པ་ལ་བཟོད་པ་དང་ཆོས་ཀྱི་མཆོག་འབྱུང་བས་མངོན་པར་རྟོགས་པ་དང་འབྲེལ་བའི་ལམ་ལ་བཟོད་པ་དང་ཆོས་མཆོག་གི་ངོ་བོ་ཉིད། དད་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས་དང་། དྲན་པ་དང་། ཏིང་ངེ་འཛིན་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་སྟོབས་ཀྱི་རྣམ་པ་ལྔའོ།།

མཆན༔ ༡—(སྡེ་) ལ་[1] (སྣར) ཚིགས་ལ་[2] (ཅོ) (སྣར་) སྦྱོར

དྲོ་བ་ལ་སོགས་པ་བཞི་རྟོགས་པ་ལ་བདེན་པ་མཐོང་བའི་ལམ་འབྱུང་བས། མངོན་པར་རྟོགས་པའི་ལམ་ལ་དྲན་པ་དང་། ཆོས་རབ་ཏུ་རྣམ་པར་འབྱེད་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས་དང་། དགའ་བ་དང་། ཤིན་ཏུ་སྦྱངས་པ་དང་། ཏིང་ངེ་འཛིན་དང་། བཏང་སྙོམས་ཡང་དག་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཡན་ལག་གི་རྣམ་པ་བདུན་ནོ།།

བདེན་པ་མཐོང་བ་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ལ་སྒོམ་པའི་ལམ་འབྱུང་བས། རྣམ་པར་དག་པར་ངེས་པར་འབྱིན་པའི་ལམ་ལ་ཡང་དག་པའི་ལྟ་བ་དང་། རྟོག་པ་དང་། ངག་དང་། ལས་ཀྱི་མཐའ་དང་། འཚོ་བ་དང་། རྩོལ་བ་དང་། དྲན་པ་དང་། ཏིང་ངེ་འཛིན་འཕགས་པའི་ལམ་ཡན་ལག་བརྒྱད་ཀྱི་རྣམ་པ་བརྒྱད་དེ། དེ་ལྟར་ན་སློབ་མ་རྣམས་ལ་ཀུན་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་ལམ་གྱི་རྟེན་ཅན་གྱི་རྣམ་པ་སུམ་ཅུ་རྩ་བདུན་ཡིན་ནོ།།

ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ལ་གཉེན་པོ་ནི་ལམ། ལྟ་བས་སྤངས་པའི་གཉེན་པོ་དང་། དེའི་རྒྱུ་མཚན་[1]གྱི་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་གཉེན་པོ་དང་། ཁམས་གསུམ་པ་ལ་སྒོམ་པའི་གཉེན་པོ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུའི་ངོ་བོ་ཉིད་ལ་གོ་རིམ་···བཞིན་དུ་སྦྱོང་པ་དང་། བདག་མེད་པའི་རྣམ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ནི་རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་དང་པོའོ། །འགོག་པ་དང་། ལམ་གྱི་བདེན་པའི་རྣམ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ནི་གཉིས་པའོ། །མི་རྟག་པ་དང་། སྡུག་བསྔལ་བ་དང་། ཀུན་འབྱུང་བའི་བདེན་པའི་རྣམ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ནི་གསུམ་པ་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་གསུམ་གྱི་རྣམ་པ་གསུམ་མོ།།

སྒྲུབ་པའི་ངན་ལ། གཟུགས་ཀྱི་འདུ་ཤེས་རྣམ་པར་མ་བཤིག་པ་དང་རྣམ་པར་བཤིག་པའི་ཕྱིར། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ནང་གཟུགས་ཅན་དང་གཟུགས་ཅན་མ་ཡིན་པས་ཕྱི་རོལ་གྱི་གཟུགས་རྣམས་ལ་ལྟའོ་ཞེས་བྱ་བ···སྒྲུབ་པའི་སྒྲིབ་པའི་གཉེན་པོར་རྣམ་པར་ཐར་པ་འདི་གཉིས་དང་། གཟུགས་

པཙད་ ཿ—(གསེར་) ཅན་[1]

སྡུག་པ་དང་མི་སྡུག་པ་སྐྱུལ་པ་ལ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་དགའ་བ་དང་མི་དགའ་བའི་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དེ་དག་གི་གཉེན་པོར་སྡུག་པའི་རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་ལུས་ཀྱིས་མངོན་སུམ་དུ་བྱས་ནས་རྫོགས་པར་བྱས་ཏེ་གནས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་རྣམ་པར་ཐར་པ་གཅིག་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་རྣམ་པར་ཐར་[1]པའི་སྒོ་རྣམ་པ་གསུམ་མོ།།

མཐོང་བའི་ཆོས་ལ་བདེ་བར་གནས་པའི་ལམ་ལ་ཐར་པ་དང་མཐུན་པར་གནས་པའི་ལམ་གྱི་རང་བཞིན་ལ་གཟུགས་མེད་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པའི་རྣམ་པ་བཞི་དང་ཞི་བར་གནས་པའི་ལམ་གྱི་རང་བཞིན་ལ་འདུ་ཤེས་དང་ཚོར་བ་འགོག་པའི་རྣམ་པ་གཅིག་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་རྣམ་པ་ལྔའོ།།

འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པའི་ལམ་ལ་བསམ་གཏན་བཞི་དང་གཟུགས་མེད་པ་དང་འགོག་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་དག་སྟེ་དགུའོ།།

སྦྱོང་བའི་ལམ་ལ་བར་ཆད་མེད་པའི་ལམ་གྱི་རྣམ་པ་བདེན་པ་བཞིས་བསྡུས་པ་ཉོན་མོངས་པ་དང་མི་ལྡན་པའི་མཚན་ཉིད་བཞིའོ།།

སངས་རྒྱས་ཉིད་ཀྱི་ལམ་ལ་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་རྣམ་པ་བཅུ་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ལ་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་ལམ་གྱི་རྟེན་ཅན་གྱི་རྣམ་པ་སུམ་ཅུ་རྩ་བཞིའོ།།

རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་ནི་ཤིན་ཏུ་ཕུལ་དུ་བྱུང་བའི་ཕྱིར་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པའི་ལམ་གཅིག་པུ་ཁོ་ན་ཡིན་ཏེ། དེ་ལ་ནི་གནས་དང་གནས་མ་ཡིན་པ་དང་། ལས་ཀྱི་རྣམ་པར་སྨིན་པ་དང་། མོས་པ་སྣ་ཚོགས་དང་། འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་དུ་མ་དང་། དབང་པོ་མཆོག་དང་མཆོག་མ་ཡིན་པ་དང་། ཐམས་ཅད་དུ་འགྲོ་བའི་ལམ་དང་། ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བ་དང་། སྔོན་གྱི་གནས་རྗེས་སུ་དྲན་པ་

མཆན་ ༑—(གསེར་) པ་རྣམ་[1]

དང་། འཆི་འཕོ་དང་སྐྱེ་བ་དང་། ཟག་པ་ཟད་པ་མཁྱེན་པའི་སྟོབས་ཀྱི་རྣམ་པ་བཅུ་དང་།

ང་ནི་སངས་རྒྱས་སོ་ཞེས་བདག་ཉིད་ཞལ་གྱིས་འཆེས་པ་དང་། འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པ་བར་ཆད་བྱེད་པ་ཉིད་དུ་བརྗོད་པ་དང་། ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པའི་ལམ་ངེས་པར་འབྱུང་བ་ཉིད་དུ་རབ་ཏུ་བསྟན་པ་དང་། བདག་ཉིད་ཀྱི་ཟག་པ་ཟད་པ་ཉིད་དུ་ཞལ་གྱིས་བཞེས་པ་ལ་རྒོལ་བ་པོ་མེད་པས་མི་འཇིགས་པའི་རྣམ་པ་བཞི་དང་།

རྣམ་གྲངས་དང་། ཆོས་ཀྱི་མཚན་ཉིད་དང་། ཡུལ་གྱི་སྐད་དང་། ཆོས་རབ་ཏུ་དབྱེ་བའི་ཡུལ་ལ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཆོས་དང་། དོན་དང་། ངེས་པའི་ཚིག་དང་། སྤོབས་པ་སོ་སོ་ཡང་དག་པར་རིག་པའི་རྣམ་པ་བཞི་དང་།

འཁྲུལ་པ་དང་། ཅ་ཅོ་དང་། དྲན་པ་ཉམས་པ་དང་། ཐུགས་མཉམ་པར་མ་བཞག་པ་དང་། ཐ་དད་པ་ཉིད་ཀྱི་འདུ་ཤེས་དང་། སོ་སོར་མ་བརྟགས་པའི་བཏང་སྙོམས་མི་མངའ་བའི་རྣམ་པ་དྲུག་དང་།

འདུན་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས་དང་། དྲན་པ་དང་། ཏིང་ངེ་འཛིན་དང་། ཤེས་རབ་དང་། རྣམ་པར་གྲོལ་བ་ལས་ཉམས་པ་མི་མངའ་བའི་རྣམ་པ་དྲུག་དང་།

སྐུ་དང་གསུང་དང་ཐུགས་ཀྱི་འཕྲིན་ལས་རྣམས་ཡེ་ཤེས་སྔོན་དུ་འགྲོ་ཞིང་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་རྗེས་སུ་འབྲང་བའི་རྣམ་པ་གསུམ་དང་།

འདས་པ་དང་། མ་འོངས་པ་དང་། ད་ལྟར་བྱུང་བ་ལ། མ་ཆགས་མ་ཐོགས་པའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་རྣམ་པ་གསུམ་སྟེ། དེ་ལྟར་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་མ་འདྲེས་པ་བཅོ་བརྒྱད་ཀྱི་རྣམ་པ་དག་དང་།

སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་བཤད་པའི་དེ་བཞིན་ཉིད་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་མངའ་བསྒྱུར་བའི་རང་[1]བྱུང་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་

མཆན་ཿ—(ཞི) འབྱུང་[1]

པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པའི་སངས་རྒྱས་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་གསུམ་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱི་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་ལམ་གྱི···· རྟེན་ཅན་གྱི་རྣམ་པ་ནི་སུམ་ཅུ་རྩ་དགུའོ།།

དེ་ལ་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་ནི་ཉན་ཐོས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་བྱེ་བྲག་གིས། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཟག་པ་མེད་པ་དང་། ཟག་པ་དང་བཅས་པ་དག་ཀྱང་ཡིན་ནོ། །ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་[1]ཀྱིས་ཉོན་མོངས་པ་ཤིན་ཏུ་མ་སྤངས་པའི་ཕྱིར···· ཟག་པ་དང་བཅས་པ་ཁོ་ན་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་ལམ་གྱི་རྣམ་པ་ནི་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱིས་ཉོན་མོངས···· པ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པའི་བག་ཆགས་དང་བཅས་དེ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ···· སྤངས་པས་ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་མངའ་བརྙེས་པའི་ཕྱིར་ཟག་པ་མེད་པ་ཁོ་ན་·· དག་ཡིན་ནོ། རྣམ་པ་རྣམས་གཅིག་ཏུ་བསྡོམས་ན་རྣམ་པ་བརྒྱ་བདུན་ཅུ་རྩ་གསུམ་ཡོད་དོ།། ༨.༤

སྦྱོར་བ་ཁྱད་པར་ཅན་དག་གིས་རྣམ་པ་རྣམས་བསྒོམ་དགོས་ན་དེ་དག་ཀྱང་སྦྱོར་བ་པོ་མེད་པར་བརྗོད་པར་མི་ནུས་པས་[2]ཉན་པ་ལ་སོགས་པའི་སྣོད་སྦྱོར་བ་པོ།།

སངས་རྒྱས་རྣམས་ལ་ལྷག་པར་བྱས། །
དེ་ལ་དགེ་བའི་རྩ་བ་བསྐྱེད། །
དགེ་བའི་བཤེས་ཀྱི་མགོན་བཅས་པ། །
འདི་[3]ཉན་པ་ཡི་སྣོད་ཡིན་ནོ། (༤) །

སངས་རྒྱས་བསྙེན་དང་ཀུན་འདྲི་དང་། །
སྦྱིན་དང་ཚུལ་ཁྲིམས་སོགས་སྤྱོད་པས། །

མཆན་ ༡—(སྡེ་) ཀྱི་[1] (སྣ་) (སྡེ་) མཉན་[2] (སྡེ་) མཉན་[3]

ལེན་དང་འཛིན་པ་ལ་སོགས་པའི། |
སྣོད་དུ་དལ་བ་རྣམས་བཞིན་ནོ། (༧) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འདས་པ་དང་ད་ལྟར་བྱུང་བའི་སངས་རྒྱས་རྣམས་ལ་སྐྱིར་དགེ་བའི་རྩ་བ་བསྐྲུན་ཅིང་སྦྱངས་པ་དང་། དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་རྣམས་ལ་ལུས་ལ་སོགས་པའི་བསྙེན་བཀུར་གྱིས་མཉེས་པར་[1]བྱས་པ་··· དང་། ཐེ་ཚོམ་གྱི་དོན་ཡོངས་སུ་འདྲི་བ་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་བཅུ་སྒྲུབ་པ་དང་ལྡན་པ། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་དག་གིས་བྱིན་གྱིས་བརླབས་པ་རྣམས་ནི། གོ་རིམ་ཇི་ལྟ་བར་རྣམ་པའི་མཚན་ཉིད་ཅན་གྱི་ལུས་འདིའི་གཞུང་[2]ཉན་པ་དང་། འཛིན་པ་དང་། དོན་མི་བརྗེད་པ་དང་། ཚུལ་བཞིན་ཡིད་ལ་བྱེད་པའི་སྣོད་ཉིད་ཡིན་པར་སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པ་··· བཞིན་ནོ།། ༦.༧

དེ་ལྟར་སྦྱོར་བ་པོ་བསྟན་ནས་སྦྱོར་བ།

གཟུགས་ལ་སོགས་ལ་མི་གནས་ཕྱིར། |
དེ་ལ་སྦྱོར་བ་བཀག་པའི་ཕྱིར། |
དེ་ཡི་དེ་བཞིན་ཉིད་ཟབ་ཕྱིར། |
དེ་རྣམས་གཏིང་དཔག་དཀའ་བའི་ཕྱིར། (༨) |

དེ་དག་ཚད་ནི་མེད་ཕྱིར་དང་། |
ཚོགས་ཆེན་ཡུན་རིང་རྟོགས་པའི་ཕྱིར། |
ལུང་བསྟན་ཕྱིར་མི་ལྡོག་ཉིད་དང་། |
ངེས་འབྱུང་བར་ཆད་མེད་བཅས་དང་། (༩) |

བྱང་ཆུབ་ཉེ་དང་མྱུར་བ་དང་། |
གཞན་དོན་འཕེལ་མེད་འགྲིབ་མེད་ཕྱིར། |

མཆན་ ༔—(སྡེ་) བྱ་[1] མཉན་[2]

ཆོས་དང་ཆོས་མིན་སོགས་མི་མཐོང་། །
གཟུགས་སོགས་བསམ་མི་ཁྱབ་མི་མཐོང་།(༡༠) །
གཟུགས་སོགས་དེ་ཡི་མཚན་མ་དང་། །
དེ་ཡི་ངོ་བོ་རྣམ་མི་རྟོག །
འབྲས་བུ་རིན་ཆེན་སྦྱིན་བྱེད་དང་། །
དེ་ནི་དག་པ་མཚམས་དང་བཅས། (༡༡) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་མི་གནས་པ་དང་། དེ་དག་ལ་མི་སྤྱོད་པ་ཉིད་སྤྱོད་པ་ཡིན་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་དེ་དག་ཉིད་དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་ཟབ་པ་དང་། གཏིང་དཔག་དཀའ་བ་དང་། ཚད་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟར་རྟོགས་པ་རྣམས་ཀྱི་གྲངས་བཞིན་དུ་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་མི་… གནས་པ་དང་། མི་སྤྱོད་པ་དང་། ཟབ་པ་དང་། གཏིང་དཔག་དཀའ་བ་དང་། ཚད་མེད་པའི་སྤྱོད་པ་སྟེ་ལྔ་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་སྐྲག་པ་དང་མི་སྐྲག་པ་དང་། ཡང་དག་པར་འཛིན་པ་དང་། བར་ཆད་ཀྱི་ཆོས་སྤོང་བ་དང་། རྟག་ཏུ་ཆོས་སློབ་པ་དང་། ཟག་པ་མེད་པའི་ཆོས་གསར་གྱི་རྟེན་ཉིད་དང་། འབྲས་བུ་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་མངོན་པར་འགྲུབ་པ་དང་། ཆོས་ཀྱི་འཁོར་ལོ་རབ་ཏུ[1]སྐོར་བ་དང་། འཕེལ་བ་དང་འགྲིབ་པ་མི་མཐོང་བ་དང་། འདོད་པའི་ཁམས་སུ་མི་དམིགས་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་མེད་པ་དང་། གཟུགས་དང་། དེའི་མཚན་མ་དང་། དེའི་ངོ་བོ་ཉིད་དུ་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་དང་། འབྲས་བུ་དང་[2]པོ་མཐོང་བ་དང་། གཟུགས་ཟབ་པར་དག་པ་དང་། ལོ་སྐོར་དུ་མངོན་པར་བརྩོན་པ་མི་འདོར་བ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པའི་སྐྱབ་པ་དང་ལྡན་པ་རྣམས་ཀྱི་གོ་རིམ་བཞིན་ནོ། ཚིགས་ཉིད་པོས་

མཆན ༔—(སྡེ་) བསྐོར་[1] (སྣ་) བ་[2]

ཡུན་རིང་པོ་ཞིག་ནས་མངོན་པར་རྫོགས་པར་འཚང་རྒྱ་བ་དང་། ལུང་བསྟན་པ་འཐོབ་པ་དང་། ཕྱིར་མི་ལྡོག་པ་ཉིད་དང་། ངེས་པར་འབྱུང་བ་དང་། བར་ཆད་མེད་པ་དང་། ཡང་དག་པར་མངོན་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ལ་ཉེ་བ་དང་། མྱུར་དུ་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ་དང་། གཞན་གྱི་དོན་དང་། འཕེལ་བ་དང་། འགྲིབ་པ་མེད་པ་དང་། ཆོས་དང་ཆོས་མ་ཡིན་པ་ལ་སོགས་པར་མི་དམིགས་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པའི་རྣམ་པ་འགོག་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་དངོས་པོར་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་དང་། འབྲས་བུ་རིན་པོ་ཆེ་སྦྱིན་པ་དང་། རྣམ་པར་དག་པ་དང་། ས་མཚམས་ལ་སྦྱོར་བ་དང་རྣམ་པ་བཅོ་ལྔ་སྟེ་སྦྱོར་བ་ཉི་ཤུ་ཡིན་ནོ།། ८-११

ཡོན་ཏན་མཐོང་བ་སྔོན་དུ་བཏང་ནས་སྦྱོར་བ་རྣམས་ལ་ཞེན་དུ་གོམས་པར་བྱེད་པས་སྦྱོར་བའི་འོག་ཏུ་དེ་དག་གི་ཡོན་ཏན།

བདུད་ཀྱི་མཐུ་བཅོམ་ལ་སོགས་པ། །
ཡོན་ཏན་རྣམ་པ་བཅུ་བཞི་འོ། །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བདུད་ཀྱི་མཐུ་བཅོམ་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱིས་དགོངས་ཤིང་མཁྱེན་པ་ཉིད་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱིས་མངོན་སུམ་དུ་མཛད་པ་དང་། ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་དང་ཉེ་བར་གྱུར་པ་དང་། དོན་ཆེན་པོ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་དང་། ཡུལ་དཔྱད་པ་དང་། ཟག་པ་མེད་པའི་ཡོན་ཏན་ཐམས་ཅད་རྫོགས་པ་དང་། སྨྲ་བའི་སྐྱེས་བུ་ཉིད་དང་། མི་ཕྱེད་པ་ཉིད་དང་། དགེ་བའི་རྩ་བ་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པ་སྐྱེ་བ་དང་། དམ་བཅས་པའི་དོན་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་སྒྲུབ་པ་དང་། འབྲས་བུ་རྒྱ་ཆེན་པོ་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་དང་། སེམས་ཅན་གྱི་དོན་སྒྲུབ་པ་དང་། ངེས་པར་འཐོབ་པ་ཞེས་བྱ་བའི་ཡོན་ཏན་རྣམས་ཏེ། གྲངས་བཞིན་དུ་སངས་རྒྱས་རྣམས་ཀྱིས་བྱིན་གྱིས་བརླབས་པ་དང་། དགོངས་པ་དང་ཡེ་ཤེས་

ཀྱིས་གཟིགས་པ་དང་། ཉེ་བར་གྱུར་པ་དང་། ཕན་ཡོན་ཆེན་པོ་དང་། བྱ་བ་བྱེད་པ་དང་། གཉེན་པོ་འི་ཆོས་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པ་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་གདམས་བརྗོད་པ་དང་། གྲོགས་མཛད་པ་དང་། དགའ་བ་རྒྱ་ཆེན་པོ་སྐྱེད་པ་དང་། དེའི་དམ་བཅས་པའི་ཚིག་ལ་རྗེས་སུ་ཡི་རང་བ་དང་། ཆོས་ཟབ་མོ་མངོན་པར་འདོད་པ་དང་། སེམས་ཅན་གྱི་དོན་བྱེད་པ་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཚང་བ་ཉིད་པ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་དག་ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པའི་སྦྱོར་བ་ལ་མངོན་པར་དགའ་བ་ལ་འབྱུང་ཞིང་འཐོབ་པས་ཡོན་ཏན་བཅུ་བཞི་ཡིན་ནོ།།

དེའི་འོག་ཏུ་ཡང་གང་ཞིག་ཡོངས་སུ་སྤྲངས་པས་སྦྱོར་བ་རྣམས་བསྒོམ་པར་བྱ་བ་སྦྱོར་བའི་བར་ཆད་བྱེད་པའི་སྐྱོན་གང་དག་ཅིག་ཡིན་ཞེ་ན།

དེ་དག་གི་བར་ཆད་དུ་འགྱུར་བའི་སྐྱོན།

སྐྱོན་ནི་བཅུ་ཚན་བཞིར་བཅས་པ། །
རྣམ་ཏུ་ངེས་པར་རྟོགས་པར་བྱ། (༡༢) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཚོགས་ཆེན་པོས་འགྲོབ་པ་དང་། སྤོབས་པ་ཧ་ཅང་སྒུར་བ་དང་། ལུས་ཀྱི་གནས་ངན་ལེན་དང་། སེམས་ཀྱི་གནས་ངན་ལེན་དང་། རིགས་པ་མ་ཡིན་པས་བསྐྱེད་པའི་ཁ་[1]དོན་བྱེད་པ་ལ་སོགས་པ་དང་། ཕྱིར་ཕྱོགས་པའི་རྒྱ་མཚན་འཛིན་པ་ཉིད་དང་། རྒྱ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་ཉམས་པ་དང་། གྱ་ནོམ་པའི་རོ་སྙུང་བ་ཉམས་པ་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཐེག་པའི་མཆོག་ཀུན་ཏུ་འཛིན་པ་ཉམས་པ་དང་། ཏག་ཏུ་ཆེད་དུ་བྱ་བ་ཉམས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་བཅུ་ཚན་དང་པོ་འོ།།

རྒྱུ་དང་འབྲས་བུ་འབྲེལ་བ་ཉམས་པ་དང་། གོང་ན་མེད་པ་ཉམས་པ་དང་། ཡུལ་རྣམ་པ་མང་པོ་ལ་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་སྤོབས་པ་འབྱུང་བ་དང་། ཡི་གེ་[2]འབྲི་བ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། དངོས་པོ་མེད་པ་[3]ལ་

མཆན་ཿ—(སྡེ་) དོན་[1] འདྲི་[2] (སྣར་) པ་མངོན་[3]

མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། ཡི་གེ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། ཡི་གེ་མེད་པ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། ཡུལ་ལ་སོགས་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་དང་། རྙེད་པ་དང་བཀུར་བསྟི་དང་ཚིགས་སུ་བཅད་པའི་རོ་མྱང་བ་དང་། ལམ་མ་ཡིན་པས་ཐབས་ལ་མཁས་པ་ཚོལ་བ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་བཅུ་ཚན་གཉིས་པའོ།།

གྲངས་བཞིན་དུ་ཉན་པ་པོ་དང་འཆད་པ་པོ་དག་སྔ་མ་དང་ཕྱི་མ་གང་ཡང་རུང་བ་དང་མངོན་པར་འབྲེལ་བས། འདུན་པ་དང་། སྙོམ་ལས་ཀྱིས་ཉམས་པ་དང་། འདུན་པའི་ཡུལ་ཕྲ་དད་པས་ཉམས་པ་དང་། འདོད་ཆེན་ཆུང་བ་དང་འདོད་ཆེན་ཆུང་བ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཉམས་པ་དང་། སྦྱངས་པའི་ཡོན་ཏན་དང་ལྡན་པ་དང་མི་ལྡན་པ་དག་དང་། དགེ་བ་དང་དགེ་བ་མ་ཡིན་པའི་ཆོས་ཉིད་དང་། གཏོང་བ་དང་སེར་སྣ་བྱེད་པ་དང་། སྦྱིན་པ་དང་མི་ལེན་པ་དང་། [1]འགོ་སློམ་པས་གོ་བ་དང་། རྣམ་པར་སྤྲོས་པས་གོ་བ་ཉིད་དང་། མདོ་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་མངོན་པར་ཤེས་པ་དང་མངོན་པར་མི་ཤེས་པ་ཉིད་དང་། ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་དང་ལྡན་པ་དང་། མི་ལྡན་པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་བཅུ་ཚན་གསུམ་པའོ།།

དེ་ཁོ་ན་བཞིན་དུ་ཐབས་དང་ཐབས་མ་ཡིན་པ་ལ་མཁས་པ་དང་། གཟུངས་ཐོབ་པ་དང་མ་ཐོབ་པ་དག་དང་། ཡི་གེར་[2]འབྲི་འདོད་པ་དང་ཡི་གེར་[3]འབྲི་མི་འདོད་པ་དག་དང་། འདོད་པའི་འདུན་པ་དང་བྲལ་བ་དང་ན་བྲལ་བ་ཉིད་ཅེས་བྱ་བ་བཞི་དང་། ངན་སོང་གི་འགྲོ་བ་ལ་ཕྱིར་ཕྱོགས་པ་དང་། བདེ་འགྲོར་འགྲོ་བ་ལ་ཡིད་བདེ་བ་སྟེ་གཉིས་དང་། འཆད་པ་པོ་དང་ཉན་པ་པོ་དག་སྔ་མ་དང་ཕྱི་མ་གང་ཡང་རུང་བ་འབྲེལ་བས་གྲངས་... བཞིན་དུ་གཅིག་པུ་དང་། འཁོར་ལ་མངོན་པར་དགའ་བ་ཉིད་དང་། གོ་སྐབས་མི་འབྱེད་པ་ཉིད་དང་རྗེས་སུ་འབྲེལ་བར་འདོད་པ་ཉིད་དང་། ཟང་ཟིང་ཟས་ཅན་འདོད་པ་ཉིད་དང་། དེ་སྦྱིན་པར་མི་འདོད་པ་ཉིད་དང་།

མཆན་ ༡—(ཊཱི) མགོ་[1] འབྲི་[2] འབྲི་[3]

སྲོག་གི་བར་ཆད་དུ་འགྱུར་བ་དང་མི་འགྱུར་བའི་ཕྱོགས་སུ་འགྲོ་བ་ཞེས་བྱ… བ་བཞི་སྟེ། བཅུ་ཚན་བཞི་པའོ།།

དེ་བཞིན་དུ་སྒྲ་གི་ཐུང་བའི་ཕྱོགས་སུ་འགྲོ་བ་དང་མི་འགྲོ་བ་དང་། ཆོས་ཀུན་པ་ལ་སོགས་པས་དཀྲུགས་པའི་ཕྱོགས་སུ་འགྲོ་བ་དང་མི་འགྲོ་བ་དང་། ཁྲིམ་ལྟ་བས་ཡིད་མི་བདེ་བ་ཞེས་བྱ་བ་གསུམ་དང་། བདུད་ཀྱིས་འབྱེད་པའི་སྒྲོར་བ་དང་། བཙོས་མ་ཉེ་བར་སྐྱབ་པ་དང་། ཡུལ་ཛེ་ལྟ་བ་བཞིན་མ་ཡིན་པར་དགའ་བ་བསྐྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་གཞན་གསུམ་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་སྐྱོན་བཞི་བཅུ་རྩ་དྲུག་ཡིན་ནོ།། ༡༢

ཀོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཡོན་ཏན་དང་སྐྱོན་ཐང་བ་དང་རོར་བས་སྦྱོར་བ་རྣམས་བསྒོམ་པར་བྱ་བ་ནི་མཚན་ཉིད་ཤེས་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བ་ཅན་ཡིན་པས་སྐྱོན་གྱི་འོག་ཏུ་དེ་དག་གི་མཚན་ཉིད།

།གང་གིས་མཚོན་དེ་མཚན་ཉིད་དུ། །
།ཤེས་བྱ་དེ་ཡང་རྣམ་པ་གསུམ། །
།ཤེས་པ་ཁྱད་པར་བྱེད་པ་སྟེ། །
ངོ་བོ་ཉིད་གང་མཚོན་བྱ་ཡང་། (༡༣) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བྱེད་པར་སྐྱབ་པས་འདིས་སྦྱོར་བ་རྣམས་མཚོན་པར་བྱེད་པས་ན། ཤེས་པ་དང་། ཁྱད་པར་དང་། བྱེད་པ་དང་། ལས་སུ་སྐྱབ་པས་དེ་རྣམས་མཚོན་པར་བྱ་བ་ཡིན་པས་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་དེ། མཚན་ཉིད་ནི་རྣམ་པ་བཞིར་ཤེས་པར་བྱའོ།། ༡༢

དེ་ལ་ཤེས་པའི་མཚན་ཉིད་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་དབྱེ་བས་ཐ་དད་པ་ལ། རེ་ཞིག་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྒོ་ནས།

དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་འབྱུང་བ་དང་། །
འཇིག་རྟེན་འཇིག་མེད་བདག་ཉིད་དང་། །

སེམས་ཅན་སེམས་ཀྱི་སྤྱོད་པ་དང་། །
དེ་བསྡུས་པ་དང་ཕྱིར་ལྟས་དང་། (༡༣) །

མི་ཟད་པ་ཡི་རྣམ་པ་དང་། །
ཆགས་བཅས་སོགས་དང་རྒྱ་ཆེན་དང་། །
ཆེན་པོར་གྱུར་དང་ཚད་མེད་དང་། །
རྣམ་ཤེས་བསྟན་དུ་མེད་པ་དང་། (༡༤) །

སེམས་བལྟར་མེད་དང་ཤེས་པ་དེ། །
གཡོ་བ་ལ་སོགས་ཞེས་བྱ་དང་། །
དེ་ལས་གཞན་ཡང་དེ་དག་ནི། །
དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པར་ཤེས། (༡༥) །

ཐུབ་པས་དེ་བཞིན་ཉིད་རྟོགས་ཏེ། །
གཞན་ལ་བསྟན་པ་ཞེས་བྱ་འདི། །
ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་སྐབས་ཀྱི། །
ཤེས་པའི་མཚན་ཉིད་བསྡུས་པ་ཡིན། (༡༦) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་འབྱུང་བ་དང་། འཇིག་རྟེན་འཇིག་པ་མེད་པ་དང་། སེམས་ཅན་གྱི་སེམས་ཀྱི་སྤྱོད་པ་དང་། སེམས་བསྡུས་པ་དང་། སེམས་རྣམ་པར་གཡེངས་བ་དང་། སེམས་མི་ཟད་པའི་རྣམ་པ་དང་། སེམས་འདོད་ཆགས་དང་བཅས་པ་ལ་སོགས་པ་དང་། སོགས་པ་ཞེས་བྱ་བའི་སྒྲས་བསྡུས་པ་སེམས་འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་དང་། སེམས་རྒྱ་ཆེན་པོ་དང་། སེམས་ཆེན་པོར་གྱུར་པ་དང་། སེམས་ཚད་མེད་པ་དང་། སེམས་བསྟན་དུ་མེད་པ་དང་། སེམས་བལྟར་མེད་པ་དང་། སེམས་གཡོ་བ་ལ་སོགས་པ་དང་། གཡོ་བ་ལ་སོགས་པ་དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་ཅན་དང་། དེ་བཞིན་གཤེགས་པས་དེ་བཞིན་ཉིད་རྟོགས་པ་དེ་གཞན་ལ་བསྟན་ཅིང་བཏགས་པ་ཞེས་བྱ་བ་འདི་རྣམས་ཀྱི…

ཤེས་པའི་རྣམ་པའི་བྱེ་བྲག་བཅུ་དྲུག་གིས། ཚུལ་བཞིན་དུ་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྦྱོར་བ་རྣམས་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་མཚོན་པས་ན། ཤེས་པའི་མཚན་ཉིད་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་བསྡུས་པ་ཡིན་ནོ།། ༡༨-༡༧

དེའི་འོག་ཏུ་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྒོ་ནས།

སྟོང་ཉིད་མཚན་མ་མེད་བཅས་དང་། །
སྨོན་པ་རྣམ་པར་སྤངས་པ་དང་། །
སྐྱེ་མེད་འགག་པ་མེད་སོགས་དང་། །
ཆོས་ཉིད་རྣམ་པར་འཁྲུག་མེད་དང་། (༡༨) །

འདུ་མི་བྱེད་དང་རྣམ་མི་རྟོག །
རབ་དབྱེ་མཚན་ཉིད་མེད་ཉིད་ལ། །
ལམ་ཤེས་ཉིད་ཀྱི་སྐབས་ཀྱིས་ནི། །
ཤེས་པའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་པར་བཞེད། (༡༩)།

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སྟོང་པ་དང་། མཚན་མ་མེད་པ་དང་། སྨོན་པ་མེད་པ་དང་། སྐྱེ་བ་མེད་པ་དང་། འགག་པ་མེད་པ་དང་། སོགས་པ་ཞེས་བྱ་བའི་སྒྲས་བསྡུས་པ། ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་མེད་པ་དང་། རྣམ་པར་བྱང་བ་མེད་པ་དང་། དངོས་པོ་མེད་པ་དང་། ངོ་བོ་ཉིད་དང་། རྟེན་མེད་པ་དང་། ནམ་མཁའི་མཚན་ཉིད་དེ་དྲུག་དང་། ཆོས་ཉིད་རྣམ་པར་འཁྲུག་པ་མེད་པ་དང་། འདུ་མི་བྱེད་པ་དང་། རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་དང་། རབ་ཏུ་དབྱེ་བ་དང་། མཚན་ཉིད་མེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་འདི་རྣམས་ཀྱི་ཤེས་པའི་རྣམ་པའི་ཁྱད་པར་བཅུ་དྲུག་གིས་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་ལམ་ཤེས… པ་ཉིད་ཀྱི་སྦྱོར་བ་དག་མཚོན་པས་ན། ཤེས་པའི་མཚན་ཉིད་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་བསྡུས་པ་ཡིན་ནོ།། ༡༨-༡༩

དེའི་འོག་ཏུ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་སྒ་ནས།

དེ་ནི་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་[1]བརྟེན་ནས།
གནས་དང་གསུས་པར་བྱ་བ་དང་།
བླ་མ་ཉིད་དང་མཉེས་པ་དང་།
དེ་ལ་མཆོད་དང་བྱེད་མེད་དང་། (༢༠)

ཀུན་དུ་འཇུག་མཁྱེན་གང་ཡིན་དང་།
མ་མཐོང་སྟོན་པར་མཛད་པ་དང་།
འཇིག་རྟེན་སྟོང་ཉིད་རྣམ་པ་དང་།
བརྗོད་དང་ཤེས་མཛད་མངོན་སུམ་མཛད། (༢༡)

བསམ་མི་ཁྱབ་དང་ཞི་ཉིད་སྟོན།
འཇིག་རྟེན་འདུ་ཤེས་འགོག་པ་ལ།
རྣམ་པ་ཀུན་མཁྱེན་ཚུལ་ལ་ནི།
ཤེས་པའི་མཚན་ཉིད་ཅེས་བཤད་དོ། (༢༢)

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་དེ་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་ལ་མངོན་པར་བརྟེན་ནས་གནས་པ་དང་། གསུས་པར་བྱ་བ་དང་། བླ་མར་བྱ་བ་དང་། མཉེས་པར་བྱ་བ་དང་། མཆོད་པ་དང་བྱེད་པ་མེད་པ་ཉིད་དང་། ཐམས་ཅད་དུ་འགྲོ་བ་དང་། མ་མཐོང་བའི་དོན་སྟོན་པ་དང་། འཇིག་རྟེན་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་དང་། འཇིག་རྟེན་སྟོང་པ་ཉིད་དུ་བརྗོད་པ་དང་། འཇིག་རྟེན་སྟོང་པ་ཉིད་དུ་ཤེས་པར་མཛད་པ་དང་། འཇིག་རྟེན་སྟོང་པ་ཉིད་དུ་མཐོང་བར་མཛད་པ་དང་། བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པ་ཉིད་དུ་སྟོན་པ་དང་། ཞི་བ་ཉིད་སྟོན་པ་དང་། འཇིག་རྟེན་འགོག་པ་དང་། འདུ་ཤེས་འགོག་པ་ཞེས་བྱ་བ་འདི་རྣམས་ཀྱི་ཤེས་པའི་རྣམ་པའི་བྱེ་བྲག་བཅུ་དྲུག······གིས་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་སྦྱོར་བ་དག······

མཆན་ ༡—(སྡེ་) རྟེན་[1]

མཆོད་པས་ན། ཤེས་པའི་མཚན་ཉིད་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱིས་བསྡུས་པ་ཡིན་ནོ། ༢༠-༢༢

དེ་ལྟར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་དགུས་ཤེས་པའི་མཚན་ཉིད་སྤྱིའི་ངོ་བོ་ཉིད་དུ་བརྗོད་ནས། ཤེས་པའི་རྣམ་པས་ཡོངས་སུ་བཅད་པ་རྣམས་ཀྱི་ཁྱད་པར་ཤེས་པར་བྱ་བ་ཡིན་པས་ཤེས་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི…
འོག་ཏུ་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པས་ཁྱད་པར་གྱི་མཚན་ཉིད།

བསམ་མི་ཁྱབ་སོགས་ཁྱད་པར་གྱིས། །
ཁྱད་ཞུགས་བདེན་པའི་སྤྱོད་ཡུལ་ཅན། །
སྐད་ཅིག་མ་ནི་བཅུ་དྲུག་གིས། །
ཁྱད་པར་མཚན་ཉིད་བཤད་པ་ཡིན། (༢༣) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པ་དང་། མི་མཉམ་པ་ལ་སོགས་པའི་ཁྱད་པར་གྱི་ཁྱད་པར་དུ་བྱས་པའི་སྡུག་བསྔལ་ལ་…
སོགས་པའི་བདེན་པའི་ཡུལ་ཅན་ཆོས་དང་རྗེས་སུ་ཤེས་པའི་བཟོད་པ་དང་…
ཤེས་པའི་མཚན་ཉིད་བཅུ་དྲུག་གིས་ནམ་ཤེས་པ་ ིད་ལ་སོགས་པའི་སྒྲོར་
བ་དག་མཆོད་པས་ན་ཁྱད་པར་གྱི་མཚན་ཉིད་ཡིན་ནོ།། ༢༣

ཡང་བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པ་ལ་སོགས་པའི་ཁྱད་པར་གང་ཡིན་ཞེ་ན། བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་གསུམ་པོ།

བསམ་མི་ཁྱབ་དང་མི་མཉམ་དང་། །
གཞལ་དང་བགྲང་ལས་ཡང་དག་འདས། །
འཕགས་པ་ཀུན་ཧྲུད་མཁས་པ་ཡིས། །
རིག་བྱ་ཐུན་མོང་མིན་ཤེས་ཉིད། (༢༤) །

ཤེས་མྱུར་བྲི་དང་གང་ཞེད་དང་། །
སྒྲུབ་དང་ཡང་དག་འགྲུབ་པ་དང་། །

དམིགས་པ་དེན་དང་བཅས་པ་དང་། །
མཐའ་དག་པ་དང་ཡོངས་འཛིན་དང་། (༢༤) །
རོ་མྱང་མེད་དང་ཁྱད་པར་ནི། །
བཅུ་དྲུག་བདག་ཉིད་ཤེས་བྱ་སྟེ། །
གང་གི་ལམ་ནི་གཞན་དག་ལས། །
ཁྱད་དུ་འཕགས་པས་ཁྱད་པར་ལམ། (༢༥) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པས་ལེགས་པར་ཡོངས་སུ་བཟུང་བའི་ཤེས་རབ་ཀྱི་སྟོབས་ཀྱིས་བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པ་ཉིད་དང་། མི་མཉམ་པ་ཉིད་དང་། གཞལ་བ་ལས་ཡང་དག་པར་འདས་པ་དང་། བགྲང་བ་ལས་ཡང་དག་པར་འདས་པ་དང་། འཕགས་པའི་གང་ཟག་ཐམས་ཅད་སྡུད་པ་དང་། མཁྱེན་བྱ་མཁས་པས་རིག་པར་བྱ་བ་ཉིད་དང་། ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་སྤྱོད་ཡུལ་མ་ཡིན་པའི་དངོས་པ་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་དང་། རང་གི་ལུགས་ལ་ལྟོས་པའི་མངོན་པར་ཤེས་པ་ཤིན་ཏུ་ཆུར་བའི་ཤེས་པ་དང་། ཀུན་རྫོབ་དང་དོན་དམ་པའི་བདེན་པ་ལ་བརྟེན་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་བྲི་བ་མེད་པ་དང་། གང་བ་མེད་པའི་ངོ་བ་དང་། འཁོར་གསུམ་རྣམ་པར་དག་པས་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་ཏུ་རབ་ཏུ་སྒྲུབ་པ་དང་། ཡང་དག་པའི་སྦྱོར་བས་བསྐལ་པ་དུ་མར་བསྒྲུབས་པའི་བསོད་ནམས་དང་ཡེ་ཤེས་ཡང་དག་པར་འགྲུབ་པ་དང་། རྣམ་པར་མི་རྟོག་པར་ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་དམིགས་པ་དང་། ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་རྟེན་དང་། སྦྱིན་ལམ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཡོངས་སུ་[1]རྫོགས་པའི་རྒྱུའི་ཚོགས་པ་དང་། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་གྱི་ཐབས་ཀྱིས་ཡོངས་སུ་བཟུང་བ་དང་། མངོན་པར་ཞེན་པའི་རོ་མྱང་བ་མེད་པ་དང་བཅུ་དྲུག་གི

མཆན༔—(སྣ) ཚོགས་[1]

བདག་ཉིད་ཅེས་བྱ་བ་ནི། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པའི་སྐད་ཅིག་མ་རྣམས་ཀྱི་ཁྱད་པར་ཡིན་ནོ། གང་གིས་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་ལས་རྣམས་ལས་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ལ་སོགས་པའི་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་གཉིས་ནི། ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་ཡིན་པར་ཁྱད་ཞུགས་སོ། །དེའི་ཕྱིར་དེ་དག་གི་ནི་ཞེ་སྐད་བཤད་པའི་ཁྱད་པར་དང་བྲལ་བའི་མངོན་པར་ཞེན་པ་ལ་སོགས་པ་སྐྱེ་བའི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གོ་སླ་བའི་ཕྱིར་མ་བཤད་དོ།། ༢༥-༢༦

ཁྱད་པར་གྱི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པར་བཅད་པ་རྣམས་ཀྱི་བྱེད་པ་གང་ཡིན་ཞེ་ན། བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་གཉིས་ཀྱིས་བྱེད་པའི་མཚན་ཉིད།

ཕན་དང་བདེ་དང་སྐྱོབ་པ་དང་། །
མི་རྣམས་ཀྱི་ནི་སྐྱབས་དག་དང་། །
གནས་དང་དཔུང་གཉེན་གླིང་དང་ནི། །
ཡོངས་འདྲེན་པ་ཞེས་བྱ་བ་དང་། (༢༧) །
ལྷུན་གྲིས་གྲུབ་དང་ཐེག་གསུམ་གྱི། །
འབྲས་བུ་མངོན་སུམ་མི་བྱེད་[1]དག །
ཐ་མ་རྟེན་གྱི་མཛད་པ་སྟེ། །
འདི་ནི་བྱེད་པའི་མཚན་ཉིད་ཡིན། (༢༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། མ་འོངས་པའི་ཕན་པ་དང་། ཚེ་འདིའི་བདེ་བ་དང་། སྡུག་བསྔལ་མེད་པའི་རྣམ་པར་སྨིན་པ་མ་ཡིན་པའི་ཆོས་ཉིད་ཉེ་བར་བསྟན་པའི་དོན་གྱིས། ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་ཐར་པ་ལ་སོགས་པའི་བྱེད་པ་གསུམ་མོ། །གཉེན་དུ་ཕན་པ་དང་། སྡུག་བསྔལ་གྱི་རྒྱུ་བཟློག་པ་དང་། འཁོར་བ་དང་ཞི་བ་ཉིད་ལས་འདས་པ་ལ་ཆ་མ་[illegible]ད་

མཆན་ཿ—(སྡེ) བདག[1]

དུ་རྟོགས་པ་དང་། རང་དང་གཞན་གྱི་དོན་རྟོགས་པའི་རྟེན་གྱི་ངོ་བོ་དང་། གཞན་གྱི་དོན་སྒྲུབ་པ་དང་། སེམས་ཅན་གྱི་དན་ལྷུན་གྱིས་གྲུབ་པར་འཇུག་པ་དང་། ཐེག་པ་གསུམ་གྱི་ངེས་པར་འབྱུང་བའི་འབྲས་བུ་མངོན་སུམ་དུ་མི་བྱེད་པ་ཞེས་བྱ་བ་འདི་ རྣམས་དུས་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་ཡང་དག་པར་ཉེ…བར་སྒྲུབ་པའི་དོན་གྱིས་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྐབས་ལ་སོགས་པའི་བྱེད་པ…བདུན་ནོ། །རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྟོན་པ་ཉེ་བར་བསྒྲུབ་པའི་དོན་གྱིས། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་ནི་རྟེན་གྱི་མཛད་པ་གཅིག་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་བྱེད་པའི་རྣམ་པ་དག་གིས་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་སྦྱོར་བ་དག་མཚོན་པས་ན་བྱེད་པའི…མཚན་ཉིད་ཡིན་ནོ།། ༢༧.༢༨

བྱེད་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་ཤེས་པར་བྱས་པ་རྣམས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་གང་ཡིན་ཞེ་ན། བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་གསུམ་གྱིས་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད།

ཉོན་མོངས་རྟགས་དང་མཚན་མ་དང་། །
མི་མཐུན་ཕྱོགས་དང་གཉེན་པོ་[1]དག །
དབེན་དང་དཀའ་དང་ངེས་པ་དང་། །
ཆེད་དུ་ཐ་དང་མི་དམིགས་དང་། (༢༩) །
མངོན་པར་ཞེན་པ་བཀག་པ་དང་། །
དམིགས་པ་ཞེས་ཇ་གང་ཡིན་དང་། །
མི་མཐུན་ཕྱོགས་པ་མེད་པ་[2]དང་། །
གཞི་མེད་འགྲོ་མེད་སྐྱེ་མེད་དང་། (༣༠) །
དེ་བཞིན་ཉིད་ནི་མི་དམིགས་དང་། །
ངོ་བོ་ཉིད་བཅུ་དྲུག་བདག་ཉིད། །

མཆན༔—(སྡེ) དང་[1] མེད་དང་དེ[2]

མཆོན་[1]བྱ་ལྟ་བུར་མཚོན་པས་ན། །

མཚན་ཉིད་[2]བཞི་པར་བཞེད་པ་ཡིན། (༢༧) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པའི་ཉོན་མོངས་པ་དང་། དེའི་རྟགས་ལུས་ཀྱི་གནས་ངན་ལེན་དང་། དེའི་མཚན་མ་ཚུལ་བཞིན་མ་ཡིན་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་ལ་སོགས་པ་དང་། འདོད་ཆགས་དང་འདོད་ཆགས་མེད་པ་ལ་སོགས་པ་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་དང་···· གཉེན་པོ་དག་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་དབེན་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་བཞིའོ། །དོན་དམ་པར་མེད་པའི་སེམས་ཅན་ཕྱུ་ངན་ལས་[3]འདའ་བར་དཀའ་བ་དང་། ཐེག་པ་གཞན་དུ་མི་ལྟུང་བའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་མཐའ་གཅིག་ཏུ་ངེས་པ་དང་། ཡུན་རིང་པོ་ནས་བསྒྲུབ་པར་བྱ་བ་མཆོག་ཉིད་ཀྱི་ཆེད་དུ་བྱ་བ་དང་། བསྒོམ་པར་བྱ་བ་དང་སྒོམ་པ་པོའི་ཆོས་མི་དམིགས་པ་དང་། དངོས་པོར་མངོན་པར་ཞེན་པ་མཐའ་དག་བཀག་པ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུ་དག་ནི། ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ལྔའོ།།

ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་དང་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་བསྡུས་པའི་དངོས་པོའི་ཁྱད་པར་ལ་དམིགས་པ་དང་། འཇིག་རྟེན་གྱི་སྐྱབ་པའི་འཛིན་པ་ལ་སོགས་པ་ལས་བཟློག་སྟེ་བསྟན་པས་མི་མཐུན་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ཐོགས་པ་མེད་པར་ཤེས་པ་དང་། ཤེས་བྱ་དང་ཤེས་པ་མི་དམིགས་པས་གཞི་མེད་པ་དང་། དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱིས་འགྲོ་བ་མེད་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པས་སྐྱེ་བ་མེད་པ་དང་། དངོས་པོ་དང་དངོས་པོ་མེད་པ་ལ་སོགས་པ་གསུམ་ཀྱི་ངོ་བོ་དེ་བཞིན་ཉིད་མི་དམིགས་པ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་ལྟ་བུ་དག་ནི་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་བདུན་ནོ། །དེ་ལྟར་ན་ངོ་བོ་ཉིད་བཅུ་དྲུག་གིས་ཟླ་བ་བཞིན་དུ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་སྦྱོར་བ་དག་མཚན་ཉིད་དང་ལྡན་པ···

མཆན་ ༔—(སྡེ་)ཆ་[1] (ཉི་)ཉི[2] འདས་པར་དཀའ་བ་[3] (སྡེ་) བརྡ་[4]

བཞིན་དུ་མཚོན་པས་དེ་ལྟར་ན་བཞི་པ་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་དུ་བཞེད་དོ།
།དེ་ལྟར་ན་སྦྱོར་གཅིག་ཏུ་བསྡོམས་ན་ནི་མཚན་ཉིད་དགུ་བཅུ་རྩ་གཅིག་ཏུ་.....
འགྱུར་རོ། ༢༨-༣༡

ཐར་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པའི་དགེ་བའི་རྩ་བ་དང་ལྡན་པ་ཁོ་ན་ལ་ཟབ་སྙད་བཤད་པའི་སྦྱོར་བ་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་འབྱུང་བས། ཐར་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ།

མཚན་མེད་རབ་ཏུ་སྦྱིན་ལ་སོགས། །
ཡང་དག་སྦྱབ་ལ་མཁས་པ་ནི། །
རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་རྟོགས་འདི་ལ། །
ཐར་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པར་འདོད། (༣༢) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། མཚན་མ་མེད་པར་དམིགས་པའི་ཤེས་པའི་རྣམ་པས། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ནས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་ཐུག་པ་རྣམས་རང་གི་རྒྱུད་ལ་སྐྱེད་[1]པར་མཁས་པ་ནི། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་པར་རྫོགས་པར་རྟོགས་པ་འདི་ལ་ཐར་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་ཡིན་པར་འདོད་དོ།། ༣༢

མཁས་པ་དེ་གང་ཡིན་ཞེ་ན། དེ་བསྟན་པའི་ཕྱིར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

སངས་རྒྱས་ལ་དམིགས་དད་པ་དང་། །
སྦྱིན་སོགས་སྦྱོར་ཕྱུལ་བརྩོན་འགྲུས་དང་། །
བསམ་པ་ཕུན་ཚོགས་དྲན་པ་དང་། །
རྣམ་པར་མི་རྟོག་ཏིང་འཛིན་དང་། (༣༣) །
ཆོས་རྣམས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ། །
ཤེས་པའི་ཤེས་རབ་དང་རྣམ་ལྔ། །

མཆན་ —(༡) བསྐྱེད་[1]

རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་རྣོན་པོ་ཡིས། །
རྟོགས་སླ་རྟུལ་པོས་རྟོགས་དཀར་བཞིན། (༣༨) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དད་པ་དང་། བརྩོན་འགྲུས་དང་། དྲན་པ་དང་། ཏིང་ངེ་འཛིན་དང་། ཤེས་རབ་ཁྱད་པར་ཅན། དབང་པོའི་ངོ་བོ་ཉིད་མ་ཡིན་པ་གྲངས་བཞིན་དུ། སངས་རྒྱས་དང་། ཕྱིན་པ་དང་། བསམ་པ་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་དང་། རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ལ་སོགས་པའི་[1] ཡུལ་རྣམ་པ་ལྔ་ལ་མཁས་པ་ཡིན་ནོ། །དེ་ལྟ་མོད་ཀྱི་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་འཐོབ་པ་མ་ཡིན་ཏེ། འདི་ལྟར་དད་པ་ལ་སོགས་པ་ཆེན་པོ་རྣོན་པོས་ནི་བླ་ན་མེད་པ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་རྟོགས་པར་སླ་ལ། དེ་དག་ཉིད་རྟུལ་པོས་ནི་རྟོགས་པར་དཀའོ་ཞེས་བྱ་བ་འདི་ནི་ཆོས་ཉིད་ཡིན་པས་ཤུགས་ཀྱིས་ན་འབྲིང་པོ་རྣམས་ཀྱིས་ནི་རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བྱང་ཆུབ་རྟོགས་ལ། ཆུང་ངུ་རྣམས་ཀྱིས་ནི་ཉན་ཐོས་ཀྱི་བྱང་ཆུབ་རྟོགས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་འདི་འཕངས་པ་ཡིན་ནོ།། ༣༢.༣༨

ཐར་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་སྐྱེས་པའི་སྐྱོ་བ་ཅན་ལ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་འབྱུང་བས།

དྲོ་བ་རྣམས་ཀྱི་དམིགས་པ་འདིར། །
སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཡིན་པར་བརྟགས། །
དེ་དག་ཉིད་ལ་སེམས་མཉམ་སོགས། །
རྣམ་པ་དག་ནི་བཅུར་བཤད་དོ། (༣༩) །

བདག་ཉིད་སྡིག་པ་ལས་ལྡོག་ཅིང་། །
སྦྱིན་ལ་སོགས་ལ་གནས་པས་གཞན། །

མཆན་༔—(ཉི་) རབ་ཕྱུར་རབ་[1]

དེ་དག་ལ་ནི་འགོད་པ་དང་། །
བསྔགས་པ་བརྗོད་དང་མཐུན་པ་ཉིད། (༢༨) །

ཅིར་གྱུར་དེ་བཞིན་བཟོད་པ་ནི། །
རང་གཞན་རྟེན་ཅན་བདེན་ཤེས་པ། །
ཆོས་མཆོག་དེ་བཞིན་སེམས་ཅན་རྣམས། །
སྨིན་བྱེད་སོགས་ཀྱིས་ཤེས་པར་བྱ། (༢༩) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་པར་རྫོགས་པར་རྟོགས་པ་འདི་ལ་མཉམ་པ་དང་། བྱམས་པ་དང་། ཕན་པ་དང་། ཁོང་ཁྲོ་བ་མེད་པ་དང་། རྣམ་པར་འཚེ་བ་མེད་པའི་སེམས་ཀྱི་རྣམ་པ་ལྔ་དང་། ཕ་དང་མའི་སེམས་དང་། སྤུན་དང་སྲིང་མོའི་སེམས་དང་། བུ་དང་བུ་མོའི་སེམས་དང་། བཤེས་དང་གྲོགས་ཀྱི་སེམས་དང་། གཉེན་དང་སྣག་གི་གཉེན་མཚམས་ཀྱི་སེམས་ཀྱི་རྣམ་པ་གཞན་ལྔས། སེམས་ཅན་ལ་དམིགས་པ་ནི་ཙོ་བར་གྱུར་པ་ཡིན་པར་བཞེད་དོ། །མདོར་ན་མི་དགེ་བ་དང་དགེ་བ་ལ་གྲངས་བཞིན་དུ་སྤོང་བ་དང་ལེན་པའི་སྒོ་ནས་ལྡོག་པ་དང་ཞུགས་པའི་བདག་ཉིད་ཅན། དེའི་སྒོ་ནས་གཞན་རྣམས་སྡིག་པ་ལས་ལྡོག་པ་དང་། དགེ་བ་ལ་གནས་པ་དག་ལ་སྦྱོར་བའི་རྣམ་པ་གཉིས་དང་། གཞན་བདག་ཉིད་དེ་བཞིན་ཉིད་དུ་ཞུགས་པ་ལ་བསྔགས་པ་བརྗོད་པ་དང་། མཐུན་པར་བྱེད་པ་རྣམ་པ་གཉིས་པོ་ཆོས་ཀྱིས་རབ་ཏུ་དབྱེ་བས་ནི་རྣམ་པ་མཐའ་ཡས་པ་ཞེས་བྱ་བ་དེ་རྣམས་ཀྱིས་སེམས་ཅན་ལ་དམིགས་པ་ནི་ཙོ་མོར་གྱུར་པ་ཡིན་ནོ། །ཅི་མོར་གྱུར་པ་ལ་རང་དང་གཞན་གྱི་རྟེན་གྱི་དབྱེ་བས་དམིགས་པ་དང་རྣམ་པ་དག་ཟི་ལྟ་བ་དེ་བཞིན་དུ་སྦྱོར་བ་དང་། བསྔགས་པ་བརྗོད་པ་དང་མཐུན་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ་རྣམས་ཀྱིས་རང་དང་གཞན་གྱི་རྟེན་གྱི་སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པ་ལ་དམིགས་པ་ནི་བཟོད་པ་ཡིན་ནོ།། སྔ་མ་བཞིན་དུ་རང་དང་གཞན་གྱི་རྟེན་ཅན་ཁོ་ན་སྨིན་པར་བྱེད་པ་དང་། གྲོལ་

བར་བྱེད་པ་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པ་དག་གིས་སེམས་ཅན་ལ་དམིགས་པ་ནི་ཆོས་ཀྱི་མཆོག་ཡིན་ནོ། དེ་ལྟར་ན་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་ཡིན་ནོ། །རྣམ་པ་དང་ལམ་དང་གཞི་ཐམས་ཅད་རྣམ་པར་སྒོམ་པའི་དབྱེ་བས་གོ་རིམས་བཞིན་དུ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་མངོན་པར་རྟོགས་པ་རྣམ་པ་གསུམ་ལ་འཇིག་རྟེན་པའི་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་རྟོགས་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བས་འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པའི་མཐོང་བ་དང་སྒོམ་པའི་ལམ་རྟོགས་པ་ཡིན་ལ། རྣམ་པ་ཀུན་མངོན་པར་རྫོགས་པར་རྟོགས་པ་ལ་སོགས་པ་གསུམ་ལ་ནི་སྒོམ་པ་གོང་ནས་གོང་གི་གནས་སྐབས་ཀྱི་ཁྱད་པར་གྱིས། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཁྱད་པར་གྱི་ལམ་གྱིས་བསྡུས་པའི་ཡེ་ཤེས་ཟག་པ་མེད་པ་ཆུང་ངུ་དང་འབྲིང་དང་དང་ཆེན་པོ་རིམ་གྱིས་སྐྱེ་བ་ཡིན་པས་ཅིག་ཅར་སྐྱེ་བ་དགག་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་ལ་སོགས་པའི་ཐ་སྙད་དུ་གསུངས་པ་ཡིན་པར་ཤེས་པར་བྱའོ། ༢༤-༢༥

ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་དགེ་འདུན་ལ་ཇི་སྐད་བཤད་པའི་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་འབྱུང་བས་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་དགེ་འདུན་གྱི་མཚན་ཉིད།

ངེས་འབྱེད་ཡན་ལག་ནས་བཟུང་སྟེ། །
མཐོང་དང་སྒོམ་པའི་ལམ་དག་ལ། །
བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་གང་དག་གནས། །
དེ་འདིར་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་ཚོགས། (༢༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དཔའ་བོ་གང་དག་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་བཞི་དང་། མཐོང་བའི་ལམ་དང་སྒོམ་པའི་ལམ་འདས་པར་འགྱུར་བ་ལ། དེ་དང་དེ་རྟོགས་པའི་ཚུལ་གྱིས་གནས་པ་དེ་དག་ནི། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སློབ་པ་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་དགེ་འདུན་ཡིན་ནོ། ༢༨

བམ་པོ་བཞི་པ།

དེ་རྣམས་ཀྱི་མཚན་ཉིད་ལ་འདྲིས་པ་གང་ཡིན་ཞེ་ན། དེ་ཞིག་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་གཅིག་གིས་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་ལ་གནས་པ་རྣམས་ཀྱི་མཚན་ཉིད།

གཟུགས་ལ་སོགས་ལས་ལྡོག་སོགས་དང་། |
རྣམ་པ་ཉི་ཤུར་བརྗོད་པ་ཡིས། |
ངེས་འབྱེད་ཡན་ལག་ལ་གནས་པའི། |
ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་མཚན་ཉིད་འདི། (༣༩) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལས་ལྡོག་པ་དང་། ཐེ་ཚོམ་མེད་པ་ལ་སོགས་པའི་རྣམ་པ། རྣམ་པ་ཉི་ཤུས་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་ལ་གནས་པ་རྣམས་ཀྱི་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་མཚན་ཉིད་ཤེས་པར་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། ༣༩

ཡང་ལྡོག་པ་ལ་སོགས་པའི་མཚན་ཉིད་དེ་དག་གང་ཡིན་ཞེ་ན། དེ་དག་བསྟན་པའི་ཕྱིར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་དྲུག་པོ།

གཟུགས་ལ་སོགས་ལས་ལྡོག་པ་དང་། |
ཐེ་ཚོམ་མི་[1]དལ་ཟད་པ་དང་། |
བདག་ཉིད་དགེ་བ་ལ་གནས་ཤིང་། |
གཞན་དག་དེ་ལ་འགོད་པ་དང་། (༤༠) |

གཞན་གྱི་དོན་དུ་སྦྱིན་སོགས་དང་། |
ཟབ་མོ་ནི་དོན་ལ་འང་སོམ་ཉི་མེད། |
བྱམས་ལུས་སོགས་དང་སྒྲིབ་པ་ནི། |
རྣམ་པ་ལྔ་དང་མི་འགྲོགས་དང་། (༤༡) |

མཆན་ ༡—(ཐེ་) ངལ་

བག་ལ་ཉལ་ཀུན་འཛོམས་པ་དང་། །
དྲན་པ་དང་ནི་ཤེས་བཞིན་དང་། །
གོས་ལ་སོགས་པ་གཙང་བ་དང་། །
ལུས་ལ་སྲིན་བུ་རྣམས་མི་འབྱུང་། (༨༦) །
ཀྱུ་ཀྱུ་མེད་སེམས་སྦྱངས་པ་ནི། །
ལེན་དང་སེར་སྣ་མེད་སོགས་དང་། །
ཆོས་ཉིད་བདེན་པར་འགྲོ་ཉིད་དང་། །
སེམས་ཅན་དོན་དུ་དཀྱུལ་ཚོལ་དང་། (༨༧) །
གཞན་གྱིས་[1]བཀྲི་བར་མི་བཏུབ་[2]དང་། །
ལམ་གཞན་ཉེ་བར་སྟོན་བདུད་ལ། །
བདུད་ཅེས་བྱ་བར་རྟོགས་པ་དང་། །
སངས་རྒྱས་དགྱེས་པའི་སྤྱོད་པ་སྟེ། (༨༨) །
རྟགས་ནི་ཉི་ཤུ་དེ་དག་གིས། །
དྲོད་དང་རྩེ་མོ་བཟོད་བཅས་དང་། །
ཆོས་མཆོག་རྣམས་ལ་གནས་པ་ནི། །
རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ལས་མི་ལྡོག (༨༩) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ལས་ལྡོག་པ་དང་། ཤེས་ནས་དད་པ་ཐོབ་པས་ཐེ་ཚོམ་ཟད་པ་དང་། སྨོན་ལམ་གྲུབ་པས་ལོག་པར་ལྟ་བ་དང་། དམྱལ་བ་དང་། ཡི་དྭགས་དང་། དུད་འགྲོར་སྐྱེ་བ་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་བཀའ་མི་ཐོས་པ་དང་། ལུས་མཐའ་འཁོབ་ཏུ་སྐྱེ་བ་དང་། དབང་པོ་མ་ཚང་བ་[3]དང་གླེན་པ་དང་ལྐུགས་པའི་དངོས་པོ་དང་། ལྷ་ཚེ་རིང་པོར་སྐྱེ་བ་ཞེས་བྱ་བ་མི་ཁོམ་པ་བརྒྱད་ཟད་པ་དང་། སྙིང་རྗེས་དབང་

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) དགྲི་[1] དག་[2] (གསེར་) བ་སྐྲད་[3]

དང་གཞན་དགེ་བའི་ཆོས་ལ་སྦྱོར་བ་དང་། བདག་དང་གཞན་དུ་བརྗེ་བ་ཉིད་ཀྱིས་སེམས་ཅན་གཞན་གྱི་ཡུལ་ལ་ཡོངས་སུ་བསྔོས་པའི་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་དང་། ཆོས་ཡང་དག་པར་རྟོགས་པས་ཟབ་མོའི་དོན་[1]ལའང་སོམ་ཉི་མི་བྱེད་པ་དང་། གཞན་ལ་ཕན་པ་ཉིད་དུ་ཞུགས་པས་བྱམས་པའི་ལུས་དང་ངག་དང་ཡིད་ཀྱི་ལས་དང་། སྦྱོར་བ་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པས་སྒྲིབ་པ་ལྔ་པོ། འདོད་པ་ལ་འདུན་པ་དང་། གནོད་སེམས་དང་། གཉིད་དང་རྨུགས་པ་དང་། རྒོད་པ་དང་འགྱོད་པ་དང་། ཐེ་ཚོམ་དག་དང་མི་འགྲོགས་པ་དང་། གཉེན་པོ་རྣམ་པར་བསྒོམས་པ་ཉིད་ཀྱིས་མ་རིག་པ་ལ་སོགས་པའི་བག་ལ་[2]ཉལ་ཐམས་ཅད་འཇོམས་པ་དང་། རྟག་ཏུ་མཉམ་པར་བཞག་པ་ཉིད་ཀྱིས་དྲན་པ་དང་ཤེས་བཞིན་དང་ལྡན་པ་དང་། གཙང་སྦྲ་ཀུན་ཏུ་སྤྱོད་པ་ཉིད་ཀྱིས་གོས་ལ་སོགས་པ་ཡོངས་སུ་སྤྱོད་པ་གཙང་བ་ཞེས་བྱ་བ་རྣམ་པ་བཅུ་གཅིག་དང་། དགེ་བའི་རྩ་བ་འཇིག་རྟེན་ལས་མངོན་པར་འཕགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ལུས་ལ་སྲིན་བུའི་རིགས་བརྒྱད་ཁྲི་མི་འབྱུང་བ་དང་། དགེ་བའི་རྩ་བ་རྣམ་པར་དག་པས་སེམས་གྱ་གྱུ་མེད་པ་དང་། རྙེད་པ་དང་བཀུར་སྟི་ལ་སོགས་པ་ལ་མི་ལྟ་བ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱུག་དར་ཁྲོད་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་སྦྱངས་པའི་ཡོན་ཏན་ཡང་དག་པར་ལེན་པ་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཁྱད་པར་[3]སྒྲུབ་པས་དེ་དག་དང་འགལ་བ་སེར་སྣ་དང་འཆལ་བའི་ཚུལ་ཁྲིམས་ལ་སོགས་པ་མེད་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་ཡང་དག་པར་བརྟགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཆོས་ཉིད་དང་མི་འགལ་བར་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དང་ལྡན་པར་འགྲོ་བ་དང་། འགྲོ་བ་བདག་[4]གིར་བྱས་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཞན་གྱི་དོན་དུ་དམྱལ་བ་འདོད་པ་ཞེས་བྱ་བ་རྣམ་པ་དྲུག་དང་། རྟོགས་པ་ལ་ཡིད་ཆེས་པའི་ཆོས་ཉིད་ཀྱིས་གཞན་གྱིས་བཀྲིར་མི་བཏུབ་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ཉིད་ཀྱི་ཐབས་ཤེས་པ་ལ་མཁས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ལམ་ལྟར་

མཆན། —(སྡེ་) ལ་ཡང་[1] ཉལ་བ་[2] བསྒྲུབས་[3] ཉིད་ཀྱིས་[4]
(ཅོ་) ཉིད་ཀྱིར་[4]

བཅོམ་པ་ཉེ་བར་སྟོན་པའི་བདུད་ལ་བདུད་ཉིད་དུ་དོགས་པ་ཞེས་བྱ་བ་རྣམ་པ་གཉིས་དང་། འཁོར་གསུམ་རྣམ་པར་དག་པས་སྦྱིན་པ་ཐམས་ཅད་ལ་སངས་རྒྱས་དགྱེས་པ་ཞེས་བྱ་བ་རྣམ་པ་གཅིག་གིས་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་དྲོ་བ་དང་། རྩེ་མོ་དང་། བཟོད་པ་དང་། ཆོས་ཀྱི་མཆོག་རྣམས་ལ་གནས་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་ལས་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པ་ཡིན་པར་རྟགས་ཉི་ཤུ་པོ་འདི་དག་གིས་ཤེས་པར་བྱའོ། ༨༠-༨༥

ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པའི་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་འོག་ཏུ། མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་མཚན་ཉིད་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་གཅིག་གིས་གསུངས་པ།

མཐོང་བའི་ལམ་ལ་བཟོད་པ་དང་། །
ཤེས་པའི་སྐད་ཅིག་བཅུ་དྲུག་ནི། །
བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་མི་ལྡོག་པའི། །
མཚན་ཉིད་ཡིན་པར་ཤེས་པར་བྱ། (༨༦) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པའི་སྒོ་ནས། ཆོས་དང་རྗེས་སུ་ཤེས་པའི་བཟོད་པ་དང་། ཤེས་པའི་སྐད་ཅིག་མ་བཅུ་དྲུག་ནི། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་མཐོང་བའི་ལམ་ལ་གནས་པ་རྣམས་ཀྱི་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་ནོ། ༨༦

སྐད་ཅིག་མའི་རྣམ་པ་ཅི་འདྲ་བ་ཞིག་མཚན་ཉིད་ཡིན་ཞེ་ན། རྣམ་པ་རྣམས་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་ལྔས་གསུངས་པ་ནི།

གཟུགས་སོགས་འདུ་ཤེས་ལྡོག་པ་དང་། །
སེམས་བརྟན་ཐེག་པ་དམན་དག་ལས། །
རྣམ་ལོག་བསམ་གཏན་ལ་སོགས་པའི། །
ཡན་ལག་ཡོངས་སུ་ཟད་པ་དང་། (༨༧) །

ལུས་སེམས་ཡང་བ་ཉིད་དང་ནི། |
འདོད་ལ་སྤྱོད་ལ་ཐབས་མཁས་དང་། |
དུག་ཏུ་ཚངས་པར་སྤྱོད་ཉིད་དང་། |
འཆི་བ་ནམ་པར་དག་ཉིད་དང་། (༦༨) |
ཕུང་སོགས་བར་ཆད་བྱེད་ནམས་དང་། |
ཚོགས་དང་དབང་སོགས་བཅས་པ་ཡི། |
གཡུལ་འགྱེད་སེར་སྣ་ལ་སོགས་ལ། |
སྦྱོར་དང་རྗེས་སུ་སྦྱོར་བ་ཡི། (༦༩) |
གནས་པ་སོ་སོར་བཀག་པ་དང་། |
ཚོས་ནི་རྟུལ་ཙམ་མི་དམིགས་ཉིད། |
རང་གི་ས་ལ་ངེས་པ་ཉིད། |
ས་གསུམ་ལ་ནི་གནས་པ་དང་། (༧༠) |
ཚོས་ཀྱི་དོན་དུ་སྲོག་གཏོང་བ། |
དེ་འདྲའི་སྐད་ཅིག་བཅུ་དྲུག་ནི། |
བློ་ལྡན་མཐོང་བའི་ལམ་གནས་ཀྱི། |
ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་རྟགས་དག་ཡིན། (༧༡) |

ཞེས་བྱ་བ་[1]གསུངས་སོ། རང་གི་མཚན་ཉིད་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཚོས་སུ་རྟོགས་པ་ལས་ལྡོག་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པའི་བྱིན་གྱིས་བརླབས་པས་བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་…… སེམས་བརྟན་པ་ཉིད་དང་། ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་ཚོས་ཁྱད་པར་ཅན་བསྒྲུབས་པས། ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཐེག་པ་ལས་སེམས་ནམ་པར་ལོག་པ་དང་། ཚོས་རབ་ཏུ་ནམ་པར་འབྱེད་པའི་མཐུས་བསམ་གཏན་དང་། གཟུགས་མེད་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་ལ་སོགས་པར་སྐྱེ་བའི་ཡན་ལག་…

མཆན: —(ཐེ་) བ་ཡིན་ནོ།[1]

ཡང་དག་པར་ཡོངས་སུ་ཟད་པ་ཞེས་བྱ་བ་བཞི་ནི་སྡུག་བསྔལ་གྱི་རྣམ་པ……
ཡིན་ནོ། །མི་དགེ་བ་དང་བྲལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་ལུས་དང་སེམས་ཡང་བ་དང་།
སེམས་ཅན་གདུལ་བའི་ཐབས་ལ་མཁས་པའི་མཐུས། མངོན་པར་ཞེན་
པ་མེད་པར་འདོད་པ་ལ་ཉེ་བར་སྤྱོད་པ་དང་། ཡུལ་གྱི་ཉེས་དམིགས་
མཐོང་བས་རྟག་ཏུ་ཚངས་པར་སྤྱོད་པ་ཉིད་དང་། སྐྱེས་བུ་དམ་པའི་ཆོས་
ཉིད་ཀྱིས་འཚོ་བའི་ཡོ་བྱད་ཡང་དག་པར་རྣམ་པར་དག་པ་ཉིད་ཅེས་བྱ་བ་
བཞི་ནི་ཀུན་འབྱུང་བའི་རྣམ་པ་ཡིན་ནོ། །སྟོང་པ་ཉིད་ལ་གནས་པ་ཉིད་
ཀྱིས་ཕུང་པོ་དང་སྐྱེ་མཆེད་དང་ཁམས་རྣམས་ལ་སྤྱོད་པ་དང་རྗེས་སུ་སྤྱོད……
པ་དག་ཏུ་མི་བྱའོ། །ཞེས་དེ་ལྟར་སྤྱོད་པ་དང་རྗེས་སུ་སྤྱོད་པའི་གནས་པ་
སོ་སོར་བཀག་པ་དང་། མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་བསལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་རྟོགས་
པའི་བར་ཆད་བྱེད་པའི་[1]ཆོས་རྣམས་ལ་སྔ་མ་བཞིན་དུ་སྤྱོད་པ་དང་རྗེས་སུ་
སྤྱོད་པའི་གནས་པ་སོ་སོར་བཀག་པ་དང་། རྣམ་པར་རྟོག་པའི་སྐྱོན་
ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཚོགས་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ལ་སྔ་
མ་བཞིན་དུ་སྤྱོད་པ་དང་རྗེས་སུ་སྤྱོད་པའི་གདམ་ལ་གནས་པ་སོ་སོར་བཀག་
པ་དང་། གཟུང་བ་དང་འཛིན་པ་དག་སྤང་བར་བྱ་བ་ཉིད་ཀྱིས་དབང་
པོ་དང་རྟེན་གྲོང་ཁྱེར་ལ་སོགས་པའི་གཡུལ་འགྱེད་པ་[2]ལ་སྔ་མ་བཞིན་དུ……
སྤྱོད་པ་དང་། རྗེས་སུ་སྤྱོད་པའི་གནས་པ་རྗེས་སུ་བཀག་པ་ཞེས་བྱ་བ་
བཞི་ནི་འགོག་པའི་རྣམ་པ་ཡིན་ནོ། །སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཁྱད་པར་
རྟོགས་པས་སེར་སྣ་དང་འཆལ་བའི་ཚུལ་ཁྲིམས་ལ་སོགས་པ་ལ་སྤྱོད་པ……
དང་རྗེས་སུ་སྤྱོད་པའི་གནས་པ་སོ་སོར་བཀག་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་
རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་གསུམ་གྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡིན་པས་རྟོགས་པའི་ཆོས་རྡུལ……
ཙམ་ཡང་མི་དམིགས་པ་དང་། མངོན་པར་ཡིད་ཆེས་པ་ཐོབ་པས་ཐམས་
ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་བདག་ཉིད་ཀྱི་རང་གི་ས་གསུམ་ལ་རྗེས་ལྟ་བ……

མཆན་ ༡—(སྡེ་) ཚོགས་རྣམས་[1]　པ་སྔ་[2]

བཞིན་དུ་ངེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་གནས་པ་དང་། གཅིག་ཏུ་གཞོལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ཀྱི་དོན་དུ་སྲོག་གཏོང་བ་ཞེས་བྱ་བ་བཞི་ནི་ལམ་གྱི་རྣམ་པ་ཡིན་ནོ། དེ་ལྟར་ན་བཟོད་པ་དང་། ཤེས་པའི་སྐད་ཅིག་མ་རྣམ་པ་བཅུ་དྲུག་གིས་བསྡུས་པ་འདི་རྣམས་ཡང་དག་པར་ཐོབ་པ་ན། དག་པ་འཛིག་རྟེན་པ་གཟུང་བ་དང་། འཛིན་པར་མངོན་པར་མ་ཞེན་པའི་རྣམ་པ་ཅན་རྫས་ཀྱི་སེམས་ཀྱིས་བསྡུས་པས་རང་དང……མཐུན་པའི་འབྲས་བུ་གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་འདུ་ཤེས་བཟློག་པ་ལ་སོགས་པ་བསྐྱེད་པའི་ཕྱིར། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་མཐོང་བའི་ལམ་ལ་གནས་པའི་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་མཚན་ཉིད་དག་ཡིན་ནོ། །རྣལ་འབྱོར་པ་རྣམས་ཀྱི་ཐ་སྙད་ནི་སེམས་ཅན་གདུལ་བའི་དགོས་པའི་དབང་མ་གཏོགས་པར……ཐམས་ཅད་དུ་རྟོགས་པ་དང་མཐུན་པ་ཁོ་ན་ཡིན་ནོ། །ཞེས་ཤེས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་ཉེ་བར་བརྟགས་ནས་བཤད་དེ། དེ་ལྟ་མ་ཡིན་ན་རྣལ་འབྱོར་པའི་རྒྱུད་ལ་སོ་སོ་རང་གིས་རིག་པའི་སྐད་ཅིག་མ་རྣམས་ཇི་ལྟར་གཞན……ཡིད་ཆེས་པར་བྱེད་པའི་མཚན་ཉིད་དག་ཡིན། ༨༧-༤༡

དེའི་འོག་ཏུ་སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་གནས་པའི་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་མཚན་ཉིད་ཡིན་པ་ལས་ལྷུགས་ལས་ཁྱད་པར་མ་བཟུང་བར་ཁྱད་པར་ཅན་ཀྱི་བློ་…མི་སྐྱེའོ། །ཞེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར་རེ་ཞིག་སྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་ཁྱད་པར།

སྒོམ་པའི་ལམ་ནི་ཟབ་པ་སྟེ། །
ཟབ་མོ་སྟོང་པ་ཉིད་ལ་སོགས། །
ཟབ་པ་དེ་ནི་སྒྲོ་འདོགས་དང་། །
སྐུར་[1]བའི་མཐའ་ལས་གྲོལ་བ་ཉིད། (༤༢) །

ཅེས་བྲ་བ་གསུངས་ཏེ། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ལ་ཡང་གཟུགས་མེད་ལ། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་གཟུགས་ལས་གཞན་པ་ཡང་

མཆན་ ༡—(སྐྱེ་)བའི་[1]

མ་ཡིན་པས། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་སྟོང་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ལ་སྒྲོ་འདོགས་པ་དང་། སྐུར་¹བའི་མཐའ་ལས་གྲོལ་བ་ཉིད་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི་ཟབ་མོ་སྟེ། སྟོང་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ཡིན་ལ། ཟབ་མོ་ཉིད་དང་ལྡན་པའི་ཕྱིར་སྒོམ་པའི་ལམ་ཟབ་པ་ཡིན་ནོ ། ༤༢

དེ་ལྟར་ཁྱད་པར་བསྟན་ནས་ཁྱད་པར་གྱི་གཞི།

ངེས་འབྱེད་ཡན་ལག་དང་མཐོང་བའི། །
ལམ་དང་སྒོམ་པའི་ལམ་ཉིད་ལ། །
ཡང་དང་ཡང་དུ་སེམས་པ་དང་། །
འཇལ་དང་ངེས་རྟོག་སྒོམ་པའི་ལམ། (༤༣) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཐོས་པ་དང་བསམས་པ་དང་བསྒོམས་པ་ལས་བྱུང་བའི་ཤེས་རབ་དག་གམ། ཉིང་ངེ་འཛིན་གྱི་སྦྱོར་བ་དང་དངོས་དང་རྗེས་ལས་བྱུང་བའི་ཤེས་རབ་ཀྱིས། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཡན་ལག་ལ་སོགས་པ་གསུམ་ལ་ངེས་པར་མཐོང་བའི་དོན་ཡང་དང་ཡང་དུ་སེམས་པ་དང་། འཇལ་བ་དང་ངེས་པར་རྟོག་པ་དག་ནི་སྒོམ་པའི་ལམ་རྒྱུན་ཆགས་པ་ཡིན་ནོ ། ༤༣

དེ་ནམ་པ་དུ་ཞིག་ཅེ་ན།

དེ་ནི་རྒྱུན་ཆགས་ཡིན་པའི་ཕྱིར། །
ཆུང་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོ་རྣམས། །
ཆུང་ངུའི་ཆུང་སོགས་དབྱེ་བ་ཡིས། །
རྣམ་པས་རྣམ་པ་དགུར་བཞེད་དོ ། (༤༤) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་དོན་མོངས་པ་ནི་རྣམ་པར་རྟོག་པའོ་ཞེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར། སྤྲད་པ་ཤིན་ཏུ་ཆེན་པོ་ནི་སྣང་བ་ཆུང་ངུས་སེལ་ལ། ཆུང་ངུ་ནི་ཆེན་པོས་སེལ་ཏོ། །ཞེས་ཟ

མཆན་ ༡—(སྣེ་) པའི་¹

བཞི་དཔེས་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཆེན་པ་དང་འབྲིང་དང་ཆུང་ངུ་རྣམས་རེ་རེ་ཞིང་། ཆེན་པོ་དང་འབྲིང་དང་ཆུང་ངུའི་བྱེ་བྲག་གིས་ཐ་དད་པའི་ཕྱིར། དེ་དག་གི་གཉེན་པོ་ཆུང་ངུ་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོ་རྣམས་ཀྱང་རེ་རེ་ཞིང་ཆུང་ངུ་དང་འབྲིང་དང་ཆེན་པོའི་བྱེ་བྲག་གིས་ཐ་དད་པའི་ཕྱིར་དེ་ལྟ་ན་དོན་དམ་པར་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པའི་སྒོ་ནས་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་གཉེན་པོའི་དབྱེ་བ་ལས་གྲངས་བཞིན་ནོ། འདོད་པའི་ཁམས་ལ་སོགས་པ་ས་དགུ་དག་ཏུ་རྣམ་པ་དགུ་རྒྱུན་ཆགས་སུ་འབྱུང་བའི་ཕྱིར། སྒོམ་པའི་ལམ་ཡིན་ནོ། ། ༤༨

རྒྱལ་བའི་ཡུམ་དེ་དང་དེ་ལས་རྣམ་པ་རེ་རེའི་དབང་དུ་མཛད་དེ། བསོད་ནམས་གྲངས་མེད་པ་དང་གཞལ་དུ་མེད་པ་དང་། ཚད་མེད་པ་སྐྱེ་བར་གསུངས་པའི་ཕྱིར་བྱེ་བྲག་རྣམ་པ་མང་བ་མ་ཡིན་ནམ། ཇི་ལྟར་རྣམ་པ་དགུ་ཞེས་བྱ་ཞེ་ན།

གྲངས་མེད་ལ་སོགས་བསྟན་པ་རྣམས། །
དམ་པའི་དོན་དུ་བཟོད་མ་ཡིན། །
ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ནི་ཐུགས་བརྩེ་བའི། །
རྒྱུ་མཐུན་དེ་དག་ཐུབ་པ་བཞེད། (༤༤) །

ཅེས་ཉེ་བ་གསུངས་ཏེ། གྲངས་མེད་པ་དང་། གཞལ་དུ་མེད་པ་དང་། ཚད་མེད་པ་བསྟན་པའི་[1]ཚིག་ཏུ་བརྗོད་པའི་ངོ་བོ་རྣམས་ཀྱིས་ནི། དོན་དམ་པར་[2]ནི་སྒོམ་པའི་ལམ་ཇི་སྐད་བཤད་པའི་མཚན་ཉིད་ཅན་དོན་གཅིག་ཏུ་རབ་ཏུ་[3]སྦྱོར་བ་ལ་ཐོག་མ་ལ་ལྟོས་ནས་ཉེ་བར་བསྐྱེད་པའི་ཐ་དད་པ་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོར་དབྱེ་བར་ཉེ་བ་བརྗོད་པ་མ་ཡིན་ནོ། །ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ནི་ཐ་དད་པའི་ཆོས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཇི་སྐད་བཤད་ཅིང་བསྟན་པ་དེ་དག་ཅིས་པའི་ཕྱི་རོ་རྣམ་པ་ལ་འབྲས་བུ་ཆེན་པོ་སྐྱེ་བ་རབ་ཏུ་སྟོན་པ་ཉིད་ཀྱིས་དམིགས་པ་

རང་དོན —(རི) ༡ ཚིག ༢ ན ༣ སྦྱར

མེད་པའི་ཐུགས་རྗེ་ཆེན་པོའི་རང་བཞིན་གྱི་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་རྒྱ་མཐུན་པར་གྱུར་པ་ཡིན་པར་དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་བཞེད་པས་མང་པོ་ཉིད་དུ་ཐལ་བར··མི་འགྱུར་རོ॥ ༤༤

སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་གོམས་པ་ཡུལ་དུ་བྱུང་བ་བྱར་མེད་པ་མ་ཡིན་ནམ། དེའི་ཕྱིར་ཅུང་ཟད་ཀྱང་མི་བྱེད་པ་ཁོ་ནའི་སྐྱོན་པའི་སྐྱེ་བོ་བློ་དམན་པའི་ངོར་དོགས་པ་བསུ་བར།

དངོས་པོ་བརྗོད་དུ་མེད་པ་ལ། །
ཉམས་པ་དང་ནི་འཕེལ་མི་རུང་། །
སྒོམ་ཞེས་བྱ་བའི་ལམ་གྱིས་ནི། །
ཅི་ཞིག་ཉམས་ཤིང་ཅི་ཞིག་འཐོབ། (༤༥) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཆོས་ཉིད་ཀྱི་རང་གི་ངོ་བོར་འདོད་པའི་ལམ་གྱི་དངོས་པོ། ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཡང་དག་པར་[1]ནི་དེ་ཉིད་དང་། གཞན་ཉིད་དང་གཉིས་ཀ་དང་གཉིས་ཀ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་དུ་བརྗོད་དུ་མེད···པ་ལ་སྒོམ་པ་ཡུལ་དུ་ཕྱིན་པར་བྱར་མེད་པའི་ཕྱིར། མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་དང་གཉེན་པོ་དག་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་འབྲལ་བ་དང་སྐྱེ་བར་མི་རུང····ངོ། །དེ་བས་ན་སྒོམ་པ་ཞེས་བྱ་བའི་ལམ་གྱིས་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་ངོ་བོ་ནི་ཅི་ཞིག་[2]དོར་རྣམ་པར་བྱང་བ་ནི་ཅི་ཞིག་འཐོབ་སྟེ། ཅུང་ཟད་ཀྱང་མི་བྱེད་པ་ཉིད་པས་ཉེ་བར་དགོད་པར་མི་བྱ་བ་ཁོ་ནའོ་ཞེ་ན། ༤༥

དེ་ལྟ་མ་ཡིན་ཏེ། འདི་ལྟར།

བྱང་ཆུབ་ཇི་ལྟར་དེ་བཞིན་དུ། །
འདི་ནི་འདོད་པའི་དོན་སྒྲུབ་བྱེད། །
བྱང་ཆུབ་དེ་བཞིན་ཉིད་མཚན་ཉིད། །
དེ་ཡང་དེ་ཡི་མཚན་ཉིད་བཞེད། (༤༦) །

མཆན ༔—(སྡེ) ན·[1] ཐོར·[2]

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཇི་ལྟར་ཁྱད་པར་དུ་བྱར་མེད་པའི་དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་བྱང་ཆུབ་སྤྲོས་པ་མེད་པའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་བདག་ཉིད་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་...ལ་སོགས་པའི་རང་བཞིན་གྱི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བདག་པོ་ཅན་གྱིས། གདུལ་བྱའི་སྐྱེ་བོ་རྣམས་ཀྱི་བསོད་ནམས་དང་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་ཇེས་སུ་མཐུན་པར་དོན་.....ཁྱད་པར་ཅན་སྣང་བའི་སེམས་བསྐྱེད་པའི་སྒོ་ནས་མངོན་པར་འདོད་པའི་དོན་..བྱེད་པ་དེ་བཞིན་དུ། བསྒོམས་པས་བློ་བུར་གྱི་དྲི་མ་དང་བྲལ་བའི་སྒོ་ནས་མངོན་སུམ་དུ་བྱས་པའི་ལམ་དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་འདི་ཡང་ཀུན་རྫོབ་...ཏུ་མངོན་པར་འདོད་པའི་དོན་གྱི་བྱ་བ་བྱེད་དོ། །དོན་དམ་པར་ནི་ཉམས་པ་དང་འཕེལ་བ་དགག་པའི་ཚུལ་དུ་བཞེད་པས་དེའི་ཚེ་སྦྱོར་བ་མེད་པ་ཉིད་..སྦྱོར་བ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་ཉེས་པ་མེད་དོ།། ༤༧

དེ་ལྟ་ཡིན་ན་ཡང་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡང་དོན་བྱེད་པར་མི་རུང་ངོ་སྙམ་པའི་དོགས་པ་བསལ་བར།

སེམས་ནི་སྔ་མས་བྱང་ཆུབ་པར། |
རིགས་མིན་ཕྱི་མས་ཀྱང་མ་ཡིན། |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སྔ་ཕྱིར་གྱུར་པའི་སེམས་རེ་རེ་ལ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བྱང་ཆུབ་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པའི་ནུས་པ་ཐམས་ཅད་མཆིས་པ་ཉིད་ལ.....སོགས་པའི་དོན་མཐའ་དག་མི་སྣང་བའི་ཕྱིར། རེ་རེས་བྱང་ཆུབ་པར་ནི་རིགས་པ་མ་ཡིན་ནོ། །འདོད་པའི་དོན་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པ་སྣང་བའི་སེམས་ཅིག་ཅར་ཌང་བ་མང་པོ་ཉིད་ཀྱིས་ཀྱང་མ་ཡིན་ཏེ། སེམས་ཅན་རྣམས་ནི་རྣམ་པར་ཤེས་པའི་རྒྱུད་རེ་རེ་བའོ་ཞེས་འབྱུང་བས་མི་སྲིད་པའི་ཕྱིར་རོ། །བླ་ན་མེད་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བྱང་ཆུབ་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པ་དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་...པ་ལ་སོགས་པ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་མ་འདྲེས་པ་བཅོ་བརྒྱད་ཀྱི་བར་རྫོགས་...པར་འགྱུར་བའི་རང་གི་ངོ་བོ་རིམ་གྱིས་འབྱུང་བ་སེམས་སྔང་བ་སྔ་ཕྱིར་གྱུར་

པ་སྔང་བོ་ཉིད་ཀྱིས་ཀྱང་མ་ཡིན་ནོ། དེ་བྱུང་མ་ཐག་ཏུ་རྗེས་སུ་འགྲོ་བ་མེད་པ་ཉིད་དུ་འཇིག་པས་ན་ཕན་ཚུན་འབྲེལ་བ་མེད་པའི་ཕྱིར་རོ།།

དེ་བས་ན་ཇི་ལྟར་དོན་ཁྱད་པར་ཅན་སྣང་བའི་སེམས་བསྐྱེད་པའི་སྒོ་ནས་དོན་བྱེད་ཅེ་ན། དེ་ནི་ཡང་དག་པ་མ་ཡིན་པས།

མར་མེའི་དཔེ་ཡི་ཚུལ་གྱིས་ནི། །
ཟབ་མོའི་ཆོས་ཉིད་རྣམ་པ་བརྒྱད། (༡༨) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཇི་ལྟར་མེ་ལྕེ་དང་སྙིང་པོ་བྲིད་པའི་སྐད་ཅིག་མ་དང་པོ་ལ། རང་གི་རྒྱུས་ཕན་ཚུན་གྱི་སྒོ་ནས་དུས་མཉམ་[1]པ་བྲིད་པ་བསྐྱེད་པས་ཁྱད་པར་ཅན་དུ་མ་བྱས་པའི་ཕྱིར། སྐད་ཅིག་མ་གཉིས་པ་མེད་པར་རྒྱུ་དང་འབྲས་བུའི་མཚན་ཉིད་སྨྲིག་པར་བྱེད་པ་དང་། བསྲེག་པར་བྲ་བ་མེད་ལ། དེ་བཞིན་དུ་མེ་ལྕེ་དང་སྙིང་པོ་ཁྱད་པར་ཅན་སྐྱེ་བ་སྐད་ཅིག་མ་གཉིས་པ་ལ་ཡང་། རྟག་ཏུ་ཡོད་པ་ལ་སོགས་པར་ཐལ་བར་འགྱུར་བས་སྐད་ཅིག་མ་དང་པོ་མེད་པར། ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡང་འབྱུང་བ་མེད་པའི་ཕྱིར། རྒྱུ་དང་འབྲས་བུའི་མཚན་ཉིད་སྨྲིག་པར་བྱེད་པ་དང་། བསྲེག་པར་བྲ་བ་མེད་དོ། །གང་གི་ཕྱིར་དེ་ལྟ་ཡིན་པ་དེའི་ཕྱིར་གང་གི་ཚེ་ཀྱེན་ཉིད་འདི་པ་ཙམ་གྱི་བདག་ཉིད་ཀྱི་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བའི་ཆོས་ཉིད་ཀྱིས་ན······ བརྟགས་གཅིག་པུར་ཉམས་དགའ་བ་ཉིད་དུ་རྒྱུ་དང་འབྲས་བུ་འབྲེལ་པའི་·· སྟོབས་ཀྱིས་གཉིས་ཀ་བྲིད་པའི་ཁྱད་པར་ཅན་གྱི་སྐད་ཅིག་དང་པོ་ལ་ལྟོས···· ནས། དེས་བྱས་པ་མཐུ་སྟུལ་དུ་ཕྱིན་པ་དང་ལྡན་པའི་ཁྱད་པར་ཅན་སྐད་ཅིག་མ་གཉིས་པ་ལ་སོགས་པ་ཡོད་ན། དེའི་ཚེ་རྒྱུ་མེད་པར་ཞིག་ཀྱང་རྒྱུ་དང་འབྲས་བུ་དག་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་དུས་མཉམ་དུ་སྐྱེ་བ་དང་འཇིག་པར··· དམིགས་པས། སྨྲིག་པར་བྱེད་པ་དང་བསྲེག་པར་བྲ་བ་ཡོད་དོ། དེ་བས་ན་སྐད་ཅིག་མ་དང་པོས་ཀྱང་[2]མེ་ལྕེའི་སྐད་ཅིག་མ་གཉིས་པ་ལ་ལ་[3]ལྟོས་པར··

མཆན། ༡—(སྡེ་) དུ་[1] ཀྱང་སྐད་[2] (ཅོ་) བཟློས་[3]

སྙིང་པོ་ན་བསྒོམས་ལ་སྐད་ཅིག་མ་གཉིས་པས་ཀྱང་མི་ལྡེའི་སྐད་ཅིག་མ་དང་
པོ་ལ་ན་[1]ལྟོས་པར་སྙིང་པོ་ན་བསྒོམས་པ་ཞེས་བྱ་བ་མར་མེའི་དཔེའི་ཚུལ་
སྐད་ཅིག་མ་སྔ་ཕྱིར་གྱུར་པ་གཉིས་ཡུལ་གཅིག་ལ་ཉེ་བར་སྦྱོར་བ་ཤེས་པར་
བྱེད་པ་ལྟར་ཡིན་པས། སྐད་ཅིག་མ་སྔ་མ་བཞིན་དུ་བྱང་ཆུབ་སྒྲུབ་པར་
བྱེད་པ་དངོས་པོ་ཚད་ཡོད་པ་ཞིག་སྣང་བའི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་སྔ་མ་ལ་བརྟེན་
ནས་དེ་ལ་སྣང་བའི་དོན་གྱིས་དབེན་པ་ལྷག་པར་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པའི་
དོན་སྣང་བའི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་ཕྱི་མ་སྐྱེ་བས་བྱང་ཆུབ་འཐོབ་པར་རིགས་སོ།།
ཇི་སྐད་སྨོས་པའི་དཔེ་ཁོ་ནས་ཟབ་མོ་འི་ཆོས་ཉིད་རྣམ་པ་བརྒྱད་ཀྱང་ཁོང་དུ་
ཆུད་པར་བྱ་བ་ཡིན་པས། སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་གནས་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་
དཔའ་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པ་རྣམས་ཀྱི་མཚན་ཉིད་བརྗོད་པའི་ཕྱིར། ༡༨

ཟབ་མོ་རྣམ་པ་བརྒྱད་ཡུལ་གང་ལ་ཡིན་ཞེ་ན།

སྐྱེ་བ་དང་ནི་འགག་པ་དང་། །
དེ་བཞིན་ཉིད་དང་ཤེས་བྱ་དང་། །
ཤེས་དང་སྤྱོད་དང་གཉིས་མེད་དང་། །
ཐབས་མཁས་པ་ལ་ཟབ་པ་ཉིད། (༡༩) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སྐད་ཅིག་སྔ་མ་དང་ཕྱི་མ་དག་གིས་
ཀྱང་མ་ཡིན་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པས་ཀྱང་མ་ཡིན་ལ་སྒོམ་པས་རྟོགས་པར་བྱ་
བའི་དོན་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་བསྟེན་ནོ། ཞེས་བྱ་བ་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་
པར་འབྱུང་བ་དང་། དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་བྱུང་བ་ཉིད་ནས་རང་བཞིན་གྱིས་
ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡང་འགག་གོ་ཞེས་བྱ་བ་འགག་པ་དང་།
གནས་སྐབས་ཐམས་ཅད་དུ་དེ་བཞིན་ཉིད་གོམས་ཀྱང་དེ་མངོན་དུ་མི་བྱེད་ཅེས་
བྱ་བ་དེ་བཞིན་ཉིད་དང་། དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་རང་བཞིན་གྱི་ཆོས་ཐམས་ཅད་
ལ་སྒྲིབ་པ་ར་སོགས་པ་རྣམ་པ་དུ་མ་རྗེས་སུ་སྒྲུབ་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཤེས་བྱ་དང་།

སྣར་ ༡—(༡) བལྟོས་[1]

དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་མཐོང་བ་མེད་པ་ཉིད་མཐོང་བ་ཡིན་ནོ་ཞེས་བྱ་བ་ཤེས་པ་དང་། ཆོས་ཉིད་ཀྱིས་ཐམས་ཅད་ལ་སྤྱོད་པ་མེད་པ་ཉིད་སྤྱོད་པའོ་ཞེས་བྱ་བ་སྤྱོད་པ་དང་གཉིས་སུ་མེད་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་དུ་ཐམས་ཅད་སྒྲུབ་པོ་ཞེས་བྱ་བ་གཉིས་སུ་མེད་པ་དང་། ཚོགས་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པ་ལ་དེའི་འབྲས་བུ་སངས་རྒྱས་ཉིད་མི་ཐོབ་[1]པ་ཞེས་བྱ་བ་ཐབས་ལ་མཁས་པ་སྟེ། བསམ་གྱིས་མི་ཁྱབ་པའི་རྣམ་པར་ཐར་པ་ཐོབ་པའི་སྒོ་ནས་ཤིན་ཏུ་འགལ་བའི་དོན་སྒྲུབ་པས་ཟབ་པ་ཉིད་ཡིན་ནོ། །སློབ་པ་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་ཚོགས་མཚན་ཉིད་དང་བཅས་པ་བཤད་ཟིན་ཏོ།། ༧༠

སློབ་པའི་ཚོགས་ཀྱི་ཆོས་ཐོབ་པ་སངས་རྒྱས་ཉིད་ཐོབ་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་འབད་པས། སངས་རྒྱས་ཉིད་ཐོབ་པའི་རྒྱུ་མཚན་འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་མཉམ་པ་ཉིད།

ཆོས་རྣམས་རྨི་ལམ་འདྲ་བའི་ཕྱིར། །
སྲིད་དང་ཞི་བར་མི་རྟོག་པ། །
ལས་མེད་ལ་སོགས་ཀླན་ཀ་ཡི། །
ལན་ནི་ཇི་སྐད་བཤད་པར་ཟད། (༦༠) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འཁོར་བ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བ་མི་མཐུན་པ་དང་གཉེན་པོ་རྣམས་སྣང་བཞིན་ཙམ་གྱི་ངོ་བོས་རྨི་ལམ་དང་འདྲ་བ་ཉིད་དུ་རྟོགས་པའི་ཕྱིར་འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་དག་ལ་ཐ་དད་པ་ཉིད་དུ་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པས་ན་མཉམ་པ་ཉིད་དོ། །རྨི་ལམ་དང་འདྲ་བ་ཉིད་ཡིན་ན་མི་དགེ་བ་བཅུ་དང་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་མེད་པས། ག་ཉིད་ན་ལོག་པའི་གནས་སྐབས་ན་ཡང་ག་ཉིད་ལོག་པའི་གནས་སྐབས་བཞིན་དུ…… འགྱུར་བ་ན་ཡིན་ནམ་ཞེས་བྱ་བའི་ཀླན་ཀ་རྣམས་ཀྱི་ལན་ནི། ཇི་སྐད་དུ་རྩོལ་གྱི་དོན་དུ་སྨྲ་བའི་ལུགས་ལ་སྐད་ཅིག་མ་ཉིད་ཀྱིས་རྒྱ་ཆེར་པར་འཛིག

མཆན་ ༡—(སྡེ་) ཐོབ་ཞེས་[1]

པ་ཡིན་ལ། གྲུབ་པའི་མཐའ་ལས་ཀྱང་། འཇིག་རྟེན་སྣ་ཚོགས་ལས་
ལས་སྐྱེས། ཞེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར། དོན་དམ་པར་སྡུས་ཀྱང་སྡུ་ཡང་
བསྲེད་པ་[1]ཡང་མེད། མ་བསྲེད་པ་ཡང་མ་ཡིན། སྡུས་ཀྱང་སྡུའི་དོར་
བླངས་པ་ཡང་མེད། མ་བླངས་པ་ཡང་མ་ཡིན། ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་
པའི་ཕྱོགས་ལ་རྒྱུན་འཇུག་པ་དང་འགལ་བའི་དངོས་པོ་བསྐྱེད་པ་ལ་གསོད་
པ་ལ་སོགས་པར་རྟོགས་པའི་སྒོ་ནས་ཙམ་བཞིན་མ་ཡིན་པའི་ཡིད་ལ་བྱེད་
པ་ལ་སོགས་པ་དང་ལྡན་པ་ལ་མི་དགེ་བ་ལ་སོགས་པ་དང་འདྲ་བར་སྒྲོག་
གཅོད་པ་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པར་འཇོག་པ་དེ་བཞིན་དུ། དངོས་པོ་སྣི་
ལས་དང་འདྲ་ཡང་ཕྱིན་ཅི་ལོག་གི་འཆིང་བ་མཐའ་དག་མ་ཉམས་པ་རྣམས
ལ་དེ་དང་མཐུན་པའི་དོན་གྱི་དངོས་པོ་ལ་སོགས་པ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པས
ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པའི་ལན་དེ་དང་དེ་ཕྱོགས་གཞན་ནས་གསུངས་སོ།།
ཞེས་བྱ་བར་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱའོ། །གཞན་ཡང་། རྨི་ལམ་སེམས་ནི་
གཉིད་ཀྱིས་ཉམས། །དེས་ན་འབྲས་བུ་འདྲ་མ་ཡིན། །ཞེས་བྱ་བས་དཔེ་
མ་གྲུབ་བོ། །དེ་བཞིན་དུ་རྨི་ལམ་ན་ཡང་དགེ་བ་དང་མི་དགེ་བ་སྤྱད་
པ་ནི། སད་པའི་གནས་སྐབས་ན་ཀྱེ་མ་བྱས་སོ་ལེགས་པར་བྱས་སོ་ཞེས་
རྗེས་སུ་ཡིད་རང་ན། རྗེས་ཀྱི་གནས་སྐབས་ཀྱི་སེམས་ཀྱི་མངོན་པར་ཞེན་
པའི་གསོས་ཀྱིས་ཡོངས་སུ་གསོས་ཏེ། དེའི་ཕྱིར་ཡང་དཔེ་མ་གྲུབ་པས་
འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་ནི་མཉམ་པ་ཉིད་དོ།། ༦༠

གཉིས་ཀ་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་རྣམ་པར་སྒོམ་པ་ནི་རང་གི་སངས་
རྒྱས་ཀྱི་ངོར་དུ་སངས་རྒྱས་སུ་འགྱུར་བས། དེའི་འོག་ཏུ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་
ངང་ཡོངས་སུ་དག་པ།

སེམས་ཅན་འཇིག་རྟེན་དེ་བཞིན་དུ། །
སྣོད་ཀྱི་འཇིག་རྟེན་མ་དག་པ། །

བསྲེད་ :—(སྡེ་) བ་སྲེད་[1]

དེ་ལ་དག་པར་བསྒྲུབ་པ་ཡིས། །
སངས་རྒྱས་ཞིང་ནི་དག་པ་ཉིད། (༩༡) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སེམས་ཅན་དང་སྣོད་ཀྱི་འཇིག་རྟེན་གྱི་བྱེ་བྲག་གིས། སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་རྣམ་པ་གཉིས་ལ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་བཀྲམ་པ་དང་སྙོམ···པ་དང་། རྫོ་བ་དང་ཚེར་མ་ལ་སོགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་མ་དག་པ་གང་ཡིན་པ་དེའི་གཉེན་པོར་ལྷའི་ཉེ་བར་སྤྱད་པདང་། གསེར་གྱི་ས་ཕྱོགས་ལ་སོགས་པ་དག་པར་བསྐྱེད་པའི་སྒོ་ནས་རྣམ་པར་དག་པ་ནི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་རྣམ་པར་དག་པའོ།། ༩༡

རང་གི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་རྣམ་པར་དག་པ་བསྒྲུབས་[1]པ་ནི་ཐབས་མཁས་པས་སྐལ་བ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་མཛད་པ་བྱ་དགོས་པས་ཐབས་ལ་མཁས་པ།

ཡུལ་དང་སྤྱོར་བ་ཅན་འདི་ནི། །
དགྲ་རྣམས་ལས་ནི་འདས་པ་དང་། །
མི་གནས་ཇི་བཞིན་ཤུགས་དང་ནི། །
ཐུན་མོང་མ་ཡིན་མཚན་ཉིད་དང་། (༩༢) །
མ་ཆགས་པ་དང་མི་དམིགས་དང་། །
མཚན་མ་སྨོན་ལམ་ཟད་པ་དང་། །
དེ་ཡི་རྟགས་དང་ཚད་མེད་པ། །
ཐབས་ལ་མཁས་པ་རྣམ་པ་བཅུ། (༩༣) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བར་ཆད་ཀྱི་ཆོས་ལས་ཡང་དག་པར་[2]བཀྲལ་བས་ལྷ་ལ་སོགས་པའི་བདུད་ལས་འདས་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་མཉམ་པ་ཉིད་རྣམ་པར་བསྒོམས་པས་མི་གནས་པར་གནས་པ་དང་། སྔོན་ལས་གྲུབ་པས་གཞན་གྱི་དོན་སྤྱོད་ཀྱི་ཤུགས་ཀྱིས་ [3]འཕངས་པ་ཉིད་པ་དང་།

མཆན ༔—(སྡེ་) པས་[1] ཀྲལ་[2] ཕངས་[3]

པ་ཡིན་ལ། གྲུབ་པའི་མཐའ་ལས་ཀྱང་། འཇིག་རྟེན་སྣ་ཚོགས་ལས་
ལས་སྐྱེས། ཞེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར། དོན་དམ་པར་སུས་ཀྱང་སུ་ཡང་
བསད་པ་[1]ཡང་མེད། མ་བསད་པ་ཡང་མ་ཡིན། སུས་ཀྱང་སུའི་ནོར་
བླངས་པ་ཡང་མེད། མ་བླངས་པ་ཡང་མ་ཡིན། ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་
པའི་ཕྱོགས་ལ་རྒྱུད་འཇུག་པ་དང་འགལ་བའི་དངོས་པོ་བསྐྱེད་པ་ལ་གསོད་
ང་ལ་སོགས་པར་རྟོགས་པའི་སྒོ་ནས་ཙམ་བཞིན་ མ་ཡིན་པའི་ཡིད་ལ་བྱེད་
པ་ང་སོགས་པ་དང་ཟད་པ་ལ་མི་དགེ་བ་ལ་སོགས་པ་དང་འདྲ་བར་སྤྲོག
གཅོད་ང་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པར་འཇོག་པ་དེ་བཞིན་དུ། དངོས་པོ་ནི་
ལས་དང་འདྲ་ཡང་ཕྱིན་ཅི་ལོག་གི་འཆིང་བ་མཐའ་དག་མ་ཉམས་པ་རྣམས
ར དེ་དང་མཐུན་པའི་དོན་གྱི་དངོས་པོ་ལ་སོགས་པ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པས
ཉེས་ང་ང་ལ་སོགས་པའི་ལན་དེ་དང དེ་ཕྱོགས་གཞན་ནས་གསུངས་སོ ||
ཉེས་ང་བར་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱའོ། །གཞན་ཡང་། མི་ལས་སེམས་ནི་
གཙོ་ང་ཀྱིས་ཟམས། །དེས་ན་འབྲས་བུ་འདྲ་བ་ཡིན། །ཞེས་བྱ་བས་དཔེ་
ར་ཟླ་བ་བོ། ། དེ་བཞིན་དུ་མི་ལས་ན་ཡང་དགེ་བ་དང་མི་དགེ་བ་སྤྲད་
པ་ནི། སྨད་ང་ནི་གནས་སྐབས་ན་ཀུ་ས་ཊས་སོ་ལེགས་པར་བྱས་སོ་ཞེས
ཟེར་་མ་ཡིད་རང་ན། ཟེར་ཀྱི་གནས་སྐབས་ཀྱི་སེམས་ཀྱི་མངོན་པར་ཞེན་
པའི་གཏོར་མ་ཀྱིས་ཡོངས་སུ་གསོས་ཏེ། དེའི་ཕྱིར་ཡང་དཔེ་མ་གྲུབ་པས
འཁོར་ར དང་ཐ་དད་ལས་འདས་པ་ནི་མ་མ་པ་ཡིན་ནོ || ༥༠

གཞི་མ་ཀ་ན་ར་བ་ཉིད་དུ་རྣམ་པར་སྨིན་པ་ནི་རང་གི་སངས་
རྒྱས་ཀྱི་ཉེར་དུ་སངས་རྒྱས་སུ་འགྱུར་བས། དེའི་འོག་ཏུ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་
ཞིང་ཡོངས་སུ་དག་པ།

མི་བས་ཅན་འཇིག་རྟེན་དེ་བཞིན་དུ། །
སྣོད་ཀྱི་འཇིག་རྟེན་ལ་དག་པ། །

སངར་ [1]—(རྫི་) པ་མེད་[1]

དེ་ལ་དག་པར་བསྒྲུབ་པ་ཡིས། །
སངས་རྒྱས་ཞིང་ནི་དག་པ་ཉིད། (༦༡) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སེམས་ཅན་དང་སྣོད་ཀྱི་འཇིག་རྟེན་གྱི་བྱེ་བྲག་གིས། སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་རྣམ་པ་གཉིས་ལ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་བཀྲིས་པ་དང་སྐྱོམ་···པ་དང་། རྫོ་བ་དང་ཚེར་མ་ལ་སོགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་མ་དག་པ་གང་ཡིན་པ་དེའི་གཉེན་པོར་ལྷའི་ཉེ་བར་སྤྱད་པ་དང་། གསེར་གྱི་ས་ཕྱོགས་ལ་སོགས་པ་དག་པར་བསྐྱེད་པའི་སྒོ་ནས་རྣམ་པར་དག་པ་ནི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་རྣམ་པར་དག་པའོ॥ ༦༡

རང་གི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་རྣམ་པར་དག་པ་བསྒྲུབས་[1]པ་ནི་ཐབས་མཁས་པས་སྐལ་བ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་མཛད་པ་བྱ་དགོས་པས་ཐབས་ལ་མཁས་པ།

ཡུལ་དང་སྦྱོར་བ་ཅན་འདི་ནི། །
དགྲ་རྣམས་ལས་ནི་འདས་པ་དང་། །
མི་གནས་ཇི་བཞིན་ཤུགས་དང་ནི། །
ཐུན་མོང་མ་ཡིན་མཚན་ཉིད་དང་། (༦༢) །
མ་ཆགས་པ་དང་མི་དམིགས་དང་། །
མཚན་མ་སྨོན་ལམ་ཟད་པ་དང་། །
དེ་ཡི་རྟགས་དང་ཚད་མེད་པ། །
ཐབས་ལ་མཁས་པ་རྣམ་པ་བཅུ། (༦༣) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བར་ཆད་ཀྱི་ཆོས་ལས་ཡང་དག་པར་[2]བགྲལ་བས་ལྷ་ལ་སོགས་པའི་བདུད་ལས་འདས་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་མཉམ་པ་ཉིད་རྣམ་པར་བསྒོམས་པས་མི་གནས་པར་གནས་པ་དང་། སྔོན་ལམ་གྱུབ་པས་གཞན་གྱི་དོན་སྤྱོད་ཀྱི་ཤུགས་ཀྱིས་[3]འཕངས་པ་བྱེད་པ་དང་།

མཆན ༔—(སྡེ་) ཡས་[1] ཀྱང་[2] འཕགས་[3]

དཀའ་བ་སྤྱོད་པ་ཐམས་ཅད་ཞེན་དུ་གོམས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པ···
དང་། ཆོས་དཀར་པོ་རྣམ་པར་དག་པས་ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་འཛིན་པ་མེད་
པ་དང་། རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱིས་མི་དམིགས་པ་དང་།
རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་མཚན་མ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་མཚན་མ་མེད་པ་དང་།
རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་སྨོན་པ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྨོན་པ་མེད་པ་དང་། དེ་
བཞིན་དུ་བདང་བ་ཅན་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་ཆོས་བརྗོད་པས། ཕྱིར་མི་ལྡོག་
པའི་རྟགས་དང་། ཡུལ་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཚད་མེད་པ་སྟེ།
ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་ཡུལ་རྣམ་པ་བཅུ་མངོན་སུམ་དུ་བྱ་བ་ལ····
དུས་དང་། དུས་མ་ཡིན་པ་ཤེས་པའི་སྦྱོར་བ་ནི། ཐབས་ལ་མཁས་
པ་ཡིན་ནོ།། ༦༢.༦༣

ཤེས་རབ་ཀྱི་པ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ཅེས་བྱ་བ་ལས་སྐབས་བཞི་པའི་འགྲེལ་པའོ།། །།

༄༅ རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་པར་རྫོགས་པར་རྟོགས་པ་ཐོབ་པ་ལ། རབ་ཀྱི་མཐར་ཕྱིན་པའི་རྟོགས་པ་འབྱུང་བས། གོ་སླ་བར་བྱ་བའི་ཕྱིར་རྟགས་ལ་སོགས་པ་བསྟན་པ་རྗེས་སུ་འགྲོ་བའི་རྩེ་མོའི་མངོན་པར་རྟོགས་པ།

རྨི་ལམ་ན་ཡང་ཆོས་རྣམས་ཀུན། །
རྨི་ལམ་ལྟ་བུར་ལྟ་ལ་སོགས། །
རྩེ་མོར་ཕྱིན་པའི་སྦྱོར་བའི་རྟགས། །
རྣམ་པ་བཅུ་གཉིས་དག་ཏུ་བཞེད། (༡) །

ཅེས་གསུངས་ཏེ། ཞེན་དུ་གོམས་པའི་ཕྱིར་རྨི་ལམ་གྱི་གནས་སྐབས་ན་ཡང་ཆོས་ཐམས་ཅད་རྨི་ལམ་དང་འདྲ་བ་ལ་སོགས་པར་ལྟ་བ་དང་། ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་ས་ལ་དགའ་བའི་སེམས་མི་བསྐྱེད་པ་དང་། དེ་

བཞིན་གཤེགས་པ་ལ་སོགས་པ་མཐོང་བ་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་རྫུ་འཕྲུལ་གྱི་རྣམ་པར་འཕྲུལ་པ་དམིགས་པ་དང་། [1]དམ་པའི་ཆོས་སྟོན་པའི་སེམས་སྐྱེ་བ་དང་། དམྱལ་བ་ལ་སོགས་པའི་སེམས་ཅན་མཐོང་བ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བ་རང་གི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་དུ་ངན་སོང་སྦྱོང་བ་རྗེས་སུ་དྲན་པ་དང་། གྲོང་ཁྱེར་ལ་སོགས་པ་ཚིག་པ་རབ་ཏུ་ཞི་བར་བྱེད་པའི་བདེན་པའི་བྱིན་གྱིས·····བརླབས་གྲུབ་པ་དང་། གནོད་སྦྱིན་ལ་སོགས་པ་མི་མ་ཡིན་[2]མེད་པར་བྱེད་པའི་བདེན་པའི་ཚིག་གྲུབ་པ་དང་། རང་ཉིད་མངོན་པར་ཤེས་པས་ཕ་རོལ་གནོན་པའི་དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་བསྟེན་པ་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་སློབ་པ་དང་། ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་མེད་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་བྱང་ཆུབ་ལ་ཉེ་བར་གྱུར་པ་ཞེས་བྱ་བ་རྣམ་པ་བཅུ་གཉིས་ནི་རྩེ་མོའི་མངོན་པར་རྟོགས་པ་ཐོབ་པའི་གནས་སྐབས་ཀྱི་ཁྱད་པར་གྱི་རྟགས་ཡིན་ནོ།། ༡

དེ་ལྟར་རྟགས་ཀྱིས་མཚོན་པའི་རྣམ་པར་འཕེལ་བ་རྣམ་པ་དུ་ཞིག་ཡོད་ཅེ་ན། རྣམ་པར་འཕེལ་བ།

འཛམ་བུ་གླིང་གི་སྐྱེ་བོ་སྟེད། །
སངས་རྒྱས་མཆོད་པའི་དགེ་ལ་སོགས། །
རྣམ་མང་དུ་ནི་དཔེར་མཛད་ནས། །
རྣམ་འཕེལ་བཅུ་དྲུག་བདག་ཉིད་དོ། (༢) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འཛམ་བུ་གླིང་ལ་སོགས་པ་སྟོང་གསུམ་གྱི་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཀྱི་སེམས་ཅན་སྟེད་ཀྱི་དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ལ་······མཆོད་པ་[3]བས་ལྷག་པ་དང་། ཁྱད་པར་དུ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་དང་། མི་སྐྱེ་བའི་ཆོས་ལ་བཟོད་པ་ཐོབ་པ་དང་། བྱང་ཆུབ་པར་བྱ་བ་དང་། བྱང་ཆུབ་པར་བྱེད་པའི་ཆོས་རྣམས་ནི་དམིགས་པ་

མཆན་ ༔—(སྡེ་) དང་། ཆོས་[1] པ་[2] (ཅོ་) མཆོད་པས་ལྷག་[3]

དང་། དགེ་བ་བཅུ་ལ་སོགས་པ་དང་། གཟུགས་མེད་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་ཐོབ་པ་ལས་ཆུད་པར་དུ་འཕགས་པ་དང་། ལྷའི་རིས་ཐམས་ཅད་ཉེ་བར་འོང་བ་དང་། བདུད་ཐམས་ཅད་ཟིལ་གྱིས་གནོན་པ་དང་། སྟོན་པ་དང་འདྲ་བར་སྐྱེ་བོ་ལ་མཆོངས་པར་གནས་པ་ཞེས་བྱ་བ་བསོད་ནམས་རྣམ་པ་བརྒྱད་དང་། ཡང་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཐབས་ལ་མཁས་པས་བསླབ་པ་ཡོངས་སུ་དག་པ་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་རིགས་ཅན་དུ་འགྱུར་བ་དང་། རབས་སུ་སངས་རྒྱས་ཉིད་འཐོབ་པའི་རྒྱུ་མཚན་དང་། ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་སེམས་མི་སྐྱེ་བ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་དང་ལྡན་པར་རྟོགས་པའི་སེམས་རབ་ཏུ་མི་སྐྱེ་བ་དང་། ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཀུན་བསྡུས་པ་ཤེས་པ་དང་། ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་ཐམས་ཅད་འཐོབ་པ་དང་། ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ལ་ཉེ་བར་གྱུར་པ་ཞེས་བྱ་བ་བསོད་ནམས་གཞན་རྣམ་པ་བརྒྱད་དང་། མི་རྟག་ལ་སོགས་པས་སངས་རྒྱས་མཆོད་པའི་དགེ་བ་ལ་སོགས་པ་རྣམ་པ་མང་པོ་དཔེར་མཛད་ནས་གོང་ནས་གོང་དུ་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་གནས་སྐབས་བཅུ་དྲུག་གི་ངོ་བོ་ཉིད་ནི་རྣམ་པར་འཕེལ་བ་ཡིན་ནོ།། ༢

དེ་ལྟར་རྣམ་པར་འཕེལ་བའི་རྣམ་པར་སྤེལ་བའི་རང་དབང་དུ་གྱུར་པ་བཟང་ཕྱིན་པའི་མཚན་ཉིད་རྣམས་ནི་ངེས་པར་བསྟན་པ་ཡིན་པས་ངེས་པར་བརྟན་པ།

ཀུན་བརྟེན་ཉིད་གསུམ་ཆོས་རྣམས་ཀྱི། །
ཡོངས་སུ་རྫོགས་པ་བླ་མེད་པ། །
ཐབས་ཅན་དོན་ཡོངས་མི་གཏོང་བ། །
བརྟན་པ་ཉིས་ནི་མངོན་པར་བརྗོད། (༢) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཇི་ལྟར་ཡང་དག་པའི་ཐབས་ལ་མཁས་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་རྟོགས་པའི་གནས་སྐབས་ན། སྙིང་རྗེ་

ཆེན་པོ་མངོན་དུ་བྱེད་པའི་ངོ་བོས་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་ཡོངས་སུ་མི་གཏོང་བའི་མཚན་ཉིད། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ཇི་སྐད་བཤད་པའི་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་ཆོས་སེམས་བསྐྱེད་པ་ལ་སོགས་པ་གོང་དུ་སྨོས་པ་རྣམས་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པ་བླ་ན་མེད་པ་ནི་ངེས་པར་བརྟན་ཡིན་ནོ ༎ ༢

དེ་ལྟར་ངེས་པར་བརྟན་པར་བྱེད་པས་ངེས་པར་བརྟན་པར་འགྱུར་བའི་མཚན་ཉིད་ནི་སེམས་ཀུན་དུ་གནས་པ་ཡིན་པས་སེམས་ཀུན་དུ་གནས་པ།

གླིང་བཞི་པ་དང་སྟོང་དག་དང་། །
སྟོང་གཉིས་གསུམ་དག་དཔེར་མཛད་ནས། །
བསོད་ནམས་མང་པོ་ཉིད་ཀྱིས་ནི། །
ཏིང་འཛིན་ཡོངས་སུ་བསྒྲགས་པ་ཡིན། (༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཚད་སྲིད་པ་ནི་སྲང་ཚད་ཀྱིས་གཞལ་བར་ནུས་སོ། །ཞེས་བྱ་བའི་ཚུལ་གྱིས་གླིང་བཞི་པ་ལ་སོགས་པ་སྟོང་གསུམ་པའི་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་རྣམས་ཀྱིས་ཕ་རོལ་དུ་ཕྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཏིང་ངེ་འཛིན་གྱི་བསོད་ནམས་དང་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་སོ་སོར་དཔེར་མཛད་ནས་དེ་དག་ལས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་ཤིང་ཚད་ལས་འདས་པའི་བསོད་ནམས་མང་པོ་ཉིད་ཀྱིས་ཏིང་ངེ་འཛིན་གྱི་མཚན་ཉིད་བརྗོད་པ་ནི་སེམས་ཀུན་དུ་གནས་པ་ཡིན་ནོ། །དྲགས་ལ་སོགས་པ་དེ་དག་ནི་གོ་རིམ་བཞིན་ད་རྩེ་བ་ལ་སོགས་པ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་བཞི་ཡི་ངོ་བོ་ཡིན་པར་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱའོ ༎ ༨

ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པའི་འོག་ཏུ་མཐོང་བའི་ལམ་ཡིན་ཏེ། དེ་ལ་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་གཉེན་པོ་དང་བཅས་པ་རྣམ་པ་བཞི་ཡོད་པས་རེ་ཞིག་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་གཟུང་བར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས་པོ།

འཇིག་པ་དང་ནི་ལྡོག་པ་ལ། |
གཟུང་བའི་རྣམ་རྟོག་སོ་སོར་ཏེ། |
དགུ་ཡི་བདག་ཉིད་ཇི་བཞིན་ཡུལ། |
མིན་པའི་བདག་ཉིད་དག་ཤེས་བྱ། (༤) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འཇིག་པ་དང་ལྡོག་པ་མི་དམིགས་པ་དང་། དམིགས་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་དག་ལ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དང་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ལེན་པ་དང་འདོར་བའི་སྒོ་ནས······ གཟུང་བའོ། །ཞེས་གཟུང་བར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཉོན་མོངས་པ་དང་འདྲ་བ་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་སུ་གྱུར་པ་ཡུལ་གྱི་དབྱེ་བས་སོ་སོར་རྣམ་པ་དགུ··· ཡོད་པ་ནི་དངོས་པོ་དང་མ་འབྲེལ་བར་འཇིག་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཏུ··· སྣང་བའི་ཕྱིར་ཡུལ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་མ་ཡིན་པའི་རང་གི་ངོ་བོ་དག་ཏུ་ཤེས··· པར་བྱའོ། ། ༤

དེ་ལྟར་གཟུང་བར་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་ཕྱོགས་གཉིས་བསྟན་ནས་འཛིན་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས་པོ།

སོ་སོའི་སྐྱེ་བོ་འཕགས་དབྱེ་བས། |
སེམས་ཅན་རྫས་དང་བཏགས་ཡོད་པར། |
རྣམ་རྟོག་འཛིན་པ་དག་ཏུ་འདོད། |
དེ་དག་སོ་སོར་དགུ་བདག་ཉིད། (༥) |
གལ་ཏེ་གཟུང་དོན་དེ་བཞིན་[1]ཉིད། |
དེ་དག་གང་གི་འཛིན་པར་འདོད། |
དེ་ལྟར་དེ་དག་འཛིན་པ་ཡི། |
ངོ་བོས་སྟོང་བའི་མཚན་ཉིད་དོ། (༦) |

པ་ཊར་ ༡—(སྡེ་) བཞིན་ཞིག།

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སོ་སོའི་སྐྱེ་བོ་དང་འཕགས་པའི་གང་ཟག་དག་གི་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་སྐྱེས་བུ་རྫས་དང་བཏགས་པར་ཡོད་པའི་རྟེན་ཅན་གྱི་འཛིན་པ་དག་ཡོད་པས་འཛིན་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གེགས་བྱེད་པ་ཡིན་པའི་ཕྱིར་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་སུ་གྱུར་པ་ཡུལ་གྱི་དབྱེ་བས་སོ་སོར་རྣམ་པ་དགུ་ཡོད་པ་ནི། གང་གི་ཚེ་དེ་དག་གི་ཡུལ་གྱི་དངོས་པོར་གྱུར་པ་གཟུང་བའི་དོན་དག་དེ་བཞིན་དུ་གཟུང་བའི་ངོ་བོར་ཡོད་པ་མ་ཡིན་ཞེས་བྱ་བ་དེའི་ཚེ་གང་གི་ཡང་འཛིན་པ་མ་ཡིན་ཏེ། དེའི་ཕྱིར་དེ་དག་ནི་འཛིན་པའི་ངོ་བོས་དབེན་པའི་ངོ་བོ་ཡིན་པས་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཏུ་སྣང་བའི་ཕྱིར། ཡུལ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་མ་ཡིན་པའི་རང་གི་ངོ་བོ་དག་ཏུ་ཤེས་པར་བྱའོ༎ ༦

གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དང་པོ་འཇུག་པའི་རྟེན་ཅན་ཇི་ལྟར་རྣམ་པ་དགུ་ཡིན་ཞེ་ན།

ངོ་བོ་ཉིད་དང་རིགས་དང་ནི། །
ལམ་ནི་ཡང་དག་འགྲུབ་པ་དང་། །
ཤེས་པའི་དམིགས་པ་མ་འཁྲུལ་དང་། །
མི་མཐུན་ཕྱོགས་དང་གཉེན་པོ་དང་། (༨) །
རང་གིས་རྟོགས་དང་བྱེད་པ་དང་། །
དེ་ཡི་ལས་བྱའི་འབྲས་བུ་ལ། །
འཇུག་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་རྟེན་ཅན་གྱི། །
རྣམ་རྟོག་དེ་ནི་རྣམ་དགུར་འདོད། (༩)།

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དབེན་པས་དབེན་པ་མ་རྟོགས་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་དང་། ས་མི་གཡོ་བ་ལ་སོགས་པ་ལ་འཇུག་པས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་རིགས་སུ་ངེས་པ་[1]དང་། སྒྱུ་མ་ལྟ་བུར་རྟོགས་པས་མཐོང་བ་ལ་སོགས་པའི་ལམ་ཡང་དག་པར་འགྲུབ་པ་དང་། སྣང་བརྙན་ཙམ་དུ་ཟད་པས་ཤེས་

མཆན་ ༔—(སྡེ་) དག[1]

བའི་དམིགས་པ་མ་འཁྲུལ་བ་དང་། ཡོན་ཏན་དང་སྐྱོན་མཐོང་བ་སྟོན་དུ་འགྲོ་བའི་སྣང་བར་བྱ་བ་དང་། ངོར་བར་བྱ་བ་ཉིད་ཀྱིས་གཉེན་པོ་དང་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་དང་དྲི་མ་ཐམས་ཅད་དང་བྲལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་རང་གིས་རྟོགས་པ་དང་། དམན་ཞིང་རྒྱ་ཆེན་པོ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་ས་ཐག་བསྲིང་བར་བྱེད་པ་དང་། བསམ་པ་ཇི་ལྟ་བ་དང་མཐུན་པར་[1]སྒྲུབ་པས་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་གྱི་ལས་དང་། ཡང་དག་པའི་ཐབས་ལ་མཁས་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ངན་ལས་འདས་པ་ལ་དགོད་པར་བྱ་བའི་འབྲས་བུ་ལ་སྐྱོན་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུང་བར་བྱ་བ་ཉིད་དུ·····འཇུག་པར་བྱའོ། །ཞེས་བྱ་བ་གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དང་པོ་འཇུག་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་རྟེན་ཅན་རྣམ་པ་དགུ་པོ་མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་སྤོང་བའི་གནས···སྐབས་ཀྱིས་སྤྱང་བར་བྱ་བར་བཞེད་པ་ཡིན་ནོ།། ༨.༩

གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས་པ་ལྡོག་པའི་རྟེན་ཅན་ཇི་ལྟར་རྣམ་པ་དགུ་ཡིན་ཞེ་ན།

སྲིད་དང་ཞི་བར་ལྷུང་བའི་ཕྱིར། །
རྟོགས་པ་དམན་པ་ཉིད་དང་ནི། །
ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་མེད་པ་དང་། །
ལམ་གྱི་རྣམ་པ་མ་ཚང་དང་། (༡༠) །
གཞན་གྱི་རྐྱེན་གྱིས་འགྲོ་བ་དང་། །
ཆེད་དུ་བྱ་བ་ལོག་པ་དང་། །
ཉེ་ཚེ་བ་དང་སྣ་ཚོགས་ཉིད། །
གནས་དང་འཇུག་ལ་རྨོངས་པ་དང་། (༡༡) །
རྗེས་ལ་འགྲོ་ཞེས་བྱ་བ་ལ། །
རབ་རྟོག་དགུ་ཡི་བདག་ཉིད་འདི། །

མཆན་ [1]—(སྡེ་) སྒྲུབ།

ལྡོག་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་རྟེན་ཅན་ཏེ། །
ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་ཡིད་ལས་འབྱུང་། (༡༢) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འཁོར་བ་དང་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་གང་ཡང་རུང་བ་ཞིག་ཏུ་ལྟུང་བ་ཉིད་ཀྱིས་རྟོགས་པ་དམན་པ་ཉིད་དང་། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་ཐབས་ལ་མཁས་པ་དང་བྲལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་མེད་པ་དང་། ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པ་མཐའ་དག་གི་གཉེན་པོ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྒྲུབ་པའི་ལམ་མ་ཚང་བ་དང་། དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་ལ་སོགས་པའི་གདམས་ངག་ལ་ལྟོས་པ་དང་བཅས་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཞན་གྱི་རྐྱེན་གྱིས་འགྲོ་བ་ཉིད་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་མཆོག་ཉིད་ཀྱི་སེམས་ཆེན་པོ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ལ་མི་འཇུག་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཆེད་དུ་བྱ་བ་ལོག་པ་དང་། ཉོན་མོངས་པའི་སྒྲིབ་པའི་གཉེན་པོ་ཉིད་ཀྱིས་ཉེ་ཚེ་བའི་ལམ་གྱི་བྱེད་པ་དང་། དམིགས་པ་དང་བཅས་པ་ཉིད་ཀྱིས་འབྲས་བུ་དང་པོ་ལ་སོགས་པ་རྟོགས་པ་ཐ་དད་པ་ཉིད་དང་། མ་རིག་པའི་བག་ལ་ཉལ་བ་ཐམས་ཅད་ན་སྤངས་པ་ཉིད་ཀྱིས་གནས་པ་དང་འགྲོ་བ་མི་ཤེས་པ་དང་། ཐེག་པ་ཆེན་པོ་ཐམས་ཅད་སྤྱོད་པར་བྱེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་མྱ་ངན་ལས་འདས་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་མཐུག་ཏུ་འགྲོ་བ་ལ་ཉེས་པ་དང་བཅས་པ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུང་བར་བྱ་བ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་དུ་ལྡོག་པར་བྱའོ། །ཞེས་གཟུང་བར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས་པ་ལྡོག་པའི་ཕྱོགས་ཀྱི་རྟེན་ཅན་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་རྒྱུད་ལ་སྣང་བར་བྱ་བ་ཉིད་དུ་འབྱུང་བ་རྣམ་པ་དགུ་པོ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ཀྱི་མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་སེམས་དང་སེམས་ལས་བྱུང་བ་འཇུག་པའི་གནས་སྐབས་ཀྱིས་སྤང་བར་བྱ་བར་བཞེད་པ་ཡིན་ནོ།། ༡༠-༡༢

སོ་སོ་སྐྱེ་བོའི་འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དང་པོ་སྐྱེས་བུ་རྫས་སུ་ཡོད་པའི་རྟེན་ཅན་ཇི་ལྟར་རྣམ་པ་དགུ་ཡིན་ཞེ་ན།

འཛིན་པ་དང་ནི་འདོར་བ་དང་། །
ཡིད་ལ་བྱེད་དང་ཁམས་རྣམས་ནི། །
གསུམ་པོ་དག་དང་ཉེར་འབྲེལ་དང་། །
གནས་དང་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། (༡༣) །

ཆོས་ཀྱི་དངོས་པོ་བདགས་པ་དང་། །
ཆགས་པ་དང་ནི་གཉེན་པོ་དང་། །
ཇི་ལྟར་འདོད་བཞིན་འགྲོ་ཉམས་ལ། །
འཛིན་པ་དང་པོར་ཤེས་པར་བྱ། (༡༨) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཀུན་རྫོབ་ཏུ་སྒྱུ་མ་བཞིན་དུ་འཛིན་པ་དང་གཏོང་བ་དང་། ཡང་དག་པ་ཉིད་དུ་ཡིད་ལ་མི་བྱེད་པར་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་དང་། ཆོས་ཉིད་ཀྱི་ཁམས་གསུམ་ཅར་དང་ཉེ་བར་འབྲེལ་བ་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་དུ་མི་གནས་པས་གནས་པ་དང་། དངོས་པོ་ལ་མངོན་པར་མ་ཞེན་པས་ཐམས་ཅད་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་དང་། རྫས་སུ་ཡོད་པ་མེད་པས་ཆོས་ཐམས་ཅད་བཏགས་པ་དང་། དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཤེས་པའི་མ་ཆགས་པས་མངོན་པར་མ་ཞེན་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བའི་ཆགས་པ་དང་། མཉམ་པ་ཉིད་སྒོམ་པའི་གཉེན་པོ་ཉིད་ཀྱིས་གཉེན་པོ་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཡང་དག་པར་མ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས། ཇི་ལྟར་འདོད་པ་བཞིན་དུ་འགྲོ་བ་ཐོགས་པ་ལ་དོན་དམ་པའི་དངོས་པོར་མངོན་པར་ཞེན་པས་འཛིན་པར་རྣམ་··· པར་རྟོག་པ་དང་པོ་རྣམ་པ་དགུ་མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་སྤྱོད་པའི་གནས་སྐབས་ཀྱིས་སྤང་བར་བྱ་བར་བཞེད་པ་ཡིན་ནོ།། ༡༣.༡༨

འཛིན་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས་པ་སྐྱེས་བུ་བདགས་པར་ཡོད་པའི་རྟེན་ཅན་ཇི་ལྟར་རྣམ་པ་དགུ་ཡིན་ཞེ་ན།

ཆེད་བཞིན་ངེས་པར་མི་འབྱུང་དང་། །
ལམ་ལ་ལམ་མིན་ངེས་འཛིན་དང་། །

འགག་དང་བཅས་པའི་སྐྱེ་བ་དང་། |
དངོས་པོ་ལྡན་དང་མི་ལྡན་དང་། (༡༤) |
གནས་དང་རིགས་ནི་འཛིན་པ་དང་། |
དོན་དུ་གཉེར་དང་རྒྱུ་མེད་དང་། |
ཕྱིར་གྲོལ་བ་ནི་དམིགས་པ་ལ། |
འཛིན་པའི་རྣམ་རྟོག་གཞན་ཡིན་ནོ། (༡༥) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་ངེས་པར་འབྱུང་བ་ཉིད་ཀྱིས་ཆེད་དུ་བྱ་བ་ཐེ་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་ངེས་པར་མི་འབྱུང་བ་དང་། རང་གི་མངོན་པར་འདོད་པའི་ལམ་མེད་པས་ལམ་གཞན་ལ་ལམ་མ་ཡིན་པར་ངེས་པར་འཛིན་པ་དང་། རྒྱུ་དང་འབྲས་བུ་ཀུན་རྫོབ་ཀྱི་ངོ་བོས་སྐྱེ་བ་དང་འགག་པ་དང་། བར་ཆད་མེད་པ་དང་གཅིག་ཤོས་སུ་སྣང་བ་ཉིད་ཀྱིས་དངོས་པོ་མཐའ་དག་ལྡན་པ་དང་མི་ལྡན་པ་དང་། ནམ་མཁའ་ལ་གནས་པའི་བྱ་དང་འདྲ་བ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་གནས་པ་དང་། བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་བསྐྱེད་པ་ལ་སོགས་པའི་སྒོ་ནས་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་⋯⋯རིགས་འཛིན་པ་དང་། དེ་བཞིན་ཉིད་ལས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པའི་ཆོས་མེད་པས་འདོད་པ་མེད་པ་དང་། དོན་དམ་པའི་བདེན་པ་ལ་བརྟེན་ནས་རྒྱུ་མེད་པ་དང་སེར་སྣ་ཤིན་ཏུ་གོམས་པར་བྱས་པ་རེ་ཆོས་ཉིད་ཀྱིས⋯⋯བདུད་ལ་སོགས་པ་ཕྱིར་གྲོལ་བའི་དངོས་པོ་དམིགས་པ་ལ་བདགས་པའི⋯⋯དངོས་པོར་མངོན་པར་ཞེན་པ་ཉིད་ཀྱིས་འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས⋯པ་རྣམ་པ་དགུ་མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་སེམས་དང་སེམས་ལས་བྱུང་བ་འཇུག⋯⋯པའི་གནས་སྐབས་ཀྱིས་[1]སྤྲང་བར་བྱ་བར་བཞེད་པ་ཡིན་ནོ། །དེ་ལྟར་ན་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་དགུས་རྣམ་པ་བཞི་ཉིད་ལས་སོ་སོར་མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་རྣམ་པ་དགུ་ཡིན་ལ། དེ་དག་སྤྲང་བ་ཉིད་

མཆན་ ༡—(སྣ་) སྤྲང་བར་བཞེད་[1]

དུ་གཏེར་བོ་རྣམ་པ་བཞི་ཡང་དེ་བཞིན་དུ་དབྱེ་བས་ཕྲ་དད་དོ་ཞེས་བྱ་བར·····
ཀོང་དུ་ཆུད་པར་བྱའོ།། ༡༦

དེ་ལྟར་མཐོང་བའི་ལམ་ལ་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་གཉེན་པོ་དང་བཅས་པ་བསྟན་ནས། བྱང་ཆུབ་ཆེན་པོ་འགྲུབ་པར་བྱེད་པའི་མཐོང་བའི་ལམ་རྒྱུ་གང་དང་བཅས་པར་བཞེད་པའི་རྒྱུ་གང་ཡིན་པ་དེ་བར་སྐབས་ཀྱི····ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

བྱང་ཆུབ་ལ་གཞན་སྟོན་པ་དང་། །
དེ་ཡི་རྒྱུ་ནི་ཡོངས་གཏོང་དང་། །
དེ་ཐོབ་བར་ཆད་མེད་པའི་རྒྱུ། །
བསོད་ནམས་མང་པོའི་མཚན་ཉིད་དོ། (༡༧) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འཆད་པར་འགྱུར་བའི་མཚན་ཉིད་ཅན་གྱི་བྱང་ཆུབ་ལ་གཞན་དག་མཐོང་བའི་ལམ་ལ་སོགས་པ་སྟོན་པས་རབ་ཏུ་འགོད·····པ་ནི་གཅིག་ཡིན་ནོ། །བྱང་ཆུབ་ཀྱི་རྒྱུ་མཚན་ཁོ་ནར་དེ་དག་ལ་ཡང་དག་པའི་ཚིག་དང་དོན་ལ་སོགས་པའི་སྒོ་ནས་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ····ཡང་དག་པར་སོ་སོར་གཏོང་བ་ནི་གཉིས་པ་ཡིན་ནོ། །བྱང་ཆུབ་ཐོབ་པར་བྱེད་པའི་བར་ཆད་མེད་པའི་རྒྱུ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་རང·····གིས་སྒོམ་པ་ལ་སོགས་པའི་བསོད་ནམས་ཆེས་མང་བའི་མཚན་ཉིད་ནི·····གསུམ་པ་ཡིན་ནོ།། ༡༧

གང་གི་དོན་དུ་མཐོང་བའི་ལམ་རྒྱུ་དེ་ལྟ་བུ་དང་བཅས་པར་བཞེད་པའི་ངང་ཚུལ་ཆེན་པོ་དེ་གང་ཡིན་ཞེ་ན། བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པས་ངང་ཚུལ་ཆེན་པོ།

ཉེ་ས་ཟད་དང་མི་སྐྱེ་བའི། །
ཡེ་ཤེས་བྱང་ཆུབ་ཅེས་བརྗོད་དེ། །

ཟད་མེད་སྐྱེ་མེད་ཕྱིར་དེ་དག |
གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཤེས་པར་བྱ། (༡༨) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཉོན་མོངས་པ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པའི་དྲི་མ་སྐྱེས་པ་དང་མ་སྐྱེས་པ་ཉིད་དུ་བཏགས་པ་རྣམས་ནི། ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ལས་མ་གཏོགས་པར། འདི་ལྟར་ཆོས་ཡོད་མ་ཡིན་ཏེ། ཞེས་འབྱུང་བས། ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་རྣམས་ནམ་མཁའ་བཞིན་དུ་འགག་པ་དང་སྐྱེ་བ་མེད་པའི་ཕྱིར་རམ། གཅིག་དང་དུ་མའི་ངོ་བོ་ཉིད་དང་རྒྱུ་དང་འབྲས་བུའི་མཚན་མ་ལ་སོགས་པས་འཐད་པའི་དངོས་པོ་མེད་པས་ནམ་མཁའི་པད་མ་བཞིན་དུ་འགག་པ་དང་སྐྱེ་བ་མེད་པའི་ཕྱིར་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་དྲི་མ་རྣམས་ཟད་པ་དང་མི་སྐྱེ་བའི་ཤེས་པ་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པར་རྟོགས་པའི་མཚན་ཉིད་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་ལ་སོགས་པ་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་གྱི་བདག་ཉིད་ནི་བྱང་ཆུབ་ཆེན་པོ་ཡིན་པར་བརྗོད་དོ॥ ༡༨

གང་གི་ཕྱིར་དེ་ལྟ་ཡིན་[1]པ་དེའི་ཕྱིར། གང་དག་དངོས་པོ་འཛིན་པའི་བསམ་པས་ཟད་པ་ལ་ཟད་དོ་སྙམ་པའི་ཤེས་པ་དང་། དངོས་པོ་མི་སྐྱེ་བའི་བསམ་པས་མི་སྐྱེ་བ་ལ་མི་སྐྱེའོ་སྙམ་པའི་ཤེས་པ་ནི་ཟད་པ་དང་མི་སྐྱེ་བའི་ཤེས་པ་ཡིན་པར་བརྗོད་ཅིང་། བྱང་ཆུབ་ཀྱང་ཟད་པ་དང་མི་སྐྱེ་བ་ཤེས་པ་ཡིན་པར་བརྗོད་པ་དེ་དག་ལ་ཟད་པ་དང་མི་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ཁོ་ནས་ཤེས་པ་དེ་རུང་བ་མ་ཡིན་ནོ་ཞེས་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པས་གསུངས་པ།

འགོག་པ་མེད་པའི་རང་བཞིན་ལ། |
མཐོང་ཞེས་བྱ་བའི་ལམ་གྱིས་ནི། |
རྣམ་པར་རྟོག་རིགས་ཅི་ཞིག་ཟད། |
སྐྱེ་མེད་རྣམ་པ་ཅི་ཞིག་འཐོབ། (༡༩) |

མཆན་ ཿ—(སྣེ་) པའི་ཕྱིར།[1]

ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ། སྐྱེས་པ་དང་མ་སྐྱེས་པ་དག་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ཟད་པ་དང་སྐྱེ་བའི་གེགས་བྱེད་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་འགོག་པ་དང་བྲལ་བ་དོན་…དམ་པར་དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོའི་རང་བཞིན་ཡིན་ན་དངོས་པོ་ལ་ལོག་པར་མངོན་པར་ཞེན་པ་ཅེད་ཀྱིས་མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་སྟོབས་ཀྱིས་རྣམ་པར་རྟོག་…པ་ལ་སོགས་པའི་ངོ་བོ་སྐྱེས་པ་ནི་ཅི་ཞིག་ཟད། མི་སྐྱེ་བའི་ཆོས་ཅན་མ་སྐྱེས་པ་ནི་ཅི་ཞིག་སྐྱེས་ཏེ། ཅུང་ཟད་ཀྱང་མེད་པ་ཁོ་ན་ཡིན་པས་དེའི་ཕྱིར་ཁོ་བོ་ཅག་གི་གཞུང་ལུགས་ཁོ་ན་ཁས་བླང་བར་བྱའོ་སྙམ་དུ་དགོངས་པ……ཡིན་ནོ॥ ༡༩

དེ་ལྟ་མ་ཡིན་ཏེ། ཆོས་ཡང་དག་པར་ཡོད་པར་ཁས་ལེན་ན་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས་ཉོན་མོངས་པ་དང་། ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་[1]པ་རྣམ་པར་རྟོག་པ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་སྤངས་པ་ངོ་མཚར་ཆེ་བའི་གནས་ཡིན་ནོ॥ ཞེས་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པས་གསུངས་པ།

གཞན་གྱི་ཆོས་རྣམས་ཀུན་ཡོད་ལ། |
ཤེས་བྱ་ལ་ཡང་སྡོན་པ་ཡི། |
སྒྲིབ་པ་ཟད་པར་བརྗོད་པ་གང་། |
དེ་ལ་ཁོ་བོས་མཚར་དུ་བཅིས། (༢༠) |

ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ། དེ་ལ་སྐྱེ་བ་དང་འཇིག་པས་སྟོང་པའི་ཕྱིར། བདག་མེད་དོ་སྙམ་དུ་བསྒོམས་པས། བདག་ཏུ་མངོན་པར་ཞེན་པ་ཡོངས་སུ་བོར་ནས། དེས་དབེན་པའི་ཕུང་པོ་ལ་སོགས་པ་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་སྐྱེ་བ་དང་། འཇིག་པའི་ཆོས་ཅན་ལ་ཡང་དག་པར་དམིགས་ཏེ། སྔོན་པོ་དང་དེའི་བློ་དག་རྣམ་ཅིག་དམིགས་པ་ངེས་པའི་ཕྱིར། འདི་ནི་སེམས་ཙམ་ཁོ་ན་ཡིན་གྱི། ཕྱི་རོལ་གྱི་དོན་ནི་མེད་དོ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིད་ལ་བྱེད་ཅིང་། འཛིན་པའི་རྣམ་པ་ཅན་གྱི་སེམས་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་ཡོངས་སུ་མ་བོར…

མཆན་ ༡—(ཐེ) པའི་

གིས། ཕྱི་རོལ་གྱི་དོན་དུ་མངོན་པར་ཞེན་པ་སྤྱངས་ཏེ། གཟུང་བ་མེད་ན་འཛིན་པ་མེད་དོ་སྙམ་དུ་ངེས་པར་སེམས་པས། འཛིན་པའི་རྣམ་པའི་མཚན་ཉིད་རྣམ་པར་རིག་པ་ཙམ་དེ་ཡང་བསལ་ཏེ། གཉིས་སུ་མེད་པའི་ཡེ་ཤེས་འབའ་ཞིག་འདི་ཡང་དག་པར་ཡོད་པའི་ངོ་བོ་ཡིན་ནོ་སྙམ་དུ་ངེས་པར་བྱས་ནས། དེ་ཡང་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་ཡིན་པའི་ཕྱིར། སྒྱུ་མ་བཞིན་དུ་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པ་སྟེ། ཡང་དག་པར་[1]ནི་གཅིག་དུ་དངོས་པོ་དང་། དངོས་པོ་མེད་པ་ལ་སོགས་པར་བརྟག་པའི་ངོ་བོ་དང་བྲལ་བ་ཡིན་ནོ་སྙམ་དུ་[2]བསྒོམས་པས། [3]སྒོམ་པའི་སྟོབས་གྲུབ་པ་ན། ཁ་ཅིག་ལ་ནོར་བུ་དང་དངུལ་ལ་སོགས་པའི་ཤེས་པ་བཞིན་དུ། འཁྲུལ་པའི་མཚན་མ་མཐའ་དག་སྤྱངས་པ་སྒྱུ་མ་ལྟ་བུའི་བདག་ཉིད་དུ་སྣང་བའི་བློ་རྣམ་པར་མི་རྟོག་པ་སོ་སོ་རང་གིས་རིག་པར་བྱ་བ་ཅི་ཞིག་ལྟར་ཡང་དག་པར་སྐྱེས་ན། རྣལ་འབྱོར་པས་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པ་ཡང་དག་པར་[4]སྤྱང་ངོ༎ དེ་ལྟ་མ་ཡིན་ཏེ། དུས་ཐམས་ཅད་དུ་ནམ་མཁའ་རྫས་མེད་པ་ཙམ་གྱིས་ངོ་བོ་འཛིན་པ་བཞིན་དུ་བསྐྱེད་དུ་མེད་པ་དང་། སྤྱང་དུ་མེད་པའི་རང་གི་ངོ་བོ་འཛིན་པའི་ཕྱིར། སྐད་ཅིག་མའི་ཆོས་ཤེས་པ་ཙམ་གྱི་ངོ་བོ་དང་། ཤེས་བྱའི་མཚན་ཉིད་རྣམས། གལ་ཏེ་དོན་དམ་པར་ཡོད་པ་ཉིད་དུ་གྱུར་ན། དེའི་ཚེ་གཉེན་པོ་བསྒོམས་པས་ནམ་མཁའ་བཞིན་དུ་དེ་དག་ལ་ཆུང་ཟད་ཀྱང་མི་བྱེད་དོ། དེའི་ཕྱིར་གཞན་དག་གི་དངོས་པོར་མངོན་པར་ཞེན་པའི་ཕྱིན་ཅི་ལོག་མི་ལྡོག་པས། བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱིས། ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་སྤྱངས་པ་གང་ཡིན་པ་དང་། ཆོས་རྣམས་ཀྱང་ཡོད་པར་ཁས་ལེན་པ་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི། ཟབ་ཅིང་འགལ་བའི་དོན་ཁས་ལེན་པས་ཁ་བོས་ངོ་མཚར་དུ་བརྗིས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ནོ༎ ༢༠

དེ་ལྟར་ཡོད་པའི་ཕྱོགས་བསལ་ནས་ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པའི་ཕྱོགས་

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) པར་ན་[1] སྒོམས་[2] བསྒོམ་[3] སྤོང་[4]

ངན་ཉན་པོར་མཛེད་པས་ཐར་པ འདོད་པ་རྣམས་ཀྱིས་འདི་ཁོ་ན་ཁས་བླང་པར་··
ངོ་ཞེས་པར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པས་གནས་པའི་ཕྱོགས།

འདི་ལ་བསམ་བྱ་ཅི་ཡང་མེད། ।
[1]གཟུགས་པར་བྱ་བ་ཅུང་ཟད་མེད། ।
ཡང་དག་ཉིད་ལ་ཡང་དག་ལྟ། ।
ཡང་དག་མཐོང་ནས་རྣམ་པར་གྲོལ། (༣༡) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། གང་གི་ཕྱིར་དངོས་པོར་མངོན་པར་ཞེན་པ་ལས་གྲོལ་བར་ནི་འཐད་པ་དེའི་ཕྱིར། ཆོས་གང་ལ་ཡང་སྐུར་བ་འདེབས་པ་དང་། སྒྲོ་འདོགས་པའི་ངོ་བོས་བསམ་བ་དང་། བཞག་པ་མ་བྱས་པར་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡང་···དག་པར་ཡོད་པའི་ངོ་བོ་འདི་ཉིད་ལ་རང་བཞིན་མེད་པ་ལ་སོགས་པའི་ངོ··བོར་བརྟག་པར་བྱ་སྟེ། དེ་ལྟར་ན་རྒྱུ་མའི་གླང་པོས་རྒྱུ་མའི་གླང་པོ་གཞན་ཞིག་ལས་པར་རྣམ་པ་བཞིན་དུ་ཕྱིན་ཅི་ལོག་ལྡོག་པས། དེ་ཁོ་ན་ཉིད་མཐོང་ན་རྣམ་པར་གྲོལ་བར་འགྱུར་རོ॥ ༣༡

དེ་སྐད་ཞར་ལ་འོངས་པ་བརྗོད་ནས། རྣམ་ན་མཐོང་བའི་ལམ་ཉིད།

སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་རེ་རེར་ནི། །
དེ་དག་རང་ཆེན་བསྡུས་པ་གང་། །
སྐད་ཅིག་གཅིག་པའི་བརྗོད་པ་ཡིས། །
བསྡུས་པ་དེ་འདིར་མཐོང་བའི་ལམ། (༣༢) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་རྣམ་པོ་དག་སོ་སོར་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ངོ་བོ་རེ་རེར་སྟོན་པ་བཞིན་དུ་ཕན···ཚུན་བསྡུས་པ་གང་ཡིན་པ་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པ་ཐུག་བསྡུས་ལ་ཆོས་ཤེས···པའི་བཟོད་པས··བསྡུས་པ་འཁོར་གསུམ་རྣམ་པར་དག་པས་རབ་ཏུ་ཕྱེ་བ····

པ་ཆར་ [1]—(ཅོ) བཏག་[1]

རྣམ་པ་སུམ་ཅུ་རྩ་དྲུག་ཅན་སྐྱེས་པ་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི། རྩེ་མོ་འི་མངོན་པར་
རྟོགས་པ་འདིར་མཐོང་བའི་ལམ་ཡིན་ནོ། །དེ་སྐྱེས་པ་ན་འདོད་པ་དང་
གཟུགས་དང་། གཟུགས་མེད་པའི་ཁམས་ཀྱི་དབྱེ་བས། རྣམ་པར་རྟོག་
པ་བཞི་པོ་སོ་སོར་རྣམ་པ་དགུ་ཉིད་ཀྱིས་གཟུང་བ་དང་འཛིན་པའི་རྣམ་པར་
རྟོག་པ་བརྒྱ་རྩ་བརྒྱད་སྤངས་པས། དེ་དག་གིས་བསྡུས་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་
པ་སྐྱེད་པར་བྱེད་པའི་བག་ཆགས་ཀྱི་ཉོན་མོངས་པ་བརྒྱ་རྩ་བརྒྱད་སྤངས་པ་
རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བའི་ཆོས་ཉིད་ཀྱིས་འཐོབ་བོ།། ༢༢

དེ་ལ་དབང་དུ་བྱ་བའི་ཕྱིར། དེ་ཉིད་ཡང་དང་ཡང་དུ་སྒོམ་པར་
བྱེད་དོ་ཞེས་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པས་གསུངས་པ།

དེ་ནས་སེང་གེ་རྣམ་བསྒྲིངས་པའི། །
ཏིང་ངེ་འཛིན་ལ་སྙོམས་ཞུགས་ནས། །
རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་འབྱུང་ལུགས་མཐུན་དང་། །
ལུགས་མི་མཐུན་ལ་རྟོག་པར་བྱེད། (༢༢) །

ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ། མཐོང་བའི་ལམ་ཐོབ་པའི་རྣལ་འབྱོར་པ་དེ།
ཉོན་མོངས་པ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པའི་འཇིགས་པ་མེད་པའི་ཕྱིར། ཏིང་ངེ་
འཛིན་སེང་གེ་རྣམ་པར་བསྒྲིངས་པ་ལ་སྙོམས་པར་ཞུགས་ནས། དུས་ཕྱིས་
རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་ལ་མ་རིག་པའི་རྐྱེན་གྱིས་འདུ་བྱེད་རྣམས་སོ།།
ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་ལུགས་དང་མཐུན་པ་དང་། སྐྱེ་བ་འགགས་པས
རྒ་ཤི་འགག་གོ་ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པ་ལུགས་དང་མི་མཐུན་པར་ཡང་དག་
པར་རྟོག་གོ། ༢༢

དེ་ལྟར་མཐོང་བའི་ལམ་བརྗོད་ནས། མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་སྤོང་
བ་ལ་སོགས་པ་ནི། རྟེན་གྲུབ་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བ་ཡིན་ན་གོ་སླ་བས་རྟེན་
སྒོམ་པའི་ལམ།

འགོག་དང་བཅས་པའི་སྙོམས་འཇུག་དགུར། །
རྣམ་པ་གཉིས་སུ་སོང་འོངས་ནས། །
འདོད་པར་གཏོགས་པའི་རྣམ་པར་ཤེས། །
ཐ་མ་[1]གཞག་མིན་པའི་མཚམས་བཟུང་སྟེ། (༣༨) །

ཐོད་རྒལ་དུ་ནི་སྙོམས་འཇུག་པ། །
གཅིག་དང་གཉིས་གསུམ་བཞི་དང་ལྔ། །
དྲུག་དང་བདུན་དང་བརྒྱད་བརྒལ་ནས། །
འགོག་པའི་བར་དུ་མི་འདྲར་འགྲོ། (༣༩) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་རྣམས་ནི། བསམ་གཏན་དང་པོ་ནས་བཟུང་སྟེ་འགོག་པའི་བར་དུ་སོང་ནས། དེའི་འོག་ཏུ་འགོག་པ་ནས་བཟུང་སྟེ། བསམ་གཏན་དང་པོའི་བར་དུ་འོངས་ཏེ། དེ་ལྟར་ལུགས་དང་མཐུན་པ་དང་། ལུགས་དང་མི་མཐུན་པ་རྣམ་པ་གཉིས་ཀྱིས། བསམ་གཏན་བཞི་དང་། གཟུགས་མེད་པ་བཞི་དང་། འགོག་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་སྙོམས་པར་འཇུག་དགུ་ལ་སོང་ཞིང་འོངས་ནས། ཡང་བསམ་གཏན་དང་པོ་ལ་ཐོབས་པར་ཞུགས་ཏེ། དེ་ལས་ལངས་ནས་འགོག་པ་ལའོ། །དེ་བཞིན་དུ་འདུ་ཤེས་མེད་འདུ་ཤེས་མེད་མིན་སྐྱེ་མཆེད་ཀྱི་བར་ལས་འགོག་པ་ལ་ཞུགས་པར་ཞུགས་ཏེ། དེ་ལས་ལངས་ནས་ཟག་པ་མེད་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་ལ་དམིགས་ཏེ། འདོད་པ་ན་སྤྱོད་པའི་རྣམ་པར་ཤེས་པ་མངོན་དུ་བྱས་ནས། ཐབས་མཁས་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་ལངས་ཏེ། དེ་ལས་ཉེ་བའི་བར་མ་བཞག་པ། དེ་ལྟ་བུ་དེ་མཐོང་དུ་བྱས་ནས། དེའི་འོག་ཏུ་འགོག་པ་ལའོ། །དེ་ནས་མཚམས་པར་མ་བཞག་པ་ལའོ། །དེའི་འོག་ཏུ་འགོག་པ་གཅིག་བུ་བོར་ལ་འདུ་ཤེས་མེད་འདུ་ཤེས་མེད་མིན་སྐྱེ་མཆེད་དེའོ། །དེ་ནས་ཐ་མ་པར་མ་བཞག་པ་ལའོ། །དེ་ནས་གཉིས་

མཆན་ :—(༡) དཔག་[1]

བོར་ལ་ཅི་ཡང་མེད་པའི་སྐྱེ་མཆེད་ལའོ། །དེ་ནས་མཉམ་པར་མ་བཞག་པ་ལའོ། །དེ་བཞིན་དུ་བརྒྱད་ཀྱི་བར་དུ་བོར་ནས། བསམ་གཏན་དང་པོ་ལའོ། །དེ་ནས་མཉམ་པར་མ་བཞག་པ་ལའོ། །དེ་ལྟར་གཅིག་ལ་སོགས་པ་བོར་ནས། འགོག་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་ལ་ཐུག་པའི་བར་དུ་མི་འདྲ་བའི་སྒོ་ནས་འགྲོ་བས་ན། མི་འདྲ་བར་འགྲོ་བ་ཐོད་རྒལ་གྱི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་ལ་དབང་བ་ཉིད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་མངོན་སུམ་དུ་བྱེད་པས་ན། སྒོམ་པའི་ལམ་ཡིན་ནོ།། ༢༧

དེ་ལྟར་སྒོམ་པའི་ལམ་བརྗོད་ནས་དེ་ལ་སྣང་བའི་ཕྱིར། མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་རྣམ་པ་བཞི་བརྗོད་དགོས་པས། རེ་ཞིག་གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དང་པོ།

མདོར་བསྡུས་རྒྱས་དང་སངས་རྒྱས་ཀྱིས། །
[1]བསྔངས་པས་ཡོངས་སུ་མ་བཟུང་དང་། །
དུས་གསུམ་ཡོན་ཏན་མེད་པ་དང་། །
ལེགས་པའི་ལམ་ནི་རྣམ་གསུམ་ལ། (༢༨) །
གཟུང་བའི་རྣམ་རྟོག་འདི་གཅིག་སྟེ། །
སྦྱོར་བའི་རྣམ་པའི་སྤྱོད་ཡུལ་ཅན། །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། མདོར་བསྡུས་པ་ལ་དགའ་བའི་སེམས་ཅན་རྗེས་སུ་འཛིན་[2]པའི་ཆོས་མདོར་བསྡུས་པ་དང་། རྒྱས་པ་ལ་དགའ་བའི་སེམས་ཅན་རྗེས་སུ་འཛིན་[3]པའི་ཆོས་རྒྱས་པ་དང་། ཇི་སྐད་བཤད་པ་བཞིན་དོན་ལ་ནན་ཏན་མི་བྱེད་པས། སངས་རྒྱས་ཀྱིས་[4]བསྔངས་ཏེ་ཡོངས་སུ་མ་བཟུང་བ་དང་། བྱུང་བ་འགགས་པ་ཉིད་ཀྱིས། སྦྱོར་བའི་ལམ་གྱི་ཡོན་ཏན་མེད་པ་དང་། ཡང་དག་པར་སྐྱེ་བའི་རྒྱུ་དང་མི་ལྡན་པས། མཐོང་བའི་ལམ་གྱི་ཡོན་ཏན་མེད་པ་དང་། མ་འོངས་པ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྒོམ་

མཆན་ཿ—(སྡེ་) (ཉི་) བསྔང་[1] (སྡེ་) པས་[2] པས་[3] བསྔང་སྟེ་[4]

བའི་ལམ་[1]གྱི་ཡོན་དན་མེད་པ་དང་། ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཞི་བ་ཉིད་ལ་སོགས་པས། ཉ་ངན་ལས་འདས་པར་སྦྱོར་བའི་ལམ་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་མངོན་པར་སྒྲུབ་པ་ཉིད་ཀྱིས། མཐོང་བའི་ལམ་དང་། རང་བཞིན་མེད་པར་སྒོམ་པར་བྱེད་པ་ཉིད་ཀྱིས། སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དང་པོ། གནས་སྐབས་འདིར་སྤང་བར་བྱ་བ་ཉིད་ཀྱིས། སྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་སྦྱོར་བའི་གནས་སྐབས་ཀྱི་ཡུལ་ཅན་རྣམ་པ་དགུའོ།། ༢༧

དེ་ལྟར་དང་པོ་བསྟན་ནས། གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས་པ།

གཉིས་པ་སེམས་དང་སེམས་བྱུང་རྣམས། །
འཇུག་པའི་ཡུལ་ཅན་ཡིན་བཞེད་དེ། (༢༨) །
སེམས་ནི་སྐྱེ་དང་བྱང་ཆུབ་ཀྱི། །
སྙིང་པོ་ཡིད་ལ་མི་བྱེད་དང་། །
ཐེག་པ་དམན་པ་ཡིད་བྱེད་དང་། །
རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཡིད་མི་བྱེད། (༢༩) །
སྒོམ་དང་སྒོམ་པ་མེད་པ་དང་། །
དེ་དག་ལས་ནི་བཟློག་ཉིད་དང་། །
ཇི་བཞིན་དོན་མིན་རྣམ་རྟོག་པ། །
སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་ཤེས་པར་བྱ། (༣༠) །

ཞེས་རྩ་བ་གསུངས་ཏེ། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་ལ་སོགས་པ་དང་བྲལ་བས། བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་མི་སྐྱེ་བ་དང་། སངས་རྒྱས་ལ་དམིགས་པའི་བསོད་ནམས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པ་མེད་པས། བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སྙིང་པོ་ཡིད་ལ་མི་བྱེད་པ་དང་། ཉན་ཐོས་ཀྱི་རིགས་ཅན་ཉིད་ཀྱི་ཕྱིར། དེའི་ཐེག་པ་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་དང་། རང་སངས་རྒྱས་ཀྱི་རིགས་ཅན་ཉིད་ཀྱི་ཕྱིར། དེའི་ཐེག་པ་མངོན་དུ་བྱེད་པ་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་

པར་ [1]—(ཁྲི་) ལམ་ཡོན་[1]

ཕྱིན་པ་སྐྱབ་པ་མེད་པས། ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཡིད་ལ་མི་བྱེད་པ་དང་། དམིགས་པ་དང་བཅས་པ་ཉིད་ཀྱིས། [1]སྒོམ་པ་དང་། དམིགས་པ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས། སྒོམ་པ་མེད་པ་དང་། དམིགས་པ་ཡང་མེད་མི་དམིགས་པ་ཡང་མེད་པས། སྒོམ་པ་ཡང་མེད་སྒོམ་པ་མེད་པ་ཡང་མ་ཡིན་པ་དང་། ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཏུ་མངོན་པར་ཞེན་པས། དོན་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་མ་ཡིན་པ་ཉིད་ལ་གཟུང་བའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས་པ། གནས་སྐབས་དེ་ན་སྤྱང་བར་བྱ་བ་ཉིད་ཀྱིས། སྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་སེམས་དང་སེམས་ལས་བྱུང་བ་འཇུག་པའི་གནས་སྐབས་ཀྱི་ཡུལ་ཅན་རྣམ་པ་དགུའོ།། ༢༨-༢༩

དེ་ལྟར་གཉིས་པ་བསྟན་ནས། འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་དང་པོ།

སེམས་ཅན་བདགས་པའི་སྤྱོད་ཡུལ་དང་། །
ཆོས་བདར་པ་དང་སྟོང་མིན་ཉིད། །
ཆར་དང་རབ་འབྱེད་བདག་ཉིད་དང་། །
དངོས་པོར་བྱེད་དང་ཐེག་གསུམ་དང་། (༣༠) །
ཡོན་ནི་དག་པ་མ་ཡིན་དང་། །
སྤྱོད་པ་རྣམ་པར་འཁྲུགས་པ་ལ། །
འཛིན་པར་བྱེད་པ་དང་བོར་དེ། །
ཞེས་པར་བྱ་བ་བསྒྲགས་པ་ཡིན། (༣༡) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། རྫས་སུ་ཡོད་པར་མི་སྐྱེ་བས། སེམས་ཅན་དུ་བདགས་པ་དང་། སྣང་བ་ཙམ་དུ་ཟད་པའི་ཕྱིར། ཆོས་སུ་བདར་པ་དང་། ཐམས་ཅད་དུ་འགྲོ་བའི་ཕྱིར། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཆེན་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་སྟོང་པ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་མངོན་པར་ཞེན་པ་མ་སྤངས་པས། ཆོས་ལ་ཆགས་པ་དང་། ངོ་བོ་ཉིད་མེད་པར་རྟོགས་པས། ཆོས་རབ་ཏུ་[2]རྣམ་པར་འབྱེད་པ་དང་། ཆེད་

མཆན་ ：—(སྣེ) བསྒོམ་[1] ཏུ་འབྱེད་[2]

དུ་བྲལ་བ་མི་བྱེད་པས། དངོས་པོའི་ཆེད་དུ་བྱ་བ་བྱེད་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་མི་དམིགས་པའི་ཕྱིར། ཐེག་པ་གསུམ་གྱི་ངེས་པར་འབྱུང་བ་དང་། ཡང་དག་པར་རབ་ཏུ་མ་ཞུགས་པ་ཉིད་ཀྱིས། ཡོན་ན་དག་པ་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པར་དམིགས་ཏེ་བསྒྲུབས་པས་སྤྱོད་པ་རྣམ་པར་འཁྲུགས་པ་ལ་སྔ་མ་བཞིན་དུ་འཛིན་པར་རྣམ་པར་རྟོག་པ། སྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་སྤྱོད་པའི་གནས་སྐབས་ཀྱི་ཡུལ་ཅན་རྣམ་པ་དགུའོ། ༣༠.༣༡

བམ་པོ་ལྔ་པ།

དེ་ལྟར་དང་པོ་བསྟན་ནས། འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟག་པ་གཉིས་པ།

སེམས་ཅན་བདག་དང་དེ་རྒྱུ་ཡི། |
ཡུལ་ཅན་དེ་ཡིས་རྣམ་འཛིན་པས། |
སྒོམ་པའི་ལམ་དང་འབྲེལ་པ་ཡི། |
མི་མཐུན་ཕྱོགས་གཞན་རྣམ་པ་དགུ (༣༢) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་གཉིས་པ། སེམས་ཅན་དུ་བཏགས་པ་དང་། དེར་རྣམ་པར་གཞག་པའི་རྒྱུ་སྣང་བ་ཙམ་གྱི་ཡུལ་ཅན་སྒོམ་པའི་ལམ་གྱིས། ཡང་དག་པར་སྤང་བར་བྱ་བ་ཡིན་པའི་ཕྱིར། དེ་དང་འབྲེལ་བ་རྣམ་པ་དགུའོ། ༣༢

ཇི་ལྟར་རྣམ་པ་དགུ་ཡིན་ཞེ་ན། བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་རྣམ་པ་གཉིས་ཀྱིས་གསུངས་པ།

བདག་ཉིད་ཟླ་བཞིན་ཀུན་མཛེད་ནི། |
གསེར་གྱི་སྐྱེབ་པ་རྣམ་གསུམ་དང་། |
ཉི་མ་དེ་བཞིན་ཉིད་སོགས་དང་། |
མཚུངས་པར་ལྡན་དང་མི་ལྡན་དང་། (༣༣) |
མི་ན་ར་ཏྲག་བཟླས་ལ་སོར་དང་། |
ཉིད་སོངས་རྣམས་ཀྱི་རང་བཞིན་དང་། |

གཉིས་སུ་མེད་ལ་ཀུན་སྦྱོངས་ལ། །
རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཐ་མར་བཞེད། (༣༨) །

ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་སྒྲིབ་པ་ལ་ཀུན་ཏུ་སྦྱོངས་པ་དང་། ལམ་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས། ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྒྲིབ་པ་ལ་ཀུན་ཏུ་སྦྱོངས་པ་དང་། གཞི་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས། ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱི་སྒྲིབ་པ་ལ་ཀུན་ཏུ་སྦྱོངས་པ་དང་། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས། ཐམས་ཅད་ཞི་བའི་ལམ་ལ་ཀུན་ཏུ་སྦྱོངས་པ་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཤེས་བྱ་དང་། དེ་བཞིན་ཉིད་དག་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས། དེ་བཞིན་ཉིད་ལ་སོང་པ་དང་མཚུངས་པར་ལྡན་པ་དང་མི་ལྡན་པ་ལ་ཀུན་ཏུ་སྦྱོངས་པ་དང་། བདུད་ལ་སོགས་པའི་རང་གི་ངོ་བོ་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས། མི་མཉམ་པ་ཉིད་ལ་ཀུན་ཏུ་སྦྱོངས་པ་དང་། དོན་ལ་སྒྲ་ཇི་བཞིན་དུ་འཛིན་པ་ཉིད་ཀྱིས། སྡུག་བསྔལ་ལ་སོགས་པའི་བདེན་པ་ལ་ཀུན་ཏུ་སྦྱོངས་པ་དང་། འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས། ཉོན་མོངས་པའི་རང་བཞིན་ལ་ཀུན་ཏུ་སྦྱོངས་པ་དང་། གཟུང་བ་དང་འཛིན་པའི་མཚན་ཉིད་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས། གཉིས་སུ་མེད་པ་ལ་ཀུན་ཏུ་སྦྱོངས་པ་ལ། སྔ་མ་བཞིན་དུ་འཛིན་པའི་རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཐ་མ་སྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་སེམས་དང་། སེམས་ལས་བྱུང་བ་འཇུག་པའི་གནས་སྐབས་ཀྱི་ཡུལ་ཅན་རྣམ་པ་དགུར་བཞེད་པ··· ཡིན་ནོ། །སྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་མི་མཐུན་ཕྱོགས་རྣམ་པ་བཞི་པོ་དེ་དག་[1]སྤངས་པ་ཉིད་དུ། གཉེན་པོ་རྣམ་པ་བཞི་ཡང་དེའི་དབྱེ་བས་ཐ་དད་དོ་ཞེས་བྱ་བར་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱའོ།། ༣༨

མཆན་ ༔—(སྡེ་) སྤང་བ་[1]

སྔ་མ་བཞིན་དུ་རྣམ་པར་རྟོག་པ་བརྒྱ་ཙ་བརྒྱད་སྤྲངས་པ་དང་དུས་མཉམ་པ་ཁོ་ནར་དེ་དག་གིས་བསྡུས་པ། ཉོན་མོངས་པ་བརྒྱ་ཙ་བརྒྱད་སྤྲངས་པས། ཡོན་ཏན་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་ཐམས་ཅད་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་གནས་པ་ལ་[1]རྟེན་ནོ། ཞེས་བྱ་བ་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་དག་གིས་གསུངས་པ།

ཡམས་ནད་འདི་རྣམས་ཟད་ནས་ནི། །
ཡུན་[2]རིང་ལོན་ནས་དབུགས་ཕྱིན་ལྟར། །
རྣམ་པ་ཀུན་དུ་འགྲོ་བ་ཡི། །
བདེ་སྐྱབ་ཡོན་ཏན་ཕུན་ཚོགས་ཀུན། (༣༧) །

རྒྱ་མཚོ་ཆེ་ལ་ཆུ་བོ་བཞིན། །
འབྲས་བུ་མཆོག་གིས་སྤྲ་བ་ཡི། །
སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་དེ་ལ་ནི། །
རྣམ་པ་ཀུན་དུ་རྟེན་པར་བྱེད། (༣༨) །

ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ། སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་གོམས་པས། རྣམ་པར་རྟོག་པའི་རིགས་བཞི་པོ་འཆི་བར་བྱེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཡམས་ཀྱི་ནད་དུ་གྱུར་པ་འདི་རྣམས་ཟད་ནས། གེགས་བྱེད་པ་མེད་པས་དཀའ་བས་དབུགས་ཕྱིན་པ་བཞིན་དུ། སྙིང་རྗེའི་གཞན་གྱི་དབང་དུ་གྱུར་པས། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་འགྲོ་བའི་བདེ་བ་བསྐྱེད་པར་མཁས་པའི་ཡོན་ཏན་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པ་གསུམ་གྱིས་བསྡུས་པ་ཐམས་ཅད་རྒྱ་མཚོ་ཆེན་པོ་ལ་ཆུ་བོ་དག་བཞིན་དུ། འབྲས་བུ་མཆོག་ཐོབ་པས་སྤྲ་བ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་སྒོམ་པའི་ལམ་ལ་གནས་པ་འབྲས་བུ་རབ་ཏུ་ཉེ་བར་གྱུར་པ་ཐོབ་པ་དེ་དག་གིས་མཛེས་པར་གྱུར་པ་ལ། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་དུ་འོང་བས། རྣམ་པས་རྟེན་པར་བྱེད་དོ།། ༣༧-༣༨

མཆན་ ༡—(སྣར་) རྟེན་ཏོ།།[1] (སྣར་) བརྟེན་[1] (སྣར་) རིངས་[2]

སྒོམ་པའི་ལམ་གྱི་རྗེས་ལ་བར་ཆད་མེད་པའི་ལམ་ཡིན་པས། བར་ཆད་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན།

སྟོང་གསུམ་སྐྱེ་བོ་ཉན་ཐོས་དང་། |
བསེ་རུའི་རྟོགས་པ་ཕྱུན་ཚོགས་དང་། |
བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་སྐྱོན་མེད་ལ། |
བཀོད་པའི་དགེ་བ་དཔེར་མཛད་ནས། (༣༧) |
བསོད་ནམས་མང་པོ་ཉིད་ཀྱིས་ནི། |
སངས་རྒྱས་ཉིད་ཀྱི་བར་མེད་དེ། |
བར་ཆད་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན། |
དེ་ནི་རྣམ་པ་ཀུན་མཁྱེན་ཉིད། (༣༨) |

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འགའ་ཞིག་གིས་སྟོང་གསུམ་གྱི་སྟོང་ཆེན་པོའི་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཀྱི་སེམས་ཅན་རྣམས་ཉན་ཐོས་དང་རང་སངས་རྒྱས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་སྐྱོན་མེད་པ་ལ་བཀོད་ནས། བསོད་ནམས་སྐྱེད་པ་གང་ཡིན་པ་དེ་དཔེར་མཛད་ནས་དེ་བས་ཁྱད་པར་འཕགས་པར་བསོད་ནམས་མང་བ་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གང་ཡིན་པ་དེ་སངས་རྒྱས་ཉིད་ཡིན་པས་སངས་རྒྱས་ཉིད་ཐོབ་པའི་བར་ཆད་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི་འདིར་བར་ཆད་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན[1]ཅེས་བྱའོ॥ ༣༧.༣༨

དེའི་དམིགས་པ་ལ་སོགས་པ་ཇི་ལྟ་བུ་ཞིག་ཡིན་ཞེ་ན། བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པས་དམིགས་པ་ལ་སོགས་པ་གསུངས་པ།

འདི་ཡི་དམིགས་པ་དངོས་མེད་དེ། |
བདག་པོ་དྲན་པ་ཡིན་པར་བཞེད། |

མཆན་ ༖—(སྡེ་) ཞེས་[1]

ཉམས་པ་ཞི་ཉིད་འདི་ལ་ནི། །
རབ་ཏུ་སྤྲོ་ཉམས་[1]རྒྱུད་མར་གྲོལ། (༣༩) །

ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ། བར་ཆད་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་འདིའི་དམིགས་པའི་རྐྱེན་ནི་ཆོས་ཐམས་ཅད་དངོས་པོ་མེད་པར་དམིགས་པ་ཡིན་ནོ།། བདག་པོའི་རྐྱེན་ནི་དྲན་པ་ཡིན་ནོ། །ཉམས་པ་ནི་རང་བཞིན་གྱིས་ཞི་བ་ཉིད་ཡིན་ནོ། །གནས་འདི་ལ་ནི་གཏིང་དཔག་དཀའ་བའི་ཕྱིར་རབ་ཏུ་སྤྲོ་བ་ཐབས་ལ་མཁས་པ་མ་རྟོགས་པ་རྣམས་ཀྱི་ཀླན་ཀའི་གྲོལ་བ་[2]རྒྱུད་མར་འབྱུང་བས་ཐབས་ལ་མཁས་པས་དེ་དག་བསལ་བར་བྱ་སྟེ། འདིས་ནི་འདིའི་ཟབ་པ་ཉིད་བསྟད་དོ་སྙམ་དུ་དགོངས་པ་ཡིན་ནོ།། ༣༩

བློའི་ནོར་ཅན་རྣམས་ཀྱིས་ལོག་པར་རྟོག་པ་ཇི་ལྟ་བུ་ཞིག་བསལ་བས་ཏིང་ངེ་འཛིན་དེ་བསྐྱེད་པར་བྱ་ཞེ་ན། ཏིང་ངེ་འཛིན་གྱི་འོག་ཏུ་ལོག་པར་རྟོག་པ།

དམིགས་པ་འཐད་དང་དེ་ཡི་ནི། །
ངོ་བོ་ཉིད་ངེས་གཟུང་བ་དང་། །
ཉམས་ཀུན་མཆེད་ཉིད་ཡེ་ཤེས་དང་། །
དམ་པའི་དོན་དང་ཀུན་རྫོབ་དང་། (༨༠) །
སྦྱོར་དང་དཀོན་མཆོག་གསུམ་པོ་དང་། །
ཐབས་བཅས་ཐུབ་པའི་རྟོགས་པ་དང་། །
ཕྱིན་ཅི་ལོག་ནི་ལམ་བཅས་དང་། །
གཉེན་པོ་མི་མཐུན་ཕྱོགས་དག་དང་། (༨༡) །
མཚན་ཉིད་དང་ནི་སྒོམ་པ་ལ། །
སྐྱེ་བ་རྣམས་ཀྱི་ལོག་རྟོག་པ། །

པཱཋ་ ༡—(ཅོ་) བརྒྱུད་[1] བརྒྱུད་[2]

རྣམ་པ་ཀུན་མཁྱེན་ཉིད་རྟེན་ཅན། །
རྣམ་པ་བཅུ་དྲུག་དག་ཏུ་བཞེད། (༨༢) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། འདུས་བྱས་དང་འདུས་མ་བྱས་ཀྱི་ཁམས་དག་དངོས་[1]པོ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་དམིགས་པ་འཐད་པ་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་རང་བཞིན་མེད་པའི་ཕྱིར་དམིགས་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ངེས་པར་གཟུང་བ་དང་། དངོས་པོ་དང་དངོས་པོ་མེད་པ་མི་དམིགས་པས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་ཡེ་ཤེས་དང་། དེ་བཞིན་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་ཀུན་རྫོབ་དང་དོན་དམ་པའི་བདེན་པ་གཉིས་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་མི་དམིགས་པས་སྦྱོར་བ་དང་། རྟོགས་པར་བྱ་བ་མེད་པས་སངས་རྒྱས་དཀོན་མཆོག་དང་། མིང་དུ་བཏགས་པ་ཙམ་དུ་ཟད་པས་ཆོས་དཀོན་མཆོག་དང་། གཟུགས་ལ་སོགས་པར་དམིགས་པ་བཀག་པས་དགེ་འདུན་དཀོན་མཆོག་དང་། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པར་མི་དམིགས་པས་ཐབས་ལ་མཁས་པ་དང་། དངོས་པོ་དང་དངོས་མེད་པ་དང་གཉིས་ཀའི་ངོ་བོ་རྟོགས་པ་བཀག་པས་དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་མངོན་པར་རྟོགས་པ་དང་། སྤྲོས་པ་རྣམ་པར་གཞག་པའི་མི་རྟག་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་རྟག་པ་ལ་སོགས་པར་ཕྱིན་ཅི་ལོག་པ་དང་། ལམ་རྣམ་པར་བསྒོམས་པའི་འབྲས་བུ་མངོན་སུམ་དུ་མི་བྱེད་པས་ལམ་དང་། དོར་བ་དང་བླང་བ་མེད་པས་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་དང་གཉེན་པོ་དག་དང་ཆོས་ཅན་མེད་པས་ཆོས་ཀྱི་···མཚན་ཉིད་དང་། རང་དང་སྤྱིའི་མཚན་ཉིད་མི་འཐད་པས་སྒོམ་པ་ལ། སྐྱེ་བོ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་ཐབས་ལ་མཁས་པ་མི་ཤེས་པའི་རབ་ཏུ་སྨྲ་བ··ཉིད་ཐམས་ཅད་ཀྱི་ལོག་པར་[2]རྟོག་པ་ཕན་ཚུན་འགལ་བའི་དོན་བསྒྲུབས་པས་མི་འཐད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཐེ་ཚོམ་གྱི་ངོ་བོ་ཇི་སྐད་བཤད་པའི་ཡུལ་ཅན་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ཀྱི་རྟེན་ཅན་ལོག་པར་རྟོག་པ་བཅུ་དྲུག་གོ །

མཆན་ ཿ—(སྣེ་) པོར་[1] རྟོགས་[2]

དེ་ནས་ན་ཀུན་རྫོབ་དང་དོན་དམ་པའི་སྒོ་ཅན་གྱི་སྙན་ཀ་ལ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་
དོན་དམ་པ་དང་ཀུན་རྫོབ་ཀྱི་སྒོ་ནས་ལན་གདབ་དགོས་པས། བྱང་ཆུབ་
སེམས་དཔའ་དགེ་བ་འདོད་པ་རྣམས་ཀྱིས་བདེན་པ་གཉིས་ཀ་ལ་[1] བརྟེན་པའི་
ཐབས་ལ་མཁས་པས་རྣམ་པ་སྟོང་དུ་བསལ་བ་སྟོན་དུ་འགྲོ་བའི་ངེས་པ་རྣམ་
པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཡང་དག་པར་བསྐྱེད་ནས་བར་ཆད་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་
བསྐྱེད་པར་བྱའོ།། ༨༠-༨༢

ཤེས་རབ་ཀྱིས་རོལ་དུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་
པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་[2] ཅེས་བྱ་བ་ལས་སྐབས་ལྔ་པའི་འགྲེལ་པའོ།། །།

༄༅། ཙེ་མོའི་མངོན་པར་རྟོགས་པ་ཐོབ་པ་སོ་སོ་བ་དང་བསྡུས་པ་ཉིད་
དུ་རྟོགས་པའི་དོན་རྣམས་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་བརླགས་ནས་བརྟན་པོར་བྱ་བའི་
ཕྱིར་རྣམ་པར་སྒོམ་པར་བྱེད་པས་མཐར་གྱིས་པའི་མངོན་པར་རྟོགས་པ།

སྦྱིན་པ་ཤེས་རབ་བར་དག་དང་། །
སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་དྲན་དང་ཆོས། །
དངོས་མེད་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་ཏེ། །
མཐར་གྱིས་པ་ཡི་བྱ་བར་བཞེད། (༡) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་བཞི་ནི་ཤེས་རབ་ཀྱི་
ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་ནང་དུ་འདུས་པའི་ཕྱིར། སྦྱིན་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་
ལ་སོགས་པ་འཁོར་གསུམ་རྣམ་པར་དག་པས་རབ་ཏུ་[3] ཕྱེ་བ་དྲུག་རྣམ་པ་
ཐམས་ཅད་དུ་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པས་སོ་སོ་ཡང་དག་པར་བསྒྲུབ་པར་བྱེད་པ་
དང་། དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་ལ་སོགས་པ་དང་། བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཡན་
ལག་གི་རྣམ་པ་དང་། འཕགས་པའི་ལམ་ཡན་ལག་བརྒྱད་པ་སྟེ། དོན་

མཆན། ༡—(སྡེ་) དེ་ན་[1] ཞེས་[2] (སྣར་) ཕྱིན་པ་[3]

རྣམ་པར་དྲན་པ་མེད་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་སངས་རྒྱས་རྗེས་སུ་དྲན་པ་རྣམ་པ་…
གསུམ་པོ། གོ་རིམ་བཞིན་དུ་ངེས་པར་འབྱེད་པའི་ཆ་དང་མཐུན་པ་དང་
མཐོང་བ་དང་སྒོམ་པའི་ལམ་རྫོད་པར་བྱེད་པ་དང་། དེ་བཞིན་དུ་དགེ་བ་
དང་མི་དགེ་བ་དང་ལུང་དུ་མ་བསྟན་པའི་ཆོས་རྗེས་སུ་དྲན་པ་དང་། སྔ་མ་
བཞིན་དུ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་འཕགས་པ་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་དགེ་འདུན་…
རྗེས་སུ་དྲན་པ་དང་། དེ་བཞིན་དུ་ཚུལ་ཁྲིམས་དང་། གཏོང་བ་དང་།
ལྷ་རྗེས་སུ་དྲན་པ་དང་གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་དངོས་པོ་…
མེད་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་དུ་ཁོང་དུ་ཆུད་པས་རྟོགས་པ་གང་ཡིན་པ་དེ་ནི་འདིར་…
མཐར་གྱིས་པའི་བྱ་བར་བཞེད་པ་ཡིན་ནོ།། ༡

ཞེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་[1]ཅེས་བྱ་བ་ལས་སྐབས་དྲུག་པའི་འགྲེལ་པའོ།། །།

༄༅ མཐར་གྱིས་པའི་མངོན་པར་རྟོགས་པ་རྣམ་པར་བསྒོམས་པ་ནི་ཤིན་དུ་གོམས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་དེ་དག་ཉིད་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་གིས་[2]སྒོམ་པས་… སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ་ཡིན་ཏེ། དེ་ཡང་མཚན་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པ་བཞི་ཡོད་པས། དང་པོ་རྣམ་པར་སྨིན་པ་མ་ཡིན་པ་ཟག་པ་མེད་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ།

སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་རེ་རེས་ཀྱང་། ।
ཟག་མེད་ཆོས་ཀུན་བསྡུས་པའི་ཕྱིར། །
ཐུབ་པའི་སྐད་ཅིག་གཅིག་པ་ཡི། །
རྟོགས་པ་འདི་ནི་ཤེས་པར་བྱ། (༡) །

མཆན་ ༔—(སྡེ་) ཞེས་[1] བསྒོམས་[2]

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ལུགས་ལས་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་རང་གི་ངོ་བོར།

དངོས་གཅིག་དངོས་པོ་ཀུན་གྱི་ངོ་བོ་ཉིད། །
དངོས་ཀུན་དངོས་པོ་གཅིག་གི་ངོ་བོ་ཉིད། །
གང་གིས་དངོས་གཅིག་དེ་བཞིན་ཉིད་མཐོང་བ། །
དེ་ཡིས་དངོས་ཀུན་དེ་བཞིན་ཉིད་དུ་མཐོང་། །

ཞེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར། མང་པོས་གཅིག་བསྡུས་པ་འབའ་ཞིག་དུ་མ་ཟད་ཀྱི། འོན་ཀྱང་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཡེ་ཤེས་དམིགས་པར་བྱ་བའི་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པོ་དངོས་པོ་སོ་སོར་ངེས་པར་འཛིན་པའི་ཕྱིན་ཅི······ལོག་དང་བྲལ་བའི་ངོ་བོས སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ནས་དཔེ་བྱད་བཟང་པོ······བརྒྱད་ཅུའི་བར་གྱི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་རྣམས་བསྡུས་པའི་ཕྱིར་ཐུབ་པ་བྱང་····ཆུབ སེམས་དཔའི་རྟོགས་པ་ནི་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན པར་རྫོགས····པར་བྱང་ཆུབ་པའོ། །ཞེས་བྱ་བར་ཤེས པར་བྱའོ༎ ༡

ཡང་ཇི་ལྟར་ན་ཟག་པ་མེད་པའི་ཡེ་ཤེས་གཅིག་དམིགས་ན་ཟག་པ་མེད་པ་ཐམས་ཅད་བསྡུས་པ་ཡིན་ཞེ་ན། འཇིག་རྟེན་པའི་དཔེ།

ཇི་ལྟར་རྨིས་ལྟས་ཟོ་རྒྱུན་རྒྱུད། །
རྟོག ཐབས་གཅིག་གིས་བསྐོད་པ་ན། །
ཐབས་ཅད་ཅིག ཅར་འགྲུབ་པ་ལྟར། །
སྐད་ཅིག་གཅིག ཤེས་དེ་བཞིན་ནོ། (༢) །

ཞེས ཟ་བ་གསུངས་ཏེ། དཔེར་ན རྨིས་ལྟས་རྟོག་ཐབས་གཅིག་ལ་ས་བསྐོར་དུ་བཟོ་བོ་མཁས་པས་རྟོན་བཟོ་ལེགས་པར་བྱས་པའི་མཐུས་ཟོ་ཟིར་གྱི་ནང ཐབས་ཅད་ཅིག་ཅར་དུས་གཅིག་ཏུ་འགྲུབ་པ་དེ་བཞིན་དུ་སྟོན་གྱི་སྨོན་ལམ་གྱི་འཕེན་པ་དང་། ཆོས ཀྱི དབྱིངས་ཀྱི་མཐུས་སྐད་ཅིག་མ་

གཅིག་ཁོ་ན་ལ། ཟག་པ་མེད་པའི་[1]ཡེ་ཤེས་གཅིག་དམིགས་ན་རིགས་མཐུན་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་དུ་བྱེད་པ་ཡིན་ནོ ‖ ༢

དེ་ལྟར་དང་པོ་བསྟན་ནས་གཉིས་པ་རྣམ་པར་སྨིན་པའི་ཆོས་ཉིད་ཀྱི་གནས་སྐབས་ཀྱི་ཟག་པ་མེད་པར་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ།

གང་ཚེ་ཆོས་དཀར་ཐམས་ཅད་ཀྱི། །
རང་བཞིན་ཤེས་རབ་ཕ་རོལ་ཕྱིན། །
རྣམ་སྨིན་ཆོས་ཉིད་གནས་སྐབས་སྐྱེས། །
དེ་ཚེ་སྐད་ཅིག་གཅིག་ཡེ་ཤེས། (༣) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་དེ། གང་གི་ཚེ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔས་གཉེན་པོ་བསྒོམས་པས་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཐམས་ཅད་དང་བྲལ་བ་ན་རྣམ་པར་བྱང་བའི་ཕྱོགས་རྣམ་པར་སྨིན་པའི་ཆོས་ཉིད་ཀྱི་གནས་སྐབས་དྲི་མ་ཐམས་ཅད་དང་བྲལ་བའི་སྟོན་ཀའི་ཟླ་བའི་འོད་བཞིན་དུ་དཀར་བའི་ངོ་བོ་ཉིད་སྐྱེས་པ་དེའི་ཚེ། སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་ཁོ་ན་ལ་རྣམ་པར་སྨིན་པའི་གནས་སྐབས་སུ་གྱུར་པའི་ཟག་པ་མེད་པ་རྣམས་རྫོགས་པའི་ཡེ་ཤེས་ནི། ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ་ཡིན་ནོ ‖ ༢

དེ་ལྟར་གཉིས་པ་བསྟན་ནས་གསུམ་པ་མཚན་ཉིད་མེད་པར་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ།

སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་སྤྱོད་པ་ཡིས། །
ཆོས་ཀུན་རྨི་ལམ་འདྲར་གནས་ནས། །

མཆན་ ༡—(ཅོ་) (སྣ་) ཟའི་གཅིག་དམིགས་[1]

ཆོས་རྣམས་མཚན་ཉིད་མེད་པ་ཉིད། །
སྐད་ཅིག་མ་ནི་གཅིག་གིས་རྟོགས། (༨) །

ཞེས་གསུངས་ཏེ། སྔོན་ཆོས་ཐམས་ཅད་མི་ལམ་ལྟ་བུར་གོམས་པས་ཚོགས་གཉིས་ཉམས་སུ་བློང་བར་བྱས་ནས་རྟོགས་པའི་གནས་སྐབས་ན་ཉེ་བར་ལེན་པའི་ཕུང་པོ་ལ་སོགས་པ་མི་ལམ་གྱིས་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་སྒྲུབ་པས་གནས་ཏེ། སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ངེས་པར་རྟོགས་པའི་རྣམ་པ་ཅན་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་ཁོ་ནས། ཆོས་ཐམས་ཅད་ནི་མཚན་ཉིད་མེད་པའོ། །ཞེས་ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བའི་ངོ་བོའི་ཆོས་རྣམས་མཚན་ཉིད་མེད་པ་ཉིད་དུ་ཤེས་པས་ན། སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ་ཡིན་ནོ།། ༨

དེ་ལྟར་གསུམ་པ་བསྟན་ནས་བཞི་པ་གཉིས་སུ་མེད་པའི་མཚན་ཉིད་དུ་ཆོས་ཐམས་ཅད་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ།

མི་ལམ་དང་ནི་དེ་མཐོང་ཉིད། །
གཉིས་ཀྱི་ཚུལ་དུ་མི་མཐོང་ལྟར། །
ཆོས་རྣམས་གཉིས་སུ་མེད་པ་ཡི། །
དེ་ཉིད་སྐད་ཅིག་གཅིག་གིས་མཐོང་། (༡༠) །

ཞེས་གསུངས་ཏེ། ཡུན་རིང་པོ་ཞིག་ནས་བར་ཆད་མེད་པར་གཉིས་སུ་སྣང་བ་སྤོང་བ་ལ་གོམས་པ་ངང་དུ་གྱུར་པས་གཉིས་སུ་སྣང་བའི་བག་ཆགས་[1]རྣང་སྤྱང་བའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་གང་གི་ཚེ་གཟུང་བ་དང་འཛིན་པའི་ཚུལ་དུ། མི་ལམ་ལ་ཀླུང་བ་དང་མི་ལམ་མཐོང་བ་ལ་འཛིན་པར་མི་མཐོང་བ་དེའི་ཚེ་ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱང་དེ་ལྟ་བུའི་ཆོས་ཉིད

མཆན་ ¹—(སྡེ) སྦྱངས་

ཡིན་ནོ། །ཞེས་ཆོས་རྣམས་ཀྱི་དེ་ཁོ་ན་ཉིད་གཉིས་སུ་མེད་པ་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་ཁོ་ནས་རྟོགས་པས་ན་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ་ཡིན་ནོ།། ༨

ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་[1]ཅེས་བྱ་བ་ལས། སྐབས་བདུན་པའི་འགྲེལ་པའོ།། །།

༄༅ སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ་རྣམ་པར་བསྒོམས་པའི་སྐད་ཅིག་མ་གཉིས་པ་ལ་ཆོས་ཀྱི་སྐུར་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ་ཡིན་ཏེ། །དེ་ཡང་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་སྐུ་ལ་སོགས་པའི་དབྱེ་བས་རྣམ་པ་བཞི་ཡིན་པས། དང་པོ་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་སྐུ།

ཐུབ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་སྐུ་ནི། །
ཟག་པ་མེད་པའི་ཆོས་གང་དག །
ཐོབ་གྱུར་རྣམ་ཀུན་རྣམ་དག་པ། །
དེ་དག་རང་བཞིན་མཚན་ཉིད་ཅན། (༡) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཐུབ་པ་སངས་རྒྱས་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་སྐུ་ནི། དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་ལ་སོགས་པ་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་བདག་ཉིད། འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པའི་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་ཟག་པ་མེད་པའི་དྲི་མ་རྣམས་གློ་བུར་བ་ཉིད་ཀྱིས་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་རྣམ་པར་དག་ཅིང་རང་བཞིན་གྱིས་དབེན་པའི་མཚན་ཉིད་དུ་གྱུར་པ་གང་དག་ཡིན་པ་དེ་དག་གི་རང་གི་ངོ་བོ་ཉིད་སྐྱེ་བ་མེད་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ནི་འདི་...

མཆན་ —(སྡེ་) ཞེས་

ཡིན་ནོ། བཅོས་མ་མ་ཡིན་པའི་དོན་གྱིས་འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པའི་ལམ་གྱིས་འགྲོལ་ཀྱི་རྟགས་པ་ནི་མ་ཡིན་པས་རྣམ་པར་ཤེས་པ་སྒྱུ་མ་ལྟ་བུས་ཆོས་ཐམས་ཅད་རྟོགས་པས་གྲོལ་བ་ཡིན་ནོ། །སྐྱེ་ཐུག་མ་གསལ་པོ་དོན་དམ་པར་རོལ་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཤང་དག་པའི་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་སྣང་བ་ཟེ་ལྟར་ཞེས་པས་རབ་ཏུ་རྒྱ་བ་ནི་སངས་རྒྱས་དང་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་དང་། ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་སྤྱོད་ཡུལ་དུ་རྣམ་པར་གཞག་པ་ཡིན་ནོ། །ཞེས་བསྟན་པའི་ཕྱིར་ལུགས་ལས།

གང་ཕྱིར་དབེན་པ་དབེན་གྱུར་ལས། །
ཐ་མི་དད་པ་ཉིད་དུ་འདོད། །

ཅེས་འབྱུང་བའི་ཕྱིར་རེ་དང་ཐ་མི་དད་ཀྱང་ཐ་དད་པར་རྣམ་པར་གཞག་གོ ༎ ༡

དེ་ལྟར་ལྷ་དང་པོ་བསྟན་ནས་གཉིས་པ་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་སྤྲོས་པ་མེད་པའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་བདག་ཉིད་ཟག་པ་མེད་པའི་ལྡན་པ་ཉི་བར་གཞག་པ་ལ··· སོགས་པའི་ངོ་བོ།

ངང་ཏུལ་ཕྱོགས་མཐུན་ཚད་མེད་དང་། །
རྣམ་པར་ཐར་དང་མཐར་གྱིས་ནི། །
སྙོམས་འཇུག་དགུ་ཡི་བདག་ཉིད་དང་། །
ཟད་པར་བཅུ་ཡི་བདག་ཉིད་དང་། (༣) །
ཟིལ་གྱིས་གནོན་པའི་སྐྱེ་མཆེད་ནི། །
རབ་ཏུ་དབྱེ་བས་རྣམ་བརྒྱད་དང་། །
ཉོན་མོངས་མེད་དང་སྨོན་མཁྱེན་དང་། །
མངོན་ཤེས་སོ་སོ་ཡང་དག་རིག (༢) །
རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དག་པ་བཞི་དང་། །
དབང་བཅུ་དང་ནི་སྟོབས་བཅུ་དང་། །

མི་འཇིགས་པ་ནི་བཞི་དག་དང་། །
བསྲུང་བ་མེད་པ་རྣམ་གསུམ་དང་། (༨) །
དྲན་པ་ཉེར་གཞག་རྣམ་གསུམ་དང་། །
བསྙེལ་བ་མི་མངའི་ཆོས་ཉིད་དང་། །
བག་ཆགས་ཡང་དག་བཅོམ་པ་དང་། །
སྐྱེ་ལ་ཐུགས་རྗེ་ཆེན་པོ་དང་། (༧) །
ཐུབ་པ་ཁོ་ནའི་མ་འདྲེས་ཆོས། །
བཅོ་བརྒྱད་བཤད་པ་གང་ཡིན་དང་། །
རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་ཉིད་དང་། །
ཆོས་ཀྱི་སྐུ་ཞེས་བརྗོད་པ་ཡིན། (༦) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་ལ་སོགས་པ་ནས། འཕགས་པའི་ལམ་ཡན་ལག་བརྒྱད་པའི་བར་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཕྱོགས་རྣམས་དང་། སྔ་མ་བཞིན་དུ་བྱམས་པ་ལ་སོགས་པ་ཚད་མེད་པ་ཚངས་པའི་གནས་པ་རྣམས་དང་། ནང་གཟུགས་ཅན་དང་གཟུགས་ཅན་མ་ཡིན་པར་འདུ་ཤེས་པས་ཕྱི་རོལ་གྱི་གཟུགས་རྣམས་ལ་ལྟ་བ་ཞེས་བྱ་བ་གཉིས་··· དང་། སྡུག་པའི་རྣམ་པར་ཐར་པ་ལུས་ཀྱིས་མངོན་སུམ་དུ་བྱས་ཏེ་རྫོགས་པར་བྱས་ནས་གནས་པ་ཞེས་བྱ་བ་གཅིག་དང་། ནམ་མཁའ་དང་རྣམ་པར་ཤེས་པ་དང་། ཅི་ཡང་མེད་པ་དང་། འདུ་ཤེས་མེད་འདུ་ཤེས་མེད་མིན་སྐྱེ་མཆེད་ཅེས་བྱ་བ་བཞི་དང་། འདུ་ཤེས་དང་ཚོར་བ་འགོག་པ་ཞེས་བྱ་བ་གཅིག་སྟེ། དེ་ལྟར་རྣམ་པར་ཐར་པ་བརྒྱད་དང་། གཟུགས་ཀྱི་ཁམས་ཀྱི་བསམ་གཏན་བཞི་དང་གཟུགས་མེད་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ···· བཞི་དང་། འགོག་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་ཞེས་བྱ་བ་[1]མཐར་གྱིས··· གནས་པའི་སྙོམས་པར་འཇུག་པ་དགུ་དང་། ས་དང་། ཆུ་དང་། མེ་དང་།

མཆན་ ཿ—(ཇི་) (སྣེ་) སྙོམས་པར་[1]

ལྗང་དང་། སྔོན་པོ་དང་། སེར་པོ་དང་། དམར་པོ་དང་། དཀར་
པོ་དང་། ནམ་མཁའ་དང་། རྣམ་པར་ཤེས་པ་ཞེས་བྱ་བ་ཟད་པར་
རྣམ་པ་བཅུ་དང་། ནང་གཟུགས་དང་གཟུགས་མེད་པར་འདུ་ཤེས་པ་དག་
གིས་སོ་སོར་ཆུང་ངུ་དང་ཆེན་པོའི་རྣམ་པ་དག་ཏུ་ཕྱི་རོལ་གྱི་གཟུགས……
ཟླས་པ་ [1] སྔ་ཞིང་དེ་དག་ཟིལ་གྱིས་མནན་ནས་ཤེས་ཞེས་བྱ་བ་བཞི་དང་།
ནང་གཟུགས་མེད་པར་འདུ་ཤེས་པ་དག་ཁ་ནས་སྔོན་པོ་དང་། སེར་པོ་དང་།
དམར་པོ་དང་། དཀར་པོ་དག་ཟིལ་གྱིས་མནན་ནས་མཐོང་ཞེས་བྱ་བ་རྣམ་
པ་བཞི་སྟེ། དེ་ལྟར་ཟིལ་གྱིས་གནོན་པའི་སྐྱེ་མཆེད་རྣམ་པ་བརྒྱད་དང་།
ཕ་རོལ་གྱི་རྒྱུད་དུ་གཏོགས་པའི་ཉོན་མོངས་པའི་དགྲའི་རྒྱུན་ [2]སྡུང་འཛིན……
པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ཞེས་བྱ་བ་གང་ཡིན་པ་ཉོན་མོངས་པ་མེད་པ་དང་། ཡང་
དག་པར་མཚན་མ་ཐམས་ཅད་དང་བྲལ་ཞིང་ཆགས་པ་བཅོམ་པ་ཡེ་ཆོས……
ཕེལ་བར་མཛད་པའི་སྨོན་ལམ་གྲུབ་པས་འཁོར་བ་ཇི་སྲིད་པ་དང་རྣམ་པར……
གྲོལ་བ་ཇི་སྲིད་པའི་གནས་སྐབས་སུ་འཇུག་པ་ཞེས་བྱ་བ་སྨོན་ནས་མཁྱེན……
པ་དང་། སྟོང་བ་ཉིད་པའི་མངོན་པར་ཤེས་པ་དྲུག་དང་། སོ་སོར་
ཡང་དག་པར་རིག་པ་བཞི་དང་། རྟེན་དང་དམིགས་པ་དང་ཐུགས་
དང་ཡེ་ཤེས་ཡོངས་སུ་དག་པ་ཞེས་བྱ་བ་དག་པ་བཞི་དང་། ཚེ་དང་།
སེམས་དང་། ཡོ་བྱད་དང་། ལས་དང་། སྐྱེ་བ་དང་། མོས་པ་དང་།
སྨོན་ལམ་དང་། རྫུ་འཕྲུལ་དང་། ཡེ་ཤེས་དང་། ཆོས་ལ་དབང་བ་
ཞེས་བྱ་བ་དབང་བཅུ་དང་། སྟོང་བ་ཉིད་པའི་སྟོབས་བཅུ་དང་། མི་
འཇིགས་པ་ཟ་ང་བཞི་དང་། དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་སྐུ་དང་གསུང་དང་ཐུགས་
ཀྱི་སྤྱོད་པ་ཡོངས་སུ་དག་པ་སྟེ། འདི་ལ་ཕྱིན་ཅི་ལོག་གི་ཀུན་དུ་
སྤྱོད་པ་[illegible] ཀྱིས་ཡོངས་སུ་ཤེས་པའི་བསྟེངས་པས་བཅབ་པར་བྱའོ་སྙམ……
པར་དགོངས་པ་མི་ནང་དོ་ཞེས་བྱ་བ་བསྲུང་བ་མེད་པ་རྣམ་པ་གསུམ་དང་།

ས་ཆར་ —(ཟི་) ཟླ [1] སྡུངས་ [2]

ཆོས་སྟོན་པ་ན་ཉན་པར་འདོད་པ་དང་། ཉན་པར་མི་འདོད་པ་དང་། གཉིས་ཀ་དག་ལ་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་རྗེས་སུ་ཆགས་པ་དང་། ཁོང་ཁྲོ་བ་དང་། གཉིས་ཀས་དབེན་པ་ཁོ་ནར་བཏང་སྙོམས་སུ་དྲན་པ་དང་ལྡན་པར་གནས་སོ་ཞེས་བྱ་བ་དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་རྣམ་པ་གསུམ་དང་། སེམས་ཅན་གྱི་དོན་མཛད་པའི་དུས་ལས་མི་འདའ་བའི་མཚན་ཉིད་ཅེས་བྱ་བ་བསླེལ་བ་མི་མངའ་བའི་ཆོས་ཉིད་དང་། ཉོན་མོངས་པ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པའི་བག་ལ་ཉལ་ཀྱི་ངོ་བོའི་ས་བོན་སྤངས་པས་བག་ཆགས་ཡང་དག་པར་བཅོམ་པ་དང་། སྐྱེ་བོ་མཐའ་དག་ལ་ཕན་པའི་བསམ་པ་ཉིད་ཅེས་བྱ་བ་སྐྱེ་བོ་ལ་ཐུགས་རྗེ་ཆེན་པོ་ཉིད་དང་། སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་མ་འདྲེས་པ་བཅོ་བརྒྱད་དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་དང་། དང་ཞེས་བྱ་བའི་སྒྲས་བསྡུས་པ་ལམ་ཤེས་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་སྔར་བཤད་པ་དག་ཀྱང་ཡིན་ནོ། བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཕྱོགས་དང་མཐུན་པ་ལ་སོགས་པ་སློབ་པ་མེད་པའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་བདག་ཉིད་གནས་གྱུར་པས་གྱུར་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱང་ཆོས་ཀྱི་སྐུར་མངོན་པར་བརྗོད་པ་ཡིན་ནོ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་ཁ་ཅིག་གིའོ། །གཞན་དག་ནི།

ཐུབ་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་སྐུ་ནི། །ཟག་པ་མེད་པའི་ཆོས་གང་དག །
ཐོབ་གྱུར་རྣམ་ཀུན་རྣམ་དག་པ། །དེ་དག་རང་བཞིན་མཚན་ཉིད་ཅན། །

ཞེས་བྱ་བའི་སྐབས་ཇི་བཞིན་ཉིད་དུ་འཇིག་རྟེན་ལས་འདས་པའི་ཟག་པ་མེད་པའི་ཆོས་རྣམས་ཁོ་ན་ཁས་བླངས་ནས་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་སྐུ་ནི་དེ་དག་གི་རང་བཞིན་སྐྱེ་བ་མེད་པ་ཉིད་གང་ཡིན་པ་དེའི་མཚན་ཉིད་ཅན་ཡིན་ནོ། དེ་ཉིད་ཀྱང་ཆོས་ཉིད་ཀྱི་སྐུ་ཡིན་པ་ལས་ཆོས་ཀྱི་སྐུའོ་ཞེས་ངོ་བོའི་རྒྱུན་མི་མངོན་པར་བྱས་ནས་བསྟན་ཏོ། །ཞེས་རྣམ་པར་བཤད་ནས། ཆོས་ཀྱི་སྐུ་གང་དག་གི་རང་བཞིན་གྱི་མཚན་ཉིད་ཅན་ཡིན་པའི་ཟག་པ་མེད་པའི་ཆོས་དེ་དག་ཀྱང་གང་དག་ཅིག་ཡིན་ཞེ་ན།

བྱང་ཆུབ་ཕྱོགས་མཐུན་ཚད་མེད་དང་། །

ཞེས་བྱ་བ་ལ་སོགས་པའི་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་ལ་འཇུག་པར་བྱེད་དོ། །གཞན་དག་ན་རེ། དེ་དག་གི་ལྟར་ན་རྣལ་འབྱོར་པའི་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་དོན་ཁྱད་པར་ཅན་སྣང་བ་སྐྱེད་པའི་སྒོ་ནས། གནས་ཡོངས་སུ་གྱུར་པས་གྱུར་པ། ཆོས་སྟོན་པ་ལ་སོགས་པའི་དོན་གྱི་བྱ་བ་མཛད་པ་གཉིས་སུ་མེད་པའི་སེམས་དང་སེམས་ལས་བྱུང་བ། གདོད་ནས་ཟབ་པར་ཁས་བླང་དགོས་པ་རྣམས་ཐེ་ལྟར་བརྟགས་ཞེས་ཟེར་རོ། །ཁ་ཅིག་ན་རེ།

ངོ་བོ་ཉིད་ལོངས་རྫོགས་བཅས་དང་། །དེ་བཞིན་གཞན་པ་སྤྲུལ་པ་ནི། །
ཆོས་སྐུ་མཛད་པར་བཅས་པ་སྟེ། །རྣམ་པ་བཞིར་ནི་ཡང་དག་བརྗོད། །

ཅེས་བྱ་བའི་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་ལས། ངོ་བོ་ཉིད་ཅེས་བྱ་བའི་སྐུའི་མཚན་གཞི་གཟུགས་སུ་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་ཞེས་བྱ་བའི་སྒྲ་ནི་འབྱུང་བས་སྐུ་ནི་གསུམ་ཁོ་ན་འོ་ཞེས་ཟེར་རོ། །གཞན་དག་ན་རེ། དགོས་པ་ཉེ་བར་བསྟན་པའི་ཤུགས་ཀྱིས་ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་སྦྱར་བའི་ངོར། ཡེ་ཤེས་ཁོ་ན་དང་མཛད་པ་སྦྱར་བའི་ཕྱིར་དེ་སྐད་དུ་གསུངས་པ་ཡིན་ཏེ། དེའི་ཕྱིར་ཕྱོགས་གཉན་ནས་སྐུ་བཞིར་གསུངས་པ་ཐམས་ཅད་མི་འགལ་བར་འགྱུར་རོ་ཞེས་ཟེར་རོ།། ༢-༦

ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་ཉོན་མོངས་པ་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ལས་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཉོན་མོངས་པ་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པའི་ཕྱིར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

ཉན་ཐོས་ཉོན་མོངས་མེད་པའི་ལྟ། །
མི་ཡི་ཉོན་མོངས་ཡོངས་སྤོང་ཉིད། །
གྲོང་སོགས་སུ་དེའི་ཉོན་མོངས་རྣམས། །
རྒྱུན་གཅོད་རྒྱལ་བའི་ཉོན་མོངས་མེད། (v) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་ཉོན་མོངས་པ་མེད་པའི་ཏིང་ངེ་འཛིན་ནི། བདག་མཐོང་བ་ལས་འགའ་ཞིག་གི་ཉོན་མོངས་

སྐྱེ་བར་འགྱུར་ན་མི་རུང་ངོ་། །ཞེས་མིའི་ཉོན་མོངས་པ་སྐྱེ་བ་ཡོངས་སུ་སྤོང་བ་ཉིད་ཡིན་ནོ། །དེ་བཞིན་གཤེགས་པ་རྣམས་ཀྱི་ཉོན་མོངས་པ་མེད་པའི་དྲིང་ངེ་འཛིན་ནི། གྲོང་ལ་སོགས་པར་སྐྱེ་བོ་མཐའ་དག་གི་ཉོན་མོངས་པའི་རྒྱུན་[1]རྡུང་འཇིན་པར་མཛད་པ་ཡིན་ནོ།། ༧

ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པའི་སྨོན་ནས་ཤེས་པ་བས། དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་སྨོན་ནས་མཁྱེན་པ་ཁྱད་པར་དུ་བསྟན་པའི་ཕྱིར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

སངས་རྒྱས་སྨོན་ནས་མཁྱེན་པ་ནི། །
ལྷུན་གྱིས་གྲུབ་དང་ཆགས་སྤངས་དང་། །
ཐོགས་པ་མེད་དང་རྟག་གནས་དང་། །
[2]འདྲི་བ་ཀུན་ལན་འདེབས་པར་བཞེད། (༨) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་སྨོན་ནས་མཁྱེན་པ་ནི། མཚན་མ་མེད་པ་ཉིད་དུ་རང་གི་ངང་གིས་འཇུག་པ་དང་། དངོས་པོ་ལ་མངོན་པར་མ་ཞེན་པས་གཟུགས་ལ་སོགས་པ་ལ་ཆགས་པ་དང་བྲལ་བ་དང་། ཉོན་མོངས་པ་དང་ཤེས་བྱའི་སྒྲིབ་པ་བག་ཆགས་དང་བཅས་ཏེ་སྤངས་པས་ཤེས་བྱ་ཐམས་ཅད་ལ་ཐོགས་པ་མེད་པ་དང་། འཁོར་བ་ཇི་སྲིད་པར་གནས་པའི་ཕྱིར་རྟག་ཏུ་གནས་པ་དང་། ཡང་དག་པའི་སོ་སོར་རིག་པ་བཞིས་[3]ནས་འདྲི་བའི་ལན་འདེབས་པར་མཛད་པ་ཡིན་པ ར···· བཞེད་དོ། །ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པ་ཡི་ནི་བཟློག་པ་ཉིད་ཀྱིས་དེ་ལྟར་མ་ཡིན་ནོ།། ༨

རྟག་ཏུ་ཐུགས་རྗེ་ཆེན་པོའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་ལ་བཞུགས་ན་ཡང་། རྟག་ཏུ་ཇི་ལྟར་དོན་མི་མཛད། ཅེས་བྱ་བའི་ལན་གདབ་པའི་ཕྱིར་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

མཆན་ ཿ—(སྡེ་) རྡུངས་[1] དྲི་[2] (ཉི་) (སྣར་) པས་[3]

རྒྱུ་ནི་ཡོངས་སུ་སྨིན་གྱུར་ནས། །
གང་དང་གང་ལ་གང་དང་ནི། །
གང་ཚེ་ཙུ་བ་པན་གྱུར་པ། །
དེ་དང་དེ་ལ་དེ་སྣང་ངོ་། (༩) །

ཞེས་ཁ་བ་གསུངས་དེ། དགེ་བའི་བཤེས་གཉེན་ལ་སོགས་པ་དང་ཕྲད་པས་སྨིན་བསྐྱེད་པའི་དགེ་བའི་རྩ་བའི་ས་བོན་སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པ་ལ་དམིགས་པའི་རྒྱུ་ཡོངས་སུ་བརྟས་པར་གྱུར་ནས་སེམས་ཅན་གང་ལ་གང་གི་དུས་སུ་ཆོས་བསྟན་པ་ལ་སོགས་པ་མཛད་[1]ན། ཕྱུན་དུ་འཕྲོད་པར་གྱུར་པ་དེའི་ཚེ། དེའི་དོན་བྱ་བའི་ཕྱིར་སྔོན་གྱི་སྨོན་ལམ་གྲུབ་པས། བཙོམ་ལྡན་འདས་དེ་དང་དེར་སྣང་བ་དང་འཚམ་པར་དོན་གྱི་བྱ་བ་མཛད་པས་དུས་ཐམས་ཅད་དུ་ཡིད་བཞིན་གྱི་ནོར་བུ་ལྟར་ཉེ་བར་གནས་ཀྱང་། རང་གི་ལས་ཀྱི་ཉེས་པས་བསྒྲིབས་པ་ལ་རྒྱ་མ་ཚང་བས་འབྲས་བུ་སྨིན་པར་མཛད་པ་མི་སྣང་ངོ་སྙམ་དུ་དགོངས་པ་ཡིན་ནོ ॥ ༩

དེ་ཇི་ལྟ་བུ་ཞིག་སྨྲས་པ་ལ་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པས་དཔེ། །

ལྷ་ཡི་རྒྱལ་པོས་ཆར་ཕབ་ཀྱང་། །
ས་བོན་མི་རུང་མི་འཁྲུང་ལྟར། །
སངས་རྒྱས་རྣམས་ནི་བྱུང་གྱུར་ཀྱང་། །
སྐལ་བ་མེད་པས་བཟང་མི་མྱོང་། (༡༠) །

ཞེས་ཁ་བ་གསུངས་ཏེ། དཔེར་ན་ལྷའི་དབང་པོས་ཆར་ཕབ་ཏུ་ཟིན་ཀྱང་རིལ་ལ་སོགས་པའི་ས་བོན་རུལ་པའི་ངོ་བོ་ལ་སོགས་[2]པས་ས་བོན་པ་རུང་ངར་ བྱུར་པ་མི་འཁྲུང་བ་དེ་བཞིན་དུ་སངས་རྒྱས་ཡོད་ལ་རེ་བ་མཐའ་ཡག་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པར་མཁས་པ་རྣམས་ཀྱང་ཡང་སྐལ་བ་མེད་པས་དམ་ངའི་ཆོས་ས་ན་པ་ལ་སོགས་པའི་བཟང་པོ་མྱོང་བར་མི་འགྱུར་རོ ॥ ༡༠

མཆན། ༡—(ཟེ) ནས། ༢ པ།

ཡེ་ཤེས་ཀྱི་བདག་ཉིད་ཀྱི ཆོས་ཀྱི་སྐུ་རྣལ་འབྱོར་པ་སོ་སོའི་ངེས་པའི་རྒྱུད་ཀྱི་རྟེན་ལ་ཡོད་པ་སྐད་ཅིག་རེ་རེ་ལ་འབྱུང་བ་ཇི་ལྟར་རྟོགས་པ་དང་། རྟག་པ་ཞེས་ཀྱང་བརྗོད་ཅེ་ན། བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་དེ་གསུངས་པ།

དེ་ལྟར་མཛད་པ་རྒྱ་ཆེའི་ཕྱིར། །
སངས་རྒྱས་རྟོགས་པར་ངེས་པར་བརྗོད། །
དེ་ཉིད་ཟད་པ་མེད་པའི་ཕྱིར། །
རྟག་པ་ཞེས་ཀྱང་བརྗོད་པ་ཡིན། (༢༢) །

ཞེས་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ། དེ་ལྟར་ཇི་སྐད་བཤད་པའི་ཚུལ་གྱིས་ཐམས་ཅད་དུ་སྣང་བའི་སྒོ་ནས་བྱ་བ་མཛད་པ་རྒྱ་ཆེ་བའི་ཕྱིར་དང་། རྒྱུན་ཆགས་སུ་འཁོར་བ་ཇི་སྲིད་པར་བཞུགས་ཀྱང་བཅོམ་ལྡན་འདས་ལ་ཟད་པ་མི་མངའ་བའི་ཕྱིར་གོ་རིམ་བཞིན་དུ་སངས་རྒྱས་རྟོགས་པ་དང་། རྟག་པ་ཞེས་མངོན་པར་བརྗོད་དོ།། ༢༢

དེ་ལྟར་སྐུ་གཉིས་བསྟན་ནས། གསུམ་པ་ལོངས་སྤྱོད་རྫོགས་པའི་སྐུ་གཟུགས་ཀྱི སྐུའི་ངོ་བོ་ཉིད་མཚན་དང་དཔེ་བྱད་བཟང་པོས་འབར་བ།

མཚན་ནི་སུམ་ཅུ་རྩ་གཉིས་དང་། །
དཔེ་བྱད་བརྒྱད་ཅུའི་བདག་ཉིད་འདི། །
ཐེག་ཆེན་ཉེ་བར་ལོངས་སྤྱོད་ཕྱིར། །
ཐུབ་པའི་ལོངས་སྤྱོད་རྫོགས་སྐུར་བཞེད། (༢༣) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། མཚན་སུམ་ཅུ་རྩ་གཉིས་དང་། དཔེ་བྱད་བཟང་པོ་བརྒྱད་ཅུའི་ངོ་བོ་ཉིད་འདི་ནི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ཆེན་པོ་ས་བཅུ་[1]པ་ལ་[2]ཞུགས་པ་རྣམས་དང་། ཐབས་ཅིག་ཏུ་ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་ཆོས་ཀྱི་དགའ་བ་དང་བདེ་བ་ཤིན་ཏུ་ཁ་ན་མ་ཐོ་བ་མེད་པ་ཉེ་བར་སྤྱོད་པའི་ཕྱིར། སངས་རྒྱས་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱི་ལོངས་སྤྱོད་རྫོགས་པའི་སྐུ་ཡིན་ནོ།། ༢༣

མཆན་ ༔—(སྣེ་) བཅུ་ལ་[1] བཞུགས་[2]

མཚན་སྣམ་ཕྲུ་ཙ་གཉིས་པོ་དེ་དག་གང་དག་ཅིག་ཡིན་ཞེ་ན། བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་འདི་ནི།

ཕྱག་ཞབས་འཁོར་ལོའི་མཚན་དང་ཅུམ་སྦྲེལ་ཞབས། །
ཕྱག་དང་ཞབས་སོར་དྲ་བས་འབྲེལ་བ་དང་། །
ཕྱག་ནི་ཞབས་བཅས་འཇམ་ཞིང་གཞོན་ཤ་ཆགས། །
འདི་ཡི་སྐུ་ནི་བདུན་དག་མཐོ་བ་དང་། (༡༣) །
སོར་མོ་རིང་དང་རྟིང་ཡངས་སྐུ་ཆེ་དྲང་། །
ཞབས་འབུར་མི་མངོན་སྤུ་ནི་གྱེན་དུ་ཕྱོགས། །
བྱིན་པ་ཨེ་ན་ཡའི་འདྲ་ཕྱག་རིང་མཛེས། །
འདོམས་ཀྱི་སྦ་བ་སྦུབས་སུ་ནུབ་པའི་མཆོག (༡༤) །
པགས་པ་གསེར་མདོག་པགས་པ་སྲབ་པ་དང་། །
སྤུ་ནི་རེ་རེ་ནས་གཡས་ལོགས་འཁྲུངས་དང་། །
ཞལ་མཛོད་སྤུས་བརྒྱན་རོ་སྟོད་སེང་གེའི་འདྲ། །
འདི་ཡི་དཔུང་པའི་མགོ་ཟླུམ་ཐལ་གོང་རྒྱས། (༡༥) །
འདི་ལ་རོ་ནི་ཞིམ་པའང་རོ་མཆོག་སྣང་། །
སྐུ་ནི་ནྱ་གྲོ་དྷ་ལྟར་ཆུ་ཞེང་གབ། །
གཙུག་ཏོར་དབུར་ལྡན་ལྗགས་རིང་མཛེས་པ་དང་། །
ཚངས་དབྱངས་རྒྱལ་བ་སེང་གེའི་འདྲ་དང་ཚེམས། (༡༦) །
ཤིན་ཏུ་དཀར་དང་ཚད་མཉམ་ཐགས་བཟང་དང་། །
གྲངས་ནི་བཞི་བཅུ་ཐམས་པ་ཚང་བ་དང་། །
སྤྱན་ནི་མཐོན་མཐིང་སྤྱན་རྫི་བ་མཆོག་གི །
འདྲ་བ་འདི་དག་སུམ་ཅུ་ཙ་གཉིས་མཚན། (༡༧) །

ཞེས་ཟ་བ་གསུངས་ཏེ། བླ་མ་རྣམས་ལ་སྐྱོལ་བ་དང་བསུ་བ་ལ་སོགས་པས་ཕྱག་དང་ཞབས་འཁོར་ལོའི་མཚན་དང་ལྡན་པ་ཉིད་དང་།

སྒོམ་པ་ཡང་དག་པར་བླངས་པ་ལ་བརྟེན་པ་ཉིད་ཀྱིས་རྫུས་སྤྲུལ་བཞིན་དུ…
ཞབས་ཤིན་དུ་གནས་པ་ཉིད་དང་། བསྡུ་བའི་དངོས་པོ་བཞི་བསྟེན་པས་
ཕྱག་དང་ཞབས་ཀྱི་སོར་མོ་ངང་པའི་རྒྱལ་པོ་ལྟ་བུར་དྲ་བར་འབྲེལ་པ་ཉིད…
དང་། བཟའ་བ་དང་བཅའ་བ་ལ་སོགས་པ་བྱ་ནོམ་པ་བྱིན་པས་ཕྱག་དང་
ཞབས་འཇམ་ཞིང་གཞོན་ཤ་ཆགས་པ་ཉིད་དང་། བལྡག་པ་ལ་སོགས་པ་
ཤིན་དུ་བྱ་ནོམ་པ་བྱིན་པས་ཕྱག་དང་ཞབས་དང་ཐལ་གོང་དང་། ལྟག་པའི་
ཕྱོགས་མཐོ་བའི་ཕྱིར་བདུན་མཐོ་བ་ཉིད་དང་། གསད་པར་བྱ་བ་ལས་ཐར་
བར་བྱས་པས་སོར་མོ་རིང་བ་ཉིད་དང་། འཚོ་བ་ལ་ཕན་བཏགས་པ་ཉིད་
ཀྱིས་རྟིང་པ་ཡངས་པ་ཉིད་དང་། སྲོག་གཅོད་པ་སྤངས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྐུ་ཆེ་
ཞིང་དྲང་བ་ཉིད་དང་། དགེ་བའི་ཆོས་ཡང་དག་པར་བླངས་པས་ཞབས་
ལོང་བུ་མི་མངོན་པ་ཉིད་དང་། དགེ་བ་ཡང་དག་པར་བླངས་པ་སྤེལ་བས་
སྐུའི་སྤུ་གྱེན་དུ་ཕྱོགས་པ་ཉིད་དང་། རིག་པ་དང་བཟོ་ལ་སོགས་པ་གུས་
པར་བྱས་དེ་བྱིན་པས་བྱིན་པ་རི་དྭགས་ཨེ་[1]ན་ཡའི་ལྟ་བུ་དང་། ནོར་བསློག་
པ་ལ་སློང་བ་པོའི་སྐྱོ་བོ་ཕྱིར་མ་སྐྱངས་པས་ཕྱག་རིང་ཞིང་མཛེས་པ་ཉིད…
དང་། སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ཚངས་པར་སྤྱོད་པ་ཡང་དག་པར་ལེན་དུ་འཇུག་པ་
དང་། གསང་བའི་གསང་ཚིག་བསྲུངས་པས་འདོམས་ཀྱི་སྦ་བ་སྦུབས་སུ་ནུབ་
པ་ཉིད་དང་། གདིང་བ་བྱ་ནོམ་པ་བྱིན་པས་[2]གསེར་མདོག་འདྲ་བ་ཉིད་དང་།
ཁང་བཟང་ལ་སོགས་པ་དམ་པ་བྱིན་པས་པགས་པ་འཇམ་པ་ཉིད་དང་།
འདུ་འཛི་ལ་སོགས་པ་ཡོངས་སུ་སྤངས་པས་སྤུ་རེ་རེ་ནས་གཡས་ཕྱོགས…
སུ་འཁྱིལ་བ་ཉིད་དང་། སྐྱེ་བོ་བླ་མ་ཐམས་ཅད་གནས་ཇི་ལྟ་བ་བཞིན་དུ་
བཀོད་པས་ཞལ་མཛོད་སྤུས་བརྒྱན་པ་ཉིད་དང་། ནད་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཁ་
དྲག་གི་ཚིག་གིས་ཁྱད་དུ་མ་བསད་པས་རོ་སྟོད་སེང་གེའི་འདྲ་བ་ཉིད་དང་།
སྨན་པར་སྨྲ་བ་དང་ལེགས་པར་སྨྲ་བའི་རྗེས་སུ་མཐུན་པར་བྱས་པས་དཔུང་…

མཆན་ ༡—(ཉི་) ནེ་[1] (ཞེ་) མདོག་གསེར་[2]

མགོ་ཤིན་ཏུ་རླུམ་པ་ཉིད་དང་། སྣན་ལ་སོགས་པ་བྱིན་པས་ཐལ་གོང་རྒྱས་པ་ཉིད་དང་། སྐྱེ་བོ་ནད་པའི་གཡོག་བྱས་པས་རོ་བྲོ་བའི་མཆོག་མཆེན་པ་ཉིད་དང་། ནགས་ཚལ་དང་ཀུན་དགའ་ར་བ་ལ་སོགས་པ་བྱིན་པ་ཡང་དག་པར་ལེན་ཏུ་བཙུག་པས་ཤིང་ནྱ་གྲོ་དྷ་ལྟར་ཆུ་ཞེང་གབ་པ་ཉིད་དང་། གཙུག་ལག་ཁང་ལ་སོགས་པ་ལྷག་པར་བྱིན་པས་དབུ་གཙུག་ཏོར་དང་ལྡན་པ་ཉིད་དང་། འཇམ་པོ་ལ་སོགས་པ་[1]གསུངས་པས་ལྗགས་རིང་བ་ཉིད་དང་། འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་སེམས་ཅན་ལ་དམ་པའི་ཆོས་གོ་བར་བྱས་པས་ཚངས་པའི་དབྱངས་ཉིད་དང་། ཚིག་ཀྱལ་པ་སྤངས་པས་འགྲམ་པ་སེང་གེའི་འདྲ་བ་ཉིད་དང་། སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་བཀུར་བ་ལ་སོགས་པས་ཚེམས་དཀར་བ་ཉིད་དང་། འཚོ་བ་རྣམ་པར་དག་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཚེམས་མཉམ་པ་ཉིད་དང་། བདེན་པའི་ཚིག་ཀུན་ཏུ་སྦྱད་པས་ཚེམས་ཐག་བཟང་བ་ཉིད་དང་། ཕྲ་མའི་ཚིག་སྤངས་པས་ཚེམས་བཞི་བཅུ་མངའ་བ་ཉིད་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ལ་བུ་གཅིག་པ་དང་འདྲ་བར་བལྟས་པས་སྤྱན་མཐོན་མཐིང་ཉིད་དང་། ཁོང་ཁྲོ་བ་ལ་སོགས་པ་མེད་པར་བལྟས་པས་རྫི་མ་བའི་ལྟ་བུ་ཉིད་དོ།། ༡༣-༡༧

རྒྱུ་སྒྲུབ་པས་མཚན་འགྲུབ་པོ་ཞེས་པར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ།

འདི་ལ་མཚན་ནི་གང་གང་གི །
སྒྲུབ་པར་བྱེད་པའི་རྒྱུ་གང་ཡིན། །
དེ་དང་དེ་ནི་རབ་རྫོགས་པས། །
མཚན་ནི་འདི་དག་ཡང་དག་འགྲུབ། (༡༨) །

ཞེས་རྩ་བ་གསུངས་ཏེ། མཚན་གང་གིས་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པའི་རྒྱུ་གང་ཡིན་པ་དེ་རབ་ཏུ་རྫོགས་པས་མཚན་སུམ་ཅུ་རྩ་གཉིས་པོ་འདི་དག… འབྱུང་ངོ།། ༡༨

པར་ ༡—(སྡེ་) གསུང་བས་[1]

རྒྱུ་དེ་གང་ཡིན་ཞེ་ན། དེའི་འོག་ཏུ་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་དག་གིས།

བླ་མ་སྤྱིལ་ལ་སོགས་པ་དང་། །
ཡང་དག་བླངས་པ་བརྟན་པ་དང་། །
བསྟུ་བ་བསྟེན་དང་བྱ་རོམ་པའི། །
དངས་པོ་སྦྱིན་དང་གསད་བྱ་བ། (༡༩) །
ཐར་བར་བྱེད་དང་དགེ་བ་ནི། །
ཡང་དག་བླངས་པ་སྤྱིལ་ལ་སོགས། །
སྐྱབ་བྱེད་རྒྱུ་ཡི་མཚན་ཉིད་དེ། །
མདོ་ལས་ཇི་སྐད་འབྱུང་བ་བཞིན། (༢༠) །

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཚིག་ལེའུར་བྱས་པ་འདི་གཉིས་ནི། གོང་ཉིད་དུ་མཚན་བཤད་པར་བཀྲོལ་ཟིན་པས་ཡང་མི་བྲིའོ།། ༡༩.༢༠

དེ་ལྟར་མཚན་རྣམས་བརྗོད་ནས་བར་སྐབས་ཀྱི་ཚིགས་སུ་བཅད་པ་བཅུ་གཉིས་ཀྱིས་དཔེ་བྱད་བཟང་པོ་གསུངས་པ།

ཐུབ་པའི་སེན་མོ་ཟངས་མདོག་དང་། །
མདོག་སྣུམ་མཐོ་དང་སོར་མོ་རྣམས། །
ཟླུམ་རྒྱས་བྱིན་གྱིས་སྦ་བ་དང་། །
རྩ་མི་མངོན་དང་མདུད་པ་མེད། (༢༡) །
ལོང་བུ་མི་མངོན་ཞབས་མཉམ་དང་། །
སེང་གེ་གླང་ཆེན་བྱ་དང་ནི། །
ཁྱུ་མཆོག་སྟབས་གཤེར་གཡས་ཕྱོགས་དང་། །
མཛེས་གཤེགས་དྲང་དང་འཁྲིལ་བག་ཆགས། (༢༢) །
བྱི་དོར་བྱས་འདྲ་རིམ་པར་འཚམས། །
གཙང་དང་འཇམ་དང་དག་པའི་སྐུ། །

མཚན་ཉི་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པ་དང་། |
སྐུ་ཡི་ཁོ་ལག་ཡངས་ཤིང་བཟང་། (༢༢) |
གོས་སྙོམས་པ་དང་སྤྱན་གཉིས་ནི། |
དག་དང་གཉེན་ཤ་ཅན་ཉིད་དང་། |
སྐྲ་ཁྲུས་མེད་དང་རྒྱས་པ་དང་། |
ཤིན་དུ་གྲིམས་པའི་སྐྲ་ཉིད་དང་། (༢༣) |
ཡན་ལག་ཤིན་དུ་རྣམ་འབྱེས་དང་། |
གཟིགས་པ་སྒྲིབ་མེད་དག་པ་དང་། |
དཀྱུ་རྒྱས་སྐབས་ཕྱིན་མ་རྟོངས་དང་། |
ཕྱང་ངེ་བ་དང་ལྷེ་བ་ནི། (༢༤) |
ཟབ་དང་གཡས་ཕྱོགས་འཁྱིལ་བ་དང་། |
ཀུན་ནས་ལྟ་ན་སྡུག་པ་དང་། |
ཀུན་སྤྱོད་གཙང་དང་སྐུ་ལ་ནི། |
སྨེ་བ་གནག་བག་མེད་པ་དང་། (༢༥) |
ཕྱག་ནི་ཤིང་བལ་ལྟར་འཇམ་དང་། |
ཕྱག་རིས་མདངས་ཡོད་ཟབ་རིང་དང་། |
ཞལ་ ནི་ཧ་ཅང་མི་རིང་དང་། |
མཆུ་ནི་བིམ་པ་ལྟར་དམར་དང་། (༢༦) |
ལྗགས་མཉེན་པ་དང་སྲབ་པ་དང་། |
དམར་དང་འབྲུག་གི་སྒྲ་ཉིད་དང་། |
གསུང་མཉེན་འཇམ་དང་བཅེ་བ་རྒྱས། |
སོ་དང་དཀར་དང་མཉམ་པ་དང་། (༢༧) |
ཐིར་ཕྱིས་ལྷ་དང་ཤངས་མཐོ་དང་། |
མཆོག་ཏུ་དག་པ་དག་དང་ནི། |

སྤྱན་ཡངས་པ་དང་རྫི་མ་སྟུག །
པད་མའི་འདབ་མ་འདྲ་བ་དང་། (༢༩) །
སྨིན་[1]ཚུགས་རིང་དང་འཇམ་པ་དང་། །
སྨུམ་དང་སྤྲུ་ནི་མཉམ་པ་དང་། །
ཕྱག་རིང་རྒྱས་དང་སྐན་མཉམ་དང་། །
ཉམས་པ་རྣམ་པར་སྤངས་པ་དང་། (༣༠) །
དཔྲལ་བར་ལེགས་པར་འབྱེས་པ་དང་། །
དབྱིས་ཆེ་བ་དང་དབུ་རྒྱས་དང་། །
དབུ་སྐྲ་བུང་བ་ལྟར་གནག་དང་། །
སྟུག་དང་འཇམ་དང་མ་འཛིངས་དང་། (༣༡) །
མི་[2]གཤོར་དྲི་ཞིམ་སྐྱེས་བུ་ཡི། །
ཡིད་ནི་འཕྲོག་པར་བྱེད་པ་དང་། །
དཔལ་གྱི་བེའུ་དང་བཀྲ་ཤིས་ནི། །
སངས་རྒྱས་དཔེ་བྱད་བཟང་པོར་བཞེད། (༣༢) །

ཅེས་བྱ་བ་ཡིན་ཏེ། འདུ་བྱེད་ཐམས་ཅད་ལ་འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་སེན་མོ་ཟངས་ཀྱི་མདོག་ལྟ་བུ་ཉིད་དང་། སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ལ་ཕན་པའི་ལྷག་པའི་བསམ་པ་ཉིད་ཀྱིས་སེན་མོ་མདོག་སྣུམ་པ་ཉིད་དང་། རིགས་ཀྱི་མཆོག་ལས་སྐྱེས་པས་སེན་མོ་མཐོ་བ་ཉིད་དང་། ཚུལ་ཁ་ན་མ་ཐོ་བ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་སོར་མོ་རྣམས་ཟླུམ་པ་ཉིད་དང་། དགེ་བའི་རྩ་བ་བསགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སོར་མོ་རྣམས་རྒྱས་པ་ཉིད་དང་། ཡང་དག་པར་མཐར་གྱིས་[3]སོ་སོར་ཞུགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སོར་མོ་རྣམས་བྱིན་གྱིས་ཕྲ་བ་ཉིད་དང་། ལུས་ལ་སོགས་པའི་ལས་དང་འཚོ་བ་རབ་ཏུ་བསྡུངས་པ་ཉིད་ཀྱིས་རྩ་མི་མངོན་པ་ཉིད་དང་། ཉོན་མོངས་པའི་མདུད་པ་འགྲོལ་

མཆན་ ཿ—(ཅོ་) ཚོགས་[1] (སྡེ་) བཤོར་[2] གྱིས་ཞུགས་[3]

བ་ཉིད་ཀྱིས་ཚུལ་བདུད་པ་མེད་པ་ཉིད་དང་། ཞིན་ཏུ་སྤྲས་པའི་ཆོས་ཀྱི་སྒོ་
གྲོས་ཅན་ཉིད་ཀྱིས་ལོང་བུ་ཤི་མངོན་པ་ཉིད་དང་། བགྲོད་དཀའ་བའི་
གནས་ཐབས་ཅད་ལས་སྒྲོ་བོ་སྒྲོལ་བར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཞབས་མི་མཉམ་···
པ་ཉིད་པ་དང་། སེ་ཟེལ་གྱིས་གནོན་པ་ལ་མཁས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སེང་གེའི་
སྟབས་སུ་གཤེགས་པ་ཉིད་དང་། གླང་ཟེལ་གྱིས་གནོན་པ་ལ་མཁས་པ་ཉིད་
ཀྱིས་གླང་པོ་ཆེའི་སྟབས་སུ་གཤེགས་པ་ཉིད་དང་། ནམ་མཁའ་ལ་གཤེགས
པར་མཁས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ངང་པའི་སྟབས་སུ་གཤེགས་པ་ཉིད་དང་། སྐྱེས་
བུའི་ཁྱུ་མཆོག་ཏུ་མཁས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཁྱུ་མཆོག་གི་སྟབས་སུ་གཤེགས་པ་···
ཉིད་དང་། སྐོར་ཕྱོགས་ཀྱི་ལམ་དང་མཐུན་པར་གཤེགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་
གཡས་ཕྱོགས་སུ་ལྡོག་ཅིང་གཤེགས་པ་ཉིད་དང་། མཛེས་པར་མཁས་
པ་ཉིད་ཀྱིས་མཛེས་པར་གཤེགས་པ་ཉིད་དང་། ཏག་ཏུ་སེམས་གྱ་གྱུ་མི་
མངའ་བ་ཉིད་ཀྱིས་མི་གཡོ་བར་གཤེགས་པ་ཉིད་དང་། ཡོན་ཏན་ཡང་
དག་པ་བརྗོད་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྐུ་འཁྲིལ་བག་ཆགས་པ་ཉིད་དང་།
སྡིག་པའི་ཆོས་དང་མ་འབགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྐུ་བྱི་དོར་བྱས་པ་ལྟ་བུ་ཉིད་···
དང་། གདུལ་བྱ་དང་འཚམ་པའི་ཆོས་སྟོན་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྐུ་
རིམ་པར་འཚམ་པ་ཉིད་དང་། སྐྱུ་མ་སོགས་པ་ཀུན་ཏུ་སྤྱོད་པ་གཙང་བའི་
ཕྱིར་སྐུ་རྣམ་པར་དག་པ་ཉིད་དང་། ཐུགས་ཐུགས་རྗེ་ཅན་གྱི་ཕྱིར་སྐུ་
འཇམ་པ་ཉིད་དང་། ཐུགས་རྣམ་པར་དག་པའི་ཕྱིར་སྐུ་རྣམ་པར་དག་པ་
ཉིད་དང་། ཆོས་འདུལ་བ་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པའི་ཕྱིར་མཚན་རྫོགས་པ་
ཉིད་དང་། ཡངས་ཤིང་མཛེས་པའི་ཡོན་ཏན་རྫོགས་པའི་ཕྱིར་སྐུའི་ཁོ་
ལག་ཡངས་ཤིང་བཟང་བ་ཉིད་དང་། ཐམས་ཅད་ལ་ཐུགས་སྙོམས་པའི་
ཕྱིར་གོམ་པ་སྙོམ···པ་ཉིད་དང་། རྣམ་པར་དག་པའི་ཆོས་སྟོན་པའི་
ཕྱིར་སྐྱུར་རྣམ་པར་དག་པ་ཉིད་དང་། ཆོས་གོ་སླ་བར་སྟོན་པའི་ཕྱིར་སྐུ་
ཞིན་ཏུ་གཞོན་ཤ་ཅན་ཉིད་དང་། ཐུགས་དག་ཏུ་མ་ཞུམ་པའི་ཕྱིར་སྐུ་ཞུམ་
པ་མེད་པ་ཉིད་དང་། དགེ་བའི་རྩ་བ་ཡང་དག་པར་འཕགས་པའི་ཕྱིར་

སྐུ་རྒྱས་པ་ཉིད་དང་། ཡང་སྲིད་པ་ཟད་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྐུ་ཞིན་དུ་ཕྲིམས་པ་ཉིད་དང་། རྟེན་ཅིང་འབྲེལ་པར་འབྱུང་བ་ཞིན་དུ་རྣམ་པར་ཕྱེ་བ་སྟོན་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཡན་ལག་དང་ཉིང་ལག་ཞིན་དུ་རྣམ་པར་འབྱེས་པ་ཉིད་དང་། ཚིག་གི་དོན་ཞིན་དུ་རྣམ་པར་དག་པ་སྟོན་པས་གཟིགས་པ་རབ་རིབ་མེད་ཅིང་རྣམ་པར་དག་པ་ཉིད་དང་། སློབ་མ་ཚུལ་ཁྲིམས་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པར་གྱུར་པ་ཉིད་ཀྱིས་དཀྱུ་ཀླུམ་པ་ཉིད་དང་། འཁོར་བའི་སྐྱོན་གྱིས་མ་སྨགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་དཀྱུ་སྐབས་ཕྱིན་པ་ཉིད་དང་། ང་རྒྱལ་གྱི་འཁྱིང་བག་བཅོམ་པ་ཉིད་ཀྱིས་དཀྱུ་མ་རྟོངས་པ་ཉིད་དང་། ཆོས་ཟད་པ་རྣམ་པར་[1]ཀློག་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱུལ་ཕྱུང་ངེ་བ་ཉིད་དང་། ཆོས་ཟབ་མོ་རྟོགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ལྟེ་བ་ཟབ་པ་ཉིད་དང་། སློབ་མ་མཐུན་པར་འཛིན་པར་འགྱུར་བ་ཉིད་ཀྱིས་ལྟེ་བ་གཡས་ཕྱོགས་སུ་འཁྱིལ་བ་ཉིད་དང་། འཁོར་ཀུན་ནས་མཛེས་པར་གྱུར་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཀུན་ནས་མཛེས་པ་ཉིད་དང་། ཐུགས་གཙང་བ་ཉིད་ཀྱིས་ཀུན་དུ་སྤྱོད་པ་གཙང་བ་ཉིད་དང་། དུས་མ་ཡིན་པའི་ཆོས་འདུལ་བ་དང་བྲལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་སྐུ་ལ་སྨེ་བ་དང་གནག་བག་མེད་པ་ཉིད····དང་། ལུས་ལ་སོགས་པ་ཟོ་མདོག་བདེ་བ་འཕྲོབ་པའི་ཆོས་སྟོན་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱག་ཤིང་བལ་ལྟར་ཞིན་དུ་འཇམ་པ་ཉིད་དང་། མདངས་ཡོད་པའི་དགེ་སྦྱོང་ཆེན་པོ་བརྟེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱག་གི་རི་མོ་མདངས་ཡོད་པ་ཉིད་དང་། ཆོས་ཟབ་མོ་ལ་གནས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱག་གི་རི་མོ་ཟབ་པ་ཉིད་དང་། ཕྱི་རྗེས་སུ་ཡང་དག་པར་ཡོངས་སུ་དག་པའི་ཆོས་སྟོན་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱག་གི་རི་མོ་རིང་བ་ཉིད་དང་། བསླབ་པ་རབ་དུ་མང་པོ་ཀུན་སྟོན་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཞལ་ཧ་ཅང་མི་རིང་བ་ཉིད་དང་། འཇིག་རྟེན་ཐམས་ཅད་གཟུགས་བརྙན་དང་འདྲ་བར་རྟོགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་མཆུ་བིམ་པ་ལྟར་དམར་བ་ཉིད་དང་། ཚིག་འཇམ་པོས་འདུལ་བ་ཉིད་

མཆན་ ༡—(སྡེ་) བཀློག་[1]

ཀྱིས་ལྤགས་མཉེན་པ་ཉིད་དང་། ཡོན་ཏན་འཐད་པ་མང་བ་ཉིད་ཀྱིས་ལྤགས་སྲབ་པ་ཉིད་དང་། ཆོས་འདུལ་བ་ཁྲིམས་པའི་སྐྱེ་བོ་ཆགས་པ་ཅན་གྱིས་གཏིང་དཔག་དཀའ་བ་ཉིད་ཀྱིས་ལྤགས་དམར་བ་ཉིད་དང་། བསྒྲིངས་པ་ཐམས་ཅད་ལེ་མཐའ་བ་ཉིད་ཀྱིས་འབྲུག་གི་སྒྲ་དང་ལྡན་པ་ཉིད་དང་། སྙན་པ་ལ་སོགས་པར་གསུང་བ་ཉིད་ཀྱིས་གསུང་སྙན་[1]ཅིང་མཉེན་ལ་འཇམ་པ་ཉིད་དང་། སྲིད་པར་ཀུན་ཏུ་སྦྱོར་བ་བསྡམས་པ་ཉིད་ཀྱིས་མཆེ་བ་ཟླུམ་པ་ཉིད་དང་། སྐྱེ་བོ་གདུལ་དཀའ་བ་འདུལ་བར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་མཆེ་བ་རྣོ་བ་ཉིད་དང་། ཆོས་འདུལ་བ་ཤིན་ཏུ་དཀར་བ་ཉིད་ཀྱིས་མཆེ་བ་དཀར་བ་ཉིད་དང་། མཉམ་པའི་ས་ལ་གནས་པ་ཉིད་ཀྱིས་མཆེ་བ་མཉམ་པ་ཉིད་དང་། མཐར་གྱིས་མངོན་པར་རྟོགས་པ་ཡང་དག་པར་རབ་ཏུ་སྟོན་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་མཆེ་བ་བྱིན་གྱིས་ཕྲ་བ་ཉིད་དང་། ཤེས་རབ་མཆོག་ལ་གནས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཤངས་མཐོ་བ་ཉིད་དང་། སྐྱེ་བོ་གཙང་མ་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཤངས་གཙང་བ་ཉིད་དང་། ཆོས་ཤིན་ཏུ་རྒྱ་ཆེ་བའི་ཕྱིར་སྤྱན་ཡངས་པ་ཉིད་དང་། སེམས་ཅན་གྱི་ཚོགས་དྲངས་པ་ཉིད་ཀྱིས་རྫི་མ་སྟུག་པ་ཉིད་དང་། འགྲོ་བ་གཞོན་ནུ་མ་ཐམས་ཅད་མངོན་པར་མགུ་བ་ཉིད་ཀྱིས་སྤྱན་དཀར་ནག་འབྱེས་ཤིང་པད་མའི་འདབ་མ་རངས་པ་ལྟ་བུ་ཉིད་དང་། རྟག་ཏུ་ཕྱི་རྗེས་སུ་གཟིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྨིན་ཚོགས་རིང་བ་ཉིད་དང་། ཆོས་འདུལ་བ་འཇམ་པོ་ལ་མཁས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྨིན་མ་འཇམ་པ་ཉིད་དང་། ཐུགས་ཀྱི་རྒྱུད་དགེ་བས་བརླན་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྨིན་མ་སྣུམ་པ་ཉིད་དང་། ཀུན་ཏུ་སྐྱོན་གཟིགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྨིན་ཚད་སྣ་མ་པ་ཉིད་དང་། མཆོག་ཏུ་གནོད་པ་བཟློག་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱག་རིང་ཞིང་རྒྱས་པ་ཉིད་དང་། འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པའི་གཡུལ་ལས་རྣམ་པར་རྒྱལ་བ་ཉིད་ཀྱིས་སྙན་མཉམ་པ་ཉིད་དང་།

བཟར་ ༡—(སྡེ་) ཞིང་།

སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་རྒྱུད་མ་ཉམས་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་སྐྱོན་གྱི····
དབང་པོ་མ་ཉམས་པ་ཉིད་དང་། ལྷ་བས་བྱས་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་
གཞན་དུ་མི་འགྱུར་བ་ཉིད་ཀྱིས་དཔྱལ་བ་ལེགས་པར་འབྱེས་པ་ཉིད་དང་།
སྣ་བ་ཐམས་ཅད་འཛོམས་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་དཔྱལ་བ་དབྱེས་ཆེ་བ་ཉིད་
དང་། སྨོན་ལམ་གྱི་མཆོག་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་དབུ་ཞིན་དུ་རྒྱས་
པ་ཉིད་དང་། ཡུལ་གྱི་དགའ་བ་བཟློག་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས་དབུ་སྐྲ་བྱུང་
བ་ལྟར་གནག་པ་ཉིད་དང་། མཐོང་བ་དང་ཐོས་པས་སྤང་བར་བྱ་བའི་
བག་ལ་ཉལ་སྤངས་པའི་ཕྱིར་དབུ་སྐྲ་སྟུག་པ་ཉིད་དང་། བསྟན་པ་བློ་འཇམ་
པོས་ཡོངས་སུ་ཞེས་པ་ཉིད་ཀྱིས་དབུ་སྐྲ་འཇམ་པ་ཉིད་དང་། ཐུགས་
འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པས་མ་འཁྲུགས་པ་ཉིད་ཀྱིས་དབུ་སྐྲ་མ་འཛིངས་པ་
ཉིད་དང་། རྟག་ཏུ་ཚིག་མི་རྩུབ་པ་ཉིད་ཀྱིས་དབུ་སྐྲ་མི་[1]གཞོར་བ་ཉིད་དང་།
བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཡན་ལག་གི་མེ་ཏོག་བཀྲམ་པ་ཉིད་ཀྱིས་དབུ་སྐྲ་དྲི་ཞིམ་པ་ཉིད་··
དང་། རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་མཛེས་པར་གྱུར་པ་ཉིད་ཀྱིས་ཕྱག་དང་ཞབས་
དཔལ་གྱི་བེའུ་དང་བཀྲ་ཤིས་དང་གཡུང་དྲུང་འཁྱིལ་བས་བརྒྱན་པ་ཉིད་ཡིན་
ནོ། ༣༢-༣༣

དེ་ལྟར་སྐུ་གསུམ་བསྟན་ནས་བཞི་པ་སྤྲུལ་པའི་སྐུ་ཕྱིས་པའི་སྐྱེ་བོ་
ཐམས་ཅད་དང་ཐུན་མོང་བ།

གང་གིས་སྲིད་པ་ཇི་སྲིད་པར། །
འགྲོ་ལ་ཕན་པ་སྣ་ཚོགས་དག །
མཉམ་དུ་མཛད་པའི་སྐུ་དེ་ནི། །
ཐུབ་པའི་སྤྲུལ་སྐུ་རྒྱུན་མི་ཆད། (༣༣) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། ཤཱཀྱ་ཐུབ་པ་ལ་སོགས་པའི་གཟུགས་
གང་གིས་འཁོར་བ་ཇི་སྲིད་བར་འཛིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཐམས་ཅད་དུ་སེམས···
·ཅན་རྣམས་ཀྱི་འདོད་པའི་དོན་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་མཛད་པའི་སྐུ་དེ་ནི་རྒྱུན······

མཆན་ ༡—(སྡེ་) བཞོར་[1]

ཆགས་པ་ཉིད་ཀྱི་ས་སངས་རྒྱས་བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱི་སྤྲུལ་པའི་སྐུ་རྒྱུན་མི་ཆད་པ་ཡིན་ནོ། ༢༢

དེ་ལྟར་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱི་སྐུའི་བདག་ཉིད་བསྒོམས་པའི་སྟོབས་ལས་བྱུང་བ་སངས་རྒྱས་ལ་སོགས་པའི་ཡུལ་ཉིད་དུ་ཡེ་ཤེས་ལ་སོགས་པ་ལ་ལྟོས་ནས་རབ་ཏུ་བརྟགས་པའི་སྐུ་གསུམ་བསྟན་ནས་ཀུན་རྫོབ་ཏུ་ཡེ་ཤེས་ཁོ་ན་ལོངས་སྤྱོད་རྫོགས་པའི་སྐུ་ལ་སོགས་པར་སྣང་བ་སྐྱེད་པའི་སྒོ་ནས་དོན་བྱ་བ་མཛད་པས་ན། གདུལ་བྱའི་སྐྱེ་བོ་འི་སྣང་བ་ལ་བརྟེན་པའི་ལས་དེའི་བདག་པོ་ལ་བརྟེན་ནས་བྱུང་བ་རྣམས་ནི་ཆོས་ཀྱི་སྐུའི་ཡིན་ནོ་ཞེས།

དེ་བཞིན་འཁོར་བ་ཇི་སྲིད་འདིའི། །
ལས་ནི་རྒྱུན་མི་ཆད་པར་འདོད། །
འགྲོ་རྣམས་ཞི་བའི་ལམ་དང་ནི། །
བསྡུ་རྣམ་བཞི་ལ་དགོད་པ་དང་། (༢༣) །
ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་བཅས་པ་ཡི། །
རྣམ་པར་བྱང་བ་རྟོགས་པ་དང་། །
སེམས་ཅན་རྣམས་དོན་ཇི་བཞིན་གྱི། །
དོན་དང་ཕ་རོལ་ཕྱིན་དྲུག་དང་། (༢༤) །
སངས་རྒྱས་ལམ་དང་རང་བཞིན་གྱིས། །
སྟོང་པ་ཉིད་དང་གཉིས་ཟད་དང་། །
བརྡ་དང་དམིགས་པ་མེད་པ་དང་། །
ལུས་ཅན་རྣམས་ནི་ཡོངས་སྨིན་དང་། (༢༥) །
བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་ལམ་དང་ནི། །
མངོན་པར་ཞེན་པ་བཟློག་པ་དང་། །
བྱང་ཆུབ་ཐོབ་དང་སངས་རྒྱས་ཞིང་། །
རྣམ་པར་དག་དང་ངེས་པ་དང་། (༢༦) །

སེམས་ཅན་དོན་ནི་ཚད་མེད་དང་། །
སངས་རྒྱས་བསྟེན་སོགས་ཡོན་ཏན་དང་། །
བྱང་ཆུབ་ཡན་ལག་ལམ་རྣམས་ནི། །
ཚུད་མི་ཟ་དང་བདེན་མཐོང་དང་། (༣༨) །

ཕྱིན་ཅི་ལོག་ནི་སྤངས་པ་དང་། །
དེ་གཞི་མེད་པའི་ཚུལ་དང་ནི། །
རྣམ་པར་བྱང་དང་ཆགས་དང་ནི། །
འདུས་བྱས་འདུས་མ་བྱས་པ་ལ། (༣༩) །

ཐ་དད་ཡོངས་སུ་མི་ཤེས་དང་། །
མྱ་ངན་འདས་ལ་དགོད་པ་སྟེ། །
ཆོས་ཀྱི་སྐུ་ཡི་ཕྲིན་ལས་ནི། །
རྣམ་པ་ཉི་ཤུ་བདུན་དུ་བཞེད། (༤༠) །

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དང་པོར་འགྲོ་བ་བཟང་པོ་དང་བཟང་པོ་མ་ཡིན་པ་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་མེད་པར་གནས་པའི་མཚན་ཉིད་འགྲོ་བ······རབ་ཏུ་ཞི་བའི་ཕྲིན་ལས་མཛད་ནས་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་བསྡུ་བའི་དངོས་པོ་བཞི་ལ་བཀོད་དེ། ཐོས་པ་ལས་བྱུང་བ་ལ་སོགས་པའི་ཤེས་པས་མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་དང་གཉེན་པོ་དོར་བ་དང་བླང་བར་བྱ་བའི་སྒོ་ནས་རྟོགས་པར···མཛད་ནས། སྒྱུ་མ་མཁན་བཞིན་དུ་རྗེས་སུ་ཆགས་པ་ལ་སོགས་པས་རྣམ་པར་དབེན་པ་ཉིད་ཀྱིས་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་དེ་གཞན་གྱི་དོན་བྱམས་པ་ལ······སོགས་པའི་མཚན་ཉིད་ཇི་ལྟ་བའི་བདག་ཉིད་ལ་བཀོད་དེ། དེའི་རྗེས་ལ་རང་གི་དོན་འཁོར་གསུམ་རྣམ་པར་དག་པས་རབ་ཏུ་ཕྱེ་བའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་ལ་གོམས་པ་ལའོ། །དེའི་འོག་ཏུ་རང་དང་གཞན་གྱི་དོན་གྱི་མཚན་ཉིད་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ལམ་སྟེ། དགེ་བ་བཅུའི་ལས་ཀྱི་ལམ་ལའོ། །དེ་ནས་ཆོས་ཐམས་ཅད་རང་བཞིན་གྱིས་སྟོང་པ་ཉིད་གོམས་པ་ལའོ། །དེའི་རྗེས་

ལ་སྦྱིན་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་བརྟེན་ནས་ས་དང་པོ་ཆོས་ཀྱི་དབྱིངས་ཀུན་དུ་འགྲོ་བ་རྟོགས་པའི་མཚན་ཉིད་གཉིས་སུ་མེད་པའི་ཆོས་ལའོ། །དེ་ནས་ཚོགས་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པའི་རྒྱུ་སྐྱུར་པས་ས་གཉིས་པ་ལ་སོགས་པར་ཚུལ་ཁྲིམས་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་ཆོས་ཐམས་ཅད་བརྡར་བཏགས····པའི་ཞེས་པ་ལ་འགོད་དོ། །དེ་བཞིན་དུ་རིམ་གྱིས་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་བརྟེན་ནས་ས་དྲུག་པ་ལ་ཤེས་པ་དང་། ཤེས་བྱའི་དངོས་པོར་མངོན་པར་[1]ན་ཞེན་པའི་མཚན་ཉིད་ཆོས་ཐམས་ཅད་དམིགས་སུ་མེད་པ་ལའོ།། དེའི་འོག་ཏུ་ས་བདུན་པ་ལ་ཐབས་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་སེམས་ཅན་ཡོངས་སུ་སྨིན་པར་བྱེད་པ་ལའོ། །དེ་ནས་སྟོབས་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་ས་བརྒྱད་པ་ལ་ཉན་ཐོས་ལ་སོགས་པ་དང་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པའི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་ལམ་ལའོ། །དེ་ནས་དེ་ཉིད་ལ་ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་སྤངས་པ་ལའོ། །དེའི་རྗེས་ལ་ས་དགུ་པ་ལ་སྨོན་ལམ་གྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མཐུས་བྱང་ཆུབ་ཐོབ་པ་ལའོ། དེའི་འོག་ཏུ་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྟོབས་ཀྱིས་ས་བཅུ་པ་ལ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཞིང་སྣ·····ཚོགས་རྣམ་པར་དག་པ་ལ་བཀོད་ནས། ཡང་དེ་ཉིད་ལ་སྐྱེ་བ་གཅིག་གྱིས་ཐོག་··མའི་རང་གི་ངོ་བོ་ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཏུ་སོ་སོར་ངེས་པ་དང་། ཕྱོགས་བཅུའི་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཀྱི་སེམས་ཅན་གྱི་དོན་དང་འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཐམས་ཅད་དུ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་དྲུང་དུ་ཉེ་བར་འགྲོ་བ་ལ་གོམས་པའི་ཡོན་ཏན་ལ་བཀོད་དེ། དེ་ལྟ་བུའི་རིམ་པས་ཡང་དེ་ཉིད་ལ་[illegible]་པར་གྱི་ལས་ཀྱི་རང་གི་ངོ་བོ་བྱང་ཆུབ་མཐའ་དག་འདྲེན་པར་བྱེད་པའི་··[illegible] ཀྱི་མཚན་དེ་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཡན་ལག་དང་། ལམ་དང་འབྲས་བུར་[illegible] དང་། དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་ཡང་དག་པ་ཇི་ལྟ་བ་[illegible] དང་། ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཐམས་ཅད་སྤངས་པ་དང་། ཕྱིན་ཅི་

མཆན་ ༡—(ཞུ་) པར་ཞེན་པའི་[1]

ལོག་གཞི་མེད་[1]པར་སྤངས་པའི་ཡེ་ཤེས་དང་། རང་བཞིན་གྱིས་ཡོངས་སུ་དག་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའི་རྣམ་པར་བྱང་བ་དང་། དྲི་མ་ཐམས་ཅད་དང་བྲལ་བའི་རྣམ་པར་བྱང་བའི་རྒྱུའི་ཚོགས་དང་། སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས་འདུས་བྱས་དང་འདུས་མ་བྱས་ཐ་མི་དད་པར·····ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ལ་བཀོད་ནས། དེ་བཞིན་གཤེགས་པའི་ས་ལ་མྱ་ངན་ལས་འདའ་བ་ལ་[2]བཀོད་པར་མཛད་དེ། དེ་ལྟར་ན་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་བཞིན་དུ་འདིའི་ཕྲིན་ལས་རྣམ་པ་ཉི་ཤུ་རྩ་བདུན་ཡང་འཁོར་བ་ཇི་སྲིད་པར་བཞེད་[3]པས་མཛད་པ་ཡིན་ནོ། །སེམས་བསྐྱེད་པ་དང་པོ་དང་ཐ་མའི་ལས་བསྟན་པའི་གོ་རིམ་བསྟན་པའི་རིམ་པས་ལྷག་མ་བར་གྱི་ཚིག་གི་དོན་རྣམས་ཀྱི་གོ་རིམ་ཡང་ཁོང་དུ་ཆུད་པར་བྱ་སྟེ། ཚིག་མངས་སུ་དོགས་པས་བདག་གིས་ནི་མ་བྲིས་སོ།། ༢༨-༨༠

ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་[4]ཅེས་བྱ་བ་ལས། སྐབས་བརྒྱད་པའི་འགྲེལ་པའོ།། །།

༄༅ རྒྱས་པ་ལ་དགའ་བའི་སེམས་ཅན་ལ་ཕན་གདགས་པར་དེ་ལྟར་དོན་བརྒྱད་ཀྱི་སྒོ་ནས་རྣམ་པར་བཤད་ནས། ཡང་གཞན་དུ་རྣམ་པར་བཤད་པ།

མཚན་ཉིད་དེ་ཡི་སྦྱོར་བ་དང་། །
དེ་རབ་དེ་ཡི་གོ་རིམ་དང་། །
དེ་མཐའ་དེ་ཡི་རྣམ་སྨིན་ནི། །
དོན་བསྡུས་གཞན་དེ་རྣམ་པ་དྲུག (༡) །

མཆན་ ༔—(སྡེ་) པ་[1] འགོད་[2] (སྣ་) (ཅོ་) པ་ཞེས་བྱ་བ་ནི་མཛད་[3] ཞེས་[4]

ཅེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དང་པོར་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་ནི་མངོན་པར་མཚོན་པའི་གནས་ཉིད་ཡིན་པས་མཚན་ཉིད་དོ། །དེ་ནས་དབང་དུ་བྱ་བའི་ཕྱིར་འདིས་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་སྨོས་པ་ལ་སྦྱོར་བས་ན་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་པར་རྫོགས་པར་རྟོགས་པ་ནི་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ····གྱི་སྦྱོར་བའོ། །དེ་ནས་ཤིན་ཏུ་གོམས་པས་ཕུལ་དུ་བྱུང་བར་འགྲོ་བའི་ཕྱིར་རྩེ་མོའི་མངོན་པར་རྟོགས་པ་ནི་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་རབ་ཀྱི་གནས་སྐབས་ཡིན་ནོ། །དེ་ནས་རྟོགས་པའི་དངོས་པོ་ངེས་པར་བྱ་བའི་ཕྱིར་སོ་སོ་བ་དང་། མཐའ་དག་ཏུ་རྣམ་པར་བསྒོམས་པའི་དོན་གཞུང་སྤྱོང་བར་བྱེད་པས་མཐར་གྱིས་པའི་མངོན་པར་རྟོགས་པ་ནི་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ···ཉིད་གསུམ་གྱི་གོ་རིམ་གྱི་གནས་སྐབས་ཡིན་ནོ། །དེ་ནས་ཁྱད་པར་དུ་འགྱུར་མེད་པས་ཡང་དག་པར་སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས···པར་བྱང་ཆུབ་པ་ནི། ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་མཐར་ཐུག་པའི་གནས་སྐབས་ཡིན་ནོ། །དེ་ནས་དེའི་འབྲས་བུ་ཡིན་པས་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་མཛད་པ་དང་བཅས་པ་ནི་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་རྣམ་པར་སྨིན་པ·····ཡིན་ནོ། །དེ་ལྟར་ན་ཡུམ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་དོན་བསྡུས་པ་གཞན་རྣམ་པ་དྲུག་སྟེ། ཛུ་ན་ཀོ་ན་བཞིན་ཏུ་བཤད་པར་བྱ་བ་ཡིན་ནོ།། ༡

བར་ན་ལ་དགའ་བའི་སེམས་ཅན་ལ་ཕན་གདགས་པར་དེ་ལྟར་དོན་བརྡ་པ་པ་དྲུག་གི་སྒོ་ནས་རྣམ་པར་བཤད་ནས། ཡང་མདོར་བསྡུས་པ་ལ་དགའ་བའི་སེམས་ཅན་ལ་ཕན་གདགས་པར་གཞན་དུ་རྣམ་པར་བཤད་པ།

ཡུམ་ནི་རྣམ་པ་གསུམ་པོ་རྒྱ། |
སྦྱོར་བ་བཞི་ཡི་བདག་ཉིད་དང་། |
ཆོས་སྐུ་སྨིན་ལས་འབྲས་བུ་ནི། |
དོན་བརྡ་པ་གཞན་དེ་རྣམ་པ་གསུམ། (༢) |

ཞེས་བྱ་བ་གསུངས་ཏེ། དང་པོར་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་གྱི་ངོ་བོ་ཉིད་ནི་འཇུག་པའི་ཡུལ་གྱི་རྒྱུ་ཡིན་ནོ། །དེ་ཇི་ལྟར་རབ་ཏུ་སྦྱོར་ཞེ་ན། དེའི་འོག་ཏུ་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མངོན་པར་རྫོགས་པར་རྟོགས་པ་ལ་སོགས་པ་མངོན་པར་རྟོགས་པ་བཞི་ནི་སྦྱོར་བ་ཡིན་ནོ། །སྦྱོར་བ་དེ་ལྟ་བུ་དང་ལྡན་པའི་རྒྱུ་དེའི་འབྲས་བུ་ཅི་ཞིག་ཡིན་ཞེ་ན། དེའི་འོག་ཏུ་ཆོས་ཀྱི་སྐུ་ཕྲིན་ལས་དང་བཅས་པ་ནི་འབྲས་བུ་ཡིན་པས། རྒྱལ་བའི་ཡུམ་རྣམ་པ་གསུམ་གྱིས་དོན་བསྡུས་པ་གཞན་རྣམ་པ་གསུམ་སྟེ། དེ་ཁོ་ན་བཞིན་དུ་བཤད་པར་བྱ་བ་ཡིན་ནོ॥ ༢

ལ་ལ་ལས་དོན་གཞན་ལས་ཆོག
གཞན་ལས་རྣམ་གྲངས་མིང་གིས་ཏེ།
མཁས་པ་རྣམས་ཀྱིས་ཡུམ་ཀུན་ལའང་།
དོན་བསྡུས་དེ་ཙམ་ཤེས་པར་བྱ། (༡)

དེ་ལྟར་མིན་ན་ཐམས་ཅད་ཀྱི།
རིམ་པ་ལེགས་པར་བསྡུས་མ་ཡིན།
དེ་ལ་བསྡུས་སོགས་རབ་དབྱེ་བས།
ཁྱད་པར་ཡོད་པ་ཁོ་ནར་ཟད། (༢)

འཕགས་པ་རྣམ་པར་གྲོལ་སྡེ་ཡི།
མཐུ་ཡིས་དོན་མཐོང་སྐོ་ནས་ནི།
གོ་བར་སླ་ཕྱིར་ཚིག་དང་ནི།
ངག་སོགས་སྦྱོར་བ་མ་བྱས་པར། (༣)

མཁན་པོ་ཡང་དག་རྣམ་སྣང་མཛད།
བླ་མ་བཟང་ལ་ཕྱག་འཚལ་ནས།
ཚིག་ལེཙུར་བྱས་པའི་འགྲེལ་གསལ་བ།
འདི་ནི་སེང་གེ་བཟང་པོས་བྱས། (༤)

དེ་བསྒྲིབས་པ་ལས་བྱུང་བ་ཡི། |
དགེ་བ་བདག་གིས་གང་ཐོབ་པ། |
དེ་ཡིས་སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ནི། |
བདེ་གཤེགས་ཤེས་རབ་ཐོབ་པར་ཤོག (༥) |

ཤེས་རབ་ནི་གསལ་བསྟན་བཅོས་ཀུན། |
ཕྱི་རོལ་གྱུར་བདག་གང་ན་ཞིག |
འཕགས་ཀླུའི་སྐྱོད་ལུགས་བདག་ཉིད་ཆེ། |
བསྟན་བཅོས་དོན་ནི་གང་ན་ཡིན། (༦) |

འོན་ཀྱང་སྐྱོད་ལུགས་མ་ཡིན་ལ། |
རང་དང་གཞན་གྱི་དོན་གྱི་ངོར། |
བདག་གིས་འབད་བཀྱིས་ཉོངས་པ་ལ། |
སྐྱེ་བོ་མཁས་རྣམས་བཟོད་པར་མཛོད། (༧) |

ཀྱེ་མ་གཞུང་ལུགས་སྣ་ཚོགས་ཀྱིས། |
དབ་པ་[1]བདག་གི་ངལ་བསོའི་གནས། |
ཤེས་རབ་པ་རོལ་ཕྱིན་པའི་ལུགས། |
རིང་མོ་ཞིག་ནས་མཐོང་བ་ཡིན། (༨) |

ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་མན་ངག་གི་བསྟན་བཅོས་མངོན་པར་རྟོགས་པའི་རྒྱན་ཅེས་བྱ་བའི་འགྲེལ་པ་སློབ་དཔོན་སེང་གེ་བཟང་པོས་…· མཛད་པ་རྫོགས་སོ། ། ༄། །རྒྱ་གར་གྱི་མཁན་པོ་བི་དྱཱ་ཀ་ར་པྲ་བྷ་དང་ཞུ་ཆེན་གྱི་ལོ་ཙཱ་བ་ བནྡེ་དཔལ་བརྩེགས་ཀྱིས་བསྒྱུར་ཅིང་ཞུས་ཏེ་གཏན་ལ་ཕབ་པའོ།། ཕྱིས་ཇོ་བོ་རྗེ་དཱི་པཾ་ཀ་ར་ཤྲཱི་ཛྙཱ་ན་ལ་སོགས་པ་དང་། ལོ་ཙཱ་བ་དགེ་སློང་བློ་ལྡན་ཤེས་རབ་ཀྱིས་ལེགས་པར་གཏན་ལ་ཕབ་པའོ།། ||

མཆན། ༡—(ཅོ་) (སྣར་) དག་[1]

परिशिष्टम्—१

अभिसमयालङ्कारान्तःपातिनां पदार्थानां संक्षेपतो विवरणम्

नमः सर्वबुद्धबोधिसत्त्वेभ्यः

अभिसमयालङ्कारान्तःपातिनां पदार्थानां संक्षेपतो विवरणम्

सर्वाकारज्ञताद्यष्टौ पदार्थाः; चित्तोत्पादादयः सप्ततिश्च पदार्था अभिसमयालङ्कारस्याभिधेयाः सन्ति। तेषामिह स्वरूपं संक्षेपेण प्रस्तूयते।

अष्टौ पदार्थाः

सर्वाकारज्ञता, मार्गज्ञता, सर्वज्ञता (वस्तुज्ञता), सर्वाकाराभिसम्बोधः, मूर्धाभिसमयः, आनुपूर्विकाभिसमयः, एकक्षणाभिसम्बोधः, धर्मकायश्चेत्यष्टौ पदार्था अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यां प्रदर्शिताः। यथा—

प्रज्ञापारमिताष्टाभिः पदार्थैः समुदीरिता।
सर्वाकारज्ञता मार्गज्ञता सर्वज्ञता ततः॥

सर्वाकाराभिसम्बोधो मूर्धप्राप्तोऽनुपूर्विकः।
एकक्षणाभिसम्बोधो धर्मकायश्च तेऽष्टधा॥

(द्र०— अभिसमया० १. ४–५ का०)

१. सर्वाकारज्ञता

(क) लक्षणम्

एकस्मिन्नेव क्षणे यावत्पदार्थाकाराणां यथावत् साक्षात्कारि पर्यन्तज्ञानं सर्वाकारज्ञताया लक्षणम्।

(ख) भेदः

यावज्ज्ञानं यथावज्ज्ञानमिति सर्वाकारज्ञताया द्वौ भेदौ। या प्रज्ञा अशेषा-

कारान् जानाति सा यावज्ज्ञानम्, या च यथा पदार्थानां स्वरूपं तथा जानातीति यथावज्ज्ञानम् ।

अथवा - चित्तोत्पादादिहेतूनां अनास्रवफलानां च अशेषाकारसाक्षात्कारि सर्वाकारज्ञानमित्येको भेदः । बुद्धभूमौ जायमानानि द्वाविंशति अनास्रवज्ञानानीति द्वितीयो भेदः ।

(ग) अवधि

बुद्धभूमावेव केवलं सर्वाकारज्ञता भवति ।

२. मार्गज्ञता

(क) लक्षणम्

मार्गत्रयनिःस्वभावत्वसाक्षात्कारिण्या प्रज्ञयोपात्तत्वे सति आर्यमाहायानिकाभिसमयत्वं मार्गज्ञताया लक्षणम् ।

(ख) भेदः

चत्वारोऽस्या भेदा भवन्ति, यथा श्रावकमार्गज्ञता प्रत्येकबुद्धमार्गज्ञता, महायानमार्गज्ञता, माहायानिकार्यसन्ततिस्थसर्वप्रज्ञोपायज्ञता चेति ।

(ग) अवधि

महायानदर्शनमार्गमारभ्य बुद्धभूमिं यावत् मार्गज्ञतायाः सीमा भवति ।

३. सर्वज्ञता (वस्तुज्ञता)

(क) लक्षणम्

समस्तधर्मगतपुद्गलनैरात्म्यसाक्षात्कारिण्या प्रज्ञयोपात्तत्वेन हैनयानिकजातीयाभिसमयस्वरूप आर्यसन्ततिस्थं ज्ञानं मार्गज्ञताया लक्षणम् । हैनयानिकार्यसन्ततिस्थं यज्ज्ञानं तच्छून्यतायाः पुद्गलनैरात्म्यापरपर्यायाः साक्षात्कारि, नैरुपायस्थान् सर्वज्ञताया लक्षणे हैनयानिकजातीयेति विशेषणम् ।

(ख) भेदः

फलभूताया जिनजनन्या दूरत्वम् अविदूरत्वं चेति सर्वज्ञताया द्वौ भेदौ ।

(ग) अवधि

श्रावकीयदर्शनमार्गमारभ्य बुद्धभूमिपर्यन्तं सर्वज्ञतायाः सीमा भवति ।

४. सर्वाकाराभिसम्बोधः

(क) लक्षणम्

त्रिसर्वज्ञताकाराणां भावनामय्या प्रज्ञयोपात्त सत्त्वयोग सर्वाकाराभिसम्बोध इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

स्वरूपेण विंशति प्रयोगाः। आकारेण त्रिसर्वज्ञतासम्बद्धानां त्रिसप्तत्युत्तरशतसंख्याकानामाकाराणामभिनिर्हारिका सत्त्वयोगा त्रिसप्तत्युत्तरशतमस्य सर्वाकाराभिसम्बोधस्य भेदा भवन्ति।

सत्त्वयोग, मार्गपारमिता, बोधिसत्त्वमार्ग, महायानप्रतिपत्ति, सन्नाहप्रतिपत्तिरित्येते पर्यायवाचिनः।

(ग) अवधि

महायानसम्भारमार्गमारभ्य अन्तिमक्षणस्थितबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्त सर्वाकाराभिसम्बोधस्य सीमा भवति।

५. मूर्धाभिसमय

(क) लक्षणम्

शून्यतालम्बनया भावनामय्या प्रज्ञयोपात्ताना तद्दृष्ट्या व्यवस्थापिताना च त्रिसर्वज्ञताकाराणा भावनाया प्रकर्षपर्यन्त सत्त्वयोग मूर्धप्रयोग इति मूर्धाभिसमयस्य लक्षणम्। बोधिसत्त्वस्य श्रुतमय्या प्रज्ञयोपात्ताना प्रयोगाणामप्यत्रैव संगृहीतत्वाल्लक्षणे तद्दृष्ट्या व्यवस्थापितेति विशेषणम्।

(ख) भेद

सक्षेपत प्रयोगमार्गीयो मूर्धप्रयोग, दर्शनमार्गीयो मूर्धप्रयोग, भावनामार्गीयो मूर्धप्रयोग, आनन्तर्यमूर्धप्रयोगश्चेति चत्वारो भेदा भवन्ति।

अथवा— ऊष्ममूर्धक्षान्त्यग्रधर्माख्या प्रयोगमार्गस्य चत्वार, दर्शनभावनामार्गयो आनन्तर्यमूर्धप्रयोगास्त्रय इति सप्त मूर्धप्रयोगा भवन्तीति।

विस्तरेण तु त्रिसप्तत्युत्तरशत मूर्धप्रयोगा इति ज्ञेयम्।

(ग) अवधि.

महायानप्रयोगमार्गीयोष्मप्रयोगमारभ्य अन्तिमक्षणस्थितबोधिसत्त्वावस्था-पर्यन्तमस्य सीमा भवति।

६. आनुपूर्विकाभिसमयः

(क) लक्षणम्

त्रिसर्वज्ञताकाराणां स्थिरीकरणाय विभावनाव्यवस्थापितः सत्त्वयोग आनुपूर्विकप्रयोग इति लक्षणम्।

(ख) भेद.

त्रयोदशास्यानुपूर्विकाभिसमयस्य भेदा भवन्ति।

(ग) अवधि

महायानसम्भारमार्गमारभ्य अन्तिमक्षणस्थितबोधिसत्त्वावस्थातः पूर्वावस्था-पर्यन्तमस्य सीमा भवतीति।

७. एकक्षणाभिसम्बोध

(क) लक्षणम्

त्रिसर्वज्ञताकाराणां स्वभ्यस्तीकरणाय अनुपूर्वभावनयोत्पन्नः पार्यन्तिक-सत्त्वयोग एकक्षणाभिसम्बोध इति लक्षणम्।

(ख) भेद

स्वभावतोऽस्य चत्वारो भेदा भवन्ति।

(ग) अवधि

चरमभविकबोधिसत्त्वावस्थायामेव केवलमस्य प्रयोगो भवति।

८. धर्मकायः

(क) लक्षणम्

त्रिसर्वज्ञताकाराणां भावनाप्रकर्षबलेनोत्पन्न फल पर्यन्तानास्रवगुणा धर्मकाय इति लक्षणम्।

(ख) भेद:

स्वभावकाय:, ज्ञानधर्मकाय:, साम्भोगिककाय:, नैर्माणिककायश्चेति चत्वारोऽस्य भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधि:

बुद्धभूमावेव केवलमय धर्मकायो भवतीति ।

सप्ततिः पदार्थाः

त्रिसर्वज्ञतोपलक्षकास्त्रिशद् धर्मा:, चतुर्णां प्रयोगाणामुपलक्षका: षट्त्रिंशद् धर्मा:, धर्मकायोपलक्षकाश्चत्वार इति सप्तति: पदार्थास्त्रिषु विभज्य पृथक् निरूप्यन्ते ।

१. त्रिसर्वज्ञतोपलक्षका: त्रिंशद् धर्मा:

त्रिसर्वज्ञतोपलक्षकेषु त्रिंशद्धर्मेषु सर्वाकारज्ञताबोधका दश, मार्गज्ञत बोधका एकादश, सर्वज्ञताबोधका नव चेति त्रिंशद् भवन्ति ।

(अ) सर्वाकारज्ञतोपलक्षका दश धर्मा.

तत्र १. महायानचित्तोत्पाद:, २. अववाद, ३. निर्वेधाङ्गम्, ४ महायानप्रतिपत्त्याधार:, ५. महायानप्रतिपत्त्यालम्बनम्, ६ महायानप्रतिपत्तिसमुद्देश:, ७. सन्नाहप्रतिपत्ति., ८ प्रस्थानप्रतिपत्ति, ९. सम्भारप्रतिपत्ति:, १०. निर्याणप्रतिपत्तिरिति दश धर्मा: सर्वाकारज्ञतामुपलक्षयन्तीति अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्या कारिकाभ्यां प्रदर्शिता: । यथा—

चित्तोत्पादोऽववादश्च निर्वेधाङ्गं चतुर्विधम् ।
आधार प्रतिपत्तेश्च धर्मधातुस्वभावक: ॥

आलम्बनं समुद्देश सन्नाहप्रस्थितिक्रिये ।
सम्भाराश्च सनिर्याणा सर्वाकारज्ञता मुने. ॥

(द्र०— अभिसमया० १ : ६-७ का०)

१. चित्तोत्पाद.

अस्य लक्षणम्, भेद, आलम्बनम्, अवधिश्चेति चत्वारि ज्ञातव्यानि । अभिसमयालङ्कारे तिसृभि कारिकाभि सर्वं प्रतिपादितम् । तथाहि—

चित्तोत्पाद परार्थाय सम्यक्सम्बोधिकामता ।
समासव्यासत सा च यथासूत्रं स चोच्यते ॥

भूहेमचन्द्रज्वलनैर्निधिरत्नाकरार्णवै. ।
वज्राचलौषधीमित्रैश्चिन्तामण्यर्कगीतिभि. ।

नृपगञ्जमहामार्गयानप्रस्रवणोदकै. ।
आनन्दोक्तिनदीमेघैर्द्वाविंशतिविध. स च ॥

(द्र०— अभिसमया० १ : १९-२१ का०)

(क) लक्षणम्

परार्थाय स्वहेतुकेन छन्देन समुदानीत बोधिकामतासम्प्रयुक्त माहायानिक विशिष्ट मनोविज्ञान चित्तोत्पाद इति लक्षणम् ।

(ख) आलम्बनम्

स्वार्थं बोधि परार्थं च सम्यक्ततिस्थ निर्वाणमालम्ब्य चित्तोत्पाद· प्रवर्तते ।

(ग) भेद

बोधिप्रणिधिस्वभाव. बोधिप्रस्थानस्वभावश्चेति स्वरूपतश्चित्तोत्पादस्य द्वौ भेदौ भवत ।

सम्प्रयुक्तनिमित्तभेदेन चित्तोत्पादस्य द्वाविंशति. प्रभेदा भवन्ति, यथा— १ पृथिवीसम , २. सुवर्णसम , ३. चन्द्रसम , ४. ज्वलनसम , ५. महानिधिसम , ६. रत्नाकरसम , ७. महार्णवसम , ८. वज्रसम , ९. पर्वतसम., १०. औषधिसम , ११. कल्याणमित्रसम·, १२. चिन्तामणिसम , १३. आदित्यसम., १४. मधुरगीतिसम , १५ नृपसम १६. कोष्ठागारसम·, १७. महामार्गसम:, १८. यानसम., १९ प्रस्रवणोदकसम·, २०. आनन्दोक्तिसम·, २१. नदीसम., २२. मेघसमश्चेति ।

(घ) अवधि

चतुर्विधो बोधिसत्त्वाना चित्तोत्पादः। तथा हि — आधिमोक्षिकोऽधिमुक्तिचर्याभूमौ, शुद्धाध्याशयिक सप्तसु भूमिषु, वैपाकिकोऽष्टम्यादिषु, अनावरणिको बुद्धभूमौ। यथोक्त महायानसूत्रालङ्कारे—

चित्तोत्पादोऽधिमोक्षोऽसौ शुद्धाध्याशयिकोऽपरः।
वैपाक्यो भूमिषु मतस्तथावरणवर्जित.॥

(द्र०— महा० सूत्र० ४ २ पृ० १५)

२. अववाद.

अस्य लक्षणम्, भेदः, अवधिः, श्रवणनियमश्चेति सर्वो विषय अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्या कारिकाभ्या प्रतिपादित । तथाहि—

प्रतिपत्तौ च सत्येषु बुद्धरत्नादिषु त्रिषु।
असक्तावपरिश्रान्तौ प्रतिपत्सम्परिग्रहे॥

चक्षु.षु पञ्चसु ज्ञेय. षट्स्वभिज्ञागुणेषु च।
दृङ्मार्गे भावनाख्ये चेत्यववादो दशात्मक॥

(द्र०— अभिसमया० १ २२-२३ का०)

(क) लक्षणम्

मोक्षमार्गस्य अभ्रान्तोपदेश अववाद इति लक्षण भवति।

अथवा — महायानचित्तोत्पादद्वारेण प्रर्थितार्थप्राप्त्युपायात्मक अभ्रान्तविशुद्धोपदेश माहायानीयाववादलक्षणम्।

(ख) भेद

प्रथम सम्प्राप्तगुणपरिपाचनार्थेन अपरिहाणिमुपादाय शिक्षणाववाद, ततः पश्चादप्राप्तगुणप्राप्तिमुपादाय अनुशासनाववाद इति द्वौ भेदौ। विषयभेदात् पुनः अववादो दशधा ज्ञेय। तथाहि – प्रतिपत्याकारमधिकृत्य सत्यद्वयस्वरूपमनतिक्रम्य शिक्षण प्रतिपत्त्यववाद. प्रथम। प्रतिपत्तेर्यदालम्बन चत्वारि आर्यसत्यानि, तद्विषयकोपदेश. सत्याववाद द्वितीयः। पश्चाश्रयस्त्रीणि शरणानि

तद्विषयकोपदेशः रत्नत्रयाववादस्तृतीयः । यो विशेषगमनहेतुः असक्तिस्तद्विषये देशनाववादश्चतुर्थः । योऽव्यावृत्तिगमनहेतुः अपरिश्रान्तिः तद्विषयको देशनाववादः पञ्चमः । योऽनन्ययानगमनहेतुः प्रतिपत्सम्परिग्रहस्तद्विषयकाववादः षष्ठः । योऽपरप्रत्ययगामित्वहेतुः पञ्च चक्षूंषि तद्विषयकः पञ्चचक्षुरववादः सप्तमः । यः सर्वाकारज्ञतापरिपूरिहेतुः षडभिज्ञाः तद्विषयकोऽभिज्ञाववादः अष्टमः । परिकल्पितस्वभावानां दर्शनप्रहातव्यानां क्लेशानां सबीजानां सर्वथा समुद्घातको यो दर्शनमार्गस्तद्विषयको दर्शनमार्गाववादो नवमः । भावनाप्रहातव्यानां सहजा-कल्पानां सबीजानां सर्वथा समुद्घातको यो भावनामार्गस्तद्विषयको भावना-मार्गाववादो दशमः ।

(ग) अवधिः

मार्गप्रवेशमारभ्य बुद्धभूमिपर्यन्तमस्य सीमा भवति ।

(घ) श्रवणनियमः

मार्गाप्रविष्टोऽपि शुद्धाध्याशयिकः शुद्धकर्मिकः पुद्गलो माहायानीयाव-वादश्रोता भवति । यश्च मार्गप्रविष्टो बोधिसत्त्वः स कल्पानामनेकानि बुद्धेभ्यो बोधिसत्त्वेभ्यः कल्याणमित्रेभ्यः अववादं शृणोति ।

३. निर्वेधाङ्गम्

चतुर्विधनिर्वेधभागीयानामूष्मादीनां लक्षण-भेद-अवध्यालम्बनाकारादयः अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यां प्रतिपादिताः । तथाहि —

आलम्बनत आकाराद्धेतुत्वात् सम्परिग्रहात् ।
चतुर्विकल्पसंयोगं यथास्वं भजतां सताम् ॥
श्रावकेभ्यः सखड्गेभ्यो बोधिसत्त्वस्य तायिनः ।
मृदुमध्याधिमात्राणामूष्मादीनां विशिष्टता ॥

(द्र० — अभिसमया० १ : २६-२७ का०)

(क) लक्षणम्

मोक्षानुलोमभागीयानन्तरमुत्पद्यमानोऽभिसमयः प्रयोगमार्ग इति लक्षणम् ।
प्रयोगमार्गः, दर्शाभिसमयः, निर्वेधाङ्गमित्यनर्थान्तरम् ।

(ख) भेदः

श्रावकादियानत्रयस्य त्रयः प्रयोगमार्गा भवन्ति। प्रयोगमार्गेषु त्रिषु प्रतिस्व ऊष्म-मूर्ध-क्षान्त्यग्रधर्माख्याश्चत्वारो भेदा भवन्ति। इत्थं द्वादश भवन्ति प्रयोगमार्गस्य भेदाः।

महायानप्रयोगमार्गः

स्वहेतोर्महायानसम्भारमार्गादुत्पद्यमानो माहायानीयोऽर्थाभिसमय महायानप्रयोगमार्गः।

महायानप्रयोगमार्ग, महायानार्थाभिसमयः, महायाननिर्वेधभागीय इति पर्यायाः।

महायानप्रयोगमार्गभेदाः

ऊष्म-मूर्ध-क्षान्त्यग्रधर्माख्याश्चतुर्निर्वेधभागीयाः श्रावक निर्वेधभागीयेभ्य पञ्चभिर्विशेषैर्विशिष्टा भवन्ति। एतेषु निर्वेधभागीयेषु प्रत्येक मृदु-मध्याधिमात्रभेदेन त्रिधा भवति। एवं महायानप्रयोगमार्गस्य द्वादश भेदा जायन्ते।

(ग) अवधि

त्रिविधनैरात्म्येषु (पुद्गलनैरात्म्य-स्थूलधर्मनैरात्म्य-सूक्ष्मधर्मनैरात्म्येषु) किमप्येकं नैरात्म्यमालम्ब्य प्रवर्तमानाया विदर्शनाया प्राप्तिमारभ्य भूमिप्राप्तिपर्यन्त प्रयोगमार्गस्य व्याप्तिर्भवति।

(घ) आलम्बनाकारादय.

हैनयानिकप्रयोगमार्गान्माहायानिकप्रयोगमार्ग षड्भिर्विशेषैर्विशिष्टो भवति, यथा — आलम्बनविशेषात्, आकारविशेषात्, हेतुत्वविशेषात्, सम्परिग्रहविशेषात्, प्रहेयविकल्पसयोगविशेषात्, मृदुमध्याधिमात्रभेदविशेषाच्च।

इद च वैशिष्ट्यम् अभिसमयालङ्कारे "आलम्बनमनित्यादि" — इत्यतः प्रारभ्य "सर्वथा सम्परिग्रह" — इत्यन्त नवभि कारिकाभि. सुविशद व्याख्यातम्।

(द्र०— अभिसमया० १. २८-३६ का०)

४. प्रतिपत्तेराधारः

महायानप्रतिपत्तेराधारः प्रकृतिगोत्रं भवति। तस्य लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यां वर्णितम्। तथा हि—

षोढाधिगमधर्मस्य प्रतिपक्षप्रहाणयोः।
तयोः पर्युपयोगस्य प्रज्ञाया कृपया सह॥
शिष्यासाधारणत्वस्य परार्थानुक्रमस्य च।
ज्ञानस्यायत्नवृत्तेश्च प्रतिष्ठा गोत्रमुच्यते॥

(द्र० — अभिसमया० १ ३८-३९ का०)

(क) लक्षणम्

सामान्यतो यो धर्मधातुः परिशोधितः सन् बोधौ परिणमते, स गोत्रमिति लक्षणम्। विशेषतो यो धर्मधातुः परिशोधितः सन् अनुत्तरायां सम्यक् सम्बोधौ परिणमते, महायानप्रतिपत्तेराधारो भवति, स प्रकृतिगोत्रमिति।

(ख) भेदः

अभिधानदृष्ट्या प्रकृतिगोत्रं परिपुष्टगोत्रं चेति द्वौ भेदौ। महायानप्रतिपत्तेराश्रयभूतं प्रकृतिस्थं गोत्रम् आश्रितधर्मदृष्ट्या त्रयोदशविधं भवति। इदमेव प्रकृतिगोत्रं महायानसम्भारमार्गस्याप्याधारो भवति।

तत्र पूर्वम् आध्यात्मधर्मस्य चतुर्विधलौकिकनिर्वेधभागीयानामाधाराश्चत्वारः, लोकोत्तरदर्शनमार्गस्याधार एकः, लोकोत्तरभावनामार्गस्याधार एक इति षट् प्रकृतिगोत्राणि। तत प्रतिपक्षप्रतिपत्तेराधारः, ततः प्रहाणप्रतिपत्तेराधारः, तदनन्तरं प्रतिपक्षप्रहाणानुपलब्ध्या चतुष्कोटिनिरोधयुक्तविकल्पापगमस्य विमुक्तिमार्गस्याधारः, ततः प्रज्ञाकरुणयोराधारः, शिष्यासाधारणधर्मस्याधारः, परार्थानुक्रमस्याधारः, ज्ञानस्यायत्नवृत्तेराधार इति प्रकृतिस्थगोत्रस्य त्रयोदशभेदा भवन्ति।

(ग) अवधिः

महायानसम्भारमार्गमारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तमस्य सीमा भवति। किन्तु तत्र उपरिष्टात् साक्षान्निर्दिष्टप्रयोगमार्गीयोष्मावस्थातः प्रारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तमस्य व्याप्तिर्भवतीति ज्ञेयम्।

५. प्रतिपत्तेरालम्बनम्

प्रतिपत्तेरालम्बनाना लक्षण भेदः अवधिश्चेति त्रीण्यत्र प्रतिपाद्यन्ते। अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्या कारिकाभ्या आलम्बनस्वरूप प्रदर्शितम्। तथा हि—

आलम्बनं सर्वधर्मास्ते पुनः कुशलादय.।
लौकिकाधिगमाख्याश्च ये च लोकोत्तरा मताः।

सास्रवानास्रवा धर्मा. सस्कृतासंस्कृताश्च ये।
शिष्यसाधारणा धर्मा ये चासाधारणा मुने.॥

(द्र० — अभिसमया० १ ४१- ४२ का०)

(क) लक्षणम्

प्रतिपत्तेर्ज्ञेयत्वमेवालम्बनत्वमिति लक्षणम्।

(ख) भेद.

आलम्बनमेकादशविध भवति। तथा हि—कुशलाकुशलाव्याकृतानि कायकर्मादीनि त्रीणि, बालपृथग्जनसम्बद्धाः पञ्च स्कन्धाः, सर्वार्यजनसगृहीतानि चत्वारि अनास्रवध्यानानि, आत्मदर्शनाप्रतिपक्षत्वेन पञ्चोपादानस्कन्धाः, आत्मदर्शनप्रतिपक्षत्वेन चत्वार्यनास्रवाणि स्मृत्युपस्थानानि, हेतुप्रत्ययाधीनकामादिधातुसगृहीता बोधिपक्षादय सस्कृता. (मार्गसत्यम्), कारणानपेक्षयातुत्रयापर्यापन्नतथतादयोऽसम्स्कृताः (निरोधसत्यम्), सर्वार्यजनसन्तानप्रभवचतुर्ध्यानादयो गुणा, सम्यक्सम्बुद्धसन्तानोदयधर्मिदशबलान्यसाधारणानीत्येकादशविधमालम्बनम्।

(ग) अवधि

अधिगमानुक्रमेण सर्वधर्मा यथावदालम्ब्यन्त इति नास्त्यालम्बनाना भूम्यवधिरिति ज्ञेयम्।

६. प्रतिपत्तिसमुद्देश.

अस्य लक्षण भेद अवधिरिति त्रीणि परिज्ञातव्यानि, तानि अभिसमयालङ्कारे कारिकयैकयाऽनया निर्दिष्टानि। तथा हि—

सर्वसत्त्वाग्रताचित्तप्रहाणाधिगमत्रये ।

त्रिभिर्महत्त्वैरुद्देशो विज्ञेयोऽयं स्वयम्भुवाम् ॥

(द्र०— अभिसमया० १ · ४३ का०)

(क) लक्षणम्

प्रतिपत्तौ प्रतिष्ठितस्य बोधिसत्त्वस्य स्वलक्ष्यमेव प्रतिपत्तिसमुद्देश इति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

सर्वसत्त्वाग्रताचित्तमहत्त्वम्, प्रहाणमहत्त्वम्, अधिगममहत्त्वं चेति त्रयोऽस्य भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधि

बुद्धभूमावेव केवलमस्य समुद्देशो निष्पन्नो भवति ।

७. सन्नाहप्रतिपत्तिः

अस्या लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकयेत्थमुपवर्णितम् । यथा—

दानादौ षड्विधे तेषां प्रत्येकं संग्रहेण या ।

सन्नाहप्रतिपत्तिः सा षड्भिः षट्कैर्यथोदिता ॥

(द्र०— अभिसमया० १ · ४४ का०)

प्रतिपत्तेर्लक्षणम्

महायानचित्तोत्पादमाश्रित्य अनुत्तरसम्यक्सम्बोधिनिष्पत्तये या त्रिसर्वज्ञताविषये सामान्येन श्रुतचर्याधिष्ठाना, सर्वाकाराभिसम्बोधादौ चतुर्विधेऽभिसमये प्रत्यभिसमयं षट्पारमिताधिष्ठाना च क्रिया, सा महायानप्रतिपत्तेर्लक्षणम ।

प्रतिपत्तिभेदः

इयं महायानप्रतिपत्तिश्चतुर्विधा भवति, यथा—सन्नाहप्रतिपत्ति , प्रस्थानप्रतिपत्तिः सम्भारप्रतिपत्ति , निर्याणप्रतिपत्तिश्चेति ।

(क) सन्नाहप्रतिपत्तेर्लक्षणम्

षट्पारमितासु प्रतिपारमिता षट्पारमितासंग्राहिकया प्रज्ञयोपात्त. सत्त्व-योग सन्नाहप्रतिपत्तेर्लक्षणम् । सन्नाहप्रतिपत्ति. बोधिसत्त्वचर्या इत्यनर्थान्तरम् ।

(ख) भेद:

दानपारमितासन्नाहप्रतिपत्तिमारभ्य प्रज्ञापारमितासन्नाहप्रतिपत्ति यावत् षड् भेदा भवन्ति। दानेऽपि दान शीलमित्यादिषट्पारमिता भवन्ति। एव षट्सु पारमितासु षट् षट्कानीति कृत्वा विस्तरेण षट्त्रिंशद् भेदा भवन्ति।

(ग) अवधि·

सम्भारमार्गीयबोधिसत्त्वमारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वपर्यन्तमस्याः सीमा भवति।

८. प्रस्थानप्रतिपत्ति.

अस्या. स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यामुपवर्णितम्। तथा हि -

ध्यानारूप्येषु दानादौ मार्गे मैत्र्यादिकेषु च।
गतोपलम्भयोगे च त्रिमण्डलविशुद्धिषु॥

उद्देशे षट्स्वभिज्ञासु सर्वाकारज्ञतानये।
प्रस्थानप्रतिपज्ज्ञेया महायानाधिरोहिणी॥

(द्र०—अभिसमया० १. ४५-४६ का०)

(क) लक्षणम्

भावनाप्रधानया प्रतिपत्त्या महायाने हेत्वात्मके फलात्मके वा धर्मे प्रस्थितिक्रिया प्रस्थानप्रतिपत्तेर्लक्षणम्।

(ख) भेद·

सेय प्रस्थानप्रतिपत्तिर्नवविधा ज्ञेया, तथा हि—ध्यानारूप्यसमापत्तिषु प्रस्थानम्, दानादिषट्पारमितासु प्रस्थानम्, आर्यमार्गेषु प्रस्थानम्, चतुरप्रमाणेषु प्रस्थानम, अनुपलम्भयोगे प्रस्थानम्, त्रिमण्डलविशुद्धिषु प्रस्थानम्, सर्वसत्त्वागतादित्रिविधोद्देशेषु प्रस्थानम्, षडभिज्ञासु प्रस्थानम्, सर्वाकारज्ञताया प्रस्थानमिति।

(ग) अवधि:

अधिमुक्तिचर्याभूमिकप्रयोगमार्गीयोष्मावस्थात आरभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वपर्यन्तमस्याः सीमा भवति।

९. सम्भारप्रतिपत्तिः

अस्या प्रतिपत्तेर्लक्षणादिक सर्वम् अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्या सम्यक् प्रतिपादितम्। तथा हि –

दया दानादिकं षट्कं शमथ. सविदर्शनः।
युगनद्धश्च यो मार्ग उपाये यच्च कौशलम्॥

ज्ञानं पुण्यं च मार्गश्च धारणी भूमयो दश।
प्रतिपक्षश्च विज्ञेयः सम्भारप्रतिपत्क्रमः॥

(द्र०—अभिसमया० १ ४७-४८ का०)

(क) लक्षणम्

आत्मन फलभूता महाबोधि या साक्षात् प्रददाति तादृशी क्रिया सम्भारप्रतिपत्तिरिति लक्षणम।

(ख) भेद

अस्या सम्भारप्रतिपत्ते सप्तदश भेदा भवन्ति। यथा महाकरुणासम्भार, दानसम्भार, शीलसम्भार, क्षान्तिसम्भार., वीर्यसम्भार, ध्यानसम्भार, प्रज्ञासम्भार, शमथसम्भार, विदर्शनासम्भार, युगनद्धसम्भारः, उपायकौशलसम्भार, ज्ञानसम्भार, पुण्यसम्भार, मार्गसम्भार, धारणीसम्भार., भूमिसम्भार, प्रतिपक्षसम्भारश्चेति।

(ग) अवधि

सम्भारप्रतिपत्तिरादिकर्मिकभूमावपि भवति। किन्तु ये महाबोधिप्रापकत्वेन साक्षान्निर्दिष्टास्ते सम्भारा प्रयोगमार्गीयाग्रधर्मावस्थात आरभ्य अन्तिमक्षणस्थ-बोधिसत्त्वावस्थापर्यन्त भवन्ति। आदित पञ्चदश सम्भारप्रतिपत्तय. प्रयोगमार्गाग्रधर्मावस्थापर्यन्त भवन्ति। षोडशो भूमिसम्भार सप्तदशश्च प्रतिपक्षसम्भारा दशसु भूमिषु भवत।

१०. निर्याणप्रतिपत्तिः

अस्या स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्या कारिकाभ्या सम्यक् प्रदर्शितम्। तथा हि –

उद्देशे समतायां च सत्त्वार्थे यत्नवर्जने ।
अत्यन्ताय च निर्याणं निर्याणं प्राप्तिलक्षणम् ॥

सर्वाकारज्ञतायां च निर्याणं मार्गगोचरम् ।
निर्याणप्रतिपज्ज्ञेया सेयमष्टविधात्मिका ॥

(द्र०—अभिसमय० १ : ७३-७४ का०)

(क) लक्षणम्

एकान्तेन सर्वज्ञतायां निर्याणकरः शौद्धभूमिकः सत्त्वयोगः निर्याणप्रतिपत्तिरिति लक्षणम् ।

(ख) भेद.

निर्याणप्रतिपत्तिः सेयमष्टविधात्मिका भवति । तदयथा—त्रिविधसमुद्देशे निर्याणम्, समतायां निर्याणम्, सत्त्वार्थे निर्याणम्, अनाभोगनिर्याणम्, अत्यन्तनिर्याणम्, प्राप्तिनिर्याणम्, सर्वाकारज्ञतानिर्याणम्, मार्गनिर्याणमिति ।

(ग) अवधि.

तिसृषु शुद्धभूमिष्वेवास्या व्याप्तिर्भवतीति ।

॥ इति सर्वाकारज्ञतोपलक्षका दश धर्माः ॥

(आ) मार्गज्ञतोपलक्षका एकादश धर्माः

१ ध्यामीकरणतादीनि मार्गज्ञताङ्गानि, २. श्रावकमार्गः, ३. प्रत्येकबुद्धमार्गः, ४. बोधिसत्त्वमार्गः, ५ भावनामार्गकारित्रम्, ६. भावनामार्गाधिमुक्तिः, ७. भावनामार्गाधिमुक्तस्य स्तुतिः स्तोभः प्रशंसा च, ८. परिणामना, ९ अनुमोदना, १० अभिनिर्हारः, ११ अत्यन्तविशुद्धिश्चेति एकादश धर्मा मार्गज्ञतामुपलक्षयन्तीति अभिसमयालङ्कारे तिसृभिः कारिकाभिरुपदर्शिताः। तथा हि—

> ध्यामीकरणतादीनि शिष्यखड्गपथौ च यौ।
> महानुशंसो दृङ्मार्गं ऐहिकामुत्रिकैर्गुणैः॥
> कारित्रमधिमुक्तिश्च स्तुतस्तोभितशंसिताः।
> परिणामेऽनुमोदे च मनस्कारावनुत्तमौ॥
> निर्हारः शुद्धिरत्यन्तमित्ययं भावनापथः।
> विज्ञाना बोधिसत्त्वानामिति मार्गज्ञतोदिता॥

(द्र०— अभिसमय० १ . ८-१० का०)

१. ध्यामीकरणतादीनि

ध्यामीकरणतादीनां मार्गज्ञताङ्गानां लक्षणादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकयोपवर्णितम्। तथा हि—

> ध्यामीकरणता भाभिर्देवानां योग्यता प्रति।
> विषयो नियतो व्याप्तिः स्वभावस्तस्य कर्म च॥

(द्र०— अभिसमय० २ १ का०)

(क) लक्षणम्

मार्गज्ञतानुकूला अनवद्यभूता गुणा एव मार्गज्ञताङ्गानीति लक्षणम्। अथवा-मार्गज्ञताधि[illegible]का अन्यासा[illegible] साक्षान्निर्दिष्टाः सत्त्वसन्ततिस्थगुणा मार्गज्ञताङ्गानीति लक्षणम्।

(ख) भेदः

पञ्च मार्गज्ञताङ्गानि ध्यामीकरणतादीनि भवन्ति, तद्यथा—आधारः अपरोक्षाहङ्काररराहित्यम्, सहकारिप्रत्ययश्चित्तोत्पाद, सहेतुका व्याप्ति', संसारात्यजनं स्वभाव', अपरिगृहीतसत्त्वपरिग्रहणमिति ।

(ग) अवधिः

सामान्यतो मार्गप्रवेशमादाय बुद्धभूमिपर्यन्त सीमा भवति । साक्षान्नि- दिष्टाङ्गाना दृष्टया सम्भारमार्गमारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्त सीमा भवति ।

२. श्रावकमार्गः

श्रावकमार्गाधिगमस्य लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे अधोलिखितयैकया कारिकया सम्यगुपदर्शितम् । तथा हि—

चतुर्णामार्यसत्यानामाकारानुपलम्भतः ।
श्रावकाणामयं मार्गो ज्ञेयो मार्गज्ञतानये ॥

(द्र०– अभिसमय० २ २ का०)

(क) लक्षणम्

श्रावकजातीयविनेयजनानुग्रहार्थं दुःखादिचतुरार्यसत्येषु किमप्येकमालम्ब्य अनित्यादिषोडशाकारेष्वन्यतमस्य साक्षात्कारदृष्ट्या व्यवस्थापितः श्रावकाधि- गमजातीयो माहायानिकार्याभिसमय. श्रावकमार्गज्ञ मार्गज्ञानमिति ।

(ख) भेदः

आकारदृष्ट्या षोडशविध, मार्गदृष्ट्या तु दर्शनभावनाशैक्षमार्गभेदेन त्रिविध' ।

(ग) अवधिः

दर्शनमार्गमारभ्य बुद्धभूमिपर्यन्तमस्य सीमा भवति । केषाचन मतेन महा- यानसम्भारमार्गमारभ्य बुद्धभूमिपर्यन्तमवधिरिति ।

३. प्रत्येकबुद्धमार्गः

प्रत्येकबुद्धाधिगमस्य लक्षणादिकं सर्वमभिसमयालङ्कारे तिसृभिः कारिकाभिः प्रतिपादितम् । तथा हि—

परोपदेशवैयर्थ्यं स्वयम्बोधात् स्वयम्भुवाम् ।
गम्भीरता च ज्ञानस्य खड्गानामभिधीयते ॥
सुश्रूषा यस्य यस्यार्थे यत्र यत्र यथा यथा ।
स सोऽर्थः ख्यात्यशब्दोऽपि तत्र तत्र तथा तथा ॥
ग्राह्यार्थकल्पनाहानाद् ग्राहकस्याप्रहाणतः ।
आधारतश्च विज्ञेयः खड्गमार्गस्य संग्रहः ॥

(द्रष्टव्य—अभिसमय० २ . ६-८ का०)

(क) लक्षणम्

प्रत्येकबुद्धगोत्रीयविनेयजनानुग्रहार्थं द्वादशायतनान्यालम्ब्य बाह्यग्राह्यार्थशून्यतासाक्षात्कारिज्ञानदृष्ट्या व्यवस्थापितः प्रत्येकबुद्धाधिगमजातीयो माहायानिकार्याभिसमयः प्रत्येकबुद्धमार्गमार्गज्ञ मार्गज्ञानमिति ।

(ख) भेदः

दर्शनमार्ग, भावनामार्ग., अशैक्षमार्ग इति त्रयोऽस्य भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधिः

महायानदर्शनमार्गमारभ्य बुद्धभूमिपर्यन्तमस्य सीमा भवति ।

४. महायानदर्शनमार्गः

महानुगसस्य दर्शनमार्गस्य लक्षणम्, भेदः, अवधिश्चेति त्रीणि परिज्ञातव्यान्यत्र सक्षेपतो निरूप्यन्ते । अभिसमयालङ्कारे तत्स्वरूप पञ्चभिः कारिकाभिरुपदर्शितम् ।

(द्र०—अभिसमय० २ ११-१६ का०)

(क) लक्षणम्

भवशमान्तद्वयनिरोधलक्षणः सत्याभिसमयो महायानदर्शनमार्ग इति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

समाहितज्ञान पृष्ठलब्धज्ञान चेति द्वौ दर्शनमार्गस्य भेदौ।

ज्ञानदृष्ट्या त्रीणि ज्ञानानि दर्शनमार्ग । प्रथम यद् दर्शनमार्गभूत श्रावकमार्ग जानाति, द्वितीय यत् प्रत्येकबुद्धमार्ग जानाति। तृतीयं यन्महायानमार्ग जानातीति त्रयो भेदा भवन्ति।

आलम्बनदृष्ट्या व्यावृत्तिदृष्ट्या च अष्टौ क्षान्तय, अष्टौ च ज्ञानानीति षोडश भेदा अवसातव्याः ।

(ग) अवधिः

प्रथमायामेव बोधिसत्त्वभूमावस्य व्याप्तिर्भवतीति ।

५. भावनामार्गकारित्रम्

भावनामार्गकारित्राणा लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया स्पष्टमुपदर्शितम् । तथा हि—

सर्वतो दमनं नाम सर्वतः क्लेशनिर्जय. ।
उपक्रमाविषह्यत्वं बोधिराधारपूज्यता ॥

(द्र०—अभिसमय० २ . १७ पा०)

(क) लक्षणम्

दृष्टतत्त्वभावनाबलेन प्रामानुशसा भावनामार्गकारित्रस्य लक्षणम् ।

(ख) भेद

अस्य षड् भेदा भवन्ति, यथा—आत्मोत्कर्षनिषेधात् दमनकारित्रम्, सर्वजननमनकारित्रम्, रागादिक्लेशाभिभवकारित्रम्, परकृताघातविरोधोपनिपाताद् उपक्रमाविषह्यत्वकारित्रम्, सम्यक् संबोधिप्रतिपत्तिकारित्रम्, प्रज्ञापारमिताधारविषयपूज्यताकारित्रमिति ।

(ग) अवधि

प्रथमा भूमिमारभ्य दशमी भूमि यावदस्य सीमा भवति ।

भावनामार्गः

अस्य लक्षणम्, भेद अवधिश्चेति त्रीण्यत्रोच्यन्ते ।

(क) लक्षणम्

माहायानिकोऽन्वभिसमय महायानभावनामार्ग इति लक्षणम्। अन्वभि-समय भावनामार्ग इति पर्यायवाचिनौ।

(ख) भेदः

सास्रवो भावनामार्ग, अनास्रवो भावनामार्गश्चेति द्वौ भेदौ। तत्र सास्रवः सविकल्पभावनामार्ग, अनास्रवश्च निर्विकल्प इति।

तत्र सास्रवोऽधिमुक्तिपरिणामनानुमोदनामनस्कारलक्षणस्त्रिविध.। अना-स्रवः पुनरभिनिर्हार. अत्यन्तविशुद्धिस्वभावश्चेति द्विविध॰।

६. भावनामार्गाधिमुक्ति.

अधिमुक्तिभावनामार्गस्य लक्षणादिक सर्वम् अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्या कारिकाभ्या स्पष्टमादर्शितम्। तथा हि—

> अधिमुक्तिस्त्रिधा ज्ञेया स्वार्था च स्वपरार्थिका।
> परार्थिकैवेत्येषा च प्रत्येकं त्रिविधेष्यते॥
>
> मृद्वी मध्याधिमात्रा च मृदुमृद्वादिभेदतः।
> सा पुनस्त्रिविधेत्येवं सप्तविंशतिधा मता॥

(द्र०—अभिसमय० २ : १८-१९ का०)

(क) लक्षणम्

स्वार्थ स्वपरार्थ-परार्थाकरभूताया जिनजनन्याम् अभिसम्प्रत्ययवशेन व्यवस्थापितो माहायानिकोऽन्वभिसमयोऽधिमुक्त्याख्यभावनामार्ग. सविकल्प इति लक्षणम्।

(ख) भेद॰

अधिमुक्तिः स्वार्था स्वपरार्था परार्था चेति मूलभेदेन त्रिविधा। त्रिवि-धाऽपि मती मृदुमध्याधिमात्रभेदेन प्रत्येक भेदात् त्रिकत्रिभिर्नवधा भवति। तद्यथा—मृद्वी मध्याऽधिमात्रा च स्वार्थाधिमुक्ति; एवं स्वपरार्थाधिमुक्ति॰ परार्थाधिमुक्ति-श्चेति। एवमेषाऽपि नवप्रकाराऽधिमुक्तिः मृदुमृद्वादिप्रकारभेदेन प्रत्येकं विभिद्यमाना नवभिस्त्रिभिः सप्तविंशतिप्रकारा भवति। तद्यथा—मृदुमृदु., मृदुमध्य., मृद्वधिमात्र:;

मध्यमृदु:, मध्यमध्य:, मध्याधिमात्र, अधिमात्रमृदु:, अधिमात्रमध्य:, अधिमात्राधिमात्र इति स्वार्थाधिमुक्तेर्नवप्रकारा:। तथा स्वपरार्थाधिमुक्तेः परार्थाधिमुक्तेश्च वेदितव्या:।

(ग) अवधि

प्रथमां भूमिमारभ्य दशमीं भूमिं यावद् अस्याः सीमा भवति। द्वितीयां भूमिमारभ्य दशमभूमिपर्यन्तमिति केचित्।

७. भावनामार्गाधिमुक्तस्य स्तुति. स्तोभ. प्रशंसा च

भावनामार्गाधिमुक्तस्य बोधिसत्त्वस्य स्तुत्यादीना लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकयोपवर्णितम्। तथा हि—

स्तुतिः स्तोभः प्रशंसा च प्रज्ञापारमितां प्रति।
अधिमोक्षस्य मात्राणां नवकैस्त्रिभिरिष्यते॥

(द्र०—अभिसमय० २. २० का०)

(क) लक्षणम्

पूर्वोक्तत्रिविधाधिमुक्तिप्रज्ञापारमितां प्रति प्रवृत्तस्य तद्भावकबोधिसत्त्वस्योत्साहवर्धनार्थं तदधिमोक्षस्य क्रियमाणाः स्तुत्यादयो यथाभूतार्थाधिगमलक्षणा नार्थवादरूपा इति लक्षणम्।

(ख) भेद:

पूर्ववत् सप्तविंशतिरेव प्रभेदाः।

(ग) अवधि:

अधिमुक्तिभावनामार्गवत्।

८. भावनामार्गपरिणामना

अस्याः परिणामनायाः लक्षणभेदादिसर्वं स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे तिसृभि: कारिकाभिः स्पष्टमुपदर्शितम्। तथा हि—

विशेषः परिणामस्तु तस्य कारित्रमुत्तमम्।
नोपलम्भाकृतिश्चासावविपर्यासलक्षण:॥

विविक्तो बुद्धपुण्यौघस्वभावस्मृतिगोचरः ।
सोपायश्चानिमित्तश्च बुद्धैरभ्यनुमोदितः ॥
त्रैधातुकाप्रपन्नश्च परिणामोऽपरस्त्रिधा ।
मृदुर्मध्योऽधिमात्रश्च महापुण्योदयात्मक. ॥

(द्र०—अभिसमयं० २ : २१-२३ का०)

(क) लक्षणम्

यो माहायानिक सविकल्पोऽन्वभिसमय स्वपरकुशलपुण्यक्रियावस्तु अनुत्तराया सम्यक्सम्बोधौ परिणामयति, स परिणामनाख्यो महायानभावनामार्ग इति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

अयं भावनामार्गो द्वादशविधो भवति, तद्यथा—विशेषपरिणामनामनस्कार, अनुपलम्भाकारपरिणामनामनस्कारः, अविपर्यासलक्षणः परिणामनामनस्कारः, विविक्तपरिणामनामनस्कारः, बुद्धपुण्यौघस्वभावानुस्मृतिपरिणामनामनस्कारः, उपायकौशलपरिणामनामनस्कारः, अमिमित्तपरिणामनामनस्कारः, बुद्धानुज्ञात (अनुमोदित)-परिणामनामनस्कारः, त्रैधातुकापर्यापन्नपरिणामनामनस्कारः, महापुण्योदयात्मको मृदुपरिणामनामनस्कारः, महापुण्योदयात्मको मध्यपरिणामनामनस्कारः, महापुण्योदयात्मकोऽधिमात्रपरिणामनामनस्कार इति द्वादश भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधि.

प्रथमा प्रमुदिता भूमिमारभ्य यावद् दशमी भूमिमस्य परिणामनामनस्कारस्य सीमा भवति ।

६. भावनामार्गीयानुमोदना

अनुमोदनामनस्कारस्य लक्षणभेदादयोऽभिसमयालङ्कारे एकयैव कारिकयेत्थमुपवर्णितम् । तथा हि—

उपायानुपलम्भाभ्यां शुभमूलानुमोदना ।
अनुमोदे मनस्कारभावनेह विधीयते ॥

(द्र०—अभिसमय० २ : २४ का०)

(क) लक्षणम्

यो माहायानिकः सविकल्पोऽन्वभिसमय स्व-परकुशलपुण्यक्रियावस्तूनि अनुमोदते, स अनुमोदनाख्यो महायानभावनामार्ग इति लक्षणम् ।

(ख) भेद.

अनुमोदनामनस्कारस्य द्वौ भेदौ भवत, यथा—स्वकुशलपुण्यक्रियावस्त्वनुमोदनम्, परकुशलपुण्यक्रियावस्त्वनुमोदन चेति ।

अथवा—संवृतिविषयी अनुमोदनामनस्कारः परमार्थविषयी अनुमोदनामनस्कारश्चेति ।

(ग) अवधि

अधिमुक्तिपरिणामनानुमोदनामनस्काराणा त्रयाणा भूम्यवधि समान एव ।

१०. अभिनिर्हार

अनास्रवस्य अभिनिर्हारभावनामार्गस्य लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया प्रतिपादितम् । तथा हि—

स्वभावः श्रेष्ठता तस्य सर्वस्यानभिसंस्कृति. ।
नोपलम्भेन धर्माणामर्पणा च महार्थता ॥

(द्र०—अभिसमय० २ २५ का०)

(क) लक्षणम्

माहायानिकोऽनास्रवोऽन्वभिसमय., य पर्यन्ताधिगमकृत्य व्यवस्थापयति, स अभिनिर्हाराख्यो महायानभावनामार्ग इति लक्षणम् ।

(ख) भेद

अस्य पञ्च भेदा भवन्ति, तद्यथा—रूपादिसर्वधर्माविपरीतदर्शन स्वभाव, नान्यथा बुद्धत्वसम्प्राप्तिरिति भावनामार्गस्य श्रेष्ठता, सर्वधर्मविरोधानुत्पादनेन अधिगमप्रयोगोऽनभिसंस्कार, सर्वधर्माणा परमार्थतोऽनुपलम्भतया अर्पणा बुद्धत्व-महार्थसाधनान्महार्थतेति ।

(ग) अवधिः

प्रथमा भूमिमारभ्य दशमी भूमि यावदस्याभिनिर्हारस्य सीमा भवति ।

११. अत्यन्तविशुद्धिः

अत्यन्तविशुद्धयाख्यस्य अनास्रवभावनामार्गस्य लक्षणादिक सर्वम् अभिसमयालङ्कारे तिसृभि कारिकाभि मुस्पष्ट प्रतिपादितम्। तथा हि--

फलशुद्धिश्च रूपादिशुद्धिरेव तयोर्द्वयो. ।
अभिन्नाच्छिन्नता यस्मादिति शुद्धिरुदारिता ॥

क्लेशज्ञेयत्रिमार्गस्य शिष्यखड्गजिनौरसाम् ।
हानाद् विशुद्धिरात्यन्तिकी तु बुद्धस्य सर्वदा ॥

मृदुमृद्वादिको मार्ग. शुद्धिर्नवसु भूमिषु ।
अधिमात्राधिमात्रादेर्मलस्य प्रतिपक्षत. ॥

(द्र०—अभिसमय० २ २८-३० का०)

(क) लक्षणम्

माहायानिकोऽनास्रवोऽन्वभिसमय॰, योऽन्तिमप्रहाणस्य कृत्य व्यवस्थापयति, स अत्यन्तविशुद्धयाख्यो महायानभावनामार्ग इति लक्षणम् ।

(ख) भेद:

भावनामार्गप्रहातव्याना नवाना विपक्षाणा प्रतिपक्षभूता मृदुमृद्वादयो नव भावनामार्गा एवास्य अत्यन्तविशुद्धिभावनामार्गस्य भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधि॰

प्रथमा भूमिमारभ्य दशमभूमिपर्यन्तमस्य भावनामार्गस्य सीमा भवतीति ।

॥ इति मार्गज्ञतोपलक्षका एकादश धर्माः ॥

(इ) सर्वज्ञतोपलक्षका नव धर्मा·

१. प्रज्ञया न भवे स्थानम्, २. कृपया न शमे स्थिति:, ३. अनुपायेन जिनजनन्या दूरत्वम्, ४. उपायेन अविदूरता, ५ विपक्ष., ६. प्रतिपक्ष , ७ प्रयोग , ८. समता, ९. दर्शनमार्गश्चेति नव धर्मा. सर्वज्ञतोपलक्षका इति अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्या कारिकाभ्या सम्यगुक्ता. । तथा हि—

प्रज्ञया न भवे स्थानं कृपया न शमे स्थिति. ।
अनुपायेन दूरत्वम् उपायेनाविदूरता ॥
विपक्षप्रतिपक्षौ च प्रयोग. समताऽस्य च ।
दृङ्मार्ग. श्रावकादीनामिति सर्वज्ञतेष्यते ॥

(द्र०—अभिसमय० १ ११-१२ का०)

१. प्रज्ञया न भवे स्थानम्
२. कृपया न शमे स्थिति.

उभयोर्लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया प्रतिपादितम् । तथा हि —

नापरे न परे तीरे नान्तराले तयो. स्थिता ।
अध्वनां समताज्ञानात् प्रज्ञापारमिता मता ॥

(द्र०—अभिसमय० ३ १ का०)

तत्र उभयो· लक्षणादीनि पृथक् पृथगत्राभिधीयन्ते ।

प्रज्ञया न भवे स्थानम्

(क) लक्षणम्

अनित्यादिषोडशाकाराणा साक्षात्कारिणी हीनयानजातीया महाकरुणागर्भा माहायानिकार्यसन्ततिस्था प्रज्ञा अस्या सर्वज्ञताया लक्षणम् । इय च बोधिसत्त्वाना प्रज्ञापारमिता प्रज्ञया ससारादीनवदर्शनात् न ससारे भवान्ते स्थिता ।

(ख) भेद:

दर्शनमार्ग. भावनामार्ग अशैक्षमार्गश्चेति त्रयो भेदा भवन्ति ।

दु खादिचतुरार्यसत्यसम्बद्धानित्यादिषोडशाकाराणां साक्षात्कारी महायानभावनामार्गोऽस्या सर्वज्ञताया: प्रज्ञया न भवे स्थानमितिलक्षणादिमत्याः उपलक्षक: ।

कृपया न शमे स्थिति.

(क) लक्षणम्

महाकरुणया सवृत्यपेक्षशमान्तव्यावर्तको माहायानिकोऽभिसमयोऽस्याः सर्वज्ञताया लक्षणम्। इय च प्रज्ञापारमिता कृपया सत्त्वार्थकरणात् न निर्वाणे शमान्ते स्थिता।

माहायानिकभावनामार्गीयार्यपुद्गलसन्ततिस्था महाकरुणा अस्या कृपया न शमे स्थितिरितिमार्गज्ञताया उपलक्षिका।

(ख) भेद

माहायानिकस्यार्यस्य सत्त्वालम्बना धर्मालम्बना निरालम्बना चेति तिस्रो महाकरुणा., बोधिचित्तोत्पादादयश्च भेदा भवन्ति।

त्रैयध्विकधर्माणामनुत्पादाकारेण तुल्यताववोधात् या श्रावकाद्यगोचरत्वेन विप्रकृष्टा बोधिसत्त्वाना प्रज्ञापारमिता, सा पुनर्नापरे तीरे ससारे, न परे तीरे निर्वाणे व्यवस्थिता। नापि ससारनिर्वाणमुभयमन्तरेण वस्तुनोऽसत्त्वात् मध्येऽपि स्थिता, प्रज्ञाकरुणयो. सम्यक् प्रतिवेधेन ससारनिर्वाणोभयोपलम्भावियोगात्।

(ग) अवधि:

प्रथमा प्रमुदिताभूमिमारभ्य बुद्धभूमिपर्यन्तमुभयो सीमा भवति।

३. अनुपायेन दूरत्वम्

अस्य लक्षणादिक सर्वम् अभिसमयालङ्कारे कारिकार्थेन स्पष्टमुल्लिखितम्। तथा हि—

अनुपायेन दूर सा सनिमित्तोपलम्भत।

(द्र०—अभिसमय० ३, २ का०)

(क) लक्षणम्

श्रावकादीनाम् अध्वसमताज्ञानाभावात् अनित्याद्याकाराणां साक्षात्कारि ज्ञान सनिमित्तोपलम्भयोगेन कृपाप्रज्ञावैकल्यात् दूरीभूत जिनजनन्या इति लक्षणम्।

(ख) भेद:

श्रावकसन्ततिस्थ अनित्याद्याकारज्ञान प्रत्येकबुद्धसन्ततिस्थ चानित्याद्याकारज्ञानमिति भेदद्वयम्।

(ग) अवधि·

दर्शनमार्गमारभ्य अर्हत्वावस्थापर्यन्तमस्य सीमा भवति ।

४. उपायेन अविदूरता

अस्य लक्षणादीना प्रतिपादनम् अभिसमयालङ्कारे कारिकार्धेन सम्यक् कृतम् । तथा हि—

उपायकौशलेनास्या. सम्यगासन्नतोदिता ॥

(द्र० — अभिसमय० ३ २ का०)

(क) लक्षणम्

महाकरुणया शून्यतासाक्षात्कारिण्या प्रज्ञया चोपात्त माहायानिकार्याणा हीनयानजातीयम् अनित्याद्याकारज्ञानम् अस्य लक्षणम् ।

'बोधिसत्त्वादीना तु उत्सारितभावाभिनिवेशभ्रान्तिनिमित्ताना रूपादि-सर्वधर्मपरिज्ञानमेव तत्समतापरिज्ञानमित्यतः सम्यगासन्नीभावो मातुरिति ज्ञेयम् ।'

(द्र०— आलोकाख्या अष्टसाहस्रिका टीका, पृ० ४०६)

(ख) भेदः

माहायानिको दर्शनमार्ग, भावनामार्ग, अशैक्षमार्गश्चेति त्रयो भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधि·

महायानदर्शनमार्गमारभ्य बुद्धभूमिपर्यन्त सीमा भवति ।

५. विपक्ष.

अस्य लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया सुस्पष्ट प्रति-पादितम् । तथा हि—

रूपादिस्कन्धशून्यत्वे धर्मेषु त्र्यध्वगेषु च ।

दानादौ बोधिपक्षेषु चर्यासंज्ञा विपक्षता ॥

(द्र०— अभिसमय० ३ ३ का०)

(क) लक्षणम्

महाकरुणा-शून्यताप्रज्ञाभ्या वियुक्ता भावोलम्भस्वभावा हैनयानिकी वस्तुज्ञतेति लक्षणम् ।

"सर्वेषां रूपादीनां त्रैयध्विकानां च धर्माणां सास्रवानास्रवोभयस्थानीयानामनुपलम्भस्वरूपाणां सर्वत्र भावोपलम्भतया ते परपरिकल्पितात्मादिशून्यत्वेन दृष्टाः। अनुष्ठानसञ्ज्ञा तु एतेषां प्रतिपक्षभूतापि विपर्यासप्रवृत्तत्वेन हेयत्वात् विपक्षो भवति"। (स्फुटार्था अभिसमयालङ्कारटीका, पृ० ३८)

(ख) भेद. (ग) अवधि

अस्य भेदोऽवधिश्चेत्युभौ 'अनुपायेन दूरत्वम्' इत्यस्मिन् प्रकरणे यथा प्रदर्शितौ, तद्वत् ज्ञेयाविति।

६. प्रतिपक्ष.

अस्य लक्षणभेदादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे तिसृभि. कारिकाभि. सविस्तरमुपदर्शितम्। तथा हि--

दानादिष्वनहंकार. परषा तन्नियोजनम्।
सङ्गकोटीनिषेधोऽय सूक्ष्म. सङ्गो जिनादिषु॥

तद्गाम्भीर्यं प्रकृत्यैव विवेकाद् धर्मपद्धते.।
एकप्रकृतिकं ज्ञानं धर्माणां सङ्गवर्जनम्॥

दृष्टादिप्रतिषेधेन तस्या दुर्बोधतोदिता।
रूपादिभिरविज्ञानात् तदचिन्त्यत्वमिष्यते॥

(द्र०— अभिसमय० ३ ४-६ का०)

(क) लक्षणम्

महाकरुणोपायेन शून्यतासाक्षात्कारिण्या प्रज्ञया चोपात्ता माहायानिकार्यसन्ततिस्था वस्तुज्ञता प्रतिपक्षलक्षणात्मिका।

(ख) भेदोऽवधिश्च

उभावपि पूर्वं 'उपायेन अविदूरता' इत्यस्मिन् प्रसङ्गे यथावर्णितौ तथा ज्ञातव्यौ।

विशेष

जिनजनन्या दूरत्वम् अविदूरत्वमिति वस्तुज्ञतायाः (सर्वज्ञतायाः) द्वौ भेदौ।

हीनयानापुरःसराया फलभूतजिनजनन्या अविदूरता, उपायकौशलेन अविदूरता, प्रतिपक्ष, माहायानीयवस्तुज्ञता चेति चत्वारः पर्यायाः।

फलभूतजिनजनन्या दूरत्वम्, अनुपायेन दूरत्वम्, निमित्तोपलम्भग्राहप्रतिबद्धता, विपक्षः, हीनयानवस्तुज्ञता चेति पर्यायवाचिनः।

यथानिर्दिष्ट एव श्रावकबोधिसत्त्वादीना विपक्षप्रतिपक्षयोरय विभागोऽवसातव्यः। तथा चोक्तम्—

एवं कृत्वा यथोक्तो वै ज्ञेयः सर्वज्ञतानये।
अयं विभागो निःशेषो विपक्षप्रतिपक्षयोः॥

(द्र०—अभिसमय० ३ ७ का०)

अपि च—

"श्रावकादीनामेव मातुर्दूरीभावेनानुष्ठान प्रतिपक्षोऽपि सन् वस्तूपलम्भविपर्यासप्रवृत्तत्वेन बोधिसत्त्वाना त्याज्यत्वाद् विपक्ष इति"।

(आलोकाख्या अष्टसाहस्रिकाटीका, पृ० ४०६)

७. प्रयोग.

अस्य लक्षणभेदादिक सर्वम् अभिसमयालङ्कारे सार्धद्वयेन कारिकाग्रन्थेन सविस्तरं प्रतिपादितम्। तथा हि—

रूपादौ तदनित्यादौ तदपूरिप्रपूरयोः।
तदसङ्गत्वे चर्याया प्रयोगः प्रतिषेधतः॥
अविकारो न कर्ता च प्रयोगो दुष्करस्त्रिधा।
यथाभव्य फलप्राप्तेरवन्ध्योऽभिमतश्च सः॥
अपरप्रत्ययो यश्च सप्तधा ख्यातिवेदकः।

(द्र०—अभिसमय० ३ ८-१० का०)

(क) लक्षणम्

सांवृतिके वस्तुस्वरूपे तद्विशेषे च विपर्यासप्रवृत्तस्य उपलम्भाभिनिवेशस्य प्रतिपक्षभूतो हीनयानजातीय सत्त्वयोगः प्रयोग इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

प्रयोगः दशविधो भवति। तद्यथा—रूपादिषु सत्याभिनिवेशप्रतिषेधः, तद्विशेषेष्वनित्यादिषु सत्याभिनिवेशप्रतिषेधः, कल्पितरूपेषु अपरिपूरिः, धर्मतारूपेषु प्रपूरिः, पारमितासु परमार्थतोऽपरिहाणिवृद्धी (अविकारत्वम्), परमार्थतोऽकर्तृत्वम्, त्रिसर्वज्ञात्मकानां यथाक्रममुद्देशप्रयोगकारित्राणां दुष्करता, यथाभव्यफलप्राप्त्या अवन्ध्यता, महानुशसाया बोधौ अपरप्रत्ययत्वम्, स्वप्नोपमपरिणामादिसप्तविवख्यातिज्ञानमिति दश भेदा भवन्ति।

(ग) अवधिः

सम्भारमार्गमारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तमस्य सीमा भवति।

८. समता

अस्याः स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे कारिकार्धेन समादर्शितम्। तथा हि—

चतुर्धाऽमनना तस्य रूपादौ समता मता ॥

(द्र०— अभिसमय० ३ : १० का०)

(क) लक्षणम्

उपर्युक्तदशविधवस्तुज्ञताप्रयोगाकाराणां ज्ञातृज्ञेयधर्माणाम् अमनना समतायाः लक्षणम्।

(ख) भेदः

पूर्वोक्तेषु दशविधप्रयोगेषु प्रतिस्वं चतस्रः अमनना भवन्तीति चत्वारिंशदस्याः समतायाः प्रभेदा भवन्ति। उक्तं चालोकटीकायाम्—

"तदेव रूपादिपदार्थमनना-नीलादिनिमित्तमनना—'रूपं द्विधा विंशतिधे'त्यादिप्रपञ्चमनना-निर्वेधभागीयाद्यधिगममननानां प्रतिषेधेन ज्ञातृज्ञेयधर्मानुपलब्धिश्चतुर्विधोक्ता विज्ञेया।"

(आलोकाख्यायां अष्टसाहस्रिकाटीकायाम्, पृ० ४११)

(ग) अवधिः

सम्भारमार्गमारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तमस्याः समतायाः सीमा भवति।

६. दर्शनमार्गः

अस्य लक्षणादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे पञ्चभिः कारिकाभिः प्रतिपादितम् ।

(द्र०—अभिसमय० ३ : ११ १५ का०)

(क) लक्षणम्

द्वात्रिंशत्समारोपशून्यः सत्याभिसमयो दर्शनमार्ग इति लक्षणम् ।

(ख) भेद·

त्रयाणा यानाना त्रयाणा दर्शमार्गाणा व्यावृत्तिभेदेन षोडश क्षणा एवास्य षोडश भेदा भवन्तीति ।

॥ इति सर्वज्ञतोपलक्षका नव धर्मा. ॥

२. चतु.प्रयोगोपलक्षका. षट्त्रिंशद् धर्मा:

तत्र सर्वाकाराभिसम्बोधोपलक्षका एकादश धर्मा., मूर्धाभिसमयोपलक्षका अष्टौ धर्मा, आनुपूर्विकाभिसमयोपलक्षकास्त्रयोदश धर्मा., एकक्षणाभिसम्बोधोपलक्षकाश्चत्वार इति षट्त्रिंशद् भवन्ति ।

(अ) सर्वाकाराभिसम्बोधोपलक्षका एकादश धर्मा:

१. आकारा, २. प्रयोगा, ३. गुणा, ४. दोषा:, ५ लक्षणानि, ६. मोक्षभागीयम्, ७. निर्वेधभागीयम्, ८. अवैवर्तिको गण, ९. भवशान्त्यो. समता, १०. अनुत्तरा क्षेत्रशुद्धि, ११ उपायकौशलमित्येकादश धर्मा. सर्वाकाराभिसम्बोधमुपलक्षयन्तीति अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यामुपदर्शितम् । तथा हि—

आकारा. सप्रयोगाश्च गुणा दोषा. सलक्षणा: ।
मोक्षनिर्वेधभागीये शैक्षोऽवैवर्तिको गण: ॥
समता भवशान्त्योश्च क्षेत्रशुद्धिरनुत्तरा ।
सर्वाकाराभिसम्बोध एष सोपायकौशल. ॥

(द्र०—अभिसमय० १ १३-१४ का०)

(क) लक्षणम्

त्रिसर्वज्ञतासम्बद्धाना त्रिसप्तत्युत्तरैकशताकाराणा भावनामय्या प्रज्ञयोपात्तत्वेन व्यवस्थापित. सत्त्वयोग. सर्वाकाराभिसम्बोध इति लक्षणम् ।

(ख) पर्याया.

बोधिसत्त्वमार्ग., पारमितामार्ग, सत्त्वयोग., आकारज्ञताप्रयोग:, मार्गज्ञताप्रयोग, सन्नाहप्रतिपत्तिरित्यनर्थान्तरम् ।

(ग) भेद

आकारदृष्ट्या त्रिसप्तत्युत्तरशतम्, प्रयोगदृष्ट्या विंशति: भेदा भवन्ति ।

(घ) अवधि

महायानसम्भारमार्गमारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तमस्य सीमा भवति ।

१. आकाराः

आकाराणा लक्षणादिक सर्वम् अभिसमयालङ्कारे पञ्चभिः कारिकाभि सविस्तर सम्यगुपवर्णितम्।

(द्र०—अभिसमय० ४ · १-५ का०)

(क) लक्षणम्

सर्वाकारमार्गवस्तुज्ञानसग्रहेण त्रिसर्वज्ञताकाराणा भावनामय प्रयोगविशिष्टम् आकाराणा लक्षणमिति।

(ख) भेदः

त्रिसप्तत्युत्तरशतमाकाराणा भेदा भवन्ति। तथा हि—सर्वज्ञताया. सप्तविशति , मार्गज्ञताया. षट्त्रिशत्, सर्वाकारज्ञताया दशोत्तरशतमिति त्रिसप्तत्युत्तरशत भेदा.।

चतुरार्यसत्येषु प्रथमत त्रयाणा सत्याना प्रत्येक चत्वार इति द्वादश, मार्गसत्यस्य चतुर्थस्य पञ्चदश चेति सर्वज्ञताया (वस्तुज्ञताया) सप्तविशतिराकारा। तथा चोक्तम् अभिसमयालङ्कारे –

> असदाकारमारभ्य यावन्निश्चलताकृति.।
> चत्वार. प्रतिसत्य ते मार्गे पञ्चदश स्मृता.॥

(द्र०— अभिसमय० ४ २ का०)

समुदयसत्यस्य अष्टौ, मार्गसत्यस्य सप्त, दु खसत्यस्य पञ्च, निरोधसत्यस्य षोडश चेति मार्गज्ञतायाः षट्त्रिशद् आकारा भवन्ति। तथा चोक्तम् अभिसमयालङ्कारे—

> हेतौ मार्गे च दु.खे च निरोधे च यथाक्रमम्।
> अष्टौ ते सप्त पञ्चेति षोडशेति च कीर्तिता.॥

(द्र०— अभिसमय० ४ . ३ का०)

शैक्षश्रावकाणां सप्तत्रिशद् बोधिपक्ष्या वस्तुज्ञताया आकारा, बोधिसत्त्वाना मार्गज्ञतायाः चतुस्त्रिंशत्, बुद्धाना सर्वाकारज्ञताया असाधारणा एकोनचत्वारिशच्चेति सर्वाकारज्ञताया दशोत्तरशतम् आकारा भवन्ति। तथा चोक्तम् अभिसमयालङ्कारे—

स्मृत्युपस्थानमारभ्य बुद्धत्वाकारपश्चिमा: ।
शिष्याणां बोधिसत्त्वाना बुद्धाना च यथाक्रमम् ॥

सप्तत्रिंशच्चतुर्स्त्रिंशत्त्रिंशन्नव च ते मता. ।
त्रिसर्वज्ञत्वभेदेन मार्गसत्यानुरोधत. ॥

(द्र०—अभिसमय० ४ : ४-५ का०)

ज्ञानाकारेभ्य: पूर्वम् अर्थाकारा: परिज्ञातव्या इति प्रथमत: त्रिसप्तत्युत्तर-शतम् अर्थाकारा उपदर्शिता: ।

२. प्रयोगा:

प्रयोगाणा लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे चतसृभि: कारिकाभि. सवि-स्तर सुस्पष्टमुपवर्णितम् ।

(द्र०—अभिसमय० ४ ८-११ का०)

(क) लक्षणम्

ज्ञातृज्ञेययो. वस्तुमार्गाकाराणां च शमथविपश्यनायुगनद्धभावनास्वरूप नि:स्वभावतानिष्प्रपञ्चात्मक ज्ञानमेवात्र साक्षान्निर्दिष्टस्य प्रयोगस्य लक्षणमिति ।

अथवा— त्रिसर्वज्ञतानां यावदाकाराणा शमथविपश्यनायुगनद्धभावनामय्या प्रज्ञयोपात्त: सत्त्वयोग एवात्र निर्दिष्टप्रयोगस्य लक्षणम् । यतो हि 'कृच्छ्राच्चिरेण प्रतिबोधत:' (अभिसमय० ४ : ९ का०) इत्यनेन निर्दिष्ट. सम्भारमार्गीय: प्रयोगोऽत्र सगृहीतो भवति ।

(ख) भेद:

विंशति. प्रयोगाणां भेदा भवन्ति ।

तत्र स्वरूपत: पञ्च प्रभेदा:, यथा—रूपादिषु नि:स्वभावतया अनवस्थान-प्रयोग, अयोग एव तेषु प्रयोगो भवतीत्ययोगप्रयोग., रूपादितथतागम्भीरतया प्रतिपादानुपलब्ध्यर्थेन सर्वज्ञताधिकारे गम्भीरप्रयोग:, रूपादिदुरवगाहतया प्रकृत्य-नाविलार्थेन मार्गज्ञताधिकारे दुरवगाहप्रयोग , रूपाद्यप्रमाणतया पर्यन्तानुपलम्भा-र्थेन सर्वाकारज्ञताधिकारे अप्रमाणप्रयोग इति ।

पुद्गलाश्रयदृष्ट्या अष्टौ प्रयोगाः। तथा हि—गम्भीरशून्यतायामुत्त्रसनजातीयस्यादिकर्मिकस्य कृच्छ्चिराभिसम्बोधप्रयोग', प्रयोगमार्गीयोष्माभिसमयादारभ्य गम्भीरधर्मतायामुत्त्रासो न भवति, न च स्वप्नेऽपि षट्पारमिताचर्यासु दूरीभाव इति व्याकरणलाभप्रयोगः, मूर्धाभिसमयादारभ्य धर्मताधिगमविषयकेण चिराभ्यासेन अविनिवर्तनीयप्रयोगः, क्षान्तिमारभ्य उपायकौशलेन धर्मताधिगमदृढतया श्रावकप्रत्येकबुद्धान्तरायिकधर्मवर्जनात् निर्याणप्रयोगः, अग्रधर्माभिसमयमारभ्य स्तम्बाद्यनुपलम्भात् महासमुद्रस्याभ्यासन्नत्वमिव सततभावनादिप्रतिपत्त्या निरन्तरप्रयोगबलेन धर्मधातोः साक्षाद्दर्शनस्याभ्यासन्नत्वनिश्चय इति निरन्तरप्रयोग, सर्वज्ञताहेतूना अभिनवानास्रवधर्माणामाधारत्वप्रतिपत्तेरासन्नाभिसम्बोधप्रयोगः, क्षिप्र धर्मकायफलाभिनिर्वर्तनात् क्षिप्राभिसम्बोधप्रयोग, धर्मचक्रप्रवर्तनादिक परार्थप्रयोग इति।

प्रज्ञापारमिताभावनापारिपूर्युपायदृष्ट्या चत्वारः प्रयोगा। तद्यथा—परमार्थतो गुणदोषाणा वृद्धिपरिहाण्यदर्शनेन प्रज्ञापारमिताया चरणानुज्ञानात् अवृद्ध्यपरिहाणिप्रयोगः, परमार्थतो धर्माधर्मादेरनुपलम्भप्रतिपत्त्या धर्माधर्माद्यनुपलम्भप्रयोगः, धर्मधातुरूपत्वेन रूपाद्यचिन्त्यमिति अचिन्त्यप्रयोग, धर्मधातुरूपत्वात् रूपादितन्निमित्ततत्स्वभावादिषु विकल्पाभावाद् अविकल्पप्रयोग इति।

प्रयोगफलदृष्ट्या द्वौ प्रयोगौ। तथा हि—स्रोत-आपत्त्याद्यनुत्तरसम्यक्सम्बोधिफलरत्नप्रदायकत्वात् फलरत्नदानप्रयोगः, क्लेशज्ञेयावरणप्रहाणहेतुत्वेन विशुद्धिप्रयोग इति द्वौ।

क्षिप्रभावनादृष्ट्या एकः प्रयोगः, यथा—धर्मनैवा यस्मान्महारत्नानां बहवोऽन्तरायाः सम्भवन्ति, तस्मात् परमरत्नस्वभावाया मातु सर्वत्सरेण बह्वन्तरायत्वेऽपि लिखन शीघ्रमेवेति अवधिप्रयोगः।

३. गुणाः

गुणानां लक्षणादिक सर्वम् अभिसमयालङ्कारे कारिकार्थेनोपदर्शितम्। तथा हि—

माराणां शक्तिहान्यादिश्चतुर्दशविधो गुण.।

(द्र०—अभिसमय० ४ : १२ का०)

(क) लक्षणम्

प्रयोगाणा भावनाबलेन अधिगतप्राशस्त्य गुणाना लक्षणम् ।

(ख) भेद.

गुणाना चतुर्दश भेदा भवन्ति । तथा हि—पारमितायां उद्गृह्यमाणायां मारकृतविघ्ना. तथागतानुभावेन व्याहन्यन्त इति मारशक्तिव्याघातगुण:, प्रयोगमौलपृष्ठावस्थासु तथागतसमन्वाहरणलाभात् बुद्धसमन्वाहारज्ञातत्वगुण:, तथागतज्ञानदर्शनलाभात् बुद्धप्रत्यक्षीकरणगुण, तथागतानां समीपीभवनलाभेन सम्यक्सम्बोध्यासन्नीभावगुण., महानुशसलाभात् महार्थतादिगुण, तथागतकृत्यकरणाद् देशनिरूपणागुणलाभेन देशनिरूपणगुण, प्रतिपक्षधर्मपरिपूरणलाभात् सर्वानास्रवधर्मपरिपूरिगुण', सर्वाकारज्ञताकथाकथनलाभेन कथापुरुषतागुण:, तथागतसानाथ्यकरणलाभेन अभेद्यतागुण, महोदारप्रीतिसम्पादनात् असाधारणकुशलमूलोत्पत्तिगुण, प्रतिज्ञानुमोदनलाभे क्रमण प्रयोगाभ्यासात् प्रतिज्ञायाथार्थ्यसम्पादनगुण, गम्भीरोदारार्थाधिमोक्षेण उदारफलपरिग्रहणगुण', सत्वार्थकरणसामर्थ्यलाभेन सत्त्वार्थप्रतिपत्तिगुण, अविकलप्रज्ञापारमिताप्रापककुशलमूलसमन्वागमे प्रयोगाभ्यासेन नियतिलाभगुणश्चेति चतुर्दश गुणा ।

४. दोषा.

प्रयोगाणा दोषा अभिसमयालङ्कारे कारिकार्धेन उपदर्शिता:।- तथा हि—

दोषाश्च षड् विबोद्धव्याश्चतुर्भिर्दशकै. सह ॥

(द्र०—अभिसमय० ४ १२ का०)

(क) लक्षणम्

प्रयोगोत्पत्तिस्थितिप्रकर्षगतीनामन्तरायकरा विघ्ना एव दोषा इति लक्षणम् ।

(ख) भेद.

षट्चत्वारिंशद् दोषाणा भेदा भवन्ति ।

प्रथमं दशकम्

कृच्छ्रप्राप्ति. (चिरेण मातरि प्रतिभानम्), अत्याशुप्रतिभानता, कायदौष्ठुल्यम्, चित्तदौष्ठुल्यम्, अयोगविहितस्वाध्यायादिता, वैमुख्यनिमित्तग्राहिता, हेतुभ्रश, प्रणीतारवादभ्रश, उत्तमयानभ्रश', उद्देशभ्रशश्चेति दश ।

द्वितीयं दशकम्

हेतुफलसम्बन्धभ्रंशः, निरुत्तरस्थानभ्रंशः, बहुविधविषयविकल्पप्रतिभा-सोत्पादः, अक्षरलिखनाभिनिवेशः, अभावाभिनिवेशः, अक्षराभिनिवेशः, अनक्षराभिनिवेशः, जनपदादिमनस्कारः, लाभसत्कारश्लोकास्वादनम्, अमार्गोपायकौशलमार्गणञ्चेति दश ।

अमी विंशतिः दोषाः पारमितायां प्रवृत्तस्य योगिनोऽन्तरायकरा. प्रतिपादिताः । सम्प्रति पुनः प्रवृत्तिपूर्विका विसामग्री निरुच्यते ।

तृतीयं दशकम्

छन्दकिलासवैधुर्यम् (अयं हि श्रोतावक्त्रोः दोषः), छन्दविषयभेदवैधुर्यम् (अयमपि तथा), अल्पेच्छतानल्पेच्छतावैधुर्यम्, धूतगुणयोगायोगौ, कल्याणाकल्याणधर्मत्वम्, त्यागमात्सर्यम्, दानाग्रहणम्, उद्घटितज्ञविपञ्चितज्ञत्वम्, सूत्रादिधर्माभिज्ञानभिज्ञत्वम्, षट्पारमितासमन्वागमासमन्वागमाविति दश ।

चतुर्थं दशकम्

उपायकौशलानुपायकौशले, धारणीप्रतिलम्भाप्रतिलम्भौ, लिखितुकामताऽलिखितुकामते, विगताविगतकामादिच्छन्दत्वे चेति चत्वारि, अपायगतिभयम्, सुगतिगमनसौमनस्यमिति द्वे; श्रोतावक्त्रोः कस्यचिद् एकाकिपर्षदभिरतिः, अनुबन्धकामानवकाशदानत्वम्, आमिषकिञ्चित्काभिलाषनददातुकामता, जीवितान्तरायानन्तरायदिग्गमनमिति चत्वारि चेति दश ।

अवशिष्टदोषषट्कम्

दुर्भिक्षदिग्गमनागमनम्, चौराद्याकुलितदिग्गमनागमनम्, कुलावलोकनदौर्मनस्यमिति त्रीणि, मारभेदप्रयोगः, प्रतिवर्णिकोपसंहारः (कृत्रिमप्रतिपादनम्), अयथाविषयस्पृहोत्पादनमित्यपराणि त्रीणि चेति षट् । इत्येवं षट्चत्वारिंशद् दोषा भवन्ति ।

५. लक्षणानि

संक्षेपेण लक्षणस्य प्रतिपादनम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया कृतम् । तथा हि—

लक्ष्यते येन तज्ज्ञेयं लक्षणं त्रिविधं च तत् ।
ज्ञान विशेषः कारित्रं स्वभावो यश्च लक्ष्यते ॥

(द्र०—अभिसमय० ४ १३ का०)

विस्तरेण तु लक्षणाना प्रतिपादनम् अभिसमयालङ्कारे अष्टादशभिः कारिकभि. सम्यग् विहितम् ।

(द्र०—अभिसमय० ४ . १८-३१ का०)

(क) लक्षणम्

स्वशक्त्या प्रयोगस्वरूपस्योपलक्षकः सत्त्वयोगो मार्गपारमिता-प्रयोगलक्षणम् ।

(ख) भेदः

प्रयोगाणां लक्षण करणसाधनपरिग्रहेण ज्ञान-विशेष-कारित्रस्वरूपम्, कर्मसाधनपरिग्रहेण स्वभावात्मकमिति लक्षण चतुर्विधं बोद्धव्यम् ।

तत्र ज्ञानलक्षणानि अष्टचत्वारिंशत्, विशेषलक्षणानि षोडश, कारित्र-लक्षणानि एकादश स्वभावलक्षणानि षोडश चेति लक्षणानां भेदा विस्तरेण एकनवति भवन्ति ।

(अ) ज्ञानलक्षणानि अष्टचत्वारिंशद्

ज्ञनलक्षणाना सर्वेषा विस्तरेण प्रतिपादनम् अभिसमयालङ्कारे नवभिः कारिकाभि सुस्पष्ट विहितम् ।

(द्र०—अभिसमय० ४ : १४ -२२ का०)

(क) लक्षणम्

महाकरुणाशून्यतावलम्बितप्रज्ञाविशिष्टेनोपायकौशलेनोपात्तः सत्त्वयोगो लक्षणम् ।

क्लेशलिङ्गादयो वक्ष्यमाणा स्वभावा एव एतेषां उपलक्षकाः ।

(ख) भेद

अष्टचत्वारिंशद् ज्ञानलक्षणान्यपि त्रिषु विभज्य व्याख्यातानि । तथा हि—सर्वज्ञतासंगृहीतानि ज्ञानलक्षणानि षोडश, मार्गज्ञतासंगृहीतानि ज्ञानलक्षणानि षोडश, सर्वाकारज्ञतासंगृहीतानि ज्ञानलक्षणानि षोडश चेति त्रिधा भेदः ।

सर्वज्ञतासंगृहीतानि ज्ञानलक्षणानि षोडश

तथागतनिर्वृत्तिज्ञानम्, लोकालुज्यताज्ञानम्, सर्वसत्त्वचित्तचरितज्ञानम्, चित्तसंक्षेपज्ञानम्, चित्तविक्षेपज्ञानम्, चित्ताक्षयाकारज्ञानम्, सरागादिचित्तज्ञानम्, विगतरागादिचित्तज्ञानम्, विपुलचित्तज्ञानम्, महद्गतचित्तज्ञानम्, अप्रमाणचित्तज्ञानम्, अनिदर्शनचित्तज्ञानम्, अदृश्यचित्तज्ञानम्, चित्तोन्मिञ्जितादिज्ञानम्, उन्मिञ्जितादितथताकारज्ञानम्, तथागततथतावबोधतत्परसमाख्यानप्रज्ञपनज्ञानं चेति षोडश। तथोक्तम् अभिसमयालङ्कारे—

> तथागतस्य निर्वृत्तौ लोके चालुज्यनात्मके।
> सत्त्वानां चित्तचर्यासु तत्संक्षेपे बहिर्गतौ॥
>
> अक्षयाकारतायां च सरागादौ प्रविस्तृते।
> महद्गतेऽप्रमाणे च विज्ञाने चानिदर्शने॥
>
> अदृश्यचित्तज्ञाने च तदुन्मिञ्जादिसंज्ञकम्।
> पुनस्तथताकारेण तेषां ज्ञानमतः परम्॥
>
> तथतायां मुनेर्बोधितत्पराख्यानमित्ययम्।
> सर्वज्ञताधिकारेण ज्ञानलक्षणसंग्रहः॥

(द्र०— अभिसमय० ४ १४-१७ का०)

मार्गज्ञतासंगृहीतानि ज्ञानलक्षणानि षोडश

शून्यताज्ञानम्, अनिमित्तज्ञानम्, अप्रणिहितज्ञानम्, परमार्थतोऽनुत्पादज्ञानम्, अनिरोधज्ञानम्, आदिशब्देनासंक्लेशज्ञानम्, अव्यवदानज्ञानम्, अभावज्ञानम्, स्वभावज्ञानम्, अनिश्रितज्ञानम्, आकाशलक्षणज्ञानमिति षट् संगृहीतानि, धर्मताऽविकोपनज्ञानम्, अनभिसंस्कारज्ञानम्, अविकल्पज्ञानम्, प्रभेदज्ञानम्, अलक्षणज्ञानमिति षोडश। तथा चोक्तम् अभिसमयालङ्कारे—

> शून्यत्वे सानिमित्ते च प्रणिधानविवर्जिते।
> अनुत्पादानिरोधादौ धर्मताया अकोपने।

असस्कारेऽविकल्पे च प्रभेदालक्षणत्रयो. ।
मार्गज्ञताधिकारेण ज्ञानलक्षणमिष्यते ॥

(द्र०—अभिसमय० ४ १८-१९ का०)

सर्वाकारज्ञतासगृहीतानि ज्ञानलक्षणानि षोडश

तथागतस्वधर्मोपनिश्रयविहारज्ञानम्, सत्कारज्ञानम्, गुरुकारज्ञानम्, माननाज्ञानम्, पूजनाज्ञानम्, परमार्थतोऽकृतत्रज्ञानम्, सर्वत्रगज्ञानम्, अदृष्टार्थदर्शकज्ञानम्, लोकशून्यताकारज्ञानम्, लोकशून्यतासूचकज्ञानम्, लोकशून्यताज्ञापकज्ञानम्, लोकशून्यतादर्शकज्ञानम, परमार्थतोऽचिन्त्यतादेशनाज्ञानम्, परमार्थतः प्रपञ्चशान्तताज्ञानम्, स्वभावसिद्धलोकनिरोधज्ञानम्, लोकसंज्ञानिरोधज्ञानमिति षोडश । तथा चोक्तम् अभिसमयालङ्कारे—

स्वधर्ममुपनिश्रित्य विहारे तस्य सत्कृतौ ।
गुरुत्वे माननाया च तत्पूजाऽकृतकत्रयो. ॥
सर्वत्र वृत्तिमज्ज्ञानमदृष्टस्य च दर्शकम् ।
लोकस्य शून्यताकारसूचकज्ञापकाक्षगम् ॥
अचिन्त्यशान्ततादर्शि लोकसंज्ञानिरोधि च ।
ज्ञानलक्षणमित्युक्तं सर्वाकारज्ञतानये ॥

(द्र०—अभिसमय० ४ २०-२२ का०)

(आ) विशेषलक्षणानि षोडश

विशेषलक्षणाना षोडशाना लक्षणादिक सर्वम् अभिसमयालङ्कारे सम्यगुपदर्शितम् ।तथा हि—

अचिन्त्यादिविशेषेण विशिष्टै सत्यगोचरैः ।
विशेषलक्षण षड्भिर्दशभिश्चोदितं क्षणै. ॥

(द्र०—अभिसमय० ४ २०-२३ का०)

(क) लक्षणम्

अचिन्त्यादिविशेषणैर्विशिष्ट सत्त्वज्ञान प्रयोगाणा विशेषलक्षणम् ।

अथवा— हैनयानिकप्रयोगेभ्यो वोधिसत्त्वप्रयोगाणां वैशिष्ट्यमुपलक्षयन्तीति विशेषलक्षणानि ।

क्लेशलिङ्गादय. षोडश स्वभावा एतेषां विशेषलक्षणानामुपलक्षका: ।

(ख) भेद

माहायानीयदर्शनमार्गीयक्षान्तिज्ञानक्षणानि षोडश श्रावकप्रत्येकबुद्ध-दर्शनमार्गसम्बद्धक्षान्तिज्ञानक्षणेभ्यो विशिष्टतराणीति षोडश भेदा भवन्ति । तथा हि—

दु:खसत्यालम्बनानि चतु क्षणसगृहीतानि क्षान्तिज्ञानानि क्रमश. अचिन्त्य-विशेष अतुल्यविशेष:, अप्रमेयविशेष , असख्येयविशेषश्चेति चत्वारो भेदा. ।

समुदयसत्यालम्बनानि चतु क्षणसगृहीतानि क्षान्तिज्ञानानि यथाक्रम सर्वार्यपुद्गलसग्रहविशेष:, पुरुषविशेषवेदनीयताविशेष. श्रावकाद्यसाधारणताविशेष., श्रावकादिभ्य. क्षिप्राभिज्ञताविशेषश्चेति चत्वारो भेदा: ।

निरोधसत्यालम्बनानि चतु:क्षणसंगृहीतानि क्षान्तिज्ञानानि यथाक्रम अन्यूनापूर्णताविशेष', तीव्रप्रतिपत्तिविशेष:, समुदागमविशेष , आलम्बनविशेष-श्चेति चत्वारो भेदा ।

मार्गसत्यालम्बनानि चतु क्षणसंगृहीतानि क्षान्तिज्ञानानि यथाक्रमं आधार-विशेष', साकल्यविशेष , सम्परिग्रहविशेष , अनास्वादविशेषश्चेति चत्वारो भेदा ।

इति षोडशात्मक. दु.खादिसत्यक्षणाना विशेष', येन श्रावकादिमार्गेभ्यो वोधिसत्त्वादीनां मार्गज्ञतादिद्वये विशेषमार्गो विशिष्यते। तथा चोक्तम् अभिसमया-लङ्कारे —

> अचिन्त्यातुल्यते मेयसंख्ययो. समतिक्रमौ ।
> सर्वार्यसंग्रहो विज्ञवेद्यासाधारणज्ञते ॥
> क्षिप्रज्ञान्यूनपूर्णत्वे प्रतिपत्समुदागमौ ।
> आलम्बनं च साधारं साकल्यं सम्परिग्रह. ॥
> अनास्वादश्च विज्ञेयो विशेष: षोडशात्मक: ।
> विशेषमार्गो मार्गेभ्यो येनान्येभ्यो विशिष्यते ॥

(द०—अभिसमया० ४ २४—२६ का०)

(इ) कारित्रलक्षणानि एकादश

कारित्राणां लक्षणादिकं अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यां सम्यगाङ्कितम्। तथा हि—

हितं सुखं च त्राणं च शरणं लयनं नृणाम्।
परायणं च द्वीपं च परिणायकसंज्ञकम्॥
अनाभोगं त्रिभिर्याने फलामाक्षात्क्रियात्मकम्।
पश्चिमं गतिकारित्रमिदं कारित्रलक्षणम्॥

(द्र०—अभिसमय० ४ २७—२८ का०)

(क) लक्षणम्

हितसुखत्राणादिप्रतिविशिष्टज्ञानै सत्त्वप्रयोगाः परार्थसम्पादनसाधनैः योज्यन्त इति तानि कारित्रलक्षणान्युच्यन्ते।

क्लेशलिङ्गादय षोडश स्वभावाः कारित्राणामुपलक्षका भवन्ति।

(ख) भेद

कारित्राणां एकादश भेदा भवन्ति। तत्र सर्वज्ञतायाः त्रीणि, मार्गज्ञतायाः सप्त, सर्वाकारज्ञताया एकमिति एकादश कारित्राणि भवन्ति।

सर्वज्ञताकारित्राणि त्रीणि

सर्वसत्त्वानां अनागतमोक्षसुखोपसंहारार्थेन हितकारित्रम्, लोकस्य दु खदौर्मनस्यादीनि प्रहाय ऐहिकसुखोपसंहारेण सुखकारित्रम्, दुःखरहिताविपाकधर्मताया स्थापनात् त्राणकारित्रमिति त्रीणि।

मार्गज्ञताकारित्राणि सप्त

आत्यन्तिकहितोपसंहारार्थेन शरणकारित्रम्, दु खहेतुनिवर्तनार्थेन लयनकारित्रम्, संसारनिर्वाणसमतोपसम्पादनार्थेन परायणकारित्रम्, स्वपरार्थाधिगमाधारभावोपसंहारात् द्वीपकारित्रम्, परार्थप्रतिपत्त्युपसंहारात् परिणायककारित्रम्, अनाभोगप्रवृत्तसत्त्वार्थोपसंहारात् अनाभोगकारित्रम्, यानत्रयनिर्याणतत्फलासाक्षात्करणकारित्रमिति सप्त।

सर्वाकारज्ञताकारित्रम् एकम्

सर्वाकारज्ञतया सर्वधर्मदैशिकत्वेन सर्वाकारज्ञताया एवमेव गतिकारित्रम्। कारित्राकारैरेव यथावत् सर्वज्ञतात्रयस्य प्रयोगा लक्ष्यन्त इति कारित्रलक्षणम्।

(उ) स्वभावलक्षणानि षोडश

एतेषां स्वभावलक्षणानां स्वरूपप्रतिपादनम् अभिसमयालङ्कारे तिसृभिः कारिकाभिः सम्यग् विहितम्।

(द्र०—अभिसमय० ४ २९—३१ का०)

(क) लक्षणम्

उपरिनिर्दिष्ट प्रयोगलक्षणमेव एतेषामपि लक्षण भवति।

(ख) भेद

स्वभावानां षोडश भेदा भवन्ति। तत्र सर्वज्ञतायाः स्वभावाः चत्वारः, मार्गज्ञताया स्वभावाः पञ्च, सर्वाकारज्ञताया स्वभावाः सप्तेति षोडश भवन्ति।

सर्वज्ञतास्वभावाश्चत्वार.

रागादिविविक्तस्वभावत्वेन क्लेशविवेकस्वभाव, रागादिलिङ्गकायादिदौष्ठुल्यविविक्तस्वभावत्वेन क्लेशलिङ्गविवेकस्वभाव रागादिनिमित्तायोनिशोमनसिकारविविक्तस्वभावत्वेन क्लेशनिमित्तविविक्तस्वभाव रागारागद्वेषाद्वेषमोहामोहविविक्तस्वभावत्वेन विपक्षप्रतिपक्षविवेकस्वभाव इति चत्वार।

मार्गज्ञतास्वभावा पञ्च

परमार्थासत्सर्वसत्त्वपरिनिर्वापणदुष्करसन्नाहत्वेन दुष्करस्वभाव, अन्य (श्रावकादि—) यानापातलक्षण ऐकान्तिकस्वभावः, उत्तमश्चिरसाध्य उद्देशस्वभावः, भाव्यभावकभावनानुपलम्भात् अनुपलम्भस्वभावः, समस्तभावाभिनिवेशनिषेधाद् अनभिनिवेशस्वभाव इति पञ्च।

सर्वाकारज्ञतास्वभावा. सप्त

सर्वज्ञतामार्गज्ञतासगृहीतवस्तुविशेषालम्बनस्वभाव. लोकप्रतिपत्तिग्रहणादिविपरीतनिर्देशात् सर्वलोकविप्रत्यनीकस्वभाव., सर्वत्र रूपादौ ज्ञानासङ्गतानि-

घातित्वाद् अप्रतिघातस्वभावः, ज्ञानज्ञेयसमतया सर्वप्रतिष्ठानुपलम्भार्थेन अपदस्वभावः, तथतया अगतिस्वभावः, रूपादिसर्वधर्माणां तत्त्वेनानुत्पन्नत्वात् अजातिस्वभावः, भावाभावादिस्वभावत्रयानुपलम्भात् तथतानुपलम्भस्वभाव इति सप्त।

इत्येव षोडशभिः स्वभावैर्यथावत् त्रिसर्वज्ञताप्रयोगा लक्ष्यन्त इति स्वभावलक्षणानि। तथा चोक्तम् अभिसमयालङ्कारे—

क्लेशलिङ्गनिमित्ताना विपक्षप्रतिपक्षयोः।
विवेको दुष्करैकान्तावुद्देशोऽनुपलम्भकः॥
निषिद्धाभिनिवेशश्च यश्चालम्बनसंज्ञकः।
विप्रत्ययोऽविघाती च सोऽपदागत्यजातिकः॥
तथताऽनुपलम्भश्च स्वभावः षोडशात्मकः।
लक्षीव लक्ष्यते चेति चतुर्थं लक्षणं मतम्॥

(द्र०—अभिसमय० ४, २९–३१ का०)

इत्येव सामान्येन एकत्र कृतानि एकनवतिः लक्षणानि भवन्ति।

६ मोक्षभागीयम्

अस्य सर्वं लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया प्रतिपादितम्। तथा हि—

अनिमित्तप्रदानादिसमुदागमकौशलम्।
सर्वाकारावबोधेऽस्मिन् मोक्षभागीयमिष्यते॥

(क) लक्षणम्

अनिमित्तालम्बनज्ञानाकारेण दानाद्यारभ्य सर्वाकारज्ञतापर्यन्तं स्वमन्ताने समुदागमे कौशललक्षणो धर्माभिसमय एवात्र मोक्षभागीयमिति लक्षणम्।

(ख) पर्यायः

माहायानिको धर्माभिसमयः, माहायानिकं मोक्षभागीयम्, माहायानिकः सम्भारमार्ग इति पर्यायाः।

(ग) निर्वचनम्

मोक्षोऽत्र क्लेशविसंयोगविशेषः, तद्भागे (पक्षे) पातित्वात् मोक्षभागीयम्। अथवा–तद्भागे हितत्वात् मोक्षभागीयम् ।

(घ) भेद

अवस्थात मृदुर्मध्योऽधिमात्रश्चेति त्रयोऽस्य भेदा । स्वरूपत श्रुतमय चिन्तामय भावनामयमिति त्रिविध मोक्षभागीयमिष्टम् ।

(ङ) अवधिः

सम्भारमार्गे केवलमिद भवतीति ज्ञेयम् । चित्तोत्पादसमकालमेवोत्पद्य स्वसन्ताने यावन्न श्रद्धादिपञ्चेन्द्रियोत्पादस्तावदस्य व्याप्तिर्भवति ।

(च) लिङ्गानि

ससारादीनवान् मोक्षगुणाश्च श्राव श्राव रोमहर्षोद्गमाश्रुपातादयो भवन्ति, चित्तादीनत्व निर्भयत्वमित्यादीनि लिङ्गानि ।

७. निर्वेधभागीयम्

अस्य लक्षणादिक सर्वम् अभिसमयालङ्कारे सविस्तर प्रतिपादितम् ।

(द्र०– अभिसमय०–४ ३५–३७ का०)

(क) लक्षणम्

उपायविशिष्टसत्त्वस्य अर्थाभिसमयो माहायानिक निर्वेधभागीयस्य लक्षणम् ।

(ख) परिभाषा

दर्शनहेयाना सवासनक्लेशाना निर्वेधकत्वेन दर्शनमार्गपक्षे पातित्वात्, तद्भागहितत्वाद् वा निर्वेधभागीयम् ।

(ग) भेद.

निर्वेधभागीयस्य द्वादश भेदा भवन्ति । प्रथम ऊष्मा, मूर्धा, क्षान्ति., अग्रधर्मश्चेति चत्वारो भेदा. । एषु चतुर्षु प्रत्येक मृदुमध्याधिमात्रभेदेन त्रिविध इति द्वादश भेदा भवति । तथा चोक्तम् अभिसमयालङ्कारे—

> आलम्बनं सर्वसत्त्वा ऊष्मणामिह शस्यते ।
> समचित्तादिराकारस्तेष्वेव दशधोदित. ॥

स्वयं पापान्निवृत्तस्य दानाद्येषु स्थितस्य च ।
तयोर्नियोजनान्येषा वर्णवादानुकूलते ॥
मूर्धगं स्वपराधार सत्यज्ञानं तथा क्षमा ।
तथाग्रधर्मा विज्ञेया. सत्त्वाना पाचनादिभि. ॥

(द्र०— अभिसमय० ४ ३५ ३७ का०)

(घ) अवधि:

शून्यतालम्बनात्मिका विदर्शनाप्राप्तिमारभ्य यावन्न दर्शनमार्गप्राप्तिस्तावदस्यावधिर्भवतीति ।

८. अवैवर्तिको गण.

अवैवर्तिकबोधिसत्त्वसघस्य स्वरूप एकया कारिकया अभिसमयालङ्कारे प्रोक्तम् । तथा हि—

निर्वेधाङ्गान्युपादाय दर्शनाभ्यासमार्गयो. ।
ये बोधिसत्त्वा वर्तन्ते सोऽत्रावैवर्तिको गणः ॥

(द्र०— अभिसमय० ४ ३८ का०)

(क) लक्षणम्

रूपादिनिवृत्तिर्निर्विचिकित्साद्याकारै. विंशतिप्रकारै. निर्वेधभागीयस्थानाम् अवैवर्तिकलक्षण ज्ञेयम् ।

(ख) भेद·

निर्वेधभागीयप्रयोगमार्गस्थ, क्षान्तिज्ञानसगृहीतदर्शनमार्गस्थ, परश्च प्रावन्धिकभावनामार्गस्थ इति त्रिविधो भवति अवैवर्तिकबोधिसत्त्वसघ इति त्रयोऽस्य भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधिः

प्रयोगमार्गीयोष्माभिसमयमारभ्य अन्तिमक्षणावस्थितबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तमस्य सीमा भवतीति ।

९ भवशान्त्यो समता

अस्य समताप्रयोगस्य लक्षणादिम अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया प्रतिपादितम् । तथा हि—

स्वप्नोपमत्वाद् धर्माणां भवशान्त्योरकल्पना ।
कर्माभावादिचोद्यानां परिहारा यथोदिताः ॥

(द्र०—अभिसमय० ४ : ६० का०)

(क) लक्षणम्

पृष्ठलब्धावस्थायामपि सत्ताग्राह्यविकल्पपरिक्षयात् शौद्धभूमिकं ज्ञानं भवशमसमताप्रयोगस्य लक्षणम् ।

(ख) भेदः

तिसृणां शुद्धभूमीनां त्रीणि ज्ञानान्येवास्य त्रयो भेदाः ।

(ग) अवधिः

अष्टमीं भूमिमारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तमस्य सीमा भवति ।

१०. क्षेत्रशुद्धिप्रयोगः

प्रयोगस्यास्य लक्षणादिकं सर्वम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकयाऽभिहितम् । तथा हि—

सत्त्वलोकस्य याऽशुद्धिस्तस्याः शुद्ध्युपहारतः ।
तथा भाजनलोकस्य बुद्धक्षेत्रस्य शुद्धता ॥

(द्र०—अभिसमय० ४ : ६१ का०)

(क) लक्षणम्

प्रणिधानादिकुशलमूलबलेन स्वबुद्धक्षेत्रं सत्त्वभाजनलोकात्मकं परिशोधितुकामस्य शौद्धभूमिकानि ज्ञानान्येव क्षेत्रशुद्धिप्रयोगस्य लक्षणानि ।

(ख) भेदः

स्वबुद्धक्षेत्रस्य भाजनलोकशुद्धिप्रयोगः सत्त्वलोकशुद्धिप्रयोगश्चेति द्वौ भेदौ ।

(ग) अवधिः

तिसृषु शुद्धभूमिष्वयं प्रयोगो भवतीति ।

११. उपायकौशलम्

अस्योपायकौशलप्रयोगस्य स्वरूपादिकम् अभिसमयालङ्कारे द्वाभ्यां कारिकाभ्यामुपदर्शितम् । तथा हि—

विषयोऽस्य प्रयोगश्च शात्रवाणामतिक्रमः ।
अप्रतिष्ठो यथावेधमसाधारणलक्षण. ॥

असक्तोऽनुपलम्भश्च निमित्तप्रणिधिक्षतः ।
तल्लिङ्गं चाप्रमाणं च दशधोपायकौशलम् ॥

(द्र०—अभिसमय० ४ ' ६२–६३ का०)

(क) लक्षणम्

मनसिकारपरिवर्जनेन निराभोगकर्मसम्पादनसमर्थानि ज्ञानानि उपाय-कौशलात्मकानीति लक्षणम् ।

(ख) भेद·

उपायकौशलस्य दश भेदा भवन्ति । यथा— आन्तरायिकधर्मसमतिक्रमणेन देवादिमारातिक्रम , विभावितसर्वधर्मसमत्वेन अप्रतिष्ठितविहारः, प्रणिधानसमृद्ध्या यथावेधं परार्थकरणम्, स्वभ्यस्तसर्वदुष्करत्वेन असाधारणः, शुक्लधर्मविशुद्ध्या सर्वधर्मस्याग्रहणम्, शून्यताविमोक्षमुखत्वेन अनुपलम्भः, अनिमित्तविमोक्षमुखत्वेन अनिमित्त·, अप्रणिहितविमोक्षमुखत्वेन अप्रणिधानम्, प्रश्नपूर्वकावैवर्तिकधर्म-कथनेन अवैवर्तिकलिङ्गम्, सर्वविषयज्ञानत्वेन अप्रमाणमिति दश उपायकौशल-प्रयोगा इति ।

(ग) अवधिः

अष्टमी भूमिमारभ्य अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थापर्यन्तमस्य सीमा भवति ।

॥ इति सर्वाकाराभिसम्बोधोपलक्षका एकादश धर्माः ॥

(आ) मूर्धाभिसमयोपलक्षका अष्टौ धर्माः

१. लिङ्गम् (ऊष्मा मूर्धप्रयोग.), २ विवृद्धि. (मूर्धा मूर्धप्रयोग.), ३. निरूढिः (क्षान्तिः मूर्धप्रयोगः), ४. चित्तसंस्थितिः (अग्रधर्म मूर्धप्रयोग.), ५. दर्शनमार्ग. (मूर्धप्रयोगः), ६. भावनामार्गः (मूर्धप्रयोगः), ७. आनन्तर्यसमाधि (मूर्धप्रयोगः), ८. विप्रतिपत्तिः (मूर्धप्रयोगः) इत्यष्टौ धर्मा मूर्धाभिसमयमुपलक्षयन्तीति अभिसमयालङ्कारे प्रतिपादितम् । तथा हि—

लिङ्गं तस्य विवृद्धिश्च निरूढिश्चित्तसंस्थितिः ।
चतुर्धा च विकल्पस्य प्रतिपक्षश्चतुर्विध.॥

प्रत्येकं दर्शनाख्ये च भावनाख्ये च वर्त्मनि ।
आनन्तर्यसमाधिश्च सह विप्रतिपत्तिभिः ॥

मूर्धाभिसमय. ।

(द्र०—अभिसमय० ? १५-१३ का०)

१. लिङ्गम् (ऊष्मा मूर्धप्रयोग.)

अस्योष्मणो मूर्धप्रयोगस्य स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकयोपदर्शितम् । तथा हि—

स्वप्नान्तरेऽपि स्वप्नाभसर्वधर्मेक्षणादिकम् ।
मूर्धप्राप्तस्य योगस्य लिङ्गं द्वादशधा मतम् ॥

(द्र०—अभिसमय० ? १ का०)

(क) लक्षणम्

स्वप्नेऽपि सर्वधर्माणां स्वप्नाभत्वदर्शनादिषु द्वादशलिङ्गेषु अन्यतमस्य प्राप्त्या व्यवस्थापित. प्रथमो निर्वेधभागीय ऊष्मा मूर्धप्रयोग इति लक्षणम् ।

(ख) मृदु-मध्याधिमात्रभेदेन त्रयोऽस्य भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधिः

नैरात्म्यालम्बनाया विदर्शनायाः प्राप्तिमारभ्य भूमिप्राप्तिपर्यन्तमस्य सीमा भवति ।

२. विवृद्धिः (मूर्धा मूर्धप्रयोगः)

अस्य मूर्धाख्यस्य मूर्धप्रयोगस्य लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया परिदीपितम् । तथा हि—

जम्बुद्वीपजनेयत्ताबुद्धपूजाशुभादिकाम् ।
उपमा बहुधा कृत्वा विवृद्धिः षोडशात्मिका ॥

(द्र०—अभिसमय० ५ २ का०)

(क) लक्षणम्

पुण्यविवृद्ध्यादिषोडशविवृद्धीना पूर्णतया माहायानिको द्वितीयो निर्वेध-भागीयो मूर्धा मूर्धप्रयोग इति लक्षणम् ।

अय मूर्धा मूर्धप्रयोग. महायानप्रयोगमार्गीयो मूर्धप्रयोगश्चेति समानार्थकौ ।

(ख) भेदः

मृदुमध्याधिमात्रभेदेन त्रयोऽस्य भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधिः

माहायानिकस्य प्रयोगमार्गीयमूर्धप्रयोगस्य यथावधिस्तथैवास्यापि ज्ञातव्य ।

३. निरूढि . (क्षान्ति. मूर्धप्रयोग.)

अस्य निरूढ्याख्यमूर्धप्रयोगस्य सर्वं लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकयोपवर्णितम् । तथा हि—

त्रिसर्वज्ञत्वधर्माणा परिपूरिरनुत्तरा ।
अपरित्यक्तसत्त्वार्था निरूढिरभिधीयते ॥

(द्र०—अभिसमय० ५ । ३ का०)

(क) लक्षणम्

सम्यगुपायकौशलबलेन निर्विकल्पाधिगमावस्थाया महाकरुणादिसम्मुखी-भावेन यथोक्तसर्वाकारज्ञतादित्रिसर्वज्ञताधर्माणा (चित्तोत्पादादीना) [अनुत्तरा परिपूरिः निरूढचाख्यस्तृतीयो निर्वेधभागीय. क्षान्तिमूर्धप्रयोग इति लक्षणम् ।

अथ क्षान्त्याख्यो मूर्धप्रयोग माहायानिकः प्रयोगमार्गीयक्षान्तिप्रयोगश्चेति द्वौ समानार्थकौ ।

(ख) भेदः

मृदुमध्याधिमात्रभेदेनास्य क्षान्त्याख्यमूर्धप्रयोगस्य त्रयो भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधि·

यथा माहायानिकायाः प्रयोगमार्गीयायाः क्षान्तेरवधिस्तथा अस्यापि प्रयोग-स्यावधिर्ज्ञातव्यः ।

४. चित्तसंस्थितिः (अग्रधर्मः मूर्धप्रयोगः)

अस्य अग्रधर्माख्यस्य मूर्धप्रयोगस्य लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया प्रतिपादितम् । तथा हि—

> चतुर्द्वीपकसाहस्रद्वित्रिसाहस्रकोपम. ।
> कृत्वा पुण्यबहुत्वेन समाधिः परिकीर्तित. ।

(द्र०—अभिसमय० ५ ४ का०)

(क) लक्षणम्

दर्शनमार्गोत्पादसमर्था प्रमाणातिक्रान्तपुण्यबहुत्वेन समाधिलक्षणा (स्थिरीभावलक्षणा) चित्तसंस्थितिश्चतुर्थनिर्वेधभागीयोऽग्रधर्मो मूर्धप्रयोग इति लक्षणम् ।

(ख) भेद·

मृदुमध्याधिमात्रभेदेन त्रयोऽस्य प्रयोगस्य भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधि

माहायानिकस्य प्रयोगमार्गीयाग्रधर्मस्य यथा अवधिस्तथैवास्यापि ज्ञातव्य ।

एतानि च लिङ्गादीनि यथाक्रममूष्मादिचतुर्निर्वेधभागीयस्वरूपाणि वेदितव्यानि ।

५. दर्शनमार्ग. (मूर्धप्रयोगः)

अस्य दर्शनमार्गाख्यस्य मूर्वप्रयोगस्य लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे सविस्तर अष्टादशभिः कारिकाभिः प्रतिपादितम् ।

(द्र०—अभिसमय० ५ : ५–२२ का०)

(क) लक्षणम्

दर्शनहेयायाः सत्ताग्राहिकाया दृष्टेः प्रतिपक्षभावेन व्यवस्थापितो माहायानिक. सत्याभिसमयो दर्शनमार्गाख्यो मूर्धप्रयोग इति लक्षणम् ।

अय दर्शनमार्गाख्यो मूर्धप्रयोगः माहायानिको दर्शनमार्गश्च पर्यायौ ।

(ख) भेदः

हेयदृष्ट्या दर्शनप्रहातव्यानां चतुर्णां विकल्पाना चत्वारः प्रतिपक्षा इति चत्वारोऽस्य प्रभेदा भवन्ति । समाहित. पृथुलव्धश्चेति द्वावपि भेदौ ।

(ग) अवधिः

माहायानिकस्य दर्शनमार्गस्य अवधिवत् अस्याप्यवधिर्भवतीति ।

६. भावनामार्गः (मूर्धप्रयोगः)

अस्य भावनामार्गाख्यस्य मूर्धप्रयोगस्य सर्वं लक्षणादिकम् अभिसमयालङ्कारे नवभि· कारिकाभिः सविस्तरमभिहितम् ।

(द्र०—अभिसमय० ५ २४-३२ का०)

(क) लक्षणम्

त्रिसर्वज्ञतापरिगृहीतया प्रकर्षप्राप्तप्रज्ञयोपात्ताना भावनाप्रहातव्यविकल्पप्रतिपक्षाणा दृष्ट्या व्यवस्थापितो माहायानिकोऽन्वभिसमय. भावनामार्गाख्यो मूर्वप्रयोग इति लक्षणम् ।

(ख) भेद·

भावनाहेयाना नवाना विकल्पाना साक्षात् प्रतिपक्षभूता नवानन्तर्यमार्गा, नव च विमुक्तिमार्गा इति अष्टादश अस्य भावनामार्गाख्यस्य मूर्वप्रयोगस्य भेदा भवन्ति ।

(ग) अवधि

प्रथमा भूमिमारभ्य दशमीं भूमिं यावदस्य सीमा भवतीति ।

७. आनन्तर्यसमाधिः (मूर्धप्रयोगः)

बुद्धत्वप्राप्तेरव्यवहितो यः पूर्वसमनन्तरः समाधिः, सोऽत्र आनन्तर्यसमाधिः। अस्य लक्षणादिकं सर्वं स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे तिसृभिः कारिकाभिः सम्यक् प्रतिपादितम्। तथा हि—

त्रिसाहस्रजनं शिष्यखड्गाधिगमसम्पदि।
बोधिसत्त्वस्य च न्यामे प्रतिष्ठाप्य शुभोपमाः॥
कृत्वा पुण्यबहुत्वेन बुद्धत्वाप्तेरनन्तरः।
आनन्तर्यसमाधिः स सर्वाकारज्ञता च तत्॥
आलम्बनमभावोऽस्य स्मृतिश्चाधिपतिर्मतः।
आकारः शान्तता चात्र॥

(द्र०—अभिसमय० ५ ३७-३९ का०)

(क) लक्षणम्

त्रिसर्वज्ञतासंगृहीतप्रकर्षप्राप्तप्रज्ञापारमिताभावनायाः फलभूतस्य सर्वाकारज्ञताविपाकस्य अव्यवहितत्वेन साक्षादुत्पादकः पर्यन्तयोग आनन्तर्यसमाध्याख्यो मूर्धप्रयोग इति लक्षणम्।

अयं आनन्तर्यसमाधिः मूर्धप्रयोगः, अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वस्य ज्ञानमित्यनर्थान्तरम्।

(ख) भेदः

एकक्षणिकाश्चत्वारः प्रयोगा एवास्य चत्वारो भेदा भवन्ति।

(ग) अवधिः

अयं प्रयोगः केवलं अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वावस्थायामेव भवतीति।

८. विप्रतिपत्ति (मूर्धप्रयोगः)

अविदितोपायकौशलानां प्रवादिनां नानाचोद्यमुखपरम्परागताः षोडश विप्रतिपत्तयोऽत्र निराकर्त्तव्या भवन्तीति तासां विप्रतिपत्तीनां सर्वं लक्षणादिकं स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे तिसृभिः कारिकाभिः सविस्तरं सम्यक् प्रतिपादितम्। तथा हि—

आलम्बनोपपत्तौ च तत्स्वभावावधारणे ।
सर्वाकारज्ञताज्ञाने परमार्थे ससंवृतौ ॥

प्रयोगे त्रिषु रत्नेषु सोपाये समये मुनेः ।
विपर्यासे समार्गे च प्रतिपक्षविपक्षयोः ॥

लक्षणे भावनायां च मता विप्रतिपत्तय. ।
सर्वाकारज्ञताधारा षोढा दश च वादिनाम् ॥

(द्र०—अभिसमय० ५ . ४०-४२ का०)

(क) लक्षणम्

संवृतिपरमार्थसत्ययोर्द्वयो' स्वभावत एकत्वलक्षणयोः अग्रहणरूपाः सम्मुखीभूतविकल्पा. तद्वीजानि वा निराकर्त्तव्या विप्रतिपत्तय इति लक्षणम् ।

(ख) भेद'

विप्रतिपत्तीनां षोडश भेदा भवन्ति । तथा हि– संस्कृतासंस्कृतधात्वोर-भावत्वेन आलम्बनोपपत्तौ, सर्वथा नीरूपत्वाद् आलम्बनस्वभावधारणे, भावाभावा-नुपलम्भेन सर्वाकारज्ञताज्ञाने, तथतास्वभावत्वेन संवृतिपरमार्थसत्यद्वये, दानाद्य-नुपलम्भेन प्रयोगे, बोद्धव्याभावाद् बुद्धरत्ने, नामधेयमात्रत्वाद् धर्मरत्ने, रूपाद्या-लम्बनप्रतिषेधात् संघरत्ने, दानाद्यनुपलम्भेन उपायकौशले, भावाभावोभयरूपा-विगमप्रतिषेधात् तथागताभिसमये, प्रपञ्चव्यवस्थापितानित्यादित्वेन नित्यादिवि-पर्यासे, विभावितमार्गफलासाक्षात्करणेन मार्गे, हानोपादानाभावेन विपक्षे प्रतिपक्षे च, धर्म्यभावाद् धर्मलक्षणे, स्वसामान्यलक्षणानुपपत्त्या भावनाया चेति सर्वाकार-ज्ञताविज्ञाना' संशयरूपा षोडश विप्रतिपत्तयो भवन्ति । ताः यथासम्भवमुभय-सत्याश्रितोपायकौशलेन निराकृत्य सम्यक् सर्वथा निश्चयमुत्पाद्य कल्याणकामै बोधिसत्त्वैरानन्तर्यसमाधिरधिगन्तव्य ।

एतासु कल्पनात्मिका विप्रतिपत्तयो मुख्याः, याश्च प्रसङ्गमुखेनोक्तास्ता गौणा इति मन्तव्या ।

एताः षोडशापि विप्रतिपत्तयो कल्पनात्मिका शब्दात्मिका चेति द्वयोरन्तर्भवन्ति ।

द्वयो सत्ययोरेकमालम्ब्य यदपर निराकरोति तद् अभिनिवेशात्मकं ज्ञान-मेव कल्पनात्मिका विप्रतिपत्तिः।

द्वयोः सत्ययोरेक निमित्तीकृत्य या अपर निराकरोति सा वाक् शब्दा-त्मिका विप्रतिपत्तिरवसेया।

(ग) अवधि.

मार्गेऽप्रवेशादारभ्य अशुद्धसप्तभूमिपर्यन्तमासा विप्रतिपत्तीनां सीमा भवतीति।

॥ इति मूर्धाभिसमयोपलक्षका अष्टौ धर्माः ॥

(इ) आनुपूर्विकाभिसमयोपलक्षकाः त्रयोदश धर्माः

आनुपूर्विकाभिसमयस्य स्वरूपनिर्देशः अभिसमयालङ्कारे संक्षेपतः कारिकांशेन कृतः। तथा हि—

त्रेधा दशधा चानुपूर्विकः।

(द्र०—अभिसमय० १ . १७ का०)

विस्तरतस्तु तस्य लक्षणादिकमनया एकया कारिकयोपन्यस्तम्। तथा हि—

दानेन प्रज्ञया यावद् बुद्धादौ स्मृतिभिश्च सा।
धर्माभावस्वभावेनेत्यनुपूर्वक्रिया मता॥

(द्र०—अभिसमय० ६ . १ का०)

(क) लक्षणम्

सर्वाकारज्ञतादित्रिसर्वज्ञताकारान् अधिगतान् अनुपूर्वीकृत्य प्रज्ञाभावनयोपात्तः सत्त्वयोगः आनुपूर्विकप्रयोग इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

दानादिषट्पारमितापरिपूरणेन (षट्), बुद्ध-धर्म-संघ-शील-त्याग-देवतानामनुस्मरणेन (षट्), रूपादिसर्वधर्माभावे स्वभावावबोधेन (एकः) योऽधिगमः स आनुपूर्विकाभिसमयस्त्रयोदशविध इत्यस्य त्रयोदश भेदा भवन्ति।

(ग) अवधिः

सम्भारमार्गमारभ्य एकक्षणाभिसम्बोधात् समनन्तरपूर्वक्षणपर्यन्तमस्य सीमा भवतीति।

॥ इति आनुपूर्विकाभिसमयोपलक्षकाः त्रयोदश धर्माः॥

(ई) एकक्षणाभिसम्बोधाभिसमयोपलक्षकाः चत्वारो धर्माः

एकक्षणाभिसम्बोधस्य स्वरूपनिर्देशः अभिसमयालङ्कारे कारिकार्धेन संक्षेपतः कृतः। तथा हि—

एकक्षणाभिसम्बोधो लक्षणेन चतुर्विधः॥

(द्र०—अभिसमय० १ : १७ का०)

विस्तरतस्तु सप्तमाधिकारे द्रष्टव्य.।

(क) लक्षणम्

अधिगतत्रिसर्वज्ञताकारेषु स्वभ्यस्तस्तेषामेव क्षणेनैकेनाधिगमस्य पर्यन्तयोगः एकक्षणाभिसम्बोध इति लक्षणम्।

एकक्षणप्रयोगः, अन्तिमक्षणबोधिसत्त्वीयज्ञानम्, आनन्तर्यमूर्द्धप्रयोग इत्यनर्थान्तरम्।

(ख) भेदः

स्वरूपतः एकविध एव एकक्षणाभिसम्बोधो लक्षणेन (व्यावृत्त्या) चतुर्विधो भवति, यथा—अविपाकलक्षणः, विपाकलक्षण, अलक्षणलक्षण, अद्वयलक्षणश्चेति।

(य) अविपाकलक्षणः

अस्य सर्व स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया परिदीपितम्। तथा हि—

अनास्रवाणा सर्वेषामेकैकेनापि संग्रहात्।
एकक्षणावबोधोऽयं ज्ञेयो दानादिना मुने.॥

(द्र०-अभिसमय० ७ : १ का०)

(क) लक्षणम्

एकक्षणदानादिज्ञानेन अनास्रवदानाद्यशीत्यनुव्यञ्जनलक्षणाना धर्माणां संग्रहेण बोधिसत्त्वस्य अवबोधस्य. पर्यन्तयोगः अविपाकानास्रवसर्वधर्मैकक्षण-लक्षणो भवतीति लक्षणम्।

(र) विपाकलक्षणः

अस्य सर्वं स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया सम्यगभिहितम्। तथा हि—

> विपाकधर्मतावस्था सर्वशुक्लमयी यदा।
> प्रज्ञापारमिता जाता ज्ञानमेकक्षणे तदा॥

(द्र-अभिसमय० ७ ३ का०)

(क) लक्षणम्

यदा बोधिसत्त्वस्य प्रतिपक्षभावनया सर्वविपक्षकलङ्कापगमेन सकलव्यवदानपक्षविपाकधर्मतावस्था शुक्लस्वभावा जाता, तदा एकस्मिन्नेव क्षणे विपाकावस्थाप्राप्तानाम् अनास्रवधर्माणा बोधात् ज्ञान (प्रज्ञापारमिता) विपाकधर्मतावस्थानास्रवसर्वधर्मैकक्षणलक्षणो भवति, इत्येकक्षणाभिसम्बोधो द्वितीयः। अय विपाकः अष्टमभूमेरूर्ध्वं भवतीति ज्ञेयम्।

(ल) अलक्षणलक्षणः

अस्य स्वरूपादिक सर्वम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया सुस्पष्टमुपर्वणितम्। तथा हि—

> स्वप्नोपमेषु धर्मेषु स्थित्वा दानादिचर्यया।
> अलक्षणत्वं धर्माणा क्षणेनैकेन विन्दति॥

(द्र०-अभिसमय० ७ ४ का०)

(क) लक्षणम्

पूर्वं स्वप्नोपमसर्वधर्माभ्यासेन सम्भारद्वयमनुभूय अधिगमावस्थाया स्वप्नस्वभावेषु सर्वधर्मेषु उपादानस्कन्धादिषु स्थित्वा दानादिषट्पारमिताप्रतिपत्त्या दानादिरूपनिरूपणाकारेण अलक्षणा सर्वधर्मा इति संक्लेशव्यवदानरूपाणा सर्वधर्माणामेकेनैव क्षणेन अलक्षणत्व जानाति, इत्येवम् अलक्षणसर्वधर्मैकक्षणलक्षणो भवतीति एकक्षणाभिसम्बोधस्तृतीयः।

(व) अद्वयलक्षणः

अस्याद्वयलक्षणस्य स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया स्पष्टमुपदर्शितम्। तथा हि—

स्वप्नं तद्दर्शिनं चैव द्वययोगेन नेक्षते ।
धर्माणामद्वयं तत्त्वं क्षणेनैकेन पश्यति ॥

(द्र०—अभिसमय० ७-५ का०)

(क) लक्षणम्

निरन्तरदीर्घकालद्वयप्रतिभासप्रहाणाभ्याससात्मीभावाद् उन्मीलितद्वयप्रतिभासवासनो यदा बोधिसत्त्वो ग्राह्यग्राहकयोगेन स्वप्नं ग्राह्यं स्वप्नदर्शिनं ग्राहकं नेक्षते, तदा सर्वेऽप्येवधर्माणो धर्मा इति धर्माणामद्वयं तत्त्वमेकेनैव क्षणेन पश्यति, इत्येवम् अद्वयलक्षणसर्वधर्मैकक्षणलक्षणो भवत्येकक्षणाभिसम्बोधश्चतुर्थ ।

(ख) निर्वचनम्

एक इत्यन्तिमः, क्षणमिति समयः, अभिरित्याभिमुख्यम्, समिति सम्यक्, अय इत्यधिगम इत्येव अन्तिमक्षणे दानादिसर्वानास्रवधर्माणामविपरीतः सम्यक् प्रतिवेधः एकक्षणाभिसम्बोध इत्युच्यते ।

(ग) अवधिः

समस्तानां चतुर्लक्षणानामवधि अन्तिमक्षणस्थबोधिसत्त्वीयावस्थायामेव भवति ।

॥ इति एकक्षणाभिसम्बोधाभिसमयस्य अष्टो धर्मा ॥

३. धर्मकायोपलक्षकाश्चत्वारो धर्माः

विपाकभूतस्य धर्मकायस्य संक्षिप्तनिर्देशः अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया परिदीपितः। तथा हि—

स्वाभाविकः ससाम्भोगो नैर्माणिकोऽपरस्तथा।
धर्मकायः सकारित्रश्चतुर्धा समुदीरितः॥

(द्र०— अभिसमय० १. १८ का०)

विस्तृतनिर्देशस्तु अष्टमाधिकारे चत्वारिंशत्कारिकाभिर्विहितः। तत्र धर्मकायस्य लक्षणादिकं सर्वं स्वरूपमुपवर्णितम्।

(द्र०—अभिसमय० ८. १—४० का०)

(क) लक्षणम्

सम्भारद्वयसंचयबलेन प्राप्ताः पर्यन्तगुणा एव फलभूतो धर्मकाय इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

चत्वारोऽस्य भेदा भवन्ति, यथा—स्वभावकायः, ज्ञानधर्मकायः, सम्भोगकायः, निर्माणकायश्चेति चत्वारः।

१. स्वभावकायः

अस्य स्वाभाविककायस्योपपादनम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया कृतम्। तथा हि—

सर्वाकारां विशुद्धिं ये धर्माः प्राप्ता निरास्रवाः।
स्वाभाविको मुनेः कायस्तेषां प्रकृतिलक्षणः॥

(द्र०-अभिसमय० ८. १ का०)

(क) लक्षणम्

प्रकृत्यागन्तुकमलविशुद्धिद्वयलक्षणः पर्यन्तधातुरनुत्पादरूपः स्वभावकाय इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

प्रकृतिविशुद्धः आगन्तुकविशुद्धश्चेति द्वौ भेदौ ।

(ग) अवधि

स्वभावकायः केवलं बुद्धभूमावेव भवति ।

२. ज्ञानधर्मकायः

अस्य ज्ञानकायस्य स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे पञ्चभिः कारिकाभिरुपदर्शितम् ।

(द्र०- अभिसमय० ८ : २-६ का०)

(क) लक्षणम्

यावज्ज्ञानं यथावज्ज्ञान चापेक्ष्य साक्षात्कारि पर्यन्तज्ञान ज्ञानधर्मकाय इति लक्षणम् । ज्ञानधर्मकायः सर्वज्ञज्ञानं चेत्यनर्थान्तरम् ।

(ख) भेद·

बुद्धभूमौ अनास्रवज्ञानानामेकविंशति ज्ञानवर्गा एवास्य एकविंशति. प्रभेदा· । तथा हि—

(१) स्मृत्युपस्थानाद्यारभ्य आर्याष्टाङ्गमार्गपर्यन्ता सप्तत्रिंशद् बोधिपक्षा·, (२) चत्वार्यप्रमाणानि मैत्र्यादिचतुर्ब्रह्मविहारा., (३) अष्टौ विमोक्षा, (४) नव समापत्तयः, (५) कृत्स्नायतनानि दश (६) अष्टौ अभिभ्वायतनानि, (७) अरणासमाधि·, (८) प्रणिधिज्ञानम्, (९) षडभिज्ञा (१०) चतस्र· प्रतिसंविद, (११) आश्रयालम्बनचित्तज्ञानपरिशुद्धय इति चतस्र शुद्धय·, (१२) दश वशिता, (१३) दश बलानि, (१४) चत्वारि वैशारद्यानि, (१५) त्रीणि अरक्षणानि, (१६) त्रीणि स्मृत्युपस्थानानि, (१७) असम्मोषधर्मता, (१८) क्लेशज्ञेयावरणानुशयरूपबीजप्रहाणात् वासनासमुद्घात, (१९) सर्वसत्त्वजनहिताशयता महाकरुणा, (२०) अष्टादशावेणिका बुद्धधर्मा., (२१) सर्वाकारज्ञतादित्रिसर्वज्ञता । तथा चोक्तम् अभिसमयालङ्कारे -

> बोधिपक्षाप्रमाणानि विमोक्षा अनुपूर्वश ।
> नवात्मिका समापत्तिः कृत्स्नं दशविधात्मकम् ॥

अभिभ्वायतनान्यष्टप्रकाराणि प्रभेदतः ।
अरणा प्रणिधिज्ञानमभिज्ञाः प्रतिसंविदः ॥
सर्वाकाराश्चतस्रोऽथ शुद्धयो वशिता दश ।
बलानि दश चत्वारि वैशारद्यान्यरक्षणम् ॥
त्रिविधं स्मृत्युपस्थानं त्रिधाऽसंमोषधर्मता ।
वासनायाः समुद्घातो महती करुणा जने ॥
आवेणिका मुनेरेव धर्मा येऽष्टादशेरिताः ।
सर्वाकारज्ञता चेति धर्मकायोऽभिधीयते ॥

(द्र०—अभिसमय० ८ : २–६ का०)

(ग) अवधिः

बुद्धभूमावेव ज्ञानधर्मकायो भवति ।

३. सम्भोगकायः

सम्भोगकायस्य स्वरूपवर्णनम् अभिसमयालङ्कारे एकया कारिकया कृतम् । यथा हि—

द्वात्रिंशल्लक्षणाशीतिव्यञ्जनात्मा मुनेरयम् ।
साम्भोगिको मतः कायो महायानोपभोगतः ॥

(द्र०—अभिसमय० ८ : १२ का०)

(क) लक्षणम्

स्थान-काय-परिवार-धर्म-कालाख्यैः पञ्चभिर्विनियतैर्विशिष्टः कायः सम्भोगकाय इति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

महासम्भोगकायः कनिष्ठसम्भोगकायश्चेति भेदद्वयमभिधानदृष्ट्या कर्तुं शक्यते ।

तत्र महासम्भोगकायः अकनिष्ठभौमिकः सम्भोगकाय इत्यनर्थान्तरम् । तथैव कनिष्ठसम्भोगकायः अकनिष्ठभौमिको निर्माणकायश्चेत्यनर्थान्तरम् ।

(ग) अवधिः

अयं सम्भोगकायो बुद्धभूमौ अकनिष्ठघनव्यूहक्षेत्रे एव केवलं भवति ।

४. निर्माणकायः

कायस्यास्य नैर्माणिकस्य स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे कारिकया एकया सम्यगुपवर्णितम्। तथा हि—

करोति येन चित्राणि हितानि जगतः समम्।
आ भवात् सोऽनुपच्छिन्नः कायो नैर्माणिको मुनेः॥

(द्र०-अभिसमय० ८ : ३३ का०)

(क) लक्षणम्

पञ्चभिर्विनियतैर्विरहितः पर्यन्तरूपकायो निर्माणकाय इति लक्षणम्।

येन शाक्यमुनितथागतादिरूपेण आससार सर्वलोकधातुषु सत्त्वानां समीहितमर्थं समं करोति, असौ कायः प्रबन्धतया अनुपरतो नैर्माणिको बुद्धस्य भगवतः सर्वबालजनसाधारणश्चतुर्थोऽवसातव्यः।

(ख) भेदः

निर्माणकायस्य त्रयो भेदा भवन्ति, यथा—उत्तमनिर्माणकायः, शैल्पिकनिर्माणकायः, नैर्याणिकनिर्माणकायश्चेति।

बुद्धकारित्राणि

इमानि भगवतो विचित्राणि कारित्राणि अभिसमयालङ्कारे सप्तभिः कारिकाभिर्विस्तरशो निर्दिष्टानि।

(द्र०—अभिसमय० ८ ३४—४० का०)

(क) लक्षणम्

स्वसन्ततिस्थसर्वाकारज्ञताधिपत्येनोदयमासादिता शुक्ला गुणा एव बुद्धकारित्राणीति लक्षणम्।

(ख) भेद

गतिप्रशमनकारित्रत आरभ्य निर्वाणनिवेशनपर्यन्त सप्तविंशतिः कर्माण्येवास्य सप्तविंशतिः प्रभेदा भवन्ति। यथोक्तमभिसमयालङ्कारे सप्तविंशति. कारित्राणि—

तथा कर्माप्यनुच्छिन्नमस्यासंसारमिष्यते।
गतीनां शमनं कर्म संग्रहे च चतुर्विधे॥

निवेशनं ससंक्लेशे व्यवदानाविबोधने।
सत्त्वानामर्थयाथात्म्ये षट्सु पारमितासु च॥
बुद्धमार्गे प्रकृत्यैव शून्यताया द्वयक्षये।
संकेतेऽनुपलम्भे च परिपाके च देहिनाम्॥
बोधिसत्त्वस्य मार्गेऽभिनिवेशस्य निवारणे।
बोधिप्राप्तौ जिनक्षेत्रविशुद्धौ नियतिं प्रति॥
अप्रमेये च सत्त्वार्थे बुद्धसेवादिके गुणे।
बोधेरङ्गेष्वनाशे च कर्मणा सत्यदर्शने॥
विपर्यासप्रहाणे च तदवस्तुकतानये।
व्यवदाने ससम्भारे संस्कृतासंस्कृते प्रति॥
व्यतिभेदापरिज्ञाने निर्वाणे च निवेशनम्।
धर्मकायस्य कर्मेदं सप्तविंशतिधा मतम्॥

(ग) अवधि

मार्गेऽप्रवेशादारभ्य बुद्धभूमिपर्यन्तमस्यावधिर्भवति।

(घ) वैशिष्ट्यम्

विनेयजनकर्मानुसार भगवत कायवाङ्मनःकारित्राणि आकाशवद् अत्युदाराणि, नदीधारावद् अविच्छिन्नानि, समुद्रतरङ्गवत् कालानतिक्रमण-लक्षणानि, चिन्तामणिकल्पवृक्षादिवद् अनाभोगरूपाणि भवन्ति।

(ङ) अवधि

विनेयजनप्रतिभासभाक् सप्तविंशतिप्रकार कर्म अविच्छिन्नतया आससार प्रवर्तते।

॥ इति धर्मकायोपक्षकाश्चत्वारो धर्मा ॥

परिणामना

प्रज्ञापारमितोपलक्षकाणा सर्वाकारज्ञताद्यष्टानाम्, अष्टपदार्थोपलक्षकाणा च समस्तैः पदार्थानां प्रकाशकमिदं सुभाषितं जगद्गुरोः मैत्रेयनाथस्य मुखान्नि-सृतस्यागमस्य चतुर्दिक्षु प्रसाराय लोकस्य च सन्मार्गारोहणाय प्रभवेदिति परिणा-मना। आचार्यहरिभद्रवचनेन तु—

> तथ्यातथ्यविभागयुक्तिविकलज्ञानोदयात्संवृतौ
>
> संसारार्णवपङ्कमग्नमनसो जाताः सदा देहिनः।
>
> सर्वेऽमी जननीनिबन्धनकृताद् बीजान्मयाप्ताच्छुभात्
>
> सर्वाकारवरा भवन्तु नियतं कायत्रयप्रापिणः ॥

इति शम्

— ॐ —

परिशिष्टम्-२

भूमि-मार्ग-व्यवस्थापनम्

भूमि-मार्ग-व्यवस्थापनम्

अथात्र मुक्तिमार्गभूता भूमिर्विशेषेण व्यवस्थाप्यते। तत्र लक्षण-भेद-परिभाषा-स्वरूपाणि पृथक्-पृथङ् निरूप्यन्ते।

(क) लक्षणम्

अभिसमय एव अखिलगुणानामाधारत्वेन भूमिरुच्यते। स एव च बोधिप्रापकत्वेन बोधौ गमकत्वेन वा मार्ग इति स्वभावतः अनयोर्नास्ति भेदः।

(ख) भेदः

आश्रयभूतानां पुद्गलानां भेदेन भूमिरपि त्रिविधा भवति, यथा—श्रावकभूमिः, प्रत्येकबुद्धभूमिः, महायानभूमिश्च।

मार्गोऽपि भवति त्रिविधः, यथा—श्रावकमुक्तिमार्गः, प्रत्येकबुद्धमुक्तिमार्गः, महायानमुक्तिमार्गश्च। स एव च स्वरूपभेदेन पञ्चधाऽपि विभज्यते, तथा हि—सम्भारमार्गः, प्रयोगमार्गः, दर्शनमार्गः, भावनामार्गः, अशैक्षमार्गश्च।

(ग) परिभाषा

आश्रयत्वेन भूमिः, गमकत्वेन च मार्गः। यथा लोके तृण-गुल्म-लता-वृक्ष-वनादीनां आश्रयत्वेन भूमिर्गृह्यते, तथैवात्र मार्गप्रविष्टपुद्गलगुणानामाश्रयत्वेन भूमिरभिधीयते। यथैव च लोके गन्तव्यस्थलप्रापकत्वेन मार्गः कथ्यते, तथैव मोक्षप्रापकत्वेन बोधौ गमकत्वेन वा मार्ग उच्यते। मोक्षमार्गः, ज्ञः, अभिसमयः, यानमित्येते पर्यायाः।

(घ) स्वरूपम्

स्वरूपमत्र त्रिधा विभज्य पृथक् निर्दिश्यते, यथा—(१) श्रावकभूमिस्वरूपम्, (२) प्रत्येकबुद्धभूमिस्वरूपम् तथा (३) महायानभूमिस्वरूपमिति।

(१) श्रावकभूमिस्वरूपम्

श्रावकभूमेः, श्रावकमार्गस्य वा सम्यक्स्वरूपनिरूपणार्थं तस्या लक्षणम्, भेदः, परिभाषा, नामपर्यायाः, स्वरूपम्, अवधिश्च पृथक् प्रदर्श्यन्ते।

(क) लक्षणम्

सकलगुणाधारजातीयत्वे सति श्रावकाभिसमयत्वं श्रावकभूमेर्लक्षणम्।

श्रावकभूमिं गमयितुं योग्यत्वे सति अभिसमयत्वं श्रावकमार्गस्य लक्षणम्।

(ख) भेदः

(अ) श्रावकभूमिः अष्टधा पञ्चधा चेति द्विधा विभज्यते। तत्र प्रथम तावदिमेऽष्टौ भेदा., शुक्लव्युत्थानभूमिः, गोत्रभूमिः, अष्टमकभूमिः, दर्शनभूमिः, तनुभूमि', वीतरागभूमिः, कृतविकल्पभूमिः, श्रावकभूमिश्च।

(१) शुक्लव्युत्थानभूमिः—श्रावकस्य सम्भारमार्ग एव शुक्लव्युत्थानभूमिर्भवति, यतो हि सम्भारमार्ग एव श्रावकीयमुक्तिमार्गस्य नवीनतमः सर्वप्रथमश्च मार्गो भवति।

(२) गोत्रभूमिः श्रावकगोत्रे नियतस्य श्रावकस्य प्रयोगमार्गो गोत्रभूमिरिति। यतो हि प्रयोगमार्गे हीनयानसंगृहीते गोत्रे अव्यभिचरितस्य पृथग्जनश्रावकस्य अभिसमयो भवति।

(३) अष्टमकभूमि.–स्रोत-आपन्नस्य आर्यश्रावकस्य अभिसमय अष्टमकभूमिरिति। यतो हि चतुर्णां मार्गप्रतिपन्नाना चतुर्णां च फलप्रतिपन्नानामय प्रथमोऽभिसमयो भवति। अर्हत्फलत पूर्वमष्टम एव अष्टमक इति।

(४) दर्शनभूमि. फलप्रतिपन्नस्य स्रोत-आपन्नस्याभिसमयो दर्शनभूमिरिति। यतो हि दर्शनहेयाना त्रयाणा सयोजनधर्माणा सत्कायदृष्टि-क्लिष्टविचिकित्सा-शीलव्रतपरामर्शाना प्रहाणकारी अयमेकविघोऽभिसमय'।

(५) तनुभूमि - सकृदागामिनोऽभिसमय. तनुभूमिरिति। यतो हि प्रायश भावनाहेयाना षण्णा कामक्लेशाना (अधिमात्रत्रिकस्य मध्यत्रिकस्य च) प्रहाणानुकूल अयमेकविघोऽभिसमय।

(६) वीतरागभूमि'– अनागामिनोऽभिसमयः वीतरागभूमिरिति। यतो हि अयं पञ्चाना अवरभागीयाना सयोजनाना प्रहाणकारी एकविघोऽभिसमयो भवति।

(७) कृतविकल्पभूमि —श्रावकस्य अर्हतोऽभिसमय कृतविकल्पभूमिरिति। यतो हि अय पञ्चानाम् ऊर्ध्वभागीयाना क्लेशाना प्रहाणकारी श्रावकस्यार्हतोऽभिसमय.। अत एवार्हन् कृतकृत्य कृतकरणीय अवहृतभारोऽभिधीयते।

(८) श्रावकभूमि अन्तिमाना त्रयाणा आर्यश्रावकाणामभिसमय श्रावकभूमिरिति। यतो हि आर्यो बोधिसत्त्व ज्ञात्वा इमा भूमिमतिक्रमते। आर्यो बोधिसत्त्व· श्रावकभूमि प्रत्येकबुद्धभूमि च ज्ञात्वा आद्यासु नवसु बोधिसत्त्वभूमिषु स्थित्वा च ता अतिक्रमते। अत एव यानसख्या त्रिषु नियता भवति।

(आ) श्रावकभूमे अपरेऽपि पञ्च भेदा भवन्तीति पूर्वमुक्तम्। तत्र तावदिमे पञ्च भेदाः—श्रावकसम्भारमार्ग·, श्रावकप्रयोगमार्ग, श्रावकदर्शनमार्ग., श्रावकभावनामार्गः, श्रावकाशैक्षमार्गश्च।

(ग) परिभाषा

श्रावकीयाणामशेषगुणानामाधारत्वेन श्रावकभूमि निरुच्यते, श्रावकबोधिप्रापकत्वेन श्रावकबोधौ गमकत्वेन वा श्रावकमार्ग इति।

(घ) नामपर्याया·

श्रावकमार्ग, श्रावकयानम्, श्रावकाभिसमय, श्रावकज्ञानमित्यादय पर्याया। श्रावकीय शैक्षमार्गः, श्रावकीया प्रतिपत्तिरितीमौ पर्यायवाचिनौ।

(ङ) स्वरूपम्

श्रावकसम्भारमार्ग श्रावकप्रयोगमार्ग इत्यादय श्रावकभूमे पञ्च प्रभेदा पूर्वमुक्ता, तेषामिदानी विशेषेण स्वरूपनिरूपण विधीयते।

(१) श्रावकसम्भारमार्गः

श्रावकसम्भारमार्गनिरूपणे तस्य लक्षण, भेद, पर्याया, निर्वचन, विशिष्टधर्मश्चेति पञ्च सम्यक् प्रतिपाद्यन्ते।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् सम्यक् निर्याणात् समुत्पन्नः धर्माभिसमयजातीयप्रभेद पृथग्जनश्रावकस्याभिसमय श्रावकसम्भारमार्ग इति लक्षणम्।

(आ) भेद

आश्रयभेदेन मृदुर्मध्योऽधिमात्रश्च त्रिविधो भवति श्रावकसम्भारमार्ग ।

तत्र आद्यावस्थायामुत्पन्नो मृदु, मध्यावस्थाया मध्यः, अन्तिमावस्थाया च समुत्पन्न अधिमात्र उच्यते ।

(इ) पर्याया·

श्रावकसम्भारमार्ग, श्रावकमोक्षभागीय, श्रावकधर्माभिसमय इत्येते पर्यायवाचिन· ।

(ई) निर्वचनम्

श्रावकबोधौ गमयतीति श्रावकसम्भारमार्ग । श्रावकमोक्ष प्रापयतीति श्रावकमोक्षभागीय । अथवा श्रावकमोक्षे हितत्वाद् श्रावकमोक्षभागीय, आदिकर्मिकस्य श्रावकस्याभिसमयत्वात् श्रावक धर्माभिसमय इति निरुच्यते ।

(उ) विशिष्टधर्म.

अत्र प्रज्ञोपायवैशिष्ट्यम्, बुद्धिप्रकार, सम्भारमार्गप्राप्तिः, अवधिश्चेति चत्वारि वक्तव्यमापद्यन्ते ।

(य) प्रज्ञोपायवैशिष्ट्यम्

श्रावकबोधिमधिगन्तुमकृत्रिमश्चित्तोत्पाद एव 'श्रावकबोधिचित्तम्', तदेव चोपाय इति । पुद्गलनैरात्म्यज्ञानमेव प्रज्ञा, सा श्रुतमयी चिन्तामयीति द्विविधा । सम्भारमार्गस्थ श्रावक उपर्युक्ताभ्या प्रज्ञोपायाभ्या समन्वितो भवति । सूत्रेऽप्युक्तम् –"श्रावकबोधौ चित्तमुत्पादयतीति"

(प्रज्ञापारमिताशास्त्रेषु– बहुत्र)

स्वातन्त्रिकमाध्यमिका· तदन्ये च वैभाषिक-सौत्रान्तिक-विज्ञानवादिनो बौद्धा सम्भारमार्गीये श्रावके पुद्गलनैरात्म्यज्ञानस्य व्याप्ति मन्यते । अर्थात् यदि पुद्गल, सम्भारमार्गीयोऽस्ति, तदा तस्मिन् अवश्यमेव पुद्गलनैरात्म्यज्ञानेन भवितव्यम् । यतो हि तेषा मते एवविधा सम्भारमार्गीया पुद्गला भवन्ति, येषु शून्यतात्मज्ञान (ग्राह्य-ग्राहकशून्यताज्ञान) सत्ताशून्यताज्ञान च भवत ।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकमते एवविधा अपि सम्भारमार्गीयाः श्रावका भवन्ति, येषु नैरात्म्यज्ञान न भवति । एतेषा मते ईदृशा अपि सम्भारमार्गीया. श्रावका

भवन्ति, येषु सत्ताशून्यताज्ञानं न भवति। प्रासङ्गिकमते शून्यताद्वयज्ञानं नाङ्गीक्रियते, यतो हि ते बाह्यास्तित्वं स्वीकुर्वन्ति।

श्रावकचित्तोत्पादो वास्तविकः (लाक्षणिकः) चित्तोत्पादो न भवति, यतो हि चित्तोत्पादस्य महायानचित्तोत्पादेन सह व्याप्तिर्भवति।

एवंविधाः सम्भारमार्गीयाः श्रावका भवन्ति, येषु पुद्गलनैरात्म्यालम्बना भावनामयी प्रज्ञा भवति, एवंविधा अपि भवन्ति, येषु पुद्गलनैरात्म्यालम्बनो मौलः समाधिः भवति। पुद्गलनैरात्म्यज्ञानेन सम्भारमार्गीया श्रावका रूपधातुमपि आश्रयन्ते।

(र) बुद्धिप्रकार.

श्रावकसम्भारमार्गभूतास्ता बुद्धेः प्रकारा अनेके भवन्ति, यथा—श्रावकसम्भारमार्गीयं प्रमाणं, श्रावकसम्भारमार्गीयमधिगतं ज्ञानं (गृहीतग्राहि ज्ञानं), श्रावकसम्भारमार्गीयं विपर्यासज्ञानमिति।

(ल) सम्भारमार्गप्राप्ति

स्वसन्ताने लाक्षणिकनिर्याणस्य (वैराग्यस्य) उत्पादानन्तरं यदा प्रधानतः स्वमुक्तये श्रावकबोधिमभिकाङ्क्षमाणाया अकृत्रिमाया बुद्धेरुत्पादो भवति, तदा श्रावकसम्भारमार्गे प्रविष्टो भवति जनः, अथवा श्रावक-सम्भार-मार्गस्य तदाप्राप्तिर्भवतीति।

(व) अवधि (सीमा)

श्रावकसम्भारमार्गे प्रवेशादारभ्य श्रावकप्रयोगमार्गप्राप्तिं यावत् श्रावकसम्भारमार्गस्यावधिर्भवतीति ज्ञातव्यम्।

(२) श्रावकप्रयोगमार्गः

श्रावकप्रयोगमार्गस्य निरूपणमत्र तस्य लक्षण–भेद-पर्याय-निर्वचन-विशिष्ट-धर्माभिधानां पञ्चपदार्थानां प्रतिपादनेन सम्यग् विधीयते।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् श्रावकसम्भारमार्गादुत्पन्नम् अर्थाभिसमयज्ञानाः-प्रभेदं श्रावकसान्तानिकं ज्ञानं श्रावकप्रयोगमार्ग इति लक्षणम्।

(आ) भेदः

श्रावकप्रयोगमार्गः स्वरूपत. चतुर्विधो भवति, यथा—ऊष्मा प्रयोगमार्ग',, मूर्धा प्रयोगमार्ग', क्षान्ति. प्रयोगमार्ग, अग्रधर्म प्रयोगमार्गश्च ।

एतेषु चतुर्षु मार्गेषु एकैको द्विविधो भवति, यथा—समाहितावस्थिकः पृथुलब्धावस्थिकश्च ।

(इ) पर्यायाः

श्रावकप्रयोगमार्गः, श्रावकनिर्वेधभागीय', श्रावकनिर्वेधाङ्गम्, श्रावकार्थाभिसमय इत्येते पर्याया भवन्ति ।

श्रावकसम्भारमार्ग श्रावकप्रयोगमार्गश्च इमौ द्वौ 'श्रावकाधिमुक्तिचर्याभूमि' उच्येते ।

(ई) निर्वचनम्

श्रावकीये आर्यमार्गे योजयतीति 'श्रावकप्रयोगमार्ग''। पुद्गलसान्तानिकान् समुदाचरितदर्शनहेयक्लेशान् वेधयतीति निर्वेध, तद्भागित्वात् तद्धितत्वाद् वा 'श्रावकनिर्वेधभागीय'। तथैव समुदाचरितदर्शनहेयक्लेशनिर्वेधपूर्वक श्रावकीयमोक्षप्राप्तेरङ्गभूतो भवतीति 'श्रावकनिर्वेधाङ्गम्'। अनात्मतत्त्वस्य अर्थसामान्येन अवबोधकत्वे सति अभिसमयत्वात् 'अर्थाभिसमय' इति निर्वचनम् ।

(उ) विशिष्टधर्म

अत्र विशिष्टधर्मनिरूपणावसरे हेयप्रहाणवैशिष्ट्यम्, वुद्धिप्रकार', श्रावकीयप्रयोगमार्गप्राप्ति, अवधिश्चेति चत्वारि वक्तव्यानि । तानीह क्रमश पृथग् उच्यन्ते ।

(अ) हेयप्रहाणवैशिष्ट्यम्

प्रयोगमार्गोऽय श्रावकस्य समुदाचरितान् दर्शनहेयक्लेशान् प्रहातु समर्थो भवति, यतो हि प्रयोगमार्गप्राप्तौ सत्या तत्सन्ततौ तेपा क्लेशाना प्रहायक साक्षात्प्रतिपक्ष उत्पन्नो भवति। श्रावकस्य सम्भारमार्गावस्थाया तथाविध प्रतिपक्षो न उत्पद्यते। श्रावकप्रयोगमार्गे प्राय' पुद्गलनैरात्म्यालम्बना विदर्शना (विपश्यना), नैरात्म्यस्य भावनामयोऽनुभवश्च प्राप्येते। 'प्राय' इतिकथनस्येद प्रयोजन यत् प्रासङ्गिकमाध्यमिकमते प्रयोगमार्गीये श्रावके पुद्गलनैरात्म्यालम्बनस्य भावनामयानुभवस्य व्याप्तिर्नास्ति, यतो हि तेपा मते

एवंविधा अपि प्रयोगमार्गीयाः श्रावका भवन्ति, येषु पुद्गलनैरात्म्यज्ञान न भवति। अस्येद कारण यत् प्रासगिकमते पुद्गलनैरात्म्यज्ञाने सत्ताशून्यताज्ञानस्य व्याप्तिर्भवति। अर्थात् पुद्गलनैरात्म्यज्ञान सत्ताशून्यताज्ञान च पृथग्भूत नास्ति।

(र) बुद्धिप्रकारः

श्रावकप्रयोगमार्गीयाया बुद्धेः अनेके प्रकारा भवन्ति, यथा—प्रयोगमार्गीय प्रमाणम्, प्रयोगमार्गीयमधिगत ज्ञानम् (गृहीतग्राहि ज्ञान), प्रयोगमार्गीय विपर्यासज्ञानमिति।

(ल) प्रयोगमार्गप्राप्तिः

श्रावकसम्भारमार्गसमाप्त्यनन्तर यदा श्रावक पुद्गलनैरात्म्यालम्बना विदर्शनां प्राप्नोति, तदा तस्य श्रावकप्रयोगमार्गे साक्षादवक्रान्तिर्भवति। अथवा श्रावकप्रयोगमार्गस्य प्राप्तिर्भवतीति।

(व) अवधिः

श्रावकसम्भारमार्गमारभ्य श्रावकीयदर्शनमार्गप्राप्ति यावत् श्रावकप्रयोगमार्गस्य सीमा भवतीति।

(३) श्रावकदर्शनमार्गः

श्रावकीयदर्शनमार्गस्य सम्यङ् निरूपणार्थं तस्य लक्षणम्, भेदः,ज्ञानक्षान्तीना स्वरूपम्, पर्यायाः, निर्वचनम्, व्यवस्थापनसम्बधिनो विचाराश्चेति षण्णा प्रतिपादनमावश्यक भवतीति निरुच्यन्ते।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानभूतस्य श्रावकप्रयोगमार्गस्य समाप्तेरनन्तर सत्याभिसमयजातीयप्रभेदम् आर्यश्रावकीयं ज्ञान श्रावकदर्शनमार्ग इति लक्षणम्।

(आ) भेदः

श्रावकदर्शनमार्गस्य द्वौ भेदौ भवत, यथा—समाहित· श्रावकदर्शनमार्ग, तत्पृष्ठलब्धः श्रावकदर्शनमार्गश्च।

तत्र समाहितस्य श्रावकदर्शनमार्गस्यापि द्वौ भेदौ, यथा—अष्टौ आनन्तर्य-क्षान्तिक्षणा, अष्टौ विमुक्तिज्ञानक्षणाश्च ।

(ङ) ज्ञान-क्षान्तीनां स्वरूपम्

पूर्वमुक्तं यत् समाहितं तत्पृष्ठलब्धश्चेति द्विविधो भवति श्रावक-दर्शनमार्गः । तत्र समाहिते दर्शनमार्गे षोडश क्षणा भवन्ति, यथा—अष्टौ क्षान्ति-क्षणा आनन्तर्यमार्गः, अष्टौ ज्ञानक्षणा विमुक्तिमार्ग इति । तत्पृष्ठलब्धश्रावकदर्शन-मार्गेऽपि समाहितदर्शनमार्गवत् षोडश क्षान्ति-ज्ञानक्षणा भवन्ति ।

(क) तत्र प्रथमं समाहितदर्शनमार्गस्य षोडश क्षान्तिज्ञानानां प्रतिपादनं विधीयते—

(१) दुःखे धर्मक्षान्तिः

दुःखसत्यस्य साक्षात्कारेण कामभूमिसंगृहीतानां दुःखदर्शनहेयानां क्लेशानां साक्षात् प्रतिपक्षभूत आनन्तर्यमार्गः 'दुःखे धर्मक्षान्ति'-रिति ।

(२) दुःखे धर्मज्ञानम्

दुःखसत्यस्य साक्षात्कारेण कामभूमिसंगृहीतानां सम्पूर्णानां दुःखदर्शन-हेयानां क्लेशानां प्रहाणस्य आधारभूतो विमुक्तिमार्गः 'दुःखे धर्मज्ञान'-मिति ।

(३) दुःखेऽन्वयक्षान्तिः

दुःखसत्यस्य साक्षात्कारेण ऊर्ध्वधात्वोः रूप-अरूपभूम्योः संगृहीतानां दुःखदर्शनहेयानां क्लेशानां साक्षात्प्रतिपक्षभूत आनन्तर्यमार्गः 'दुःखेऽन्वयक्षान्ति'-रिति ।

(४) दुःखेऽन्वयज्ञानम्

दुःखसत्यस्य साक्षात्कारेण ऊर्ध्वधात्वोः रूप-अरूपभूम्योः संगृहीतानां दुःखदर्शनहेयानां क्लेशानां प्रहाणस्य आधारभूतो विमुक्तिमार्गः 'दुःखेऽन्वयज्ञान'-मिति ।

यथा दुःखसत्ये चत्वारि क्षान्तिज्ञानानि भवन्ति, एवमेव प्रतिसत्यं चत्वारि क्षान्तिज्ञानानि भवन्ति । यथा—

(५) समुदयसत्ये धर्मक्षान्तिः,

(६) समुदयसत्ये धर्मज्ञानम्,

(७) समुदयसत्ये अन्वयक्षान्तिः,

(८) समुदयसत्येऽन्वयज्ञानमिति ।

(९) निरोधसत्ये धर्मक्षान्तिः,

(१०) निरोधसत्ये धर्मज्ञानम्,

(११) निरोधसत्ये अन्वयक्षान्ति,

(१२) निरोधसत्येऽन्वयज्ञानमिति ।

(१३) मार्गसत्ये धर्मक्षान्ति,

(१४) मार्गसत्ये धर्मज्ञानम्,

(१५) मार्गसत्ये अन्वयक्षान्ति,

(१६) मार्गसत्ये अन्वयज्ञानमिति ज्ञातव्यानि ।

इमा क्षान्तय, इमानि ज्ञानानि च क्रमश तेषा तेषा सत्याना तेषा तेषा सत्याना साक्षात्कारेण तत्तद्धातुभूमिषु सगृहीताना सत्यदर्शनहेयक्लेशाना प्रहायका साक्षात्प्रतिपक्षभूता आनन्तर्यमार्गा, तत्प्रहाणाधारभूता विमुक्ति-मार्गाश्च भवन्ति ।

(ख) तत्पृष्ठलब्ध श्रावकदर्शनमार्ग

अस्यामवस्थायामपि समाहितदर्शनमार्गीयेभ्य षोडशभ्य. क्षान्तिज्ञानेभ्य. समुत्थितानि षोडश क्षान्तिज्ञानानि भवन्ति ।

(ई) पर्याया

श्रावकदर्शनमार्ग, श्रावकसत्याभिसमय, श्रावकीय निर्मल धर्मचक्षु, श्रावकीय प्राथमक्षणिको लोकोत्तर मार्ग इत्येते पर्याया भवन्ति ।

(उ) निर्वचनम्

पुद्गलनैरात्म्यस्य सर्वप्रथम साक्षात्कारजनितमार्गत्वात् 'श्रावकदर्शनमार्ग'। एवमेव सर्वप्रथम सत्यसाक्षात्कारजनिताभिसमयत्वात् 'श्रावकसत्याभिसमय'। धर्मेषु अरजस्कनिर्मलज्ञानरूपेण मार्गभूतत्वात् 'श्रावकीय निर्मल धर्मचक्षु'। श्रावकस्य प्राथमक्षणिकार्यमार्गत्वात् 'श्रावकीय प्राथमक्षणिको लोकोत्तरमार्ग' इति ।

(ऊ) व्यवस्थापनसम्बन्धिनो विचारा

अस्या विचारणायां चत्वारि वस्तूनि ज्ञातव्यानि भवन्ति, यथा- षोडश-

क्षान्तिज्ञानाना उत्पत्तिविषयको विचार., श्रावकदर्शनमार्गात् श्रावकीयभावना-मार्गे साक्षादवक्रान्तिनियमः, अवक्रान्तिसीमा, अवधिश्चेति ।

(य) षोडशक्षान्तिज्ञानामुत्पत्तिविषयको विचारः

तीक्ष्णेन्द्रियस्य श्रावकस्य सन्ततौ दर्शनमार्गीया अष्टौ क्षान्तयो युगपदुत्पद्यन्ते । तदनन्तर तत्सन्ताने दर्शनमार्गीयाणि अष्टौ ज्ञानान्यपि युगपद् उत्पन्नानि भवन्ति । यतो हि तस्य सन्ततौ दर्शनमार्गीया अष्टौ क्षान्तय , अष्टौ ज्ञानानि चाविनाभूतानि भवन्ति ।

युगपत्प्रहेयप्रतिपक्षस्य स्रोत-आपत्तिमार्गप्रतिपन्नस्य सन्ताने य. श्रावकदर्शन-मार्गीय आनन्तर्यमार्ग , स एव दर्शनमार्गीया अष्टौ क्षान्तयो भवन्ति । युगपत्प्रहेय-प्रतिपक्षस्य स्रोत-आपन्नफलप्रतिपन्नस्य सन्ताने य' श्रावकदर्शनमार्गीयो विमुक्तिमार्ग , स एव श्रावकदर्शनमार्गीयाणि अष्टौ ज्ञानानि भवन्ति ।

मृद्विन्द्रियस्य श्रावकस्य सन्ताने दर्शनमार्गीयाणा क्षान्तिज्ञानाना षोडश क्षणा क्रमेणोत्पद्यन्ते । सर्वप्रथम तत्सन्ततौ 'दु खे धर्मक्षान्ति''-रुत्पद्यते । तदनन्तरं ता साक्षादुपादाय 'दु खे धर्मज्ञान'-मुत्पन्न भवति । एवमेव दु खे धर्मज्ञानमुपादाय 'दु खेऽन्वयक्षान्ति ' ता चोपादाय तदन्तर 'दु खेऽन्वयज्ञान'-मुत्पद्यत इति । अनेनैव विधिना अवशिष्टाना द्वादशक्षान्तिज्ञानानामुत्पादोऽवसा-तव्य । अर्थात् पूर्वं पूर्वमुपादाय पश्चिमस्य पश्चिमस्योत्पादो भवतीति ज्ञेयम् ।

(र) श्रावकदर्शनमार्गात् श्रावकीयभावनामार्गे साक्षादवक्रान्तिनियम

पृष्ठलब्धदर्शनमार्गस्य षोडशसु क्षान्तिज्ञानक्षणेषु अन्तिमक्षणिकज्ञानस्य समाप्तिरेव श्रावकदर्शनमार्गस्य समाप्तिरिति । अत एव श्रावकदर्शनमार्गीया-न्तिमपृष्ठलब्धज्ञानात् श्रावकभावनामार्गीयानन्तर्यमार्गे साक्षादवक्रान्तिर्भवतीति नियम ।

(ल) अवक्रान्तिसीमा

श्रावकदर्शनमार्गीयपृष्ठलब्धज्ञानपरिसमाप्तौ भावनाहेयक्लेशाना प्रहाणाय यदा तत्प्रत्यालम्बने समाहितो भवति श्रावक, तदा दर्शनमार्गाद् भावनामार्गे तस्य साक्षाद् अवक्रान्तिर्भवति ।

(व) अवधिः

श्रावकप्रयोगमार्गस्य समाप्तिमारभ्य यावत् श्रावकीयभावनामार्गस्य प्राप्तिर्न भवति, तावत् श्रावकदर्शनमार्गस्य सीमा भवतीति ज्ञातव्यम्।

(४) श्रावकभावनामार्गः

अत्र श्रावकभावनामार्गस्य निरूपणावसरे तस्य लक्षणम्, भेद, स्वरूपम्, पर्याया, निर्वचनम्, अवधिश्चेति षट् प्रतिपाद्यानि भवन्ति। तान्यत्र क्रमशः पृथक्-पृथङ् निरूप्यन्ते।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् श्रावकीयदर्शनमार्गादनन्तरमुत्पद्यमान सत् अन्वभिसमयजातीयप्रभेदं आर्यश्रावकीय ज्ञान श्रावकभावनामार्ग इति लक्षणम्।

(आ) भेद

द्विविधो भवति भावनामार्ग, समाहित. श्रावकभावनामार्ग, तत्पृष्ठलब्ध श्रावकभावनामार्गश्च।

अनयोश्च प्रथम समाहितभावनामार्गो नवविधो भवति। मृदु-मध्य-अधिमात्रभेदेन प्रथम स त्रिविधो भवति, पुनश्च एतेषु त्रिषु एकैको मृदु-मध्याधिमात्रभेदेन त्रिविधः। एवं नवविधो भवति। यथा– मृदु-मृदुः, मृदु-मध्य मृदु-अधिमात्र, मध्य-मृदुः, मध्य-मध्य, मध्याधिमात्र, अधिमात्र-मृदु, अधिमात्रमध्य, अधिमात्राधिमात्रश्चेति।

(इ) स्वरूपम्

स्वभागीयाना भावनाहेयाना क्लेशानां साक्षात्प्रतिपक्षभूतो य, स श्रावकभावनामार्गीय आनन्तर्यमार्ग। यश्च स्वोपादानकारणेन आनन्तर्यमार्गेण प्रहीणाना भावनाहेयक्लेशाना प्रहाणस्याधारभूत, स भावनामार्गीयो विमुक्तिमार्ग। इमौ च आनन्तर्यविमुक्तिमार्गौ समाहितस्य भावनामार्गस्यैव भेदाविति। इमौ परस्परविरुद्धौ न भवतः। समाहितज्ञान पृष्ठलब्धज्ञान च परस्परविरुद्धे भवत।

(ई) पर्याया

श्रावकभावनामार्ग, श्रावकीयोऽन्वभिसमय इति पर्यायवाचिनौ।

(उ) निर्वचनम्

नैरात्म्यस्य साक्षात्कारानन्तर स्वसन्ताने पुन पुनस्तद् (नैरात्म्यं) भावयतीति 'श्रावकभावनामार्ग'। श्रावकीयदर्शनमार्गानन्तर नैरात्म्यस्य पुन साक्षात्कारिज्ञानत्वात् 'श्रावकीयोऽन्वभिसमयः' इति।

(ऊ) अवधिः

श्रावकदर्शनमार्गस्य समाप्तेरनन्तर यावत् श्रावकीयोऽशैक्षमार्ग· प्राप्तो न भवति, तावत् श्रावकभावनामार्गस्य सीमा भवति।

श्रावकदर्शनमार्गापेक्षया श्रावकीयो भावनामार्ग· सशक्तो भवति, यतो हि दर्शनमार्गः सहज क्लेशावरण साक्षात् प्रहातुं न समर्थ। अर्थात् सहजक्लेशानां प्रहाणे दर्शनमार्गोऽसमर्थो भवति, प्राथमक्षणिकेन भावनामार्गेण तु सहजानि क्लेशावरणानि साक्षात् प्रहातु शक्यन्त इति।

(५) श्रावक-अशैक्षमार्गः

अस्याशैक्षमार्गस्य सम्यक् प्रतिपादने तस्य लक्षणम्, भेद·, पर्याया, निर्वचनम्, अवधि विशिष्टधर्मश्चेति षट् निर्देष्टव्यानि क्रमश पृथङ् निरूप्यन्ते।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् श्रावकीयभावनामार्गादुत्पद्यमान क्षीणक्लेशावरणस्य श्रावकस्य ज्ञानम अशैक्षमार्ग इति लक्षणम्।

अशैक्षमार्गः, श्रावकीयमर्हज्ज्ञानमिति पर्यायवाचिनौ।

(आ भेदः

अशैक्षमार्गोऽय द्विविधो भवति, यथा—युगपत्प्रहीणक्लेशावरणस्य श्रावकार्हतो ज्ञानम्, क्रमश· प्रहीणक्लेशावरणस्य श्रावकार्हतो ज्ञान च।

अथवा

क्लेशांशमात्राद् विमुक्तस्य श्रावकार्हतो ज्ञानम्, उभयांशविमुक्तस्य श्रावकार्हतो ज्ञान च।

अथवा

इन्द्रियभेदेन तीक्ष्णेन्द्रियस्य श्रावकार्हतो ज्ञानम्, मृद्विन्द्रियस्य श्रावकार्हतो ज्ञान च।

एतेषां सर्वेषां भेदानां संग्रहः श्रावकार्हत्सान्तानिके क्षयज्ञाने अनुत्पादज्ञाने च कर्तुं शक्यते ।

(इ) पर्यायाः

श्रावकाशैक्षमार्गः, श्रावकीय पर्यन्तज्ञानम्, श्रावकार्हज्ज्ञानम्, श्रावकसान्तानिक क्षयानुत्पादज्ञानं चेति पर्यायाः ।

अर्हन् अशैक्षश्च पर्यायवाचिनौ । अभिधर्मकोशेऽप्युक्तम्—

तत्क्षयाप्त्या क्षयज्ञानमशैक्षोऽर्हन्नसौ तदा ।

(अभि० को० ६ ' ४५)

(ई) निर्वचनम्

श्रावकीयशिक्षाया ज्ञाने च पारङ्गतत्वात् 'श्रावकाशैक्षमार्गः' । श्रावकमार्गस्यान्तिमां कोटिं प्राप्तत्वात् 'श्रावकीय पर्यन्तज्ञानम्' । सवासनक्लेशावरणानां समूलसमुच्छेदकस्य श्रावकस्य ज्ञानत्वात् 'श्रावकार्हज्ज्ञानम्' । "दुःख परिज्ञातम्, समुदयः प्रहीणः, निरोधः साक्षात्कृतः, मार्गो भावितः"—एवंविधसूत्रोक्तश्रावकपर्यन्ताभिसमयत्वात् 'श्रावकार्हत्क्षयज्ञानम्' ।

"दुःखं परिज्ञेयं, किन्तु नास्ति किमपि परिज्ञेयम्; समुदयः प्रहेयः, किन्तु नास्ति किमपि प्रहेयम्; निरोधः साक्षात्करणीयः, किन्तु नास्ति किमपि साक्षात्करणीयम्, मार्गो भावनीयः, किन्तु नास्ति किमपि भावनीयम्"—एवंविधसूत्रोक्तज्ञानस्वरूपाभिसमयत्वात् 'श्रावकीयमनुत्पादज्ञानं' चेति ।

(उ) अवधिः

श्रावकभावनामार्गसमाप्तिमारभ्य यावद् अन्यविधमार्गस्य प्राप्तिर्न भवति, तावद् अशैक्षमार्गस्य सीमा भवति ।

(ऊ) विशिष्टधर्मः

स्वातन्त्रिकमाध्यमिकमते एवंविधस्य श्रावकीयज्ञानस्यास्तित्वं स्वीक्रियते, येन ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राही विकल्पः सत्यता (सत्ता)-ग्राहश्च परिह्रीयेते । महायानीयसम्भारमार्गावस्थायां तु ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरशून्यतायाः असत्ताग्राहज्ञानं भवति । यदि कश्चित् पुद्गलः स्व (महायान)-मार्गात् परावृत्य श्रावकमार्गं प्रविशति, तदा श्रावकीये सम्भारमार्गे प्रयोगमार्गेऽपि तयोः असत्ताशून्यतयोः

तस्मिन् (श्रावके) भावनामयोऽनुभवः प्राप्तो भवति। श्रावकीयदर्शनमार्गावस्थायां अमत्ताशून्यताविषयक साक्षात्कारि ज्ञानं भवति। श्रावकीयभावनामार्गावस्थाया कृतसाक्षात्कारयो अमत्ताशून्यतयो नैरन्तर्येण भावना क्रियते, तद्बलेन श्रावकीयार्हदवस्थाया ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणो विकल्पस्य सत्ताग्राहस्य च प्रहाण भवतीति मध्यमकावतारव्याख्याया सत्यद्वयव्याख्याया च समुल्लिखित वर्तते।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकमते श्रावकार्हत्पुद्गले सवासनस्य सत्ताग्राहस्य प्रहाण व्याप्त भवति। ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणो विकल्पस्य प्रहाण व्याप्त न भवति, यतो हि तेषा मते ग्राह्यग्राहकयो द्वैतरूपेणास्तित्व स्वीक्रियते। वस्तुत-प्रासगिकमाध्यमिकमते बाह्यार्थस्य अस्तित्वमङ्गीक्रियते।

श्रावकीयार्हत्पदप्राप्तौ कियान् समयोऽपेक्षितो भवति?

नास्ति कश्चन दृढो निश्चय। तीक्ष्णेन्द्रिय. श्रावकः शैघ्र्येणापि जन्मत्रयान्ते श्रावकबोधि लब्धु शक्नोति। मृद्विन्द्रियस्य मध्येन्द्रियस्य वा विषये नास्ति कालनैयत्यमिति ज्ञेयम्। अभिधर्मकोशेऽपि वसुबन्धुराचार्य उपर्युक्त मत प्रमाणीकरोति। तथा हि—

"क्षिप्रं मोक्षस्त्रिभिर्भवै."।

(द्र०—अभि० कोश ६ २४ का०)।

स्वातन्त्रिकमाध्यमिकदृष्ट्या श्रावकीयसोपधिनिरुपधिशेषनिर्वाणयोः प्राप्तिक्रमो नास्ति नियत। प्रथम सोपधिशेष निर्वाण प्राप्य तदनन्तर निरुपधिशेषनिर्वाण प्राप्यते। तेषा मते एवविधोऽपि अर्हन् श्रावक उपलभ्यते, यः सोपधिशेषनिर्वाणमप्राप्यैव निरुपधिशेषनिर्वाण प्राप्नोति।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकदृष्ट्या अनयो (सोपधि-निरुपधिनिर्वाणयोः) क्रमः सुनियतो वर्तते। यदि कश्चन पुद्गल सोपधिशेषनिर्वाणप्राप्तो भवति, तदा अवश्य तेन निरुपधिशेषनिर्वाणप्राप्तेनैव भवितव्यम्। यतो हि प्रथम निरुपधिशेषनिर्वाणं प्राप्यैव तदनन्तरं सोपधिशेषनिर्वाण प्राप्यते। यतो हि श्रावकार्हतो निर्वाणावस्थाया नास्ति सत्तावभास, तद्व्युत्थिताया पृष्ठलब्धावस्थायामेव सत्तावभासो भवति।

क धातुमाश्रित्य श्रावकः अर्हत्पदं प्राप्नोति ?

त्रिषु धातुषु कमप्याश्रित्य अर्हत्त्वं प्राप्तुं शक्यते। यथोक्तमभिधर्मकोशेऽस्याचार्येण वसुबन्धुना—

"अन्त्यस्य त्रिषु"

(अभि० कोश ६ ५५ का०)

(च) श्रावकभूमेरवधिः

श्रावकसम्भारमार्गमारभ्य बुद्धभूमेः प्राप्तिं यावदस्याः सीमा भवति।

(२) प्रत्येकबुद्धभूमिस्वरूपम्

अस्या भूमेः स्वरूपं लक्षण-भेद-परिभाषा-पर्याय-स्वरूप-अवध्याख्यैः षड्भिः पदार्थैः यथायथं निरूप्यते।

(क) लक्षणम्

सम्पूर्णगुणाश्रयजातीयः प्रत्येकबुद्धाभिसमय एव प्रत्येकबुद्धभूमिरिति लक्षणम्। प्रत्येकबुद्धबोधिं प्रापयति गमयतीति वा कृत्वा प्रत्येकबुद्धाभिसमय एव च प्रत्येकबुद्धमोक्षमार्ग इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

प्रत्येकबुद्धभूमेः पञ्च भेदा भवन्ति, तद्यथा–प्रत्येकबुद्धस्य सम्भारमार्गः, प्रयोगमार्गः, दर्शनमार्गः, भावनामार्गः, अशैक्षमार्गश्चेति।

(ग) परिभाषा

प्रत्येकबुद्धस्य अशेषगुणानामाधारभूतत्वेन 'प्रत्येकबुद्धभूमि' रिति। प्रत्येकबुद्धबोधेः प्रापकत्वेन गमकत्वेन वा 'प्रत्येकबुद्धमार्ग' इत्यभिधीयते।

(घ) पर्यायाः

प्रत्येकबुद्धभूमिः, प्रत्येकबुद्धमार्गः, प्रत्येकबुद्धयानम्, प्रत्येकबुद्धज्ञानमित्येते पर्यायवाचिनः। प्रत्येकबुद्धशैक्षमार्गः, प्रत्येकबुद्धप्रतिपत्तिश्चेति पर्यायवाचिनौ।

(ङ) स्वरूपम्

अस्याः प्रत्येकबुद्धभूमेः स्वरूपनिरूपणार्थं तस्याः पञ्चानामपि भेदानां स्वरूपनिरूपणमावश्यकं भवति। अतोऽत्र प्रत्येकबुद्धस्य सम्भारमार्गस्वरूपम्, प्रयोग-

मार्गस्वरूपम्, दर्शनमार्गस्वरूपम्, भावनामार्गस्वरूपम्, अशैक्षमार्गस्वरूप पृथक्-पृथक् सम्यगभिधीयते ।

(२) प्रत्येकबुध्दसम्भारमार्गः

प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गस्य सम्यक् प्रतिपादनार्थं तस्य लक्षणम्, भेदः, पर्याया, निर्वचनम्, विशिष्टधर्मश्चेति पञ्च निरूप्यन्ते ।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानभूताद् विशुद्धनिर्याणात् समुत्पन्न धर्माभिसमयजातीयप्रभेदः प्रत्येकबुद्धाभिसमय एव प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्ग इति लक्षणम् ।

(आ) भेद

मृदु-मध्याधिमात्रभेदेन त्रिविधो भवति सम्भारमार्ग । तत्र आद्यावस्थायामुत्पन्नो मृदु, मध्यावस्थाया मध्य., अन्तिमावस्थाया च समुत्पन्न. अधिमात्र इत्युच्यते ।

(इ) पर्याया

प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्ग, प्रत्येकबुद्धमोक्षभागीयः, प्रत्येकबुद्धधर्माभिसमय इति पर्यायवाचिन. ।

(ई) निर्वचनम्

प्रत्येकबुद्धबोधेः प्राप्तौ सम्भारभूतत्वात् 'प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्ग'। प्रत्येकबुद्धमोक्षस्य प्राप्तेरंशभूतत्वात् 'प्रत्येकबुद्धमोक्षभागीयः'। आदिकर्मिकस्य प्रत्येकबुद्धस्याभिसमयत्वात् 'प्रत्येकबुद्धधर्माभिसमय इति ।

(उ) विशिष्टधर्मः

अत्र प्रज्ञोपायवैशिष्ट्यम्, वृद्धिप्रकार., सम्भारमार्गप्राप्ति, अवधिश्चेति चतुर्भि विशिष्टधर्म प्रतिपाद्यते ।

(य) प्रज्ञोपायवैशिष्ट्यम्

प्रत्येकबुद्धबोधिमेव प्रधानलक्ष्यत्वेन ग्राहिकायां बुद्धौ 'प्रत्येकबुद्धचित्तोत्पाद' इति नामधेयमारोप्य प्रत्येकबुद्धचित्तोत्पाद एवोपाय इत्युच्यते। अतएव तत्रोक्तम् - "प्रत्येकबुद्धभूमौ वा चित्तमुत्पादयति'

(द्र०—प्रज्ञापारमिताशास्त्रेषु—बहुत्र) ।

स्वातन्त्रिकमाध्यमिकदृष्ट्या प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गो मुख्यतया ग्राह्यग्राहकद्वयशून्यताज्ञानात्मिकया श्रुतमय्या प्रज्ञया युक्तो भवति ।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकमते यद्यपि उपायस्तु उपर्युक्तविध एव, किन्तु प्रज्ञायामस्ति किंचिद् वैशिष्ट्यम् । तेषां मते प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्ग नैरात्म्यज्ञानात्मिकया प्रज्ञया युक्तो भवति, किन्तु प्रज्ञाया अस्याः सर्वत्र व्याप्तिर्नास्ति । यतो हि एवंविधा अपि सम्भारमार्गीयाः प्रयोगमार्गीयाश्च प्रत्येकबुद्धा भवन्ति, येषु नैरात्म्यज्ञानं न भवति ।

प्रत्येकबुद्धसन्ताने लाक्षणिकश्चित्तोत्पादो न जायते, यतो हि महायानचित्तोत्पाद एव लाक्षणिको भवतीति ।

(ग) बुद्धिप्रकारः

प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गीयं प्रत्यक्षप्रमाणम्, प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गीयम् अनुमानप्रमाणम्, प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गीयम् अधिगतज्ञानम् (गृहीतग्राहि ज्ञानम्), प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गीयं विपर्यासज्ञानमित्येते अस्याम् अवस्थायां बुद्धेर्भेदा भवन्ति ।

(घ) सम्भारमार्गप्राप्तिः

पौद्गलिकसन्ताने यदा लाक्षणिकनिर्याणात् स्वार्थमात्रमभिलक्ष्य प्रत्येकबुद्धबोधिमधिगन्तुम् अकृत्रिमाया बुद्धेरुत्पादो भवति, तदा प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्ग उत्पन्न इति ज्ञातव्यम् ।

पुद्गलसन्ताने लाक्षणिकं निर्याणं कदोत्पन्नं भवति ?

सांसारिकसम्पत्तौ यदा क्षणमात्रमपि मानसिकं प्रणिधानं न जायते, रात्रिंदिवं च मोक्षकामाया एव बुद्धेरनुभवो जायते, तदा ज्ञातव्यं लाक्षणिकं निर्याणं स्वसन्ताने उत्पन्नमिति ।

(ङ) अवधिः

प्रत्येकबुद्धभूमौ प्रवेशादारभ्य यावत् प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गस्योत्पादो न जायते, तावत् प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गस्य सीमा भवतीति ज्ञेयम् ।

(२) प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गः

अस्य प्रयोगमार्गस्य सम्यक् निरूपणार्थं तस्य लक्षणम्, भेदः, पर्यायाः, निर्वचनम्, विशिष्टधर्मश्चेति पञ्च पृथक् पृथक् निरूप्यन्ते ।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गादुत्पन्न अर्थाभिसमयजातीय-प्रभेदं प्रत्येकबुद्धस्य ज्ञान प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्ग इति लक्षणम्।

(आ) भेदः

स्वरूपतोऽस्य चत्वारो भेदा भवन्ति, यथा—ऊष्मप्रयोगमार्गः, मूर्धप्रयोगमार्ग, क्षान्तिप्रयोगमार्गः, अग्रधर्मप्रयोगमार्गश्चेति।

प्रत्येकबुद्धस्य प्रथमनिर्वेधभागीयत्व प्रथमस्य ऊष्मप्रयोगमार्गस्य लक्षणम्। द्वितीयनिर्वेधभागीयत्व तृतीयनिर्वेधभागीयत्वं चतुर्थनिर्वेधभागीयत्वं च क्रमशः मूर्धप्रयोगस्य क्षान्तिप्रयोगस्य अग्रधर्मप्रयोगस्य च लक्षणम्।

एतेषु चतुर्षु प्रयोगमार्गेषु प्रतिस्वं द्वे अवस्थे भवतः, समाहितावस्था पृष्ठलब्धावस्था चेति।

(इ) पर्यायाः

प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गः, प्रत्येकबुद्धनिर्वेधभागीय, प्रत्येकबुद्धनिर्वेधाङ्गम् इत्येते पर्यायाः।

प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्ग. प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गश्चेत्युभौ 'प्रत्येकबुद्धाधिमुक्ति-चर्याभूमि'-रित्युच्येते।

(ई) निर्वचनम्

प्रत्येकबुद्धीयार्यमार्गं योजयतीति 'प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्ग'। पुद्गलसन्तति-स्थसमुदाचरितदर्शनहेयक्लेशान् वेधयतीति निर्वेध, तद्भागित्वात् तद्धितत्वाद् वा 'प्रत्येकबुद्धनिर्वेधभागीयः'। तथैव समुदाचरितदर्शनहेयक्लेशाना निर्वेधस्य प्रत्येकबुद्धीयमोक्षप्राप्तेश्चाङ्गभूतो भवतीति 'प्रत्येकबुद्धनिर्वेधाङ्गम्'। अनात्म-तत्त्वस्य अर्थसामान्येन अवबोधकत्वात् 'प्रत्येकबुद्धार्थाभिसमय' इति।

(उ) विशिष्टधर्मः

अत्र हेयप्रहाणविशिष्टत्वम, बुद्धिप्रकारः, प्रयोगमार्गप्राप्ति, अवधिश्चेति चत्वारि. विशिष्टधर्मस्य सम्यक् प्रतिपादनं भवतीति क्रमशो निरूप्यन्ते।

(य) हेयप्रहाणवैशिष्ट्यम्

स्वातन्त्रिकमाध्यमिकमते ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणः समुदाचरितपरिकल्पितविकल्पस्य प्रयोगमार्गेण साक्षात् प्रहाणं भवति। यतो हि प्रयोगमार्गावस्थायां प्रत्येकबुद्धेन एवंविधः समुदाचरितक्लेशानां साक्षात् प्रहायकः प्रतिपक्षः प्राप्यते। सम्भारमार्गावस्थायां त्वेवंविधः प्रतिपक्षः प्राप्तो नासीत्। प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गे ग्राह्यग्राहकद्वयशून्यतालम्बना विदर्शना, तस्यां च भावनामयोऽनुभवः प्राप्येते।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकदृष्ट्या प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गेण तस्य समुदाचरितपरिकल्पितविकल्पस्य साक्षात्प्रहाणं भवति, यो विकल्पो निरवयवपरमाणुभिरारब्धानां बाह्यार्थानामस्तित्वेऽभिनिवेशं करोति। तेषां मते प्रयोगमार्गीये पुद्गले नैरात्म्यज्ञानस्य व्याप्तिर्न भवति, यतो हि एवंविधा अपि प्रयोगमार्गीयाः पुद्गला भवन्ति, येषु सर्वधर्मसत्ताशून्यताज्ञानं न भवति।

(र) बुद्धिप्रकारः

प्रयोगमार्गीयाया बुद्धेरनेके भेदा भवन्ति, यथा—प्रयोगमार्गीयं प्रत्यक्षप्रमाणम्, अनुमानप्रमाणम्, अधिगतज्ञानम् (गृहीतग्राहि ज्ञानं), स्मृतिः, विपर्यासज्ञानं चेति।

(ल) प्रयोगमार्गप्राप्तिः

स्वातन्त्रिकमाध्यमिकदृष्ट्या यदा सम्भारमार्गपरिसमाप्तौ प्रत्येकबुद्धस्य द्वयशून्यतालम्बना विदर्शना उत्पन्ना भवति, तदा प्रयोगमार्गस्य प्राप्तिर्भवति। तस्मिन् समये प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गात् प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गे साक्षाद् अवक्रान्तिर्भवति।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकदृष्ट्या सम्भारमार्गपरिसमाप्तौ यदा प्रत्येकबुद्धस्य सन्ताने निरवयवपरमाणुभिरारब्धानां बाह्यार्थानाम् अनस्तित्वस्य ग्राहिका विदर्शना उत्पन्ना भवति तथा तस्मिन् बाह्यार्थानस्तित्वविषयको भावनामयोऽनुभवश्चोत्पद्यते, तदा तस्य सम्भारमार्गात् प्रयोगमार्गे साक्षादवक्रान्तिर्भवतीति।

(व) अवधि॰

प्रत्येकवुद्धसम्भारमार्गसमाप्तिमारभ्य यावत् प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गसम्प्राप्तिर्न भवति, तावत् प्रत्येकवुद्धप्रयोगमार्गस्य सीमा भवतीति विज्ञेयम् ।

(३) प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गः

दर्शनमार्गस्यास्य सम्यक् प्रतिपादनार्थं तस्य लक्षणम्, भेदः, क्षान्ति-ज्ञानाना स्वरूपम्, पर्याया, निर्वचनम्, व्यवस्थापनसम्वन्धितो विचाराश्चेति षट् क्रमशो निरूप्यन्ते ।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानभूतात् प्रयोगमार्गात् समुत्पन्न सत्याभिसमयजातीयप्रभेद आर्यप्रत्येकवुद्धस्य ज्ञान प्रत्येकवुद्धदर्शनमार्ग इति लक्षणम् ।

(आ) भेदः

द्विविधो भवति प्रत्येकवुद्धदर्शनमार्ग – समाहितो दर्शनमार्ग॰, पृष्ठलब्धदर्शनमार्गश्च।

समाहितस्यापि दर्शनमार्गस्य आनन्तर्यमार्ग विमुक्तिमार्गश्चेति द्वौ भेदौ । अष्टौ क्षान्तय. आनन्तर्यमार्ग इत्यभिधीयते तथा अष्टौ ज्ञानानि विमुक्तिमार्ग इति । इत्थ प्रत्येकवुद्धसमाहितदर्शनमार्गः षोडशक्षणात्मको भवतीति विज्ञातव्यम् ।

द्वितीयस्य पृष्ठलब्धदर्शनमार्गस्यापि समाहितदर्शनमार्गीयेभ्य षोडशक्षान्तिज्ञानेभ्य समुत्थितानि षोडश क्षान्तिज्ञानानि भवन्ति । इत्थ प्रत्येकवुद्धस्य पृष्ठलब्धदर्शनमार्गोऽपि षोडशक्षणात्मको भवति ।

(इ) क्षान्तिज्ञानाना स्वरूपम्

(१) स्वातन्त्रिकमाध्यमिकमतेन प्रत्येकवुद्धदर्शनमार्गस्य या 'दु.खे धर्मज्ञानक्षान्ति.' सा ग्राह्यग्राहकद्वयशून्यतायाः साक्षात्कारेण कामभूमिसगृहीतानां दुःखसत्यदर्शनहेयाना ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणां परिकल्पितविकल्पानां साक्षात्प्रतिपक्षभूता 'आनन्तर्यमार्ग ' इति ।

(२) प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गस्य यत् 'दुःखे धर्मज्ञानम्' तत् द्वयशून्यतायाः साक्षात्कारेण कामभूमिसगृहीताना दुःखदर्शनहेयाना ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणा परिकल्पितविकल्पाना प्रहाणस्याधारभूत 'विमुक्तिमार्गः' इति।

(३) प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गस्य या 'दुःखे अन्वयक्षान्तिः' सा द्वयशून्यतायाः साक्षात्कारेण ऊर्ध्वभूमिसगृहीताना दुःखदर्शनहेयाना ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणा परिकल्पितविकल्पाना साक्षात्प्रतिपक्षभूता 'आनन्तर्यमार्गः' इति।

(४) प्रत्येकबुद्धस्य यत् 'दुःखे अन्वयज्ञानम्' तद् द्वयशून्यतायाः साक्षात्कारेण ऊर्ध्वभूमिसगृहीताना दुःखदर्शनहेयाना ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणा परिकल्पितविकल्पाना प्रहाणस्याधारभूत 'विमुक्तिमार्ग.' इति।

यथा दुःखसत्ये चत्वारि क्षान्तिज्ञानानि, तथैव प्रतिसत्य चत्वारि क्षान्तिज्ञानानि भवन्ति। तथा हि—

(५) समुदयसत्ये धर्मक्षान्तिः,
(६) समुदयसत्ये धर्मज्ञानम्,
(७) समुदयसत्ये अन्वयक्षान्तिः,
(८) समुदयसत्ये अन्वयज्ञानमिति।
(९) निरोधसत्ये धर्मक्षान्तिः,
(१०) निरोधसत्ये धर्मज्ञानम्,
(११) निरोधसत्ये अन्वयक्षान्तिः,
(१२) निरोधसत्ये अन्वयज्ञानमिति।
(१३) मार्गसत्ये धर्मक्षान्तिः,
(१४) मार्गसत्ये धर्मज्ञानम्,
(१५) मार्गसत्ये अन्वयक्षान्तिः,
(१६) मार्गसत्ये अन्वयज्ञानमिति ज्ञातव्यानि।

इमाः क्षान्तयः, इमानि ज्ञानानि च क्रमशः तेषा तेषा सत्त्वाना द्वयशून्यतायाः साक्षात्कारेण तत्तत्सत्यदर्शनहेयाना ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणा परिकल्पितविकल्पाना प्रहायकाः साक्षात्प्रतिपक्षभूता आनन्तर्यमार्गाः, तत्प्रहाणाधारभूता विमुक्तिमार्गाश्च भवन्ति।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकदृष्ट्या निरवयवपरमाणुभिरारब्धाना बाह्यार्थाना शून्यताया. साक्षात्कारेण तत्तद्धातुभूमिमगृहीताना तत्तत्सत्यदर्शनहेयाना निरवयव-परमाणुनिर्मिताना बाह्यार्थानाम् अस्तित्वेऽभिनिविष्टाना परिकल्पितविकल्पाना साक्षात्प्रतिपक्षभूता आनन्तर्यमार्गा , तत्तत्प्रहाणाधारभूता विमुक्तिमार्गाश्च भव-न्तीति ज्ञातव्यम् ।

(ई) पर्याया:

प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्ग , प्रत्येकबुद्धसत्याभिसमयः, प्रत्येकबुद्धस्य प्राथमक्षणिको लोकोत्तरमार्ग इति पर्यायवाचिनो भवन्ति ।

(उ) निर्वचनम्

ग्राह्यधर्मनैरात्म्यं साक्षात् प्रथमतया प्रत्यक्षीकरोतीति प्रत्येकबुद्धदर्शन-मार्ग.'। चतुरार्यसत्याना साक्षात् प्रथमतया अभिसमयत्वात 'प्रत्येकबुद्धसत्याभि-समय.'। धर्मेषु विरजस्कविशुद्धज्ञानत्वात् 'प्रत्येकबुद्धस्य विमल धर्मचक्षु '। प्रत्येकबुद्धस्य प्राथमक्षणिकार्यमार्गत्वात 'प्रत्येकबुद्धस्य प्राथमक्षणिको लोकोत्तर-मार्ग ' इति ।

(ऊ) व्यवस्थापनसम्बन्धिनो विचारा.

अस्या विचारणाया दर्शनमार्गीयषोडशक्षान्तिज्ञानानामुत्पत्तिविषयको विचार', प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गात् प्रत्येकबुद्धभावनामार्गे साक्षादवक्रान्तिनियम., अवक्रान्तिकाल , अवधिश्चेति चत्वारि अवश्यमेव ज्ञातव्यानीति इह प्रतिपाद्यन्ते ।

(य) दर्शनमार्गीयषोडशक्षान्तिज्ञानानामुत्पत्तिविषयको विचार:

प्रत्येकबुद्धस्य दर्शनमार्गीया अष्टौ क्षान्तयो युगपद् उत्पद्यन्ते तदनन्तर तत्सन्ताने दर्शनमार्गीयाणि अष्टौ ज्ञानान्यपि युगपद् उत्पद्यन्ते । यतो हि ता अष्टौ क्षान्तयोऽविनाभूता भवन्ति, अष्टौ ज्ञानानि चाविनाभूतानि । प्रत्येकबुद्धस्य दर्शनमार्गीया अष्टौ क्षान्तय· 'आनन्तर्यमार्ग ' इत्युच्यते, अष्टौ ज्ञानानि च विमुक्ति-मार्ग । विमुक्तिमार्गश्च आनन्तर्यमार्ग साक्षाद् उपादायोत्पद्यते, अतोऽष्टौ ज्ञाना-न्यपि सहैव प्रवर्तन्ते ।

(र) प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गात् प्रत्येकबुद्धभावनामार्गे साक्षादवक्रान्तिनियम:

पृष्ठचरदर्शनमार्गस्य षोडशसु क्षणेषु अन्तिमक्षणिकज्ञानस्य समासिरेव

दर्शनमार्गस्य समाप्तिः। अतएव प्रत्येकबुद्धस्य दर्शनमार्गीयान्तिमपृष्ठलब्धज्ञानात् प्रत्येकबुद्धभावनामार्गीये समाहितानन्तर्यमार्गे साक्षादवक्रान्तिर्भवतीति नियमः।

(ल) अवक्रान्तिकालः

स्वातन्त्रिकमाध्यमिकदृष्ट्या प्रत्येकबुद्धस्य दर्शनमार्गीयपृष्ठलब्धज्ञानपरिसमाप्तौ यदा ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणः सहजविकल्पस्य प्रहाणाय द्वयशून्यतायां समाहितो भवति प्रत्येकबुद्धः, तदा दर्शनमार्गात् प्रत्येकबुद्धभावनामार्गे साक्षाद् अवक्रान्तिर्भवतीति।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकमते निरवयवपरमाणुभिरारब्धानां बाह्यार्थानाम् अस्तित्वेऽभिनिविष्टस्य सहजविकल्पस्य प्रहाणाय पूर्वोक्तविधबाह्यार्थशून्यतायां नैरात्म्ये वा यदा समाहितो भवति प्रत्येकबुद्धः, तदा दर्शनमार्गाद् भावनामार्गे साक्षाद् अवक्रान्तिर्भवतीति ज्ञातव्यम्।

(व) अवधिः

प्रत्येकबुद्धस्य प्रयोगमार्गसमाप्तेरनन्तरं यावद् भावनामार्गस्योत्पादो न भवति, तावत् प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गस्य सीमा भवतीति।

(४) प्रत्येकबुद्धभावनामार्गः

अत्र प्रत्येकबुद्धभावनामार्गस्य सम्यक् निरूपणार्थं तस्य लक्षणम्, भेदः, स्वरूपम्, पर्यायाः, निर्वचनम्, अवधिश्चेति षट् प्रतिपाद्यानि भवन्ति। तदिह क्रमशो निरूप्यन्ते।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गाद् अनन्तरम् उत्पद्यमानम् अन्वभिसमयजातीयप्रभेदम् आर्यप्रत्येकबुद्धस्य ज्ञानं प्रत्येकबुद्धभावनामार्ग इति लक्षणम्।

(आ) भेदः

अस्य भावनामार्गस्य द्वौ भेदौ भवतः, यथा—समाहितो भावनामार्गः, पृष्ठलब्धभावनामार्गश्च।

समाहितोऽपि भावनामार्गः आनन्तर्यमार्ग-विमुक्तिमार्गभेदेन द्विविधो भवति। तत्र आनन्तर्यमार्गस्य नव भेदा भवन्ति। प्रथमं तु मृदु-मध्य-अधिमात्र-

भेदेन त्रिविध । एतेषु त्रिषु एकैक. पुन मृदु-मध्य-अधिमात्रभेदेन त्रिविध. । यथा—मृदु-मृदु, मृदुमध्य, मृदु-अधिमात्रश्चेति । एवमेव मध्याधिमात्रयोरपि भेदत्रयम् । इत्थ नवविधो भवति । तथैव विमुक्तिमार्गस्यापि नव भेदा भवन्ति ।

(इ) स्वरूपम्

स्वभागीयाना भावनाहेयाना क्लेशाना साक्षात् प्रतिपक्षभूतो य:, स प्रत्येकबुद्धभावनामार्गीय· आनन्तर्यमार्ग । यश्च स्वोपादानकारणेन आनन्तर्यमार्गेण प्रहीणाना भावनाहेयाना क्लेशाना प्रहाणस्य आधारभूतो मार्गो भवति, स प्रत्येकबुद्धभावनामार्गीयो विमुक्तिमार्ग । इमौ आनन्तर्य-विमुक्तिमार्गौ न परस्पर विरुद्धौ । यो द्वितीयादिक्षणिक आनन्तर्यमार्ग. विमुक्तिमार्गोऽपि स भवति । प्रत्येकबुद्धभावनामार्गीय. समाहित. पृष्ठलब्धश्चेति इमौ परस्पर विरुद्धौ भवत: ।

(ई) पर्याया·

प्रत्येकबुद्धभावनामार्ग, प्रत्येकबुद्धस्य अन्वभिसमय इति पर्यायवाचिनौ ।

(उ) निर्वचनम्

साक्षात्कृत ग्राह्यधर्मनैरात्म्य स्वसन्ततौ प्रबन्धरूपेण भावयतीति 'प्रत्येकबुद्धभावनामार्ग'। प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गानन्तर ग्राह्यधर्मनैरात्म्यस्य पुन: साक्षात्कारित्वात् 'प्रत्येकबुद्धस्य अन्वभिसमय' इति ।

(ऊ) अवधि·

प्रत्येकबुद्धस्य दर्शनमार्गसमाप्तेरनन्तर यावत् प्रत्येकबुद्धाशैक्षमार्ग प्राप्तो न भवति, तावद् भावनामार्गस्य सीमा भवति ।

प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गापेक्षया तस्य भावनामार्गो बलवत्तरो भवति, यतो हि स्वाश्रितसमाध्यधिकदृढत्वा। प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्गो ग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिण: सहजविकल्पस्य साक्षात्प्रहाण कर्तुम् असमर्थो भवति । तस्य भावनामार्गस्तु तथाविध सहजविकल्प साक्षात् प्रहातु शक्नोतीति ।

पारम्परिकसाध्यमिकहेतुना दर्शनमार्गेण निरवयवपरमाणुभिरारब्धाना बाह्यार्थानाम् अस्तित्वग्राहिण सहजविकल्पस्य प्रहाण कर्तु न शक्यते । भावनामार्गेण तु तत्सहजविकल्प. साक्षात्प्रहातु शक्यत इति ।

(५) प्रत्येकबुद्ध-अशैक्षमार्गः

अशैक्षमार्गस्यास्य यथावत् प्रतिपादनार्थं तस्य लक्षणम्, भेदः, पर्यायाः, निर्वचनम्, अवधिः, विशिष्टधर्मश्चेति षट् क्रमशो निरूप्यन्ते ।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् प्रत्येकबुद्धभावनामार्गादनन्तरमुत्पद्यमानं अर्हत्प्रत्येक-बुद्धस्य ज्ञानं प्रत्येकबुद्धाशैक्षमार्ग इति लक्षणम् ।

(आ) भेदः

अस्य भवन्ति त्रयो भेदाः, यथा– खड्गकल्पस्यार्हतः प्रत्येकबुद्धस्य ज्ञानम्, महासम्भारवतः वर्गचारिणः प्रत्येकबुद्धस्य ज्ञानम्, अल्पसम्भारवतः वर्गचारिणः प्रत्येकबुद्धस्य ज्ञानमिति ।

संक्षेपतः अर्हत्प्रत्येकबुद्धसान्तानिकं क्षयज्ञानं अनुत्पादज्ञानं चेति द्विविधोऽशैक्षमार्गः । अनयोरेव द्वयोः ज्ञानयोरितरेषां सर्वेषां भेदानां सङ्ग्रहो भवति ।

(इ) पर्यायाः

प्रत्येकबुद्धाशैक्षमार्गः, प्रत्येकबुद्धपर्यन्तमार्गः, अर्हत्प्रत्येकबुद्धस्य ज्ञानम्, प्रत्येकबुद्धस्य क्षयानुत्पादज्ञानं चेति पर्यायाः ।

अस्ति केषांचन वादो यत् प्रत्येकबुद्धः अशैक्ष एव भवतीति ।

नेदं समीचीनं मतम्, यतो हि शैक्षा अपि भवन्ति प्रत्येकबुद्धाः । शैक्षमार्गा अपि तेषां भवन्ति । प्रत्येकबुद्धस्य प्रतिपत्तिः, प्रत्येकबुद्धत्वाधारभूतं प्रकृतिगोत्रम्, तस्य चत्वारः प्रयोगमार्गा अपि भवन्ति । प्रत्येकबुद्धस्य पञ्चानां मार्गाणां क्रमः सुनियतो भवतीति । शैक्षप्रत्येकबुद्धं विना अशैक्षप्रत्येकबुद्धस्य अस्तित्वकल्पनं कारणं विना कार्यवत्, बीजं विना अङ्कुरवत्, पितरं विना पुत्रवद् असम्भवमिति मन्तव्यम् ।

(ई) निर्वचनम्

प्रत्येकबुद्धयानीयशिक्षायां ज्ञाने च पारङ्गतत्वात् 'प्रत्येकबुद्धाशैक्षमार्गः' । प्रत्येकबुद्धमार्गस्य अन्तिमां कोटिं प्राप्तत्वात् 'प्रत्येकबुद्धपर्यन्तमार्गः' । भावनामार्गा-

यान्तिमक्षणभागीयाना हेयाना समूलसमुच्छेदकस्य प्रत्येकवुद्धस्य ज्ञानत्वात् 'अर्हत्प्रत्येकवुद्धस्य ज्ञानम्' इति ।

(उ) अवधि·

प्रत्येकवुद्धभावनामार्गस्य समाप्तेरनन्तर यावद् मार्गान्तरस्य प्राप्तिर्न भवति, तावत् अशैक्षमार्गस्य सोमा भवतीति ।

(ऊ) विशिष्टधर्म

स्वातन्त्रिकमाध्यमिकमते अर्हत्प्रत्येकवुद्धेग्राह्यग्राहकद्रव्यान्तरग्राहिणो विकल्पस्य प्रहाण व्याप्त भवति (अर्थात् प्रहाणस्य व्याप्तिर्भवति)। यथा— अभिसमयालङ्कारेऽप्युक्तम्—

ग्राह्यार्थकल्पनाहानाद् ग्राहकस्याप्रहाणतः ।

(द्र०—अभिसमय० २ ८ का०)।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकदृष्ट्या नास्तीदमुपर्युक्त मत समीचीनम्, यतो हि ग्राह्य ग्राहक च वस्तुतो द्वैतत्वेन विद्येते । तेपा मते तु प्रत्येकवुद्धेऽर्हति निरवयव-परमाणुभिरारब्धेपु वाह्यार्थेपु अस्तित्वाभिनिवेशिन. सवीजस्य विकल्पस्य प्रहाण व्याप्त भवति ।

अपि च—श्रावकेऽर्हति प्रत्येकवुद्धे चार्हति उभयो प्रहाणविपये अधिगम-विपये च मनागपि उच्चावचभेदो न भवति । उभौ सत्ताग्राहकस्य सवीजस्य विकल्पस्य प्रहाण कुरुत:, तत्प्रहाणाधारभूत विमुक्तिमार्ग तत्प्रहाणरूप च निरोध-सत्य प्राप्नुत: । उभावपि ज्ञेयावरणस्य किञ्चिदपि प्रहाण न कुरुत । वाह्यार्थ-ग्राही विकल्पो नास्ती प्रहेय', यतो हि वाह्यार्थास्तु भवन्त्येव ।

प्रत्येकवुद्धस्य अर्हत्पदप्राप्तौ कियान् कालोऽपेक्षितो भवति ?

नास्ति कालनैयत्यम् । खड्गकल्पस्य प्रत्येकवुद्धस्य अर्हत्पदप्राप्तौ कल्पशत-पर्यन्त पुण्यज्ञानसम्भारसचय आवश्यको भवति । यथोक्तमभिधर्मकोशे—

खड्ग: कल्पशतान्वय. ॥

(द्र०—अभि० कोश ३ । ६४ का०)

महासम्भारवत: अल्पसम्भारवतो वा वर्गचारिण: प्रत्येकबुद्धस्य अर्हत्पद-प्राप्तौ नास्ति कश्चन निश्चित: समयावधि ।

सोपधि-निरुपधिशेषनिर्वाणव्यवस्था—

स्वातन्त्रिकमाध्यमिकदृष्ट्या यस्मिन् निर्वाणे दु:खसत्यमवशिष्ट भवति, तत् प्रत्येकबुद्धस्य सोपधिशेषनिर्वाणम् । यस्यां च निर्वाणावस्थाया दु:खसत्यस्य निरवशेष प्रहाण भवति, सा निरुपधिशेषनिर्वाणावस्था प्रत्येकबुद्धस्योच्यते ।

प्रासगिकमाध्यमिकदृष्ट्या यस्या निर्वाणावस्थाया सत्ता (सत्यता)-प्रतिभासोऽवशिष्टो भवति, सा प्रत्येकबुद्धस्य सोपधिशेषनिर्वाणावस्था । यस्या च सत्ताप्रतिभासो नितरां विलुप्तो भवति, सा प्रत्येकबुद्धस्य निरुपधिशेषनिर्वाणा-वस्थेत्युच्यते । तथा हि— सोपधिशेषनिर्वाणे स्थितस्यार्हत: सन्ताने यन्निरोघसत्यं तत् सोपधिशेषनिर्वाणम् । निरुपधिशेषनिर्वाणे स्थितस्य चार्हत: सन्ताने यन्नि-रोघसत्यं तन्निरुपधिशेषनिर्वाणमिति ज्ञेयम् ।

(च) प्रत्येकबुद्धभूमेरवधि:

प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गमारभ्य बुद्धभूमे: प्राप्ति यावदस्या सीमा भवतीति ।

महायानभूमिस्वरूपम्

महायानभूमे: महायानमोक्षमार्गस्य वा स्वरूप यथावत् निरूपयितु लक्षणम्, भेद:, नामपर्याया:, परिभाषा, स्वरूपम्, भूम्यवधिश्चेति षट् पृथक् पृथक् क्रमश: प्रतिपाद्यन्ते ।

(क) लक्षणम्

अशेषगुणानामाधारभूतो माहायानीयोऽभिसमय महायानभूमिरिति लक्षणम् । अनुत्तरसम्यक्सम्बोधौ गमकत्वेन अधिकृतो माहायानीयोऽभिसमय: महायानमोक्षमार्ग इति लक्षणम् ।

(ख) भेद:

महायानभूमे द्वौ भेदौ, यथा– हेतुभूमि:, फलभूमिश्च । अथवा–बोधिसत्त्व-भूमि बुद्धभूमिश्चेति द्वौ भेदौ । तत्र हेतुभूमि बोधिसत्त्वभूमिश्चेति पर्यायौ । एव-मेव फलभूमि: बुद्धभूमिश्चेति पर्यायवाचिनौ ज्ञेयौ ।

(ग) नामपर्याया:

महायानभूमि:, महायानमार्ग, महायानाभिसमय:, महायानज्ञानम्, महायानमिति पर्याया भवन्ति।

(घ) परिभाषा

माहायानीयसम्पूर्णगुणानाम् आधारभूतत्वात् 'महायानभूमि'रिति। महाबोधिं प्रापयति गमयतीति वा 'महायानमार्गः। महायानिनः पुद्गलस्याभिसमयत्वात् 'महायानाभिसमय.'। महायानेन प्राप्याधिगमत्वात् 'महायानज्ञानम्' सप्तभिर्महत्त्वैर्युक्तत्वात् 'महायानमि' ति निरुच्यते।

तत्रेमानि सप्तविधमहत्त्वानि येषा योगेन महायानमिति सञ्ज्ञा प्रवर्तते, यथा—आलम्बनमहत्त्वम्, प्रतिपत्तिमहत्त्वम्, ज्ञानमहत्त्वम्, वीर्यारम्भमहत्त्वम्, उपायकौशलमहत्त्वम्, समुदागममहत्त्वम्, बुद्धकर्ममहत्त्व चेति। यथोक्तं महायानसूत्रालङ्कारे—

आलम्बनमहत्त्वं च प्रतिपत्तेर्द्वयोस्तथा।
ज्ञानस्य वीर्यारम्भस्य उपाये कौशलस्य च ॥
उदागममहत्त्वं च महत्त्वं बुद्धकर्मणः।
एतन्महत्त्वयोगाद्धि महायानं निरुच्यते ॥

(द्र०—महा० सूत्रा० गुणाधिकारे ५९–६० कारिका, पृ० १६४)

आलम्बनमहत्त्वेन अप्रमाणविस्तीर्णसूत्रादिधर्मयोगात्। प्रतिपत्तिमहत्त्वेन द्वयो. प्रतिपत्ते. स्वार्थे परार्थे च। ज्ञानमहत्त्वतो द्वयोर्ज्ञानात् पुद्गलनैरात्म्यस्य धर्मनैरात्म्यस्य च प्रतिवेधकाले। वीर्यारम्भमहत्त्वेन त्रीणि कल्पासङ्ख्येयानि सातत्यसत्कृत्यप्रयोगात्। उपायकौशलमहत्त्वेन ससारापरित्यागासक्लेशात'। समुदागममहत्त्वेन बलवैशारद्यावेणिकबुद्धधर्मसमुदागमात्। बुद्धकर्ममहत्त्वेन च पुन पुनरभिसम्बोधिमहानिर्वाणसदर्शनत।

(द्र०—महायानसूत्रालङ्कारवृत्ति, पृ० १६४)।

(ङ) स्वरूपम्

पूर्वमुक्तं हेतुभूमिः फलभूमिरिति महायानभूमेः भेदद्वयम्। तत्र हेतुभूमि।

बोधिसत्त्वभूमिरिति पर्यायौ। तथैव फलभूमिः बुद्धभूमिरित्यनर्थान्तरम्। इदानी-मनयोर्द्वयोः भूम्योः प्रथमं हेतुभूमेः स्वरूपं निरूप्यते।

(१) हेतुभूमिः

हेतुभूमेः स्वरूपनिरूपणार्थं त्रीणि वक्तव्यानि भवन्ति, यथा– लक्षणम्, भेदः, आर्यबोधिसत्त्वभूमेर्विशेषव्याख्यानमिति क्रमशः प्रतिपाद्यन्ते।

(अ) लक्षणम्

सम्पूर्णगुणानामाधारभूतं बोधिसत्त्वस्य ज्ञान हेतुभूमेः बोधिसत्त्वभूमेर्वा लक्षणम्।

(आ) भेदः

हेतुभूमेः द्वौ भेदौ भवतः—पृथग्जनबोधिसत्त्वभूमि, आर्यबोधिसत्त्वभूमिश्चेति।

अथवा—लौकिकी बोधिसत्त्वभूमिः, लोकोत्तरा बोधिसत्त्वभूमिश्चेति।

अथवा—बोधिसत्त्वीया अधिमुक्तिचर्याभूमिः, बोधिसत्त्वीया परमार्थभूमिश्चेति।

तत्र पृथग्जनबोधिसत्त्वभूमिः, लौकिकी बोधिसत्त्वभूमिः, बोधिसत्त्वीयाधिमुक्तिचर्याभूमिरित्यनर्थान्तरम्। तथैव आर्यबोधिसत्त्वभूमि., लोकोत्तरा बोधिसत्त्वभूमिः, बोधिसत्त्वीया परमार्थभूमिरिति पर्यायाः।

तत्र प्रथमायाः पृथग्जनबोधिसत्त्वभूमे. भेदद्वयम्, यथा—बोधिसत्त्वसम्भारमार्गः, बोधिसत्त्वप्रयोगमार्गश्चेति।

द्वितीयाया आर्यबोधिसत्त्वभूमेरपि द्वौ भेदौ, यथा बोधिसत्त्वदर्शनमार्ग., बोधिसत्त्वभावनामार्गश्चेति।

तत्र बोधिसत्त्वसम्भार-प्रयोगमार्गयोरुभयो. बोधिसत्त्वप्रयोगः, सर्वाकाराभिसम्बोधप्रयोगः, महायानप्रतिपत्तिः, सन्नाहप्रतिपत्तिः, बोधिसत्त्वज्ञानम्, बोधिसत्त्वयोग इतीमे पर्यायवाचिनो भवन्ति।

(ग) पृथग्जनबोधिसत्त्वभूमिः

पूर्वमुक्तं हेतुभूमेः पृथग्जनबोधिसत्त्वभूमिः, आर्यबोधिसत्त्वभूमिरिति भेदद्वयम्। तत्रादौ पृथग्जनबोधिसत्त्वभूमेः सम्यक् प्रतिपत्तये त्रयाणामेषां प्रतिपादनमावश्यकं भवति, यथा महायानसम्भारमार्गः, महायानप्रयोगमार्गः, उभयोः (सम्भारप्रयोगमार्गयोः) साधारणो विशिष्टधर्मश्चेति। तत्रैषां त्रयाणां निरूपणमत्र सम्यग् विधीयते।

(स) महायानसम्भारमार्गः

महायानसम्भारमार्गोऽत्र लक्षणम्, भेदः, पर्यायाः, निर्वचनम्, विशिष्टधर्मश्चेति पञ्चभिः पदार्थैः सुस्पष्टीक्रियते।

(क) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् सम्यक् निर्याणात् समुत्पन्नं धर्माभिसमयजातीयप्रभेदं बोधिसत्त्वस्य ज्ञानं महायानसम्भारमार्ग इति लक्षणम्।

'जातीयमि' ति कथनं प्रहीणक्लेशावरणस्यापि सम्भारमार्गस्य सङ्ग्रहार्थम्। धर्माभिसमयः, अर्थाभिसमयः, सत्याभिसमयः (तत्त्वाभिसमयः), अन्वभिसमयः (पृष्ठाभिसमयः), अर्हज्ज्ञानमिति पञ्चेमे परस्परं भिन्नार्थका भवन्ति।

(ख) भेदः

मृदु-मध्याधिमात्रभेदेन त्रिविधो भवति महायानसम्भारमार्गः।

प्रथमावस्थायां मृदुः, मध्यावस्थायां मध्यः अन्तिमायां चावस्थायां समुत्पन्नः सम्भारमार्गोऽधिमात्र इत्युच्यते।

ज्ञानदृष्ट्या सम्भारमार्गीयं शिक्षात्रयम्, सम्भारमार्गीया इन्द्रियसंवरादयः, सम्भारमार्गीयं श्रुतमयी चिन्तामयी भावनामयी चेति प्रज्ञात्रयम्, सम्भारमार्गीया दिव्यचक्षुराद्यभिज्ञाः, सम्भारमार्गीयाणि अष्टौ ध्यानारूप्याणि, सम्भारमार्गीयाणि मैत्र्यादिचतुरप्रमाणानीति षट् भेदा भवन्ति।

(ग) पर्यायाः

महायानसम्भारमार्गः, महायानमोक्षभागीयः, महायानधर्माभिसमय इत्येते पर्यायवाचिनो भवन्ति।

(घ) निर्वचनम्

महायानसम्भारसचयस्य मार्गत्वात् 'महायानसम्भारमार्ग.'। अनुत्तरसम्यक्सम्बोधे: भागित्वात् तद्धितत्वाद् वा 'महायानमोक्षभागीयः'। महायानीयपृथग्जनसन्ततौ शुक्लधर्मरूपाभिसमयत्वात् 'महायानधर्माभिसमय' इति।

(ङ) विशिष्टधर्मः

अस्य सम्यक् प्रतिपादनार्थं प्रज्ञोपायवैशिष्टयम्, बुद्धिप्रकार, प्रवेशकाल, अवधिः, विशिष्टसम्भारमार्गावधारणमिति पञ्च प्रमुखतो ज्ञातव्यानीत्युच्यन्ते।

(ट) प्रज्ञोपायवैशिष्टयम्

महायानमृदुसम्भारमार्गः छन्दसम्प्रयुक्तेन चित्तोत्पादेन सम्प्रयुक्तो भवति। मध्यसम्भारमार्गः अधिमात्रसम्भारमार्गश्च क्रमशः आशयसम्प्रयुक्तेन अध्याशयसम्प्रयुक्तेन च चित्तोत्पादेन सगृह्येते।

महायानसम्भारमार्गे सम्भारमार्गीयसंवृतिचित्तोत्पादस्य अध्याशयस्य महाकरुणायाश्च व्याप्तिर्भवति। अर्थात् माहायानिकपुद्गलस्य यः सम्भारमार्गः, स एभिस्त्रिभिरुपायैः व्याप्त भवति। यतो हि माहायानिकपुद्गलस्य या चित्तसन्ततिः साऽवश्यं एषु त्रिषूपायेष्वन्यतमेन सम्प्रयुक्ता भवति।

माहायानसम्भारमार्गीयपुद्गलस्य प्रज्ञा नि.सत्ता (निःस्वभावता)-ज्ञानसंगृहीता यद्यपि भवति, तथाप्येवविधायाः प्रज्ञायाः तस्मिन् पुद्गले व्याप्तिर्नास्ति। यतो हि कृच्छ्चिराभिसम्बोधप्रयोगोऽपि भवति।

तीक्ष्णप्रज्ञा माहायानिका सर्वप्रथमं शून्यताज्ञानमयी प्रज्ञा स्वसन्ताने समुत्पाद्य ततः शून्यताकरुणागर्भं महायामचित्तोत्पाद कुर्वन्ति, यथोक्त मध्यमकालङ्कारे शान्तरक्षितेन –

"सम्यग्ज्ञानपुर.सरं परमार्थतत्त्व विनिश्चित्य कुदृष्टिसंच्छन्ने जगति करुणा च समादाय जगद्धितैकवीरा उत्पादितबोधिचित्ता वोधि-करुणालङ्कृता धीमन्तो मुनिव्रतं सम्यग् आचरन्ति"।

(तु०–तिब्बतीतंजूरसंग्रहे सूत्रवर्गे 'स'–इत्याख्ये उपसंहारकारिकासु द्रष्टव्यम्)

मन्दप्रज्ञास्तु माहायानिकाः पूर्व महायानचित्तोत्पाद कृत्वा तत. शून्यता-

ज्ञानमयीं प्रज्ञां स्वसन्ताने उत्पादयन्ति। यथोक्तं शान्तरक्षितेन स्वकीयमध्यमकालङ्कारे—

"श्रद्धानुसारिण पुद्गलाः पूर्वं सम्बोधिचित्तं समुत्पाद्य मुनिव्रत च समादाय सम्यग्ज्ञानान्वेषणे समुद्यता भवन्ति"।

(तु०—निव्वतीतन्त्रसंग्रहे सूत्रवर्गे 'स'—इत्याख्ये उपसंहारकारिकासु द्रष्टव्यम्)।

(ठ) बुद्धिप्रकार.

महायानसम्भारमार्गीयाया बुद्धे अनेके भेदा भवन्ति, तद्यथा महायानसम्भारमार्गीय प्रत्यक्षप्रमाणम्, अनुमानप्रमाणम्, अधिगतज्ञानम् (गृहीतग्राहि ज्ञानम्), स्मृति, विपर्यासज्ञान चेति।

एवंविधा अपि सम्भारमार्गीया पुद्गला भवन्ति, येषु पुद्गलनैरात्म्यस्य निःसत्तायाश्च प्रत्यक्ष ज्ञानं भवति, यतो हि प्रहीणपुद्गलात्मग्रहाः प्रहीणसत्ताग्रहाश्च श्रावकीयार्हन्तः पुद्गला अपि महायानसम्भारमार्गीया भवन्ति।

एवंविधा अपि महायानसम्भारमार्गीया पुद्गला भवन्ति, येषु क्षयज्ञानम् अनुत्पादज्ञानं च भवतः, यतो हि सत्त्वसन्ताने समाहितक्षयानुत्पादज्ञानावस्थायामपि अस्ति विपरीतज्ञानास्तित्वसम्भावना।

(ड) प्रवेशकाल:

सम्यङ् निर्याणस्य लाक्षणिकनिर्याणस्य वा प्राप्तेरनन्तर यदा परार्थं सम्यक्सम्बोधिप्राप्तये अकृत्रिमाया बुद्धेर्लाक्षणिकोऽनुभवः स्वसन्ताने समुत्पद्यते, तदा महायानमार्गे प्रवेशो निष्पन्न., अथवा—महायानसम्भारमार्ग उत्पन्न इत्यवसेय।

यावत् पौद्गलिकसन्ताने लाक्षणिकस्य महायानचित्तोत्पादस्य साक्षादनुभवो न जायते, तावत्कालपर्यन्तं सम्यक्सम्बोधिमभिसम्बोद्धुकामा बुद्धि. इक्षुत्वगिव निःसारा भवति, यत्र अत्यल्प एव रसः। यदा च लाक्षणिकस्य महायानचित्तोत्पादस्य साक्षादनुभव. समुपजायते, एतस्यामवस्थायां सम्यक्सम्बोधिमभिसम्बोद्धुकामा बुद्धि साक्षाद् इक्षुरस इव भवति। यथोक्तम् अध्याशयसचोदनसूत्रे—

नेक्षुत्वचे सारमिहास्ति किंचिन्मध्येऽस्ति तत्सार सुप्रेमणीय.।
मुक्त्वा त्वचं नेह पुनः स शक्यं लब्धुं नरेणेक्षुरसं प्रधानम्॥

(द्र०—शिक्षासमुच्चये—उद्धृतं, पृ० ६३)

बोधिचर्यावतारेऽपि कथितं यदुत्पन्नमात्र एव बोधिचित्ते संसारकारागारबद्धो वराको मनुष्यः क्षणेन सुगतपुत्रो देवमनुष्यवन्दनीयश्च भवति। यथाऽऽह शान्तिदेवः —

भवचारकबन्धनो वराकः
सुगताना सुत उच्यते क्षणेन।
सनरामरलोकवन्दनीयो
भवति स्मोदित एव बोधिचित्ते॥

(द्र०—बोधिचर्यावतारः १ : ९ पृ० ७)

महायानगोत्रीयस्य तीक्ष्णेन्द्रियस्य पुद्‌गलस्य महायानप्रवेशाय निर्याणम्, बोधिचित्तम्, सम्यग्दृष्टिश्चेति त्रयाणा युगपद्‌भावः परमावश्यकः। मध्यमकावतारे चन्द्रकीर्तिनोक्तम्—

"करुणाचित्तम्, अद्वयज्ञानम्, बोधिचित्त चेति त्रीणि जिनपुत्रकारणानि"।

(तु०—मध्यमकावतारे १ : १ का०)

(ढ) अवधिः

महायानचित्तोत्पादमारभ्य महायानप्रयोगमार्गस्य प्राप्ति यावत् महायानसम्भारमार्गस्य सीमा भवति।

(ण) विशिष्टसम्भारमार्गावधारणम्

यो बोधिसत्त्वः त्रिभिरसङ्ख्येयकल्पैः पुण्यज्ञानसम्भारान् परिपूर्य सम्यक्सम्बुद्धो भवति, तस्य सम्भारमार्गस्य स्वरूपम् अभिसमयालङ्कारे एवमुपवर्णितम्—

अनिमित्तप्रदानादिसमुदागमकौशलम्।
सर्वाकारावबोधेऽस्मिन् मोक्षभागीयमिष्यते॥

(द्र०—अभिसमयालङ्कारे ४ . ३२)

अयमर्थः—

"अनिमित्तालम्बनज्ञानाकारेण दानादिपारमिता आरभ्य सर्वाकारज्ञतापर्यन्त स्वसन्ताने समुदागमे कौशलमेवास्मिन् सर्वाकाराभिसम्बोधे मोक्षभागीयमिष्टम्"।

(द्र०—स्फुटार्थायाम् अभिसमयालङ्कारवृत्तौ, पृ० ५८)

(श) महायानप्रयोगमार्गः

महायानप्रयोगमार्गस्य यथावत् प्रतिपादनार्थं तस्य लक्षणम्, भेद , पर्यायाः, निर्वचनम्, विशिष्टधर्मश्चेति पञ्चाना निरूपणमावश्यकं भवतीति तदुपवर्ण्यते ।

(अ) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् महायानसम्भारमार्गात् समुत्पन्नम् अर्थाभिसमयजातीयप्रभेद बोधिसत्त्वस्य ज्ञानं महायानप्रयोगमार्ग इति लक्षणम् ।

(ब) भेदः

चत्वारोऽस्य भेदा भवन्ति, यथा—ऊष्मा महायानप्रयोगः, मूर्धा महायानप्रयोग, क्षान्तिः महायानप्रयोग, अग्रधर्म महायानप्रयोगश्चेति ।

(१) ऊष्मा महायानप्रयोग

दर्शनहेयाना सक्लेशवस्त्वधिष्ठानाना समुदाचरितग्राह्यविकल्पाना प्रहायकजातीय. महायानस्य प्रथमो निर्वेधभागीय ऊष्मप्रयोगः ।

(२) मूर्धा महायानप्रयोगः

दर्शनहेयाना व्यवदानाधिष्ठानानां समुदाचरितग्राह्यविकल्पाना प्रहायकजातीयः महायानस्य द्वितीयो निर्वेधभागीय मूर्धप्रयोगः ।

(३) क्षान्ति महायानप्रयोग

दर्शनहेयाना द्रव्यसदधिष्ठानानां समुदाचरितग्राह्यविकल्पाना प्रहायकजातीय महायानस्य तृतीयो निर्वेधभागीय. क्षान्तिप्रयोग ।

(४) अग्रधर्म· महायानप्रयोग.

दर्शनहेयाना प्रज्ञप्तिसदधिष्ठानानां समुदाचरितग्राहकविकल्पाना प्रहायकजातीय महायानस्य चतुर्थो निर्वेधभागीय अग्रधर्मप्रयोग ।

एतेषु चतुर्षु भेदेषु एकैकोऽपि द्विविधो भवति, यथा— समाहितज्ञान पृष्ठलब्धज्ञान चेति ।

एतयो. द्वयोरपि एकैक मृदु-मध्य-अधिमात्रभेदेन त्रिविधो भवति ।

अपि च ज्ञानदृष्ट्या महायानप्रयोगमार्गीय शिक्षात्रयम्, प्रयोगमार्गीय श्रुतमयी चिन्तामयी भावनामयी चेति प्रज्ञात्रयम्, प्रयोगमार्गीया दिव्यचक्षुराद्यभिज्ञा', प्रयोगमार्गीयाणि अष्टौ ध्यानारूप्याणि, प्रयोगमार्गीयाणि मैत्र्यादिचतुरप्रमाणानीति महायानप्रयोगमार्गस्य अनेके भेदा भवन्ति।

(स) पर्याया'

महायानप्रयोगमार्गः, महायाननिर्वेधभागीयः, महायाननिर्वेधाङ्गम्, महायानार्थाभिसमयश्चेति चत्वार. पर्याया भवन्ति।

(द) निर्वचनम्

माहायानीयार्यमार्गे साक्षाद् योजयतीति 'महायानप्रयोगमार्ग'। पुद्गलसान्तानिकान् समुदाचरितदर्शनहेयक्लेशान् निर्वेधयतीति निर्वेधः, निर्वेधभागे महायानमोक्षभागे वा हितत्वात् 'महायाननिर्वेधभागीय'। समुदाचरितदर्शनहेयक्लेशाना निर्वेधस्य मोक्षप्राप्तेर्वा अङ्गभतत्वात् 'महायाननिर्वेधाङ्गम्'। सर्वधर्मशून्यतां अर्थसामान्येन जानातीति 'महायानार्थाभिसमय"।

(इ) विशिष्टधर्मः

विशिष्टधर्मस्य स्वरूपं प्रज्ञोपायवैशिष्ट्यम्, बुद्धिप्रकार', प्राप्तिकाल', अवधिश्चेति चतुर्णा प्रतिपादनेन सुस्पष्ट भवतीति तन्निरूप्यते।

(य) प्रज्ञोपायवैशिष्ट्यम्

महायानप्रयोगमार्गे निर्वेधभागीयप्रयोगसम्प्रयुक्तः सवृतिचित्तोत्पाद, सम्यग्विशुद्धाध्याशय, महाकरुणा चेति त्रयाणामुपायाना व्याप्तिर्भवति। यो हि महायानप्रयोगमार्गीयः पुद्गलः, तस्य चित्तसन्तान उपर्युक्तेन उपायत्रयेण व्याप्त भवति।

महायानप्रयोगमार्गीया प्रज्ञा शून्यतालम्बना भवति, किन्तु प्रज्ञाया अस्या अस्मिन् प्रयोगमार्गे व्याप्तिर्न भवति, यतो हि एवविधा अपि प्रयोगमार्गीयाः पुद्गला भवन्ति, येषु शून्यताज्ञान न भवति। यतश्च विज्ञानवादिनोऽपि प्रयोगमार्गीया भवन्त्येव। यथा दीपङ्करश्रीज्ञानस्य ('अतिशा' इतिप्रसिद्धस्य) गुरु' सुवर्णद्वीपीयः आचार्यधर्मकीतिरित्यादयोऽनेके सत्याकारविज्ञानवादिनो महायानप्रयोगमार्गीया अभूवन्। एवमेव स्थविरधर्मपाल, वसुबन्धुः, दिङ्नाग इत्यादयो

मिथ्याकारविज्ञानवादिनोऽपि महायानप्रयोगमार्गीया आसन्। तथा महायानसूत्रा-लङ्कारशान्त्र नम च प्रमाणशास्त्राणि प्रमाणत्वेनाङ्गीकुर्वता पुद्गलानां महायान-प्रयोगमार्गो भवति।

(२) बुद्धिप्रकारः

महायानप्रयोगमार्गीय योगिप्रत्यक्षम्, अनुमानप्रमाणम्, अधिगतज्ञानम् (गृहीतग्राहि ज्ञान), स्मृति, विपर्यासज्ञान चेति अनेके प्रयोगमार्गीयाया बुद्धेर्भेदा भवन्ति।

महायानप्रयोमार्गे श्रुतमयी चिन्तामयी चेति द्वे प्रज्ञे न भवत, तत्र केवलं भावनामयी प्रज्ञैव भवतीति केचिद्। यथोक्तम् अभिधर्मकोशे—

'भावनामयम्। अनागम्यान्तरध्यानभूमिकम्' ॥

(द्र०—अभि० को० ६ . २० का०)

अभिसमयालङ्कारवृत्तौ स्फुटार्थायामप्युक्तम्—

"चतुर्निर्वेधभागीयानि लौकिकभावनामयानि ऊष्मप्राप्त इति कुशलमूलम्, ततो मूर्धप्राप्त, तत क्षान्तिप्राप्त, ततोऽग्रधर्म इति" .. "

(द्र०—अभिसमयालङ्कारवृत्तौ स्फुटार्थाया, पृ० १३)

यद्यपि महायानप्रयोगमार्गे प्राधान्येन भावनामयी एव प्रज्ञा भवति, तथापि महायानप्रयोगमार्गेऽस्मिन् अन्या प्रज्ञाया व्याप्तिर्नास्ति। अभिधर्मकोशे अभि-समयालङ्कारवृत्तौ च प्राधान्यवाद एव स्फुटीकृत.। अन्यथा महायानप्रयोग-मार्गीयचित्तानामाश्रयभूतं ध्यानभूमिषट्कमेव स्यादिति।

प्रज्ञात्रयस्य स्वरूपम्—स्वहेतो आगममात्राद् उत्पन्ना प्रज्ञा 'श्रुतमयी'। सम्यग्युक्तिनिध्यानात् जाता 'चिन्तामयी'। स्वकारणात् भूतार्थभावनात समुप-जाता 'भावनामयी' ति। इमास्तिस्र परस्पर न विरुद्धाः।

ननु आचार्येण वसुबन्धुना इमास्तिस्र प्रज्ञाः परस्पर विरुद्धार्था कथमुक्ता ? यथा तेनोक्त स्वभाष्ये—"नामालम्बना किल श्रुतमयी प्रज्ञा। नामार्थालम्बना चिन्तामयी।......अर्थालम्बनैव भावनामयी।" तथा अभिधर्मकोशेऽपि चोक्तम्—

नामोभयार्थविषया श्रुतमय्यादिका धिय ॥

(द्र०—अभि० को० ६ ५ का० एवं तद्भाष्यम्)

इदं खलु वैभाषिकाणां परिकल्पितं प्रज्ञात्रयस्य स्वरूपम्, न वास्तविकम्। अत एव आचार्यहरिभद्रेण अभिसमयालङ्कारवृत्तौ सुस्पष्टमुद्घोषित यत् हैनयानिकानागमात् आश्रित्य कुत्रापि महायाने दूषण नाभिधेयमिति। यथा—"ह्यतोऽन्ययानमाश्रित्य कुत्रापि दूषण नाभिधातव्यम्"।

(द्र०—अभिसमयालङ्कारवृत्तौ स्फुटार्थायाम्, पृ० १३)

(ल) प्राप्तिकाल:

यदि महायानप्रयोगमार्ग: हीनयानपूर्वङ्गमो नास्ति तदा शून्यतालम्बनाया विदर्शनाया: प्राप्तिसमकालमेव महायानप्रयोगमार्गस्य प्राप्तिभवति। किन्तु शून्यतालम्बनाया विदर्शनाया: प्रयोगमार्गेऽस्मिन् व्याप्तिर्नास्ति। यतो हि एवंविधा अपि महायानप्रयोगमार्गीया: पुद्गला भवन्ति, येषु शून्यताज्ञानम् अनधिगत भवति।

महायानप्रयोगमार्गेण हेयानां स्वरूप किम् ?

चत्वारो महायानप्रयोगा ऊष्मादय. (निर्वेधभागीया), चत्वारश्च दर्शनहेया: समुदाचरितग्राह्यग्राहकविकल्पा. परस्परं क्रमश· प्रतिपक्षा: प्रहेयाश्च भवन्ति। यथोक्त आर्यमैत्रेयनाथेन—

चतुर्विकल्पसंयोगं यथास्वं भजता सताम् ॥

(द्र०—अभिसमय० १ · २६ का०पृ० १२)।

आचार्यहरिभद्रोऽपि इममेवार्थं स्ववृत्तौ उक्तवान्—

"इत्येव चतुर्विकल्पा. चतुर्निर्वेधभागीयै. यथाक्रम सयुक्ता भवन्ति"।

(द्र०—अभिसमयालङ्कारवृत्तौ स्फुटार्थाया, पृ० १६)

इत्येव महायानप्रयोगमार्गावस्थाया दर्शनहेयाना समुदाचरितग्राह्यग्राहकविकल्पाना प्रहाण कर्त्तुं शक्यते, न तु महायानसम्भारमार्गावस्थायामिति ज्ञेयम्। यतो हि महायानप्रयोगावस्थाया शून्यतालम्बनाया विदर्शनाया प्राप्तिर्भवति, न तु महायानसम्भारमार्गावस्थायाम्। दर्शनहेयाना च समुदाचरितचतुर्विकल्पाना साक्षात् प्रहाण शून्यतालम्बकविदर्शनासापेक्ष भवति। यथोक्त शान्तिदेवेन—

शमथेन विपश्यनासुयुक्त: कुरुते क्लेशविनाशमित्यवेत्य ॥

(द्र०—बोधिचर्यावतारे ८ . ४ का०, पृ० १३७)

(व) अवधिः

महायानसम्भारमार्गस्य समाप्तेरनन्तर यावत् महायानदर्शनमार्गस्य प्राप्तिर्न भवति, तावत् महायानप्रयोगमार्गस्य सीमा भवति ।

(ष) महायानसम्भार-प्रयोगमार्गयोः साधारणो विशिष्टधर्मः

महायानसम्भारमार्ग महायानप्रयोगमार्गश्चोभौ लौकिकाना श्रावकाणा प्रत्येकबुद्धाना च भूमेरतीतौ तथा चोभौ महायानपरमार्थभूमिमपि अप्राप्तौ भवत. । यथा राजा चक्रवर्ती मनुष्यवर्णातीतो देववर्णं चाप्राप्तो भवति ।

(तु०—मध्यमकावतारे १ : ५ कारिकाया स्ववृत्तौ उद्धृत रत्नमेघसूत्रम्)

मूलमध्यमकावतारेऽप्युक्त परमार्थचित्तोत्पाद एव महायानपरमार्थभूमिरिति । तथा हि—"तत्प्राप्तिमारभ्य बोधिसत्त्वशब्देन व्यवह्रियते" ।

(तु०—मध्यमकावतारे १ . ५ का० तद्भाष्ये च)

(बी) आर्यबोधिसत्त्वभूमिः

(इ) आर्यबोधिसत्त्वभूमेर्विशेषव्याख्यानम्

तत्र आर्यबोधिसत्त्वभूमेर्विशेषेण व्यवस्थापनाया प्रकारद्वय निर्दिश्यते, यथा—सक्षिप्तनिर्देशः, विस्तृतव्याख्यानं च ।

(१) संक्षिप्तनिर्देश.

महायानसूत्रालङ्कारोक्तविधिना बोधिसत्त्वाना विहारो भूमिर्वा अष्टाभिः पदार्थै निर्दिश्यते, यथा लक्षणम्, पुद्गल , शिक्षा, स्कन्धः, निष्पत्तिः, लिङ्गम्, निरुक्ति , प्राप्तिश्चेति । यत्रोक्त तत्रैव—

लक्षणात् पुद्गलाच्छिक्षास्कन्धनिष्पत्तिलिङ्गतः ।
निरुक्तेः प्राप्तितश्चैव विहारो भूमिरेव च ॥

(तु०—महा० सूत्रा० २१ ६ का० पृ० १६६)

अत्रोक्त प्रतिस्व विहारस्य भूमेर्वा पृथक् लक्षणम्, भूमिस्थिताः पुद्गला., अधिशीलादिशिक्षात्रयम्, शीलादिविमुक्तिज्ञानान्ताः पञ्च स्कन्धा., निष्पत्तिः,

भूमिप्रविष्टस्य लिङ्गम्, भूमीनां निरुक्तिः, प्राप्यगुणाना प्राप्तिरिति सक्षिप्तनिर्देशेऽष्टौ निर्देश्या भवन्ति ।

(२) विस्तृतव्याख्यानम्

अस्मिन् विस्तृतव्याख्यानावसरे त्रीणि वाच्यानि भवन्ति, तद्यथा—आगमानामुद्धरणम्, आगमार्थनिरूपणम्, व्यवस्थापनसम्बन्धिनो विचाराश्चेति । तानीह क्रमशो निरुच्यन्ते ।

(अ) आगमानामुद्धरणम्

"भूमयो हि नाम बोधिसत्त्वानाम् अनास्रवेण ज्ञानेन करुणादिभिश्च परिगृह्यन्ते, विभज्यन्ते, तद्गुणाना चाधारभूता भवन्ती" ति मध्यमकावतारभाष्यवचनेनानेन भूमीना लक्षण परिदीपित भवति ।

(तु०—मध्यमकावतारे १ : ५ कारिकाया भाष्ये)

"प्रमुदितादिभूमीना दशधा विभाजनमपि गुणाना उत्तरोत्तरसख्याधिक्येन, सामर्थ्यातिशय्येन, दानादीना पारिपूर्याधिक्येन, विपाक वृद्ध्यादिभिश्च भवति, न तु स्वरूपतः ।"—अनेन वचनेन भूमीना दशधा भेदस्य निमित्त प्रदर्शित भवति ।

(तु०—मध्यमकावतारे १ ' ५ कारिकाया भाष्ये)

"न तु स्वरूपत." इति कथनेन बोधिसत्त्वभूमीना नास्ति स्वरूपत परमार्थतो वा सिद्धिरिति ज्ञापित भवति । भूमीना दशधा भेदनिरूपण तु केवल व्यवस्थापनदृष्ट्यैवेति ज्ञातव्यम् । महायानसूत्रालङ्कारेऽप्युक्तम् —

निष्पत्तिर्विज्ञेया यथाव्यवस्थानमनसिकारेण ।

(द्र०—महायानसूत्रालङ्कारे २१ . २५ का० पृ० १७२)

महायानसूत्रालङ्कारवृत्तावपि —

"तत्र निष्पत्तिर्यथाव्यवस्थापितभूमिमनसिकारेण । तस्य भूमिव्यवस्थानस्य कल्पनामात्रज्ञानात् तदविकल्पनया च वेदितव्या । यदा तद्भूमिव्यवस्थानं कल्पनामात्रं जानीते, तदपि च कल्पनामात्र न विकल्पयति ..... "।

(द्र०—महायानसूत्रालङ्कारवृत्तौ, पृ० १७२)

दशभूमकसूत्रेऽपि निगदितम्—

> यथान्तरीक्षे शकुने. पदं बुधै- र्वक्तु न शक्यं न च दर्शनोपगम् ।
> तथैव सर्वा जिनपुत्र भूमयो वक्तुं न शक्याः कुत एव श्रोतुम् ॥
>
> (द्र०—दशभूमकसूत्रे , पृ० ७)

यथा श्रावकयाने स्रोत-आपन्नफलप्रतिपन्नकादिभेदेन श्रावकाणामष्टौ लोकोत्तरा भूमयो भवन्ति, तथैव महायानेऽपि बोधिसत्त्वाना दश भूमयो भवन्ति । यथोक्त नागार्जुनेनापि—

> यथा श्रावकयानेऽष्टभूमय. परिदीपिता. ।
> महायानेऽपि तद्वद्दशधा बोधिसत्त्वभूः ॥
>
> (द्र०—रत्नावल्या ५ . ३८-३९ का० संस्कृतच्छाया)

अनेन वचनेन आर्यबोधिसत्त्वभूमेः दशसु सख्यानैयत्य निर्दिष्ट भवति ।

(आ) आगमार्थनिरूपणम्

अत्र लक्षणम्, भेद , दशधा विभाजनस्य निमित्तम्, सख्यानैयत्यम्, भूमिसक्रान्तिनियम., सक्रान्तेरवधि , भूमिपरिष्करणमिति सप्त प्रतिपाद्यान्युच्यन्ते ।

(क) लक्षणम्

सम्पूर्णगुणानामाश्रयत्वे सति विशिष्टप्रज्ञोपायसंगृहीतमार्यबोधिसत्त्वीयज्ञान आर्यबोधिसत्त्वभूमिरिति लक्षणम् ।

(ख) भेद

आर्यबोधिसत्त्वभूमेर्दश भेदा भवन्ति, तद्यथा—(१) प्रमुदिता भूमि, (२) विमला भूमि' (३) प्रभाकरी भूमि , (४) अर्चिष्मती भूमिः, (५) सुदुर्जया भूमिः, (६) अभिमुखी भूमि , (७) दूरङ्गमा भूमि , (८) अचला भूमि , (९) साधुमती भूमि , (१०) धर्ममेघा भूमिश्चेति ।

(ग) दशधा विभाजनस्य निमित्तम्

उत्तरोत्तरभूमिषु आर्यबोधिसत्त्वस्य ज्ञाने, गुणाना सख्यासु, सामर्थ्ये, दानादिपारमितानामर्जने च वृद्धिर्भवति । तदेव विपाकभूतस्य जन्मनो ग्रहणेऽपि वैशिष्ट्य जायते ।

गुणवृद्धिः

प्रथमायां भूमौ बोधिसत्त्वे १२०० गुणा उत्पद्यन्ते । द्वितीयाया भूमौ १२,००० तृतीयाया भूमौ १२,००००० चतुर्थ्यां १२,०००,००० एवमेव उत्तरोत्तरासु भूमिषु असख्येयाना गुणानामुत्पत्तिर्भवति ।

सामर्थ्यवृद्धिः

पूर्वा पूर्वा भूमि उत्तरामुत्तरा भूमिमाकर्षयति । भूमिर्नाम स्वविपक्षभूताना हेयबीजाना प्रतिपक्षभूता भवति । अर्थात् तेषा प्रहाण करोति । तथा स्वगुणाना पारिपूरावपि समर्था भवति ।

पारमितावृद्धिः

दशसु भूमिषु दानादिपारमितानां व्यापारस्य प्रकर्षो भवति । प्रथमाया भूमौ दानपारमितायाः व्यापारस्य प्रकर्षो भवति । द्वितीयाया दानेन सह शीलस्यापि, तृतीयाया ताभ्यां दानशीलाभ्यां सह क्षान्तेरपि, चतुर्थ्यां तैः सह वीर्यस्य, पंचम्या पूर्वोक्तैः सह ध्यानस्य, षष्ठ्या तै. सह प्रज्ञायाः, सप्तम्या पूर्वोक्तै. सह उपायस्य, अष्टम्यां तैः सह प्रणिधानस्य, नवम्या पूर्वैः सह बलस्य, दशम्या च सर्वैः सह ज्ञानस्य प्रकर्षो भवति ।

सर्वासु भूमिषु सामान्येन सर्वाः पारमिता भवन्ति, किन्तु यस्यां भूमौ यस्याः पारमितायाः आधिक्यं भवति, तस्यां सा पारमिता विशिष्टा भवति, इतरासु च अविशिष्टा । यथोक्त मध्यान्तविभागे—

"विशिष्टा चाविशिष्टा च ज्ञेया दशसु भूमिषु ॥"

(द्र०—मध्यान्तविभागे ५ २७ गा०)

अपि च

"यस्या भूमौ या पारमिताऽतिरिक्ततरा सा तत्र विशिष्टा, सर्वासु च सर्वत्र समुदागच्छतीत्यविशिष्टा ।"

(मध्यान्तविभागभाष्ये तत्रैव)

अपि च

"यस्या बोधिसत्त्वभूमौ व्यवस्थितो बोधिसत्त्वो यस्या पारमितायामाधिक्येन प्रयुज्यते, सा तस्यां बोधिसत्त्वभूमावितरास्य पारमिताभ्योऽतिरिक्ततरा

भवतीति विशिष्टोच्यते। तद्यथा प्रथमायां भूमौ दानपारमिताऽतिरिक्ततरा भवतीति।.... एवं यावद् दशम्यां ज्ञानपारमितेति। अविशेषेण शेषासु सर्वासु पारमितासु तस्यां भूमौ समुदागच्छतीति तासु प्रतिपत्तिरविशिष्टोच्यते। यथोक्तं प्रमुदितायां भूमौ दानपारमिताऽतिरिक्ततरा भवतीति। न च शेषासु न समुदागच्छति यथाबलं यथाभाजमानमिति। एवं शेषासु भूमिषु यथासूत्रं निर्देशो वेदितव्यः।"

(तत्रैव टीकायाम्, पृ० १८६)

विपाकवैशिष्ट्यम्

प्रत्येकभूमेरवस्थायां विपाकभूतस्य आत्मप्रतिलाभस्य भिन्नं भिन्नं वैशिष्ट्यं भवति। यथा— प्रथमभूमिस्थो बोधिसत्त्वः सकलजम्बूद्वीपस्याधिपतिश्चक्रवर्ती भूत्वा जायते। द्वितीयभूमिस्थो बोधिसत्त्वः चतुर्द्वीपाधिपतिश्चक्रवर्ती भूत्वा उत्पत्स्यते। तृतीयभूमिस्थः देवेन्द्रः शक्रो भविष्यति। चतुर्थभूमिस्थो यामानां देवानामधिपतिः, पंचमभूमिस्थः तुषितानां देवानामधिपतिः, षष्ठभूमिस्थो बोधिसत्त्वः निर्माणरतिदेवानामधिपतिः, सप्तमभूमिस्थः परनिर्मितवशवर्तिनां देवानामधिपतिः, अष्टमभूमिस्थः सहस्रलोकधातोरधिपतिः सहाम्पतिः ब्रह्मा, नवमभूमिस्थः द्विसाहस्रलोकधातोः अधिपतिः ब्रह्मा, दशमभूमिस्थश्च बोधिसत्त्वः शुद्धावासानां देवानामधिपतिर्भूत्वा उत्पद्यते।

(घ) सङ्ख्यानैयत्यम्

आर्यबोधिसत्त्वस्य भूमीनां सङ्ख्या नियतरूपेण दश भवति। श्रावकादिभूमीनां सङ्ख्या फलप्रतिपन्नकफलस्थभेदेन अष्टाविति नियता भवति।

(ङ) भूमिसङ्क्रान्तिनियमः

पूर्वपूर्वभूमीनां समाहिताद् अन्तिमक्षणात् ऊर्ध्वोर्ध्वभूमीनां समाहिते प्रथमक्षणे साक्षादवक्रान्तिर्भवति।

प्रथमायाः भूमेः समाहितस्य आनन्तर्यमार्गस्यान्तिमक्षणाद् द्वितीयायाः भूमेः समाहितस्य आनन्तर्यमार्गस्य प्रथमे क्षणे साक्षादवक्रान्तिर्भवति।

सप्तम्याः भूमेः समाहितस्य आनन्तर्यमार्गस्य अन्तिमक्षणाद् अष्टम्याः भूमेः समाहितस्यानन्तर्यमार्गस्य प्रथमे क्षणे साक्षादवक्रान्तिर्भवति।

दशम्याः भूमेः समाहितस्य आनन्तर्यमार्गस्य अन्तिमक्षणाद् एकादश्याः समन्तप्रभायाः सर्वाकारज्ञताया वा प्रथमे क्षणे साक्षादवक्रान्तिर्भवति।

यतो हि सप्तम्या· भूमेः समाहितस्य आनन्तर्यमार्गस्यान्तिमः क्षणः, सप्तभिः अशुद्धभूमिभिः सम्बद्धानि यानि हेयावरणानि, तेषा साक्षात् प्रतिपक्षभूत आनन्तर्य-मार्गो भवति। अष्टम्याः भूमेः प्राथमक्षणिकं ज्ञानं सप्ताशुद्धभूमिभि. सम्बद्धाना हेयक्लेशाना प्रहाणस्याधारभूतो विमुक्तिमार्ग । भूमिषु प्रवहमानायाः ज्ञानधाराया अन्तिम आनन्तर्यमार्ग. (यज्ज्ञान द्वितीयक्षणे बुद्धत्वमित्युच्यते) तिसृभिः शुद्ध-भूमिभि सम्बद्धानि यानि हेयावरणानि, तेषां साक्षात् प्रतिपक्षो भवति। सर्वा-कारज्ञतायाः प्राथमक्षणिकं ज्ञान तिसृभि· शुद्धभूमिभिः सम्बद्धानां प्रहेयावरणाना प्रहाणस्य आधारभूतो विमुक्तिमार्ग· ।

उपर्युक्तं च सर्वमविरुद्धम्, यतो हि अशुद्धं ज्ञान सप्तभिरशुद्धभूमिभिः सम्बद्धै प्रहेयैरावरणैः सम्पृक्त भवति। शुद्ध च ज्ञानं सप्ताशुद्धभूमिगतप्रहेयैरावरणैर्विशुद्ध विमुक्त च भवति। यथा गर्भस्थित शिशुशरीर गर्भमलिनतया सम्पृक्तमशुद्ध च भवति, गर्भनिष्क्रान्त शिशुशरीर गर्भमलिनतया विमुक्त शुद्ध च भवति। यथा चोक्त महायानोत्तरतन्त्रशास्त्रे—

गर्भकोशमलप्रख्याः सप्तभूमिगता मलाः।
विकोशगर्भवज्ज्ञानमविकल्पं विपाकवत् ॥

(द्र०—महायानोत्तरतन्त्रशास्त्रे १ · १४१ का०, पृ० ६६)

अपि च

शुद्धज्ञान स्वहेयावरणैर्विमुक्तं न भवति। अर्थात् स्वहेयावरणाना प्रहा-णस्याधारभूत न भवति। यतो हि शुद्धभूम्यावरणाना प्रहाणाधारभूत ज्ञानं तु सर्वज्ञज्ञानमेव। शुद्धभूम्यावरणानि चरमभविकबोधिसत्त्वस्य आनन्तर्यमार्गेण प्रहेयानि भवन्ति। यथोक्त महायानोत्तरतन्त्रशास्त्रे—

मृत्पङ्कलेपवज्ज्ञेयास्त्रिभूम्यनुगता मलाः।
वज्रोपमसमाधानज्ञानवध्या महात्मनाम् ॥

(द्र०—महायानोत्तरतन्त्रशास्त्रे १ १४२ का०, पृ० ६६)

अयमर्थ·

तत्तद्भूमीना तत्तज्ज्ञान स्वहेयावरणप्रहाणाधारभूत न भवति, यतो हि स्वहेयप्रहाणाधारभूतत्व नाम तत्तद्भूमित उद्गमनमेव।

प्रासङ्गिकमाध्यमिकदृष्ट्या सप्तम्या भूमेः आनन्तर्यमार्गस्यान्तिम क्षणः क्लेशावरणाना साक्षात् प्रतिपक्षो भवति, सबीजस्य (सवासनस्य) सत्ताग्राहस्य प्रतिपक्षभूतत्वात्तस्य। अत्र व्याप्तिरपि—य सत्ताग्राह स क्लेशावरणमिति।

उपर्युक्त च नासिद्धम्। यतो हि शुद्धभूमीना ज्ञान अर्हज्ज्ञानमेव भवति। शुद्धभूमिप्राप्तस्य बोधिसत्त्वस्य सन्ततौ यन्निरोधसत्यं तन्निर्वाणमेव। शुद्धभूमिस्थितश्च बोधिसत्त्व. अर्हन्नेव स्यात्। मध्यमकावतारेऽभिहितम्—

"अष्टम्या भूमौ तेषा मलाना समूलमुपशमो भवति"।

(तु०—मध्यमकावतारे ८ २ का०)

तद्भाष्येऽपि

"अविकल्पप्रज्ञानसूर्यस्योदये पूर्वोत्पन्नानां संसारहेतूनां त्रैधातुकावचराणा क्लेशावरणाना समूलमुपशमो जायते। अस्यामवस्थाया सर्वक्लेशाना प्रहाणेन बोधिसत्त्वो यद्यपि धातुत्रयस्य गुरुर्भवति, तथापि भगवतां बुद्धाना सम्पत्तयो न तेन प्राप्तु शक्यन्ते।"

(तु०—मध्यमकावतारे ८ २ कारिकाया भाष्ये)

अष्टम्या भूमेः आनन्तर्यमार्ग क्लेशावरणाना समूलप्रहाणस्याधारभूतो विमुक्तिमार्गोऽपीत्युभयरूपो भवति। यो बोधिसत्त्व. हीनयानपूर्वङ्गमो न भवति, स अष्टम्यां भूमौ शैक्षोऽपि अर्हन्नपि भवति।

भावनामार्गीयानन्तर्यमार्गः सत्ताग्राहश्च कथ परस्परं क्रमश. प्रतिपक्ष प्रहेयरूप भवतः ?

महायानभावनामार्गीया नवानन्तर्यमार्गा सत्ताग्राहकाश्च नव विकल्पाः परस्पर प्रतिपक्षप्रहेयरूपेण युज्यन्ते। भावनामार्गस्य मध्यानि त्रीणि सत्ताग्राहकाणा नवविकल्पाना प्रहेयभूताना प्रतिपक्षरूपाणि भवन्ति। अधिमात्रानन्तर्यमार्गाणा नवभि सत्ताग्राहकविकल्पैः सह योगो न भवति। अर्थात् ते परस्पर प्रतिपक्ष-प्रहेया न भवन्ति, यतो हि भावनामार्गीयाणाम् अधिमात्रत्रयाणा मृदुसत्ताग्राहकविकल्पाना प्रहाणेन सह व्याप्तिर्भवति। अत प्रहीणत्वात्ते न प्रहेया इति।

महायानभावनामार्गस्य आनन्तर्यमार्गीयाणा मध्यत्रयाणा सत्ताग्राहकै नवभिर्विकल्पैः सह योगो भवति। अर्थात् ते परस्परं प्रतिपक्ष-प्रहेया भवन्ति।

यतो हि द्वितीयायाः तृतीयायाः चतुर्थ्या. पचम्याः षष्ठ्याः भूमेः भावनामार्गीयानन्तर्यमार्गाः क्रमश. सत्ताग्राहकविकल्पाना अधिमात्रत्रिकस्य मध्यद्वयस्य च पचाना अधिमात्रमध्याना साक्षात् प्रतिपक्षा भवन्ति। सप्तम्या भूमेः भावनामार्गीयानन्तर्यमार्गः सत्ताग्राहकविकल्पानां मध्यमृदुनो मृदुत्रिकस्य च (चतुर्णा) साक्षात् प्रतिपक्षो भवति।

(च) संक्रान्तेरवधिः

दशानां भूमीना स्वस्वपरिष्कर्मणां (शुद्धीना) पारिपूरिः, ऊर्ध्वभूमिषु सक्रमण च समकालमेव भवतः।

(छ) भूमिपरिष्करणम्

तत्तद्भूमिगताना दोषाणां निवारण तत्तद्भूमिगतानां गुणानां परिपूरण च तत्तद्भूमिपरिष्करणस्य (परिशोधनस्य) लक्षणम्। दोषनिवारण गुणपरिपूरण नाम क्रमश दोषनिवारकस्य गुणपरिपूरकस्य च ज्ञानस्य उत्पादः। अनयोर्ज्ञनयोरवस्थिर्ति रेव तत्तद्भूमिपरिशोधनमिति।

प्रथमाया भूमे परिष्कर्माणि दश, द्वितीयाया अष्टौ, तृतीयायाः पञ्च, चतुर्थ्या दश, पञ्चम्याः दश, षष्ठ्याः द्वादश, सप्तम्याः विंशतिः, अष्टम्याः अष्टौ, नवम्या भूमे. द्वादश परिष्कर्माणि भवन्ति।

सक्षेपेण एतेषां हेयप्रतिपक्षपरिष्कर्मद्वये सग्रहो भवति। हेयपरिष्करणं सुवर्णमलिनताया दूरीकरणमिव तथा प्रतिपक्षपरिष्करण प्रासादस्य सुधालेपनेन शुद्धिरिव भवति।

दशम्या भूमेर्यद्यपि परिष्करण भवति, तथापि परिष्कर्मरूपेण शास्त्रेषु तन्न परिदीपितम्, यतो हि दशमी भूमि लक्षणै परिदीप्यते। तेषा लक्षणानामुत्पादेन तत्परिष्कर्म परिज्ञायते।

(ज) व्यवस्थापनसम्बन्धिनो विचाराः

बोधिसत्त्वभूमिरत्र अष्टभि. प्रकारै व्यवस्थाप्यते।

(१) महायानसूत्रालङ्कारानुसारि व्यवस्थापनम्

(२) माध्यमिकरत्नावलिग्रन्थानुसारि व्यवस्थापनम्

(३) दशभूमिग्रहेशानां परिचयः

(४) बोधिसत्त्वानां प्रभेदः

(५) बोधिसत्त्वपर्यायाः

(६) बोधिसत्त्वलिङ्गानि

(७) भूमिप्रविष्टस्य लिङ्गानि स्वप्नलिङ्गानि च

(८) दशम्यां भूमौ महार्चिरभिषेकनियमः

(१) महायानसूत्रालङ्कारानुसारि व्यवस्थापनम्

यथा सर्वेषां प्रतिष्ठाभूतत्वात् भूमिरित्युच्यते, तथैव बोधिसत्त्वगुणानां प्रतिष्ठाभूतत्वात् ज्ञानमपि 'भूमि'—शब्देन व्यवह्रियते। महायानसूत्रालङ्कारेऽप्युक्तम्—

शून्यता परमात्मस्य कर्मनाशे व्यवस्थितिः।
विहृत्य ससुखैर्ध्यानैर्जन्म कामे ततः परम्॥
ततश्च बोधिपक्षाणां संसारे परिणामना।
विना च चित्तसंक्लेशं सत्त्वानां परिपाचना॥
उपपत्तौ च संचित्य सक्लेशस्यानुरक्षणा।
एकायनपथश्लिष्टाऽनिमित्तैकान्तिकः पथः॥
अनिमित्तेऽप्यनाभोगः क्षेत्रस्य च विशोधना।
सत्त्वपाकस्य निष्पत्तिर्जायते च ततः परम्॥
समाधिधारणीनां च बोधेश्चैव विशुद्धता।
एतस्माच्च व्यवस्थानाद् विज्ञेयं भूमिलक्षणम्॥

(द्र०—महायानसूत्रालङ्कारे चर्याप्रतिष्ठाधिकारे १०-१४ का० पृ० १६६-७०)

भूमीनां निरुक्तिरपि महायानसूत्रालङ्कारे सुस्पष्टं निरूपिता। आसन्नां बोधिं सत्त्वार्थसाधनं च दृष्ट्वा बोधिसत्त्वस्य यस्यां भूमौ तीव्रो मोदो जायते, सा प्रमुदितेति। यथोक्तम्—

पश्यतां बोधिमासन्नां सत्त्वार्थस्य च साधनम्।
तीव्र उत्पद्यते मोदो मुदिता तेन कथ्यते॥

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ : ३२, पा० पृ० १७४)

दौःशील्यमलस्य अन्ययानमनस्कारमलस्य च अतिक्रमणात् द्वितीया विमला भूमिर्निगद्यते । यथोक्तम्—

दौःशील्याभोगवैमल्याद् विमला भूमिरुच्यते ।

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ . ३३, का० पृ० १७४)

या भूमिः समाधिबलेन अप्रमाणधर्मपर्येषणधारणात् महान्त धर्मावभास करोति, सा तृतीया भूमि. प्रभाकरी निगदिता । यथोक्तम्

महाधर्मावभासस्य करणाच्च प्रभाकरी ॥

(द्र०—महा० सूत्र० २१ . ३३ का० पृ १७४)

बोधिपक्षात्मिका प्रज्ञा क्लेशज्ञेयावरणद्वयदहनात्मिका यस्या बाहुल्येन प्रत्युपतिष्ठते सा चतुर्थी भूमि अर्चिष्मतीत्युक्ता । यथोक्तम्–

अर्चिर्भूता यतो धर्मा बोधिपक्षाः प्रदाहकाः ।

अर्चिष्मतीति तद्योगात् सा भूमिर्द्वयदाहतः ॥

(द्र०—मह० सूत्रा० २१ : ३४ का० पृ० १७४)

यत्र सत्त्वाना परिपाकः, स्वचित्तानुरक्षण, बोधिसत्त्वाना दु खजयश्च भवति, सा पंचमी भूमिः दुर्जयेति कथ्यते । यथोक्तम्—

सत्त्वाना परिपाकश्च स्वचित्तस्य च रक्षणा ।

धीमद्भिर्जीयते दुःखं दुर्जया तेन कथ्यते ।

(द्र०—महा सूत्रा० २१ ३५ का० पृ० १७४)

या च भूमि: प्रज्ञापारमिताश्रयेण निर्वाणससारयोरप्रतिष्ठानात् ससारनिर्वाणयोरभिमुखी भवति, सा षष्ठी भूमिः अभिमुखी प्रोच्यते । यथोक्तम्—

आभिमुख्यात् द्वयस्येह संसारस्यापि निर्वृतेः ।

उक्ता अभिमुखी भूमिः प्रज्ञापारमिताश्रयात् ॥

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ . ३६, का० पृ० १७५)

या भूमिः प्रयोगपर्यन्तगमनात् दूरं गता भवति, सा सप्तमी भूमिः दूरंगमेति निरुच्यते। यथोक्तम्—

एकायनपथश्लेषाद् भूमिर्दूरंगमा मता

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ : ३७ का० पृ० १७४)

निमित्ताभोगसंज्ञया अनिमित्ताभोगसंज्ञया च द्वाभ्यां संज्ञाभ्याम् अविचलनाद् अष्टमी भूमिः अचलेति निरूप्यते। यथोक्तम्—

द्वयसंज्ञाविचलनादचला च निरुच्यते ॥

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ : ३७ का० पृ० १७४)

यस्यां भूमौ प्रतिसंविन्मतिः प्रधानभूता भवति, सा नवमी साधुमतीति निरुच्यते। यथोक्तम्—

प्रतिसंविन्मतिसाधुत्वाद् भूमिः साधुमती मता।

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ : ३८ का० पृ० १७४)

दशमी भूमिः समाधिमुखधारणीमुखव्यापनाद् मेघेनेव आकाशस्थलीयस्य श्रुतधर्मस्य धर्ममेघेति निरुच्यते। यथोक्तम्—

धर्ममेघा द्वयव्याप्तेर्धर्माकाशस्य मेघवत् ॥

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ : ३८ का० पृ० १७४)

(२) माध्यमिकरत्नावलिग्रन्थानुसारि व्यवस्थापनम्—

रत्नावल्यां दशसु भूमिषु प्रतिभूमि विपाकभूतजन्मनो ग्रहणम्, प्रहाणसामर्थ्यम्, पारमितानुष्ठानाधिक्यम्, निर्वचनं चेति चतुर्णामुपवर्णनं द्वाभ्यां द्वाभ्यां कारिकाभ्यां कृतं तत्र तत्रैवावलोकनीयमिति।

(द्र०—रत्नावल्यां ५ : ३९—५९ का०)

(३) दशभूमिप्रहेयाणां परिचयः

प्रथमां भूमिमारभ्य यावद् दशमीं भूमिं दश आनन्तर्यभावनामार्गा भवन्ति। दशम्यां तु भूमौ द्वौ आनन्तर्यमार्गौ भवतः, यथा—भूमिप्राप्त्यनन्तरमेव एकः, अन्तिमक्षणस्थबोधिचित्तस्य द्वितीयः। प्रतिभूमि द्वौ संक्लेशौ एकं च दौष्ठुल्यमिति त्रयः प्रहेयधर्मा भवन्ति। एवं दशभूमीषु त्रिंशत्प्रहेयान् प्रजहाति।

आर्यसन्धिनिर्मोचनसूत्रे आर्यावलोकितेश्वरपरिपृच्छापरिवर्तेऽपि आर्यावलोकितेश्वरो भगवन्तमपृच्छत्—"एतासु भूमिषु भगवन्, कति समोहा: कति च दौष्ठुल्यानि विपक्षा भवन्ति? भगवानाह—द्वाविंशतिः अवलोकितेश्वर, समोहाः एकादश च दौष्ठुल्यानि विपक्षा भवन्ति"। सुवणप्रभाससूत्रेऽपि तथैवोक्तम्। तत्र प्रतिभूमि द्वौ द्वौ समोहौ समुदाचरितज्ञेयावरणम्, एकैकं च दौष्ठुल्यं ज्ञेयावरणबीजमिति ज्ञेयम्।

(४) बोधिसत्त्वानां प्रभेदः

प्रथमतो बोधिसत्त्वाना द्वौ भेदौ भवतः, यथा—कामभूम्याश्रितो बोधिसत्त्व. रूपभूम्याश्रितबोधिसत्त्वश्च, अरूपधातौ बोधिसत्त्वा न भवन्ति, यतो हि तत्र पुद्गलाना परस्परं विषयविषयिभावाभावात् परार्थक्रियाया नास्त्यवकाश। अत: बोधिसत्त्वेन अरूपधातौ जन्मोपादान न कर्त्तव्यम्, यतो हि तत्र जन्मोपादानेन बोधिगुणाना पारमिताना च हानिर्भवति। यथोक्तं रत्नगुणसचयगाथायाम्—

अन्यत्र सत्त्वपरिपाचन क्षेत्रशोधी
परिपूरणार्थं इमि पारमिता महात्मा।
आरूप्यधातुउपपत्ति न प्रार्थयन्ती
यत्रेह बोधिगुणपारमितान हानि॥

(द्र०—महायानसूत्रसग्रहे, रत्नगुण०, पृ० ३६०)

कामभूम्याश्रितबोधिसत्त्वस्यापि सुगतिभूम्याश्रितो बोधिसत्त्व, दुर्गतिभूम्याश्रितश्च बोधिसत्त्व इति भेदद्वयम्।

सुगतिभूम्याश्रितस्यापि मनुष्यगत्याश्रितो बोधिसत्त्व, कामदेवाश्रितश्च बोधिसत्त्व इति भेदद्वयम्। बोधिसत्त्वश्च कदाचन शक्ररूपेणापि प्रादुर्भवति, अतः कामदेवाश्रितो बोधिसत्त्वो भवतीति नासिद्धम्।

मनुष्यगत्याश्रितस्यापि द्वौ भेदौ भवतः, यथा—गृहस्थो बोधिसत्त्व, प्रव्रजितश्च बोधिसत्त्व इति। महायानसूत्रालङ्कारे कथितं यत् गृहिणश्चक्रवर्तिनश्च बोधिसत्त्वाः सर्वजन्मसु सत्त्वार्थं कुर्वन्ति। प्रव्रजितश्च बोधिसत्त्व गृहस्थात्

बोधिसत्त्वात् श्रेष्ठो भवति, यतो हि प्रव्रज्यापाक्षिको बोधिसत्त्वः अप्रमेयैः गुणैः समन्वागतो भवति। यथा—

बोधिसत्त्वा हि सततं भवन्तश्चक्रवर्तिनः।
प्रकुर्वन्ति हि सत्त्वार्थं गृहिणः सर्वजन्मसु॥

आदानलब्धा प्रव्रज्या धर्मतोपगता परा।
निर्दशिका च प्रव्रज्या धीमता सर्वजन्मसु॥

अप्रमेयैर्गुणैर्युक्तः पक्षः प्रव्रजितस्य तु।
गृहिणो बोधिसत्त्वाद्धि यतिस्तस्माद् विशिष्यते॥

(द्र०—महायानसूत्रालङ्कारे २१ ३-५ का पृ० १६८)

अन्येऽपि बोधिसत्त्वानामनेके भेदा भवन्ति, यथा—पृथग्जनबोधिसत्त्वः आर्यबोधिसत्त्वश्च।

पृथग्जनबोधिसत्त्वस्यापि सम्भारमार्गीयो बोधिसत्त्व प्रयोगमार्गीयो बोधिसत्त्वश्चेति द्वौ भेदौ।

आर्यबोधिसत्त्वस्य भूमिभेदेन दश भेदा भवन्ति। प्रथमायां भूमौ पुद्गलधर्मदृष्टिप्रतिपक्षलाभात् विशुद्धदृष्टि बोधिसत्त्वो भवति। द्वितीयायां सूक्ष्मापत्तिस्खलितसमुदाचारस्यापि अभावात् सुविशुद्धशील.। तृतीयायां अच्युतध्यानसमाधिलाभात् समाहितो भवति। चतुर्थ्यां पुनः सूत्रादिधर्मनानात्वमानस्य विभूतत्वात् धर्मविभूतमान'। पञ्चम्यां दशभिः चित्ताशयविशुद्धिसमताभि' सर्वसन्तानसमताप्रवेशात् सन्तानभेदे निर्माण (मानरहितः)। षष्ठ्यां प्रतीत्यसमुत्पादतथताबहुलविहारितया संक्लेशव्यवदानभेदे निर्माण', प्रकृतिविशुद्धितामुपादाय कृष्णशुक्लपक्षाभ्यां तथतायां संक्लेशव्यवदानादर्शनात्। सप्तम्यां निर्निमित्तविहारसामर्थ्यात् प्रतिक्षण सप्तत्रिंशद्बोधिपक्षभावनात् एकचित्तक्षणलब्धबुद्धि'। अष्टम्यां अनाभोगनिर्निमित्तविहारित्वात् उपेक्षक क्षेत्रविशोधकश्च। नवम्यां भूमौ सत्त्वपरिपाककुशल। दशम्यां पुनर्भूमौ बोधिसत्त्वो महर्द्धिकश्च व्यवस्थाप्यते महाभिज्ञालाभात् सम्पूर्णधर्मकायश्च अप्रमाणसमाधिधारणीमुखस्फुरणात्,

आश्रयस्य निदर्शने च शक्तो भवति तुषितभवनवासादिनिर्माणनिदर्शनात्, अभिषिक्तश्च बुद्धत्वे सर्वबुद्धेभ्यस्तत्राभिषेकलाभात्। यथोक्तम्—

विशुद्धदृष्टिः सुविशुद्धशीलः
समाहितो धर्मविभूतमानः।
सन्तानसंक्लेशविशुद्धि - भेदे
निर्माण एकक्षणलब्धबुद्धिः॥
उपेक्षकः क्षेत्रविशोधकश्च
स्यात् सत्त्वपाके कुशलो महर्द्धिः।
सम्पूर्णकायश्च निदर्शने च
शक्तोऽभिषिक्तः खलु बोधिसत्त्वः॥

(द्र०—महा० सूत्र० २१ : १५-१६ का० एवं तद्वृत्तौ पृ० १७०)

(५) बोधिसत्त्वपर्यायाः

बोधिसत्त्वः महासत्त्व धीमानित्यादयः सामान्येन षोडश पर्याया महायानसूत्रालङ्कारे निर्दिष्टाः। यथा—

बोधिसत्त्वो महासत्त्वो धीमाश्चैवोत्तमद्युतिः।
जिनपुत्रो जिनाधारो विजेताथ जिनाङ्कुरः॥
विक्रान्तः परमार्थश्च सार्थवाहो महायशाः।
कृपालुश्च महापुण्य ईश्वरो धार्मिकस्तथा॥

(द्र०—महा० सूत्रा० गुणाधिकारे १९ : ७३-७४ का० पृ० १६६)

(६) बोधिसत्त्वलिङ्गानि—

पचविधानि बोधिसत्त्वस्य लिङ्गानि भवन्ति, यथा—अनुकम्पा प्रथम लिङ्ग बोधिचित्तेन सत्त्वपरिग्रहार्थम्, द्वितीयं प्रियाख्यान सत्त्वानां बुद्धशासनाधिमुक्तिलाभार्थम्, तृतीयं धीरता दुष्करचर्यादिभिः अपरिखेदार्थम्, चतुर्थं मुक्तहस्तता करुणया सत्त्वोद्धरणार्थम्, पचम गम्भीरसन्धिनिर्मोक्षण सत्त्वेषु धर्मावबोधार्थं गम्भीरसूत्रव्याख्यानम्। यथोक्तम्—

अनुकम्पा प्रियाख्यानं धीरता मुक्तहस्तता ।
गम्भीरसन्धिनिर्मोक्षो लिङ्गान्येतानि धीमताम् ॥
परिग्रहेऽधिमुक्त्याशावखेदे द्वयसंग्रहे ।
आशयाच्च प्रयोगाच्च विज्ञेयं लिङ्गपंचकम् ॥

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ · १-२ का० पृ १६६)

(७) भूमिप्रविष्टस्य लिङ्गानि स्वप्नलिङ्गानि च

(क) भूमि-विष्टस्य लिङ्गानि

भूमिप्रविष्टस्य बोधिसत्त्वस्य दशविध लिङ्ग सर्वासु भूमिषु वेदितव्यम्, यथा—या भूमि प्रविष्टस्तत्र सालोको या न प्रविष्टः तत्राधिमुक्तिरिति एक-लिङ्गम । अलीनत्वं परमोदारगम्भीरेषु धर्मेषु । अदीनत्व दुष्करचर्यासु । अपर-प्रत्ययत्व स्वस्या भूमौ । सर्वभूमिप्रतिवेधश्च तदभिनिर्हारकौशल्यत । सर्वसत्त्वेषु आत्मसमचित्तता । अनेयता वर्णावर्णशब्दाभ्या (मारस्य) । अननुनयश्चक्रवर्ती-त्वादिसम्पत्तिषु । उपायकौशलमनुपलम्भ तस्य बुद्धत्वोपायज्ञानात् । बुद्धपर्षन्मण्ड-लेषु चोत्पत्ति. सर्वकालमिति ।

(द्र०—महा० सूत्रा० २१ · २७-२८ क० तद्वृत्तौ च पृ० १७२)

(ख) भूमिप्रविष्टस्य स्वप्नलिङ्गानि

प्रथमभूमिप्राप्त्यवस्थाया बोधिसत्त्व. स्वप्ने त्रिसाहस्रलोकधातु अनेकसहस्र कोटिनिधिभिः परिपूर्ण पश्यति । द्वितीयभूमिप्राप्त्यवस्थाया त्रिसाहस्रलोकधातु कोटिमहस्ररत्नै समलकृतं करतलगतमिव पश्यति । तृतीयभूमे प्राप्त्यवस्थाया आत्मान महासन्नाहसन्नद्ध विविधानेकसुदृढास्त्रशस्त्रसुसज्जित परपक्षीयाश्च विनाशयन्त पश्यति । चतुर्थभूमिप्राप्त्यवस्थाया चतुर्दिगुत्थितमहावातवेगै महाभूमौ अवकिरन्ति नानाविधपुष्पाणि अवलोकयति । पचमभूमिप्राप्त्यवस्थायां सर्वा-लङ्काराभूषणविभूषिता स्त्रिय चम्पकपुष्पमालाग्रथितशिरस्का पश्यति । षष्ठभूमि-प्राप्त्यवस्थाया चतुर्दिक्षु सोपानपङ्क्तिसम्बद्धे सुवर्णवालुकावकीर्णे कुमुदोत्पलपुण्डरी-कादिविविधकुसुमकुसुमलासमच्छन्ने निर्मलप्रासादाद्यष्टाङ्गपरिपूर्णे महासरोवरे क्रीडन्तमात्मान व्यवलोकयति । सप्तमभूमिप्राप्त्यवस्थाया उभयतः महानरक-प्रपातमध्ये स्थितमपि आघातरहित परिखेदरहित मुक्तमात्मान विलोकयते । अष्टम-

भूमिप्राप्त्यवस्थाया क्षुद्रहिंस्रजन्तुत्रासकान् व्याघ्रकेशरिसिंहमृगराजान् स्वभुजोपरि स्थितान् पश्यति। नवमभूमिप्राप्त्यवस्थाया कोटिसहस्रस्वजनपरिजनैः परिवृतमात्मान चक्रवर्तिराजरूपेण पश्यति। दशमभूमिप्राप्तिलिङ्गे स्वप्ने बोधिसत्त्वः कोटिसहस्रब्रह्मादिभिः परिवृत तथागतकाय व्यवलोकयति।

(तु०—सुवर्णप्रभाससूत्रे स्वप्नपरिदर्श पृ० .०)

(८) दशम्या भूमौ महार्षिरभिषेकनियमः

अस्मिन् विषये आभासद्वारा कर्मणा सिद्धि', अर्चनाद्वारा चाभिषेकप्राप्तिरिति द्वय ज्ञातव्यम्।

तत्र आभासद्वारा कर्मसिद्धौ भाजनपरिशुद्धिः, सत्त्वपरिशुद्धिः कर्मसिद्धिश्चेति त्रीणि प्रतिपाद्यानि भवन्ति।

अर्चनया अभिषेकप्राप्तौ च अर्चनाया. अभिषेकस्य च स्वरूप प्रतिपाद्यते।

(२) फलभूमिः (बुद्धभूमिः)

अत्र लक्षण भेदः अवधिश्चेति त्रीणि ज्ञातव्यानीति निरूप्यन्ते।

(क) लक्षणम्

सम्पूर्णगुणानामाधारभूतत्वे सति पर्यन्ताभिसमयत्व बुद्धभूमेर्लक्षणम्। समन्तप्रभाभूमिः पर्यन्तज्ञान सर्वज्ञज्ञान ज्ञानधर्मकाय इतीमे समानार्थकाः शब्दाः।

(ख) भेदः

विस्तरेणास्याः चतुश्चत्वारिंशदुत्तरशतप्रभेदा भवन्ति। वर्गभेदेनैकविंशतिः। स्वरूपतश्च धर्मधातुविशुद्धज्ञान आदर्शज्ञान समताज्ञान प्रतिसंविज्ज्ञान क्रियाप्रतिपत्तिज्ञानमिति पञ्च। संक्षेपेण इमे पञ्च भेदाश्चरमेषु चतुर्षु संगृहीता भवन्ति। पुनश्च सक्षेप इष्टे बुद्धस्य समाहितज्ञान पृष्ठलब्धज्ञानमिति द्वयोर्ज्ञानयोरेतेषामन्तर्भावो भवति। अथवा—यथावज्ज्ञान यावज्ज्ञानमिति द्वयो। अथवा—ज्ञेयाकारज्ञानं हेतुफलाकारज्ञानमिति द्वयो.। अथवा—बुद्धज्ञान बुद्धकरणेति द्वयो।

महाबोधिः अनुत्तरबोधिः सम्यक्सम्बोधिः फलधर्मकाय बुद्धकाय' बुद्धत्व क्षीणास्रवत्व सम्पूर्णगुणवत्त्वमिति पर्यायवाचिनो भवन्ति। व्यव्यावृत्त्या नेमानि सर्वाणि भिन्नानीति।

(ग) अवधिः

बुद्धश्च बुद्धभूमावेव भवतीति ।

पञ्चानां मार्गाणामुपसंहारः

(१) सम्भारमार्गः

अस्मिन् सम्भारमार्गस्य निरूपणावसरेऽत्र लक्षणम्, भेदः, पर्यायाः, निर्वचनम्, अवधिश्चेति पञ्च निर्देष्टव्यानि क्रमशः प्रतिपाद्यन्ते ।

(क) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् सम्यङ् निर्याणात् समुत्पन्नं धर्माभिसमयजातीयप्रभेद ज्ञान सम्भारमार्ग इति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

आश्रयदृष्ट्याऽस्य सम्भारमार्गस्य त्रयो भवन्ति भेदाः । तथा हि—श्रावकसम्भारमार्ग, प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्ग, महायानसम्भारमार्गश्चेति ।

श्रावकसम्भारमार्गेण सह पार्थग्जनिकज्ञानस्य व्याप्तिर्भवति । यतो हि श्रावकसम्भारमार्गे स्थितः श्रावकः पृथग्जन एव भवति । प्रत्येकबुद्ध–महायानसम्भारमार्गयोस्तु पार्थग्जनिक लोकोत्तर चेत्युभे ज्ञाने संगृहीते भवत. । सम्भारमार्गीयप्रत्येकबुद्धत्वस्य आर्यपुद्गलत्वस्य चेत्युभयोः समानाधिकरणक. पुद्गलः समुपलभ्यते । अर्थात् एवविधः पुद्गलोऽपि सम्भवेत्, यः सम्भारमार्गीयः सन् आर्योऽपि स्यात् । एवमेव सम्भारमार्गीयबोधिसत्त्वत्वस्य अर्हत्त्वस्य च आधारभूतः पुद्गलोऽपि सम्भवति । अर्थात् एवविध पुद्गलः सम्भवेत्, य. सम्भारमार्गीयो बोधिसत्त्व. सन् अर्हन्नपि स्यात् । किन्तु यः प्रत्येकबुद्धसम्भारमार्गे स्थितः, स कदापि अर्हन् न भवति । अर्थात् सम्भारमार्गीयप्रत्येकबुद्धत्वेन सह अर्हत्त्वस्य व्याप्तिर्नास्त्येव ।

(ग) पर्यायाः

सम्भारमार्गः, धर्माभिसमय, मोक्षभागीयः, आदिकर्मिकभूमिः इत्येते पर्यायाः ।

(घ) निर्वचनम्

बोधिमधिगन्तु सम्भारभूतत्वात् 'सम्भारमार्गः'। मोक्षमधिगन्तु सर्वप्रथमतया मार्गत्वात् 'धर्माभिसमयः'। मोक्षे हितत्वात् मोक्षे भागित्वात् 'मोक्षभागीयः'। मार्गप्रवेशस्य आदिमावस्थात्वात् 'आदिकर्मिकभूमि' रिति।

बुद्धिवैशिष्ट्यम्

सम्भारमार्गीयाया बुद्धेरनेके प्रकारा भवन्ति, यथा—सम्भारमार्गीयपुद्गलसन्ततिस्थं शिक्षात्रयम्, प्रज्ञात्रयम्, अष्टौ ध्यानसमापत्तयः, मैत्र्यादिचतुरप्रमाणानि, षड् अभिज्ञाः, पञ्च चक्षूंषि, प्रत्यक्ष प्रमाणम्, अनुमान प्रमाणम्, गृहीतग्राहि ज्ञानम्, विपर्ययज्ञानमित्यादयः प्रकारविशेषाः।

(ङ) अवधिः

लाक्षणिकनिर्याणचित्तस्य अनुभवप्राप्तिमारभ्य प्रयोगमार्गस्य पूर्वावस्थाप्राप्ति यावत् सम्भारमार्गस्य सीमा भवति।

लाक्षणिकनिर्याणचित्तस्य अनुभवप्राप्तिः, सम्भारमार्गप्रवेशः, सम्भारमार्गप्राप्तिरिति सर्वं समानकालिकं भवति।

२. प्रयोगमार्गः

अस्य प्रयोगमार्गस्य निरूपणावसरे लक्षणम्, भेदः, पर्यायाः, निर्वचनम्, अवधिश्चेति पञ्च ज्ञातव्यानि क्रमशो निरुच्यन्ते।

(क) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् सम्भारमार्गात् समुत्पद्यमान अर्थाभिसमयजातीयप्रभेदं ज्ञानमेव प्रयोगमार्ग इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

आश्रयदृष्ट्या अस्य त्रयो भेदा भवन्ति। तथा हि—१. श्रावकप्रयोगमार्गः २. प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्ग, ३. महायानप्रयोगमार्ग इति।

अस्य भेदस्य कारणं तु सम्भारमार्गस्य भेदनिरूपणावसरे यथा प्रतिपादित तथैव ज्ञातव्यमिति नात्र वीप्साभयेन पुनर्विपञ्च्यते।

स्वभावत. प्रयोगमार्गस्य चत्वारो भेदा भवन्ति, यथा—ऊष्मा, मूर्धा, क्षान्ति', अग्रधर्मश्चेति ।

एतेषु चतुर्षु प्रतिस्वम् अवस्थाद्वय भवति, यथा—समाहितावस्था, पृष्ठलब्धावस्था चेति ।

हैनयानिकप्रयोगमार्गस्य ये प्रथमास्त्रयो भेदा:, तेषु प्रतिस्व मृदु-मध्याधिमात्रभेदेन त्रयो भेदा भवन्ति । चतुर्थस्य अग्रधर्माख्यप्रयोगमार्गस्य त्रयो भेदा न भवन्ति । यतो हि तेन मह अन्तिमस्य एकक्षणस्यैव व्याप्तिर्भवति । यथोक्तम् अभिधर्मसमुच्चये—

"तत्र त्रिमात्रनिर्वेधभागीयो लौकिकाग्रधर्मं स्थापयित्वा, लौकिकाग्रधर्म: प्रकृत्यैव क्षणिक: अप्रावन्धिक तज्जन्मकालिक: अभिसमयं समापद्यमानोऽपूर्वावस्थ· मृदुमध्याधिमात्रमोक्षभागीयेभ्यो निर्वेधभागीयेभ्यश्च परिहीयते ।"

(द्र०—अभिधर्मसमुच्चय , पृ० ८८) ।

माहायानिकस्य प्रयोगमार्गस्य तु चतुर्ष्वपि भेदेषु प्रतिस्व त्रयो भेदा भवन्ति । अयमेव च माहायानिकप्रयोगमार्गस्य श्रावकीयप्रयोगमार्गेभ्य। प्रत्येकबुद्धप्रयोगमार्गेभ्यश्च विशेषो भवति । यथोक्तम् अभिसमयालङ्कारे—

श्रावकेभ्य. सखड्गेभ्यो बोधिसत्त्वस्य तायिनः ।
मृदुमध्याधिमात्राणामूष्मादीना विशिष्टता ॥

(द्र०—अभिसमयालङ्कारे १ : २७ का०)

(ग) पर्याया

प्रयोगमार्ग , अर्थाभिसमय , निर्वेधभागीय , निर्वेधाङ्गमित्यादय. पर्यायवाचिन ।

(घ) निर्वचनम्

सम्यक्साक्षात्कारिणि दर्शनमार्गे योजयतीति 'प्रयोगमार्ग'। नैरात्म्यतत्त्वस्य अर्थसामान्यविषया अवबोधकत्वात् 'अर्थाभिसमय'। निश्चितो वेधो निर्वेध आर्यमार्ग , तेन विचिकित्साप्रहाणात् सत्याना च विभजनात् तस्य भागो दर्शनमार्गैकदेश , तस्यावाहकत्वेन हितत्वात् 'निर्वेधभागीय'। तस्य निर्वेधस्य दर्शनमार्गस्याङ्गत्वात् 'निर्वेधाङ्गम्' इति ।

क्लेशेन्धनदहनस्य निर्विकल्पज्ञानाग्ने आर्यमार्गाग्नेर्वा पूर्वरूपत्वात् 'ऊष्मा प्रयोगमार्ग'। मिथ्यादृष्ट्यादीनां प्रहायकेषु चलकुशलमूलेषु मूर्धत्वाद् 'मूर्धा प्रयोगमार्ग'। कर्मक्लेशवशतया अपायगतिषु जन्मनो निरोधे, सुगतिष्वेव च जन्मप्रदाने अत्यर्थ क्षमणात् 'क्षान्ति. प्रयोगमार्ग'। लौकिकश्चासौ अग्रधर्मश्चेति सर्वलौकिकश्रेष्ठत्वात् 'अग्रधर्म प्रयोगमार्ग'।

बुद्धिवैशिष्ट्यम्

प्रयोगमार्गीयाया बुद्धे: प्रकारा अनेके भवन्ति। ते तु यथा सम्भारमार्गनिरूपणावसरे व्याख्यातास्तथैव ज्ञातव्या:। यतो हि तयो: सम्भार-प्रयोगमार्गयो नास्त्यस्मिन् विषये वैशिष्ट्यम्। अभिधर्मसमुच्चयेऽप्युक्तम्—

यःसम्भारमार्गः स प्रयोगमार्गः

(द्र०—अभिधर्मसमुच्चये, पृ० ६५)

(ङ) अवधि:

श्रावकसम्भारमार्गसमाप्त्यनन्तर महायानदर्शनमार्गस्य प्राप्तिं यावत् प्रयोगमार्गस्यावधिरिति।

३. दर्शनमार्ग:

अस्य दर्शनमार्गस्य सम्यक् प्रतिपत्तये तस्य लक्षणम्, भेद:, पर्याया:, निर्वचनम्, अवधिश्चेति पञ्च विशेषतो ज्ञातव्यानीति क्रमशो निरूप्यन्ते।

(क) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् निष्पन्नप्रयोगमार्गादनन्तर समुत्पद्यमान सत्याभिसमयजातीयप्रभेद आर्यसन्ततिस्थज्ञानं दर्शनमार्ग इति लक्षणम्।

(ख) भेद:

आश्रयपुद्गलदृष्ट्या त्रयोऽस्य भेदा भवन्ति। तथा हि— श्रावकदर्शनमार्ग, प्रत्येकबुद्धदर्शनमार्ग:, महायानदर्शनमार्गश्चेति।

एतेषु त्रिषु एकैकस्य अवस्थाद्वय भवति, यथा—समाहितावस्था पृष्ठलब्धावस्था चेति।

एतयोरवस्थयोर्भेदा यथा भवन्ति, तथा पूर्वमुक्ता अतो नात्र निरूप्यन्ते ।

अपि च—अन्यप्रकारेणापि दर्शनमार्गो द्विविधो भवति, यथा—रत्नाभिसमयः असमुदाचाराभिसमयश्चेति । यथोक्तमभिधर्मसमुच्चये—

"रत्नाभिसमय. कतम ? बुद्धेऽवेत्य प्रसादः, धर्मेऽवेत्य प्रसादः, सघेऽवेत्य प्रसाद ।

असमुदाचाराभिसमय. कतम ? अकारणसवरलाभात् शिक्षागतस्य यदात्मनो नरकक्षय तिर्यग्योनिक्षय प्रेतयोनिक्षय अवाङ्पतनदुर्गतिक्षय इति । न पुनरुत्पादाय तद् दुर्गतिकर्म दुर्गतिविपाकोऽभिनिर्वर्तते ।"

(द्र०—अभि० समु० प्राप्तिपरिच्छदे, पृ० ६३ ।)

(ग) पर्याया.

दर्शनमार्ग सत्याभिसमय. (तत्त्वाभिसमय), निर्मल धर्मचक्षु, प्राथमक्षणिक लोकोत्तर ज्ञानम्, नवोदितमुत्तमम् आर्यज्ञान चेति पर्यायवाचिन. ।

(घ) निर्वचनम्

चतुरार्यसत्यं महाविसवदतीति 'दर्शनमार्ग' । आर्यसत्याना साक्षात्कार्यभिसमयत्वात् 'सत्याभिसमयः' । धर्मेषु विरजस्कविशुद्धज्ञानत्वात् 'निर्मलं धर्मचक्षु.' । प्राथमक्षणिकानास्रवज्ञानत्वात् 'प्रथमक्षणिक लोकोत्तरज्ञानम्' । नवोदिते सति उत्तमार्यज्ञानत्वात् 'नवोदितमुत्तमम् आर्यज्ञानम्' इति ।

(ङ) अवधि

श्रावकीयप्रयोगमार्गस्य समाप्त्यनन्तर यावत् माहायानीयो भावनामार्गो नाधिगम्यते, तावत् दर्शनमार्गस्य सीमा भवतीति ।

आनन्तर्यदर्शनमार्ग विमुक्तिदर्शनमार्गश्च परस्परमविरुद्धौ । यतो हि दर्शनमार्गस्य प्रथमक्षणाद् ऊर्ध्वं द्वितीयादयः सर्वे क्षणा आनन्तर्यदर्शनमार्गा अपि विमुक्तिदर्शनमार्गा अपि (उभये) भवन्ति । एवविधा विमुक्तिदर्शनमार्गा आनन्तर्यदर्शनमार्ग साक्षादुपादाय उत्पद्यन्ते । परन्तु आनन्तर्यदर्शनमार्ग दर्शनमार्गस्य अष्टौ ज्ञानानि न परस्पर विरुद्धानि । तथैव समाहितदर्शनमार्ग पृष्ठलब्धदर्शनमार्गश्च परस्पर विरुद्धौ भवतः ।

४. भावनामार्गः

भावनामार्गस्यास्य सम्यक् प्रतिपादनार्थं तस्य लक्षणम्, भेदः, पर्याया, निर्वचनम्, अवधिश्चेति पञ्च ज्ञातव्यानि भवन्ति। तानीह क्रमशो निरूप्यन्ते।

(क) लक्षणम्

स्वोपादानकारणात् दर्शनमार्गात् समुत्पद्यमान अन्वभिसमय (पृष्ठाभिसमय)-जातीयप्रभेद आर्यसन्ततिस्थ ज्ञान भावनामार्ग इति लक्षणम्।

(ख) भेद

आश्रयपुद्गलदृष्ट्या त्रयोऽस्य भेदा भवन्ति। तथा हि—श्रावकभावनामार्ग, प्रत्येकबुद्धभावनामार्ग, महायानभावनामार्गश्च।

स्वभावतोऽस्य द्वौ भेदौ, यथा—समाहितो भावनामार्ग, पृष्ठलब्धो भावनामार्गश्चेति।

माहायानिकस्य भावनामार्गस्य तु सास्रवो भावनामार्गः, अनास्रवो भावनामार्गश्चेति द्वौ भेदौ भवत.। तयोरिह निरूपण यथायथ विधीयते।

सास्रवो भावनामार्गः

अस्य लक्षणम्, भेद, अवधिश्च प्रतिपाद्यन्ते।

(क) लक्षणम्

माहायानिकभावनामार्गत्वे सति शब्दार्थसंसर्गयोग्यकल्पनात्मकत्व सास्रव-भावनामार्गत्वमिति लक्षणम्।

(ख) भेदः

अस्य सास्रवभावनामार्गस्य त्रयो भेदा भवन्ति, तथा हि--अधिमुक्ति-भावनामार्ग., परिणामनाभावनामार्ग., अनुमोदनाभावनामार्गश्चेति।

१. अधिमुक्तिभावनामार्गः

अस्यापि लक्षणम्, भेदः, अवधिश्चेति त्रीण्यत्र सुस्पष्टमभिधीयन्ते।

(क) लक्षणम्

स्वार्थ-स्वपरार्थ-परार्थाकरभूताया जिनजनन्याम् अभिसम्प्रत्ययवशेन व्यवस्थायिनो माहायानिकोऽन्वभिसमयजातीयप्रभेदोऽधिमुक्तिभावनामार्गः सविकल्प इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

स्वार्था स्वपरार्था परार्था चेति मूलभेदेन अधिमुक्तिस्त्रिविधा। त्रिविधाऽपि सती मृदु-मध्याधिमात्रभेदेन प्रत्येकं भेदात् त्रिभिस्त्रिकैर्नवधा भवति। तथा हि—मृद्वी मध्याधिमात्रा च स्वार्थाधिमुक्तिः, तथैव स्वपरार्थाधिमुक्तिः, परार्थाधिमुक्तिश्चेति। एवमेषाऽपि नवप्रकाराऽधिमुक्तिः मृदुमृद्वादित्रिप्रकारभेदेन प्रतिस्वं विभिद्यमाना नवभिस्त्रिभिः सप्तविंशतिप्रकारा भवति। तद्यथा—मृदुमृदुः, मृदुमध्यः, मृद्वधिमात्रः; मध्यमृदुः, मध्यमध्यः, मध्याधिमात्रः, अधिमात्रमृदुः, अधिमात्रमध्यः, अधिमात्राधिमात्र इति स्वार्थाधिमुक्तेर्नवप्रकाराः। तथैव स्वपरार्थाधिमुक्तेः परार्थाधिमुक्तेश्चापि नव-नव प्रकारा वेदितव्याः।

(ग) अवधिः

एतेषु स्वार्थ-स्वपरार्थ-परार्थाख्येषु त्रिषु अधिमुक्तिभावनामार्गेषु प्रथमः प्राधान्येन अशुद्धासु सप्तसु भूमिषु भवति। द्वितीयः प्राधान्येन अष्टम्या नवम्या च द्वयोर्भूम्योरुत्पद्यते। तृतीयश्च प्रमुखतो दशम्यां भूमावधिगम्यत इति। सामान्येन एतेषां दशस्वपि भूमिषु अवधिर्भवतीति ज्ञेयम्।

२. परिणामनाभावनामार्गः

(क) लक्षणम्

यः सास्रवो माहायानिको भावनामार्गः स्व-परकुशलपुण्यक्रियावस्तु अनुत्तरायां सम्यक्सम्बोधौ परिणामयति, स अन्वभिसमय (पृष्ठाभिसमय)—जातीयप्रभेदः आगमनिर्देशोऽधिगमः परिणामनाभावनामार्गः सविकल्प इति लक्षणम्।

(ख) भेदः

अस्य द्वादश भेदा भवन्ति। तथा हि—विशेषपरिणामनामनस्कारः, अनुत्तरभावाकारपरिणामनामनस्कारः, अविपर्यासलक्षणपरिणामनामनस्कारः, विविक्तपरिणामनामनस्कारः, बुद्धपुण्योपचयस्वभावानुस्मृतिपरिणामनामनस्कारः, उपाय-

कौशलपरिणामनामनस्कारः, अनिमित्तपरिणामनामनस्कारः, बुद्धानुज्ञातपरिणामनामनस्कारः, त्रैधातुकापर्यापन्नपरिणामनामनस्कारः, महापुण्योदयात्मको मृदुपरिणामनामनस्कारः, महापुण्योदयात्मको मध्यपरिणामनामनस्कार, महापुण्योदयात्मकोऽधिमात्रपरिणामनामनस्कारश्चेति द्वादश भेदा भवन्ति।

त्रैकालिकानि स्व-परकुशलमूलानि अनुत्तरसम्यक्सम्बोधौ परिणामनीयानि द्रव्याणि भवन्ति। भावनामार्गीयस्य बोधिसत्त्वस्य चित्त तेपा स्व-परकुशलानाम् अनुत्तरायां बोधौ परिणामक भवति। सम्यक्सम्बुद्धा ऊर्ध्वभूमिस्थिताश्च बोधिसत्त्वाः शैघ्र्येण तथाविधपरिणामनाकृत्यसम्पादका अधिष्ठायका। आत्मन परेपा च इष्टार्थसिद्धिः तस्याः परिणामनाया प्रयोजनम्। परिणामिताना कुशलमूलानाम् अक्षयत्वम्, उत्तरोत्तरा च तेपा वृद्धि परिणामनाया अनुशसा। यथोक्त ग्यल्-छब्-जे पण्डितेन भोटदेशीयविदुषा स्वकीये पारमितामार्गनिर्देशे—

"श्रुत-चिन्ता-भावनादिभि. सचितानां, नमनपूजनादिभिर्वा सचिताना सर्वेषां कुशलानाम् अक्षयत्वम्, तेपा चोत्तरोत्तर वर्धनमेव परिणामनाया कृत्यम्।"

(संस्कृतछाया)

"बोधिसत्त्वीयोपायकौशलप्रणिधानाभ्यां गृहीतस्य अल्पतरस्यापि कुशलस्य (पुण्यस्य) फल सुमहत्तर भवति, क्षयशीलस्यापि फल अक्षयमुपजायत"—इति बुद्धादिभिः प्रशसिताया त्रैयध्विककुशलमूलाना प्रणिधानद्वारा परिणामनाया को बुद्धिमान् पण्डितजातीय प्रयत्न न कुर्यात्।

यथोक्तं सागरमतिपरिपृच्छायाम्—

"यथा विशाले समुद्रे पतित एकोऽपि उदविन्दु आसमुद्रमक्षीण भवति, तथैव अनुत्तराया सम्यक्सम्बोधौ परिणामित कुशलमूलं आबोधि अक्षीण भवति।"

(संस्कृतछाया)

आर्यप्रज्ञापारमितायामपि—

"अस्य सुभूते, अनुमोदनासहगतस्य पुण्यक्रियावस्तुनोऽसौ पूर्वक औपलम्भिकाना बोधिसत्त्वाना चतुर्ध्यानमय. पुण्याभिसस्कार शततमीमपि कला नोपैति, यावदुपनिपदमपि न क्षमते। अयमेव नयः परिणामनायामुक्त।"

(द्र०—शिक्षासमुच्चयः, पृ० १६७)

यथोक्तमार्यरत्नकरण्डकसूत्रे--

"तद्यथापि नाम मञ्जुश्रीर्नानागन्धवृक्षाश्च चतुर्धातुसंगृहीता विवर्धन्ते, एवमेव मञ्जुश्रीर्नानासम्भारोपचितं बोधिसत्त्वस्य कुशलमूलं बोधिचित्तसंगृहीतं सर्वज्ञतापरिणामितं विवर्धते ।"

(द्र०—शिक्षासमुच्चये उद्धृत, पृ० १६०)

परिणामितं कुशलमूलं न कदापि क्षीणं भवतीति यदुक्तं तत् 'क्रोधः सर्वाणि कल्पोपचितानि कुशलमूलानि निर्दहती' ति मध्यमकावतारबोधिचर्यावतारवचनेन कथं न विरुध्यत इति ? तथा हि—

सर्वमेतत्सुचरितं दानं सुगतपूजनम् ।
कृतं कल्पसहस्रैर्यत् प्रतिघः प्रतिहन्ति तत् ॥

(द्र०—बोधिचर्या० ६ १ तथा मध्यमकावतारे तृतीयपरिच्छेद)

समाधीयते -

प्रयोगमार्गस्थितो बोधिसत्त्वो यदि सम्भारमार्गस्थितं बोधिसत्त्वमभिक्रुध्यति, तदा स कल्पशतोपचितं कुशलं प्रतिहन्तीति मध्यमकावताराशयः।

सम्भारमार्गस्थितो बोधिसत्त्वो यदि प्रयोगमार्गस्थिताय बोधिसत्त्वाय क्रुध्यति, तदा स शीलसंवरसमादानप्रभृतं दानत्रिरत्नपूजनादिकं अनेकैः कल्पसहस्रैरुपार्जितं सर्वं सुचरितं वह्निकण इव तृणसंघातं क्षणेन निर्दहतीति बोधिचर्यावताराशयः ।

सम्भारमार्गीयः प्रयोगमार्गीयो वा बोधिसत्त्वो यदि आर्यबोधिसत्त्वं प्रति, मार्गाप्रविष्टो यदि मार्गप्रविष्टं बोधिसत्त्वं प्रति, मार्गप्रविष्टा अपि यदि परस्परं क्रुध्यन्ति तदा कियतां केषां च कुशलमूलानां समुच्छेदं करोतीति नायं पृथग्जनमतिगोचरो विषयः, अपि तु अचिन्त्य एव तेषाम् ।

प्रतिघेन केषां कुशलानां कीदृशी हानिर्भवति ?

तान्येव कुशलमूलानि प्रतिघेन प्रतिहन्यन्ते, यानि शून्यताविषयिण्या प्रज्ञया असंगृहीतानि भवन्ति । शून्यताविषयकप्रज्ञया गृहीतानि तु न प्रतिघप्रहेयाणि, तासां सामर्थ्यं तेषां प्रहाणे प्रतिघस्य (क्रोधस्य) इति । यतो हि शून्यताविषयिणी

प्रज्ञा सर्वावरणाना प्रतिपक्षभूतेति प्रसिद्धा। सुखविपाकप्रदाने कुशलमूलानां यत्सामर्थ्यं, तदेव क्रोधेन प्रहीयते। अर्थात् प्रतिघवशात् कुशलानि आत्मनः सुखविपाकस्य प्रदाने असमर्थानि जायन्ते, न तु तानि कुशलमूलानि प्रतिघेन उत्खातमूलानि भवन्ति, न तु तेषा सत्ताया एव विलोपो जायते। यतो हि प्रतिघेन प्रहीणसामर्थ्यानि कुशलान्यपि एकेन प्रकारेण कुशलान्येव।

(ग) अवधिः

सामान्येन प्रथमा भूमिमारभ्य दशमी भूमि यावदस्य परिणामनाभावनामार्गस्य सीमा भवतीति।

३. अनुमोदनाभावनामार्गः

(क) लक्षणम्

यः सास्रवो माहायानिको भावनामार्गः स्व-परकुशलपुण्यक्रियावस्तूनि अनुमोदते, स प्रीत्याकारोऽन्वभिसमयजातीयप्रभेदः आर्यसन्ततिस्थोऽधिगमः अनुमोदनाभावनामार्ग. सविकल्प इति लक्षणम्

(ख) भेदः

अस्य द्वौ भेदौ भवतः, यथा—स्वकुशलपुण्यक्रियावस्त्वनुमोदनम्, परकुशलपुण्यक्रिय वस्त्वनुमोदनं चेति।

(ग) अवधि·

प्रथमा प्रमुदिताभूमिमारभ्य यावद् दशमी भूमिमस्य अनुमोदनामनस्कारस्य सीमा भवतीति।

अनास्रवो भावनामार्गः

अस्य लक्षणम्, भेदः, अवधिश्चेति त्रीणि प्रतिपाद्यन्ते।

(क) लक्षणम्

महायानिकभावनामार्गत्वे सति शब्दार्थसंसर्गयोग्यकल्पनाविरहितात्मकत्व अनास्रवभावनामार्गत्वमिति लक्षणम्।

(ख) भेद

अस्य द्वौ भेदौ भवतः, तथा हि—अभिनिर्हारो भावनामार्ग, अत्यन्तविशुद्धिः भावनामार्गश्चेति।

१. अभिनिर्हार. अनास्रवो भावनामार्ग.

(क) लक्षणम्

अनास्रवभावनामार्गत्वे सति पर्यन्ताधिगमकृत्यसम्पादकत्व अभिनिर्हार-भावनामार्गत्वमिति लक्षणम् ।

(ख) भेदः

अस्य पञ्च भेदा भवन्ति । तथा हि—रूपादिसर्वधर्माविपरीतदर्शन स्वभाव', नान्यथा बुद्धत्वसम्प्राप्तिरिति श्रेष्ठता, सर्वधर्मविशेषानुत्पादनेन अधिगमप्रयोगोऽनभिनस्कार', सर्वधर्माणां परमार्थतोऽनुपलम्भतया अर्पणा, बुद्धत्वमहार्थसाधनान्महार्थतेति पञ्च ।

अभिनिर्हाराख्योऽनास्रवो भावनामार्ग प्राधान्येन महायानभावनामार्गस्य पृष्ठलब्धावस्थायां समुत्पद्यते, तथाप्यस्य पृष्ठलब्धमार्गेण सह व्याप्तिर्नास्ति । यतो हि समाहितभावनामार्गीयबोधिसत्त्वसन्ततिस्थितानि दु.खादिचतुरार्यसत्याना अनित्यादिषोडशाकारविषयकाणि षोडशक्षणिकानि ज्ञानान्यपि अभिनिर्हाराख्यो भावनामार्ग ।

(ग) अवधिः

प्रथमा भूमिरारभ्य दशमी भूमि यावदस्याभिनिर्हारस्यावधिर्भवतीति ।

२. अत्यन्तविशुद्धिरनास्रवो भावनामार्ग.

(क) लक्षणम्

अनास्रवभावनामार्गत्वे सति पर्यन्तप्रहाणकृत्यसम्पादकत्व अत्यन्तविशुद्धि-भावनामार्गत्वमिति लक्षणम् ।

(ख) भेद

कामधातुध्यानारूप्यसमापत्तय इति नव भूमय , तासु अधिमात्रादिनवप्रकार-विपक्षस्य मृदु-मृद्वादिमार्गो यथाक्रम नवप्रकार इति नव भेदा भवन्ति । माहायानिकानामार्याणा दशभूम्यन्तर्गता दशानन्तर्यमार्गा अस्य भेदा भवन्ति ।

अपि च

भावनामार्गस्यापरमपि द्वौ भेदौ भवत , यथा—भावनामार्गीयो रत्नाभिनमस , भावनामार्गीय असमुदाचाराभिसमयश्च ।

(ग) अवधिः

प्रथमां प्रमुदितां भूमिमारभ्य दशमीं भूमिं यावदस्य भावनामार्गस्य सीमा भवतीति ।

विशेषः

एतेषां समस्तानां भावनामार्गाणां भूम्यवधिः प्रथमां भूमिमारभ्य दशम्या भूमेर्योऽन्तिमक्षणप्रभव आनन्तर्यमार्गः, तत्पर्यन्तं भवति ।

प्रथमां भूमिं द्विधा विभज्य तस्या भूमेर्यः प्रथमः क्षणः, स दर्शनमार्गः, द्वितीयक्षणाद् आरभ्य भावनामार्गारम्भो भवतीति मन्यते । यथोक्तं अभिसमयालङ्कारमहाभाष्ये -

"अत प्रमुदितायाः भूमेः प्रथमः क्षणो दर्शनमार्गः । ततोऽन्ये द्वितीयादयः क्षणा यावद् वज्रोपमाख्यः आनन्तर्यमार्गो यस्मादनन्तरं समन्तप्रभा बुद्धभूमिरवाप्यते ।"

(द्र०—अभिसमयालङ्कारालोके पृ० ३१७)

माहायानिकस्य आनन्तर्यभावनामार्गस्य सङ्ख्या नवसु निश्चिता नास्ति । यतो हि प्रथमायाः भूमेरपि आनन्तर्यमार्गो भवत्येव ?

व्याप्तिर्नास्ति । यतो हि प्रथमायाः भूमेरानन्तर्यमार्गो मृदुमृद्वानन्तर्यभावनामार्गसंगृहीतो भवति । यथोक्तं श्री ग्यल्-छब्-जे आचार्येण भोटदेशीयपण्डितेन स्वकीये पारमितामार्गनिर्देशे—

आचार्येण हरिभद्रेण यो भावनामार्गस्य प्रारम्भः प्रथमायाः भूमेरङ्गीकृतः, तेन स आनन्तर्यभावनामार्गः मृदुमृद्वाख्ये आनन्तर्यभावनामार्गेऽन्तर्भूतो भवति । फलतः आनन्तर्यभावनामार्गस्य सङ्ख्या नवसु नास्ति नियतेति दोषो नापद्यते । उपयुक्तमेव आचार्यीयमतं सर्वथा प्रतिभाति । यतो हि दर्शनमार्गस्य कालोऽत्यल्प एव भवति, यदा प्रथमा भूमिरनेकैः कल्पशतैः सुसम्पद्यते ।

(ग) पर्यायाः

भावनामार्गः, अन्वभिसमयः (पृष्ठाभिसमयः) इति पर्यायवाचिनौ ।

(घ) निर्वचनम्

दर्शनमार्गेण प्रथमतया साक्षात्कृतानि तत्त्वानि नैरन्तर्येण पुनः पुनर्भावयतीति 'भावनामार्गः'। दर्शनमार्गानन्तरं सत्यानां पुनः साक्षात्कार्यभिसमयत्वाद् 'अन्वभिसमय' (पृष्ठाभिसमयः)।

(ङ) भूम्यवधि

श्रावकीयदर्शनमार्गस्य समाप्तेरनन्तरं सर्वज्ञतायाः प्रथमक्षणस्य प्राप्तिं यावद् भावनामार्गस्य सीमा भवतीति।

५. अशैक्षमार्ग.

अत्र लक्षणम्, भेद, पर्यायाः, निर्वचनम्, अवधिः, पारमितातन्त्रयानयोः प्राथैक्त्वनिर्देश इति षट् परिज्ञातव्यानीति निर्दिश्यन्ते।

(क) लक्षणम्

य. स्वयानमनुसृत्य हेयानां सम्यक् प्रहाणं कृतवान्, स्वशिक्षायाश्च पर्यन्तज्ञानमधिगतवान् सोऽशैक्ष इत्युच्यते।

(ख) भेद

त्रयोऽस्य भेदा भवन्ति, यथा—श्रावकाशैक्षः, प्रत्येकबुद्धाशैक्षः, महायानाशैक्षश्च।

(ग) पर्यायाः

अशैक्षः, पर्यन्तमार्ग इत्यादय. पर्यायाः।

(घ) निर्वचनम्

स्वयानानुसारिशिक्षाया अवसानकरत्वात् अशैक्ष इति। अशैक्षस्य मार्गत्वात् अशैक्षमार्ग इति।

(ङ) अवधिः

श्रावकाशैक्षमार्गस्य बुद्धभूमिपर्यन्त सीमा भवति।

(च) पारमितातन्त्रयानयोः प्राप्यकत्वनिर्देशः

अत्र प्रापकहेतुः, बुद्धस्थानम्, बुद्धत्वप्राप्तिप्रकारः, बुद्धत्वप्राप्तिसमये कति काया-युगपत् प्राप्यन्ते, बुद्धकायाधिष्ठानम्, पर्यन्तप्राप्यैकत्वनिर्देश इति षट् परिज्ञेयानि निरूप्यन्ते ।

(१) प्रापकहेतुः

पारमितायानदृष्ट्या पुण्यज्ञानसम्भारद्वयपरिपूरणेन कल्पाना त्रिभिरसख्येयैर्बुद्धत्वमधिगम्यते । अभिधर्मकोशेऽप्युक्तम्—

तदसंख्यत्रयोद्भवम्

(द्र०—अभि० को० ३.९३ का०)

अत्र असख्येयत्रयस्य परिचय , सम्भारद्वयस्य परिचयः, सम्भारसचयनियमः, सख्याव्यवस्थाने विभिन्नानि मतानि, सर्वेषा च आभिप्रायिकमैक्यमिति पञ्च यथायथ निरूप्यन्ते ।

(अ) असंख्येयत्रयस्य परिचयः

कथमसख्येयस्यासति संख्येयावसाने पुनस्त्रित्वमुच्यते ? नैतदेव वेदितव्यम् । किं तर्हि ? "षष्टिः स्थानान्तराण्यसख्येयम्" इति मुक्तकसूत्र पठ्यते । कतमानि षष्टिः ?

एको ह्यद्वितीयः प्रथम स्थानान्तरम् । एककाना दशको द्वितीयम् । दश दशकानि शतं तृतीयम् । दश शतानि सहस्रम् । दश सहस्राणि प्रभेद· । दश प्रभेदा लक्षम्। दश लक्षा अतिलक्षः । दशातिलक्षाः कोटि. । दश कोट्यो मध्य· । दश मध्या अयुतम् । दशायुता महायुतम् । दश महायुता नियुतम् । दश नियुता महानियुतम् । दश महानियुताः प्रयुतम् । दश प्रयुता महाप्रयुत. । दश महाप्रयुताः कङ्कर । दश कङ्करा महाकङ्करः । दश महाकङ्करा विस्वरः । दश विस्वरा महाविस्वर । दश महाविस्वरा अक्षोभ्य । दशाक्षोभ्या महाक्षोभ्य. । दश महाक्षोभ्या विवाह. । दश विवाहा महाविवाहः । दश महाविवाहा उत्सङ्ग. । दशोत्सङ्गा महोत्सङ्ग. । दश महोत्सङ्गा वाहनः । दश वाहनानि महावाहनम् । दश महावाहनानि तिटिभः । दश तिटिभा महातिटिभ । दश महातिटिभा· हेतु ।

दश हेतवो महाहेतु । दश महाहेतवः करभः । दश करभा महाकरभः । दश महाकरभा इन्द्र । दशेन्द्रा महेन्द्र. । दश महेन्द्राः समाप्तम् ! दश समाप्तानि महासमाप्तम् । दश महासमाप्तानि गतिः । दश गतयो महागति । दश महागतयो निम्बरज । दश निम्बरजांसि महानिम्बरजः । दश महानिम्बरजांसि मुद्रा । दश मुद्रा महामुद्रा । दश महामुद्रा बलम् । दश बलानि महाबलम् । दश महाबलानि संज्ञा । दश संज्ञा महासंज्ञा । दश महासंज्ञा विभूत । दश विभूता महाविभूतः । दश महाविभूता बलाक्षम् । दश बलाक्षा महाबलाक्षम् । दश महाबलाक्षाणि असंख्यम् । अष्टकं मध्याद् विस्मृतम् ।

(द्र०– अभि० को० भाष्ये, पृ० ५४८–५४, बौद्धभारतीसंस्करणे)

अष्टौ स्थानानि क्वापि प्रदेशे प्रमुषितत्वान्न पठितानि । तेनात्र द्वापञ्चाशत् स्थानानि भवन्ति । षष्टचा च संख्यास्थानैर्भवितव्यम् । तान्यष्टकानि स्वयं कानिचिन्नामानि कृत्वा पठितव्यानि, येन षष्टिसंख्यास्थानानि परिपूरणानि भवेयु. ।

(द्र०—स्फुटार्था, पृ० ५४५ बौद्धभारतीसंस्करणे)

(आ) सम्भारद्वयस्य परिचय

पुण्यमयो ज्ञानमयश्चेति द्विविधो बोधिसत्त्वानां सम्भारो भवति । तत्र पुण्यसम्भारः संसाराभ्युदयाय, ज्ञानसम्भारश्च असंक्लिष्टसंसरणाय संवर्तते । तत्र पारमितासु षट्सु दानपारमिता शीलपारमिता च पुण्यसम्भार । प्रज्ञापारमिता ज्ञानसम्भार इति । क्षान्तिपारमिता वीर्यपारमिता ध्यानपारमिता च तिस्रः पारमिता उभयात्मिका पुण्यज्ञानसम्भारात्मिका भवन्ति । अथवा—प्रज्ञायां परिणामनात् दानादिपञ्चपारमिता अपि ज्ञानसम्भार एव । यथोक्तं महायानसूत्रालङ्कारे—

> सम्भारो बोधिसत्त्वाना पुण्यज्ञानमयोऽसमः ।
> संसाराभ्युदयायैकः अन्योऽसंक्लिष्टसंसृतौ ॥
>
> दान शील च पुण्यस्य प्रज्ञा ज्ञानस्य संभृति. ।
> त्रय चान्यद् द्वयस्यापि पञ्चापि ज्ञानसम्भृतिः ॥

(द्र०– महा० सूत्रा० बोधिपक्षाधिकारे १८ . ३८-३९ सा० पृ० १३४)

(इ) सम्भारसञ्चयनियम:

पूर्वमुक्त यत् बोधिसत्त्व: असख्येयकल्पत्रयाणि पुण्यज्ञानसम्भार परिपूर्य बुद्धत्वं समाप्नोति। तत्र महायानीयसम्भारमार्ग-प्रयोगमार्गावस्थापर्यन्तं एक: असख्येयकल्प: व्यत्येति। तदनन्तर दर्शनभावनाशैक्षमार्गावस्थायां दशसु भूमिषु अशुद्धसप्तभूमिपर्यन्त एक: असख्येयकल्प:। तदनन्तरं शुद्धासु तिसृषु भूमिषु एक. असंख्येयकल्प इति कल्पाना त्रीणि असख्येयानि भवन्ति। अभिधर्मकोशेऽप्युक्तम्—

एकैकं पुण्यशतजमसंख्येयत्रयान्त्यजा:।
विपश्यी दीपकृद् रत्नशिखी शाक्यमुनि. पुरा॥

(द्र०—अभि० को० ४. ११० का०)

महायानसूत्रेष्वपि प्रतिपादितम् यत् अतीते भगवान् राजप्रासादे वैजयन्तध्वजे बोधिसत्त्वमहाराजविजयकुमाररूपेण उत्पन्नो बभूव। तस्मिन् समये तथागतो महा-स्कन्ध: लोके विरराज। तच्छासनकाले वीर्यबहुलो बोधिसत्त्व. कुशलमूलान्यव-रोप्य पुण्यसम्भारं च परिपूर्य प्रथमासंख्येयकल्पपरिसमाप्तौ प्रथमाया भूमौ प्रविवेश। तदनन्तरं तथागते रत्नाङ्के लोक शासति बोधिसत्त्व जम्बूद- सुवणनगरे श्रेष्ठिसुप्रज्ञरूपेण उत्पेदे। तस्मिन् काले कुशलानि परिपाच्य द्वितीयासख्येयपरि-समाप्तौ सप्तम्या भूमौ प्रवेश कृतवान्। तदनन्तरं यदा गन्धर्वमेघरूपेण अवततार, तदा भद्रिकाब्राह्मणीत: पारितोषिक परिगृह्य तेन च पञ्च उत्पलानि परिक्रीय दशबलस्य दीपकरस्योपरि अवकिरति स्म। तस्मिन् समये बोधिसत्त्व: तृतीया-सख्येयकल्पं परिसमाप्य दशमी भूमि प्रविष्ट:।

(ई) सख्याव्यवस्थाने विभिन्नानि मतानि

अष्टसाहस्रिकाप्रज्ञापारमिताटीकायां (आलोकाख्याया) त्रयस्त्रिंशता असख्येयकल्पै', ललितविस्तरे सप्तभिरसख्येयकल्पै:, अष्टचैत्यस्तवे त्रिभि. असंख्येयकल्पै., सर्वनिकायपाठचक्रे च दशभि असख्येयकल्पै: बुद्धत्वमवाप्यत इत्युल्लिखितम्।

(द्र०—अष्ट० प्रज्ञा० टीका, पृ० ७७७, एवं ललित० पृ० ८)

(उ) सर्वेषामाभिप्रायिकमैक्यम्

उपर्युद्धृताना सर्वेषा मतानामभिप्राय न परस्परं भिन्नम्। तीक्ष्णप्रज्ञो हि बोधिसत्त्व. अल्पीयसि कालेऽपि (त्रिषु असख्येयेषु) अनेकासख्येयकल्पपरिपूरणीयान् सम्भारान् परिपूर्य बुद्धत्वमधिगम्यत इति समन्वयः।

(२) बुद्धस्थानम्

पारमितासु नियतगोत्रीयो बोधिसत्त्व. रूपधातौ अकनिष्ठघनव्यूहक्षेत्रे बुद्धो भवति। अत्र बुद्धस्य सम्भोगकायः तिष्ठति। अस्मिन् जम्बूद्वीपे च बुद्धस्य नैर्माणिककायो विराजते। कामधातौ अरूपधातौ च नैव कदाचन बुद्धो विबुध्यते। यथोक्त लङ्कावतारे—

अकनिष्ठभवने दिव्ये सर्वपापविवर्जिते।
निर्विकल्पाः सदा युक्ताश्चित्तचैत्तविवर्जिताः॥

बलाभिज्ञावशिप्राप्ताः तत्समाधिगतिं गता.।
तत्र बुध्यन्ति सम्बुद्धा निर्मितस्त्विह बुध्यते॥

(द्र०—सगाथके ३८-३९ का०)

अपि च

माहेश्वरं परं स्थानमकनिष्ठे विराजते॥

(द्र०—सगाथके—१०७ का०)

पुनश्च

कामधातौ तथारूप्ये न वै बुद्धो विबुध्यते।
रूपधात्वकनिष्ठेषु वीतरागेषु बुध्यते॥

(द्र०—सगाथके ७७४ का०)

मध्यमकावतारेऽप्युक्तम्—

यदर्थं प्रयत्न आस्थितः तदशेषगुणाकर निरुपम प्रशान्तपद त्वया अकनिष्ठेऽवविगतम्।

(तु०—मध्यमकावतारे ११ :६ का०)

पारमितायानेनोपलभ्यः सम्भोगकायः स्थान-काय-परिवार-धर्म-कालाख्यैः पञ्चविनियतै सुनियतो भवति। अनुत्तरतन्त्रयानानुयायिना रत्नसदृशाधिकारिणा विनेयानां कामधातुरेव बुद्धत्वप्राप्तिस्थानमिति। तत्रापि कामधात्वधिष्ठितो जाम्बूद्वीपीय एव पुमान् बुद्धत्वं लभत इति व्याप्तिः।

(३) बुद्धत्वप्राप्तिप्रकारः

चरमक्षणसन्ततिस्थानन्तर्यमार्गावस्थाया यद्यपि प्रतिभासद्वयस्य विलयो भवति, अशेषाणा च ज्ञेयाना सूक्ष्मोऽप्याकारो नोपलभ्यते, तथापि तस्मिन् काले पृथक्सत्यद्वयग्राहकाणा मलाना समूलसमुद्घातो न भवति। तदनन्तरमेव द्वितीये क्षणे यावज्ज्ञेयाकारेषु पृथक्सत्यद्वयग्राहिणा मलाना सर्वथा प्रहाणम्, सर्वधर्मसम्यगवबोधः, फलधर्मकायप्राप्ति, भूतान्तसाक्षात्कार समन्तप्रभाभूमिप्राप्तिरिति समकालमेव सिध्यन्ति।

(४) बुद्धत्वप्राप्तिसमये कति काया युगपत् प्राप्यन्ते

बुद्धत्वप्राप्तिसमकाल एते काया प्राप्यन्ते, यथा—स्वभावकायः ज्ञानकायः सम्भोगकायः तथा ज्ञानसम्भोगकायहेतुसामग्रीमुपादाय निर्माणकायश्चेति। सम्भोगकायः प्रधानतः शैक्षसन्तानवर्तिपुण्यसम्भारमधिपतिं कृत्वोत्पद्यते। ज्ञानकायः शैक्षसन्तानवर्तिन ज्ञानसम्भारमधिपतिं कृत्वोत्पद्यते। निर्माणकायश्च उभयमधिपतिं कृत्वा समुत्पद्यत इति। रत्नावल्यां चोक्त नागार्जुनेन राजन्, पुण्यसम्भारमुपादाय बुद्धाना रूपकायः ज्ञानसम्भारबलेन च धर्मकाय. सिद्धो भवतीति, यथा—

> राजन् पुण्याधिपत्येन रूपकाय. प्रसिध्यति।
> धर्मकायस्तु बुद्धानां ज्ञानसम्भारहेतुज.॥

(द्र०—रत्नावल्यां ३ : १३ का० संस्कृतच्छाया)

युक्तिषष्टिकायामपि—

> अनेन पुण्येन च सर्वसत्त्वाः सञ्चित्य सम्भारयुग यथावत्।
> पुण्याभिधं ज्ञानमय तदुद्भवं कायद्वयं प्राप्य भवन्तु सिद्धाः॥

(द्र०—युक्तिषष्टिकायाश्चरमकारिका संस्कृतच्छाया)

बुद्धत्वप्राप्तिसमकालमेव उत्तमनिर्माणकायो नैव प्राप्यते, अपितु सम्भोगकायमधिपतिं कृत्वा तदनन्तरमुत्पद्यते, यथा—चन्द्रमधिपतिं कृत्वा उदकचन्द्र इति।

(५) बुद्धकायाधिष्ठानम्

स्वभावकाय अधिष्ठानम्, अवशिष्टाश्च त्रयः कायाः तत्राधिष्ठिता भवन्ति। स्वभावकाय एतेषा त्रयाणा कायाना धर्मताकाय इति। यथाकाश सर्वेषा रूपिधर्माणा अधिष्ठान रूपिणश्च धर्मा आकाशे अधिष्ठिता भवन्ति, तथैवावशिष्टास्त्रयः कायाः स्वभावकायेऽधिष्ठानभूते अधिष्ठिता भवन्ति।

(६) पर्यन्तप्राप्यैकत्वनिर्देश.

अत्र पञ्च वस्तूनि निर्देष्टव्यानि भवन्ति, यथा—वज्रयानानुसारि सामान्यतो भूमिमार्गव्यवस्थापनम्, विशेषतः पञ्चक्रमचर्यासग्रहयोः कथनम्, पञ्चक्रमचर्यासग्रहानुसारि पञ्चमार्गव्यवस्थानम्, पारमितानुसारि समन्तप्रभाभूमिव्यवस्थानम्, वज्रयानानुसारेण द्वादशभूमीना त्रयोदशभूमीना चतुर्दशभूमीना षोडशभूमीना सक्षिप्तभेदकथनम्।

(क) वज्रयानानुसारि सामान्यतो भूमिमार्गव्यवस्थापनम्

दश स्थानानि दश भूमय इति चक्रसवरमूलतन्त्रे प्रोक्तम्, यथा—स्थान प्रमुदिता भूमि., उपस्थान विमला, क्षेत्र प्रभाकरी, उपक्षेत्रम् अर्चिष्मती, छन्दोह. सुदुर्जया, उपछन्दोह अभिमुखी, सघात दूरङ्गमा, उपसंघात अचला, श्मशानं साधुमती, उपश्मशान धर्ममेघेति।

(ख) विशेषत पञ्चक्रमचर्यासग्रहयोः कथनम्

पञ्चक्रमानुसार कर्मप्रयोगेण अष्टमी भूमिरधिगम्यते। इत्थं स्थूलसूक्ष्मोत्पत्तिक्रमनिष्ठात अष्टमी भूमिरवाप्यते। प्रतिभासत्रय प्राप्तो बोधिसत्त्व दशमीं भूमिमश्नुते। एव चित्तालम्बनमेव दशमी भूमिरित्युच्यते। चर्यासग्रहानुसार यः पुद्गल वज्रयानीयोत्पत्तिक्रमे शिक्षितो भवति स अष्टम्या भूमौ प्रतिष्ठितो भवतीति। अर्थात् स्थूलसूक्ष्मोत्पत्तिक्रमनिष्ठैवाष्टमी भूमिरिति। वज्रजपैरुत्थितो वाग्विवेको नवमी भूमि.। चित्तालम्बन मायाकाय प्रभास्वरत्व युगनद्धत्वं चेति दशमी भूमिरभिधीयते।

(तञ्जूरसग्रहे तन्त्रवर्गे 'ङि' नामके ग्रन्थे द्रष्टव्यम्)

(ग) पञ्चक्रमचर्यासंग्रहानुसारि पञ्चमार्गव्यवस्थानम्

सामान्यतो मार्गावस्थाया प्रज्ञाविशुद्धिमारभ्य भावनाबलेन वायु अवधूती-नाड्यां प्रवेश्य त्रिधा विलीयते, अस्मादुत्पन्न शून्यचतुष्टय यावत् सम्यगानीत न भवति, तावत् सम्भारमार्गः। यदा खलु तथाविधप्रयोगेण शून्यचतुष्टयस्यानयने सामर्थ्यमुपजायते तत. प्रभृति यावत् सहजसुखेन शून्यतायाः साक्षात्कारो न भवति तावत् प्रयोगमार्गः। सहजसुखेन शून्यता साक्षात्कृत्य यावत् शैक्षयुगनद्धावस्था न प्राप्यते तावत् दर्शनमार्गः। शैक्षयुगनद्धावस्थाप्राप्तिमारभ्य यावत् अशैक्षयुगनद्धा-वस्था नाधिगम्यते, तावत् भावनामार्गः। अशैक्षयुगनद्धत्वमेवाशैक्षमार्ग इति।

(तंजूरसग्रहे तन्त्रवर्गे 'ङि'–नामके ग्रन्थे द्रष्टव्यम्)

को हि नाम पञ्चक्रमः ?

आचार्यार्यदेवमतानुसारेण उत्पत्तिक्रमः विवेकत्रयं संगृह्य चित्तालम्बन-क्रमः मायागात्रक्रमः प्रभास्वरक्रम युगनद्धक्रमश्चेति पञ्च क्रमाः।

आचार्यनागार्जुनमतानुसार कायवाग्विवेकौ एकत्र संगृह्य वज्रजपक्रमः चित्तविवेकक्रम· मायाकायक्रमः प्रभास्वरक्रम. युगनद्धक्रमश्चेति पञ्च क्रमा ।

(तजूरसंग्रहे तन्त्रवर्गे 'ङि' नामके ग्र·ये द्रष्टव्यम्)

(घ) पारमितानुसारि समन्तप्रभाभूमिव्यवस्थानम्

पारमितायाने कथिता एकादशी समन्तप्रभाभूमि वज्रयाने च प्रसिद्धा पर्यन्तभूमिः निष्ठाभूमिर्वा अनर्थान्तरभूतैव। अनयो. नास्ति भेद.।

(ङ) वज्रयानानुसारेण द्वादश-त्रयोदश-चतुर्दश-षोडशभूमिभेदाना संक्षिप्तकथनम्

समन्तप्रभाभूमिमारभ्य प्रतिसंविद्भूमिपर्यन्त द्वादशभूमयो भवन्तीति वज्रगर्भालङ्कारतन्त्रे प्रोक्तम्।

हेवज्रतन्त्रेऽपि तथैव द्वादशभूमय· प्रोक्ता.।

उत्तराभिधानतन्त्रे प्रमुदितादिदशभूमीनामनन्तरम् अनुपमा भूमिः ज्ञानवती भूमिः वज्रभूमिरिति त्रयोदश भूमयोऽभिहिताः ।

वज्रमालाभाष्यतन्त्रेऽपि अभिषेकेषु प्रतिस्वं एकैका भूमिरभिहिता । एकादश घटाभिषेकास्तत ऊर्ध्वं त्रय इति चतुर्दश अभिषेका भवन्तीति चतुर्दश भूमयः कथिताः ।

ज्ञानतिलकतन्त्रे तु षोडश भूमयः कथिता., किन्तु सर्वेषामेषा तन्त्राणामभिप्राये नास्ति वैषम्यमपितु ऐक्यमेव ।

भोटदेशीयमहापण्डितः आचार्यसुमतिकीर्ति 'चोखपा' स्वकीये 'डग् रिम् छेन् मो' ग्रन्थेऽभिहितवान् यदनेकैराचार्यैः प्रमुदितादिभूमिषु पार्थग्जनिकभूमिष्वपि न्यूनाधिक्यं कृत्वा सख्याभेद प्रतिपादितोऽस्ति । पारमितायाने या एकादशी समन्तप्रभाभूमि., न काचिद् क्वचित् ततः श्रेष्ठा भूमिर्वर्तते । तन्त्रयाने यद्यपि द्वादश त्रयोदश चतुर्दश षोडश वा भूमिभेदा. प्रतिपादिता. सन्ति, किन्तु तेषां सर्वेषामन्तर्भाव पारमितायानीयासु एकादशभूमिष्वेव भवतीति भारतीयपण्डितैरपि स्वीकृतम् । अत एकादशी समन्तप्रभाभूमिरेव वज्रधरभूमिरित्यनर्थान्तरम् । इयमेव भूमि. पारमितायानानुसार त्रिभिरसख्येयकल्पै., तन्त्रयानानुसार च दृष्ट एव जन्मनि अधिगन्तु शक्यते । वज्रधरभूमिरिति कथनस्य नायमभिप्रायो यत् सा पारमितायानीयसाधनाया नास्ति फलमिति । आचार्यशान्तरक्षितकृतायां तत्त्वसिद्धावपि प्रतिपादितं यत् या श्रीमहासुखवज्रसत्त्वावस्था अन्यैर्मार्गैः त्रिभिरसंख्येयकल्पै अधिगम्यते, सा वज्रयानीयैर्विशिष्टैरुपायैः दृष्ट एव भवेऽनायासं सिध्यतीति । अनेन वज्रधरत्वमुभाभ्यामपि मार्गाभ्या प्राप्यमिति शान्तरक्षितस्य स्वकीय मत प्रतीयते ।

(तु०—तिब्बतीतंजूरसंग्रहे तन्त्रवर्गे 'चु' इत्याख्येऽवलोकनीयम्)

भूमिमार्गयोरिदं व्यवस्थापनं भोटभाषामाश्रित्य सुरभारत्यामुपनिबद्ध श्रद्धाप्रज्ञानुसारिणा पुद्गलाना सौगततत्त्वाधिगमप्रतिपत्तये चिर प्रभवेद् इति कामना । यदत्र स्खलित तदस्मदाग इति सदसद्विवेकिन सुधियो विभावयन्तु । कर्मणानेन यदि किमपि पुण्यमुपार्जित स्यात्, तेनाशु लोक सौगती धियं प्राप्नुयादिति परिणामना । आचार्यशान्तिदेवशब्दैस्तु—

ये गम्भीरनयावगाहनपटुप्रज्ञानिरस्तभ्रमाः
संक्लेशव्यवदानपक्षविमलज्ञानोच्छ्रिताः सूरयः ।
ते सन्तो गुणदोषयोरपि च तैः सारं विमिश्रादतो
ग्राह्यं सर्वमकल्मषं विषमिव त्याज्यं दुरुक्तं यदि ॥

न युक्तमुक्तं किमपीह यन्मया
परं प्रजातं स्खलितं तदेव मे ।
ननु ग्रहीष्यन्ति ममात्र साधवो
मतिं मयानेन कृतेन साम्प्रतम् ॥

हरिभद्रवचनेन तु

एतद्ग्रन्थविधानेन यत्पुण्यमर्जितं मया ।
निखिलाः प्राणिनस्तेन प्राप्नुयुः सौगतीं धियम् ॥

भवतु सर्वमङ्गलम्

तृतीयं परिशिष्टम्

अभिसमयालङ्कारस्य अकारादिक्रमेण श्लोकार्धसूची

कारिका	अधिकारसंख्या श्लोकसंख्या च	पृष्ठसंख्या
रूपादिस्कन्धशून्यत्वात्	२ ३	२८
रूपादिस्कन्धशून्यत्वे	३ · ३	३८
रूपादिष्वनवस्थानात्	४ ८	४७
रूपादेरस्वभावत्वं	१ : ३२	१४
रूपादौ तदनित्यादौ	३ . ८	४०
रूपाद्यायव्ययौ विष्ठा	१ : २६	१३
रूपादेस्तन्निमित्तस्य	४ · ११	४८
लक्षणं तत्प्रयोगम्तत्	६ · १	६३
लक्षणे भावनायां च	५ : ४२	७७
लक्ष्यते येन तज्ज्ञेयं	४ : १३	५०
लभ्यते प्रथमा भूमिः	१ · ४६	२१
ललाटमपरिम्लानं	८ ३१	८८
लिङ्गं तस्य विवृद्धिश्च	१ : १५	७
वध्यमोक्षसमादानं	८ । २०	८७
वर्षत्यपि हि पर्जन्ये	८ : १०	८४
वस्तुज्ञानप्रकाराणां	४ · १	४३
विपक्षप्रतिपक्षौ च	१ : १७	७
विपर्यासप्रहाणे च	८ ३६	६१
विपाकधर्मतावम्था	७ · ३	८०
विषयोऽस्य प्रयोगश्च	४ · ६२	६४
विविक्तो बुद्धघोघा	२ : २२	३३
विशेषः परिणामस्तु	२ : २१	३३
विषयस्त्रितयो हेतु	६ : २	६२
विहारप्रतिषेधश्च	४ : ५०	५८
व्यतिभेदापरिज्ञाने	८ · ४०	६२
शमयस्य च निष्पत्तिः	१ · ६५	२५

चतुर्थं परिशिष्टम्

ग्रन्थप्रयुक्तशब्दानाम् अकारादिक्रमेण संस्कृत-भोटपर्यायसूची

ग्रन्थप्रयुक्तशब्दानाम् अकारादिक्रमेण
संस्कृत-भोटपर्यायसूची

अ

अनिमित्तविमोक्षमुखत्वेन	६४	རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ་མཚན་མ་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས།	१२०
अनिमित्तसर्वक्रियाकारित्वेनानाभोगः	२६	མཚན་མ་མེད་པར་བྱེད་པ་ཐམས་ཅད་བྱེད་པ་ཉིད་ཀྱིས་ལྷུན་གྱིས་གྲུབ་པ།	८८
अनिमित्तालम्बनज्ञानाकारेण	५४	མཚན་མ་མེད་པར་དམིགས་པའི་ཤེས་པའི་རྣམ་པས།	१००
अनिरुद्ध	४३	མ་འགགས་པ།	५५
अनुद्ग्रहः	१४	མི་འཛིན།	२५
अनुत्तरबुद्धबोधिनिष्पादकस्मृत्युपस्थानाद्यष्टादशावेणिकबुद्धधर्मपर्यन्ताधिगन्तृस्वरूपपूर्वापरीभूतानेकचित्तेन	६१	བླ་ན་མེད་པའི་སངས་རྒྱས་ཀྱི་བྱང་ཆུབ་སྒྲུབ་པར་བྱེད་པ་དྲན་པ་ཉེ་བར་གཞག་པ་ལ་སོགས་པ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་ཆོས་མ་འདྲེས་པ་བཅོ་བརྒྱད་ཀྱི་བར་རྟོགས་པར་འགྱུར་བའི་རང་གི་ངོ་བོ་རིམ་གྱིས་འབྱུང་བ་སེམས་བྱུང་བ་སྔ་ཕྱིར་གྱུར་པ་མང་པོ་ཉིད་ཀྱིས།	११८
अनुत्तरबोधिचित्तदृढता	५८	བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་བརྟན་པ།	१०८
अनुत्तरसम्यक्सम्बोधिः	३४	བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ།	३१
अनुत्त्रास	४८	མི་སྐྲག་པ།	८१
अनुत्पत्ति	४३	སྐྱེ་བ་མེད་པ།	५५
अनुत्पत्तिधर्मक	७१	མི་སྐྱེ་བའི་ཆོས་ཅན།	१२२
अनुत्पत्तिधर्मक्षान्तिलाभ	६५	མི་སྐྱེ་བའི་ཆོས་ལ་བཟོད་པ་ཐོབ་པ།	१२१
अनुत्पन्न	४३	མ་སྐྱེས་པ།	५५

असङ्ग	४०	ཆགས་པ་མེད་པ།	༧༣
असङ्गाकाराः	४४	ཆགས་པ་མེད་པའི་རྣམ་པ།	༧༩
असङ्गाप्रतिहतज्ञानाकाराः	४६	མ་ཆགས་མ་ཐོགས་པའི་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་རྣམ་པ།	༨༥
असद्	४३	མེད་པ།	༧༧
असमत्वसमोहः	७५	མི་མཉམ་པ་ཉིད་ལ་ཀུན་དུ་རྨོངས་པ།	༡༥༡
असम्भिन्न	४४	ཐ་མི་དད་པ།	༧༩
असाक्षात्क्रियारूपा	३३	མངོན་དུ་མི་བྱེད་པའི་ངོ་བོ།	༦༠
असाधारणः	६४	ཐུན་མོང་མ་ཡིན།	༡༡༩
असाधारणकुशलमूलोत्पत्तिः	४८	དགེ་བའི་རྩ་བ་ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པ་སྐྱེ་བ།	༨༨
असाधारणमार्ग	४६	ཐུན་མོང་མ་ཡིན་པའི་ལམ།	༨༣
असंक्लेशः	४४	ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་མེད་པ།	༧༨
असंक्लेशाव्यवदानाभावस्वभावानिश्रिताकाशलक्षणानि	५१	ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་མེད་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བ་མེད་པ་དང་དངོས་པོ་མེད་པ་དང་ངོ་བོ་ཉིད་དང་རྟེན་མེད་པ་དང་ནམ་མཁའི་མཚན་ཉིད།	༩༣
असंख्येयाप्रमेयाप्रमाणनिर्देशा	६०	གྲངས་མེད་པ་དང་གཞལ་དུ་མེད་པ་དང་ཚད་མེད་པ་བསྟན་པ།	༡༡༣
असंख्येयाप्रमेयाप्रमाणपुण्यप्रसववचनाद्	६०	བསོད་ནམས་གྲངས་མེད་པ་དང་གཞལ་དུ་མེད་པ་དང་ཚད་མེད་པ་སྐྱེ་བར་གསུངས་པའི་ཕྱིར།	༡༡༣
असंगृहीतसत्त्वसंग्रहादिफला	५	འདུས་བྱ་སེམས་ཅན་མ་བསྡུས་པ་སྡུད་པ་ལ་སོགས་པར་བྱེད་པ་ཅན།	༧
असंभिन्नपरकार्यक्रियात्वात्	१०	གཞན་གྱི་དོན་བྱ་བ་ཐ་མི་དད་པ།	༡༦

आ

आर्यमार्गप्रतिष्ठान	१६	འཕགས་པའི་ལམ་ལ་མི་གནས་པ།	༢༦
आर्यमैत्रेय.	४	འཕགས་པ་བྱམས་པ།	༢
आय.न्तर्गणितः ख्यातो		འཕགས་པའི་ཁོངས་སུ་གཏོགས་པ་	
विमुक्ति	३	ཡི་རྣམ་པར་གྲོལ་བ།	༢
आर्यविमुक्तिसेन.	६४	འཕགས་པ་རྣམ་པར་གྲོལ་སྡེ།	༡༧༤
आर्यावैवर्त्तिकवोधिसत्त्वशैक्ष	११	བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་འཕགས་པ་	
		སློབ་པ་ཕྱིར་མི་ལྡོག་པ་རྣམས་ལ།	༡༥
आर्यावैवर्त्तिकवोधिसत्त्वसंघ-		བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་འཕགས་པ་	
स्मरणेन	७८	ཕྱིར་མི་ལྡོག་པའི་དགེ་འདུན་རྗེས་	
		སུ་དྲན་པ།	༡༨༧
आर्याष्टाङ्गमार्गः	७८	འཕགས་པའི་ལམ་ཡན་ལག་བརྒྱད།	༡༨༩
आर्यासङ्गः	३	འཕགས་པ་ཐོགས་མེད།	༢
आलम्बनप्रत्ययः	७६	དམིགས་པའི་རྐྱེན།	༡༨༨
आलम्बन	७, १३, १४, १८, ५२	དམིགས་པ།	༦༩
आलम्बनविक्षेपेणा-		དམིགས་པའི་རྣམ་པར་གཡེང་བས་	
निष्कम्प्यत्वात्	६	མི་བསྐྱོད་པ།	༡༩
आलम्बनविशिष्टाकारयो·	१५	དམིགས་པ་དང་རྣམ་པ་ཁྱད་པར་ཅན།	༢༥
आलम्बनस्वभावावधारणे	७७	དམིགས་པའི་ངོ་བོ་ཉིད་ངེས་པར་	
		གཏུང་བ།	༡༨༤
आलम्बनोपपत्तौ	७७	དམིགས་པར་བྱ་བ་དང་དམིགས་	
आलम्ब्यालम्बकसमताज्ञानम्	११	པར་བྱེད་པ་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་ཤེས་པ།	༡༥
आलीनचित्तता	२३	སེམས་ནི་ཀུན་དུ་ཞུམ་པ།	༨༢
आवेणिकलक्षणम	५६	མཚན་ཉིད་མ་འདྲེས་པ།	༡༠༨
आवेणिका	८२	མ་འདྲེས།	༡༤༢
आशय.	६, २१	བསམ།	༢༥

उ

ऋ

ए

ऐ

औ

क

कृतज्ञता	२१	བྱས་པ་གཟོ།
कृतदानादिदशपारमिता।प्रति-पत्त्यनुष्ठानाः	४७	སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པའི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་བཅུ་སྒྲུབ་པ་དང་ལྡན་པ།
कृतविकल्प	२६	བྱས་པ་རྟོགས་པ།
कृतशङ्कास्थानपरिप्रश्ना	४७	ཐེ་ཚོམ་གྱི་དོན་ཡོངས་སུ་འདྲི་བ།
कृताधिकाराः	४७	ལྷག་པར་བྱས།
कृतार्थाधाराः	१६	དོན་བྱས་པའི་རྟེན།
कृत्यकरण	४८	བྱ་བ་བྱེད་པ།
कृत्स्न	८२	ཟད་པ།
कृपया	७,१७	སྙིང་བརྗེར།
कृपानिष्यन्दभूताः	६०	ཐུགས་བརྗེ་བའི་རྒྱུ་མཐུན།
कृपापारतन्त्र्यात्	७६	སྙིང་རྗེའི་གཞན་གྱི་དབང་དུ་གྱུར་པས།
कृपाप्रज्ञावैकल्यात्	३७	སྙིང་བརྗེ་བ་དང་ཤེས་རབ་དང་བྲལ་བའི་ཕྱིར།
केशाः	८६	དབུ་སྐྲ།
कोशगतवस्तिगुह्यता	८६	འདོམས་ཀྱི་སྦ་བ་སྦུབས་སུ་ནུབ་པ་ཉིད།
कोशावनद्धोत्तमवस्तिगुह्य	८५	འདོམས་ཀྱི་སྦ་བ་སྦུབས་སུ་ནུབ་པའི་མཆོག
कौशलम्	२४	མཁས་པ།
कर्मफलसम्बन्धाविप्रणाश	६२	ལས་དང་འབྲས་བུར་འབྲེལ་བ་ཆུད་མི་ཟ་བ།
कर्मविपाकः	४६	ལས་ཀྱི་རྣམ་པར་སྨིན་པ།
कर्मसाधनपरिग्रहेण	५०	ལས་སུ་སྒྲུབ་པས།

ख

ग

गतिप्रशमनं	९२	འགྲོ་བ་རབ་ཏུ་ཞི་བ།	༡༧༡
गतोपलम्भयोगः	१९	དམིགས་པ་མེད་དང་ལྡན་པ།	༣༥
गम्भीरः	४८	ཟབ་པ།	༨༧
गम्भीरता	२९	ཟབ་པ་ཉིད།	༥༢
गम्भीरधर्मता	६२	ཟབ་མོའི་ཆོས་ཉིད།	༡༡༦
गम्भीरधर्मनिध्यानक्षान्त्यवगमः	२४	ཆོས་ཟབ་མོ་ལ་ངེས་པར་རྟོགས་པའི་བཟོད་པ་ཁོང་དུ་ཆུད་པ།	༤༤
गम्भीरधर्मस्थानत्वेन	९०	ཆོས་ཟབ་མོ་ལ་གནས་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༦༧
गम्भीरधर्मानधिमोक्ष.	३५	ཆོས་ཟབ་མོ་ལ་མ་མོས་པ།	༦༤
गम्भीरधर्माभिलाषः	४८	ཆོས་ཟབ་མོ་མངོན་པར་འདོད་པ།	༨༩
गम्भीरनाभिता	८९	ལྟེ་བ་ཟབ་པ་ཉིད།	༡༦༧
गम्भीरपाणिलेखता	९०	ཕྱག་གི་རི་མོ་ཟབ་པ་ཉིད།	༡༦༧
गर्भावक्रान्ति	२५	མངལ་དུ་འཇུག་པ།	༤༦
गाम्भीर्यम्	३९, ६२	ཟབ་པ་ཉིད།	༧༠, ༡༡༧
गुणः	७	ཡོན་ཏན།	༡༡
गुणदोषपूर्वकोपादेयहेयत्वेन	६८	ཡོན་ཏན་དང་སྐྱོན་མཐོང་བ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བའི་བླང་བར་བྱ་བ་དང་དོར་བར་བྱ་བ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༢༦
गुणदोपादानत्यागेन	५०	ཡོན་ཏན་དང་སྐྱོན་བླང་བ་དང་དོར་བས།	༩༡
गुणरत्नानामाश्रयभावः	९	ཡོན་ཏན་རིན་པོ་ཆེའི་རྟེན་གྱི་དངོས་པོ།	༡༥
गुणसम्पदः	७६	ཡོན་ཏན་ཕུན་སུམ་ཚོགས་པ	༡༤༢
गुरुः	९४	བླ་མ།	༡༧༥

जालावनद्धांगुलिपाणिपादः ८५	ཕྱག་དང་ཞབས་སོར་དྲ་བས་འབྲེལ་བ།	༡༦༠
जिघत्साविपासास्थाणुकण्टकादिका ६३	བཀྲེས་པ་དང་སྐོམ་པ་དང་ཚེ་བ་དང་ཚེར་མ་ལ་སོགས་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༡༩
जिनक्षेत्रविशुद्धिः २४	རྒྱལ་བའི་ཞིང་སྦྱོང་།	༨༤
जिनक्षेत्रविशुद्धिः ९१	སངས་རྒྱས་ཞིང་རྣམ་པར་དག།	༡༧༠
जिननननी ९, ३८	རྒྱལ་བའི་ཡུམ།	༦༨
जिनजननीत्रयम् ६	རྒྱལ་བའི་ཡུམ་རྣམ་པ་གསུམ་ཅར།	༩
जिनादिषु ३८	རྒྱལ་ལ་སོགས་ལ།	༦༩
जिनारणा ८३	རྒྱལ་བའི་ཉོན་མོངས་མེད།	༡༤༦
जीवः २३	སྲོག།	༨༥
जीवितत्यागः ५८	སྲོག་གཏོང་བ།	༡༡༠
जीवितानुग्रहणात् ८६	འཚོ་བ་ལ་ཕན་བཏགས་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༦༡
ज्वलन ९	མེ།	༡༤
ज्ञानम् ९, २०	ཡེ་ཤེས།	༡༤, ༣༦
ज्ञानम् ५०	ཤེས་པ།	༩༡
ज्ञानज्ञेयभावानभिनिवेशलक्षण ९२	ཤེས་པ་དང་ཤེས་བྱའི་དངོས་པོར་མངོན་པར་མ་ཞེན་པའི་མཚན་ཉིད།	༡༧༣
ज्ञानज्ञेयसमतैकपरिज्ञानम् ३९	ཤེས་པ་དང་ཤེས་བྱ་མཉམ་པ་ཉིད་དུ་གཅིག་པར་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ།	༧༠
ज्ञानज्ञेयानुपलम्भेन ५३	ཤེས་བྱ་དང་ཤེས་པ་མི་དམིགས་པས།	༩༩
ज्ञानपारमितावलाद् ९२	ཡེ་ཤེས་ཀྱི་ཕ་རོལ་དུ་ཕྱིན་པའི་སྟོབས་ཀྱིས།	༡༧༣

त

तत्प्रतिभासानुरूपेणार्थक्रियाकारी	६४	དེར་སྣང་བ་དང་འཚམ་པར་དོན་གྱི་བྱ་བ་མཛད་པ།	༡༥༨
तत्प्रहातव्यवस्तुप्रतिपक्षत्वेन	११	དེས་སྤང་བར་བྱ་བའི་དངོས་པའི་གཉེན་པོ་ཉིད་དུ།	༣༠
तत्त्वज्ञानासक्त्या	६६	དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཤེས་པའི་མ་ཆགས་པས།	༡༣༨
तत्त्वतोऽमनस्कारेण	६६	ཡང་དག་པ་ཉིད་དུ་ཡིད་ལ་མ་བྱེད་པར།	༡༣༨
तत्त्वदर्शी	७२	དེ་ཁོ་ན་ཉིད་མཐོང་།	༡༣༩
तत्त्वमनस्कारेण	१४	དེ་ཁོ་ན་ཉིད་ཡིད་ལ་བྱེད་པ་དག་གིས།	༢༩
तत्त्वान्यत्वोभयानुभयत्वैरवाच्य	६०	དེ་ཉིད་དང་གཞན་ཉིད་དང་གཉིས་ཀ་དང་གཉིས་ཀ་མ་ཡིན་པ་ཉིད་དུ་བརྗོད་དུ་མེད་པ།	༡༡༣
तत्त्वासाक्षात्काराधिष्ठानक	५	དེ་ཁོ་ན་ཉིད་མངོན་སུམ་དུ་མི་བྱེད་པའི་རྟེན་ཅན།	༨
तत्स्वभावावधारणे	७७	དེ་ཡི་ནི་ངོ་བོ་ཉིད་ངེས་གཟུང་བ།	༡༩༩
तथता	१८	དེ་བཞིན་ཉིད།	༢༢
तथताज्ञेयरूपाद्यपरिज्ञानेन	७५	གཟུགས་ལ་སོགས་པའི་ཤེས་བྱ་དང་དེ་བཞིན་ཉིད་དག་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས།	༡༩༡
तथतादिसंयोगवियोगसंमोहः	७५	དེ་བཞིན་ཉིད་ལ་སོགས་པ་དང་མཚུངས་པར་ལྡན་པ་དང་མི་ལྡན་པ་ལ་ཀུན་ཏུ་རྨོངས་པ།	༡༩༡
तथताप्रतिविशिष्टधर्मताभावेन ६६		དེ་བཞིན་ཉིད་ལས་ཁྱད་པར་དུ་འཕགས་པའི་ཆོས་མེད་པས།	༡༢༩

ध

न नित्य नानित्यम्	२८	རྟག་པའང་མ་ཡིན་མི་རྟག་པ་ཡང་མ་ཡིན།	༤༣
नन्दी	४४	དགའ་བ།	༥༧
नमस्कारस्तुतिपूर्वक	४	ཕྱག་འཚལ་བ་དང་བསྟོད་པ་སྔོན་དུ་འགྲོ་བ།	༤
नमस्कारादि	८८	ཕྱག་འཚལ་བ་ལ་སོགས་པ།	༦༧
नरक	५७	དམྱལ་བ།	༡༠༤
नरकैषणा	५६	དམྱལ་ཚོལ།	༡༠༤
नराभिभवनकुशलतया	८६	མི་ཟིལ་གྱིས་གནོན་པ་ལ་མཁས་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༦༦
नवमी साधुमती भूमिः	२५	ས་དགུ་པ་ལེགས་པའི་བློ་གྲོས།	༨༦
नागविक्रान्तगामिता	८६	གླང་པོ་ཆེའི་སྟོབས་སྒྱུ་ག་ཤེགས་པ་ཉིད།	༡༦༩
नागाभिभवनकुशलतया	८६	ཀླུ་ཟིལ་གྱིས་གནོན་པ་ལ་མཁས་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༦༦
नात्यायतवचनता	९०	ཞལ་ཧ་ཅང་མི་རིང་བ་ཉིད།	༡༦༥
नानाधिमुक्ति.	४६	མོས་པ་སྣ་ཚོགས།	༨༢
नामधेयमात्रत्वात्	७७	མིང་དུ་བཏགས་པ་ཙམ་དུ་ཟད་པས།	༡[illegible]༤
नामरूपाभिनिवेश	१६	མིང་དང་གཟུགས་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ།	༢༧
नाविचार्यं	२९	རྣམ་པར་མ་དཔྱད་…མི་…།	༤༢
नावितर्क्यं	२९	རྣམ་པར་མ་བརྟགས་པས་…མི་…།	༤༢
निक्लेश	४४	ཉོན་མོངས་པ་མེད་པ།	༥༨
निःसत्त्वाकारा	४४	སེམས་ཅན་མེད་པའི་རྣམ་པ་དག།	༥༨
निःसरणाकारात्मकः	४५	ངེས་པར་འབྱུང་བའི་རྣམ་པ་ཁོ་ན།	༨༠

प

परहितप्रतिपन्नत्वेन	५७	གཞན་ལ་ཕན་པ་ཉིད་དུ་ཞུགས་པས།	༡༠༦
परात्मपरिवर्त्तकत्वेन	५७	བདག་དང་གཞན་དུ་བརྗེ་བ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༠༦
पराप्रणमनम्	२०	གཞན་ལ་མི་འདུད་པ།	༨༡
परायण	५२	དཔུང་གཉེན།	༩༧
परार्थ	८	གཞན་གྱི་དོན།	༡༢
परार्थाय	८	གཞན་དོན་ཕྱིར།	༡༢
परार्थनरकाभिलाषः	५७	གཞན་གྱི་དོན་དུ་དམྱལ་བ་འདོད་པ།	༡༠༦
परार्थप्रतिपत्तिः	५३	གཞན་གྱི་དོན་སྒྲུབ་པ།	༩༨
परार्थानुक्रम	१७	གཞན་གྱི་དོན་གྱི་གོ་རིམ།	༢༡
परार्थानुष्ठानात्	१०	གཞན་གྱི་དོན་སྒྲུབ་པ།	༡༦
परार्थिका	३२	གཞན་དོན།	༥༩
परावृता	८३	གྱུར་པ།	༡༥༥
परिकल्पः	४४	ཀུན་དུ་རྟོག་པ།	༧༩
परिकल्पितकायत्रय	६१	རབ་ཏུ་བརྟགས་པའི་སྐུ་གསུམ།	༡༧༠
परिकर्मणा	२१	ཡོངས་སུ་སྦྱོང་བ།	༣༨
परिखेदः	११	ཡོངས་སུ་སྐྱོ་བ།	༡༩
परिग्रहत्यागेन	३५	ཡོངས་སུ་བཟུང་བ་དང་བོར་བས།	༦༢
परिग्रहेण निर्मुक्तम्	४१	ཡོངས་སུ་འཛིན་པ་ལས་གྲོལ་བ།	༧༨
परिज्ञातत्रिसर्वज्ञतावशित्वार्थं	४३	ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད་གསུམ་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་དབང་དུ་བྱ་བའི་ཕྱིར།	༧༦
परिज्ञातविकल्पदोषत्वेन	५८	རྣམ་པར་རྟོག་པའི་སྐྱོན་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༠༩
परिणाम	३३	ཡོངས་སུ་བསྔོ་བ།	༦༡
परिणाम	४०	ཡོངས་སུ་འགྱུར་བ།	༧༣

ब

बल	९	སྟོབས།
बलपारमिताबलेन	९२	སྟོབས་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པའི་སྟོབས་ཀྱིས།
बलाकाराः	४६	སྟོབས་ཀྱི་རྣམ་པ།
बलानि दश	८२	སྟོབས་བཅུ།
बहिर्धा शून्यता	११	ཕྱི་སྟོང་པ་ཉིད།
बहुपुण्यज्ञानसंभारकोशस्थानत्वात्	१०	བསོད་ནམས་དང་ཡེ་ཤེས་ཀྱི་ཚོགས་མང་པོའི་མཛོད་ལྟ་བུ།
बहुविधविषयविकल्पप्रतिभानोत्पादः	४९	ཡུལ་རྣམ་པ་མང་པོ་ལ་རྣམ་པར་རྟོག་པའི་སྤོབས་པ་འབྱུང་བ།
बालपृथग्जनसम्बद्धः	१८	བྱིས་པའི་སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་དང་འབྲེལ་བ།
बाह्य	२०	ཕྱི།
बाह्याभ्यान्तरधर्माः	५	ཕྱི་དང་ནང་གི་ཆོས་རྣམས།
बाह्याभ्यन्तरोपद्रवप्रशमनम्	३१	ཕྱི་དང་ནང་གི་འཚེ་བ་རབ་ཏུ་ཞི་བ།
बाह्यार्थवादनये	६२	ཕྱི་རོལ་གྱི་དོན་དུ་སྨྲ་བའི་ལུགས་ལ།
बाह्यार्थाभिनिवेश.	७१	ཕྱི་རོལ་གྱི་དོན་དུ་མངོན་པར་ཞེན་པ།
बाह्येतरवीतरागादिभिः	६	ཕྱི་རོལ་པ་དང་ཅིག་ཤོས་ཀྱི་འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་ལ་སོགས་པ།
बिम्बप्रतिबिम्बोपमौष्ठता	९०	མཆུ་བིམ་པ་ལྟར་དམར་བ་ཉིད།
बीजं	८४	ས་བོན།
बुद्धः	८	སངས་རྒྱས།
बुद्धकरधर्मलक्षणसर्वाकारज्ञता	११	སངས་རྒྱས་སུ་བྱེད་པའི་ཆོས་ཀྱི་མཚན་ཉིད་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་མཁྱེན་པ་ཉིད།

बोधिसम्भारदानादीनां	५८	བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཚོགས་སྦྱིན་པ་ལ་སོགས་པ་ལ།	༡༠༧
बोध्यङ्गकुसुमावकीर्णत्वेन	६०	བྱང་ཆུབ་ཀྱི་ཡན་ལག་གི་མེ་ཏོག་བཀྲམ་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༦༧
बोध्यबोधकधर्मानुपलम्भः	६५	བྱང་ཆུབ་པར་བྱ་བ་དང་བྱང་ཆུབ་པར་བྱེད་པའི་ཆོས་རྣམས་མི་དམིགས་པ།	༡༢༡
ब्रह्मचारित्वम्	५८	ཚངས་པར་སྤྱོད་པ་ཉིད།	༡༠༧
ब्रह्मस्वरः	८६	ཚངས་དབྱངས།	༡༦
ब्रह्मस्वरता	८७	ཚངས་པའི་དབྱངས་ཉིད།	༡༦༢

भ

भगवन्	५	བཅོམ་ལྡན་འདས།	༦
भगवतः	८१	བཅོམ་ལྡན་འདས་ཀྱི།	༡༤༡
भगवता	६	བཅོམ་ལྡན་འདས།	༥
भगवत आर्याजितजिनस्य	६	བཅོམ་ལྡན་འཕགས་པ་མ་ཕམ་པ་རྒྱལ་བ་ལས་རྒྱལ་བས།	༥
भगवत्या	४	བཅོམ་ལྡན་འདས་མ་ལ།	༤
भग्नमानशृङ्गत्वेन	८६	ང་རྒྱལ་གྱི་འགྲེང་བག་བཅོམ་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༦༩
भद्र	८४	བཟང་པོ།	༡༤༥
भय-उपसर्ग-उपद्रवस्वरूपा	२०	འཇིགས་པ་དང་ནད་འགོ་བ་དང་འཚེ་བའི་རྣམ་པ་རྣམས།	༤༡
भवाग्रगा	१२	སྲིད་པའི་རྩེ་མོའི་མཐར་ཐུག་པར་འགྲོ་བ།	༢༢
भवादानम्	२४	སྲིད་པ་ལེན་པ།	༨༤

य

विपाकधर्मतावस्था	८०	རྣམ་པར་སྨིན་པའི་ཆོས་ཉིད་ཀྱི་གནས་སྐབས།	༡༧༦
विपुलचित्त	५२	སེམས་རྒྱ་ཆེན་པོ།	༦༣
विप्रतिपत्ति	८	ལོག་པར་བསྒྲུབ།	༡༣
विप्रतिपत्ती	७७	ལོག་པར་རྟོག་པ།	༡༧༧
विभावित	४६	རྣམ་པར་བཞིག་པ།	༨༣
विभावितमार्गफलानासाक्षात्करणेन	७७	ལམ་རྣམ་པར་བསྒོམས་པའི་འབྲས་བུ་མངོན་སུམ་དུ་མི་བྱེད་པས།	༡༧༤
विभावितसर्वधर्मसमत्वेन	६४	ཆོས་ཐམས་ཅད་མཉམ་པ་ཉིད་རྣམ་པར་བསྒོམས་པས།	༡༡༦
विभावितानुपूर्वाभिसमय	७६	མཐར་གྱིས་པའི་མངོན་པར་རྟོགས་པ་རྣམས་པར་བསྒོམས་པ།	༡༧༥
विभावितैकक्षणाभिसम्बोध	८१	སྐད་ཅིག་མ་གཅིག་པའི་མངོན་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་པ་རྣམ་པར་བསྒོམས་པའི།	༡༤༥
विमति	२२	བློ་ངན།	༧༡
विमुक्तः	३, ४६	རྣམ་པར་གྲོལ་བ།	༣, ༨༧
विमुक्तिमार्गेण	३	རྣམ་གྲོལ་ལ་སྟེ།	༣
विमोक्षः	४६	རྣམ་པར་ཐར་པ།	༨༣
विमोक्षा	८२	རྣམ་པར་ཐར་བ།	༡༤༣
विमोक्षमुखम्	४६	རྣམ་པར་ཐར་པའི་སྒོ།	༨༣
विराग	४४	འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ།	༥༦
विरागाकारो	२८	འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་དག་གི་ངོ་བོ།	༤༡
विरागाय	२८	འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བར་བྱ་བ།	༤༠
विरोध	४०	འགལ་བ།	༥༣

ष

षट्पारमिताधिष्ठाना	१६	ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་གི་རྟེན་ཅན།	༢༨
षट्पारमितापरिपूरणेन	२३	ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པས།	༨༣
षट्पारमितासमन्वागमा-समन्वागमौ	४६	ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་དྲུག་དང་ལྡན་པ་དང་མི་ལྡན་པ།	༩༠
षडभिज्ञाः	१२, २०, ८२	མངོན་པར་ཤེས་པ་དྲུག།	༡༠, ༣༦, ༡༤༨
षडभिज्ञाववादः	५१	མངོན་པར་ཤེས་པ་དྲུག་ལ་འདོམས་པ།	
षट्स्वभिज्ञागुणेषु	१०	མངོན་ཤེས་ཀྱི་ཡོན་ཏན་དྲུག།	༡༤
षष्ठाधिकारवृति.	७८	སྐབས་དྲུག་པའི་འགྲེལ་པ།	༡༨༤
षष्ठी अभिमुखी भूमिः	२३	ས་དྲུག་པ་མངོན་དུ་གྱུར་པ།	༨༣
पोडशलक्षणात्मकः	४१	སྐད་ཅིག་མ་བཅུ་དྲུག་གི་བདག་ཉིད།	༤༣

स

सक्लेश	१६, ४४	ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ།	༣༩, ༤༥
सक्लेशव्यवदान	४६	ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བ།	༥༣
सक्लेशव्यवदानरूपाणां	८०	ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བའི་ངོ་བོའི།	༡༤༠
सक्लेशव्यवदानाज्ञान	१६	ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་རྣམ་པར་བྱང་བ་མ་ཤེས་པ།	༣༠
सक्लेशेतरपक्षाश्रयेण	४४	ཀུན་ནས་ཉོན་མོངས་པ་དང་ཅིག་ཤོས་ཀྱི་ཕྱོགས་ལ་བརྟེན་ནས།	༤༥
सक्षिप्तरुचिसत्त्वानुरोधेन	६३	མདོར་བསྡུས་པ་ལ་དགའ་བའི་སེམས་ཅན་ལ་ཕན་གདགས་པར།	༡༤༨

सकलशुक्लधर्मविवृद्धि-गमनात्	६	དགེ་བའི་ཆོས་མཐའ་དག་རྣམ་པར་འཕེལ་བར་འགྱུར་བ།
सकारित्रः	८, ८३	མཛོད་པ་དང་བཅས་པ།
सकृदागामी	१२, २५	ལན་ཅིག་ཕྱིར་འོང་བ།
सक्ति	२३	ཆགས།
सङ्गः	३८	ཆགས་པ།
सङ्ग्रहासेवनं	८७	བསྡུ་བ་བསྟེན།
सङ्गणिकादिपरिवर्जनात्	८६	འདུ་འཛི་ལ་སོགས་པ་ཡོངས་སུ་སྤངས་པ།
सङ्गणिकावहम्	२२	འདུ་འཛིར་གྱུར་པ།
सच्छिल्पपूर्वपरिकर्म-सामर्थ्यात्	७९	བཟོ་བོ་མཁས་པས་སྔོན་བཟོ་ལེགས་པར་བྱས་པའི་མཐུས།
सततधर्मभावना	४८	རྟག་ཏུ་ཆོས་སྒོམ་པ།
सत्कार	५१	གུས་པར་བྱ་བ།
सत्कृत्यविद्याशिल्पादि-दानाद्	८६	རིག་པ་དང་བཟོ་ལ་སོགས་པ་གུས་པར་བྱས་ཏེ་བྱིན་པས།
सत्यवचनसमुदाचाराद्	८७	བདེན་པའི་ཚིག་ཀུན་ཏུ་སྤྱོད་པས།
सत्यवादिता	२१	བདེན་པར་སྨྲ་བ་ཉིད།
सत्त्वग्रहः	२३	སེམས་ཅན་འཛིན་པ།
सत्त्वचित्तचरित	५०	སེམས་ཅན་གྱི་སེམས་ཀྱི་སྤྱོད་པ།
सत्त्वदमनोपायकौशल-सामर्थ्येन	५८	སེམས་ཅན་གདུལ་བའི་ཐབས་ལ་མཁས་པའི་མཐུས།
सत्त्वपरिपाकः	५	སེམས་ཅན་རྣམས་ཡོངས་སུ་སྨིན་པར་བྱས་པ།

सम्यक्सम्बोधिप्रतिपत्तिः	३२	ཡང་དག་པར་རྫོགས་པར་བྱང་ཆུབ་སྒྲུབ་པ།	༤༧
सम्यक्सम्बोध्यमनस्करण	७४	ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་ཡིད་ལ་མི་བྱེད་པ།	༡༣༧
सम्यक्सम्बोध्यासन्नीभाव	४८, ६६	ཡང་དག་པར་རྫོགས་པའི་བྱང་ཆུབ་དང་ཉེ་བར་གྱུར་པ།	༨༥, ༡༢༢
सम्यगनुपूर्वप्रवृत्तत्वेन	८९	ཡང་དག་པར་མཐར་གྱིས་སོ་སོར་ཞུགས་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༦༤
सम्यगनुपूर्वाभिसमयप्रकाशकत्वेन	९०	མཐར་གྱིས་མངོན་པར་རྟོགས་པ་ཡང་དག་པར་རབ་ཏུ་སྟོན་པར་རྗོད་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༦༨
सम्यगपगतसर्वनिमित्तसङ्गव्याघात	८२	ཡང་དག་པར་མཚན་མ་ཐམས་ཅད་དང་བྲལ་ཞིང་ཆགས་པ་བཅོམ་པ།	༡༤༩
सम्यक्प्रतिपन्नत्वेन	७४	ཡང་དག་པར་རབ་ཏུ་མ་ཞུགས་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༩༠
सम्यग्विज्ञातप्रज्ञापारमितत्वेन	६९	ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཡང་དག་པར་མ་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༢༦
सम्यगाश्रितविशुद्धधर्मदेशकत्वेन	९०	ཕྱི་རྗེས་སུ་ཡང་དག་པར་ཡོངས་སུ་དག་པའི་ཆོས་སྟོན་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༦༥
सम्यगासन्नीभाव.	३८	ཡང་དག་པར་ཉེ་བར་གྱུར་པ།	༦༧
सम्यगुद्ग्रहण	४८	ཡང་དག་པར་འཛིན་པ།	༨༥
सम्यगुपकरणाजीवविशुद्धत्वम्	५८	འཚོ་བའི་ཡོ་བྱད་ཡང་དག་པར་རྣམ་པར་དག་པ་ཉིད།	༡༠༧

सर्वधर्मसर्वाकारपरिज्ञादि	५४	ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ་ལ་སོགས་པ།	༡༠༡
सर्वधर्मसाकेतिकः	१४	ཆོས་ཐམས་ཅད་བརྡར་བཏགས་པ།	༢༤
सर्वधर्मस्वरूपावबोधेन	१५	ཆོས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་རང་གི་ངོ་བོ་རྟོགས་པ་ཁོ་ནས།	༢༦
सर्वधर्मस्वलक्षणानुपलम्भशून्यताकाराः	४५	ཆོས་ཐམས་ཅད་དང་རང་གི་མཚན་ཉིད་དང་མི་དམིགས་པ་སྟོང་པ་ཉིད་ཀྱི་རྣམ་པ།	༨༠
सर्वधर्मानभिनिवेशः	६५	ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་མངོན་པར་ཞེན་པ་མེད་པ།	༡༢༡
सर्वधर्मानुत्पादाधिष्ठाना	५	ཆོས་ཐམས་ཅད་སྐྱེ་བ་མེད་པའི་རྟེན་ཅན།	༧
सर्वधर्माभावोपलब्धिः	७६	ཆོས་ཐམས་ཅད་དངོས་པོ་མེད་པར་དམིགས་པ།	༡༤༤
सर्वधर्मालम्बनम्	५२	ཆོས་ཐམས་ཅད་ལ་དམིགས་པ།	༥༦
सर्वधर्माविद्यमानत्वेन	१५	ཆོས་ཐམས་ཅད་ཡོད་པ་ལ་ཡིན་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༢༧
सर्वधर्मविपरीताधिगतिलक्षणा	१०	ཆོས་ཐམས་ཅད་ཕྱིན་ཅི་མ་ལོག་པར་རྟོགས་པའི་མཚན་ཉིད།	༡༣
सर्वनामधेयाभावेन	१४	མིང་ཐམས་ཅད་མེད་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༢༤
सर्वपारमितासग्रहज्ञानम्	६६	ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ཀུན་བསྡུས་པ་ཤེས་པ།	༡༢༢
सर्वप्रकारचित्तस्वविधेयीकरणम्	३२	རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་སེམས་ལ་རང་དབང་ཉིད་དུ་བྱེད་པ།	༤༥
सर्वप्रकारजगत्सौख्योत्पादनदक्षाः	७६	རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་འགྲོ་བའི་བདེ་བ་བསྐྱེད་པར་མཁས་པ།	༡༤༢

सर्वप्रकारप्रज्ञापारमिता-शिक्षणम्	६५	རྣམ་པ་ཐམས་ཅད་དུ་ཤེས་རབ་ཀྱི་ཕ་རོལ་ཏུ་ཕྱིན་པ་ལ་སློབ་པ།	༡༢༡
सर्वबालजनसाधारण	८०	བྱིས་པའི་སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་དང་མཐུན་མོང་པ།	༡༥༦
सर्वबुद्धभाषिततथता	४९	སངས་རྒྱས་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་བཤད་པའི་དེ་བཞིན་ཉིད།	༨༤
सर्वभावोदय	६२	དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་བྱུང་བ།	༡༡༥
सर्वमलरहितत्वेन	६८	དྲི་མ་ཐམས་ཅད་དང་བྲལ་བ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༢༥
सर्वमातृषु	८४	ཡུམ་ཀུན་ལ།	༡༧༦
सर्वमाराभिभवः	६५	བདུད་ཐམས་ཅད་ཟིལ་གྱིས་གནོན་པ།	༡༢༢
सर्वमार्ग	३४	ལམ་ཐམས་ཅད།	༥༢
सर्वमार्गपरिज्ञानेन	७५	ལམ་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ།	༡༤༡
सर्वयाननिर्याणा	५	ཐེག་པ་ཐམས་ཅད་ཀྱིས་ངེས་པར་འབྱུང་བ།	༧
सर्वयुवतिजनाभिनन्दितत्वेन	८०	འགྲོ་བ་གཞོན་ནུ་མ་ཐམས་ཅད་མངོན་པར་མགུ་བ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༥༨
सर्वरागादिसर्वक्लेशनिर्मुक्तीकरण	२३	འདོད་ཆགས་ལ་སོགས་པ་ཉོན་མོངས་པ་ཐམས་ཅད་ལ་གྲོལ་བར་བྱེད་པ།	༤༡
सर्वलोकधातुषु	१५, ८१	འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཐམས་ཅད་དུ།	༢༧, ༡༥༩
सर्वलोकधातुबुद्धोपसङ्क्रमणादिगुणो	८२	འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཐམས་ཅད་དུ་སངས་རྒྱས་ཀྱི་དྲུང་དུ་ཉེ་བར་འགྲོ་བ་ལ་སོགས་པའི་ཡོན་ཏན་ལ།	༡༧༢

सर्वलोकधातुसत्त्वसद्धर्मविज्ञपनाद्	८७	འཇིག་རྟེན་གྱི་ཁམས་ཐམས་ཅད་ཀྱི་སེམས་ཅན་ལ་དམ་པའི་ཆོས་གོ་བར་བྱས་པས།
सर्वलोकाभ्युपगतकुशलमूलत्वेन	५७	དགེ་བའི་རྩ་བ་འཇིག་རྟེན་ལས་མངོན་པར་འཕགས་པ་ཉིད་ཀྱིས།
सर्ववस्तुत्रिमण्डलविशुद्धि·	२०	དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་ལ་འཁོར་གསུམ་དག་པ།
सर्ववस्तुपरिज्ञानम्	३७	གཞི་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་ཤེས་པ།
सर्ववस्तुप्रतिपक्षाकारसंग्रहणेन	५	གཞི་དང་གཉེན་པོ་དང་རྣམ་པ་མཐའ་དག་བསྡུས་པས།
सर्ववस्त्वनपेक्षणम्	२२	དངོས་པོ་ཐམས་ཅད་ལ་མི་ལྟ་བ།
सर्ववस्त्वपरिज्ञानेन	७५	གཞི་ཐམས་ཅད་ཡོངས་སུ་མ་ཤེས་པས།
सर्ववादिप्रमथनत्वेन	६०	སྨྲ་བ་ཐམས་ཅད་འཇོམས་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས།
सर्वविकल्पानुपपत्त्या	१५	རྣམ་པར་རྟོག་པ་ཐམས་ཅད་མི་འཐད་པས།
सर्वविपक्षापगमने	८०	མི་མཐུན་པའི་ཕྱོགས་ཐམས་ཅད་དང་བྲལ་བ།
सर्वविपर्यासप्रहाण	६२	ཕྱིན་ཅི་ལོག་ཐམས་ཅད་སྤངས་པ།
सर्वविपयज्ञानत्वेन	६४	ཡུལ་ཐམས་ཅད་ཤེས་པ་ཉིད་ཀྱིས།
सर्वव्याध्यनुत्पादः	४१	ནད་ཐམས་ཅད་མི་སྐྱེ་བ།
सर्वशान्तमार्गसंमोह	७५	ཐམས་ཅད་ཞི་བའི་ལམ་ལ་ཀུན་ཏུ་རྨོངས་པ།

सर्वशुक्लधर्मसंनिश्राभूतत्वात्		ཆོས་དཀར་པོ་ཐམས་ཅད་ཀྱི་གཞིའི་དངོས་པོ།	
सर्वदोषोद्गमहेतु	४	ཉེས་པ་ཐམས་ཅད་འབྱོན་པའི་རྒྱུའི་གཙོ་བོ།	༥
सर्वदोषप्राप्तिप्रधानहेतु	४	ཉེས་པ་ཐམས་ཅད་ཐོབ་པའི་རྒྱུའི་གཙོ་བོ།	༤
सर्वसंस्कारदोषानुगतत्वेन	८६	འདུ་བྱེད་ཐམས་ཅད་ལ་འདོད་ཆགས་དང་བྲལ་བ་ཉིད།	༡༦༥
सर्वसक्तिनिबन्धनस्थान-प्रतिषेधेन	३८	ཆགས་པའི་ཚོགས་ཀྱི་གནས་ཐམས་ཅད་བཀག་པས།	༦༧
सर्वसत्त्व	१६	སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད།	༣༨
सर्वसत्त्वमनोज्ञानम्	२१	སེམས་ཅན་ཀུན་ཡིད་ཤེས་པ།	༨༥
सर्वसत्त्वसंतर्पणात्	६	སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཚིམ་པར་བྱེད་པ།	༡༥
सर्वसत्त्वहिताध्याशयत्वेन	८६	སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ལ་ཕན་པའི་ལྷག་པའི་བསམ་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༦༥
सर्वसत्त्वाग्रता	१६	སེམས་ཅན་ཀུན་མཆོག་ཉིད།	༣༨
सर्वसत्त्वाग्रतानिमहत्त्वा-प्रपूर्णत्वेन	६८	སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་མཆོག་ཉིད་ཀྱི་སེམས་ཅན་པོ་ཉིད་ལ་སོགས་པ་ལ་མི་འཇུག་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༣༩
सर्वसत्त्वानुग्रहानन्तत्वेन	६०	སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་རྒྱུད་མ་རྨས་པར་མཛད་པ་ཉིད་ཀྱིས།	༡༦༧
[illegible]	२४	སྐྱེ་བོ་ཐམས་ཅད་ལ་དམིགས་པའི་སྙིང་རྗེ་བ།	༨༨
[illegible]	४४	སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ལ་གོ་སྐབས་འབྱེད་པ།	༩༧

सुविशुद्धपदार्थदर्शनाद्	८९	ཚིག་གི་དོན་ཤིན་ཏུ་རྣམ་པར་ དག་པ་སྟོན་པས།	༡༩༧
सुविशुद्धधर्मदेशनाद्	८९	རྣམ་པར་དག་པའི་ཆོས་སྟོན་ པའི་ཕྱིར།	༡༩༩
सुश्रेयः	४	ལེགས་པའི་མཆོག	༤
सुसंहतगात्रता	८९	སྐུ་ཤིན་ཏུ་གྲིམས་པ་ཉིད།	༡༩༧
सुसंवृतस्कन्धता	८७	དཔུང་མགོ་ཤིན་ཏུ་ཟླུམ་པ་ཉིད།	༡༩༡
सुस्निग्धभ्रूकता	९०	སྨིན་མ་སྣུམ་པ་ཉིད།	༡༩༨
सूक्ष्म	३८	ཕྲ་མོ།	༩༥
सूक्ष्मसक्तिरूपतया	३८	ཆགས་པ་ཕྲ་མོའི་ངོ་བོ་ཉིད་ཀྱིས།	༧༠
सूचनाकृतिः	३०	སྟོན་པའི་རྣམ་པ།	༤༤
सूत्रार्थ	६	མདོ་དོན།	༨
सूत्रादिधर्माभिज्ञानभिज्ञत्वम्	४९	མདོ་ལ་སོགས་པའི་ཆོས་མངོན་ པར་ཤེས་པ་དང་མངོན་པར་མི་ ཤེས་པ་ཉིད།	༥༠
सेवा	२१	བསྟེན་པ།	༢༨
सोपधिनिरूपधिद्विविध- निर्वाणप्रापिका	४	ཕུང་པོ་དང་བཅས་པ་དང་ཕུང་པོ་ མེད་པའི་མཚན་ཉིད་ཀྱི་མྱ་ངན་ལས་ འདས་པ་རྣམ་པ་གཉིས་ཐོབ་པར་ མཛད་པ།	༤
सोपलम्भत्वेन	६८, ७४	དམིགས་པ་དང་བཅས་པ་ཉིད་ ཀྱིས།	༡༣༧, ༡༣༥
सोपायकौशलः	७, ३३	ཐབས་མཁས་བཅས་པ།	༡༡, ༩༡
स्कन्ध	८६	དཔུང་པ།	༡༩༠
स्कन्ध	१६	ཕུང་པོ།	༣༠

विशिष्टशब्दानुक्रमणिका

ग्रन्थस्थग्रन्थान्तरोद्धरणसूची

उद्धरणम्	ग्रन्थ, ग्रन्थकारो वा	पृष्ठम्
(१) सुभूते, श्रावक-प्रत्येकबुद्धयोः सर्वज्ञता, बोधिसत्त्वानां मार्गज्ञता, तथागतार्हत्सम्यक्सम्बुद्धानां सर्वाकारज्ञता। भगवन्, किमर्थं सर्वज्ञता श्रावक-प्रत्येकबुद्धयोः? सुभूते, सर्वे हि यावन्तो बाह्याभ्यन्तरधर्माः, तावतः श्रावक-प्रत्येकबुद्धा जानन्ति, न तु मार्गेण नापि सर्वाकारेण, अतः सर्वज्ञता श्रावक-प्रत्येकबुद्धयोरिति। भगवन्, किमर्थं मार्गज्ञता बोधिसत्त्वानाम्? सुभूते, बोधिसत्त्वैः यः श्रावकस्य मार्गं, यः प्रत्येकबुद्धस्य मार्गं, यो बुद्धस्य मार्गं, सर्वे मार्गा उत्पाद्यन्ते ज्ञायन्ते च। तेऽपि परिपूर्यन्ते, तैश्च मार्गैः क्रियाऽपि क्रियते। न यावत् प्रणिधानपरिपूर्णानि सत्त्वपरिपाकः, बुद्धक्षेत्रपरिशुद्धिर्वा क्रियते, न तावत्तेषां सम्यक्सम्बोधिमागच्छन्ति। अतः मार्गज्ञता बोधिसत्त्वानाम्। भगवन्, किमर्थं सर्वाकारज्ञता तथागतस्यार्हतः सम्यक्सम्बुद्धस्य? सुभूते, येन आकारेण, येन लिङ्गेन, येन निमित्तेन प्रज्ञाता धर्माः, सर्वाकारैः तान् तन्निमित्तं [illegible] अवगच्छन्ति, अतः तथागतस्य [illegible] सम्यक्सम्बुद्धस्य सर्वाकारज्ञतेति।	पञ्चविंशतिसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता [संस्कृतच्छाया]	५

उद्धरणम्	ग्रन्थ, ग्रन्थकारो वा	पृष्ठम्
(२) श्रावकभूमावपि शिक्षितुकामेन ··· ···	अष्टसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता (बहुत्र) पृ० ३	५
(३) श्रावकाः परोपदेशसापेक्षाः स्वबोधिं बुध्यन्ते, सालापधर्मदेशनया च परानपि कुशले प्रवर्तयन्ति	आगमः (बुद्धवचनम्)	२६
(४) बुद्धो भूत्वा आलापमन्तरेण धर्मदेशनां कुर्याम् ।	( )	२६
(५) यः प्रतीत्यसमुत्पादः शून्यता सैव ते मता	चतु.स्तवे लोकातीतस्तवः — २०	३७
(६) एकविज्ञानसन्ततयः सत्त्वाः	( )	६१
(७) कर्मजं लोकवैचित्र्यम्	अभिधर्मकोशः ४ : १ कारिका	६३
(८) मिद्धेनोपहतं चित्तं स्वप्ने तेनासमं फलम्	विंशतिका विज्ञप्तिमात्रता-सिद्धिः १८ कारिका	६३
(९) धर्मधातुविनिर्मुक्तो यस्याद्धर्मो न विद्यते	महायानसूत्रालङ्कारः (१३ : १ कारिका) मध्यान्तविभागशास्त्रम् (५ . १६ कारिका)	७०
(१०) एको भावः सर्वभावस्वभावः सर्वे भावा एकभावस्वभावाः । एको भावस्तत्त्वतो येन दृष्टः सर्वे भावास्तत्त्वतस्तेन दृष्टाः ॥	चु०—तु शतकम् (८ १६ कारिका)	६७

ग्रन्थप्रयुक्ताः कतिपये न्यायाः

(१) त्रियानव्यवस्थापनमाभिप्रायिकम्, न लाक्षणिकम् ।	२७
(२) नागृहीतविशेषणा विशेष्ये बुद्धिरुत्पद्यते ।	५६
(३) सम्भवत्प्रमाणस्य पलप्रमाणेन परिमाणं प्रमातुं शक्यते ।	६६
(४) विविक्ताव्यतिरेकित्व विवेकस्य यतो मतम् । (श्रिरत्नदास-पिण्डार्थ)	८१

शुद्धि-पत्रम्

पृष्ठम्	पंक्तिः	अशुद्धपाठ	शुद्धपाठ
		प्राक्कथने	
ग	२४	संतिसृणामपि क्षिप्त-मध्यम०	तिसृणामपि संक्षिप्त-मध्यम०
		भूमिकायाम्	
झ	६	कृत	कृत
झ	१६	पिण्डाय	पिण्डाय।
ढ	१६	शन्तरक्षितात्	शान्तरक्षितात्
		सहायकग्रन्थानुक्रमणिकायाम्	
१	८	६५०	१६५०
२	२७	सम्पूण नन्दसस्कृत०	सम्पूर्णानन्दसंस्कृत०
२	३०	तिव्वतीसस्करणम्	तिव्वतीसस्करणम्
		अभिसमयालङ्कारमूलपाठे	
५	१	प्रयागः	प्रयोगः
५	२	श्रावकादानाम्	श्रावकादीनाम्
२०	६	यथामव्य	यथाभव्य
२८	१२	हानं	हीनं
३१	४	शून्यतालक्षण	शून्यतालक्षण
		स्फुटार्थायाम्	
५	१३	वोधिसत्त्वै;	वोधिसत्त्वै
७	७	श्यामीकरणतादीनि	ध्यामीकरणतादीनि
७	१६	समताभवशान्त्योश्च	समता भवशान्त्योश्च
८	५	नैर्याणिकोऽपर	नैर्माणिकोऽपर
११	७	० वच्छिन्नैष्यार्यवैव०	० वच्छिन्नैष्वार्यवैव०

पृष्ठम्	पंक्तिः	अशुद्धपाठः	शुद्धपाठः
१२	१८	अन्तराभवे	अन्तराभवे,
१२	१६	० संस्कारे	० संस्कारे,
१४	१	अधिमुक्तिना	अधिमुक्त्या
१७	१	० लीनत्वादि नै स्वा०	० लीनत्वादिनैःस्वा०
१६	१	सर्वसत्त्वाग्रता चित्त०	सर्वसत्त्वाग्रताचित्त०
२६	१६	उद्दशः	उद्देशः
२६	२३	पारमिताशास्त्रे	पारमितोपदेशशास्त्रे
२७	१७	चतुर्णामाय०	चतुर्णामार्य०
३४	८	परिणामयितवस्तु	परिणमितवस्तु
३६	१६	अभिसमयालङ्कारे	इति अभिसमयालङ्कारे
४२	११	पारमिताशास्त्र	पारमितोपदेशशास्त्रे
६५	२	मर्धप्रयोगः	मूर्धप्रयोगः
७०	१७	धम०	धर्म०
७१	६	ह्यदयव्यय०	ह्युदयव्यय०
७७	५	ससंवृत्तौ	ससंवृतौ
८२	६	साक्षात्कृत्वोपम्पद्य	साक्षात्कृत्वोपसम्पद्य
८८	४	पूर्वव्यञ्जनता	पूर्णव्यञ्जनता
८८	१२	प्रतिविम्बोपमो०	प्रतिबिम्बोपमो०
६०	१४	श्लक्ष्णभ्रकता	श्लक्ष्णभ्रूकता
६०	१५	सुस्निग्धभ्रकता	सुस्निग्धभ्रूकता
६२	२५	पारमिताशास्त्रे	प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे

परिशिष्टेषु

पृष्ठम्	पंक्तिः	अशुद्धपाठः	शुद्धपाठः
१०	५	सव कारज्ञता०	सर्वाकारज्ञता
१६	१६	भूमावपि	भूमावपि
१६	१८	श्रावकमार्गज्ञ	श्रावकमार्गज्ञ
१६	२०	मार्गभेदेन	मार्गभेदेन

पृष्टम्	पंक्ति	अशुद्धपाठः	शुद्धपाठः
२४	१४	अमिमित्त०	अनिमित्त०
२५	१६	० न्वभिससयः	० न्वभिसमयः
३०	११	परषां	परेषा
३६	२१	प्रमेदाः	प्रभेदाः
३८	१२	क्रमण	कमेण
३६	२	० स्थानभ्रशः	० स्थानभ्रंशः
४०	१७	ज्ञनलक्षणानां	ज्ञानलक्षणानां
४३	१४	पूर्णता	पूर्णता
४३	१७	चत्वारा	चत्वारो
५४	८	दशन	दर्शन
७३	१	कृतविकल्पभमिः	कृतविकल्पभूमिः
८६	२४	प्रत्येकवुद्धवोधिमेऽ	प्रत्येकवुद्धवोधेरेव
८६	१०	० भिनिवेश	० भिनिवेशं
६२	१२	विमल	विमलं
६२	१३	माग	मार्गं
६४	१६	प्रत्येकवद्धस्य	प्रत्येकवुद्धस्य
६६	७	० प्रत्येकवुद्धेग्राह्य	० प्रत्येकवुद्धे ग्राह्य०
१०१	२६	० चित्तोत्पाद	० चित्तोत्पादं
१०५	१२	अङ्गभतत्वात्	अङ्गभूतत्वात्
११४	७	भर्मौ	भूमौ
११६	२२	जा ते	जायते
१३१	६	चित्त	चित्तं
१३७	१	प्राप्यकत्वनिर्देशः	प्राप्यैकत्वनिर्देशः

ནོར་བཅོས་རེའུ་མིག

ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།	ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།
༩	༢	ཛོད་	ཛོད	༡༨	༡༦	གས	གིས
༩	༣	བཛོད་	བཛོད	༡༩	༡༤	སྤྱན	སྤྱན
༩	༡༢	སྤྱིན་	སྤྱིན	༢༠	༡༥	དང་།	དང་།།
༩	༡༢	སྤྱོད་	སྤྱོད	༢༠	༢༡	དང་།	དང་།།
༩	༡༢	ད	དུ	༢༡	༡༤	དུ	དུ
༡༡	༦	ཛེས	ཛེས	༢༡	༡༩	དུ	དུ
༡༡	༡༢	དུ	དུ	༢༢	༦	སོ།།	སོ།།
༡༢	༡༧	ཚིག	ཚིག	༢༢	༡༣	(༢༩)	(༢༧)
༡༢	༢༡	དུ	དུ	༢༡	༢༣	དང་།	དང་།།
༡༣	༡༩	ད།།	དོ།།	༢༣	༡༢	ནི།	ནི།།
༡༣	༡༩	དུ	དུ	༢༤	༡༢	ནོ།།	ནོ།།
༡༤	༡༣	མ	མི	༢༤	༢༤	མོ།།	མོ།།
༡༥	༡༢	གྲི	ཀྲི	༢༦	༢	མཐང	མཐོང
༡༦	༤	དུ	དུ	༢༦	༡༣	པ	པོ
༡༦	༨	ཚགས	ཚོགས	༢༧	༡༦	པ	བ
༡༦	༡༠	ད	དུ	༣༢	༢༤	འཛིན	འཛིན
༡༦	༡༧	པའི	བའི	༢༨	༤	བའི	པའི
༡༦	༢༣	པའི	བའི	༢༨	༩	དུ	དུ
༡༨	༢	པ	བ	༢༨	༡༤	བྱའོ།།	བྱའོ།།
༡༨	༡༠	སྦྱོར	སྦྱོར	༢༨	༡༩	གིས	གིས།

ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།	ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།
༢༨	༢༠	དཀྱུ།	དཀྱུ	༤༡	༢༢	སྤྱོང་པ	སྤྱོང་པ
༢༩	༡༩	རགས	རིགས	༤༢	༩	རོལ་དུ	རོལ་དུ
༣༠	༡	འཛོན	འཛིན	༤༣	༥	སྨག	སྨོག
༣༠	༤	འཛོན	འཛིན	༤༤	༡༥	དང།	དང་༐
༣༡	༤	དྲན	དྲིན	༤༤	༡༨	དང་།	དང་༐
༣༡	༩	གོ	གོ།	༤༥	༡༠	ལས༣ཉི	ལས་ཉི
༣༢	༢༡	གོ	གོ།	༤༥	༡༣	༣ཚེ	༣ཚེ
༣༤	༡༡	བྱའོ།།	བྱའོ༐ ༐	༤༦	༡༠	དང་།	དང་༐
༣༤	༢༢	ཡིས་།	ཡིས།	༤༦	༡༤	དང་།	དང་༐
༣༥	༡	ག་ཚའི	གོ་ཚའི	༤༦	༢༢	ཉིད་	ཉིད
༣༥	༣	སྤྱིན་པ	སྤྱིན་པ	༤༨	༥	བས།	བས༐
༣༥	༤	སྤོང་པ	སྤོང་པ	༤༨	༦	དུ	དུ
༣༥	༦	དང་།	དང་༐	༤༨	༡༦	ཀྱི	ཀྱི
༣༥	༡༠	བྱེད།	བྱེད།	༤༨	༢༡	དང་།	དང་༐
༣༦	༣	དང་།	དང་༐	༤༨	༢༢	དང་།	དང་༐
༣༦	༤	དང་།	དང་༐	༤༩	༢༠	ནོ།།	ནོ༐ ༐
༣༨	༢༠	དང་།	དང་༐	༥༠	༡	ཤུས	ཤུས
༣༩	༡	འདུད	འདོད	༥༠	༦	ནོ།།	ནོ༐ ༐
༣༩	༣	དང་།	དང་༐	༥༠	༢༠	དང་།	དང་༐
༤༠	༥	དང་།	དང་༐	༥༡	༡༡	ཀྱུས	ཀྱུ
༤༡	༡༥	དང།	དང་༐	༥༢	༡༢	སྐྱེའོ།	སྐྱེའོ།།
༤༡	༡༦	དང་།	དང་༐	༥༢	༡༢	ནེ།	ནོ།།
༤༡	༡༧	པ་ལ	པ་ལ	༥༢	༡༥	ནོ།།	ནོ༐ ༐
༤༡	༡༨	ཞིན་པ	ཞིན་པ	༥༤	༢༢	མོ།	མོ།།

ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།	ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།
༤༤	༡	ཇེ	ཇི	༦༣	༡༢	དང་།	དང་༑
༤༤	༡༢	དང་།	དང་༑	༦༣	༡༢	པའི	བའི
༤༤	༡༤	ཀྲིས	ཀྲིས	༦༣	༢༠	ཕྱིར།	ཕྱིར༑
༡༤	༢༢	བདེ	པདེ	༦༤	༢	ཕྱིར།	ཕྱིར༑
༤༧	༢	ཕྱུ	ཕྱི	༦༤	༨	དང་།	དང་༑
༤༧	༢༡	དོ། །	དོ༑ ༑	༦༤	༢༠	བའི	པའི
༤༨	༡༡	ཛོགས	ཛོགས	༦༤	༢༡	དོ། །	དོ༑ ༑
༥༠	༢	འདོད།	འདོད།	༦༦	༥	ས་སོ	སོ་སོ
༥༠	༡༢	ནོ། །	ནོ༑ ༑	༦༦	༡༢	དང་།	དང་༑
༥༡	༡༢	དང་།	དང་༑	༦༧	༣	དང་།	དང་༑
༥༢	༢	དང་།	དང་༑	༦༨	༡༣	ཉིད།	ཉིད༑
༥༢	༢	སྤྱེ།	སྤྱེ༑	༧༠	༥	པས།	པས་།
༥༢	༢༢	མ་མོས	མི་མོས	༧༡	༡༢	དང་།	དང་༑
༥༤	༥	དང་།	དང་༑	༧༡	༡༦	ཉིད།	ཉིད༑
༥༤	༡༡	པཆོས	པ་ཆོས	༧༡	༡༦	དང་	ཏང
༥༤	༢༡	དང་།	དང་༑	༧༢	༢	པས།	པས༑
༥༥	༡༠	སོ། །	སོ༑ ༑	༧༣	༩	དང་།	དང་༑
༥༥	༡༤	གོ། །	གོ།	༧༣	༥	དང་།	དང་༑
༥༦	༡༨	བྲོ། །	བྲོ༑ ༑	༧༤	༦	ཤན	ཤིན
༥༧	༡	གང་།	གང་། །	༧༥	༦	དང་།	དང་༑
༥༧	༢	བཞེད།	བཞེད། །	༧༦	༨	དང་།	དང་༑
༦༡	༡༣	གཉེན་བའི	གཉེན་པོའི	༧༦	༡༦	འཕལ	འཕེལ
༦༢	༡	ཅས	ཅེས	༧༦	༢༢	དང་།	དང་༑
༦༢	༤	སྐམ	སྐོམ	༧༧	༡༦	སྨུམ་ད	སྨུམ་དུ

ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།	ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།
༨༩	༢༣	དང་།	དང༏	༡༠༠	༡	ད།	དོ།།
༩༠	༣	བསྟེ	སྟེ	༡༠༠	༢	།དེ	དེ
༩༡	༡	ག	གི	༡༠༠	༣	རོ།	རོ།།
༩༡	༤	འགྲ	འགྲོ	༡༠༠	༡༤	རྫོགས	རྫོགས
༩༡	༥	དང་།	དང༏	༡༠༠	༡༨	གས་	སོགས་
༩༡	༢༡	རེ ཞག	རེ་ཞིག			དམིསོགས	དམིགས
༩༢	༧	དེ།	དང་།	༡༠༡	༦	དང་།	དང༏
༩༢	༡༡	གཡིངས་བ	གཡངས་པ	༡༠༢	༡༥	ཅན་།	ཅན།
༩༣	༡	གས་	གིས	༡༠༢	༢༠	ནོ།།	ནོ༏ །
༩༣	༢	སྤྱོར	སྦྱོར	༡༠༣	༡	ནེ	ནི
༩༣	༣	ཀྱུས	ཀྱིས	༡༠༣	༤	རིམས	རིམ
༩༣	༢༠	དང་།	དང༏	༡༠༣	༡༡	ཡན་པས	ཡིན་པས་
༩༣	༢༢	ཡན་ནོ།།	ཡིན་ནོ།།			ཅག	ཅིག
༩༣	༢༣	སྒ	སྒོ	༡༠༣	༡༣	བྱའོ།།	བྱའོ༏ ༏
༩༤	༢༠	དང་།	དང༏	༡༠༣	༡༦	གྱ	གྱི
༩༥	༢༠	ཀུན་སྣང	ཀུན་རྫུད	༡༠༣	༢༣	གནས་བ	གནས་པ
༩༦	༡༣	བ	བོ	༡༠༤	༩	དང་།	དང༏
༩༦	༡༦	བ	བོ	༡༠༤	༡༡	ནོ།	ནོ།།
༩༦	༡༧	ཕྱེད	ཕྱིད	༡༠༤	༡༩	ཆེས	ཆོས
༩༦	༢༤	ཚགས	ཚོགས	༡༠༤	༡༣	གཅེག	གཅིག
༩༨	༢	དན	དོན	༡༠༦	༡༤	དང་།	དང༏
༩༩	༡	མཆན	མཚོན	༡༠༦	༢༣	དང་།	དང༏
༩༩	༧	ཉད	ཉིད	༡༠༧	༤	དང་།	དང༏
༩༩	༡༩	དང་།	དང༏	༡༠༧	༢༣	ལོག	ཟློག

ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།	ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།
༡༠༨	༢	འཆ	འཆོ	༡༢༠	༡༡	འབྲེལ་པ	འབྲེལ་བ
༡༠༨	༣༡	པས།	པས་།	༡༢༡	༤	དུ	དུ
༡༡༡	༣	སྡེ།	སྡེ་།	༡༢༢	༦	ཡིན་ནོ།	ཡིན་ནོ།
༡༡༣	༡	ཆེན་པ	ཆེན་པོ	༡༢༤	༡༣	སྤྱིན་པ	སྦྱིན་པ
༡༡༣	༡༦	ངོ་།	ངོ་་།	༡༢༤	༡༣	དངོས་	དངོས་པོ་
༡༡༤	༡༤	ནོ།།	ནོ་།་།			མེད	མེད
༡༡༤	༡༧	པའི	བའི	༡༢༦	༣༠	དང་།	དང་་།
༡༡༤	༡༩	ནས།	ནས་།	༡༢༧	༨	ཡན་པ	ཡིན་པ
༡༣༠	༣	དང་།	དང་་།	༡༢༧	༡༨	སྤྱིན་པ	སྦྱིན་པ
༡༣༠	༡༡	དུ	དུ	༡༤༣	༣	ནི	ནི
༡༣༣	༡	དང་།	དང་་།	༡༤༣	༡༡	གོ།།	གོ།
༡༣༣	༡༡	དང།	དང་་།	༡༤༣	༡༣	ནས།	ནས་།
༡༣༢	༦	དང་།	དང་་།	༡༤༣	༡༦	དང་།	ནང་་།
༡༣༢	༡༤	སོ་སའི	སོ་སོའི	༡༤༢	༤	གྲུས	གྲིས
༡༣༦	༤	བསྒྲིང་པར	སྒྲིང་བར	༡༤༢	༨	ཟྲིལ	ཟྲིལ
༡༣༧	༡༤	དང་།	དང་་།	༡༤༢	༩	གྱི	ཀྱི
༡༣༨	༡༡	དང་།	དང་་།	༡༤༤	༡༠	དང་།	དང་།
༡༣༩	༡༡	གཅིག	ཅིག	༡༤༦	༡༨	ཆགས	ཆོགས
༡༣༣	༡༩	ནས།	ནས་།	༡༦༠	༣༣	འདི་དག	འདི་དག
༡༣༣	༡	བས།	བས་།	༡༦༡	༢	དང་།	དང་་།
༡༣༣	༦	ཕྱིར	ཕྱིར་།	༡༦༡	༨	རིང	རིང
༡༣༧	༧	ན།	ན་།	༡༦༡	༡༤	དང་།	དང་་།
༡༣༧	༡༧	བསྐུས་པ	བསྐུས་པ	༡༦༡	༡༦	དང་།	དང་་།
༡༢༠	༨	དྲག་པ	དྲོག་པ	༡༦༤	༧	དགྲལ་བར	དགྲལ་བ

ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།	ཤོག་གྲངས།	ཡིག་ཕྲེང་།	ནོར།	བཅོས།
༡༦༦	༡༤	དང་	དང་།	༡༧༡	༧	ཚགས	ཚོགས
༡༦༧	༢༢	དང་།	དང་།	༡༧༣	༤	གྲི	ཀྲི
༡༦༨	༦	ཀུན་ཏུ	ཀུན་ཏུ	༡༧༣	༡༧	གྲི	ཀྲི
༡༦༨	༨	ཤེན	ཤིན	༡༧༣	༢༡	ལན་ལག	ཡན་ལག
༡༦༨	༡༠	ཀྲིས	གྲིས	༡༧༣	༡༣	མན་དག	མན་ངག
༡༦༩	༡༨	པར	པར	༡༧༥	༡༧	སྨེ།	སྨེ།
༡༦༩	༡༩	ཚགས	ཚོགས	༡༧༦	༣༠	བཞེ་ཀྲ	བཞེཀྲ

